

A sors úgy hozta, hogy két alkalommal is kirándulást tehettem a diplomácia szép és izgalmas akadálypályájára. Mindkét alkalommal Párizs és a Magyar Intézet volt a helyszín.

Első megkísértésem 1992-ben történt. Még tartott a bársonyos forradalmak által keltett

nyugati érdeklődés térségünk iránt, még sikerült találkoznom a kor számos nagy tanújával.

Huszonegy évvel később már egy egészen más Párizs fogadott. A történelmi épületek, a hidak és parkok persze nem változtak, de az emberek nagyon is sokat. És megváltozott a légkör: alig pár héttel a Bataclan szörnyű éjszakája előtt foglaltam el hivatalomat. A terrorveszély belenőtt mindennapjainkba.

Eddigi életem egytizedét töltöttem Franciaországban. A szó klasszikus értelmében vett naplót csak az utolsó két évben írtam, így a korábban történeteket naptárbejegyzéseim, tudósításaim és emlékezetem alapján kellett rekonstruálnom. S ennek bizony megvan a kockázata.

Vállalom...

Havasi János

ISBN 978 615 01 1590 0

Havasi János Ha azt mondom, Párizs...

Havasi János

Ha azt mondom, Párizs...

Kirándulásaim a diplomáciába

Havasi János

Ha azt mondom, Párizs...
Kirándulásaim a diplomáciába

HAVASI JÁNOS

Ha azt mondom, Párizs...

Kirándulásaim a diplomáciába

Tettye Média Könyvek

Tűrelmes családomnak.

I.

Egy visszautasíthatatlan ajánlat

Apám szemében nem volt nagy becsületük a franciáknak. „Léha népség...” – intézte el őket egy kézlegyintéssel, ha valamivel kapcsolatban mégis szóba kerültek az ebédasztalnál. (Persze, más népek sem úszták meg olcsóbban: politikailag nem teljesen korrekt módon az angolt „kalmár” az olaszt „cigány” népséggént emlegette...) Ő még ahhoz a korosztályhoz tartozott, akit testközelből érintett Trianon: Rimaszombatban született, s a békediktátum idején éppen tizenhat éves volt. Életét véglegesen meghatározta a lecsapódó határsorompó. Persze, mindez nem jelentette azt, hogy ne ajánlgatta volna lelkesen „Verne Gyula” műveit kiskamasz fiainak. Vernét ugyan tíz évesen még magyar íróként olvastam, amíg egy szép nap meg nem akadt a szemem a mű eredeti címén és szerzőjén a századeleji kiadás valamelyik elrejtett oldalán.

Anyánk ezzel szemben igen jó színvonalon bírta a franciát, miután érettségiznie kellett Voltaire nyelvből a kőszegi evangélikus líceumban. Kézenfekvő volt tehát, hogy 1966-ban francia tagozatra íratott be a dombóvári gimnázium első évfolymán.

Élő franciával a tanév végén találkoztam először. Egy breton néptáncsoport látogatott el Dombóvárra, s velük mulattunk át néhány éjszakai órát. Hányszor álmodtam aztán Párizssal, a Szajna-hidakkal, amelyek nevét kívülről fűjtük a tanórán, anélkül, hogy a legcsekélyebb reményem lehetett volna, hogy valaha is meglátom az életben. Végül is másfél évtized telt el az érettségi után, amikor az álom beteljesedett. Egy véletlen pécsi találkozás során párizsi barátokra tettünk szert, s őket látogattuk meg 1986 nyarán. Rá négy évre francia sajtóösztöndíjjal töltöttem két hónapot Párizs újságíró főiskoláján, illetve a poitiers-i megyei lap, a Centre Presse szerkesztőségében. De az igazi nagy kihívás csak ezután érkezett.

1992 május

Mint annyi minden addigi és későbbi életemben, ez is egy telefonhívással kezdődött. 1992 kora nyarán éppen minisztériumi irodámban üldögéltem, amikor megcsendült a telefon, s a vonal másik végéről Szávai János párizsi magyar nagykövet köszönt rám. Szávait 1990 végén, a sajtótréning alatt ismertem meg Párizsban, de azóta nem volt alkalmam találkozni vele.

Hívása idején már nyolcadik hónapja a Művelődési és Közoktatási Minisztérium sajtófőnöke és szóvivője voltam, kedves pécsi professzorom, Andrásfalvy Bertalan miniszter stábjában. A tárca folyamatosan az ellenzéki pártok és sajtójuk kartácstüze alatt állt, nem unatkoztam hát a Szalai utcában. „*Andrásfalvy nem ismer határokat*” – ordított például egy címlap, amikor a miniszter kék lámpás konvoja – a felvezető rendőrök hibájából – nem állt meg egy magyar határőrbódénál. De gyakran tüntettek a diákok is az egyetemi városokban, „*Kultúrfalvy úr, (m)enni kéne!*” és hasonló táblák alatt. Andrásfalvy szigorú elvei miatt a kultusztárca a kormányon belül sem tartozott a kedvencek közé. Jól jellemzi a helyzetet, hogy 1992 januárjának hófúvásos napjaiban, amikor megbénult a budapesti tömegközlekedés, a lázzal küzdő miniszter hazajutása érdekében hiába telefonáltam a HM ügyeletére egy terepjáró gépkocsiért, csak nem túl meggyőző sajnálkozás volt a válasz. Elképzeltem, hogy néhány évvel korábban ugyanígy széttárta volna-e a kezét a derék tiszt, ha Aczél elvtárs titkárságáról telefonálnak oda egy hójáró autóért...

Szávai János első kérdése az volt: - Mennyire tudsz te franciául?

Mit lehet erre mondani? Jobb híján visszadobtam a labdát:

- Miért kérdezed?

A nagykövet röviden vázolta, hogy sajtóattasét keresnek a követségre, s a minisztériumi munkám alapján rám gondoltak. - Minden meg van már beszélve, nem kell semmilyen vizsgát letenned, egyedül rajtad áll a dolog – közölte Szávai.

- Ezt meg kell beszélnem a miniszterrel és a családommal is – nyögtem hirtelenjében. - Kérek egy pár nap gondolkodási időt. Szávai ezt természetesnek vette, aztán elköszöntünk.

Nem volt könnyű a döntés. Feleségem felvillanyozódott a gondolattól, hogy néhány évet Párizsban tölthetünk. Idősebb fiam – aki ősszel kezdte volna a pécsi gimnáziumot -, közömbös maradt, hiszen tudta, hogy neki magánúton mindenképpen folytatnia kell magyar tanulmányait. Tizenegy éves kisebbik fiunk viszont a földhöz verte magát, s azzal fenyegetőzött, hogy följelent minket a gyámhatóságnál, ha külföldre merjük vinni.

A miniszterrel pár nappal később, düsseldorfi utunk során közöltem a megkeresést. Titokban abban reménykedtem, hogy vele is „lezsírozták” már az illetékesek kikérésemet, de nem így történt. Meglepődve és kissé szomorúan vette tudomásul, hogy magára hagynám a sajtóval folytatott küzdelmében, s hitte is nem is, hogy hasonlóan elkötelezett utódot ajánlok fel magam helyett. Még több redőt gyűrt homlokára az az információ, hogy az általam megcélzott állomáshely éppen Párizs, ez a jakobinus fészek, amellyel szemben Trianon óta különösen mély ellenszenvet érzett minden magyar konzervatív értelmiségi. Mindezzel együtt a maga lovagias módján tudomásul vette a bejelentést és sok sikert kívánt.

Aztán teltek-múltak a hetek, s nem történt semmi. Már-már azt gondoltam, hogy csak egy gondolat kísérlet résztvevője voltam, amikor értesítés jött a Külügyminisztériumból, hogy jelentkeztem felkészítésre és külügyi vizsgára. Már szó sem volt a mentességről, sem a sajtóattaséi posztról: a Párizsi Magyar Intézet (PMI) egy éve betöltetlen igazgatóhelyettesi posztját ajánlották fel, ha sikeresen átszilipelek az akadályokon.

Mondhattam volna, hogy kérem vissza a babaruhát, de már nem volt visszaút. A minisztériumban lényegében felégettem magam mögött a hidat, bár október végéig igyekeztem becsülettel tartani a frontot. A fiúk iskoláztatásában is bizonytalan helyzetet teremtett volna a meglebegtetett párizsi kiküldetés elmaradása, így nem volt más hátra, mint előre.

Értek azért meglepetések. Mint említettem, Szávai János közlésével ellentétben a külügyi alapvizsgát például abszolválnom kellett. (Nem számított, hogy annak idején a pécsi jogi karon jeles eredménnyel szigorlatoztam nemzetközi jogból – méghozzá Herczegh Géza későbbi alkotmánybírónál.) Meglepetésemet csak fokozta, hogy akkoriban a magyar intézetek irányítása nem a külügy, hanem az MKM feladatkörébe tartozott, így különösnek tűnt, hogy ha már nem leszek követségi diplomata, mi szükség van erre a procedúrára. Végül 1992 november első napjaira megszereztem a szükséges papírokat, s fölszállhattam a Malév/Air France párizsi járatára. Kinevezésem – ez is meglepetés volt – csupán egy évre szólt

Az igazgatót, Vígh Árpádot, már régebből ismertem. A Dunántúli Napló, majd a Jelenkor munkatársaként többször is készítettem vele interjút a nyolcvanas években, amikor a Pécsi Egyetem Frankofón Tanszékének megalapításán fáradozott. Imponált céltudatossága, s minek tagadjam, az a koncepciója is, hogy nem csupán a „Hexagonon” belüli, hanem a teljes frankofón világ irodalmát tanítani és kutatni szeretné Pécsen. Többször járt nálam a minisztériumban, s amikor a tárcavezetővel Párizsban akadt dolgunk, szívélyesen vendégül látott minket a Quartier Latin egyik hangulatos éttermében. (Ez a látogatás éppen kinevezésem előtt három héttel történt, amikor is az Európai utas című folyóirat rendezett kulturális kerekasztalt a Párizsi Magyar Intézetben, s a díszvendég Andrásfalvy miniszter volt.) Ezért is lepett meg, hogy amikor egyelőre még a család nélkül elfoglaltam állomáshelyemet, s igazgatóhelyettesként munkára jelentkeztem az intézetben, az őt cerberusként őrző titkárnője hivatalos hangon közölte velem:

- Az igazgató úr ma nem ér rá. Majd megbeszélünk egy időpontot, amikor fogadni tud, s eligazít a tennivalóidat illetően.

A mikor másnap vagy harmadnap az igazgató fogadott tágas, könyvtárra emlékeztető dolgozósobájában, részletesen is beavatott koncepciójába. Megtudhattam, hogy első intézkedései közé tartozott az intézet szerkezeti felosztásának módosítása. Megszüntette az első emeleti kiállítóteret, s a könyvtárat költöztette a helyére, mondván, hogy az intézet legfontosabb funkciója a könyvtári és dokumentációs szolgáltatás, a „művelődési ház jelleget” pedig csökkenteni kell. (Később kiderült, hogy a háromszoros alapterületűre növelt, önálló olvasótermekkel bővült könyvtár látogatottsága nem növekedett jelentősen, a könyvállomány egyharmadát viszont le kellett vinni a pincébe, mert az emeleti helyiségekben statikai okból kevesebb könyvet lehetett elhelyezni, mint korábban a földszinti kisteremben...)

Vígh Árpád koncepciójának részét képezte az is, hogy fokozatosan elsorvasztott olyan tevékenységi formákat, amelyeket „rangon alulinak” tekintett az intézmény szempontjából. Ilyen volt például a magyar tanuló párizsi diákok hagyományos vendéglátása, vagy a rendezvényeket követő koktélparti, amelynek során a vendégek kötetlen légkörben társaloghattak egymással. (*„Ne zabálni járjanak ide...”*) Ugyancsak radikálisan csökkenteni igyekezett a filmvetítések számát is, mondván, *„az intézet nem mozizásra való”*. Ugyanakkor fontosnak tartotta – s ezzel magam is mélyen egyetértettem –, hogy a korábban háttérbe szorított művészek és művészeti ágak, tevékenységi formák is helyet kapjanak az intézet életében. Ilyen volt például a határon túli magyar irodalom, s a rendszerváltó kormány ízléséhez közelebb álló nemzeti kultúra franciaországi hír- és hídvéréseinek elősegítése, a Kádár-rendszer által mellőzött írók és költők műveinek lefordítása. Így lett a PMI „házi” színháza a budapesti Nemzeti Színház, amely több alkalommal és nagy sikerrel szerepelt kamara-darabokkal az intézet nagytermében. *Pomogáts Béla* számtalan alkalommal tartott előadást a határon túli irodalomról. Volt erdélyi népművészeti és fotókiállítás a székelykapukról. Sajnos, az autentikus népzene valahogy kimaradt a szórásból.

Az elég hamar kiderült számomra, hogy itt csak egy dudás muzsikálhat a csárdában, s ez az igazgatóhelyettesi poszt nem jár számomra érdemi beleszólási lehetőséggel az intézet stratégiájának kialakításában, de még a tartalmi munkában sem. Az igazgatói székéből nézve – amelyet negyedszázaddal később magam is kipróbálhattam – ez teljesen logikus döntés volt. Több okból is. Egyrészt Vígh Árpád mögött olyan szakmai, tudományos karrier állt már ekkor, amely joggal predesztinálta őt arra, hogy ragaszkodjon határozott elképzeléseihez, amelyekkel a pályázatot megnyerte. Másrészt éppen elég volt neki egy olyan szakmai nagyágyúval megvívni napi csatáit, mint amilyen Szávai János irodalomtörténész-nagykövet. Érthető, hogy a háta közepére sem kívánta az

idegőrlő belső stratégiai és taktikai vitákat. Más kérdés, hogy öntörvényű intézetvezetése miatt ezeket mégsem tudta megtakarítani magának. De ne szaladjunk ennyire előre az időben.

1992 őszén legfőbb gondom párizsi egzisztenciám megteremtése és családom kihozatalának előkészítése volt. Külügyi státuszom „service diplomatique” volt, vagyis az eredeti ígélet ellenére nem diplomata, hanem külügyi szolgálati útlevéllel küldtek ki, jöllehet a magyar-francia államközi egyezmény szerint a PMI igazgatója és igazgatóhelyettese diplomata státuszban szolgálhatott állomáshelyén, csakúgy, mint a budapesti Francia Intézet első és második embere. (A PMI mindenkori igazgatója egyben a párizsi magyar nagykövetség kulturális tanácsosa is volt.) Hogy útlevelém nem zöld, hanem bordó színben virított, végül is nem sok hátránnyal járt az elkövetkező két év során, hiszen a napi élet szintjén nagyjából ugyanazok a könnyítések és mentességek vonatkoztak a külképviselők adminisztratív személyzetre is, mint a diplomatákra. (Például: autónk rendszáma ugyan nem a CD, hanem a K – „konzuli” – megkülönböztető betűt tartalmazta, de zöld színe miatt ugyanolyan elbánásban részesült a hatóságok részéről, mint a diplomatáké.)

Természetesen kiküldötként jogosult voltam a családi létszámnak megfelelő lakásra is. Az intézetben akkoriban az igazgató, a gondnok és az egyik portás lakott a családjával. Esetleg még „Dedik úr”, a gépkocsivezető, de ebben nem vagyok biztos. A munkatársak számára a városban bérelt lakást a minisztérium, többnyire a sikkesnek számító 15. és 16. kerületben. Én Körner Tamás lakását örököltem meg, aki viszont hideglegelősen igyekezett távortartani magát a kilúgozott nagypolgári városrészekről, és művészeti titkárhoz illően a színes, bohém 11. kerületben választotta ki lakóhelyét, nagyjából egyforma távolságra a Bastille Operától és a tüntetések örökös helyszínétől, a place de la République-től. Itt, a Saint-Ambroise templom tözsomszédságában, a boulevard Voltaire egyik kis mellékutcájában kellett berendezkednünk kiküldetésünk időtartamára. Sem a házra, sem a lakásra nem lehetett panaszunk: viszonylag új építésű társasházban, jó beosztású, tágas lakás várt bennünket, nagy, belső kertre néző erkéllyel, két fürdőszobával. Természetesen a szükséges felújításokat el kellett végeztetni ahhoz, hogy december végén ki tudjam hozni családomat.

A lakótömb ház mestere – közös képviselője? – egy portugál férfi volt, aki családjával együtt éppen alattunk lakott. Akkoriban a „gardien” nemzeti hovatartozását a véletlennek tulajdonítottam, de ma már tudom, hogy a párizsi ház mesterek jelentős része portugál, s hogy ez így is maradjon az idők végezetéig, arról a rossz nyelvek szerint egy ibériai klán gondoskodik. A mi felügyelőnk jóra való, készséges fiatalember volt, aki persze tudott kiképző őrmesterként is viselkedni, ha úgy érezte, hogy a ház érdekei veszélyben forognak. Egy ízben

én is veszélyeztettem a ház érdekeit, amikor jó magyar szokás szerint a gyerekekkel levonultam a közös udvar csábítóan zöld gyepére futballozni. Hát, ez az, ami egy jól szituált francia bérházban szigorúan tilos! Nem hogy labdázni, de még csak a díszkert pázsitjára lépni is. S valóban, megszágyenült elkullogásunk után hiába figyeltem, a ház melyik lakójára csaphatok le diadalmasan - „Lám, neki szabad?” -, illegális kerthasználatot a két év során senki részéről nem tapasztaltam.

Miután soha nem éltem metropoliszban, az első időkben kínosnak találtam, mennyire nem kommunikálnak egymással a lakótársak. Ma már persze tudom, hogy Budapesten is inkább azon igyekeznek a közös lépcsőházban lakók, hogyan *ne* találkozzanak egymással, de az érintkezés felszínessége Franciaországban még ennél is feltűnőbb. A két év során mindössze az egyik szomszéd házaspárral sikerült közelebbi kapcsolatot, már-már barátságot kialakítanunk. A barátság nagy szó, mert ezt az érzelmet a franciák nem pazarolják túl bőkezűen. Közeledésük hátterében általában valami nyers érdek húzódik meg, s ha a második, harmadik találkozás után vacsorára hívnak meg, az általában a pozíciónak szól. Legkésőbb a desszertnél biztosan előhozakodnak egy célirányos kérdéssel vagy kéréssel.

De a mi szomszédaink nem ilyenek voltak. Ráadásul azt sem lehetne mondani, hogy Georges és Marie-José unalmas emberek lettek volna. A férj például a francia atomtengeralattjárók fejlesztésén dolgozó civil hadmérnök, aki munkaidejének jelentős részét Le Havre-ban, a haditengerészet titkos támaszpontján töltötte. Persze, ennél többet nemigen árult el munkájáról. Tiszta csoda, hogy még ennyit is egy magyar hivatalnok orrára kötött. Barátságunk mindamellett nem hatolt túl mélyre: kimerült kölcsönös vacsorameghívásokban, jóízű beszélgetésekben, s ha jól emlékszem, az asszonyka néha eljött az intézeti programokra is.

Akik néhány napra vagy hétre turistaként érkeznek Párizsba, érthető módon csak a látnivalókra és az élet kellemes, könnyebb oldalára összpontosítanak. Így voltam én is korábbi franciaországi útjaim során, amikor még nem köszönt be mindennapjaimba a magyaréval vetekedő francia bürokrácia. Bankszámlanyitás, a fiúk iskolai beiratása, autóvásárlás és a konzuli rendszámmal kapcsolatos bonyodalmas ügyintézés, a lakás bebútorozása, a család kiköltöztetése – mindez a napi intézeti és követségi teendők mellett bőven kitöltötte első hónapjaimat. Ne felejtjük el, hogy Magyarország akkor még nem volt a NATO és az Európai Unió tagja, sőt, - rendszerváltoztatás ide vagy oda - megítélésében még mindig közelebb állt az óvatosan kezelt „keleti blokkhoz”, mint a „szabad nyugati világhoz”.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a bankszámlanyitás már-már megalázó procedúrája. Az intézet gazdaságisa, Strehó István személyes jó kapcsolatot

ápolta egy közeli kis bank vezetőjével, s felajánlotta, hogy elkísér az első randevúra. (Milyen furcsa volt kezdetben, hogy a randevú itt nem csak intim légyottot, hanem előre megbeszélte hivatalos megbeszélést is jelent!) Azt tanácsolta, ne áruljam el a jövedelmemet, mert francia viszonylatban az olyan csekély, hogy a magyar államra nézve szégyenteljes lenne, ha kitudódna. Igen ám, de hogyan ébreszthet bizalmat külföldi személy egy bankban, ha titkolózással kezdi a megbeszéléseket? Már nem emlékszem, milyen szellemi tornamutatvánnyal sikerült végül is kikerülni ezt az akadályt. De, hogy jót szórakozhattak „diszkreciómon” a derék bankárok, az bizonyos. Hiszen az elkövetkező két év során fillérre pontosan tisztában voltak a számlára utalt havi fizetésemmel. S ha már a banknál tartunk: meglepett, mennyire nagy kultusza van még a csekknek, a csekkfüzetnek. Nálunk ezt a fizetési módot is kitörölte a kommunizmus. A csekkkel fizetést burzsoá csökevénynek tekintette a rezsim és évtizedekre kiirtotta a pénzügyi fogalomtárból, hogy aztán a rendszerváltozás után rögtön a bankkártya uralja a készpénzkímélő fizetési módot. Nem így Franciaországban, ahol a mai napig ott lapul a csekkfüzet minden konzervatív polgár zsebében, s akár az erdő közepén fizethetünk vele, ha nincs nálunk készpénz. Mi több, a szolgáltatások díját is leróhatjuk egy normál borítékban postára adott csekkkel. Még ebben a sztrájkokkal terhes világban sem fordul meg a fejében senkinek, hogy a kitöltött csekk nyom nélkül elkallódhat a posta labirintusában.

Nagyobb kihívást jelentett a gyerekek beiskolázása. A tizennégy éves Bertalan azon az őszön kezdte el a gimnáziumot, Dani pedig az általános iskola hatodik osztályába lépett. A francia iskolarendszer szerint mindketten az elemi és a középiskola közötti collège-fokozatba tartoztak, így ebben az irányban kellett tapogatóznom a párizsi iskolarendszer útvesztőiben. Arról szó sem lehetett, hogy közvetlenül a lakóhely szerint illetékes iskola vezetőivel vegyem fel a kapcsolatot, mert a folyamatot a tankerületnél, az úgynevezett rektorátuson kellett kezdenem. Hihetetlen mennyiségű papírt követelt a tisztviselő – természetesen francia fordításban –, a dokumentáció megkoronázása az oltási bizonyítvány volt. Kiderült, hogy Dani itteni éveit be fogják számítani a magyar tanulmányi időbe, Bercinek azonban magánúton folytatni kell a gimnáziumot is, ha nem akar két tanévet elvesztegetni az életéből. A tankerületnél pontosan úgy kezeltek minket, mint egy afrikai bevándorló családot. Ennek megfelelően rövid úton közölték: csak a város déli részén, 13. kerület egyik most indult osztályában tudnak fiaimnak helyet biztosítani. Ez az iskola a kínai negyed közepén, közvetlenül a belső körgyűrű (périphérique) mellett épült, s nevét Camille Claudel szobrászművészről, Rodin tanítvány-szeretőjéről kapta. A fiúk osztályaiba összesen három fehér diák járt: rajtuk kívül egy szerb kislegény testesítette meg az európai vonalat. Apaként szívszorító érzés volt látni a két kölyköt

az első nap az osztályterem felé ballagni, tudván, hogy egy szót sem beszélnek franciául. De a gyerek alkalmazkodó képessége csodálatos: néhány hét múlva a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy a legkülönbébb kultúrkörből származó pártások veszik körül őket. (A nyelvtudás hiánya miatt – különbségük ellenére – mindketten a collège legelső osztályában kezdték franciaországi tanulmányaikat.) Mi több, Dani legjobb barátja egy tündéri kínai kisfiú lett, aki elég gyakran ellátogatott hozzánk. Egymástól magyar, illetve kínai nyelvrelekedtek, így néhány hét múlva már egészen ügyesen kommunikáltak. Sajnos, ez okozta barátságuk végét is: Chen nagypapája megelégtelt a kisfiú magyar szókinccsének viharos gyarapodását, s átiratta egy másik osztályba, mondván: ő nem azért adta unokáját francia iskolába, hogy magyarul tanuljon...

A francia iskolarendszerről és az ottani oktatás sajátosságairól önálló kötetet lehetne írni. Nem ez a célom, így csak címszavakban foglalom össze a kilencvenes évek elején tapasztalt legfontosabb különbségeket.

Az itthoni 45 perces órák helyett egy francia tanóra 50 perces volt, s az óráközi szüneteket sem mérték túl nagyvonalúan. A tanítás délután 4-ig, 5-ig tartott, kivéve a szerdát, amikor már délben véget értek az órák, hogy a vallási és egyéb iskolán kívüli tevékenységet becsúfolhassák erre a délutánra. Az egész napos intenzív elfoglaltság eredményképpen meglehetősen kifacsart állapotban kaptuk vissza a fiúkat, akiket kezdetben autóval röpíttettem oda és vissza város túloldalán lévő iskolába, később azonban már önállóan közlekedtek. A menzára nem lehetett panasz, az étrend elég változatos és bőséges volt, már akkor is sok zöldséggel, gyümölccsel és hallal, (ami idehaza csak mostanában kezd elterjedni, nem egyszer parasztlázadást előidézve az iskolákban).

A francia iskolát egyszerre jellemzi a merev formalizmus és a Magyarországon szokatlan szabadosság. Nem árt azonban megjegyezni – s ezt gyakran meg fogom tenni a későbbiek során is –, hogy az elmúlt évtizedekben sokat változtak a franciaországi viszonyok, s ez nem került el az oktatásügyet sem. (Persze, ugyanez elmondható Magyarországról is...) A kilencvenes évek elején inkább a merevség volt szembetűnő. A beiskolázás bürokratikus rugalmatlanságát már említettem – akkoriban egy magyar iskolaigazgató sokkal szabadabban dönthetett ilyen ügyekben –, de nagyon szigorúan vették a tanítás adminisztrációját is. A gyerekek csak meghatározott minták alapján írhattak füzetükbe, s a dolgozatok formai követelményeit legalább olyan szigorúan vették, mint a tartalmiakat. Persze, annak idején mi is tanultunk a „bevezetés, tárgyalás befejezés” szentháromságáról, de az ettől való eltérést távolról sem szankcionálták olyan hisztérikusan, mint egy francia iskolában. Talán ennek a szigorú regulának tudható be, hogy egy köznapi francia levél ma is jobban hasonlít egy műalkotásra, mint egy normális kommunikációs termékre. Ha szorít az idő, az első bekezdést el sem érdemes olvasni, mert az biztosan egy tiszteletkör és a főtéma

előzményeinek hosszú felsorolása. Az utolsót pedig azért lehet nyugodtan átugorni, mert abban a levélíró hosszadalmasan a nagyrabecsüléséről biztosít, majd ugyanilyen hosszan elköszön. A lényeg valahol a levél középső harmadában olvasható, nem ritkán egyetlen óvatos mondatban.

E klasszikus iskola remekléseire a legemlékezetesebb példát egy francia bírósági végrehajtó iroda produkálta számomra.

Történt, hogy még az ideiglenes rendszámommal tilosban parkoláson kaptam a rendőrt, s annak rendje-módja szerint büntetőcédulát hagyott a szélvédőn. Követve a nagykövetségi példát, nem tulajdonítottam a penitenciának nagy jelentőséget, ahogy a sokasodó felszólító leveleknek sem, mígnem egy szép napon, a következő szöveget olvastam a párizsi bírósági végrehajtó iroda levélpapírján:

„Uram.

Őszinte sajnálattal közölnöm kell Önnek, hogy az Ön által be nem fizetett parkolási bírság miatt a kerületi önkormányzat kénytelen volt bírósági végrehajtást kérni. Nincs okunk kételkedni abban, hogy nem a szabályok szándékos megszegése motiválta Önt a bírság befizetésének elmulasztásában, mindazonáltal meg kell értenie, hogy hivatalunk nem tekinthet el a kirótt büntetés és az időközben felhalmozódott kamatok behajtásától. Végrehajtónk hamarosan felkeresi Önt, hogy leltárba vegye a lakásban lefoglalható tárgyakat. Kérjük, ne tekintse fenyegetésnek, ha felhívjuk szíves figyelmét, hogy a vagyontárgyak lefoglalása nem igényli az Ön személyes jelenlétét, így ez az Ön távollétében is megtörténhet. Biztosítjuk, hogy legképzettebb lakatos szakemberünket küldjük a helyszínre, így az Ön ingatlanában semmilyen károkozás nem történik majd.

A fentiek szíves tudomásul vételét kérve szíveskedjék fogadni őszinte nagyrabecsülésünk kifejezését:

Dátum, aláírás.”

Csodálatos, nem? A végrehajtásra végül nem került sor, mert a magyar konzulátus közbelépett, s felhívta a francia hatóságok figyelmét, milyen következményekkel járna, ha a nagykövetség védőernyője alatt bérelt lakásba behatolnának. Mindezt csak azért írtam le ilyen részletesen, hogy érzékeltessem a hivatalos francia levelezés máig megfigyelhető végtelenen formális követelményeit.

De igazságtalan lennék, ha nem mutatnám meg a jó oldalát is ennek a formalizmusnak, ami az oktatás filozófiai alapvetésével párosul. A francia iskolákban a mai napig tantárgy a filozófia, s ezen nem csupán és nem elsősorban a nagy filozófusok agymenéseinek visszaböfögését értik, hanem a gondolatok rendszerezésének és adekvát kifejezésének tanítását. Megkockáztatom, egy átlagfrancia sokkal frappánsabban, pontosabban és gördülékenyebben fogalmazza meg mondanivalóját bármilyen köznapis kérdésben, mint egy átlagmagyar. (Ez megfigyelhető például a spontán utcai megszólalásokban is.) Meggyőző-

désem, hogy ez ennek az iskolai formalizmusnak és az ott megszerzett filozófiai-retorikai alapoknak köszönhető.

S ha az imént a francia levél cirkalmasságán élcelődtem is egy kicsit, hadd jelezzem mindjárt, hogy – minden idővesztés ellenére – ez a stílust egyre vonzóbbnak találtam, s igyekeztem a magyar nyelvű levelezésemben is átültetni.

Az irodai számítástechnika akkoriban még Párizsban is gyerekcipőben járt, így nem lehet csodálkozni rajta, hogy intézeti irodámban is egy villanyírógép képviselte a technika ördögét. Csak halkán jegyzem meg, hogy frissen becsődölt pécsi független hetilapunk, A HELYZET szerkesztőségében már számítógépen írtuk és szerkesztettük cikkeinket, de erre a luxusra egy magyar kultúrintézetben még nem számíthattam. Helyesírási ellenőrző program? Legfeljebb a fantázia mély bugyraiban létezett. Az elütéseket, felesleges sorokat fehér javító készlettel korrigáltuk, de mintha már ennek az elektromos írógépnek is lett volna olyan funkciója, hogy a téves betűket vissza lehetett vonni.

Az internetnek, mobil telefonnak híre-hamva sem volt, de létezett a *Minitel*, a franciák csodafegyvere, amivel a kezdeti időkben az amerikai fejlesztésekkel próbáltak versenyre kelni. A Minitel tulajdonképpen a vonalas telefon meghosszabbított keze volt, leginkább egy láthatóvá tett „különleges tudakozóként” lehet elképzelni. Közepes boríték nagyságú, zölden villódzó képernyő kapcsolódott rá a vezetékes hálózatra, s a 3615, a nevezetes „trantsziszkenz” bepötyögése után mindenféle hasznos információt lehetett kinyerni róla. Amit ma az interneten néznénk meg – menetrend, színházprogram, áruházak kínálata -, azt az intézeti titkárnő a Minitelen találta meg. A televíziós reklámok is rendszeresen a 3615 termékükre vonatkozó oldalának feltárcsázására hívták fel a nagyérdemű közönség figyelmét. Végül ez a nagyreményű francia fejlesztés zsákutcának bizonyult: a nagy testvér, az internet, a kilencvenes évek második felében gőzhengerként taposta el kisöccsét.

Sok időm nem volt a beilleszkedésre, elsodortak a napi feladatok, s a ritmust nagyon hamar föl kellett vennem. Ezt a ritmust nem mindig, sőt, az idő múlásával egyre kevésbé Vigh Árpád diktálta, hanem a nagykövet, aki eredetileg sajtóattasénak hívtott Párizsba. A politikailag egészen más szekértáborba tartozó Várkonyi Tibor már csaknem egy éve hazament, s a poszt még ’92 novemberében is betöltetlen volt. Márpedig munka temérdek akadt: a sajtószemlét még csak-csak elvégezte egy ügyes hölgy a követségen, de a francia és magyar újságírókkal való kapcsolattartás régóta akadozott. S miután Párizsban az MTI-n kívül csak liberális és baloldali lapoknak volt kiküldött tudósítójuk, elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az 1991-ben alapított kormányközeli Új Magyarországot is tudósítania kellene valakinek. Szávainak kapóra jött aktív újságírói múltam, így a klasszikus diplomáciai és akkreditálási szabályokat kissé „forradalmian” értelmezve hamarosan tudósítóként is debütáltam. Hogy kettős szerepem mégse le-

gyen annyira feltűnő, cikkeimet –hajos, majd – édesapám keresztnévét felhasználva – Dezsőfia János néven jegyeztem Albert Gábor lapjában.

K iérkezésemkor az intézet az 1992-es évad második félévének derekánál tartott, túl egy sikeres történeti kiállításon, amely a Magyarországra menekült francia hadifoglyoknak állított emléket, túl a Nemzeti Színház művészeinek vendégjátékán – Göncz Árpád: *Kő a kövön* című kamaradramáját mutatták be-, s a már említett kulturális kerekasztalon, amelyen a francia és a határon túli magyar irodalom jelesei vettek részt.

Egyik első kulturdiplomáciai szereplésem az 1956-os megemlékezésekhez köthető. Sok-sok éve a forradalom kitöréséhez legközelebbi vasárnapon egykori magyar szabadságharcosok és francia háborús veteránok fellobbantják az öröklángot a Diadalív alatt található ismeretlen katona sírjánál. (Erről később még bővebben írok.) A nagy ritkaságnak és megtiszteltetésnek számító eseményről vízumom késlekedése miatt 1992 őszén még lemaradtam, de november 4-én már én helyeztem el a koszorút Mindszenty József emléktáblájánál a Magyar Katolikus Misszióban, s része voltam a nagykövetségi küldöttségnek Nagy Imre jelképes sírjának megkoszorúzásakor a Père-Lachaise temetőben. 1986-ban a forradalom leverésének harmincadik évfordulóján állították fel ezt az emlékművet, ifj. Rajk László alkotását franciaországi emigráns magyarok. Ritka egyetértésben adták össze rá a pénzt disszidens kommunisták, elszánt liberálisok és ötvenhatos szabadságharcosok. Egyedül az egykori királyi tisztikar franciaországi menekülteinek egyesülete, a Magyar Harcosok Bajtársi Községe vonta ki magát a közös akcióból, mert ők Nagy Imrének még mártírhálála után sem tudták megbocsátani kommunista funkcionáriusként elkövetett bűneit és mulasztásait. 1992-ben még népes sokadalom állta körül a jelképest sírt, ott voltak a felekezetek állandó papjai. Anélkül, hogy belekapnék a részletekbe, csak annyit jegyzek meg, hogy a helyzet a kétezres évek második évtizedére alaposan megváltozott...

A '92-es őszi szezón kétségkívül legnagyobb visszhangot kiváltó intézeti rendezvényén is jelen voltam már. Köpeczi Béla professzor és szerzőtársai mutatták be november 27-én az Erdély története című hatkötetes mű francia nyelvű, rövidített változatát. Három ország történész nagyágyúi vonultak fel az intézet nagytermében, hogy magukra erőltetett tudósi nyugalommal vitassák meg ezt a hihetetlen mértékben átpolitizált kérdést. Szinte tapintani lehetett a feszültséget, amikor a kerekasztalhoz ültek a vitapartnerek. Magyar részről Köpeczi Béla és Miskolczy Ambrus, a kötet két társszerzője, valamint Barta Gábor debreceni történész, román részről pedig Gheorghe Cipăianu és Ioan Aurel Pop, a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem professzorai, valamint Florin Constantiniu bukaresti egyetemi tanár. Mindhárman hazájuk historiográfiá-

jának krémjéhez tartoztak, tele román öntudattal és energiával. (Pop 2018 óta a Román Tudományos Akadémia elnöke.) A kerekasztalt a történetírás olyan francia ászai tették teljessé, mint Jacques Le Goff, Jean Béranger és mindenkéltű Georges Castellan, a Sorbonne Paris 3 professzora. Mellettük tekintélyben szinte eltörpült, de azóta komoly szakmai karriert futott be Stéphane Rosière geopolitológus, aki a fiatal tudós generáció friss szemléletét képviselte.

Kusza jegyzeteim helyett inkább az Új Magyarországon megjelent tudósításom közreadásával foglalom össze a nagy jelentőségű vitát:

Többszörösen szűknek bizonyult az intézet konferenciaterme, s jó volt látni, hogy legalább annyi francia értelmiségi tartotta fontosnak a történeti disputa végighallgatását, mint ahány román és magyar érdeklődő.

A hétszáznegyven oldalas könyv az elmúlt hetekben hagyta el a nyomdát. Gazdag illusztrációs anyagát, tárgyilagos szemléletét maguk a francia történészek méltatták a legelismertebb szavakkal. Egy magyar napilap közlésével ellentétben a vitát semmi hisztérikus légkör nem övezte, s természetesen szó sem volt a Párizsi Magyar Intézet környékének lezárásáról. Sőt, ha a szakmai vita számtalan érdekes fordulata mellett valamiről meg kell emlékeznünk, az éppen a kölcsönös lovagiasságra és szakmaiságra törekvés. Mindez nem utolsósorban a gondos előkészítésnek, valamint a neves történészprofesszor, Jacques Le Goff elegáns, szellemes és higgadt vitavezetésének köszönhető.

Először a szerkesztő, Köpeczi Béla kapott szót. Emlékeztetett rá, hogy már August de Gerando, az első francia, aki tollat fogott 1845-ben Transylvania bemutatásához, már ő is Erdély sokszínűségét, vallási, nemzetiségi, politikai pluralizmusát hangsúlyozta. „Az a magyar történészcsoporthoz, amely 1976-ban elkötelezte magát, hogy új történeti leírást készítsen Erdélyről, minden lehetséges módon arra törekedett, hogy elszakadjon a nacionalista politikai és történettudományi hatásoktól, s új irányt szabjon ezen ellentmondásos téma bemutatásának. Nem zárkózva el természetesen a vitától sem” – szögezte le Köpeczi professzor, aki néhány szóval utalt arra is, miért fejezték be a leírást 1947-tel, a párizsi békeszerződés évével. „Ezután ugyanis csak töredékes, kevésbé megbízható statisztikai adatokkal, vitatható hitelességű tanulmányokkal rendelkezünk.”

Köpeczi Béla reményét fejezte ki, hogy az Erdélyre vonatkozó kutatások „új intellektuális légkörben” folytatódnak majd a román történészekkel.

Román részről az első hozzászóló Gheorghe Cipaianu, a kolozsvári történettudományi intézet kutatója volt. Meglehetősen epés bevezetőjében nem kevesebbet állított, mint hogy a magyar történetírást változatlanul néhány rögeszme terheli. Szerinte az egyik ilyen rögeszme a dákoromán történeti folyamatosság (kontinuitás) tagadása. Egyebek között Anonymusra, mint hiteles forrásra hivatkozva súlyosan hiányolta a szóban forgó kötetből mindazokat a megállapításokat, amelyeket a román történettudomány eredményének tekint.

Ugyancsak kifogásolta, hogy az Erdély története nem elemzi elég mélyen a románság 1848-as elégedetlenségének okait, s azt a folyamatot, amely végül is a magyarokkal szemben a bécsi udvar oldalára állította őket. Gheorghe Cipaianu hozzászólásának meglepő és kissé groteszk fordulata volt, amikor a magyar szerzőket a marxista-leninista terminológia alkalmazásával vádolta meg, mondván, hogy a Párizs környéki békerendszert a magyarok előtt csak Lenin nevezte imperialista békediktátumnak. A kolozsvári történész ezzel szemben az 1918-as gyulafehérvári román nemzetgyűlés jelentőségét hangsúlyozta. Végül kifogásolta, hogy ha nem is leírva, de a könyv sorai közül „sugárzik a román nép lebecsülése”.

Barta Gábor debreceni professzor hozzászólásában a román nép eredetével kapcsolatos történelmi források rendkívüli ellentmondásaira és gyér voltára hívta fel a figyelmet, megjegyezvén: *Anonymus* gesztát és nem krónikát írt...

Köpeczi Béla udvariasan, de határozottan visszautasította, hogy a szerzők lebecsülték volna a román népet és kultúráját. „Az egyet nem értés nem lebecsülés” – tette hozzá.

Florin Constantiniu jóvoltából a vita ezután főként a középkor eseményei körül folyt, változatlanul a románság eredetének kérdéseit boncolgatva. „Hogyan lehetséges, hogy a középkori magyar uralkodók egy pillanatig sem vitatták a románok dák származását?” – tette fel a kérdést a román történész. Maga adta meg rá a választ, az újkori „túlpolitizáltságban” levén meg a magyar ellenkezés okát.

Le Goff professzor közbevetése: ma még nincsenek kellően finom módszerek a régi szövegek feldolgozásához. Az igazság tele van szöve mitikus elemekkel, tudni kell róluk leválasztani a történeti tényeket. De még fontosabb, hogy utóbbiakat meg tudjuk védeni a napi politikától.

Kétségkívül más színt kevert az addig tárgyilagos vitába a fiatal kolozsvári történész, Ioan Aurel Pop megszólalása. „A magyarok történetírása megfellebbezhetetlen, ex-cathedra tényállításokra épül, s ez jellemző még a bizonyítatlan hipotézisek esetében is” – jelentette ki szenvedélyesen. Majd hosszasan fejtegette, milyen lealacsonyító a románokra nézve, hogy a könyvben „balkáni nomádoknak” nevezik őket, miközben a nomád életmód kifejezetten a sztyeppei népekre (értsd: magyarokra) jellemző. (Köpeczi professzor ezt nyomban cáfolta.) Pop a románokat keleti latinoknak nevezte, akikre nem a nomád pásztorkodás, hanem a „mobil kontinuitás” volt jellemző. „Legalább egy halvány kételyt vártam volna a magyar történészekről, hogy talán mégsem minden román származik a Balkánról” – tette hozzá, egyúttal biztosítva hallgatóságát, hogy a dákoromán elmélet nem Ceausescu találmánya.

E ponton aztán szabad vita alakult ki. Az elnöklő Jacques Le Goff szerint a nomád kultúrákat nem kellene annyira lebecsülni, hiszen számos nagy nép élt és él ebben a civilizációs formában. Miskolczy Ambrus élénken tiltakozott, hogy könyvükben reakciós népeknek nevezték volna a románságot 1848 kapcsán.

A kerekasztal legforróbb pillanat az volt, amikor Stéphane Rosière politológus kemény szavakkal rótta meg román kollégáit, amiért ugyanazokkal az érvekkel bí-

rálják a könyv francia változatát, mint amely érvek hatására Ceausescu megtiltotta a háromkötetes eredeti mű romániai terjesztését 1987-ben.

Rosière ugyancsak kifogásolta, hogy Nagy-Románia megszületése kapcsán román kollégái Trianonról csak alig, a nemzetgyűlésükről azonban annál többet beszélnek. Mindez a fiatal kolozsvári történészt igen érzékenyen érintette, aki azonnal fölvette a kesztyűt, s még hosszasan folytatta volna ebben a tónusban, ha mind az elnök, mind Köpeczi professzor nem biztosította volna felhevült vitapartnerét: a téma érdemes a továbbgondolásra. Mi több, közös kutatásokra van szükség, hogy senki ne ábrázolhassa többé kollégáját rögeszmék foglyaként.

A közönség egyetértett abban, hogy már ezért az elhatározásért érdemes volt megrendezni a párizsi kerekasztalt.

Az Erdély-vita nem rezonált a francia sajtóban, de annál nagyobb visszhangot keltett a magyarországi lapokban. Sőt, a Magyar Televízió 2-es csatornája terjedelmes összefoglalót is közölt az eseményről. Még hónapok múlva is érkeztek olvasói hozzászólások a vitáról szóló tudósításokhoz.

November 30-án újra csak Erdély volt a téma az intézetben: Pomogáts Béla irodalomtörténész a *Forrás* című nagy tekintélyű irodalmi folyóirat három nemzedékét mutatta volna be, ha Lászlóffy Aladár az utolsó pillanatban nem mondja le a részvételt. Így Markó Béla és Csiki László képviselte a lap körül csoportosuló ifjabb költőket, míg az idősebb korosztályt Kántor Lajos, a kolozsvári *Korunk* főszerkesztője reprezentálta. Utóbbi a transzilvanizmus történeti háttérének felrajzolását követően első kézből számolhatott be a lapja elleni polgármesteri kampány legújabb fejleményeiről: a patinás szerkesztőséget méltatlan körülmények közé akarták kényszeríteni. Megtudhattuk ugyanakkor, hogy soha annyi magyar szakos hallgatója nem volt még a kolozsvári egyetemnek, mint ezekben a hónapokban. Mint Kántor elmondta, szükség is van rájuk, mert égető tanárhiány mutatkozik a magyar falvakban. A közönség soraiból csak úgy záporoztak a kérdések az erdélyiek felé, amin már csak azért sem lehet csodálkozni, mert számos pályatárs – mint például a transzilvanizmust „izzadmánynak” nevező Michel Tompa –, éppen Kolozsvárról vagy Marosvásárhelyről menekült el választott hazájába.

Az irodalmi küldöttség látogatása jó alkalmat teremtett arra, hogy egyik délelőtt hosszabban is beszélgethessek irodámban Markó Béla költővel, a *Látó* című folyóirat alapító főszerkesztőjével. Akkoriban még nem szakított teljesen az irodalmi élettel, de nyilvánvaló volt, hogy szenátorként a versírás mellett nagyon is prózai gondokkal kell foglalkoznia. E találkozás később is javamra szolgált, amikor Markóhoz RMDSZ-elnyökként, miniszterelnök-helyettesként már sokkal nehezebb volt időpontot egyeztetni.

Hogy Árpád nem csak szavakban tartja fontosnak a határon túli kultúra franciaországi megjelenítését, az is bizonyítja, hogy a költői esttel egyidőben nyílt meg a földszinti kiállítóteremben Olasz Ferenc erdélyi portákat (székelykapukat) bemutató fotókiállítása.

1992 december

A diplomácia mélyvizébe december 11-én kerültem, amikor az irdatlanul hosszú nevű *Association des Amis de la République française – Mouvement Européen* (A Francia Köztársaság Barátai – Európai Mozgalom) című politikai és parlamenti folyóirat konferencia-ebédjén kellett a nagykövetségünket képviselni. A franciák imádják az ilyen déjeuner- vagy diner-débat-kat, de ennek a szellemi évészetnek még a méretei is imponálóak voltak: száznegyvenöt minden rendű és rangú személyiség ülte körül a tizennégy kerekasztalt, s ette végig akkurátusan a négy fogásos menüt, miközben igyekezett a legértelmesebb képpel végighallgatni az előadók magasröptű szövegeit. A 4-es számú asztalnál velem együtt ismerkedett a Hotel Lutetia szakácsának remekeivel egy volt miniszter, a svájci nagykövet, a Le Figaro főszerkesztője, egy nagy kommunikációs cég elnök-vezérigazgatója és hasonló kaliberű figurák. Természetesen ezek a találkozások nagyon felszínesek, és túl sok információt sem lehet cserélni az ebéd alatt, hiszen a fogásokon kívül minden figyelem az előadókra összpontosul.

1992. december 19. Ismét egy fontos dátum az intézet életében: ezen a napon alakult meg a PMI máig működő Baráti Társasága. Minek tagadnám, hogy Árpád nagy diplomáciai sikere volt ez is. Olyan tanácsadó kört sikerült kanyarítania az intézet köré, amelynek tagjai akkoriban a francia kulturális elithez, illetve a magyar emigráció krémjéhez tartoztak. Előnké egyhangúan Raymond Barre egykori miniszterelnököt, volt pénzügyminisztert, Lyon polgármesterét választották meg. S hogy miért éppen őt? Mert felesége egy magyar asszonyság, bizonyos Hegedűs Éva volt, aki ha nem is látogatta túl gyakran az intézeti programokat, nyilvánvalóan „érzékenyítette” férjét a magyar kultúra és civilizáció iránt. Barre ráadásul annak a jobbközép párttömörülésnek, az RPR-nek volt egyik meghatározó alakja, aki a kilencvenes években társbérletben gyakorolta a végrehajtói hatalmat a szocialista Mitterrand-al. Maga is szimpatizált az MDF rendszerváltoztató törekvéseivel, személy szerint Antall Józseffel.

A Baráti Társaság magyar tagjai többnyire egy-egy franciaországi magyar egyesületet képviseltek, amelyek akkortájt még sokkal élénkebb tevékenységet

végeztek, mint a kétezres években. A grémium főtitkára hivatalból Vigh Árpád lett, titkára Léh Tibor ügyvéd, aki kisgyermek kora él Franciaországban, kincstárnoka pedig Bodor Dezső, szintén régi emigráns magyar, foglalkozását tekintve közgazdász. Az egyesület három alelnököt választott: Jean Rohrt, Árpád egyik frankofón kedvencét, a francia nyelven alkotó írók egyesületének elnökét, Stéphane Rosière politológust, akit már az Erdély-vitáról ismerünk, valamint Marie-Pierre de Gerando-Telekit.

Utóbbi személye külön is megérdemel néhány szót, sőt, talán egy kisregényt is. Hórihorgas, erősen kopaszodó, választékosan beszélő, ötvenes éveiben járó, rendkívül szórakoztató férfiúként ismertem meg, s első kiküldetésem alatt számos alkalommal töltöttem vele hosszabb-rövidebb időt különféle rendezvényeken. Összetett családi nevét Auguste de Gerando francia földbirtokos-író és Teleki Emma erdélyi grófnő 1840-ben kötött házasságának köszönheti, s ezt a jól csengő arisztokratikus nevet kellőképpen kamatoztatta is. Megismerkedésünk idején epizódszínészként kereste a kenyerét, de előszeretettel látogatta a követségi fogadásokat is, ahol nem mulasztotta el megemlíteni magyar-francia nemesi származását. Azon karakteres figurák sorát szaporította, akik öröktől fogva léteztek, mióta diplomáciai fogadásokat rendeznek: ők azok, akik egyszer valamilyen módon bekerülnek egy-egy külképviselet látókörébe, s aztán automatizmusból vagy cinkos összekacsintás révén rajta is maradnak a titkársági címlistán. A vietnámi, cseh, burundi stb. nagykövetség hazajelentheti, hogy „a neves francia színész, Marie-Pierre de Gerando-Teleki is elfogadta a meghívást”, hősünk pedig ismét megtakaríthatja egy vacsora árát, nem is akármilyen étellel megtömve pocakját. Hogy ez utóbbi nem volt teljesen mellékes szempont az életében, arról lelkes beszámolóit tanúskodtak: „Monsieur Havasi, önnek fogalma sincs, milyen jól főztek tegnap este az újjélandiaknál!”

De Gerando-Teleki „grófot” soha nem láttam másban, mint kopottas, de jó minőségű halványzöld ballonkabátban, s egy ezzel harmonizáló, drapp színű dízel Mercedes W123-as volánjánál. Legalább tizenöt éves autó lehetett, de bőrüléssel és fakormányos, s a francia autók többségével ellentétben télen-nyáron patyolattiszta.

Később megismertem Marie-Pierre nővérét, Judith asszonyt is, aki enyhén szólva nem volt elragadtatva öccse közéleti szereplésétől. Valószínűleg ő és a család más tagjai voltak azok, akik az utolsó pillanatban megakadályozták, hogy – a párizsi követség fölterjesztésére – Antall József 1993-ban magas kormánykitüntetéssel adjon a gróf úrnak. Később a család minden kapcsolatot megszakított Marie-Pierre-el. Hazatértem után soha többé nem találkoztam vele, szemben Judith asszonnyal, akit második kiküldetésem idején, 2017-ben fölkerestem Tours melletti otthonában. (Erről a találkozásról a maga helyén majd beszámolok.)

Tény, hogy a Magyar Intézet Baráti Társaságának megalakulásakor még semmi jel nem mutatott arra, hogy Marie-Pierre de Gerando-Teleki érdemtelen lenne családja és a párizsi magyar kolónia megbecsülésére. Bár, utólag talán beszédes lehet, hogy a szavazásnál ő kapta a legkevesebb voksot, de így is harmincötöt könyvelhetett el a negyvenkettőből.

Raymond Barre mindjárt a szűzbeszédében kijelentette, hogy elnöki szerepét nem szeretné pusztán a protokolláris teendők ellátására korlátozni. A későbbiekben bebizonyosodott, hogy a volt miniszterelnök ezt komolyan gondolta. Rendszeres és érdemi munkát végzett a társaság élén, soha el nem mulasztotta személyesen levezetni az elnökségi üléseket és a közgyűléseket. Olyan részletekre is kiterjedt a figyelme, amelyek gondozása Lyon regnáló polgármesterétől, a kormánypárt egyik frontemberétől messze nem volt elvárható. Az intézet nagyon sokat nyert a társaság megalakulásával: Víg Árpád csak győzte jegyzetelni a tagság részéről érkező jobbnál-jobb javaslatokat. Valamennyiünknek az volt az érzése, hogy a párizsi magyar emigráció ezzel az ünnepélyes aktussal zárta le a negyven éves – a Rákosi-diktatúrával, az '56-os megtorlással és a kádári kirekesztéssel terhes – múltat, s fogadta el sajátjának a Magyar Intézetet.

1993 január

Hogy más dimenziókban fogok mozogni a következő hónapokban s talán években, ez 1993. január 11-én világosodott meg bennem, amikor vagy a nagykövet, vagy az intézetigazgató átpasszolt nekem egy meghívót, Jurij Luzskov új könyvének párizsi bemutatójára.

Jurij Luzskov? Ki az? Kérdezhetette a legtöbb magyar és a legtöbb francia. Csak a szovjet-orosz politikai élet mélyebb ismerői kapták fel a nevüket a név hallatára: mit keres Párizsban Moszkva polgármestere, Jelcin bizalmasa? Nevét azonban még kevesebben tudták összekapcsolni az 1991. augusztus 20-án kezdődött három napos puccskísérlet eseményeivel. Természetesen a Gorbacsov elleni államcsínyről mindenki hallott Magyarországon. A Krímben családjával nyaraló államelnök egyszer csak azzal szembesült, hogy dácsáját fegyveresek vették körül, a telefonvonalait elvágták, Moszkvában pedig egy hét tagú junta, egy bizonyos Állami Bizottság vette át a hatalmat saját helyettese, Genagyij Janajev irányításával. A moszkvai rádió azt közölte, hogy ő, mármint Gorbacsov, rossz egészségi állapotára tekintettel önként adta át a hatalmat az elnök-helyettesnek, aki nyomban rendkívüli állapotot és kijárási tilalmat rendelt el.

Döbbsen tapadtunk a televízió képernyőjére, s mindenki azt találhatta, mi következhet a *glasznoszty* után? Janajev és bandája vajon a Varsói Szerződés országaitól is visszakeríti majd a babaruhát? Nekünk különösen tragikus lett volna

egy moszkvai száznyolcvan fokos fordulat, hiszen alig pár héttel ezelőtt hagyta el az utolsó szovjet katona Magyarország területét, s nem valószínű, hogy a kivont csapatok túl messzire jutottak még.

A puccs idején Jurij Luzskov Moszkva alpolgármestere volt, s miután a város első embere, Gavril Popov éppen külföldön tartózkodott, reá hárult a feladat, hogy kormányozza a tízmilliós várost ebben a rendkívüli helyzetben. Mint tudjuk, az államcsíny három nap múlva összeomlott, Gorbacsov némileg megszégyenülve visszatérhetett Moszkvába, de korábbi hatalma és nemzetközi tekintélye soha többé nem állt már helyre. Az eseményekből egy új népi hős, Borisz Jelcin húzta a legtöbb hasznot: hamarosan ő követte a glasznoszty atyját az elnöki székben.

Luzskov könyvet írt erről a három drámai napról, amelynek már a címe is telitalálat: *72 óra agónia*. Több nyelvre is lefordították, a francia változatot a svájci CopArt kiadó jelentette meg és meglehetősen borsos összegért, 120 frankért árulták a könyvesboltokban. (Akkoriban ez két teli tank benzin ára volt.) A párizsi könyvbemutató értékét két tényező növelte: egyrészt a mű viszonylagos frissessége, hiszen alig másfél év választott el minket a puccskísérlettől; másrészt 1992-ben – nem kis mértékben a drámai események alatt tanúsított bátor helytállásáért – Jurij Luzskov lett Moszkva első embere.

A könyvbemutatóra a Francia Autóklub elegáns Concorde-téri palotájában került sor. A helyszínválasztás csak azok számára tűnhet meglepőnek, akik a Club d'Automobile de France székháza kapcsán a Magyar Autóklub egyik hazai műhelybázisára asszociálnak. Miután Párizsban nem rombolta le az illusztris egyesület presztízst negyven évi bolsevik diktatúra, a Francia Automobil Klub székháza ugyanolyan pompázatos képét őrizte meg, mint amelyet megőrzött volna a budapesti Royal Szállóban gróf Szapáry Pál, Csonka János, Bánky Donát és Törley János által 1900-ban alapított magyar hasonmása. A klub számtalan alkalommal adta bérbe elegáns termeit kulturális célokra.

A megjelent újságírók és érdeklődők sokadalmában jelentéktelen külsejével, szerény viselkedésével szinte elveszett a moszkvai polgármester. Egy kövérkés, kopasz csinovnyik benyomását keltette sötétkék öltönyében, kék nyakkendőjében. Mondandója viszont hallatlanul érdekes volt, s könyvét kapkodták, mint a cukrot. A szervezők sajnos elkövették azt a hibát, hogy csak a rendezvény első órájában biztosítottak tolmácsot, de a kérdezz-felelek és a kiscsoportos beszélgetések idején Luzskov egyedül maradt mindössze két szóból álló francia szókincsével. S ekkor jött el az én nagy pillanatom: mozgósítva tizenkét éves orosz gyötrődésem maradványait, előléptem Jurij Luzskov orosz-francia tolmácsává! Nem állítom, hogy mindent, s főleg, hogy szabatosan le tudtam fordítani, de a polgármestert körülvevő újságíróknak, dedikálásra váró párizsiaknak mondanója lényegét össze tudtam foglalni. Luzskov annyira hálás volt a spontán

segítségért, hogy a tömeg szétszéledtével egy könyvet nyomott a kezembe, a következő dedikálással: *„Mély tisztelettel Havaszi (sic!) Jánosnak, jó emlékként a szerzőtől. Luzskov, 1993.01.11”*

Jurij Luzskov 1992-től 2010-ig volt Moszkva nagyhatalmú polgármestere. Könyvében, amelyhez maga Borisz Jelcin írt személyes hangú utószót, részletesen leírja a puccs után történeteket is. Mai szemmel olvasva akár hátborzongatónak tűnhet, hogy az egyenlőséget korábban vallásként tisztelő politikai elit hogyan kívánta egycsapásra a legmélyebb kapitalizmus sodrába állítani Oroszországot. Mintha csak a magyar rendszerváltoztatás forgatókönyvét olvastam volna: az állami vagyon gyors privatizálása (elkótyavetyélése) „az állam a legrosszabb tulajdonos” hamis jelszavának zászlaja alatt. Gyárak bezárása, egész iparágak felszámolása, tömeges munkanélküliség, boldogan csócsált McDonalds-zsemlék.... Ez a fejezet majdnem olyan szívszorító olvasmány, mint a „hetvenkét órás agónia” drámai leírása.

Végül is Luzskov tudhatott valamit: három ciklusban hetven százaléknál nagyobb többséggel választották meg polgármesternek. 2019-ben Münchenben halt meg szívbetegségben.

Az új év nagy lendülettel startolt el a magyar diplomáciában is. Január közepén szoros egymásutánban két miniszter is szerencsétlente látogatásával francia, illetve nemzetközi partnereit. Előtte azonban, mint beugró sajtóattasénak, ismét egy francia lap nagyotmondásának tüzét kellett oltanom. A France Soir január 5-i számában egész oldalas összeállítást közölt azokról az európai feszültségfóccokról, amelyek a lap munkatársai szerint az európai békét fenyegetik. Mi tagadás, a szerkesztők nem fukarkodtak a bombasztikus címrendszerrel: *„Hogy jobban megértsük, mi fenyegeti a kontinenst”* – ajánlja a felcím. *„A gyűlölet Európája...”* – süvít a főcím, de az alcímek sem sokkal tárgyilagosabbak.

A lap szerint robbanóanyaggal ér fel a délszláv, az örmény-azerbajdzsán és az észak-összét konfliktus; „Drámai” a csecsen-ingus válság, és „nyugtalanító” Magyarország és Románia szembenállása. Ami ez utóbbit illeti, a szerkesztő nem kevesebbet állít, mint hogy *„a magyar többségű Erdélyben állandó függetlenedési törekvések figyelhetők meg; Budapesten menekült erdélyi kormány alakult, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség pedig harsányan autonómiát követel Erdély számára. Magyarország egyre kevésbé diszkréten támogatja ezeket a mozgalmakat, s azt kockáztatja, hogy kiújulnak a nézeteltérések Romániával. További feszültségforrás a régióban, hogy Magyarország támogatja a Szlovákiában, Ukrajnában és a Vajdaságban élő magyarokat. Budapest még azt is fontolóra vette, hogy megadja a magyar állampolgárságot a csehszlovákiai és jugoszláviai magyaroknak.”*

A nagykövetség válaszát a politikai rovat vezetőjének, Anna Nourrynak küldtük el, pontról pontra cáfolva a cikkben felsorolt eszelős hülyeségeket.

Erdélyi menekült kormány Budapesten? Hogy ezt honnan vették? S bár úgy lenne, hogy Erdélyben többségben élnek a magyarok!... Jegyzeteim között nem találok nyomát, hogy a France Soir közölte-e a helyreigazítást.

Sajnos, azokban az években napirenden voltak az ilyen rosszindulatú „elemzések”. És a helyzet mit sem változott azóta. A franciák ismeretei – tisztelet a kevés kivételnek – a zéró felé konvergálnak Kelet-Közép-Európa történetét és valós viszonyait illetően, de mindez sosem zavarta őket abban, hogy ne alkoszanak megfellebbezhetetlen ítéleteket országainkról. A France Soir már idézett összeállítással szinte egyidőben közölt féloldalas cikket a Le Monde „*Történelmi és etnikai démonok*” címmel az erdélyi magyar-román viszállyról. Ugyanott és majdnem ugyanolyan terjedelemben Yves-Michel Riols budapesti tudósító a vajdasági magyarok dilemmájáról értekezik: menni vagy maradni? (Blickfangos felütésében a „magyar Robin Hoodot” Sandor *Kozsának* nevezi, méltóan ahhoz a francia hagyományhoz, hogy még véletlenül sem sikerül helyesen leírniuk vagy kiejteniük egy magyar nevet...) Ugyancsak ő, és Magyarországgal szintén sűrűn foglalkozó kolléganője, Sylvie Kauffmann jegyezte azokban a napokban a „*Magyar kétértelműség*” című egész oldalas elemzést a Kárpát-medence nemzetiségi viszonyairól. Szemmel láthatóan a legnagyobb értelmezési nehézséget a nemzet fogalmának magyar felfogása jelentette számukra. (Ez egy francia számára a mai napig fejtörést okoz.)

Aztán jött a magyar miniszteri invázió.

Jeszzenszky Géza január 13-én érkezett Párizsba, hogy aláírja hazánk csatlakozását a vegyifegyverek tilalmáról szóló egyezményhez. Nem vesztegette az időt, annyi bizonyos. A nagykövetségen ebéd keretében találkozott a lengyel, osztrák, szlovén és horvát külügyminiszterrel, majd a Párizsba akkreditált magyar tudósítóknak nyilatkozott. Többeknek feltűnt, hogy Jeszenszky programjában nem szerepelt találkozó a szlovák külügyminiszterrel. A magyar diplomácia vezetője nem zárta ki, hogy „ha szlovák kollégája jelen lesz, összehatalálkoznak és szót váltanak egymással...” A sajtótájékoztatón rákérdeztünk Vaclav Klaus cseh miniszterelnök előző napi nyilatkozatára, amely a Le Figaróban jelent meg, s amelyben eléggé lekicsinylően nyilatkozott a Visegrádi Együttműködésről: szerinte ez a kooperáció „már nem vonatkozik Csehországra, egyébként is, ez a Nyugat által kreált mesterséges képződmény”. Jeszenszky Géza nem érezte szentségtörőnek a nyilatkozatot. Szerinte Visegrád lényegében már azzal betöltötte történelmi küldetését, hogy hozzásegítette aláíróit az Európai Közöség társult tagságához.

A vegyifegyver használatát tiltó egyezmény aláírása az UNESCO-palotában történt olyan politikai nagyágyúk felszólalása után, mint Butros-Ghali ENSZ-főtitkár, Mayor UNESCO-főigazgató, és Mitterrand elnök. Jeszenszky Géza még aznap este találkozott a finn, másnap pedig a cseh és a francia kül-

ügyminiszterrel. A fő téma természetesen Csehszlovákia különválása, s ennek várható következményei, továbbá a boszniai helyzet.

Nem sokkal Jeszenszky után Balsai István igazságügyi miniszter töltött három napot Párizsban. Együttműködési megállapodást írt alá a francia igazságügygel, s fogadta az alkotmánybíróság elnöke is. Mindkét miniszteri látogatásról tudósítottam az Új Magyarországot és a Magyar Hírlapot is, amelynek akkor még nem volt állandó párizsi tudósítója. Főtt a fejem, milyen néven jegyezsem cikkeimet, hiszen az újságírói munka – különösen a francia belpolitikát érintő témákban – alapvetően összeférhetetlen volt kormánytisztviselői státuszommal. Végül a Hírlapban megjelent tudósításaimat H.J.A monogrammal, az „ÚjMaónak” küldötteket pedig eleinte Hajós Péter, ha-jó, Dezsőfy János, nem sokkal később és véglegesen – édesapám keresztnéve után - *Dezsőfia János* néven írtam alá. Csak a legfontosabb és legsikerültebbnek érzett nagyinterjúkat és -riportokat jegyeztem saját névvel. (A sajtótörténészek majd találgathatják, ki volt ez a sok tudósító akkoriban Párizsban...)

Kellemetlen epizódja volt éppen csak megkezdett igazgatóhelyettesi munkámnak, hogy onnan kaptam támadást, ahonnan a legkevésbé sem vártam (ó, én kis naív!): néhány hét után máris egyik párizsi tudósító kollégám célkeresztjébe kerültem. Seres Attila a Népszabadság 1993. január 14-i számában közölt tudósítást a *Lettres Internationales* című erősen liberális irodalmi folyóirat bemutatkozó estjéről, amelynek intézetünk adott helyet.

Attila dicsérettel kezdte cikkét, hogy aztán mindjárt egy apró tördőfessel folytassa: „*Az elismerés annál inkább indokolt, mivel az irodalmi est folyamán kiderült, hogy a meghívók és meghívottak között áthághatatlan ideológiai szakadék húzódik.*” Kollégám ezután nem sok teret szentel a szakmai részleteknek, annál többet csekélységemnek. A háromhasábos tudósítás fele ugyanis rólam szól. Vajon mivel érdemeltem ki ezt a megtisztelő figyelmet? Merítsünk autentikus forrásból:

„A Lettres Internationales Antonin Liehm által szerkesztett francia kiadása már jó néhány közép-európai ország párizsi kultúrközpontjában bemutatkozott, s most érkezett a Magyar Intézetbe. Nos, a kedd esti bemutatkozás nem múlt el viharok nélkül. A Magyar Intézet nemrég kinevezett igazgatóhelyettese ugyanis nehezményezte, hogy a folyóirat legutóbbi »magyar« számának vezércikke téves alapvetésből kiindulva jut téves következtetésre. A vezércikk az október 23-i Kossuth-téri incidensből kiindulva teszi fel a kérdést: milyen sors vár a szólás szabadságából élő írókra ott, ahol a köztársasági elnökre is belefojtják a szót? A kérdés értelmezése annál nehezebb volt, mivel a Lettres Internationales szerzői szerint Göncz Árpád október 23-án valóban nem szólalt meg? (sic!)

Az irodalmi est hallgatóságában megütközést keltett az igazgatóhelyettes másik megjegyzése is, aki nehezmenyezte, hogy a folyóirat egyik cikke a Horthy-rezsimet fasisztoidnak bélyegezte. A szerző visszakérdezett: amennyiben az Európa-szerte elfogadott jelző téves, ugyan minek lehetne nevezni a két világháború közti magyar kormányzatokat. A zavarba kerülő igazgatóhelyettest az intézmény vezetője segítette ki, aki kijelentette, hogy a Horthy-rezsim nem volt fasisztoid, legfeljebb konzervatív. A fenti vitában Bereményi Géza Eldorádó című filmjének levetítése hozott megbékélést.”

Úgy gondoltam, erre a féloldalas tudósításra válaszolnom kell. El kell ismernem, hogy a Népszabadság szerkesztői lovagiasan viselkedtek: az eredeti cikknél másfélszer teljedelmesebb válaszomat változtatás nélkül közölték. (A mai sajtóviszonyok között egy „ellenséges” lap esetében ez aligha lenne elképzelhető.) Betudható a gesztus Tamás Ervinnel, az egyik befolyásos szerkesztővel, évekkel azelőtt kialakított véd- és dacszövetségemnek is. Ervin a lap pécsi tudósítója volt a nyolcvanas évek elején, aztán együtt ültünk a MŰOSZ etikai bizottságában a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján, egyebek között olyan gyökeresen ellentétes nézeteket valló kollégák társaságában, mint Németh Péter, Seszták Ágnes, N.Sándor László és Feledy Péter. (Nagyon sok okból ma már ez is elképzelhetetlen lenne.) Minisztériumi ügyködésem idején többször segítettem a Népszabadság interjúkéréseit egyengetni. Anélkül, hogy ezt formálisan is megfogalmaztuk volna, kollégiais együttműködésünk még a kétezres években is többször eredményes volt. Válaszcikkem a lap Visszhang-rovatában február 6-án jelent meg, s még csak szerkesztőségi megjegyzést sem fűztek hozzá.

„A zavarról, s annak okáról.

(...) Mindenekelőtt néhány apró ténybeli kiigazítás: nem a Lettres Internationales francia, hanem a lap magyar nyelvű nemzetközi kiadása foglalkozik szerkesztőségi jegyzetében az október 23-i Kossuth téri eseményekkel. Ugyanakkor a Magyar Lettres Internationales nem »egy cikkében«, hanem a szerkesztőség által jegyzett vezércikkében aposztrofálja a két háború közötti rendszert nemes egyszerűséggel antidemokratikusnak és fasisztoidnak. S ez véleményem szerint elég nagy különbség.

Rövid hozzászólásomban ugyanis éppen ezt kérdeztem a nemzetközi levelek jelenlévő atyamesterétől, az egyébként számomra is rokonszenves Antonin Liehtől: összeegyeztethetőnek tartja-e a liberális gondolkodásmóddal, szerkesztési elvekkel az olyan ex cathedra kijelentéseket, amelyeknek valóságalapja legalábbis vitatott?

Nem az volt a gondom, s nem az ma sem a Lettres Internationales vezércikkével, hogy szóvá teszi a Göncz Árpád elleni tüntetést, hanem az, hogy azt írja: »Egy sovén falka megakadályozta a Magyar Köztársaság elnökét abban, hogy elmondja beszédét a hivatalos megemlékezésen«. Még érdekesebb a szövegkörnyezet: minderre a borzalomra ugyanis akkor kerül sor, amikor a budapesti városházán egymást

váltják a tribünön a szónokok, értekezvén a Magyar Lettres Internationales estjén a »keleti országok« demokráciájáról. S a magas grémium – nyilván sajátos interpretációban – értesülvén a Kossuth téri eseményekről, nyomban kifejezi szolidaritását (amit az elnök másnap személyesen köszön meg), majd az esetet apropóként felhasználva Budapesti felhívást tesz közzé a lap nemzetközi számában.

Mi következik ebből?

Aki nem ért egyet egy demokratikus ország köztársasági elnökével, s annak nyílt téren hangot ad, az acsarkodó sovíniszta?

Ha Göncz Árpád legyűri az őt ért első sokkot, és – ahogyan ezt szónoki képességei alapján joggal várták volna tőle – néhány frappáns mondatdal áthidalja a kényes helyzetet, akkor nincs Budapesti felhívás? S netán fél eredménnyel ér véget a szimul-tán tanácskozás?

Azt írja S.A. kollégám, hogy zavarba került a nemrég kinevezett igazgatóhelyettes, amikor visszakérdezték: minek lehetne nevezni a két világháború közti magyar kormányzatot. (Egészen pontosan a kérdés úgy hangzott: »Miért, ön mit szeretne hallani?«) Ki ne jött volna zavarba, ha vitapartnerének legfőbb érve az, hogy »ezt megírták a könyvek, ezt mindenki tudja?« Hogyan lehetne egy mondatban elmagyarázni, hogy a történelem nem szeretet kérdése; hogy a magyar »antidemokratikus és fasisztoid« rendszerben egészen a német megszállásig demokratikus pártok működtek – köztük baloldali is, erős sajtóval –; hogy a nyilas pártot ugyanúgy üldözték, mint a másik szélsőséget, a kommunistákat; hogy a németek által zsarolt Magyarországnak nem engedte át a Wehrmachtot Lengyelország ellen, sőt, a nácik és a bolsevikok elől menekülő lengyelek tízezreit fogadta be; hogy Horthy, ha későn is, de leállította a deportálásokat?

Antidemokratikus és fasisztoid? Mihez képest? Hollandiához, ahol Németország után a legnagyobb náci párt működött? Az USA-hoz képest, ahol csak a hatvanas évekre sikerült felszámolni az apartheidet? Franciaországhoz képest, ahol éppen most zajlik vita Pétain szerepéről? Nem egy mondatban megválaszolható kérdések ezek. Legkevesbé egy magát liberálisnak tartó folyóirat és olvasóközönsége számára – ha komolyan veszi elveit.

Ami engem ezen az estén zavarba hozott – s megvallom: mindig zavarba hoz –, az valójában a liberális elvek és tettek közötti gyakori bájos és nagyvonalú különbség, amelynek illusztrálására – ha tart még a Népszabadság liberális szerkesztőinek türelme – szeretném röviden elmesélni, miért az Eldorádót vetítettük azon az estén a Párizsi Magyar Intézetben.

Liehm főszerkesztő úr javaslata ugyanis először a Hideg napok című film volt. Ismerve Cseres Tibor életművét és a Vajdaságban történetekkel kapcsolatos véleményét, az intézet azt javasolta: a Hideg napok mellett mutassuk be a Vércsapó Bácskában című Cseres-könyvet (akár az író jelenlétében), vagy a Magyar Televízió által forgatott, és Hankiss Elemér által több mint egy évig dobozban tartott riportfilmet,

amely a szerbek magyarok elleni vérengzéséről szól. A főszerkesztő úr nyomban elállt eredeti ajánlatától, s ezután valóban megbékéltünk – az Eldorádóban...”

Az igazsághoz tartozik, hogy a cikknek nem lett utóélete kettőnk viszonyában. Seres Attilával végig kollegiális kapcsolatban maradtunk, hétvégéken együtt futballoztunk a Bois de Boulogne-ban, és gyakran információkkal is kisegítettük egymást. Attila és a többi, akkori ellenzéki lapot tudósító kolléga megemésztette, hogy most átmeneti időket élünk, s tudomásul vették kétségkívül rendhagyó kettős szerepemet. (A Magyar Nemzetet Kereszty Gábor, a Magyar Hírlapot 1993 végétől Róka Zsuzsa, az MTI-t Kiss Csaba majd S.Tóth László tudósította.)

Én pedig egyre gyakrabban írtam az Új Magyarországnak, sőt 1993 februárjától rendszeresen tudósítottam a szárnyait bontogató Duna Televízió híradóját is. Nem gondoltam, hogy későbbi televíziós pályám nyitánya lesz az a telefonhívás, amelyet Gál Ilonától, a híradó munkatársától kaptam: volna-e kedvem telefontudósításokat küldeni számukra? Valószínűleg az Új Magyarországtól, vagy a Magyar Hírlaptól kapták meg elérhetőségemet. Ettől kezdve heti két-három alkalommal jelentkeztem be az esti híradóba. Később a Reuterstől bérelt stábbal már képes tudósításokat is küldtem.

Huszonöt évvel később megtaláltuk az intézet könyvtárában az 1990-es évek sajtódossziéit, amelyek most nagy segítséget jelentenek az események rekonstruálásában. (Vezettem ugyan naplót, de sajnos nem napi vagy heti rendszerességgel.) Ilyen esemény volt a Bartók Vonósnygyes fellépése 1993. január 25-én, amelyről „Világbemutató Párizsban” címmel számoltam be, hiszen valóban először hangzott el Petrovics Emil második vonósnygyese, ráadásul a szerző jelenlétében. De a quartett párizsi szereplése nem korlátozódott csupán az intézetünkre: Szegedi Anikóval fölléptek a követségen, majd a France Musique stúdiójában és a Les Halles auditóriumában is.

1993 február

Február 11-én közleményt adott ki a miniszterelnöki sajtóiroda, s ebben kormányátalakításról adott hírt. Antall József „elfogadta Keresztes K.Sándor környezetvédelmi és Horváth Balázs tárca nélküli miniszter felmentés iránti kérelmét”, s ugyanakkor kezdeményezte Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási, valamint Siklós Csaba közlekedési miniszter felmentését. Kupa Mihály pénzügyminiszter nem fogadta el a neki felkínált másik tárca vezetését és lemondott.

Természetesen nagyon sajnáltam kedves miniszterem, professzorom menesztését, s különösen annak méltatlan végrehajtási módját. Andrásfalvy

ugyanis hivatalos ügyben éppen Prágában volt, amikor utolérte a miniszterelnök lakonikus rövidségű telefonja, amit egy odavetett „majd, ha hazajöttél, megbeszéljük” fordulattal fejezett be.

Néhány nappal felmentése után Andrásfalvy Bertalan hosszú interjút adott a Népszabadság szerkesztőjének, Tamás Ervinnek.

„Szomorú, mert úgy kell megválnia posztjától, hogy éppen csak el tudott kezdeni valamit; de szomorú azért is, mert hivatalba lépésétől folyamatosan támadták. Úgy érzi, állandó céltáblája volt az ellenzéknek és a sajtónak – áll az interjú bevezetőjében.

- Ön valóban úgy gondolja, hogy előre kiszemelt célpont volt? – teszi fel a kérdést Tamás Ervin.

- Velem szemben talán nagyobb volt a bizalmatlanság már kezdetben is, mint kollégáimmal szemben, holott én erre semmi okot nem adtam. Ha csak nem az az ok, hogy – már elhívatottságomnál és szakmámnál fogva is – valóban elszánt voltam a kultúra védelmében. (...)

- Ön szerint alkalmas volt erre a posztra?

- Rettenetes napokat, heteket, hónapokat éltem át, és sokszor gondoltam úgy: alkalmatlan vagyok miniszternek. Biztos követtem el butaságokat, fogtam hozzá ügyetlenül dolgokhoz, de később az is eszembe jutott, hogy más talán még ügyetlenebbül, még rosszabbul dolgozna, hiszen egyikünk sem született miniszternek. Én merem vállalni az értékeket. Ez volt minden bűnöm. Lehet, hogy úgy állt rajtam a »miniszteri ruha«, mint tehénen a gatyá, ám az ügyet, amit képviseltem, jogom van féltetni.”

Andrásfalvy utóda Mádl Ferenc jogászprofesszor lett. Az intézet életében a minisztercseré nem okozott változást, ha csak azt nem, hogy Biszterszky Elemér közigazgatási államtitkár szava és befolyása megerősödött ezen a területen is. Előtte kicsit Andrásfalvy árnyékában érezte magát, jóllehet Antall József tanítványa és bizalmi körének aktív tagja volt. Abban sem vagyok biztos, hogy a miniszterre vonatkozó negatív információk egy részét nem tőle kapta a miniszterelnök.

Az élet tehát ment tovább. Tény, hogy Árpád nagyon igényesen állította össze a programot. Nyilván nem csak az ő érdeme, hiszen a központból szervezett turné volt, de január 17-én a Nemzeti Színház Párizsban is bemutatta Illyés Gyula Különc című drámáját, Kozák András és Peremartoni Krisztina főszereplésével. A *Különc* Teleki László gróf – Kossuth párizsi követe – és Bárány Istvánné titkos szerelméről szól abban az időszakban, amikor 1848 emléke még parázsként él az emberek emlékezetében, de már fölsejlik a bécsi udvar megegyezési szándéka is a rebellis magyarokkal.

„Különös érzés a Különcöt Párizsban látni – írtam az Új Magyarországon megjelent tudósításomban. – Abban a városban, amely magán viseli a magyar

diplomácia minden apró sikerét és minden nagy kudarcát. Amely egyben Illyés városa is. A magyarság és európaiság kérdőjeleinek városa Rákóczi, vagy talán még régebb óta. A Magyar Intézet szcenikailag nem éppen ideális, bár annál szebb előadóteremben a színpad csaknem a fél helyiséget elfoglalja. A dráma a szó szoros értelmében a szemünk előtt, közöttünk játszódik le.”

1993 március

Folytatva Vigh Árpád dicséretét: tavasszal vendégszerepelt nálunk az akkor pályája csúcán álló Gulyás Dénes operaénekes, de odafigyelt arra is, hogy a Théâtre de Châtelet-be meghívott világsztár, Marton Éva fellépésével párhuzamosan bemutassuk a Kékszakállú herceg vára című Bartók-opera tévéfilm-változatát. Ugyanilyen műgonddal egyensúlyozott a különböző irodalmi és képzőművészeti irányzatok között is: februárban a huszadik századi magyar irodalomtörténetben fogalommal vált Cserépfalvi Imre könyvkiadó emlékeztetét idézte meg az intézet, de azért egy sarokban ott láthattuk a másik jelentős szellemi irányzatot képviselő Püski Kiadó munkáit is.

Egyre gyakrabban vettem részt intézeten kívüli programokon. Március 2-án a decemberi konferencia-ebédhez hasonló intellektuális evésztetre érkezett meghívó, ezúttal a *Cercle de la Revue des Deux Mondes* fantázianevű társaság kontójára. Nem nagyon illik viccelődni ezzel a meghívással, mert a címadó folyóirat az egyik legrégebbi francia közéleti és irodalmi lap Franciaországban: 1829-ben alapították, s olyan nagyságok tartoztak szellemi köréhez, mint Balzac, Baudelaire, Musset, Georges Sand és Alexandre Dumas. Prosper Mérimée például e folyóirat egyik 1846-os számában jelentette meg Carmen című novelláját, amelyből a híres opera librettója készült. De még a XX. században is jelentős szellemi kört vonzott maga köré, jóllehet olvasóinak nagy részét elcsábította Jean-Paul Sartre *Temps modernes* című folyóirata.

A vacsorameghívás idején két éve már egy nemesi származású francia milliárdos, Marc Ladreit de Lacharrière kezében volt a lap, aki mind a mai napig kormányozza több-kevesebb sikerrel. Ki gondolta volna 1993-ban, hogy huszonnégy évvel később a Revue des Deux Mondes szerepet játszik majd egy reményteljes köztársasági elnök-jelölt, François Fillon megbuktatásában? De erről majd a maga helyén...

Nagyvállalatok elnök-vezérigazgatói, neves lapigazgatók (például a Le Monde-é is), Mitterrand elnök tábornok rokona, és François Louis Vuitton, a divatcsászár közvetlen társaságában néha végigfutott rajtam: mi az ördögöt keresek én itt? Itt az ideje megvallani, hogy világ életemben idegenkedtem az ilyen puccos fogadásoktól.

Ha nem is gyakran, de felkínáltatott egy-egy vidéki, sőt külföldi szolgálati út is. Ilyen volt, amikor március elején néhány tekercs mozifilmet kellett átvennem a berni nagykövetségre. Az intézet meglehetősen viharvert Volkswagen Passatjával vágtam neki az útnak – a sokkal jobb állapotban lévő Peugeot 405-ös kizárólag Árpád rendelkezésére állt –, s ezúttal beültettem mögém családomat is. Annak rendje és módja szerint teljesítettem a feladatot, este megnéztük a svájci főváros nevezetességeit, s a követségi vendégszobában eltöltött éjszaka után komótosan elindultunk hazafelé. A város határában jutott eszünkbe, hogy néhány egyedi kiskanalunkat a szobában felejtettük. Nosza, visszafordultam, s a gondnok némi értetlenkedése mellett újra birtokba vettük a kanalakat. Már Strassburg határában jártunk, amikor rájöttem, hogy az evőeszköznél sokkal fontosabb dolgot is a vendégszobában hagytunk: irattárcámat, benne az összes pénzünkkel és igazolványokkal. Nosza, háromszáz kilométert újra megtéve, egy napon belül immár harmadszor is megpillantottuk a berni templomtornyokat. A késedelemnek meg is lett az eredménye: éjszaka Elzászban olyan hóviharba kerültünk, hogy csak lépésben lehetett araszolni az úton. Emlékezetes filmszálítás volt.

1993 április

Húsvét havában két fontos kiállításhoz asszisztáltunk, s az egyik számomra különösen emlékezetessé vált. Az első héten Makovecz Imre terveiből rendeztünk tárlatot, amelyet Fekete György helyettes államtitkár, a neves építész közeli barátja és harcostársa nyitott meg. Őt már a minisztériumból jól ismertem, hiszen számtalan konfliktusa akadt a baloldali és liberális sajtóval. Amellett, hogy többnyire egyetértettem „rapid” megoldásaival, nem egyszer kellett tűzoltóként fellépnem az általa okozott tüzek elfojtása érdekében. Az akkori plakátot elnézve ma már meglepőnek tartom, hogy akkoriban még egy hónapig sem tartott egy kiállítás az intézetben. Makovecz nevét a sevillai világkiállítás magyar pavilonjának különleges kialakítása révén ismerte meg a világ, de az organikus magyar elemekre épülő tervei és megvalósult épületei nem kaptak kellő reklámot. Párizsi kiállítása ezen a viszonylagos ismeretlenségen kívánt javítani, de az intézet csöppnyi kiállítóhelyisége erre nemigen volt alkalmas. Minden igyekezetünk ellenére csak a szűk szakma érdeklődését sikerült fölkeltenünk. Az eseményt följegyeztem kockás füzetembe, ebből idézek most:

„Április 12. Húsvét második napja. A héten itt volt Fekete Gyuri egy napig. Hatodikán, kedden, Makovecz kiállítását nyitotta meg Imre bátyánk nélkül, aki »utálja a franciákat«. Itt súgta meg, hogy április 15-étől lemond, mert beteg feleségével

szeretne maradni. A szokása szerint bagatellizálta az őt ért támadásokat, például a Művészeti Alapítvány körüli purpárlét. Itt volt Gábor Jóska is (a Művelődési és Köznevelési Minisztérium gazdasági helyettes államtitkára), egy estére meghívtam, egyébként Árpád tartotta szóval egész héten. Azt mondta búcsúzóul: »Nagyon valószínű, hogy hamarosan neked kell átvenned a házat. A nagykövet és az igazgató csatája sokaknak nem tetszik.«

S ha már belebotlottam ebbe a naplójegyzetbe, idézem a folytatást is: „Csütörtökön, április 8-án Colmárban voltam Szerdahelyi András katonai attaséval és Molnár Géza első beosztottal. (Colmar Győr testvérvárosa Elzászban. Igen aktív tiszteletbeli konzul működött ott egy helyi nagyvállalkozó személyében. HJ) Kellemes délutánt és estét töltöttünk Müller úrral. Éjjel még jót vitatkoztunk Molnárral, aki ismét bebizonyította, hogy intelligens, de módfelett tudálos pasas. A múltja? Kossuth Kiadás szerkesztő, aztán a hetvenes évek végétől karrierdiplomata (Kanada, Franciaország). Előtte egyetemi ember, kandidátus. Szerintem Szávai is tart tőle, ugyanakkor bulldognak használja.”

Colmárban egyébként magyar napokat rendeztek azon a héten, benne egy kiállítással, amely lényegében kommunikációs vegyesfelvágott volt: magyarországi műemlékek és városok fotói, valamint életképek a politikai csatamezőről. Ennek megnyitójára szólt meghívásunk. Látogatásunkról beszámolt a Dernières Nouvelles d’Alsace című tekintélyes regionális lap is, kinevezve engem a Párizsi Magyar Intézet igazgatójának. Visszaérkezésem után tudtam meg, hogy azon a kedden, amikor mi Elzászban váltottuk meg a világot, betörték az intézet könyvtárába, s elvitték Szalay Olga könyvtárosunk 1400 frankját. Az egész ügy roppant zavaros, hiszen a könyvtár az első emeleten volt, tehát a portásnak mindenképpen látnia, hallania kellett volna valamit.

A z áprilisi események sorában meg kell emlékezmem a nyolcvan éves Ruzsik Vilmos páter kitüntetéséről. Göncz Árpád köztársasági elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét adományozta a Párizsi Katolikus Misszió főlelkészének. A kitüntetést Szávai nagykövet nyújtotta át a követségben Jean-Marie Lustiger, Párizs érseke és a pápai nuncius, Lorenzo Antonetti jelenlétében. Hogy az egyébként zsidó származású, akkoriban igen nagy tekintélynek örvendő érsek személyesen is megjelent egy volt papja díjátadóján, jelzi, hogy nem akármilyen személyiségről van szó. Mi több, méltató beszédében „jó magyar plébánosnak” nevezte és baráti szavakkal köszönte meg eredményes lelkipásztori szolgálatát.

Ruzsik Vilmos valóban csodálatos kis öregúr volt, ha illik ezt egy plébánosra mondani. 1913-ban született Márianosztrán, földműves család kilencedik gyermekeként. Kicsi korától papi pályára készült, egyik nővére hatására lett vincés

szerzetes. Tanulmányait Esztergomban és Budapesten végezte, 1938-ban, az Eucharisztikus Világtalálkozó évében szentelték pappá. Vidéken szolgált káplánként majd plébánosként, de minden vágya az volt, hogy misszionáriusként a harmadik világban hirdethesse az igét. 1948-ban hagyta el szülőházát, s került Kolumbiába, ahol több egyházmegye szemináriumi régense volt. Fontos tisztségeket töltött be a Szent Vince Rendben, s emellett morális filozófiát és fundamentológiát tanított. Diplomát szerzett kémiából, s vezetésével megindult az egyházi iskolák fejlesztése. Munkájának elismeréseként megkapta Kolumbia állam díszpolgárságát. Ruzsik atya részt vett a II. Vatikáni zsinat zárószakaszában. Római tartózkodását arra használta fel, hogy ledoktoráljon az Angelicumon. Ezután még négy évet töltött Kolumbiában.

Rendje 1968-ban az Ausztriában élő magyar lazaristák gondozásával bízta meg, majd Párizsba került, a franciaországi magyarok főlelkészének. Mindszenty bíborost is ő kísérte el latin-amerikai útjára. Erről a diaadalútról részletesen beszámolt a Mindszenty Társaság folyóiratában. Ritka tanúságtétel, ezért idézem az utolsó bekezdéseket, amelyek egyben a bíboros halálának előzményeiről is tudósítanak:

„Reggel egy kis nátha jelentkezett. Orvosnő jött, de kis hűlésen kívül minden rendben volt. Nagyot tüszentett, s örömmel felkiált: Vége a náthának. Az idő borús lett, kicsit szemergett is. Lassan indulni kell a repülőtérre. Mivel a vasárnap közel, megkért, hogy maradjak pár napig Bogotában, és tartsam meg a vasárnapi magyar szentmisét. Harangozó atya kísérte a visszaúton. Nagy búcsúzkodás itt a plébánián is meg a repülőtéren is. Sok nép jött újra egybe. A bogotai bíboros, a nuncius, vagy 10 püspök, magyar ruhás lányok, hivatalos személyek mind nagyon köszönték a látogatást, amely áldást jelent Kolumbiának. Mind jó utat kívántak. Még egy ölelés és áldás. Nem gondoltam, hogy az utolsó ezen a földön. A többit már Feri bá elbeszéléséből tudom. Bogota 2600 m magasan fekszik. La Guaira, a caracasi reptér csak legfeljebb 5 méter. A légnyomás másfél óra alatt ennyit változik: ez még egy fiatalnak is sok. A hőmérséklet 12 fokról 35-re emelkedik. Magában is nagy próba a szervezetenek. A reptéren várt a sok magyar, lehettek vagy 200-an. Bíboros úr beszélni kezdett mikrofon nélkül erőltetve, habár nagy lelkesen. Arca kipirosodott, lángvörös lett, de utána fehér, majd szinte földszínű lett. A repülőben a visszaút keserves volt. Az aszszonyok felhívták Feri bá figyelmét: A Bíboros úr nincs jól! A repülőn nagy fáradtan leült, breviáriuma mellé, pedig máskor az az első, hogy imádkozik. Most behunyt szemmel, szótlanul ült. Enni nem akart. Később a rosszullét fokozódott. Úgyhogy az orvos ajánlotta azonnal a kórházat, ha leszállnak. Casablancában a szabad levegőn jobban lett. Semmi kórház, megyünk tovább. Frankfurt, és onnan egy másik gépen Bécs. A műtétet ő maga határozta el, mert a párisi útra készen akar lenni. Az május végére volt tervezve. Aztán felébredt az örökkévalóságra. Annyira a jó Isten jelenlétében élt, és áldozta fel életét, hogy maga az áldó Krisztus fogadta őt kitárt karjaiba.

Nekünk meg egy maradandó boldogság marad, hogy egy igazi szent társaságában élhettünk, járhattunk, akinek meleg szíve biztos, hogy ma is úgy érez irántunk vagy még inkább, mint földi életében.”

Ruzsik páter 1975 óta Észak-Franciaország főlelkésze lett. 1986-tól a Párizsi Magyar Katolikus Misszió plébánosa, de 1992-ben, kiérkezésemkor, már a fiatal, tehetséges Molnár Ottó vitte a plebánia ügyeit. Ruzsik atya csak különleges alkalmakkor misézett. Végtelenül szerény, kedves és rendkívül művelt papbácsit ismerhettem meg személyében. A kitüntetése kapcsán hosszabb interjút készítettem vele a Duna Televízió számára.

A Magyar Katolikus Misszió még többször előkerül majd visszaemlékezésem lapjain. Érdekes tehát néhány szóban összefoglalni 1927-ig visszavezethető történetét.

Az első magyar nyelvű misét 1927. november 13-án a Szombathelyről érkezett Sarlay Géza plébános mutatta be Párizsban a jezsuiták 6. kerületi templomában. Úgy tartják, hogy ez a nap volt a Katolikus Misszió születésnapja. A Magyarországról kiküldött papok váltakozva követték egymást, mígnem a kommunista hatalomátvétel után csak az emigrációban élő lelkészek jöhettek szóba. A misszió a rue Albert Thomas-ban kapott helyet, közel a place de la République-hez, a Párizsi Érsekségtől bérelt ingatlanban. Mi tagadás, ez a bérlemény csak erős jóindulattal tekinthető megszentelt helynek, hiszen a kápolnaként használt nagyterméből nyílik az illemhely, s a nyitott lépcsőn elérhető alagsori étterem-konyhából is zavaró hangok és illatok törnek elő a szertartás alatt. A mindenkor plébános a házban lévő hatalmas és elegáns szolgálati lakásban alakította ki hivatalát és otthonát, de például a konyhán és a fürdőszobán osztoznia kellett az egyháztanács időről-időre megjelenő szállóvendégeivel, ami különösen a fiatal hölgyek esetében teremthetett érdekes szituációt. (Huszonöt évvel később ez a körülmény is gátja lett annak, hogy állandó papot kapjon a párizsi magyar katolikus közösség. De erről majd a maga idejében...)

A misszió nagytermének falán helyezték el Mindszenty bíboros fekete márvány emléktábláját, amelyet minden év október 23-án – vagy a hozzá legközelebb eső vasárnap – megkoszorúzott a gyülekezet. (A rendszerváltoztatás óta a nagykövetség és a Magyar Intézet is.) Maga a helyiség inkább emlékeztet egy klubház nagytermére, mintsem kápolnára. Teológiai és liturgikus szempontból is erős kívánnivalókat hagy maga után az a körülmény, hogy az oltárt és tartozékait lepellet borítják le, amikor vásárokat és táncmulatságokat rendeznek a közösség tagjai. Az alagsorban jól felszerelt konyha, bárpult és éttermi asztalsor várja a spirituálisan már jóllakott, de szomatikusan még kiéhezett híveket.

Molnár Ottó viszonylag fiatal kora ellenére világot látott, művelt és karizmatikus, barátságos, de nem bratyzós vezetője volt a közösségnek. Rendszeresen látogatta az intézet rendezvényeit, s jó kapcsolatot ápolt a követséggel is.

Mindenki sajnálta, amikor 2009-ben, huszonhárom évi párizsi szolgálat után az általa mindig is jobban kedvelt német nyelvterületre tette át székhelyét, s máig a grázi magyarok lelkipásztora.

Atvaszi szezon érdekes epizódja volt Antall Péter fotókiállítása is. A miniszterelnök kisebbik fia érettségi után a Nemzeti Múzeumban műtárgyakat fényképezett, majd a nyolcvanas évek második felében riportfotózásra adta a fejét. 1987-től az MTI majd a Reform magazin munkatársaként végigfotózta a rendszerváltás nagy eseményeit, s aztán a Fortuna Magazinhoz szegődött. Ezen exkluzív lap segítségével egy hónapra Egyiptomba is kijutott, ahol húszezerrel is többször kattintotta el masináját. Ebből az anyagból állított össze egy színes válogatást, amelyet Párizsban az egyiptomi kulturális intézettel közösen, az ő termékekben mutattunk be. Az április 15-i megnyitón nem kisebb személyiség, mint Paul Almássy fotóművész méltatta Antall Péter teljesítményét. Almássy Pál ahhoz a nagy fotós generációhoz tartozott, amelyik a huszas évek közepén hagyta el Magyarországot. A legnagyobb hírnévre közülük talán Robert Capa, André Kertész és Lucien Hervé vergődött, de Almássy neve is igen jól csengett a korabeli sajtóügynökségek berkeiben. Péterrel, s aztán egyedül is többször fölkerestem vidéki otthonában. Közel a kilencvenhez nem volt már valami kicsattanó egészségi állapotban. Többször megszédült a jelenlétünkben is, de hamar összeszedte magát és magányos konyhájának minden apró ínycsengését igyekezett feltálni. A vele töltött hosszú órák alatt megelevenedett a huszadik század sajtótörténete.

Almássy ígéretes polgári foglalkozást cserélt fel az újságírással. A fotózás mesterfogásait azért sajátította el, hogy riportútjai során maga illusztrálhassa közreadott élményeit. Nem kanyarított ködös művészeti ideológiát mestersége köré, a képei mégis közelebb állnak a fotóművészethez, mint az illusztratív fényképészethez. Bejárta csaknem az egész világot, mégis talán párizsi zsánerképei tették igazán híressé.

- Ne gondoljátok, hogy minden a technikán múlik – jegyezte meg tucátjával kiterített képei közt matatva. – Én például sohasem használtam teleobjektívet. A mi időnkben ez nem is volt még divatban. Egy kis Leicával dolgoztam, túéles képeket csinált. Minden azon múlt, mennyire vagy bent az események közepében. Azt mondták a német Ullstein sajtóügynökségnél: „Menj közelebb! Ha rossz a kép, nem mentél elég közel a témához.”

Felidézte, hogyan nyerte el a híres német fotóügynökség bizalmát.

- Lappföldi képeimet mutattam a szerkesztőnek. A jégvilág fotóit unottan átlapozta, a rénszarvasokét is. Visszont megakadt a szeme azon a felvételemen, amelyet egy szauna hőmérőjéről készítettem. Száztíz fokot mutatott. „Ez az – mondta a szerkesztő. – Száz fotós közül kilencvenkilencnek eszébe sem jutott

volna lefotózni ezt a hőmérőt. De maga képileg is dokumentálni akarta, milyen meleg van egy szaunában. Maga igazi újságíró!”

Péter nagy kitüntetést kapott azzal, hogy rossz egészségi állapota ellenére Almássy elvállalta kiállításának megnyitását. Léven szó a miniszterelnök fiáról, természetesen igazgatónk is „odatette magát”, különösen, hogy Klára asszony – Antall Józsefné – is kiutazott a vernisszázsra. Bár, ezzel kapcsolatban is találtam egy érdekes bejegyzést akkori noteszemben. Ez részben még a Gábor József által említettekhez is kapcsolódik, hiszen április 12-én jegyeztem föl:

„Szávai és Vigh helyzete a legvégsőig kiéleződött. Holnap érkezik Antall Józsefné a fia kiállítására. Szávai kikérte Varga Dusit kísérni a hölgyprogramon. Árpád beintett. Nagy balhé lesz. Tény, hogy a nagykövetnek sem másfél soros levelekkel kellene utasítani egy elvben független intézet vezetőjét.”

S bizony, került még egy apró porszem a gépezetbe, de ez a malőr házon belül maradt. Történt, hogy Antall Péter keresztapja, Tarr Pál is fontosnak tartotta megjelenését Párizsban, ha nem is a megnyitón, de legalább egy ölelés erejéig. A pénzügyi világban ismerték Tarr Pál nevét, már jóideje az egyik legnagyobb francia bank vezető munkatársa volt, amikor a miniszterelnök felkérte washingtoni nagykövetnek. A megnyitó előtti nap bejött az intézetbe, de Árpád házon kívül volt. Én tartottam szóval, aztán egy fontos és bizalmas telefont kellett elintéznie, ezért megkérte a titkárnőt, hogy hagyja magára az igazgatói irodában. Hosszúra nyúlt a beszélgetés, s közben megérkezett Árpád. Mariann tiltakozása ellenére be akart csörtetni a szobájába. Tarr Pál azonban egy heves kézmozdulattal őt is kiutasította. Árpád pulykavörös arccal hátrált ki a folyosóra, s dühösen kérdezte: - Ki ez az ember, aki elfoglalta az irodámat? - Tarr Pál, feleltem neki, gondolván, hogy a név ismerős lesz számára. De nem. - És ki az a Tar vagy szar vagy micsoda? - dühöngött tovább. - A washingtoni magyar nagykövet, Antall Péter keresztapja – világosítottam fel, s a botrány elmaradt. Persze, Tarr Pál is volt annyira úriember, hogy a telefon végeztével elnézést kért az igazgatótól.

Csak érdekességként jegyzem meg, hogy Almássy Pál nem volt megelégedve az Egyiptomi Kultúrközpontban április 15-én elmondott beszédével. Néhány nappal később levelet küldött az intézet igazgatójának, amelyben – kiváló magyarsággal! - egyebek között a következőket írja:

„Köszönöm a rám kiosztott szerepet Antall Péter kiállításán. Rövid beszédem bizonyára csalódás volt a közönség részére, ezt resteltem, de két kedvezőtlen körülmény bénított meg: Antall Péter számomra teljesen ismeretlen személy volt, soha egy képét sem ismertem és a kiállítás megnyitása előtt nem volt rá idő (még 10 perc sem!!!, hogy nyugodtan beszélgethessek vele és gyönyörködhessek a képeiben. A »gyönyörködés« szó egészen őszinte részemről. Egyiptomot évente több száz fotós látogatja, de Péter képei úgy témailag mint művészi koncepció szempontjából páratlanok! Szeretnék neki írni és hálás lennék, ha a címét megadná nekem.”

Almássy Pál 1998-ban hunyt el, százezernél is több képét különböző múzeumok és ügynökségek vásárolták fel.

Péterrel a kiállítás után nem szakadt meg a kapcsolatom. Többször is járt Párizsban a következő hónapok során, s előfordult, hogy nálunk lakott. Egy alkalommal a Reform küldte ki, hogy készítsen riportot a készülő csalágútról. Autóval mentünk ki az óceán partjára – ide már a fiaim is elkísértek –, de csalódást kellett okoznom Péternek, mert a bejáratot, ahol a vonatok tűnnek majd el a tenger alatt, nem meglepő módon áthághatatlan kerítés zárta el. Teleobjektívvel természetesen lehetett néhány képet készíteni az ott folyó munkákról, de azért ez mégsem ugyanaz, mintha mi is az alagútban bóklázhattunk volna. Kárpótlásul az óceán partján készülhetett riport a halászok kormányellenes tüntetéséről.

Azokban a napokban volt alkalmam megismerkedni egy másik híres magyar képzőművésszel, Étienne Hajdú szobrásszal is. A nagykövetet kísértem el Bagneux-be, Párizs külvárosába, ahol Hajdú lakása és műterme volt. Éppen a napokban vehette át Mitterrand elnöktől a Francia Becsületrend parancsnoki fokozatát, olyan jelentős művészek társaságában, mint Cesar szobrász, Bernard Buffet festő és Zizi Jeanmaire táncművész. Kár, hogy Szávai valamiért sietett, ezért a gratuláció elég rövidre sikeredett, és számos érdekes történet kibeszéletlen maradt. A látogatásról az Új Magyarország április 13-i számában írtam terjedelmes cikket. Romló emlékezetemnél valószínűleg hitelesebb lesz, ha ebből a cikkből idézek:

Bagneux nem a legelegánsabb párizsi külváros. Ormótlan, a salgótarjáni, sztálinvárosi, komlói, egyszóval a magyar szocialista ipargétekre emlékeztető házai között üdítő színfolt egy-egy falusias utca, családi házakkal, előkertekkel. Egyemeletes kőépület előtt állunk meg Szávai János párizsi magyar nagykövettel: a lapos tető, a homlokzat rusztikus kiképzése, a viszonylag kisméretű ablaknyílások délies hatást keltenek, amit kellőképpen ellensúlyoz az előkertbe ültetett, s immár házmagasságúra nyúlt gyönyörű nyírfa.

A kertben több fa is van, és bokrok, de főként szobrok. Furcsa, leginkább felnagyított csontszövetre emlékeztető fém, s talán faalkotmányok.

Étienne Hajdú birodalma. Szomszédei talán bogaras, idős embert látnak benne, de az is lehet – végtére több, mint negyven éve lakik ebben a vidékies utcában –, hogy pontosan tudják: jelentős művész, lexikonok fejezetcíme él kertszomszédságukban.

A házigazda nyit ajtót. Nyolcvan évéből legalább tizet eltagadhatna, mozgásán kevés nyoma látszik az öregségnek. De melyik az a tíz esztendő, amelyik életrajzából nélkülözhető lenne? Ami nincs belevéve Étienne Hajdu ráncaiba, testtartásába, benne van művészetében.

Tordán született, Erdélyben, amely régióhoz az 1907-es évszám mellett francia életrajzírója a „Románia” tájolóát illesztette. Tizenhat éves, amikor Budapestre indul iparművészetet tanulni. Szünidőben portrékkal próbálkozik, s egy Budapesten átutazó norvég szobrásznak feltűnnek tehetséges alkotásai. Javasolja Hajdu édesapjának, küldje fiát Párizsba szobrásztanulónak. István útja azonban előbb Bécsbe vezet, ahol egy évig az iparművészeti főiskolán tanul. 1927-ben kezdi meg aztán szobrászati tanulmányait Párizsban, előbb Bourdelle majd Niclausse keze alatt. Egy évre rá megismerkedik Fernand Léger-vel, aki egész életére hatással lesz. 1930-ban fölveszi a francia állampolgárságot, ezért katonai szolgálatot kell teljesítenie. 1932-ben készülnek el első absztrakt szobrai. A harmincas évek közepe ismét a töltekezés időszaka: kerékpáron járja be Franciaországot, majd Hollandiában, Görögországban tesz utazásokat és biológiai tanulmányokat folytat egy párizsi munkásakadémián.

1939-ben nyílik meg első kollektív kiállítása. Nem sokáig örülhet a sikernek, szeptemberben behívják katonának. A fegyverszünet után egy pireneusi márványbányában dolgozik, s csak 1945-ben tér vissza Párizsba. Egy év múlva mutatkozik be a Jeanne Bucher Galériában, amely azután rendszeresen kiállítja műveit.

Első relíeffei 1946-ban születnek meg. Ez idő tájt kéri fel őt Fernand Léger, foglalkozzon tanítványaiival a műtermében. Mind rangosabb kiállításokon jelennek meg munkái, hatalmas réz, ón és alumínium domborművek kerülnek ki a keze alól. Közben építkezik. Megnősül, francia feleségével 1951-ben költözik a bagneux-i házba.

Az ötvenes évek közepén ismeri meg a szélesebb világ Étienne Hajdu műveit. A párizsi Modern Művészetek Múzeuma 1955-ben amerikai vándorkiállításon mutatja be az „új évtized” huszonekét válogatott művészt. Ezután már nincs olyan év, hogy művei ne szerepelnének nemzetközi kiállításokon, Westfáliától Washingtonig. 1969-ben megkapja a francia szobrászati nagydíjat. Maga is készít érmekeket például Georges Pompidouról az állami adminisztráció megrendelésére. S bármilyen meglepő: szőnyegetek, szőtteketek, bútort, színházi díszleteket az amiens-i balett számára.

Már túl van hetvenedik életévén, amikor Magyarországon és szülőföldjén is kiállítják műveit. Életéről, munkásságáról tucatnyi monográfia született – franciául és románul. Talán magyarul is érdemes volna őt fölfedezni...

A nem túl fényűző, inkább nagyon is puritán nappaliban ültet le minket a művész. A beszélgetés franciául indul, de Hajdu hamarosan magyarul folytatja. Csak felesége kedvéért vált át időnként. Dacára a hosszú távollétnek, a művész ma is tökéletesen bírja nyelvünket, újabb példáját adva annak, hogy az idősebb korosztályok mennyire igyekeznek megőrizni anyanyelvüket az önként vállalt vagy rájuk kényszerített emigrációban.

Magáról az ajándékozásról keveset beszél. Hogy szobrokat és rajzokat ajánl fel reprezentatív budapesti múzeumoknak. Itt is főként a technikai részletek foglalkoztatják. A felajánlást természetesnek tekinti, bár szemmel láthatóan jólesik hallania a nagykövet köszönetét, amelyet a magyar állam nevében tolmácsol. Profán dolog

lenne ezután vámolási nehézségekről értesülni, adóztatási problémákról – mely ügyekben Madame Hajdu látszik nagyobb szakértőnek lenni –, ám itt, a bagneux-i házban e pillanatban csak remélni tudjuk, hogy buzgó pénzügyi tisztviselőink nem lesznek rugalmatlanabbak francia kollégáiknál.

A mester műteremlátogatást javasol. A ház megmutatja rejtelseit, amikor egy különös, hosszú folyosóra jutunk. Lépní is alig tudunk a szebbnél szebb tárgyaktól. Több évtized munkái ragyognak fel ebben a hideg raktárfélében. Egy művészettörténész számára valóságos kincsebánya: tárgyasulva Étienne Hajdu majd minden korszaka, annak szinte összes fő- és aliránya.

Voltaképpen meglepően egységes a művész kifejezésmódja, dolgozson kőben, bronzban, fában. Grafikai is szoborszerűek. „Mint az avar griffes-índás övveretek” – kockáztatok meg egy bizonytalan hasonlítást, s meglepetésemre Étienne Hajdu nyomban rábólint: „Valóban, a népvándorlaskor díszítőművészetére emlékeztetnek. A magyar hitvilág szimbólumai...”

Ez számos munkáján megfigyelhető, a térplasztikákon is. A zsúfoltság első pillanatra a szecesszió burjánzásának érzetét kelti, ami tekintélyes méretű fémbe kifejezve még szokatlanabb. De a formavilág következetessége egyszersmind meg is szünteti ezt a fajta nyugtalanságot. (...)

A műteremben kellemes meleg, de a helyiség éppen olyan puritán, mint a ház többi része. A művész egy percig sem szégyelli a luxus hiányát, sőt inkább büszke erre a már-már kezdetlegességre: házát saját kezűleg építette, az alapoktól a tetőig. Szürke betonkockák, egyszerű ablakok – való igaz, a legfőbb szempont a célszerűség lehetett. Olyan labirintus ez, ahol csak a gazda ismeri ki magát. Találomra állunk meg egy-egy szobor előtt, s ilyenkor többnyire Étienne Hajdu kérdez.

Aztán előkerülnek a Magyarországra szánt rajzok, lenyomatok. Felületesen szóba kerül a figuratív-non figuratív örök vitája, amelynek a szépséghez talán kevés köze van, annál több az izléshez. Szemünk végigfut a műterem megannyi szellemes, a munkát megkönnyítő berendezésén. Jó lenne úgy istenigazából mindent szemügyre venni, de az első vizitre sok idő most nem jutott. Míg szabadkozunk emiatt, a művész két szép albumot dedikál. Átfutom nyomban, s újra eszembe jut: a szakembereken kívül hány művészetbarát tudja Magyarországon, milyen gazdag életművel a háta mögött él egy idős honfitársunk Párizs külvárosában?

Sha már képzőművészet... Egy kulturális intézet vezérkarában hamar megtanulja az ember, hogy titulusa megmozgatja minden rendű és rangú művészember fantáziáját. Hiszen melyik magyar hegedűs ne szeretne fellépni Párizsban vagy Strassburgban, melyik közpes francia festő ne szeretne kiállítani Prágában, Varsóban és Budapesten? Egy intézetvezető naponta kap ajánlatokat és felajánlközásokat, s bizony habitus és jó vagy rossz diplomáciai érzék kérdése, hogyan sikerül kivédenie a meg-megújuló rohamokat. Az imént már

tettem utalást rá, hogy egy strassburgi napilap kinevezett a PMI igazgatójának. Rá kellett döbennem, hogy nem feltétlenül az újságíró alulinformáltságáról lehetett szó, hanem a Hexagonban meglehetősen sűrűn követett gyakorlatról, miszerint egy esemény fényének emelése érdekében a résztvevők címét és rangját önkényesen megemelik. A kegyes csalás végsősoron kárt nem okoz, hiszen a közönségnek édesmindegy, hogy egy ismeretlen ország ismeretlen diplomata-tája másodosztályú titkár-e vagy miniszteri tanácsos (elsőbeosztott), a rangban megugrasztott tisztviselő pedig néhány percre vagy órára különösen megbecsült személyiségnek érezheti magát.

Az első ilyen személyes tapasztalatot egy festőművész zártkörű kiállítás-megnyitóján szerezhettem. A meghívás tulajdonképpen a nagykövetnek szólt, ő passzolta át nekem a díszes meghívót, amely Jean-Marc Duhamel, művész-nevén Jiemdé képeinek bemutatására és díszvacsorára szólt. Ha jól emlékszem, valahol a 7. kerületben volt a művész lakása, egy elegáns bérház valahányadik emeletén. Csöngetésemre jó karban lévő középkorú asszony nyitott ajtót, s miután bemutatkoztam, hangosan bekiáltott a bent pezsgőző társaság felé: *„A Magyar Köztársaság nagykövete érkezett...!”* Lehalkítva a hangomat próbáltam megmagyarázni neki, hogy itt valami tévedés van, én a Magyar Intézet igazgatóhelyettese vagyok, a nagykövet úr delegáltja. A hölgy mintha nem is hallotta volna, még hangosabban ismételte: *„Köszöntjük őexcellenciáját, a Magyar Köztársaság nagykövetét!”* Mit volt mit tenni, be kellett látnom, hogy egy estére nagykövet leszek. Az igencsak vegyes társaságnak természetesen fogalma sem volt, ki mindenki van még jelen, így első reakcióm természetesen az volt az Indiai Köztársaság miniszteri tanácsosának bejelentésekor, hogy „aha, ezt már ismerem...”

Hamar kiderült, hogy a Duhamel családban Colette, a feleség viseli a kalapot. Míg a festőművész szép szelíden elemezgette nonfiguratív képeinek színvilágát, az asszonyka annál rámenősebben tudakolta a vendégek körében egy esetleges külföldi kiállítás esélyeit. Ennek jegyében telt el a vacsora is. Menynyiszer meg kellett tapasztalnom ezt a „gyakorlatias” barátságot hivatali működésem során! Be kell vallanom, Duhamelék rohamát nem volt erőm és tapasztalatom visszaverni. A későbbiekben családotul is többször találkoztunk párizsi, majd vidéki otthonukban. Kiköltöztek ugyanis Cornant-ba, egy száz lelkes champagne-i kis faluba, hogy megtakarítsák a párizsi lakásfenntartás költségeit. Colette gondoskodott róla, hogy a baráti ebédmeghívás ne csupán a felhőtlen barátság légüres terében valósuljon meg: a szieszta után természetesen vette, ha a vendégcsereg apraja-nagyja részt vesz a kertet övező kerítésoszlopok beásásában...

Jiemdének végül is szerveztem egy kiállítást Szigetváron. Képeit s őt magát egy magyar diákcsoport vitte haza autóbuszon, s magyarországi tartózkodása

idején üres pécsi lakásunkban húzta meg magát. „*Mit gondolsz, Jean-Marc tud majd venni egy autót a Magyarországon eladott képeiből?*” – érdeklődött Colette férje elutazása előtt. – *Mert akkor kocsival tudna hazajönni...*”

Nem tudtam biztatni őket...

Aműteremlátogatások krónikáját folytatva, volt alkalmam fölkeresni Pierre Székelyt, vagyis Székely Péter szobrászművészt is. Mondanám könnyedén: emlékezetes találkozás volt, de töredelmesen be kell vallanom, szinte semmire nem emlékszem ebből a műteremlátogatásból. Valószínűleg házi tárlatvezetést tarthatott diplomáciai körben, mert többen is bókásztunk nyerstéglával kirakott birodalmában valahol Párizs 20. kerületében. A mester szokásosan zárt nyakú fehér zakót és fehér nadrágot viselt, ahogy az intézeti rendezvényeken is megjelent néha. Fehér ruhájával, fehér hajával, kerek drótkeretes szemüvegével, arisztokratikus modorával bennem mindig egy indiai brit alkirály képzetét keltette. 1946 óta élt Párizsban, felesége, az egykori neves úszó, Székely (Varsányi) Vera is komoly szobrászkarriert futott be. Pierre Székely vaskos köveiből ma is látni néhány példányt a pécsi Múzeum-utcában. Fiatal újságíróként jelen voltam, amikor a hetvenes évek végén sok más jelentős kulturális beruházás mellett megnyílt az Uitz Múzeum is, melynek udvarában ki sem lehet kerülni Székely plasztikáit.

De utamba akadtak egészen elképesztő figurák is. A másod- vagy harmadvonalbeli párizsi magyar művészvilág egyik jellegzetes, bohém alakját Michel Tompának hívták. Eredeti neve Tompa László volt, mégis, valamiért ezt a Mihály-Michelt használta. Isten nyugosztalja, rendkívül elhanyagolt külsejű, már-már gusztustalan kinézetű világfi volt, loboncos, zsíros hosszú ősz hajjal, erős nyálképződéssel és rendkívül szarkasztikus előadói stílussal. Ahogy mondani szokták, mindenkiről volt valami kedves rossz szava. Szávai nagykövetet például következetesen csak „a parkettáncos” néven emlegette, nyilván nagykövetünk választékos budai modorára és vékony termetére utalva. Nem gyakran, de bejárt az intézetbe, s engem valamiért megkedvelt. Többször meghívott magához Puteaux-ba, Párizs különös nyugati elővárosába, amely érdekes keveréke volt a beton falanszternek és az alsó középosztály által is kedvelt építészeti útkezesnek. Igazi legénylakás és bohémtanya volt Michel Tompa tizedik emeleti rezidenciája. A legkevesebb, amit mondani lehet róla, hogy belrend és a tisztaság a költő értékrendjének hátsó polcain kapott helyet. De ezen az apróságon elég hamar túltettük magunkat. A higiénia hiányosságáért kárpótoltak azok a szórakoztató történetek, amelyeket Tompa a franciaországi, erdélyi és a hazai irodalmi élet szereplőiről ontott kiapadhatatlan bőségben.

Tavasszal önálló esttel mutatkozott be *Durkó Zsolt* zeneszerző is. Ez sem volt elhanyagolható kulturális esemény, hiszen Durkó talán akkoriban volt pályája csúcán. Sajnos a hazai zenei élet olyan nagyágyúi, mint például Kocsis Zoltán vagy Ránki Dezső, 1991 után nem léptek fel a Magyar Intézetben. Ma már nehéz lenne megmondani, hogy pusztán az intézet szűkre szabott költségvetése volt-e okozója távollétüknek, vagy szerepet játszott benne a *Népszabadság* 1992. június 13-án kelt cikke is, amelyben a frissen felmondott művészeti titkár, Körner Tamás ímígyen nyilatkozik: „*Azt a fajta politikamentes, értékelvű vezérérvet, amelyet követni próbáltam, most veszély fenyegeti. Én ugyan nem vonom kétségbe a vezető jogát, hogy a döntéseket ő hozza, ha ezeket szakmai ismeretekre alapozza. Jelen esetben úgy tűnik, más a vezérlő elv.*”

Az intézet presztízse szempontjából valószínűleg nem lett volna haszontalan, ha akkor az igazgató nem zárkózik el a nyilatkozattól és megvédi álláspontját.

A rendszeres filmvetítések hiányát Árpád egy-egy nagyobb rendezvény – „filmfesztivál” programba iktatásával igyekezett pótolni. Így május 31-e és június 6-a között a budapesti Objektív Filmstúdió alkotóműhelyéből hat rendező tizenkét filmjét láthatta a francia közönség. Idézőjelbe tettem a fesztivált, pedig valódi filmünnep volt ez. Például Sára Sándor *Vigyázók* című filmjét sehol előtte még nem vetítették, így a párizsi ősbemutatónak számított. A hat rendező: Kézdi Kovács Zsolt, Xantus János, Sára Sándor, Kósa Ferenc, Gazdag Gyula és Rózsa János. Közülük Kézdi Kovács, Sára és Xantus tudott kiutazni Párizsba, s utóbbi kettővel volt szerencsém izgalmas és tartalmas beszélgetéseket folytatni a hét folyamán. Xantus például gyorstalpalót tartott nekem a plánokról, a képtengelyről, a vágásról, amikor megmutattam neki frissen vásárolt videókamerámat. (Később az ő instrukcióit követve forgattunk „kisjátékfilmeket” fiaimmal és unokaöcsémmel. Olyan halhatatlan alkotásokra emlékszem, mint a lakásunk erkélyén fölvelt *Egri csillagok*, a rendszerváltoztatás nehézségeit bemutató *Ambrus, a vállalkozó*, vagy a ház alagsorában forgatott krimi-sorozat.) Itt ismerkedtem meg Sára Sándorral, akivel pár évvel később közeli munkakapcsolatba kerültem a Duna Televíziónál.

A mikor Pierre Székely kapcsán emlékezetem cserbenhagyásos gázolását említettem, nem mondhatom el ezt Tandori Dezső költővel kapcsolatban. Egy költői estre érkezett Párizsba, s jó hosszú ideig maradt. Kitorölkhetetlen emlékeket hagyott maga után.

Június első hete hagyományosan a költészet hete Párizsban. Ilyenkor rendezik meg a Marché de la Poésie-t, a verseskötetetek vásárát a Saint-Sulpice téren.

Igaz, elsősorban a frankofón világ költőinek és versbarátainak találkozója ez, de ha időben jelzi szándékát, külföldi kulturális egyesület vagy intézet is helyet kaphat a helyszíni programban. 1993-ban nem ott, hanem a nagykövetségen rendezett irodalmi estet Szávai János, aki maga is elismert irodalomtörténész és fordító. Választása a párizsi Magyar Műhely köré szerveződő írókra, költőkre esett: Forrai Eszter, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor és Tardos Tibor válaszolt a nagykövet-professzor kérdéseire. Műveikből Varga Kata előadóművész olvasott fel. Utóbbi egy fiatal magyar színésznő, aki nem túl izmos francia nyelvismerettel próbálkozott megkapaszkodni a párizsi színpiacon.

Néhány napal később a PMI-ben Csoóri Sándor, Orbán Ottó, Takács Zsuzsa, Zalán Tibor, Gergely Ágnes és Tandori Dezső költészete került terítékre. Utóbbi kettő személyesen is részt vett a költői esten.

Tandori nem tagadta meg önmagát. Sokat időzött egyik kedvenc témájánál, a madárvilág viselt dolgainál. Ekkor még párizsi hobónak volt öltözve, de a szünet előtt föltette a kérdést közönségének: szeretnének-e meglepetést látni a második részben. Hát persze, jött a válasz, ha nem is azonnal és nem is a legnagyobb megyőződéssel.

Nos, a nagy füsttel beharangozott meglepetés Tandori ruhaváltása volt: ezúttal amerikai cowboynak maszkírozta magát, s szemmel látható önelégültséggel próbált meg tetszésnyilvánítást kicsiholni a hallgatóságból.

Amikor lejárt a párizsi nevezetességek megtekintésére szánt hete, nekem jutott az a megtiszteltetés, hogy kivigyem a repülőtérre. Jó időben elindultunk, s úgy látszott, rutinfeladat lesz a költőszállítás. Tandori kifejtette, hogy imád korán kiérkezni a reptérre, kényelmesen megkávézni, lefoglalni egy helyet az ablaknál a gép dohányzó részében. (Akkor még lehetett cigarettázni a járatokon.) Jókedvében volt, annak ellenére, hogy előző nap kirabolták. Ezt így mesélte el:

- Állók, kérlek a Saint-Lazare pályaudvarnál, ott nagyon jó boltok vannak, nézegetem a kirakatokat. A tarisznyám a vállamon. Egyszer csak érzem, mintha valaki turkálna benne. Nagyon rossz érzés volt. Odapillantok, s egy fekete kezecskét látok matatni a táskámban! Megfogtam a csuklóját, s egy pillanatra szembenéztem a fickóval. Képzeld el: ilyen közélről láttam a Gonoszt! – mondta szótárgolva, s arcához emelte a tenyerét. – Hiába fogtam erősen, kirántotta a kezét és a tárcámmal elszaladt... Még jó, hogy nem volt sok pénz benne. De megbosszuszulom! Istenemre: megbosszuszulom! – sziszegte most már eltorzult arccal, ökölbe szorított kézzel. – A következő novellámban kínok kínjával fog meghalni!

Önkéntelenül összébb húztam magam az ülésen. Ennek az indulatvulkánnak még a lávacseppjei is perzselőek voltak. Úgy éreztem, egy örülttel vagyok összezárva. Szerencsétlenségemre a forgalom is lelassult, majd teljesen bedugult. Szinte lépésben araszoltunk az A1-es autópályán a repülőtér felé. Tandori egyre idegesebb lett. Próbáltam nyugtatgatni, hogy időben vagyunk még, de fülét két

kézzel befogva himbálni kezdte magát az ülésen: - Könyörgöm, az időt, csak az időt ne mondd nekem!! – nyűszítette. Mint egy ketrecbe zárt vadállat szenvedte végig a hátralévő félórát. Amikor leparkoltam a mélygarázsban, feltépte az ajtót és köszönés nélkül elrohant.

Azokban a hónapokban már intenzíven dolgoztam a hazai sajtónak. Esemény akadt bőven, s ha éppen nem jött ki hazai nagy ember, akinek itteni tárgyalásairól tudósítást kellett küldeni, akkor helyzeti előnyömet kihasználva a nagykövet ars poeticáját próbáltam meg a hazai sajtóval megismertetni. Az akkori sajtóviszonyok ismeretében talán különösnek tűnhet, hogy egy terjedelmes Szávai-interjú éppen az ellenzéki Magyar Hírlapnak kínáltam fel, méghozzá annak az N.Sándor László szerkesztőnek, aki mindennek volt tekinthető, csak az Antall-kormány barátjának nem. Mégis, a MÚOSZ mai szemmel nézve hihetetlenül „népfrontos”, vagyis minden oldalt képviselő etikai bizottságában együtt töltött másfél esztendő, és N.Sándor kolléga pacifikálására tett sajtófőnöki törekvéseim úgy látszik megtették hatásukat. Most az interjú néhány jellemző, talán huszonhat év távlatából is érdekes részét idézem fel:

- *Két és fél esztendő elmúltával bizonyára lehet már mérleget készíteni arról, milyen hatással volt a rendszerváltozás a magyar-francia kapcsolatokra.*

- *1990-ben közel száznyolcvan fokok fordulatot kellett végrehajtani. És ha most elégedetten állapítjuk meg, hogy ezer év óta sohasem volt ilyen jó a viszonyunk a franciákkal, nem szabad elfelejtenünk, mekkora hátránnyal indultunk. Egyrészt a magyar külpolitika korábbi, más irányú elkötelezettségei miatt, de amiatt is, hogy Párizsban sem Magyarországot favorizálták a kelet-középeurópai országok közül. A századforduló óta különösen nem. Mindez kihatott a két ország közvéleményére is. Yves de Daruvar mesélte nekem – aki apai részről magyar származású de Franciaországban lett magas rangú hivatalnok, s az Ellenállás idején de Gaulle harcostársa –, mennyire megviselte, hogy a harmincas években osztálytársai még csak nem is „piszkos magyarnak”, hanem „piszkos osztráknak” csúfolták...*

Antall miniszterelnök úr nagyon tudatosan szervezte meg első külföldi látogatásait: első útja Bonnba, azután mindjárt Párizsba vezetett, mintegy kijelölve ezzel a magyar külpolitika súlypontjait. Megjegyzem, Antall József 1989 novemberétől mint pártelnök is többször találkozott magas rangú francia politikusokkal, egyebek között Roland Dumas külügyminiszterrel, Jacques Chirac volt miniszterelnökkel, Valéry Giscard d'Estaing egykori köztársasági elnökkel és az Európai Közösség több vezető politikusával.

1990 januárjában Granasztói György kollégámmal nekem is volt szerencsém részt venni Budapesten azon a megbeszélésen, amelynek során Mitterrand elnök kifejtette Antall Józsefnek: francia részről változás történt Közép- és Kelet-Európa megítélésében. Azóta, mint tudjuk, a francia elnök már nyilvánosság előtt is többször

elmondta, hogy Európában alapvető problémát jelent a kisebbségi kérdés megoldatlansága. 1992 márciusában azt is kinyilvánította, hogy az I. világháború utáni békerendszer igazságtalan volt. Igaz, azt is hozzátette, hogy ennek megváltoztatása ma éppen olyan igazságtalan lenne, s legalább annyi érdeket sértene. Lényegében újfajta megoldást sürgetett.

- Ön 1990 szeptemberétől képviseli a Magyar Köztársaságot Franciaországban. Milyenek a személyes benyomásai?

- Baráti és szövetséges ország képviselőjeként fogadtak mind az elnöki palotában, mind a külügyminisztériumban. A fejlemények azóta eléggé közismertek, de azért hadd említsem meg, hogy 1991-ben együttműködésünk hivatalos keretet is kapott, miután – történelmünk során először – barátsági és együttműködési szerződést kötöttünk a franciákkal. A szerződést ők kezdeményezték, s még azt a finom szemantikai gesztust is megtették, hogy az okmány elnevezése traité d'entente et d'amitié lett, vagyis érzékeltették velünk, hogy többé nem tekintenek minket az antant vagy a kisantant érdekszférájával szemben álló országnak. A szerződés rögzíti, hogy Franciaország támogatja Magyarország EK-felvételét, s a francia fél teljes egyetértésével bekerült a szövegbe az a passzus is, amelyik hangsúlyozza a kisebbségi kérdés megoldásának fontosságát, a nemzetközi szerződések és a nemzetközi jogi normák alapján.

- Nem vagyok meggyőződve róla, hogy a hazai közvélemény pontosan ismeri a kétoldalú kapcsolatok mélységét és kiterjedtségét.

- Ennek oka lehet az is, hogy immár nincs szükség látványos találkozásokra. Az együttműködés már megkapta a kezdősebességet. A franciák jelentős segítséget nyújtanak a magyar közigazgatási szakemberek továbbképzésében – vendégül látták például valamennyi köztársasági megbízottunkat –, de hathatós segítséget kapnak rendőreink is. Franciaország ma a negyedik legnagyobb beruházó Magyarországon, s arra a meglepő tényre bukkanhatunk, hogy a volt Szovjetuniót is magába foglaló kelet-európai térségben megvalósított francia befektetések 51 százaléka Magyarországon történt.

- Nagykövet úr említette a kisebbségi jogok európai elismertetésére irányuló magyar-francia törekvéseket. Ugyanakkor Franciaország szoros kapcsolatban áll azokkal az országokkal is, amelyekkel nekünk vitáink vannak a magyar nemzetiségekkel való bánásmódjukról. Reálisan mennyire számíthatunk tehát a franciák segítségére?

- Munkánk egyik legfontosabb franciaországi célja, hogy segítsen partnereinkben reális képet kialakítani az európai helyzetről, beleértve a magyar kisebbségek helyzetét is. Ha Magyarország olyan példás nemzetiségi politikát valósít meg, mint amelyet a nemzet legjobbjai a múlt század eleje óta megálmódtak, akkor joggal követelhetjük nemzetközi fórumokon a határon túli magyarság kollektív jogainak biztosítását. S a franciák ebben partnereink lesznek.

Nem kisebb politikai sztár látogatott 1993. április 30-án Párizsba, mint Tőkés László, a romániai forradalom elindítója. Nevét akkoriban Vaclav Havelével, Lech Wałęsáéval, Vytautas Landsbergisével együtt visszhangozták a lapok, s minden esélye megvolt rá, hogy a legnagyobb hatású személyiségek egyikeként vonuljon be a történelembe.

1993-ra azonban eléggé megváltoztak a viszonyok. Csehszlovákia szétesett, de már előtte Havel belpolitikai vitába keveredett saját minisztereivel az átalakulás részleteit illetően, Szlovákia kiválásakor pedig lemondott köztársasági elnöki posztjáról. (Igaz, a csehek újraválasztották.) Wałęsa miniszterelnök lett, de számtalan politikai és morális támadás érte ezekben az években. Romániában pedig elég hamar bebizonyosodott, hogy a forradalom tulajdonképpen közönséges puccs volt, és az 1989 decemberi nagy demokratikus fogadkozásokból semmi sem lett. Már túl voltunk a hírhedt marosvásárhelyi „fekete márciuson”, amikor látványosan kiderült: az erdélyi magyarságnak továbbra sem lehetnek illúziói a régi-új román hatalommal szemben.

Tőkés elsősorban a helyi református közösség, nevezetesen Kutasi András tiszteletes meghívására érkezett, de akkori nemzetközi rangját jelezte, hogy fogadta őt Lustiger katolikus érsek, interjúkat adott a francia sajtónak, s találkozott René Monoryval, a Szenátus elnökével is.

Látogatása fénypontjának mégis azt a díszebédet kell tekintenünk, amelyet Szávai János adott a követségben. Elfogadta a meghívást Raymond Barre volt miniszterelnök, Serge Cweijenbaum, az Európai Zsidó Kongresszus főtitkára, Jacques Baumel volt miniszter, továbbá egy magas beosztású külügyminisztériumi tisztviselő, négy parlamenti képviselő és Gérard Larcher szenátor (ma a Szenátus elnöke).

A látogatás leírására ismét korabeli tudósításom egy részletét hívom segítségül, amely a *„Temesvár-jelenség” Párizsból* címmel küldtem el az Új Magyarországnak:

Tőkés László a jövőbe lát. „Figyeljék meg, kérem – mondta párizsi azstaltársaságának, a francia közélet jeleseinek –, azáltal, hogy én a magyar nagykövetségben találkozom önökkel, ismét kiérdemlem majd a román sovíniszta sajtó részéről a hazaáruló jelzőt.” Mire Raymond Barre parlamenti képviselő, volt miniszterelnök: „Nagyon egyszerű a megoldás! Odabaza sajtótájékoztatót kell tartani, s elmondani, hogy a követségben jelen volt Raymond Barre és Románia több más barátja, s ők valamennyien úgy látják, hogy a nemzeti kisebbségek jogait tiszteletben kell tartani...”

Ez a kis beszélgetés-részlet jól érzékelteti azt a hangulatot, amelyben az RMDSZ tiszteletbeli elnökének párizsi látogatása lezajlott. Miközben még a tárgyalagos francia lapokban is tapasztalható bizonyos törekvés arra, hogy Tőkést szélsőséges, széparatista, sovíniszta színben tüntessék fel, s ellentétbe állítsák az RMDSZ

ügynevezett mérsékeltjeivel, politikai körökben ez a taktika egyáltalán nem járt sikerrel. Maga az a tény, hogy a franciaországi református egyház vendégeként Párizsba érkezett püspök a legkülönbözőbb felekezetek vezetői és befolyásos szenátorok, országgyűlési képviselők részéről meleg fogadtatásban részesült, jelzi, hogy minden elszigetelési kísérlet ellenére Tőkés László Temesváron kivívott nimbusza töretlen Franciaországban. (...)

Tőkés nem árult el államtitkokat. Nem titok például, hogy a hivatali nyelvhasználatot illetően az új román alkotmány hátrányosabb helyzetet teremt a magyarok számára, mint Ceaucescu alaptörvénye. A püspök példáján hitetlenkedve mosolyogtak a francia politikusok: ma Székelyföld színmagyar településein is a román az igazságszolgáltatás nyelve. Magyar a bíró, a vádlott, az ügyész és a védő, de az eljárást románul folytatják. Ha a vádlot nem érti, természetesen a tolmács is magyar...

Martonyi Jánost korábban személyesen nem ismertem, vagy legalábbis nem emlékszem, hogy újságírói vagy minisztériumi tevékenységem során összefutottunk volna. Természetesen a nevét már a változások előtt is sokszor hallottam szegedi újságíró és jogász kollégáktól. A Külügyminisztérium közigazgatási államtitkáráként az apparátus irányításában Jeszenszky Géza jobbkeze volt, hiszen Katona Tamás a parlamenti ügyeket vitte. Martonyi május 9-12-e között futott egy intenzív kört Párizsban. Látogatásának esszenciájáról a következőket jelentettem a Duna Televízió nézőinek:

A magyar külpolitika két legfontosabb célja az Európai Közösség teljes jogú tagságának elnyerése, a szomszédos országokkal pedig jószomszédi, baráti kapcsolatok kialakítása – jelentette ki Martonyi János hétfőn este Párizsban francia politikusok és üzletemberek előtt megtartott előadásában. A Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára két, találkozókkal zsúfolt munkanapot töltött a francia fővárosban. Mások mellett eszmecserét folytatott az OECD főtitkárával, s fogadta őt Alain Lamassoure, a Quai d'Orsay európai ügyekkel megbízott minisztere is. Néhány perccel e tudósítás elhangzása után kezdődik megbeszélése Alain Juppé külügyminiszterrel. Martonyi említett előadását élénk visszhang kísérte. Kérdést kapott egyebek között Magyarország esetleges NATO-tagságáról, de az öngyilkosságok alakulásáról is.

Martonyival az első nap délelőttjén volt alkalmunk találkozni a nagykövetségen. Tulajdonképpen szép gesztus volt tőle, hogy felkínálta ezt a lehetőséget a kereskedelmi és kulturális diplomatának, hiszen nem minden külügyi vezető szokta ezt kötelességének érezni. Kézfogásunknál nyilvánvaló volt számára, hogy ki vagyok, mi vagyok, hiszen kinevezésemig többször is átmehetett kezén a dossziém. Barátságos, európai műveltségű, profi diplomatát és jogtudóst tiszteltem benne a későbbiekben is, amikor már más minőségemben fűjt össze vele a szél. A legendás IFRI-ben, a Nemzetközi Kapcsolatok Francia Intézetében tartott előadását – „A demokratikus Magyarország útja az Európa Unió felé” –

még azok is nagy érdeklődéssel hallgatták, akik nem az Antall-kormány iránti rokonszenvükről voltak ismertek.

Említettem már, hogy sűrűn találkoztam az emigráns magyar szervezetek vezetőivel. Amellett, hogy ez munkaköri kötelezettségeim közé tartozott, emberileg is sokat adott egy-egy jóízű beszélgetés a XX. század nagy tanúival. Többnyire a Katolikus Misszió és az akkor még működő Vaugirard utcai Magyar Ház volt a párizsi magyarok találkozóhelye. Az idő előre haladtával egyre jobban megismertem a franciaországi emigráció szerkezetét, s fölfedeztem azokat a láthatatlan falakat is, amelyek egy-egy szervezetet még a rendszerváltoztatás után is – vagy éppen annak következtében – elválasztottak.

Természetesen a háború utáni generáció alkotta a legidősebb réteget, a bolsevizmus elől kimenekült arisztokraták, polgárok és katonatisztek. Őket követte az 1956-osok népesebb, s a kilencvenes évek elején még tetterős csoportja. Vegyes összetételük és némelyikük kommunista előlete miatt az 56-osokat a háború utáni emigránsok meglehetősen ferde szemmel méregették. Ezután érkezett a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek klasszikus disszidenseinek nagy és tartós hulláma. Azoké, akik egyértelműen a jobb élet reményében, gazdasági okok miatt hagyták el Magyarországot. (Legtöbbször azt a módszert választva, amit a kádári műnyelv „a hazatérés megtagadásának” nevezett.) Nos, őket már nem csak az egykori katonatisztek, hanem az egykori ötvenhatosok is gyanakvással fogadták és nem igyekeztek közösködni velük. Természetesen a misék, istentiszteletek kivételt képeztek ez alól, hiszen az előregedő egyházközségek számára jól jött a vérfrissítés.

Szén Józseffel, a híres-hírhedt MHBK, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének elnökével is a Katolikus Misszióban ismerkedtem meg. Alacsony termetű, szívélyes öregúr volt, aki hamar bizalmába fogadott. Személye, élettörténete természetesen fölkelte az újságírói kíváncsiságot is, s hosszú interjút készítettem vele, amely a Heti Magyarország 1993. május 21-i számában jelent meg. S miért hírhedt az MHBK? Ez is kiderül a beszélgetésből.

Szén József, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének franciaországi elnöke 1945 óta él Párizsban. Fél évszázad történetét kellene háttérként felrajzolnunk, hogy hitelesen mutathassuk be őt az olvasóknak. Nem véletlen, hogy most Párizs környéki házában nyugalomban emlékiratain dolgozik.

- Hogyan történt az Ön második honfoglalása?

A Magyar Királyi Államvasutak igazgatóságán dolgoztam titkárként. Minden veszélyesebb időszakban behívtak a központi szállításvezetőségre, amely lényegében a MÁV katonai parancsnoksága volt. 1944 decemberében azzal a feladattal bíztak meg, hogy utazzak Németországba és derítsem ki, mi történik a németek által nyugatra vezényelt magyar vonatokkal. Miután megállapítottam, hogy mindenfajta

dokumentáció nélkül milliós értékeket visznek el, s rakodnak ki német pályaudvarokon, hazautaztam és megtettem a jelentésemet. Ezután döntött úgy a MÁV vezérkara, hogy öt magyar szállítási kirendeltséget állít fel Németországban. A simbach-i kirendeltség vezetésével engem bíztak meg. A rablást megakadályozni nem tudtuk, de legalább jegyzőkönyvet vettünk fel a szerelvények tartalmáról. Hogy aztán a jegyzőkönyvekkel mi lett, nem tudom. A háború vége Németországban ért. Úgy döntöttem, nem jövök haza.

- Ön, aki a háború előtt nem politizált, Párizsban az elsők között csatlakozott az emigráns politikai mozgalomhoz. Miért?

- Az első ösztönzést az egyházi iskolák megszüntetése adta. Egy kivándorolt bencés szerzetestől tudtuk meg, hogy Rákosiék, Rajkék sorra felszámolják a felekezeti iskolákat, üldözik a paptanárokat. A magunk eszközeivel megpróbáltunk tenni ellene: francia egyházi és világi méltóságokat kerestünk fel, segítségüket kérve. Nem sok eredménnyel. A másik ösztönző az 1947-ben Alttöttingenben összeült emigráns magyar országgyűlés volt. Az 1939-es magyar képviselőháznak csaknem a fele megjelent ebben a német városkában, ahol elhatározták: folytatni kell a harcot Magyarország teljes felszabadításáért. Ugyanabban az évben alapította meg negyven vezérkari tiszt a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét, az MHBK-t. A világ addigra már elkönnyvelte, hogy újabb háború lesz. Az MHBK – hogy egy következő világégésben magyar életeket tudjon megmenteni – fölajánlotta segítségét a francia katonai vezetésnek. Így jött létre a közösségen belül egy különleges csoport, amelynek tagjai francia kiképzést kaptak, s rendszeresen átdobták őket a Vaszfüggönyön túlra. Különböző okokból az MHBK ezt a csoportot feloszlatta, s úgy döntött, teljes egészében polgári szervezetté alakul át. Az ötvenes évek elején már több mint negyven csoportunk működött szerte a nagyvilágban. Megszületett a Hadak Útján című újság, amely a mai napig az egyik legfontosabb összekötő kapocs a szervezetben.

- Miért nem a másik nagy emigráns csoportosulást, a Szabad Európa Bizottságot választotta?

- Választhattam volna, de az ő szellemiségük idegen maradt tőlem. Úgy éreztem, náluk csak azt talált egyetértésre, aki kollaborált a baloldallal. Számos becsületes, jószándékú politikus volt közöttük, de néhány Szabad Európás tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy nálunk nyakra-főre fasisztáztak, s Magyarországon több embert végeztek ki háborús bűncselekmény vádjával, mint magában Németországban. Én úgy éreztem, a helyem a katonák között van, akikkel a háború alatt is osztottam jóban-rosszban.

- Milyen posztokat töltött be a szervezetben?

- Sokáig semmilyen tisztségem sem volt, de 1958-ban megkértek, hogy vállaljam el a franciaországi főcsoport vezetését néhány esztendőre. Az MHBK addigra már teljesen átállt polgári célok, nevezetesen a magyar ügy szolgálatára, ám egyik legnagyobb erényét, a fegyelmet a mai napig megőrizte. Talán ezért is tudott megmaradni

a legkiterjedtebb emigrációs szervezetként. Ma több mint hetven csoportunk működik az USA-tól Ausztráliáig.

- Hogyan alakult kapcsolatuk a hivatalos Franciaországgal?

- Mindenekelőtt arra törekedtünk, hogy megnyerjük néhány felelős politikus bizalmát. Meg kell jegyezni, hogy közvetlenül a háború után a magyarokat rendkívül nagy ellenszenv fogadta, amelynek éppen úgy voltak történelmi, mint politikai okai. Ezt a képet csak rontotta az új magyar kormányok által kiküldött diplomaták tevékenysége. Úgy kezeltek bennünket, a „horthysta emigrációt”, mintha egytől egyig zsidóvérben gázoltunk volna, s mi vertük volna le a 19-es kommünt. E politikusok közül többen a két háború között voltak emigránsok, s mindent megtettek, hogy lejárássák a Horthy-rendszert a franciák előtt. Egyszóval nem voltunk könnyű helyzetben, és a sajtó is ellenünk dolgozott. Az első nagy megmozdulást 1950-ben rendeztük: a híres Lutetia Szállóban ünnepeltük meg március 15-ét. LaForest képviselő mondta az ünnepi beszédet, aki korábban már egy kicsit ismerte a magyarokat. Később nagy magyarbarát lett Philippe Marlaud, de Gaulle egyik minisztere, s jó kapcsolatba kerültünk Bidot külügyminiszterrel, aki még huszonöt évvel később is emlékezett arra az aláírásgyűjtési akciónkra, amellyel a recski és hortobágyi deportálások ellen tiltakoztunk. Ha összeszámlálnánk mindazoknak a közéleti nagyságoknak, politikusoknak a nevét, akikkel az MHBK fennállásának fél évszázada alatt jó viszonyba kerültünk, ezresnél hosszabb lenne a lista.

- És Magyarország?

- Furcsa dolog erről beszélni. A rendszerváltásnak természetesen nagyon örültünk és örülünk, hiszen ezért küzdöttünk egész életünkben. Első kéznyújtásként 1990. június 6-án nagy MHBK-ülést rendeztünk a Katolikus Misszióban, s erre az új magyar közélet jeles képviselőit is meghívtuk. Az MDF nevében Joó Rudolf, a kisgazdák képviselőjében Kiss Gyula, akkori tárca nélküli, ma munkaügyi miniszter jött el. Gesztus volt ez az emigráció részéről, valóban kéznyújtás, hogy most már közösen tevékenykedjünk a magyar demokrácia érdekében. Mert hadd mondjam meg: nem Kádárnak, nem a reformkommunistáknak köszönhető, hogy Franciaországban 1956 és a magyar demokrácia szelleme nem halványult el! Emlékezzünk csak a Père-Lachaise-ben felavatott Nagy Imre emlékműre, amikor odabaza még a nevét sem volt szabad kiejteni. Mindezekért, de főként gyakorlati okokból, s számos befolyásos kapcsolatunk miatt joggal várnánk el nagyobb együttműködési készséget a mai kormányzattól. Egy kicsit mellőzöttnek érezzük magunkat. A Magyarok Világszövetségével sem olyan a kapcsolat, mint lehetne. Igen rosszul esett például, amikor Csoóri Sándortól azt lehetett hallani: miért nem alakítottunk emigráns világszervezetet? Egyrészt alakítottunk, másrészt közülünk sem mindenki milliomos. Emlékeztetni szeretnék rá, hogy az MHBK tagjai mindent maguk fizetnek a családi kasszából: a levelezést, az utazást, a rendezvények költségeit, egy fillér állami támogatás nélkül. Pénzbe kerülnek a kiadványok is. A tagok jó része nyugdíjas. Amije van, a fejében, a kapcsolataiban

van. Erre lehetne, kellene egy kicsit többet építeni. Természetesen nem kívánjuk átvenni a külképviseletek feladatait, de ha bevonnának minket a döntések előkészítésébe, talán tudnánk olyan segítséget adni New Yorkban, Münchenben, Melbourne-ben, Párizsban, amelyhez emigrációs tapasztalat szükséges. Ránk számíthat a kormány, hiszen most összefogásra van szükség. Csak adjanak lehetőséget, hogy segíthessünk.

Május 25-én két parlamenti képviselő, Szájer József (Fidesz) és Bratinka József (MDF) járt Párizsban. A Képviselőházban és a Szenátusban puhatolóztak a magyar EK társult tagság esélyeiről. Jó hírekkel térhettek haza: a francia törvényhozás mindkét házában biztosították őket arról, hogy még júniusban megtörténhet az okmány ratifikációja. Valóban kedvező hír volt ez, mert az Európai Közösség brüsszeli központjának felrótt fordítási hibákra hivatkozással Párizs akkoriban már második esztendeje jegelte a magyar társulási szerződést, így a francia kétkamarás parlament – a portugállal egyidőben – utolsóként kezdett foglalkozni a magyarokat mélyen érintő ügygel.

Ugyancsak fontos információ lehetett a hazai képviselők számára, hogy az Európai Közösség kiépülése, a maastrichti szerződéshez való viszony addigra már kőkemény belpolitikai kérdéssé vált Franciaországban. A vendéglátók nem titkolták, hogy már sokkal nagyobb szerepet tulajdonítanak a parlamenti ellenőrzésnek, a nemzeti érdekek védelmének, mint a szerződést megelőző kampányban. Ez persze muzsika volt a magyar honatyák fülének. Utóbbiak azt is szerették volna kipuhatolni, hogyan képzelik a franciák a közép-európai országok teljes jogú EU-tagságának sorrendjét: ragaszkodnak a visegrádi tömb (horribile dictu: a volt KGST) egységes kezeléséhez, vagy az előre meghatározott kritériumok teljesítői előbb is eljuthatnak az áhított Kánaánba? Bratinkák tárgyalópartnerei inkább az egységes kezelés hívei voltak, de hangsúlyozták, hogy a közösségi normáknak – például a kisebbségi jogok biztosítása – minden csatlakozó államnak meg kell felelnie.

Ugyanez volt a téma azon a sajtóreggelen is, amelyet a visegrádi négyek nagykövetei rendeztek június 6-án a magyar nagykövetségen. Egyedül a szlovákok különködtek megint, ők a konzult küldték el. (Erről az eseményről az Új Magyarországot, a Magyar Hírlapot és a Duna Televíziót is tudósítottam.)

Szávai János a bevezetőjében arról beszélt, hogy Magyarország világos menetrendet, tiszta feltételrendszert vár az EK közelgő koppenhágai csúcstervezletéről. Lengyel és cseh kollégája, Jerzy Lukaszewski, illetve Jaroslav Sevidy egyaránt a nyugatiak számára megnyíló nagy piaci lehetőségekkel érvelt, ugyanakkor az egyensúly fontosságára is figyelmeztetett. Lukaszewski emlékeztetett például arra, hogy a Lengyelországba irányuló közösségi export a múlt évben harmincegy százalékkal nőtt, ám ezt mindössze tíz százalékos lengyel uniós exportnövekedés „ellensúlyozta”.

A nagy számban megjelent francia újságírók nem mulasztották el föltenni a kérdést a cseh nagykövetnek: Vaclav Klaus miniszterelnök többszöri, a visegrádi együttműködést lekicsinylő nyilatkozata, s főként a cseh-szlovák válóper után hogyan látja a kooperáció esélyeit?

Jaroslav Sevidy szerint a cseh kormány szigorúan pragmatista alapon közelíti meg Visegrádot, s valóban nem szándékozik kiépített adminisztrációval rendelkező „kis KGST-t” létrehozni. A cseh álláspont szerint, ha egy ország eléri az EK-csatlakozáshoz szükséges fejlettségi szintet, akár egyedül is joga van kérni a bebecsátást. Valószínűnek látszik – s ez volt a nagykövetek egyöntetű tapasztalata –, hogy mind Párizs, mind a brüsszeli központ szívesebben tárgyal a közép-európai országok együttes csatlakozásáról. A nem túl bőbeszédűnek mutakozó szlovák konzul, Igor Grexa mindenekelőtt azt tartotta szükségesnek hangsúlyozni, hogy Visegrádot tekintve immáron négy fél együttműködéséről van szó.

S hogy egyetlen hét, egyetlen nap se teljen el sajtómunka nélkül – ezúttal az igazgatóhelyettesi sapkámát feltéve – arról éppen az a lap gondoskodott, amelynek az első évben tudósítóként jónéhány cikket küldtem Párizsból: a Magyar Hírlap. Június 9-i számának 23. oldalán T.J. (azóta sem tudtam rájönni, kit rejtett a monogram), intézetünk könyvkiállítását glosszázta meg, Új szerzemények címmel.

„Mint sok párizsi magyar, ismerőseim is nemrég találták meg postaládájukban a franciaországi Magyar Intézet tavaszi programétesítőjét. A műsor elég változatos, nem így az intézet könyvtárának magyar nyelvű újdonságai. Nézzük a listát.”

S a szerző nem csak nézi, hanem irdatlan munkával be is gépeli a hatvan-hetven címet felsoroló jegyzéket. Kétségtől szinte valamennyi könyv a Püski Kiadó gondozásában jelent meg, köztük Bartók Béla, Bay Zoltán, Bónis Ferenc, Ignácz Rózsa, Veress Péter, és igen, Csurka István munkái.

„Ja, el ne felejtsem, a párizsi magyar intézet új szerzeményei között van egy Esterházy is. Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen. Népek ütközése, Közép-európai tapasztalatok (Püski, Bp. 1991) – fejezi be pikírtan a szerző.”

Válaszom nyolc nappal később jelent meg. (Akkor még közöltek választ a magyar sajtóban.)

„Esterházy? Miért ne? A Püski Kiadó nevében is köszönjük azt a terjedelmes reklámot, amely könyvtárunk újdonságairól T.J. segítségével nélkül sohasem tudtunk volna a Magyar Hírlapban megjelentetni. E hirdetés, Új szerzemények címmel, a lap június 9-i számában látott napvilágot, méghozzá igen rafináltan, glossza formájában.

Sajnos a Cserépfalvi Kiadó terméséből válogatott új szerzeményeinknek nem tudtunk ekkora reklámot keríteni. E kiadó ugyanis – Püski Sándorral ellentétben – nem tartotta hazafias kötelességének, hogy a Párizsi Magyar Intézetben ren-

zett Cserépfalvi-Püski kiállítás után a bemutatott könyveket felajánlja az intézet könyvtárának. Márpedig az intézet igen hálás az ilyen gesztusokért, lévén erős szűkében a költségvetési pénzeknek; olyannyira, hogy más forrásból szinte nincs is módja könyveszerzésre.

Amennyiben tehát más kiadók is megtisztelnék bennünket könyvadományokkal – szívesen látjuk Esterházyt is –, nyomban közzétesszük a listát programfüzetünkben, hadd legyen szemelgetnivalója önkéntes reklámmenedzserünknek, T.J.-nek.”

Persze, a francia lapok is bőven kínáltak hivatali olvasnivalót. Ilyen volt Édouard Balladur európai biztonsági és stabilitási egyezményre vonatkozó terve, amelyet a francia miniszterelnök a június 21-i koppenhágai EK-csúcson akart bemutatni. (Akkor még csak tizenkét tagállam alkotta a közösséget.)

Balladur rendkívül érdekes figurája volt a francia közéletnek. A középjobbhoz tartozó politikust legtöbbször rizsporos parókával ábrázolták a jószemű karikaturisták. Petyhüdt arcával, megfontolt, arisztokratikus beszédmódjával valóban leginkább XIV. Lajos háznagyának képzelte volna az ember. A vicclapok által használt gúnyneve is ezt az attitűdöt takarta érzékeltetni: *Ballamou*... A szóvégi –dur ugyanis franciául keménységet jelent, ezzel szemben az újságírók a miniszterelnököt túlságosan lágnak, puhának, vagyis mou-nak tartották.

Balladur azonban csöppet sem volt puhány figura. Akkoriban éppen társbérletben gyakorolta a hatalmat a jobb és baloldal, lévén a szocialista Mitterrand a köztársasági elnök, míg a miniszterelnököt a jobbközép pártok koalíciója adta. De a két rutinos politikus példás eleganciával kormányozta az országot, kölcsönösen tisztelve a választók akaratát.

Balladur tehát a fejébe vette, hogy a kelet-közép-európai rendszerváltozások, a német egyesítés, Csehszlovákia és Jugoszlávia szétesése utáni új helyzetben újra át kell gondolni az Európai Közösség helyzetét is. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a kommunizmus béklyójából kiszabadult országok előbb-utóbb kopogtatni fognak az 1992 végén aláírt maastrichti szerződéssel létrehozandó Európai Unió ajtaján.

„Franciaország tervet terjeszt közösségi partnerei elé arról, hogy az unióról megkötött szerződés által előírányzott közös kül- és biztonságpolitika megvalósításának első lépéseként hívjanak össze előkészítő konferenciát egy európai biztonsági és stabilitási paktumról. Ez a konferencia állítja fel a kereteket a megelőző tárgyalásokhoz, amelyeket Közép- és Kelet-Európa azon országainak kell lefolytatniuk egymással, amelyek között problémák merülnek fel a határok, illetve a nemzetiségek kérdésében. Ezeknek az országoknak olyan megállapodásokat kell kötniük egymással, amelyek konkrét megoldásokat tartalmaznak a felmerült biztonsági problémákra. A megértés és az együttműködés e folyamatára egy európai paktum nyomja rá majd a pecsétet” – áll egyebek között abban a közleményben, amelyet Nicolas Sarkozy akkori

kormányfővivő adott ki a minisztertanács június 9-i ülése után. Ezen részt vett Mitterrand elnök is, aki szerint *„Franciaország külpolitikájának egyik fő célja Európa újraszervezése, s ez a tervzet megfelel ennek a célkitűzésnek”*.

Kiss Csaba, az MTI akkori tudósítója részletesen beszámolt erről a fontos kormányüléséről. Mint régi motoros, profi újságíró, felhívta a figyelmet Sarkozy egyik elejtett mondatára is: *„A megállapodások kisebb határmódosításokhoz vezethetnek, de az ily módon megváltoztatott határok stabilitását attól kezdve a nemzetközi konvenció garantálná.”*

Érthető módon erre már Budapesten is felkapták a fejüket: Micsoda? Határmódosítás? Pusztaszeri László, a Határon Túli Magyarok Hivatalának sajtófőnöke nyomban felhívott, s kérte a szöveg pontos interpretációját. A következőket válaszoltam neki:

- A tudósítást az MTI párizsi tudósítója adta a tegnapi kormányülés alapján. A mai Libérationban találtam egy rövid cikket, a Le Figaróban egy kicsit hosszabbat, ezeket mellékelem. Érdekes, hogy Sarkozy kormányfővivő minket legjobban érdeklő mondata viszont a Figaro tudósításából kimaradt!

És valóban: a tekintélyes jobboldali lap vette magának a bátorságot, s elvágta Sarkozy mondandójának egyik fontos elemét, míg a baloldali liberális lap csonkítás nélkül közölte:

„Ez a konferencia megteremtené a kereteit azoknak a megelőző tárgyalásoknak, amelyeknek közvetíteniük kell Közép- és Kelet-Európa határ- és kisebbségi problémákkal küzdő országai között. Ennek a paktumnak nem kell megelégednie a határok sérthetlenségének újbóli ünnepélyes megerősítésével Európában, hanem a kisebbségi jogok tiszteletén alapuló jószomszédi megegyezésbe kellene torkollnia, miután e jogok megsértése immár nemzetközi problémák kockázatával jár” (eddig a Le Figaro). De Sarkozy folytatta: *„Nem lehet kizárni, hogy ezek a megegyezések a határok kisebb kiigazításához vezetnek, amely (új) határok érinthetlenségét immár a Konferencia erősítené meg.”*

Az idő azóta bebizonyította, hogy Sarkozy itt valószínűleg a magánvéleményét, vagy a tervzetet igen tágra értelmezők álláspontját fogalmazta meg, ugyanis a végül 1995. március 19-én megkötött magyar-szlovák alapszerződés „természetesen” szót sem ejtett sem kisebb, sem nagyobb határrevízióról. Sőt, a felek kölcsönösen vállalták, hogy a kialakult határokat sérthetetlennek tekintik.

(Úgy alakult, hogy az MTV Híradó tudósítójaként 1995-ben magam is részt vehettem alapszerződés ünnepélyes aláírásán a párizsi Matignon-palotában. A tét igen nagy volt mind a hatalmának végnapjait élő Ballardur, mind a hatalomba újra visszazavazott Horn Gyula és a szlovák szélsőjobb húrjait pengető balos Meciar szlovák miniszterelnök számára. A szlovák-magyar alapszerződés megalapozásának folyamata hosszan elhúzódott. Egyrészt Antall József halála, a magyar parlamenti választások, másrészt a szlovákiai magyar pártok

teljes negligálása jelentősen lelassította a tárgyalások menetét. Balladur már-már feladta a reményt, hogy a csatlakozni kívánó „új demokráciák” között lesz legalább két szomszéd, aki komolyan veszi a francia kezdeményezést. Végül is a szlovákok és magyarok megmentették a becsületét: csaknem két évvel a nagy bejelentés után, jelenlétében Horn és Meciar kézjeggyével látta el a paktumot. Igaz, északi szomszédaink ott és ekkor sem tagadták meg magukat: tíz perccel az aláírás előtt Kovács László külügyminiszter halálsápadtan mutatta az újságíróknak szlovák homológja, Juraj Schenk frissen átadott jegyzékét, amelyben Pozsony közli: a szlovák fél a magyaroktól teljesen eltérően értelmezi a szerződés egyik pontját. Mit tesz Isten, éppen azt, amely a nemzetiségi kisebbségek jogaira vonatkozó Európa Tanácsi állásfoglalásra hivatkozik...

Végül is Horn nem csinált botrányt a merőben szokatlan, sőt otromba diplomáciai eljárásból, s aláírta az egyezményt. „Ballamou-t” ekkor tényleg kenyérre lehetett volna kenni...

De térjünk vissza 1993 nyarához. Dacára Magyarország úttörő szerepére, amelyet a vasszüggöny lebontásában vállalt, a francia sajtó és a (baloldali) politikai elit meglehetősen fanyalogva, sőt ellenségesen viszonyult a budapesti kormány intézkedéseivel. Ennek több oka is volt, de már most megjegyzem, hogy ez az állapot még mindig ideális volt ahhoz képest, amely a későbbi Orbán-kormányok tevékenységét övezte. A legfőbb ok, hogy a francia baloldali értelmiség – s az általa befolyásolt sajtó – sem tudta megemésztetni azt a tényt, hogy nem az SZDSZ nyerte meg az 1990-es első szabad választásokat. Antall József ősbűne a szemükben is az volt, hogy – a Göncz Árpádra vonatkozó paktumot leszámítva – később sem tett kísérletet a liberálisok bevonására a kormányzásba. A *Libération* és a *Le Monde* budapesti tudósítói kifejezetten tendenciózus cikkeket küldözgettek haza. Utóbbival, Yves-Michel Riols-al még sajtófőnökként próbáltam személyesen szót érteni, de amellet, hogy szemtől szemben barátságos volt, változatlan hévvel küldözgette haza kormányellenes írásait. Mint megtudtam, magyarországi barátnője éppen Demszky Gábor kabinetjében dolgozott, így minden bizonnyal még a hálószobában is biztosítva volt a balliberális szellemi muníció.

Talán még a *La Croix* nevű katolikus lap és a jobbközép orientációjú *Le Figaro* kezelte a legtárgyilagosabban a hazai eseményeket. Utóbbi szerkesztőség ezt a reszortot egy csinos, magyar származású fiatalasszonyra, Stéphanie Kovácsra bízta, aki rendszeresen eljárt a követségi sajtóreggelikre és igyekezett több forrásból tájékozódni.

Avégleges követségi sajtótanácsos kikerkezéséig, 1993 őszéig, intézeti munkám mellett Szávai nagykövet rám bízta a sajtóügylek kezelését is.

Mint már említettem, a magyar lapok tudósítóival és szerkesztőivel alapvetően korrekt viszonyom volt, köszönhetően akkor már tizenöt éves újságírói és tudósítói tevékenységemnek, valamint a MÚOSZ-ban kifejtett aktivitásomnak. A kollégák hamar napirendre tértek afelett, hogy az új jobboldali lapban, az Új Magyarországon – igaz, álnéven – rendszeresen megjelentek francia-magyar vonatkozású cikkeim, ahogy jó néven vették azt is, hogy követségi sajtósként igyekeztem minden kívánságukat teljesíteni. Nehezebb ügy volt a francia lapok informálása, terelgetése az árnyaltabb Magyarország-kép megrajzolása felé. A már említett Stéphan Kovacs mellett ebben a nehéz munkában Dominique Audibert-re számíthattam még, a Le Point című tekintélyes hetilap közép-európai szerkesztőjére. Ő többször kért tőlem exkluzív információt, sőt, magyarországi interjúlehetőségeket is, amelyeket igyekeztem a legjobb tudásom szerint teljesíteni.

Csurka István otthoni radikalizálódása úgy kellett a francia sajtónak, mint egy falat kenyér. A „Zsírtáltos”, ahogy még baráti körben is emlegették a neves drámaíró, új lapjában, a Magyar Fórumban hétről hétre tálcán kínálta a témát a Le Monde-nak, Libérationnak. Párizsban egy darabig próbáltuk a tüzet oltani, de be kellett látnunk, hogy a francia sajtó pacifikálása egyrészt lehetetlen, másrészt felesleges is, mert Csurkáék egyenesen erőt merítettek a párizsi lapok minden egyes őrjöngő cikkéből: „Lám, erről beszélünk...”

„Nacionalista vírus Kelet-Európában. Magyarország: Csurka, a »magyarság« bajnoka. A kormánypárt vezetésének tagja hátat fordít a kommunizmusnak és a kapitalizmusnak és szorgalmazza a visszatérést a »genetikai gyökerekhez«.” Ezzel a bombasztikus címrendszerrel indította Budapestről keltezett három hasábos riportját Arielle Thedrel, a Le Monde kiküldött munkatársa a lap egyik nyár eleji számában. Kell ennél hátborzongatóbb felsorolás egy republikánus francia olvasónak? Nacionalizmus, antikapitalizmus, rasszizmus... Nyilvánvalóan az MDF alelnökének 1992 augusztusi cikke nyomán látta jónak fölkeresni fél évvel később a magyar fővárost.

Thedrel kisasszony a cikkben még a címre is rátesz sok-sok lapáttal.

„Antiszemita felhangokkal teli pamfletjében Csurka »magyar élettér« kialakítására hív fel, és genetikai gyökerekben véli megtalálni a társadalmi klíma leromlását” – indít erősen a szerző, aki az életteret természetesen a Mein Kampf-ból merített német szóval fejezi ki: *„Lebensraum magyar”...*

Utal arra, hogy Csurka „tisztítótüzet gyújtana” a médiában, amelyet ő túlságosan függetlennek tart, és harmadik utat, „magyar utat” szorgalmaz a kommunizmus és a kapitalizmus helyett. Csodálkoztam volna, ha kimarad a cikkből a liberálisok másik célpontja, Andrásfalvy miniszter. A szerző nem kevesebbet állít róla, mint hogy *„Andrásfalvy Bertalan kulturális miniszter kijelentette, hogy bizonyos mértékben megérti Khomeinit, amiért halálra ítélte Salman Rushdie-t, mert*

a művészet képes lerombolni bizonyos értékeket.” Tollára tűzi Boross Péter belügyminisztert is, aki (szerinte) azt nyilatkozta valahol, hogy „a magyarok bolsevizmus elleni szent háborújában a németekkel kötött szövetségük kisebbsrendű kérdés”.

A cikk pozitív szereplői természetesen az ellenzéki politikusok. Jelesül Fodor Gábor, a Fidesz akkori alelnöke és Tamás Gáspár Miklós SZDSZ-alelnök hivatott arra, hogy a jó oldalt képviselje. Mindketten azt hangoztatják, hogy mára már semmi különbség sincs Csurka szélsőséges megnyilvánulásai és az MDF politikájának fő vonulata között. A szerző természetesen belekeveri a határon túli kártyát is a franciáknak szánt pakliba, lazán megemlítve a trianoni utódállamokban élő magyar kisebbségek elégedetlenségét. De mindezt csak azért, hogy újra Csurkának tulajdoníthasson egy kijelentést: „*A határok megváltoztatása teljesen rendben lévő dolog*”... A cikk végén még előjön a magyarok Kádár iránti állítólagos nosztalgiája, amit „*Tamás Gáspár Miklós szerint a szocialisták eddig nem akartak kiaknázni, Csurka pedig nem tudta kihasználni*”.

Mindez azonban csak bemelegítő volt a Nouvel Observateur június 17-i számának két oldalas cikkéhez, amelynek szerzője Jean-Paul Dubois a magyarországi skinhead mozgalomról értekezik helyszíni „tapasztalatai” alapján. Voltaképpen a címrendszer már ebben az írásban is tartalmazza az ítéletet:

Magyarország: ezek mind polgárgyerekek. Budapesti „egészséges fejbőrűek”. Magyarországon 4000 skinhead követ el agressziót zsidók, feketék, cigányok ellen. Két év alatt száztizennyolc alkalommal csaptak le. Egy szélsőjobboldali országgyűlési képviselő magasztalja „nemzeti érzéseiket”.

Dubois kolléga június 4-én a Hősök terére látogatott el, ahol „*serdülő bőrfejúek és öreg szakállasok*” jöttek el megemlékezni a trianoni szerződés 73. évfordulójáról. S az olvasó mindjárt beavatást is nyer a kialakult hangulatba: „*Piszkos franciák, maguk miatt csonkították meg a hazánkat 1920-ban*” – mondja egy öreg szakállas.”

S, hogy a l’Obs olvasóinak pillanatnyi kételyük se legyen, hová csöppent ez a szegény riporter, a cím alatt hatalmas fénykép illusztrálja a helyszínt: egy halálfejes álarcba bújt rohamsisakos katona kaszát tart a kezében, s a kaszanyélen magyar nyelvű tábla: „Köszönöm Trianon, mert sok magyart sikerült le-, s elvágnom!” A francia képaláírás természetesen náci uniformisnak nevezi ki az első világháborús magyar katonaruhát, s Trianon magyarázataként annyit jegyez meg, hogy a szerződés elvette Magyarországtól „Szlovákiát, Erdélyt, Ruthéniát, Bánátot és Horvátországot”. Mintha ezek mind önálló országok lettek volna a történelem során...

A riport hosszasan idéz egy rendőrezredest, bizonyos Orlai Ibolyát, aki szerint a magyar bőrfejúek nagyon fiatalok, jobb módú családból származnak, és valójában öt személy irányítja őket: *egy nő és négy István*. A riportban ké-

sőbb meg is nevezik Király B. Izabella képviselőnőt, Porubszky István egykori 56-os szabadságharcost, Csurka István író, Szőke Istvánt, a „*Független Ifjúság Nemzeti Frontjának*” (?) elnökét és egy „*fegyverbolond neofasisztát*”, Györkös Istvánt. (N.B. ő az, akit 2020-ban életfogytiglanra ítélték egy rendőrtiszt meggyilkolásának vádjával.) Az ezredes asszony igyekszik megnyugtatót a riportert, hogy a magyar rendőrség ellenőrzés alatt tartja a mintegy négyezres bőrfejú társadalmat, de, úgymond, van egy veszély: „*bizonyos politikai csoportok manipulálják őket...*”

Elmeséli, hogy egy alkalommal bevitték a rendőrségre egy tizenévest zsidóellenes támadás miatt. Amikor felhívták a szüleit, azok kétségbeesve vonták kérdőre gyereküket: *Hogy tehetted ilyet? Soha nem mondtuk neked, de mi egy zsidó család vagyunk!*

Természetesen, az egyetlen pozitív megnyilvánulásként nem maradhat ki a riportból Göncz Árpád. Az államfő – quasi, hogy megmentse a magyarok becsületét – meghívta magához a Martin Luther King Társaságnak, „*az SOS Racisme magyar megfelelőjének*” elnökét, Ill Márton állatorvost, s „*a magyar nép nevében bocsánatot kért az elkövetett atrocitásokért*”. Dubois kolléga zárásként sietve hozzáteszi: Göncz Árpád gesztusa nem keltett nagy visszhangot Magyarországon, sőt „*a politikai és egyházi vezetés valami homályos oknál fogva nem akarja nyíltan elítélni a nacionalista kilengéseket*.” Így a szerző konklúziója szerint „*Magyarország egyenes úton van afelé, hogy harcosan idegengyűlölő társadalommá váljon, miközben a területén gyakorlatilag nem is élnek külföldiek*.”

Nos, az ilyen cikkekkel és szerzőikkel kellett volna fölvennem a harcot ideiglenes sajtóattaséként. Tudni kell, hogy a francia sajtó eleve kétellyel és fenntartással viseltetik minden olyan észrevétellel, helyreigazítási megkereséssel kapcsolatban, amely az érintett ország külképviseletétől érkezik. „*Persze, nekik az a dolguk, hogy védjék a munda becsületét, s kozmetikázzák a valóságot!*” Kimondva, kimondatlanul ez áll a lapok elzárkózásának hátterében. Természetesen itt is vannak kivételek. Alig képzelhető, hogy az amerikai vagy az izraeli nagykövet véleményének közzétételét elutasítanák, nem úgy egy szabad prédának tekintett kelet-európai, vagy fejlődő ország diplomatáját.

Végül is sikerült fölvennem a kapcsolatot a riportot jegyző Jean-Paul Dubois-val, akiről kiderült, hogy toulouse-i, és külsőként dolgozik a Nouvel Observateurnek. Arra hivatkozott, hogy a magyarországi dossziét egy bizonyos Nicole Leibonte-Boulanger nevű hölgy állította össze, s az adatai „hivatalos forrásból származnak”. Amikor kifejeztem kétségeimet, megígérte, ha Párizsba jön, fel fog hívni, s megbeszéljük a dolgot, de erre soha nem került sor.

A Magyarországgal szembeni megmagyarázhatatlan rosszindulat még a hirdetésekben is megnyilvánult. Meglepve hallottam egy nap a FranceInfo nevű hírcsatornán a legnagyobb telefontársaság hirdetését: „*New Yorkot hívna*

Magyarországról? Nagy nehezen eljut a helyi telefonközpontig, aki annyira helyi, hogy az angolját nem is lehet érteni. Tárcsázza inkább a France Directe-et akár a világ végéről is, így sokkal könnyebben telefonálhat bárhová!”

Természetesen szóba került ez a ránk nézve sérelmes hirdetés a nagyköveti értekezleten. Jogással konzultálva az a döntés született, hogy „publicité mensongère”, vagyis hazug (csalárd) reklám címén követeljük a hirdetés leállítását. Sajnos, korabeli jegyzeteimből nem derül ki, milyen eredménnyel jártunk, az emlékezetem pedig ebben is cserbenhagyott.

Szerencsére voltak azért apróbb sikerélményeink is, hála olyan korrekt újságíróknak, mint Dominique Audibert, a Le Point című tekintélyes közéleti hetilap kelet-európai szerkesztője. Valószínűleg őt is zavarta az az unisono nácizás és fasisztázás, amely minden polgári kormány alatt azóta is uralja a francia sajtót Magyarországgal kapcsolatban. Arra kért minket, hogy szervezzünk neki egy kéthetes riportutat Magyarországon, mert saját szemmel szeretné megismerni a valót. Június 10-én például egész nap ebben az ügyben telefonálgattam Pestre. Beszéltem Csoóri Sándorral, az MDF egyik meghatározó személyiségeivel, a Magyarok Világszövetségének elnökével, aki barátságosan fogadta hívásomat: „Mi ismerjük egymást...” Nyilván a minisztériumból, hiszen Makovecz Imrével együtt Andrásfalvy miniszternek is tanácsadója volt. Ugyancsak jól állt hozzá Audibert látogatásához a Határon Túli Magyarok Hivatalának sajtófőnöke, Pusztaszeri László is. A követségen végül a kitűnő alkotmányjogász, - későbbi alkotmánybíró - Kovács Péter vette kézbe Audibert informálását.

Érdekes módon a sajtó negatív hozzáállása semmilyen nyomot nem hagyott a francia-magyar diplomáciai és kulturális kapcsolatokon. 1993 tavaszán és kora nyarán szinte egymásnak adták a kilincset Párizsban a magyar miniszterek és államtitkárok. Pungor Ernő tárcanélküli miniszterként tudományos kérdésekről tárgyalt június 24-én La Villette-ben, ebben a városszéli csodaparkban, amely akkoriban Párizs legújabb ékessége volt a maga grandiózus tudományos ismeretterjesztő és szórakoztatva tanító létesítményeivel.

Pungor Ernő – „civilben” maga is akadémikus – az EUREKA miniszteri konferenciájára érkezett, amely konferencia elsősorban az oroszok számára hozott sikert, hiszen – bármilyen groteszk – ez a hagyományos úrnagyhatalom 1993-ig nem volt tagja ennek az európai tudományos szervezetnek, amely elsősorban az űrtechnológia fejlesztésével foglalkozott, s foglalkozik a mai napig. 1985-ben alapították az EK magjához tartozó országok, hazánk az egykori szovjet csatlós államok közül elsőként, 1992-ben csatlakozott az együttműködéshez.

„A Pungor Ernő tárcanélküli miniszter által vezetett magyar küldöttség jogos elégedettséggel állapíthatta meg, hogy az EUREKA-ban már egyenrangú partnerek

vagyunk – írtam az Új Magyarországnak. – Hazánk egy esztendő alatt tizenöt nagy projekthez csatlakozhatott, s ezek között olyanok szerepelnek, mint intelligens robotok kifejlesztése Mars-expedíciókhoz, szimulációs berendezések kikísérletezése atomerőművi célokra vagy banki és üzleti szoftverek kifejlesztése.”

Néhány nappal később Latorcai János ipari miniszter vezetett ki delegációt a Le Bourget-i Repülőszalon apropóján. Minden percét francia iparvállalatok vezetőinek társaságában töltötte, majd tárgyalta Bernard Bosson közlekedési miniszterrel is. Latorcai a párizsi magyar diplomáciai kar előtt részletesen ismertette tárcája koncepcióját, s egyúttal tudomásul vette a külképviseletek szakembereinek azt a megalapozott kérését, hogy segítsen budapesti kormánykörökben francia lobbist kialakítani. Ezt kereskedő kollégáink azzal indokolták, hogy az utóbbi három év kereskedelmének fejlődése olyan látványos, a gazdasági együttműködés olyan nagyot lépett előre, hogy az mindenképpen indokolja Franciaország helyének felértékelését a magyar gazdasági tervezésben.

Szó, ami szó, ez a felvetés egyáltalán nem volt megalapozatlan. Az Antall-kormányban igen kevés híve volt Franciaországnak, ami részben arra vezethető vissza, hogy a kormányfő – már csak a nyelvismerete miatt is – német nyelvterületen érezte jól magát, s ez érvényes volt például Andrásfalvy Bertalanra is. Történelmi okokból egyikük sem rokonszenvezett a franciákkal, Jeszenszky Géza pedig kifejezetten atlantista, ha úgy tetszik, angломán volt. Az egyensúlyt a külügyi államtitkár, Martonyi János igyekezett helyrebillenteni, aki kiváló angol és német nyelvtudása mellett remekül beszélt franciául is.

Az egyik délben – egészen pontosan június 18-án – kellemetlen hírrel hozakodott elő Szávai János a nagykövetségen. Kicsit zavartan közölte: nemrég felhívta őt Biszterszky államtitkár és felvetette, hogy át kellene men-nem dolgozni Brüsszelbe, mert „ott egy évnél tovább tudja garantálni a kihe-lyezésemet”. Mi tagadás, rosszul érintett ez a javaslat, hiszen egy éve, amikor a párizsi kiküldetés lehetőségét meglebegtették előttem, szó sem volt erről a brüsszeli opcióról. A gyerekek éppen csak elkezdték a francia iskolát, beren-dezkedtünk, s máris szedjem a sátorfámat? Egyre világosabban láttam, hogy Biszterszky Elemérnek – és a mögötte állóknak – csak az volt a fontos, hogy engem a minisztériumból, Andrásfalvy mellől eltávolítsanak.

Néhány nappal később ismét szóba került az ügy Szávainál. Négyszem-közt elárulta, hogy beszélt Granasztói Györggyel, a brüsszeli nagykövettel az esetleges áthelyezésemről, de ott egyáltalán nincs szabad státusz. „Így a kérdés tárgytalan.” Hozzátette még, hogy Biszterszkyt ugyan senki nem presszionálja a létszámcsökkentésre, de azért örült volna, ha érkezik Párizsból takarékosági javaslat. „Elemér most elutazik két hétre Kínába, minden le fog állni” – nyugtatgatott még, s javasolta, cserkészem be az éppen Párizsban tárgyaló Jékely

Zsoltot, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium külügyi osztályának vezetőjét. (Akit egyébként még a házból jól ismertem: Jékely Zoltán költő fia, Áprily Lajos unokája.)

Így is történt. Hamarosan ebéd keretében találkoztam Jékelyvel az UNESCO-palota közelében. Sokat beszélgettünk a minisztériumi ügyekről és az intézeti dolgokról. „Nagyon fölülről lát mindent, érthetően, hiszen ezek pitiáner ügyek. A tizennégy intézetben számos hasonló probléma adódik. Abban maradtunk, hogy beszél Vigh-gel is, de illúziói nincsenek” – jegyeztem fel a találkozásról.

Személyem azonban nagyobb szálla volt az igazgató szemében, mint gondoltam. Természetesen szemtől-szemben nem vallotta be, hogy legszívesebben megszabadulna tőlem, de az intézet takarékosági csomagjában és létszámleépítési terveiben előkelő helyen szerepelt az igazgatóhelyettesi státusz megszüntetése. Június 25-én egy követségi, nagynak szánt értekezleten végre nyíltan is terítékre kerültek az intézet szakmai, gazdasági és létszámügyi. A megbeszélésen a nagykövet, Molnár Géza, Vigh Árpád s jómagam vettünk részt. Ismét csak a jegyzeteimre hagyatkozom:

„Lényegtelen részletkérdésekkel kezdjük, kölcsönösen kerülgetjük a forró kását. Számai látni akarja a programterveket, a követség embert akar küldeni a koncepció-nális tervezésre. (...) Az én ügyemben, hogy ti. a Külügyminisztérium fizet utánam, Molnár tiltakozik. Számai igyekszik kompromisszumot találni, »ki kell gazdálkod-ni«, stb. Vigh azzal érvel, hogy az én fizetésemre nem kaptak keretet az MKM-től. Itt tudom meg, hogy Kisari Miklós lesz szeptembertől a sajtótanácsos. Vigh is megle-pődik. Szerinte Kisari BM-ügynök volt a debreceni egyetemen.”

Aligha lehet csodálkozni rajta, hogy kezdtem megbánni, amiért belevágtam ebbe a párizsi kalandba. Végül is semmi nem úgy történt, ahogy ígérték, és a főszereplők viselkedése is erős fordulatot vett. A napi munka egy időre feledtette rossz érzéseimet, de nem tagadhatom, hogy enyhe gyomorgörccsel egyengettem lépteimet reggelenként az intézet felé. (Pedig micsoda útvonalon: a Bastille tere, az Henri IV-hídon át a Sully-palota mellett végig a boulevard Saint-Germain-en, Notre Dame, place Saint-Michel, Odéon Színház, Luxemburg-kert, Szenátus, Saint-Sulpice-templom...) Belépve az épületbe aztán rám tört a megtűrttség, feleslegesség érzése, amit az igazgató lépten-nyomon éreztetett is. Sajnos, a munkatársak megalázása napi szórakozásai közé tartozott.

Az egyik értekezlet előtt a kezeit dörzsölve vigyorgott rám: - Most megviccelem a Rozogát-Rozgonyi Attila tudományos-technikai titkárt nevezte így. A beérkezett levelek, újságok szétosztása során látványosan odadobta Attilának a Business című üzleti magazint:

- Tessék, ez a tied. Te tudsz angolul és amúgy is buzi vagy!

És hatalmasat nevetett saját „tréfáján”, élvezve a kollégák megkövült arc kifejezését. Gépkocsivezőnk és mindenesünk, Dedik János, hovatovább

a család szolgálatában állt. Árpád rendszeresen elküldte bevásárolni és más személyes feladattal is megbízta. Ez akkor nem is tűnt fel nekem, szinte természetesnek vettem, hogy az intézetvezető bizonyos előjogokkal rendelkezik, és a gépkocsivezető miért ne tehetne apróbb szívességeket a kisgyermekes igazgatói családnak. Ám egy napon Dedik borús arccal jelent meg a konyhában, ahol az intézet dolgozói alkalmanként össze-össze jöttek egy kávéra.

– Vásárolni voltunk a Carrefourban, az igazgatóné, a kislány meg én. Arazolunk hazafelé a csúcsforgalomban, s egyszer csak azt hallom, hogy a kislány megkérdi az anyjától: „Anyuci, a János a mi cselédünk, ugye?” Persze, az anyja letorkollta, de a gyerek nyilván nem magától találta ki – mesélte könnyes szemmel Dedik János.

Persze, ilyenkor felszakadtak a vélt és valódi sebek, s ki-ki előhozakodott az őt ért méltánytalanságokkal. Az egyik kolléga – azóta professor emeritus –, hahotázva mesélte, hogy valamelyik délután tanúja volt, hogy az igazgató feltépi irodája ajtaját és kinéz a folyosóra, mert azt hitte, valaki hallgatózik a szobájánál.

Még ennyi idő távolából is érzem, mennyire méltatlan és szomorú, hogy felnőtt emberek ilyen óvodás viszonyba kerülhettek egymással. Pedig a saját szakterületüket tekintve egytől egyig tehetséges szakemberek voltak összezárva ebben az épületben. Árpád tudományos életműve, szakmai felkészültsége, egyetemi karrierje alapján megkérdőjelezhetetlen tekintélyt szerezhett volna magának. Valamilyen vezetői képessége azonban hiányzott ahhoz, hogy kivívja kollégái tiszteletét és megbecsülését.

Nagyon vártam már a nyári szabadságot, hiszen hosszú hónapok óta nem láttam idős nagymamámat, édesanyámat és testvéreimet. Előtte azonban még számos ügyet el kellett intéznem. Egyebek között fogadni Antall Pétert, aki Almássy Pali bácsit szeretne volna felkérni, hogy egyiptomi albumához írjon előszót. Tehát az öregurat is fel kellett még keresnünk Auteuil-le Roi-ban, vidéki otthonában.

Aztán rámnýtotta az ajtót egy Claude Lorin nevű pszichológus professzor, a Ferenczi Sándor Alapítvány elnöke, aki magyar partnert keresett egy nagyszabású Ferenczi-konferencia megtartásához. Szégyen, vagy nem szégyen: Ferenczi nevét akkor hallottam először, pedig nyugaton a pszichoanalitika Freuddal egyenértékű nagyságai között tartják számon mind a mai napig. A találkozás jó alkalmat teremtett arra, hogy legalább alapszinten befoltozzam ismereteim hiányát e jeles hanzánkfíáról, aki 1873-ban született Miskolcon, egyetemi tanulmányait Bécsben folytatta és szoros barátságot kötött Sigmund Freuddal. E szoros köteléknek egy szakmai nézeteltérés vetett véget. A pontosság kedvéért a casus bellit életrajzából idézem: Ferenczi szerint „a páciensek által

felidézett gyermekkori, felnőttek általi agresszió gyakran rendelkezik valósággalappal, és ilyen esetekben ez tekinthető a pszichés megbetegedések traumatikus okának. Ezzel a feltételezésével ellentmondott Freud azon álláspontjának, hogy a gyermekkorban elszenvedett agresszióról szóló képek valójában a pszichoszexuális fejlődés belső konfliktusainak kivetítése.”

Csak halkan jegyzem meg: fogalmam sincs, hogy egy tudományos kérdésben elfoglalt ellentétes álláspont miért vezet egy évtizedes barátság megszakadásához, de ez már legyen a két génusz titka... Végül Lorin professzort Veér Andrásához, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet főigazgatójához irányítottam.

Azokban a napokban fontos tárgyalások zajlottak Strassburgban is: az Európa Tanács parlamentjének politikai bizottsága az újonnan létrejött Szlovákia felvételéről rendezett vitát. A Duna Televíziónak június 29-én küldött tudósításomnál rövidebben ma sem tudnám összefoglalni a magyar külpolitika előtt tárgongó dilemmát:

„A mai nap még a titkolózás jegyében telt el Strasbourgban. Nehéz megbízható információkhoz jutni Szlovákia Európa Tanácsi felvételének esélyeiről. A parlament politikai bizottsága délután kezdte meg ülését, s ennek határozata döntő befolyással lesz a közgyűlésre. De még ha a képviselők jóváhagyják is északi szomszédunk felvételét, a végső szót a miniszteri bizottság mondja ki. Ez a testület korábban szinte automatikusan jóváhagyta a parlamenti közgyűlés határozatait, az utóbbi időben azonban tapasztalhattuk ennek ellenkezőjét is. Van olyan álláspont, amely szerint Szlovákiának a tagság elnyerése előtt teljesítenie kell minden előzetes feltételt, így a kisebbségi jogok tiszteletben tartását is. E nézetet vallja egyebek között Magyarországon is. Mások szerint éppen az Európa Tanácsi tagság fogja rászorítani Pozsonyt kötelességei teljesítésére. Mindkét fél érdeklődéssel várja a miniszteri bizottság holnapi, rendkívüli ülésének eredményét.”

A szlovákiai magyar pártok előzőleg több memorandumban is követelték, hogy a Csehszlovákia szétesése után létrejött új állam még az Európai Unió előszobájába, az Európa Tanácsba való belépés előtt írja alá a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját, és kötelezze magát a határai között élő nemzeti kisebbségek jogainak garantálására. Tán mondani sem kell, hogy süket fülekre találtak: 1993. június 30-án a miniszteri bizottság megszavazta Szlovákia felvételét. Ezt a gesztust a szlovák parlament azzal hálálta meg, hogy az év decemberében még korábbi, a nemzeti kisebbségekre nézve pozitív vállalását is visszavonta...

A szabadság előtti héten még követségi ügyeletbe is kellett mennem. Mobiltelefon akkor még nem lévén, az ügyeletesnek munkaidő után késő éjszakáig a nagykövetség portáján kellett fogadnia az esetleges hívásokat. Többnyire bajba jutott magyarok kértek – gyakran anyagi – segítséget a külképviselettől, vagy a

francia rendőrség értesített minket egy-egy hazánkfia őrizetbe vételéről. Azon az estén Marseille-ből telefonált egy csendőr, hogy a vendégszeretetüket élvezi egy 16 éves magyar fiú, bizonyos H. János Hartáról. Stopposzás közben kapcsolták le a derék fiatalembert, aki nagy valószínűséggel az idegenlégióba akart jelentkezni. Kérdezte a csendőr, mi legyen vele. Tekintettel arra, hogy fiatalokról volt szó, nem mondhattam mást, mint hogy másnap tegyék fel egy TGV-re, s küldjék fel Párizsba. Itt majd a konzulátus eldönti, hogyan juttatja haza.

Ebben az esetben automatizmust követhettem, s nem kerültem olyan dilemma elé, mint néhány évvel azelőtt egy kollégám, akit éjszaka egy nagykorú fiatalember ügyében hívtak fel a rendőrök. Valami nem volt rendben a férfi papírjaival, s a francia hatóságok őrizetbe vették. Ismét a szokásos kérdés: mit csináljunk vele?

- Holnap ültessék be egy taxiba, jöjjön be a konzulátusra – mondta álmosan az ügyeletes és letette a kagylót.

Másnap senki sem jelentkezett. A konzul olvasta ugyan az ügyeleti naplót, de miután híre-hamva sem volt a légiósnak, ad acta tette az ügyet. Csak az esti ügyeletes nézett nagyot, amikor este 8 óra tájban taxi fékezett a nagykövetség előtt – marseille-i rendszámmal. A sofőr harmincezer frankot kért a nyolcszáz kilométeres fuvarért, amit a fiatalember természetesen nem tudott kifizetni.

- Hát ezt meg hogy képzeled? – förmedt rá haját tépve az ügyeletes. – Taxival, Marseille-ből??

- De kérem, nekem tegnap este azt mondták, hogy üljek be egy taxiba, s jöjjenek a követségre. A kutya nem kérdezte, hol vagyok... - védekezett a fickó.

Azóta ezt a történetet tanmeseként vették minden kezdő ügyeletes fejébe.

1993. július

Vége július 5-én beszállhattunk a Hyundai Lantrába, amelyet egy esős napon vettem Párizsban, s tizenhat órás, embert próbáló autózás után kioperáltuk magunkat az ülésről apósom kapuvári lakása előtt. Igaz, a szerencsés megérkezésben majdnem megakadályozott minket egy szabálytalanul élénk kanyarodó helybéli fickó, akit szokásomtól eltérően most az egyszer ki akartam oktatni. Egészen a házáig követtem, s dörgő szózatban tudatosítottam vele, hogy ezeröttszáz kilométer megtétele után nem szeretnék az utolsó métereken meghalni miatta.

A Kapuvár-Pécs közti háromszáz kilométeres távolság a korábbiakhoz képest már meg sem kottyant. Hol volt már az az idő, amikor Trabantomat külön fel kellett készítenem „a hosszú útra”? (Generátor-alaplap, megszakító, üllő és kalapács beszerzése, alapjárat-beállítás, stb...)

Másnap első utam a minisztériumba vezetett. A sajtóirodán kedélyes állapotokat találtam. Volt kollégáim majd kicsattantak a jókedvtől, utódom, Székely Anna is kedvesen fogadott. Még az örökké morgó medve, a bukovinai székely származású Csoboth Attila is örömmel üdvözölt. Régi-régi bútordarab volt a minisztériumban, sajtófőnök koromban érdemes volt odafigyelni a véleményére. Emlékezetes eset volt, amikor egyszer éktelen üvöltözést hallatszott ki a szobájából. Attila sztentori hangon telefonált valakivel: - Ti hülyék vagytok? Hogy lehet ilyen marhaságot csinálni? – bömbölte székely kollégám a kagylóba.

- Kivel ordítózik Attila? – érdeklődtem nyugtalanul, mert a hangorkán a folyosóra is kihallatszott.

- Ja, a külügyminiszter úrral – felelte rezignáltan Nóra, a titkárnőm.

- Kivel??

- Hát persze, Jeszenszkyvel. Osztálytársak voltak a gimiben, nem tudtad? Attila elég gyakran kiosztja...

Elintéztam néhány adminisztratív ügyet, aztán Andrásfalvy Bertalant kerestem, aki akkor már nem volt miniszter. S innen átadom a szót július 8-i feljegyzéseimnek:

„Andrásfalvy valami bútorügyet intéz. A 157-es szobában találkozunk, aztán együtt ebédelünk a Borsodi Sörözőben. Fáradt, idegileg kivan, könnyen érzékenyül. Azt mondja, Csurka kapacitálta, hogy menjen vele, vagy legalábbis várta volna. De ő a demokráciát mindennél előbbre valónak tartja, s amit Csurka akar, azt nem lehet demokratikus eszközökkel megvalósítani. Bethlen állítólag külön megköszönte neki, hogy megakadályozta az MDF további szétszakadását. (Gróf Bethlen István az MDF világot járt gazdaságpolitikusa volt, Széles Gáborral vívott nagy harcot a miniszteri bársonyszékért, de Antall József mind az ipari, mind a pénzügyi tárca élére másokat választott.) Július 9-én veszi át a professzori kinevezését Göncztől, nem jelölteti magát képviselőnek. Állítólag azért kellett mennie, mert a Fidesz benne látta a közeledés legnagyobb akadályát.”

Ez a közlése már csak azért is meglepett, mert 1990-ben Andrásfalvy Bertalan ellen a Fidesz nem indított jelöltet Pécs 1.sz. választókerületében, korábbi illegális ellenzéki tevékenységének elismeréseként. Tény viszont, hogy a Parlamentben *miniszterként* annál többet kellett elviselnie a vehemens fiatal demokrata képviselőktől... Berci bátyám részletesen elmesélte menesztésének méltatlan körülményeit. Éppen Prágában volt egy hivatalos látogatáson, amikor a miniszterelnök felhívta, s közölte vele, hogy fel fogja menteni. Azt ígérte neki, hogy hazajövele után személyesen is megbeszéljük majd a dolgot, s részletesen megindokolja döntését, de erre soha nem került sor. 1993. február 22-éig töltötte be a miniszteri posztot, székében Mádl Ferenc jogászprofesszor váltotta.

Délután Biszterszky Elemér közigazgatási államtitkárhoz voltam hivatalos. Kinevezése előtt a Műegyetemen tanított pedagógiát. Antall József feltétlen

hívei közé tartozott, amin nem lehet csodálkozni, hiszen gimnáziumi éve alatt a leendő miniszterelnök tanítványa volt. Sajtófőnöki időszakom alatt lehetetlen volt nem észrevenni rendkívüli szereplési vágyát, pedig mint az apparátus irányítója elvben kevesebbet kellett (volna) tündökölnie, mint a miniszternek, vagy a parlamenti államtitkárnak. Soha nem tudtam elhessegetni magamtól a gyanút, hogy Andrásfalvy mellett néha csak a kötelező hivatali szolidaritásból szólal meg, amúgy pedig szívesen beleülne a miniszteri bársonyszékbe. Ebben a törekvésében kétségkívül segítette az a tény, hogy a tárcaközi közigazgatási államtitkári értekezleteknek igen nagy jelentőségük volt egy-egy törvénytervezet előmunkálatai során. Hivatali időm során viszonyunk korrektnek, sőt barátságosnak volt tekinthető. Ismét a jegyzeteimre hagyatkozom egy év utáni első találkozásunk jellemzésakor:

„Az első percekben egyáltalán nem olyan barátságos, mint amit megszoktam. Nyersen kérdezi: Víg látta-e a feljegyzésemet? (Ezek szerint előtte írhattam neki, de ennek tartalmára egyáltalán nem emlékszem.) Mondom, én sem láttam az ő előterjesztését. Épp elég kínos, hogy így mennek a dolgok. Szávai viszont látta és egyet is ért vele. Kár, hogy az egész már elkésett. Később bejön Juhász Ernő főosztályvezető. Biszterszky újra megpendíti Brüsszelt, s végre kiderül, hogy a KÜM szeretne oda valakit az MKM-től. Szerinte Szávai nem akar engem elengedni, pedig igenis kellene oda egy ember. Szávai »rosszul kérdezte« Granasztóit... Tény, hogy Párizsban sokan vagyunk, ott leépítés várható. (Hm.. Víg éppen most harcolt ki új státuszokat!) Végül abban maradtunk, hogy részt vehetek Víg minisztériumi beszámoltatásán.

Fekete Györgynél is lett volna randevúm, de bement a kórházba a feleségével, aki akkor már nagyon rossz állapotban volt, szegény.”

A Biszterszky által említett igazgatói beszámolóra július 27-én kerítettek sort a minisztériumban. Az államtitkáron kívül megjelentek az illetékes főosztályok vezető munkatársai, sőt a Külügyminisztériumból is átvitt egy kulturális munkatárs. Árpád nagyívű előadásában ismét elővezette kedvenc teóriáit, például az úgynevezett luxemburgi modellt, amely lényegében egy személyzet nélküli intézet víziója. A könyvtárat dokumentációs központtá kell átalakítani - „a legtöbb olvasó úgyis csak szombaton jön, a könyveket pedig kilopdossák” - a művelődési ház- és mozifunkciót még jobban vissza kell szorítani. A központtól és az egyetemektől segítséget kért a tudományos eredmények népszerűsítéséhez, s nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a koncepciónak a kolónián belül is vannak „kisstíli ellenzői”.

Az értekezlet résztvevőinek ötletrohamai következtek ezután. A külügyes kolléga a nyelvtanfolyamok fontosságát hangsúlyozta, s nem volt tőle váratlan, hogy azt szorgalmazta, az intézet minél több programot vigyen ki a városba. (Persze, ahhoz pénz is kellett volna.) Fogadjunk vándorkiállításokat, szerkesz-

szünk folyóiratot. Több drámát az intézet színpadára! Csak úgy záporoztak a javaslatok. Aztán az intézetekkel foglalkozó gazdaságis halkan megjegyezte: Ja, és a párizsi létszámkeretet egy fővel csökkenteni kell...

1993. augusztus

Kedvetlenül utaztam haza Pécsre, s lóhalálában próbáltam elintézni a leg-sürgősebb itthoni ügyeimmet. Annál is inkább, mert augusztus 2-án már újra Párizsban virradt rám a nap. (A család később jött utánam.) Árpád megtartotta az első értekezletet, amelyen bemutatkoztak az új munkatársak. Strehót egy sportos fiatalember, Bíró Gábor váltotta a gazdasági vezető posztján. Hirtelen jött ötlettel a hétvégén kiugrottam Angliába. Calais-ig autóval, onnan át a komphajón Doverbe, s még aznap este vissza. Elmondhattam, hogy életemben először – s akkor azt gondoltam, utoljára –, jártam a ködös Albionban. Nem tettek rám mély benyomást az egyforma, unalmas halászházikók. Este már a francia parton, Escalles-ban szálltam meg, másnap végigjártam a partraszállás néhány emlékmúzeumát.

Hétfőn, 9-én reggel érdekes telefon várt. Érdi Sándor, a Magyar Televízió kulturális sztárja, a Stúdió '85, '86, '87 stb. felelős szerkesztője és egyik műsorvezetője kért segítséget a Hotel Notre-Dame-ból, ahol a stábjával és vak kisfiával lakott. A zongorában csodagyerek fiúnak aznap koncertje volt, Sándoréknak három helyen lekötött forgatáson is helyt kellett állniuk, de éjjel feltörték a mikrobuszukat és sok értékes holmijukat kilopták belőle. A konzulátusra irányítottam őket, de nem voltak kétségeim, hogy más módon is ki kell vennünk részünket a megsegítésükből. Így is lett. Másnap beállított a kifosztott stáb operátőre és technikusa. Nálunk kértek és kaptak szállást, s megbeszéltük, hogy másnap én viszem ki őket a reptérre.

Aztán Markó Béla és felesége kopogtatott be, akik szintén a ház vendégei voltak. Markó még költő, főszerkesztő, de az RMDSZ-ben is gőzerővel politizált. Miközben megkávéztunk, sok minden szóba került, például a Duna TV is.

– Kicsit unalmas jegyezte meg Markó –, de kétségkívül nagy szükség van rá az anyanyelv ápolása érdekében.

Aztán hosszan fejtegette, hogy az értelmiségnek milyen fontos feladatai vannak – lennének –, az anyanyelv megőrzésében. Például egy erdélyi orvos esetében elengedhetetlen, hogy pontosan és jól értse betegének minden szavát.

Beszélgetésünk során kitértünk a Zsil-völgyi helyzetre is, hiszen az ottani bányászok a permanens izgalom állapotában voltak a bányabezárások és amúgy is nyomorúságos helyzetük miatt. Egymást követték a vandalizmussal rokonértelmű „bányászjárások”, tüntetések. Markó szerint kompromisszumos megol-

dás lesz, az állam mélyen a zsebébe nyúl majd, de ennek komoly infláció lesz a vége. Kezébe adtam a Le Point legutolsó számát, amelyben Iliescu kormányzati esélyeit latolgatta a kiküldött tudósító. Markó lakonikus válasza: Iliescunak sajnos nincs alternatívája...

Néhány nap múlva, augusztus 17-én, ismét a század egyik nagy tanújával sikerült találkoznom: Thomas Schreiber, vagyis Schreiber Tamás hívott meg magához a Párizshoz közeli Bourg-la Reine-ben lévő házába. Nem egészen önzetlenül: egy kis segítséget is kért könyvtárának rendezéséhez, de ezt egyáltalán nem éreztem sem megalázónak, sem rangon alulinak. Tisztában voltam vele, hogy nem hétköznapi esemény egy ilyen gazdag dokumentumtárat szanálni.

Tamást hivatali minőségemben ismertem meg, Magyarországon soha nem találkoztunk. Antall Józsefhez tisztelet és amolyan barátság féle kötötte, s elég gyakran járt Budapesten. Mindez persze nem akadályozta meg abban, hogy ne bírálja keményen és elegánsan a Le Monde-ban az első szabadon választott kormány tevékenységét. Személyes kapcsolatunk akkor mélyült el, amikor megjelent az intézet egy-egy fontosabb rendezvényén, illetve, amikor magyar vonatkozású eseményeken tudósítóként is találkoztunk.

Schreiber 1929-ben született Budapesten, húsz éves korában disszidált Franciaországba, talán az utolsó pillanatban, amikor még el lehetett menekülni a kommunizmus bolsevik változata elől. Két neves magyar tollforgató, Fejtő Ferenc és Farkas Gábor nyúlt a hóna alá, és Schreiber hamarosan a Szabad Európa Rádiót tudósította. 1953-ban új hetilap született Párizsban, a *L'Express* című politikai magazin. Pártfogói tanácsára Tamás itt gyakornokoskodott, de végül a Le Monde külső munkatársa lett. E lap küldte ki Budapestre 1956 október elején, s mit tesz Isten, egy forradalom születésének és halálának lehetett szemtanúja. A Le Monde-nak küldött tudósításai mellett élményeit megosztotta a *France Inter* rádiócsatorna hallgatóival is. Karrierje egyenes vonalban ívelt fölfelé, s amikor találkoztunk már egyértelműen az egyik legfelkészültebb Kelet-Európa szakértőként tartották számon. Azok közé a mérsékelt baloldali újságírók közé tartozott, akiket még nem zavartak a tények, sőt!

A rendrakást természetesen a kis elővárosi ház pincéjében kezdtük. Elképesztő mennyiségben sorakoztak itt az ötvenes években megtöltött hangszalagok, amelyek mind-mind a Szabad Európának szánt tudósításait rögzítették. – Helyre van szükségem – mondta Tamás borúsan. – Megpróbálom hazajuttatni ezt az anyagot, talán lesz majd, akit érdekel.

Aztán sorra kerültek a régi könyvek, folyóiratok. Mire végeztünk, dobozok Kilimandzsárója magasodott az egyik udvari szoba sarkában.

- Na, eleget dolgoztunk – közölte Tamás egy idő után. Leültünk kávézni, s nekem nem volt más dolgom, mint hallgatni történeteit az ötvenes évek Párizsáról, 56-os tudósítói élményeiről, az MDF megalakulása körüli intimitásokról és Enver Hodzsáról, az albán pártvezérről, soron következő könyvének főszereplőjéről.

Felvillanyozódva tértem vissza Párizsba, s még a szokásosnál is nagyobb kedvvel álltam neki megírni telefontudósításomat a Duna TV Híradójának a délszláv háború egyik nehéz pillanatáról: engednek-e a szerbek a nemzetközi nyomásnak, s abbahagyják-e Szarajevó módszeres lerombolását, vagy a háború eszkalálódik a nemzetközi beavatkozás miatt. Mert, hogy ne feledjük: azokban a hónapokban vívta élethalál harcát a boszniai muzulmán közösség a még mindig Nagy-Szerbia álmát dédelgető csetnikekkel, s nem mellesleg egy külön fronton a boszniai horvát sovíniszttákkal. A világ híradói a szerb orvlövészek és tűzérek szarajevói pusztításának képeivel kezdődtek.

„Kétségtelen megkönnyebbülés érezhető a francia közvéleményben a szerb megtámadás nyomán. Végtére is az esetleges szövetségi bombázás a szerbek bosszúja következtében francia ENSZ-katonák százainak életét fenyegetné. Mint már annyiszor, a nevezetes két hegycsúcs kiürítésével a szerbek Párizsban ismét megnyertek egy lélektani csatát” – küldtem el az éterbe 1993. augusztus 17-én, kedden délután. – *»Szarajevó már nem ostromlott, csak körülzárt város«* – idézik az ENSZ szóvivőjét a francia lapok. *Hogy mi a különbség? Azt maguk is csak találgatják. A genfi tárgyalások kapcsán óvatos derűlátás érzékelhető. Szarajevó ENSZ-védelem alá helyezését is pozitív fejleményként könyvelik el a lapok. Persze, illúziói ma már a franciáknak sincsenek. Hiszen a körülzárt Gorazde és Srebrenica is a kéksapkások védelmét élvezzi, csak éppen lassan nem lesz már kit megvédeni.”*

Váteszi szavak, mondhatnám önhittén, hiszen két évvel később, 1995 júliusában bekövetkezett a legrosszabb: a boszniai szerb „köztársasági hadsereg”, lényegében Ratko Mladic martalócainak bandája, több mint nyolcezer bosnyák férfit és fiút mészárolt le Srebrenicában a gyáva holland békefenntartók szeme láttára.

Említettem már, hogy ritka kivételként akadtak korrekt francia újságírók is, akik nem elégedtek meg a sajtóból szerzett hírek visszaböfögésével és felhabosításával, hanem vették maguknak a fáradságot, s elutaztak Magyarországra. Ilyen volt Dominique Audibert, a Le Point c. politikai hetilap vezető munkatársa. Öt oldalas fényképes kárpát-medencei riportját – amely a lap július 17-i számában jelent meg – nyári szabadságom után kaptam kézhez. Üdítő volt érzékelni azt az objektív megközelítést, szakmai műgondot, amellyel Dominique feldolgozta az egykori Nagy-Magyarország területén

feszülő konfliktusos helyzeteket. Nem restellt Budapesten kívül ellátogatni Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Újvidékre, Szabadkára, Pozsonyba. A magyar és szlovák politikusokon (Entz Géza államtitkár, Milan Knazko külügyminiszter) kívül beszélt Tőkés Lászlóval, Sütő Andrással, Dobos László felvidéki íróval és a külhoni magyarság további befolyásos vezetőivel. Szlovákiával kapcsolatban például megállapítja:

„A törvényszöveg garantálja az anyanyelvi oktatáshoz, művelődéshez és nyelvhasználatához való jogot. A gyakorlatban ez már másként mutat. «Hivatalosan idilli a helyzet – ironizál egy pozsonyi magyar diplomata. – Még az 1-es diplomáciai rendszámot is odaadták nekünk, megelőzve Csehszágot és az Egyesült Államokat! De a pozsonyi parlament magyar képviselőinek több száz javaslata közül egy sem került napirendre!» És amikor ezek a képviselők kérték, hogy a parlament tűzze napirendre az Európa Tanács által előírt öt alapvető kisebbségi garanciát, a szlovák képviselők fele elhagyta az üléstermet.”

Hol olvashattunk ilyet a Le Monde-ban vagy a Libérationban?! Jóleső érzés volt látni, hogy az Audibert riportútjához nyújtott segítség nem bizonyult kárba vesztett fáradságnak, és a francia kolléga lelkiismeretesen végigfutott minden kört ahhoz, hogy alaposan tájékozódjék. Természetesen az első adandó alkalommal megköszöntem neki korrekt riportját.

Nem is kellett sokat várni ahhoz, hogy találkozhassunk a cikk ellenpontjával. Ráadásul a támadás most hazuról indult, a kölcsönfegyver azonban az Événement du Jeudi című, bulvárbá hajló hetilap volt.

„Horthy: nehéz teher. A magyar zsarnok – Hitler csatlósa 1957-ben halt meg –, megosztja az országot.” Ezzel a furfangos címrendszerrel indítja cikkét Pelle János budapesti újságíró, számos színvonalas kulturális riport és könyv szerzője, aki előszeretettel nyúlt történelmi és zsidó témákhoz. Nagyon kedvetlenül idézek 1993. augusztus 19-i cikkéből, mert mindig undor fog el, amikor külföldi lapban olvasom magyar szerző belpolitikai célzatú hazaköpködéseit.

„Magyarország (sic!) szereti a hivatalos temetéseket – indítja cikkét Pelle. – Megrengette a kommunizmust Nagy Imre 56-os mártír második temetésével, és véglegesen legyőzte azt az öreg diktátor, Kádár János temetési szertartása után. De ezúttal az egykori diktátor, Horthy szeptember 4-ére tervezett temetése felháborodást keltett. Horthy kormányzó, aki miután letörte a kommunista felkelést (sic!), 1919. november 16-án fehér lovon vonult be Budapestre, mindenekelőtt a magyar fasizmust szimbolizálja. Mivel Horthy admirális, aki 1944-ig volt diktátora Magyarországnak, Pétainnél is jobban testesíti meg a náci Németországgal való kollaborációt. 1949-ben menekült Portugáliába és 1957-ben halt meg.

Jóllehet a ceremónia szigorúan családi ügyként van beállítva, több miniszter részt fog venni rajta, beleértve Antall József miniszterelnököt is, és az eseményt élőben közvetíti a televízió. A parlamenti ellenzék fel van háborodva, hangsúlyozzák,

hogy ez a fajta ünnepélyesség nyugtalanságot fog kelteni Magyarország szomszédainál, azoknak a szemében, akik számára ennek a király nélküli királyságnak flotta nélküli admirálisa a Szlovákiában és Romániában lévő egykori magyar területek elfoglalásának szimbóluma.

Mindamellet Horthy nem volt náci. Tény, hogy utálta a kommunistákat, akiket fenegyerekei lelkiismeretfurdalás nélkül kivégeztek 1919-ben, és meggyőződéses antiszemita volt. Ugyanakkor kevésbé szélsőséges politikusokból álló kormányt irányított. Ezek – beleértve a jelenlegi miniszterelnök apját is –, inkább rokonszenveztek Nyugat-Európával, mint a náci Németországgal. És megakadályozták a magyar zsidók deportálását, legalábbis az 1944 márciusi német megszállásig. Munkatársai nyomására és az amerikaiak normandiai partraszállásának hatására Horthy részlegesen leállította az utolsó deportálásokat. Ez magyarázza, hogy a magyar zsidók fele túlélte a Holokausztot.”

Pelle a továbbiakban belpolitikai okokkal magyarázza az újratemetési ceremóniát. „Mondhatjuk, hogy az MDF feláldozza alapelveit Horthyért?” – teszi fel végül a szónoki kérdést.

Akkoriban még láttam értelmét ilyenekre válaszolni. Replikámat a szomszédasszonyom, az atommérnök felesége, Marie-José lektorálta nyelvi szempontból, aztán személyesen vittem be a szerkesztőségbe. Még mindig pislákol bennem az optimizmus, hogy hozzászólásomat le fogják közölni. Az ezt bizonyító cikkivágást nem találom dokumentumaim között, emlékezetem pedig ilyen részletekre sajnos már nem terjed ki. Még az is lehet, hogy közölték. De inkább az a valószínűbb, hogy nem. Írásomnak a következő címet adtam:

„Horthy: se nem jobb, se nem rosszabb.” A szövegben emlékeztettem arra, hogy a szerző Horthyra vonatkozó sommás jelzői a negyven éves kommunista történetírás szemléletét tükrözik. Felhívtam a figyelmet arra, hogy Pelle „bon mot”-jával ellentétben „Magyarország” nem szereti a hivatalos temetéseket, de a történelemhamisítást még kevésbé. (Például, amikor a Kun Béla és Szamuely által vezetett vörös terror napjait „kommunista felkelésnek” becézik.)

Emlékeztettem – pontosabban: emlékeztetni szerettem volna – a francia olvasókat arra, hogy a „Horthy-diktatúra” évtizedeiben a korabeli Európa normái szerint működött a kétkamarás budapesti parlament, amelyben a baloldali ellenzék is hallathatta a szavát. A sajtószabadság pedig kiterjedt a kormányzatot bíráló lapokra, például a szakszervezeti Népszavára is.

„Természetesen Horthy nem volt hős, de nem volt diktátor, nem volt fasiszta zsarnok és még kevésbé háborús bűnös. Sem a nyugati szövetségesek, sem az oroszok nem kezdeményezték elítélését, nem kellett tehát Portugáliába „menekülnie”. Horthy nem volt sem jobb sem rosszabb ennek a rendkívül bonyolult korszaknak politikusaínál. Magyarként megérdemli, hogy hazája földjében legyen végső nyughelye. A

családi temetés körül keltett mindenfajta politikai ricsaj méltatlan ehhez az eseményhez” - zártam írásomat, hozzátéve, hogy a miniszterelnök biztosan nem lesz ott a temetésen.

Augusztus közepén két neves francia professzort is volt alkalmam megismerni. Jean Nouzille hadtörténész ezredes a strassburgi egyetem oktatója volt, több publikációja jelent meg a közép-európai térség történetének jelentős fordulóiról, például Savoyai Jenő Magyarországi hadjáratairól, illetve a Trianon utáni új osztrák-magyar határ megállapítása körüli fegyveres konfliktusokról. Nouzille professzor magyarországi kutatásaihoz kért segítséget. Nevezetesen, kompetens partnerekkel szeretne volna fölvenni a kapcsolatot.

Hasonló, kapcsolatépítési céllal keresett meg Jean Berlie antropológus is, aki távol-keleti kutatásainak magyar vonatkozásához keresett magyarországi társat, illetve ezirányú publikációinak magyar folyóiratot. Berlie élete önmagában egy regény, hiszen nagyon messziről érkezett meg a tudomány világába. Egy francia gyarmaton, Togóban született 1936-ban ottani francia tisztviselő család gyermekeként. Először a kereskedelmi tengerészetnél próbált szerencsét, aztán tengerészgyalogos és pilóta lett a francia haditengerészetnél. De volt korvettkapitány is, 1969-től pedig polgári repülőgépek hivatásos pilótája. Mi sem kézenfekvőbb, mint hogy a repülési ismeretek mellett párhuzamosan kulturális antropológiát tanult, s mellette vagy tizenöt nyelvet. Tanulmányait minden bizonnyal megkönnyítette, hogy munkája révén a Föld száz országába jutott el, de különösképpen Ázsia, azon belül is Kína vonzotta tudományos kíváncsiságát. Amikor megismertem, már számos európai, amerikai és kínai tudományos társaságnak, egyetemnek volt tagja, illetve vendégprofesszora, s publikációinak listája is szép hosszúra nyúlt. Mindez azonban a viselkedésén egyáltalán nem látszott: megőrizte a „feketelábú” – vagyis gyarmati országból származó – franciáknak azt a különös közvetlenségét, amelyet az anyaországban, s főleg Párizsban nemigen tapasztalni az értelmiségnél.

Mi magyarok a kínai ujgurok tanulmányozása során váltunk számára érdekessé. Ma már nem ördögtől való gondolat hazai tudományos berkekben sem – lásd Bárdi László ezirányú helyszíni kutatásait – hogy a magyarok őstörténetében esetleg az ujgurok (a bizánciak „fehér hunjai”) is szerepet játszhattak. Jean Berlie meghívott ebédre, nem is akárhová: a híres Récamier étterembe, a boulevard Raspail közelében, ami állítólag Mitterrand kedvenc étkezdéje volt akkoriban. *„Érdekes beszélgetés mindenről. Odaadtam neki a Histoire de Transylvanie-t, és ígértem publikációs lehetőséget Magyarországon.”* – sajnos, csak ennyit jegyeztem föl a találkozóról. Néhány nap múlva be is jött egy tudományos cikkkel, amit emlékezetem szerint a pécsi egyetemre továbbítottam.

Szinte még ki sem hűlt a helye, amikor egy Emannuelle Machton nevű hölgy keresett föl, aki az ARTE francia-német kulturális tévécsatornának szeretett volna egy magyarországi anyagot eladni Király B. Izabelláról. Nem is másról! Nem Szentgyörgyi Albertről, nem Kodály Zoltánról, nem Rubik Ernőről, hanem magáról, Király B. Izabelláról! A „magyar náció” Jeanne D’Arcjáról. A tájékozottsága siralmas volt, de ezen már meg sem lepődtem. Próbáltam áthangolni témaválasztását, de nem sikerült, így útjára engedtem.

Még mindig a meleg augusztusi napokat pörgettük, amikor telefonon bejelentkezett Hubay Miklós, a neves színpadi szerző, s a Radnóti-emléktábla sorsáról érdeklődött. Emlékeztett rá, hogy a Quartier Latin-ben lévő rue Cujas egy csöpp szállodájában lakott Radnóti Miklós a harmincas években, ahol sokáig emléktábla hívta fel a figyelmet erre az irodalomtörténeti eseményre. Radnóti ugyanis versben énekelt meg, hogy:

*A Boulevard St Michel és a Rue
Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.
Nem hagytalak el gyönyörű
vad ifjúságom, hangod mintha tárna
visszhangzana, szívemből szól ma még.
A Rue Monsieur le Prince sarkán lakott a pék.”*

Hubay úgy tudta, hogy a szálloda tatarozása miatt az emléktáblát levették, s érdeklődött, mi lett a sorsa. Varga Dusi természetesen ebben a kérdésben is naprakész volt, s megerősítette, hogy bizony a táblát előbb utóbb pótolni kell – ami még kintlétem alatt meg is történt.

„**E**gy futballbotrány anatómiája”. Ezt a címet adtam az Új Magyarországnak küldött augusztus 27-i elemző cikkemnek. Sajnáltnám, ha terjedelme miatt az olvasó átlapozná, mert ma sem tudnám tökéletesebb látletét adni a kilencvenes évek francia belpolitikai valóságának. A történet főhőse, Bernard Tapie, a francia közélet fenegyereke, aki életének felét tárgyalótermekben, rendőrségi kihallgatósobákban és börtönben töltötte, a másik felét képviselői és miniszteri bársonyszékben, polgármesteri pulpituson, illetve óriásvállalatok és menő futballklubok elnök-vezérigazgatói posztján. Ma is élő személyről van szó, még 2018-ban is lehetett látni a francia tévében a megöszült bonvivánt, természetesen valami zavaros ügy reménytelen kimagyarázása közepette. Mi is történt tehát?

„Rendőrok szállták meg a béthune-i városházát, a polgármester legközelebbi munkatársait bilincsben vitték el. Őrizetbe vételüket azzal indokolta vizsgálobíró, hogy tanúként kívánja meghallgatni őket.

Ez a történet nem Görögországban játszódik a diktatúra idején, nem is valamilyen közép-amerikai banánköztársaságban, hanem az újkori demokrácia őshazájának tekintett Franciaországban, 1993 nyarán.

Még jól emlékszünk az Olympique de Marseille kupagyőzelmét követő mámoros képekre. A tulajdonos-elnök Bernard Tapie patakozó könnyeire, az ujjaiból formált győzelmi V-betűre.

Tapie-nak minden oka megvolt az extázisba fordult megkönnyebbülésre. Ő ugyanis nem csupán a futballmágnások egyike, hanem a francia politika fenegyereke is. A tavasszal leköszönt szocialista kormányban utolsó pillanatban még városfejlesztési tárcát kapott egykori proligyerek nem először kavart botrányt a francia politikai és üzleti életben. Hosszú történet lenne ismertetni kalandos életútját, mindenesetre sokak számára ő testesíti meg mindazt a kapzsi mohóságot, az alulról jöttek feneketlen étvágát, a minél gyorsabb meggazdagodás érdekében a tisztátalan eszközöktől sem visszariadó történetet, amely számos elemző szerint a szocialisták idején katasztrófális bukásához vezetett.

A legújabb történet magját az Olympique de Marseille és a Valenciennes május 20-i mérkőzése körül vetették el. Először csak szokványos bundabotránynak indult: a Valenciennes a kiesés szélén állt, s a bajnokságban vezető OM néhány játékosát – állítólag – megpróbálták rávenni »méltányos eredmény« elérésére. Az ügy akkor kezdett igazán érdekessé válni, amikor Boro Primorac, a Valenciennes edzője előállt azzal a változattal, hogy pénz és edzői állás ígéretével maga az ex-miniszter OM-elnök próbálta meg őt hamis tanúzásra rábírni. De még ez sem lett volna több a Tapie elleni szokásos vádaskodásnál (eddig minden hasonló ügyét simán megúszta), ha nem kap váratlan segítséget szocialista párti képviselőtársától, Bethune városka alpolgármesterétől, Jacques Mellicktől, aki alibit igazolt neki. Eskü alatt vallotta: a kérdéses időpontban, 1993. június 17-én délután fél 3 és fél 4 között ő volt Bernard Tapie irodájában, és nem Primorac.

A vizsgálóbíró már-már elhitte, amikor közkézre került Béthune város szakszervezeti közlönye, amely rövid fényképes tudósításban számolt be egy fogadásról, amelyet Mellick polgármester adott a város új közalkalmazottainak. S a ceremónia időpontja egyáltalán nem közömbös: a képaláírás szerint mindez június 17-én 14 órakor, a bethune-i városházán zajlott le...

Erre aztán elszabadult a pokol. Hiszen nyilvánvaló, hogy valaki hazudik. Béthune és Párizs között több mint 200 kilométer a távolság, ezt nem lehet félóra alatt megtenni. Vagy a kép hamis tehát, vagy Mellick nem (akkor) járt Párizsban. Az alpolgármester persze nyomban magyarázkodni kezdett, hogy ez csak a helyi hírharsona tévedése, a képaláírást már előbb megírták, ő nem 14, hanem 17 órakor vett részt a fogadáson stb. Közeli munkatársai ráadásul elkövezték azt a taktikai hibát, hogy rögtönzött szimpátiatüntetést rendeztek Mellick úr mellett, bizonygatva, hogy főnökük Tapie-nak igazolt alibije igenis megállja a helyét.

A rendőrség ezután szállta meg a városházát, s verte bilincsbe a kabinetfőnöktől a sofőrig az alpolgármester szinte valamennyi közeli munkatársát. Mert ez a röpgyűlés, ugyebár, a rokonszenv kinyilvánítása mellett felfogható a tanúk befolyásolási kísérletének, magyarul: hamis tanúzásra rábírásnak is... Azt pedig Franciaországban igencsak rossznéven veszik a hatóságok.

Az ügynek ma sincs vége. A botrány tovább gyűrűzik, állandó témát szolgáltatva az uborkaszezonban kiéhezett sajtónak. A vizsgálóbíró a legapróbb részletig kíváncsi az 1978 óta nemzetgyűlési képviselő Jacques Mellick június 17-i napirendjére; beszerezette szolgálati gépkocsijainak tankolási céduláit, s nem kerülték el figyelmét az autópályahasználat időpontjait igazoló bizonylatok sem. Az adatok egyelőre azt a verziót erősítik, hogy az alpolgármester nem lehetett az általa jelzett időpontban Bernard Tapie párizsi irodájában.

Mindez természetesen francia belügy. Tanulságokat azonban számunkra is kínál. Mindenekelőtt a jogok és köteleességek harmóniáját érdemes szemügyre venni.

Egy francia polgármester vagy képviselő – a kettő sok esetben egy személyben egyesül – magyar homológjaik számára egyelőre elképzelhetetlen kiváltságokkal rendelkezik. A szolgálati gépkocsi és a gavalléros költségtérítés a minimum, de a meghatározott számú ingyenes belföldi repülő- és vonatjegy is természetes. A minisztert – még ha csak két napig volt is hivatalban – élete végéig miniszter úrnak szólítják, a volt miniszterelnöknek haláláig szolgálati gépkocsi és testőr jár. (Így lőhette főbe magát januárban gorillája pisztolyával Pierre Beregovoy.) A polgármesteri hivatok, nem beszélve a prefektúrákról, építészeti remek, amelyekben nem ritka a fényes fogadás, ilyen-olyan koktél.

A francia közvélemény mindezt tudomásul veszi, a lassan de biztosan őrlő közigazgatási rendszer szerves részének tekinti, s a notorius hőzöngőket leszámítva »békeidőben« eszébe sem jut a képviselők jövedelmei után érdeklődni. A miniszterelnök gyakori képernyős szereplése sem számít politikai botránynak, mi több, az állami és magáncsatornák neves műsorvezetői versengenek az első kézből szerzett információért. Ezzel szemben, ha csavar kerül a gépezetbe, a francia sajtó és a közvélemény nem ismer pardont. Beregovoy miniszterelnök lakásügyében, a miniszter Tapie-nak az Adidas adás-vétele körüli trükközésében a sajtó már kőkemény volt. Olyan adatok szellőzködnek ilyenkor a lapok hasábjain, amelyek normális esetben egy család legszemélyesebb üzleti vagy magánéleti titkai közé tartoznak.

A közvélemény legszigorúbban a hazudozást bünteti. Pontosabban: ha rajtakapnak valakit... Ilyenkor aztán a rendőrség sem teketóriázik. A béthune-i, szinte kommandós módszerekkel őrizetbe vett tisztviselők ügyében magához az igazságügyminiszterhez rohant panaszkodni Jacques Mellick ügyvédje. Megszóltak a köztisztviselői szakszervezetek is, tiltakozva a rendőri »brutalitás« ellen, mire nyomban felzúdult a rendőrszakszervezet, felhívva a figyelmet a szolgálati szabályzat és a büntetőeljárási törvény vonatkozó paragrafusaira. »Az urakat

netán az nyugtalanítja, hogy ugyanolyan elbánásban részesülnek, mint más francia állampolgár?» – ironizáltak az egyik epés rendőrségi nyilatkozatban. Az ügyvéd is csupán a Főpecsétőr, az igazságügyminiszter előszobájáig jutott, ahol közölték vele: a vizsgálóbíróra is vonatkozik a bírói függetlenség elve, tehát semmit sem tudnak és kívánnak tenni a béthune-i tisztviselők érdekében.

Külön fejeczet lehetne a rendkívül jól tagolt francia csendőrség és rendőrség működése. Tény, hogy ők nem szenvednek identitászavarban. Ahol kell, rendkívül nagy erővel jelennek meg, s különösen Charles Pasqua belügyminisztersége óta nem kezitcsokolommal köszönnek a nem ritkán színesbőrű randalírozóknak. Ugyanakkor minden reggel és délben ott látni őket az iskolák környékén, s akár két kisgyerek kedvéért is hajlandók leállítani a forgalmat. A motoros csendőr csak addig szigorú, amíg azt nem tapasztalja, hogy bajbajutottal áll szemben, mert akkor nyomban átlényegül autószerelővé vagy idegenvezetővé.

Ami pedig a sajtó szerepét illeti, ugyancsak bőven kínál tanulságokat. Ha valaki, hát a francia lapszerkesztő imádja a botrányt. (...) De az oknyomozó riportban nem keveredik a tényközlés és a publicisztika, s az ilyen interjúkban az újságíró kérdez, s nem prejudikál. Persze, még így is számíthat a »szerzős sajtó« olyan dühödt kirohanásokra, mint amelyet Bernard Tapie produkált, s amelyet minden indulata ellenére teljes terjedelmében leadtak a TF1 népszerű és mértékadó híradójában, majd hosszasan ismertettek az országos lapokban. »Hagyják végre abba az emberek tönkretételét! Hogy beront a lakásomba egy tucat újságíró és elszámoltat a két hónappal ezelőtti napirendemről! Hagyják, hogy az igazságszolgáltatás végezze a munkáját. Ha bűnös vagyok, megfizetek érte!« – dühöngött Tapie.(...)»

Cikkem az Új Magyarország szeptember 10-i számában jelent meg. Minden sorát vállalom ma is, azzal a különbséggel, hogy a francia rendőrségről adott idealizált képet megtépázták az elmúlt évtizedek. Nem utolsósorban a belső társadalmi mozgások – konkrétan a színesbőrű lakosság létszámának erőteljes gyarapodása –, valamint a francia jogvédők fellazító tevékenysége következtében az államhatalom elbizonytalanodott. Minden hivatalos tagadás ellenére valóban léteznek olyan no-go zónák, ahová a rendőrség csak a legvégső esetben és hatalmas erők mozgósításával hatol be. De a kegyelemdőfést a „Fehér-Franciaország” lázadása, a sárgamellényesek tüntetéssorozata adta meg a rendfenntartók tekintélyének. A kisebb-nagyobb létszámmal egy éve fenntartott heti tüntetéssorozat 2018-ra felmorzsolta a rendőrség erejét. De erről majd a maga helyén.

Különös figura látogatott meg minket augusztus végén: Téglássy Tamás, az Országos Idegenforgalmi Hivatal elnöke. Február óta töltötte be a posztot, miután Szabó Iván hazacsábította erre a „kihívásra” az Egyesült Államokból. Egyike volt azoknak a külföldre szakadt gazdasági csodadoktoroknak, akikről

az Antall kormány és egyes miniszterei a beteg ágazatok rendbetételét remélték. Sajnos, Szabó Iván – Isten nyugosztalja –, élen járt az ilyen szerencselovagok alkalmazásában. Emlékszem, egyszer egy Havadtói nemesi előnevű úriember hivatkozott nálunk a miniszterre, mint akinek ő a gazdasági főtanácsadója. Valami benzinkúttal boltolt, mármint egy Total benzinkutat akart benyomni egy Komárom megyei kisváros határába. S mindezt úgy adta el, mint nemzeti érdekből született stratégiai kezdeményezést.

Nem állítom, hogy Téglássy szerencselovag volt. Az Idegenforgalmi Hivattal már nyári szabadságom idején is próbálkoztam kapcsolatba lépni. Francia nyelvű prospektusokat és fotókat szerettem volna beszerezni tőlük, mert az intézet portáján állandóan keresték a magyarországi látnivalókat. Azokban az években működött még az IBUSZ kirendeltsége az elegáns Vendôme téren, de legnagyobb csodálkozásomra ott pénzt kértek a szóróanyagért: hat frankért árusították például a legkezdetlegesebb leporellót is. Tán mondanom sem kell, hogy a szlovák és román utazási irodában szinte utána dobták az embereknek a mélynyomású, elegáns prospektusokat.

„Itt volt Téglássy. A ház teraszán egy órát beszélgettünk, azután átmentünk a követségre. Summázva: akarnak valamit, de most csak puhatólózik. Kérte a pénzügyi tervemet és Andrásfalvytól egy ajánlólevelet”. Ezt a rejtélyes bejegyzést őrzi augusztus 30-i dátummal akkori határidőnaplóm a találkozásunkról. Augusztus 31-én pedig: „Este koktél a követségen Téglássy Tamással. Unalmas, kevés francia. Robák Feri nem túl lelkes, Téglássy urat levegőnek nézi, hogy finoman fogalmazzak, de ez lehet a régi külügyesek szokásos averziója a jövővényekkel szemben.” (Robák akkor a követség gazdasági tanácsosa volt.)

Sajnos, ha megfeszülök sem emlékszem, mi lehetett az az elképzelés, amihez az Idegenforgalmi Hivatal kellett, s amelyhez tőlem pénzügyi tervet és ajánlólevelet kértek. Talán az intézetben akartak irodát nyitni? Víg alábbi kirohanásából következtetve erről lehetett szó.

1993 szeptember

Megjött Árpád – jegyeztem föl szeptember 2-án. – *A viselkedése természetesen minősíthetetlen. Azonnal letiltotta a benzínjegyét. Csernus bordeaux-i útját kirándulásnak minősítette és két státusz csökkentésével fenyegetőzött. Téglássy tervéről természetesen hallani sem akar, sőt, még a konzulátust is ki akarja fűrni.”*

Dörge delmeit hasonló stílusban folytatta:

„Az értekezlet felesleges, ezért többet nem tartunk. Nyári tanulságok: a minisztériumban egyetlen intézetet emeltek ki: a párizsit. A főhatóság kiállt az intézetek

mellett. Erre azért volt szükség, mert Jeszenszky külügyminiszter nagyobb befolyást szeretne a magyar intézetek felett. Mi ezt visszautasítottuk, és destruktív magatartásnak minősítettük. Alapvető hiba lenne, ha a politika beleszólna az intézetek működésébe. Persze, ez nem azt jelenti, hogy mi a két minisztérium ellen dolgozunk. A központi fenyegetőzéseket komolyan kell venni: egyes intézetek megszűnnek. Egyébként mindenki egyetértett azzal, hogy nincs olyan intézet, ahol ne lehetne létszámot csökkenteni. Párizstól két státuszt akarnak elvonni. Januártól emelni kell a kiállítások minőségét: maximum két kiállítás egy félévben! Kis együttesek koncertjeit rendezni és talpalni, talpalni a várost! A fő hangsúly a könyvtáron van, azon belül is az információs szolgáltatás és a nyelvvoktatás fontos. A benzinnel takarékoskodni kell. A maszek benzinjegyek megszűnnek.”

Az intézeteket érintő takarékosági program híre eljutott a sajtóba is. A Népszabadságban Gyarmati Szabó Éva interjúvolta meg Biszterszky Elemér államtitkárt, aki nem tagadta, hogy „a tárca valóban tervezi a kiadások ésszerűsítését, így a mostani 14-ről 9-10-re csökkentenék az intézetek számát.” Megszóltatta Herman János külügyi szóvivőt is, aki szerint a kérdésben még nem született döntés, *„de az ügynek humánpolitikai vonatkozásai is vannak”*.

Kellemesebb félévkezdést el sem lehetett volna képzelni... Még az eddigieknél is nagyobb gyomorgörccsel mentem be minden nap az intézetbe.

Szeptember 6-án a francia sajtó még rutinszerűen Horthyzott egy kicsit, miután 4-én örök nyugalomra helyezték a kormányzót, feleségét és fiát a család kenderesi sírboltjában. A Le Monde-ot egy bizonyos Claude Kovacs tudósította, aki mindjárt az első mondatában igyekezett letenni a garast: Horthy Miklós neve után nála csakis az a minősítés következhetett, hogy *„akit azzal vádolnak, hogy a második világháború alatt a náci Németország szövetségese volt”*. Vádolnak? Fölösleges óvatoskodás: köztudomású, hogy Magyarország bonyolult történelmi okok következtében a német orientációtól remélte elrabolt területeinek visszaszerzését. A cikkíró figyelmét nem kerülte el, hogy nem kevesebb, mint kilenc miniszter vett részt a temetésen – *„formálisan magánemberként”* –, s hogy Göncz Árpád köztársasági elnök *„visszautasította jóátállását a ceremóniához”*. Feltűnt neki Antall József miniszterelnök távolléte is, aki *„feleségét és virágkoszorúját küldte el maga helyett”*. Claude Kovacs szerint *„a kormányfő jelenlétét Romániában provokációnak tekintették volna, hiszen számukra Horthy a magyar irredentizmus szimbóluma”*. A szerző borzongva teszi hozzá, hogy a szomszédok averzióival szemben a magyar miniszterelnök nem átalotta Horthy admirálist hazafinak nevezni, majd azon lelkesedik, hogy ellenzéki aktivisták több ezres csoportja tüntetett Budapesten az újratemetés ellen.

Jókora késéssel, október 4-i számában a Le Monde is megemlékezett az újratemetésről. Állandó budapesti tudósítójuk, Yves-Michel Riols megismétli

mindazokat a kliséket, amelyeket nyugati liberális kollégái addig már számtalanszor elpuffogtattak: „családi” temetés miniszterekkel, a szomszédok nyugtalansága, ellenzéki tüntetések, stb. stb.

Említettem már, hogy mi minden történhetett egy-egy követségi ügyelet alatt. Tapasztalataimra kíváncsi volt az Új Magyarország is, amelynek szeptember 6-iki számában jelent meg az „Idegenlégió, te drága!” című írásom:

„Ha cseng a telefon a párizsi magyar nagykövetség esti ügyeletén, jó esély van rá, hogy a vonal végén kerületi rendőrkapitányság, vidéki plébánia vagy jószívű magánember jelentkezik: »Itt van nálunk egy magyar fiatalember, a légióba akart jelentkezni, de nem vették fel. A pénze elfogyott, vonatjegye nincs, az útlevelét ellopták, mi legyen vele?»

Az ilyen hívás – legyen bármilyen tapasztalt a külszolgálati tisztviselő – mindig fejtörést okoz. Mert hiába tudná lekottázni az esetet, minden ügy mögött más-más ember rejlik.

Lehet, hogy szélhámos. Eladta magyar útlevelét, amelynek igen szép árfolyama van mostanában a francia alvilágban, s még egy kis segílyt is megpróbál kicsalni a konzulátustól, meg tán egy budapesti vonatjegyet. De lehet, hogy igaz a történet, amelyet többnyire »metakommunikatív eszközökkel«, vagyis kézzel hozott a segítők tudomására a bajbajutott. Nehéz a döntés, mert mindenképpen emberi sorsot érint. Ráadásul fél perc sincs rá, hogy megszülessék. Egyetlen magyar külképviselet sincs berendezkedve arra, hogy az első telefonra gyorssegélyt, hazautaztatást ígérhessen. Sokan pedig úgy képzelik, hogy a konzulátus afféle kölcsönpénztárként szolgál. Bizony, ha odahaza nincs mögötte kezes, aki letétbe helyezi a pénzt, a megszorult vándor aligha számíthat állami könyöradományra.

Olajozott útja van az ilyenkor szokásos ügymenetnek. Távirati úton értekeznek az otthoni hozzátartozóval, s a bajba jutott legtöbbször már másnap, harmadnap buszon, vonaton ül hazafelé. S addig? Karitatív szervezetek által fenntartott ingyenes, vagy nagyon olcsó tömegszálláson kaphat ellátást.

A fenti, a légióra utalás nem véletlen. Rejtő Jenő változatlanul népszerű Magyarországon. Ezt nem csupán a honi könyvtárosok, hanem a párizsi konzuli tisztviselők is tanúsíthatják. Sz. Zoltán esete akár mintapélda is lehet. Ez a fiú, aki kalandos úton jutott el a párizsi konzulátusra, még nem töltötte be a tizenhetet. A bizonyítványával nem lehetett minden rendben. Legalábbis azt állítja, az apai pofonok elől akart a légióba menekülni. (A magyar fiatalok szabadon utazgathat saját útlevelével – nem egy külföldi nagy ámulatára...)

Zoltán egy alföldi faluból vágott neki a világnak, éppen annyi pénzzel, hogy Dél-Franciaországig kitarson. Csak hát az idegenlégiót nem ilyen vézna legényeknek találták ki. Különösen nem manapság, amikor a volt Szovjetunió harcedzett afgán veteránja között válogathatnak az aubagne-i laktanya felvételi irodájában.

Zoltánra is elég volt csupán rápillantaniuk, s nyomban kiszuperálták. A nyelvet nem ismeri, az útlevelét »valami erdőben« ellopták, maga sem tudja, miben bízva állt ki stoppolni a marseille-i autópályára. Egy teológus szánta meg végül, s látta vendégül egy éjszakára. Ő értesítette a nagykövetséget is, s fizette a párizsi vonatköltséget.

Zoltán története hepienddel zárult. Szülei hazavárják, csakúgy, mint P. Tibort, aki még azt sem tudta megmondani, milyen irányban fekszik Párizstól Magyarországra. Hogy a kalandok árát hány hónapig-évig nyögik az érintett családok, csak ők tudnák megmondani. Erről azonban már nem szólnak a P. Howard-regények...

Egyébként a bajba jutottak számának drasztikus növekedése feltűnt a konzulunknak, Rados Csabának is. Egy diplomata értekezleten hosszú előadást tartott a leggyakrabban felmerülő problémákról. Például a magyar autósok nem készülnek fel az útra, nincs nemzetközi biztosításuk, sokszor az autó is gyatra állapotban van, márpedig az itteni szervízköltségek számukra megfizethetetlenek. A betegbiztosítás hiánya miatt óriási meglepetés érheti azt a hazánkfiát, aki itt kényszerül kórházba: napi ellátásának költségei elérhetik a két-háromezer frankot! (Akkoriban a francia minimálbér havi hatezer frank volt...) A feketemunkát az itteni hatóságok büntetik, a munkavállalási engedélyt a budapesti francia konzulátuson előzetesen meg kell szerezni.

És hát a légio... Az örök csábítás. Rendkívül szigorúak a felvételi követelmények, tízből egy, ha megfelel – ecsetelte Rados. – Egy lyukas foggal például már ne is próbálkozzon a jelölt. S ha fölveszik is, az első hat hónapos kiképzés emberfeletti erőfeszítést igényel: harminc kilogrammos zsákkal 30 kilométer gyaloglás az enyhe gyakorlatok közé tartozik. Az első öt évben az alapzsold a minimálbért sem éri el, ráadásul a bevetéseken kijelölt feladatok morális problémákat is fölvethetnek a gyilkoláshoz nem szokott fiatal emberek számára.

A konzul lehangoló képet festett a francia börtönben lévő magyarok statisztikájának alakulásáról is. Minden eddiginél többen kerültek rács mögé mostanában. Az ok: áruházi lopás, parkolóórák feltörése, „itt a piros, hol a piros” lehúzó játék közterületen. A vizsgálati fogság minimum hat hónap, s ha valaki az óvadék fejében történő szabadon bocsátásban reménykedik, tíz-húszezer franknál kisebb összeget ne számítson.

Szeptember 11-én megérkezett ikertestvérem, Dezső a családjával. Rögön lezavartunk egy gyors doveri kirándulást. Hazafelé eggyel kevesebben mentek: itt hagyták Bencét, unokaöcsémet, akit ugyanabba az osztályba íratunk be, mint Danit. Mit mondjak: vasszorgalommal hamarosan utolérte őket. Szinte ragadt rá a francia nyelv, s néhány hónap múlva már az osztálytanácsba is beválasztották.

Új lendületre kaptak a hivatalos látogatások is. Szeptember elején a Magyar Televízió küldöttsége érkezett Párizsba. Náhlik Gábor „elnöki jogkörrel

megbízott alelnök” vezetésével. A delegáció tagja volt Feledy Péter, akivel még a MÚOSZ etikai bizottságából ismertük egymást, továbbá Varsányi Gyula, a Népszabadság kulturális újságírója, több korábbi kéziratom gondozója. A TF1 stúdióit és multimédiás részlegeit látogatták meg.

És itt járt Farkas Gabriella is, az MDF alelnöke, egyébként maga is frankofón, lévén Egerben franciatanár. A két jobbközép párt, az UDF és az RPR vezetőivel kezdett tárgyalásokat, egyebek között Larcher szenátorral, majd a képviselőház Magyar-Francia Baráti Társaságának elnökével és az RPR külügyi titkárával. A francia politikusok segítséget ígértek a Magyar Demokrata Fórum választási kampányához, ahogy 1990-ben is eljött Budapestre Valéry Giscard d’Estaing volt köztársasági elnök, hogy csak a legnagyobb nevet említsem. Hiába volt elkötelezett MDF-tag Szávai János, nagykövetségként nem exponálhatta magát ezeken a pártközi tárgyalásokon, így előfordult, hogy nekem, a megrögzött pártonkívülinek kellett Farkas Gabriellát elkísérnem. Andrásfalvy Bertalan mellett végzett munkám az MDF felé kellő biztosíték volt loyaltásomra. Így szeptember 14-én hármasban ebédeltünk Larcher szenátorral a Restaurant du Sénat-ban, s itt hangzott el az ígéret, hogy az MDF VII. országos gyűlésén részt vesz majd a két jobboldali párt küldöttsége, az RPR pedig ifjúsági szervezetének delegációját meneszti el Nagykanizsára az IDF rendezvényére.

A lehangoló akadémiai évadkezdés után azért akadtak szívmengető pillanatok is. A Párizstól mintegy ötven kilométerre fekvő Melun-ben szeptember 10-én nyílt meg Paul Lemaire *Le pont de la liberté* című kiállítása. Megkockáztatom: magyar szempontból talán az év egyik legfontosabb eseménye.

A francia sajtóból áradó nácizás és fasisztázás közepette üde színfolt volt annak az egykori francia hadifogolynak könyvbemutatója és karikatúra-kiállítása, aki 1943-44-ben több száz társával együtt Magyarországon talált menedéket. Egy németországi foglytáborból sikerült megszökniük, s a magyar hatóságok csendes asszisztálásával Budapesten húzták meg magukat. Mi több, nem is nagyon kellett nagyon rejtőzködniük: francia nyelvórákat tartottak, színjátszó társulatot alapítottak, s bejáratosak voltak a francia nyelvért és kultúráért rajongó polgárok szalonjaiba. A vidéken élők számára Balatonbogláron alakítottak ki kolóniát több tóparti szállodában. Monsieur Lemaire bemutatott olyan fotót is, amelyen a háború kellős közepén, a boglári parton egy francia százados tiszteleg az éppen felvonás alatt lévő kék-fehér-vörös zászlónak. Tán mondanom sem kell, ahogy a közel százezer lengyel menekült befogadásáról, úgy a francia menekültekéről sincs tudomása a bennünket „Hitler utolsó csatlósaként” elítélő francia közvéleménynek. Ezért aztán igen nagy szolgálatot tett a kollektív emlékezet hiánypótlásában Paul Lemaire-nek a helyi városháza segítségével létrehozott kiállítása.

Könyvének akkoriban Magyarországon is csak egyetlen előzménye volt: 1980-ban adta ki az Európa Kiadó Illyés Gyula előszavával és Bajomi Lázár Endre jegyzeteivel az *Ego sum gallicus captivus* című antológiát, amelyben egykori szökött hadifoglyok mesélik el magyarországi élményeiket. Később persze születtek átfogó munkák, elsősorban a szegedi Lagzi István tollából, de a „Horthy-Magyarország” akkori – s egyáltalán nem veszélytelen – bajtársias gesztusa ma sincs a köztudatban sem Magyarországon, sem Franciaországban.

Paul Lemaire egyébként rendszeres kapcsolatot tartott intézetünkkel, később többször is találkoztunk magyar vonatkozású rendezvényeken. Könyvét jónéhány éves késéssel a Zrínyi Kiadó magyar fordításban is megjelentette.

Az intézetben Rév Livia magyar származású zongoraművész mesterkurzusával és magyarországi tájakat bemutató fotókiállítással indult a szezon. Száz ember közül kilencvenkilencnek valószínűleg fogalma sincs, ki volt Rév Livia, akinek otthoni zongorajátékát 2017-ben, 101 éves éves korában (!) még volt szerencsém hallani. (Egy év múlva halt meg Párizs egyik elegáns külvárosában.) Csodagyerekként indult, kilenc évesen már hangversenyt adott, tizenkét évesen pedig nagyzenekarral lépett fel Mozart kétzongorás Esz-dúr versenyének egyik szólistájaként. Varró Margit, majd Weiner Leó tanítványa volt, Kodály és Dohnányi jelenlétében diplomázott a Zeneakadémián, de párhuzamosan a tanítóképzőt is elvégezte. A Holokausztot Wallenberg segítségével vészelte át, ezután karrierje töretlenül ívelt fölfelé. 1946-ban egy zenei versenyre érkezett Párizsba, és itt is maradt. Férjhez ment, s a nemzetközi zenei élet egyik sztárja lett, miközben idehaza csendben elfelejtették. A hatvanas évek elején adott ismét koncertet Budapesten, de nem tartotta sikeresnek, ezért legközelebb csak 2003-ban lépett fel itthon. Külszolgálatom idején már évek óta tartott mesterkurzusokat az intézetben. Ahogy emlékszem, még hetvenhét évesen is vibráló, jóhumorú és kiváló pedagógiai érzéssel megáldott szépasszony volt.

Azokban a napokban tárgyalt Párizsban Wolfart János, egykori pécsi tévés kollégám, aki az Antall-kormány idején a Nemzeti és Kisebbségi Hivatal elnöki posztját töltötte be. Látogatásának különösen a határon túli magyarokkal kapcsolatos igényeink szempontjából volt nagy jelentősége, hiszen bizonyítanunk kellett francia partnereinknek, hogy – szemben a szlovák és román magatartással – nálunk igenis jól bánnak a nemzeti kisebbségekkel. Persze, egy franciának eleve nehéz megmagyarázni, mi a különbség kisebbség és kisebbség között: számukra az őshonos nemzetiség egy tekintet alá esik a volt gyarmatokról érkező gazdasági migránsokkal vagy a homoszexuálisokkal. Egyébként pedig, aki francia földön él, az francia. Következésképpen a szlovák állampolgár szlovák, a román pedig román „nemzetiségű”...

Wolfart az 1992 nyarán elfogadott hazai kisebbségi törvény franciaországi népszerűsítését tekintette legfontosabb feladatának. Fogadta őt az Alkotmánybíróság nagy tekintélyű elnöke, a besszarábiai, illetve moldáviai zsidó családból származó Robert Badinter, akinek neve a halálbüntetés franciaországi eltörléséért folytatott sikeres küzdelméről vált híressé. Tárgyalt az UNESCO főigazgatójával és az Élysée-palota valamint a Miniszterelnökség magas rangú tisztviselőivel. Amikor rövid félórára összefutottunk, ugyanazt a sármos, kedves kollégát találtam meg, akit Pécsen a körzeti tévéstúdió német szerkesztőségében megismertem. Később nagykövet lett Berlinben és 2004-ben tragikus körülmények között, autóbalesetben halt meg Németországban.

Sajátos módon szembesültem szeptember végén az ízlések különbözőségével, jelesül az angol és a francia főváros összehasonlításával. A gyerekszáj mondta ki az igazságot, vagy legalábbis amit annak gondolt az a kéttucat kiskamasz, aki „Zazi néni” vezetésével érkezett egy napos villámvizitre Párizsba. Zazi néni a fiam angoltanára volt a pécsi Jókai utcai iskolában. Izig-végig pedagógus, aki, ha kellett, együtt csúszott-mászott az alsó tagozatosokkal figyelmük fenntartása érdekében. Angliai osztálykirándulásról tartottak hazafelé, s ha már erre jártak, bele akartak szagolni a párizsi miliőbe is.

„*Jaj de koszos itt minden – fintorgott a kis Flóra, családi barátnőnk kislánya, amint kiértünk a Szajna-pratra. – Anglia egész más: ott sokkal tisztábbak az utcák...*” – nyafogott. S ez így ment végig. Az angol szakos kisdíákok mindent fitymáltak, ami az útjukba került. „*Bezzeg Londonban nem így van...*” „*Ó, ez milyen primitív...*” Nem baj – gondoltam –, majd a hajókirándulás elvarázsolja őket. Kiválasztottam egy kedves kis hajót, s lelkesen magyarázni kezdtem a város nevezetességeit, miközben szebbnél szebb hidak alatt bújócskáztunk. De tíz perc után le kellett állítanom magam: a diáksereg csendesén bóbiskolt a lágy hullámok felett. Délután boldogan kapaszkodtak vissza az autóbuszra, s búcsúztak el ettől a szemetes, unalmas várostól, ahol még angolul sem tudnak az emberek.

Huszonöt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy gondolatban visszaadhassam nekik a kölcsönt. 2018-ban jutottam el ugyanis először Londonba, s meg kellett állapítanom, hogy ez pöffeszkedő, összekutyult város az, amit utoljára választanék lakóhelyemül. De azt is csak akkor, ha fizetnének érte. Az indokaimat nem részletezem, de egy percig sem tagadom, hogy legalább annyi szubjektív elem játszott közre lesújtó véleményem kialakulásában, mint annak idején Zazi néni kedves kis tanítványai esetében, Párizst illetően.

Izgalmas napok kezdődtek Románia számára szeptember 27-én, de az erdélyi és partiumi magyarok számára is: az ország Európa Tanácsi tagságáról kezdett vitázni a strassburgi testület, s mindenki tudta, hogy a hét végi szava-

zás döntő lesz Bukarest presztízse szempontjából. Miután a csehekkel közös hazájukból kivált szlovákoknak már sikerült bepasszírozniuk magukat a volt szocialista országok számára akkoriban egyedül elérhető európai területbe, a románok sem adhatták alább. Érezte a tét nagyságát az RMDSZ is, amely abból indult ki, hogy ha Romániát a kisebbségi jogok előzetes garantálása nélkül is fölveszik, akkor nincs az az isten, aki a tagság birtokában rákényszerítene őket a magyar nemzeti közösség érdekeinek tiszteletben tartására. Markó Bélaék ezért még a plenáris ülés megkezdése előtt memorandumot juttattak el a tanács tagjaihoz, kérvén, követelvén az erdélyi őshonos magyarság emberi és kollektív jogainak érvényesítését. Ahogy az lenni szokott, a „nemzetközi közösség” dodonai döntést hozott szeptember 31-én:

„Az Európa Tanács parlamenti közgyűlése hét ellenszavazattal és tizenegy tartózkodással elfogadta Románia felvételi kérelmét – tájékoztattam aznap este a Duna TV nézőit. – A pontos szavazati arány még nem ismert. A magyar képviselőcsoport egységesen tartózkodott. A kétszázhuszonnégy tagú közgyűlés egyúttal kilenc módosító indítványról is döntött, ami példa nélküli az eddigi felvételi eljárás történetében. A módosító indítványokban egyebek között korszerű kisebbségi törvény kidolgozására, a regionális nyelvek chartájának aláírására, a független média és az önkormányzatok szabad működésének biztosítására, valamint a börtönviszonyok javítására szólítják fel Romániát. A bukaresti küldöttség minderre ígéretet tett.”

Végül Románia csatlakozásának hivatalos dátuma 1993. október 7-e lett. Itt jegyzem meg, hogy Magyarország már 1990. november 6-án felvételt nyert, messze elsőként az egykori szovjet csatlós államok közül.

1993 október

A hónap egy szép kirándulással kezdődött. Családostul Giromagny-ba autaztunk, Elzászba, ahol Nagy Imre emlékművét, szaknyelven sztéléjét avatták fel. Autópálya nem lévén még akkoriban, a főúton gurultunk végig szebbnél szebb tájakon. Útközben betértünk Colombey-les-deux-Églises-be, ahol nem kisebb személyiség van eltemetve, mint de Gaulle tábornok. Sírja a kis falu szépséges „cintermében”, vagyis a templomkertben kialakított temetőjében van. Varázslatos hangulatuk van ezeknek a többnyire dombtetőn lévő, virágosóval borított falusi sírkerteknek.

Magáról az ünnepségről csak néhány sort jegyeztem föl, ezért először az október 4-én megjelent tudósításomból idézem fel az előzményeket és a ceremónia lefolyását:

„Giromagny néhány ezer lakosú kisváros Kelet-Franciaországban, a Vogézek lábánál. Jelentéktelennek mégsem nevezhetnénk, hiszen olyan események történtek

és történnek itt, amelyek messze túlmutatnak a városka, de az ország határain is. Szombat délután Nagy Imre-emlékművet avattak Giromagny Szabadság-parkjában Nagy Erzsébetnek, a mártírhalált halt miniszterelnök lányának jelenlétében. A párizsi Père-Lachaise-temetőben emelt jelképes síremlék után immár ez a második Nagy Imre-emlékhely Franciaországban. De miért éppen Giromagny-ban?

A magyarázat Nagy Ernő helyi gyáros személyében és életútjában keresendő. Az ötvenhat utáni megtorlás elől menekülve telepedett le Franciaországban, ahol évek múltával virágzó mechanikai üzem tulajdonosának vallhatta magát. Segítségével amolyan szellemi ellenállási központtá vált Giromagny. Itt nyomtatták egyebek között az '56-ról már a hatvanas években kendőzetlen őszinteséggel beszámoló Irodalmi Újságot és későbbi szazmizdat kiadványokat is.

Nagy Erzsébet az édesapjáról elnevezett alapítvány képviselőjében két évvel ez előtt látogatott el Giromagny-ba, s a város polgármestere ekkor ajánlotta fel: az európai szabadságküzdelmeknek emléket állító parkban legyen az első sztlé Nagy Imréé. A bronz emléktáblát Gál András Franciaországban élő szobrászművész készítette el, a Vögézekből származó gránitkövet pedig a város ajánlotta fel.

A szombati ünnepségen Göncz Árpád levélbeli üdvözlését Tankó Tibor vezérőrnagy olvasta fel. (Mitterrand mellett a magyar köztársasági elnök vállalt védnökséget a ceremónia fölött.) Beszédet mondott Kopátsy Sándor, Budapest egykori rendőrfőkapitánya is. Józsa Fabián belügyi államtitkár a magyar kormány üdvözlését tolmácsolta, méltatva az ötvenhatos hősök tetteit, és a francia város vezetőinek nagylelkűségét. Az ünnepség francia szónokai a magyar szabadságküzdelmekre való emlékezés mellett biztató szavakban méltatták a két ország közeledését és az együttműködés ígéretes gazdasági, kulturális eredményeit. A nap méltó megkoronázásaként a BM Duna Művészegyüttese adott nagysikerű műsort.”

Naplóbejegyzésem ennél sokkal rövidebb:

„Giromagny polgármestere megengedte, hogy a hivatalából telefonáljak a Duna TV-nek. Itt volt Györffy Miklós is az MTV-től. Később beszélgettem Nagy Erzsébettel és férjével, Vészi Jánossal. A követséget Molnár Géza és Gölöncsér kereskedelmi tanácsos képviselte. Visszafelé hatalmas vacsora Ronchamps-ban.”

Az esetleges diplomáciai sikeren túl kevés szó esik a népek közti közvetlen, hétköznapi kapcsolatokról. Például a testvérvárosi együttműködésekről, amelyek már a Kádár-rendszer idején is hidat képeztek a vasfüggöny által elválasztott országok között. Ki tudja, talán az emberek ősi kíváncsisága, megismerési vágya és természetes nyitottsága ösztönözte sok-sok nyugat-európai település vezetőit és lakóit arra, hogy testvérvárosi kapcsolatot létesítsenek magyarországi községekkel, városokkal, kerületekkel. Első kiküldetésem idején már – vagy még? – megközelítette a huszat azoknak a magyar városoknak a száma, amelyek

baráti kapcsolatokat ápoltak francia partnereikkel. Nem sokkal azután, hogy hazértünk Giromagnyból, népes küldöttség érkezett Győrből az ugyancsak elzászi Colmarba, hogy hivatalosan is ráüssék a pecsétet együttműködésükre. A delegációt a polgármester vezette, de a legnagyobb sikert érhetően a számos nemzetközi versenyen diadalmaskodó Győri Leánykar aratta. Már néhány hónappal korábbi colmari látogatásomkor is megtapasztalhattam Gilbert Muller tiszteletbeli konzul ügybuzgalmát, amely kihatott az egész elzászi térségre. Ez a kelet-franciaországi régió például egymaga annyi pénzt adott össze 1991-ben a délszláv háborúból Magyarországra menekültek javára, mint a francia kormány. „Honi soit qui mal y pense” – mondja a francia, amit mi a „huncut, aki rosszra gondol” formulával szoktunk kifejezni. Nos, én ez utóbbi információ hallatán nem tudtam nem arra gondolni, hogy ez az elzászi adakozás talán tudat alatti jóvátétele lehet annak a bánásmódnak, amiben a franciák a második világháború végén kezükre került magyar hadifoglyokat részesítették. Konkrétan Colmarban voltak olyan fogolytáborok, ahol a katonáink éhen haltak, a tizenéves levente fiúkat pedig francia gyarmati katonák erőszakolták meg. Miközben Horthyék az ő menekültjeiket Magyarországon tejben-vajban fűrésztötték...

Október 4-én délben egy cédula várt a portán: *„Lehoczky Zsuzsa keresett a Duna TV-től. Fél 4-kor hív majd. Még ma kellene neki egy max. 30 másodperces tudósítás a hivatalos francia álláspontról az oroszországi eseményekkel kapcsolatban. Kérdezi, hogy vállalom-e, megcsinálom-e.”*

Az előzményekhez tartozik, hogy Borisz Jelcin szeptember 21-én feloszlatta az orosz parlamentet és rendeleti kormányzást vezetett be a december 12-re kitűzött választásokig. Az orosz дума és a Legfelsőbb Tanács képviselőinek ez érthető módon nem tetszett, s ők pedig Jelcin elnököt fosztották meg hatalmától. A kérdést – mint már annyiszor a történelemben –, a hadsereg döntötte el, amely Jelcin mellé állt. A moszkvai „Fehér Házat” blokád alá vonták, kedves ismerősöm, Luzskov polgármester megszüntette a képviselőház áram-, víz- és fűtésellátását, a harckocsizók pedig ágyúlövedékekkel fejezték ki nemtetszésüket. Végül a képviselők megadták magukat, Jelcin pedig október 18-ig rendkívüli állapotot vezetett be. Mint később Haszbulatov, az ellenálló Duma elnöke elmondta, ők nem valami kommunista zárványt akartak megőrizni, hanem a Jelcin által diktált vadkapitalista tempó ütemét lassítani. Az idő őt igazolta, hiszen a bevezetett radikális reformok és a jecini kapkodás miatt milliók veszítették el munkahelyeiket, s az orosz gazdaság mély recesszióba sülyedt. De akkor a frontok és motívumok még egyáltalán nem látszottak világosan.

Természetesen elkészítettem a tudósítást:

„Nincs más megoldás, mint Borisz Jelcint támogatni, amennyiben fenntartja azt a szándékát, hogy demokratikus választásokat rendez – közölte vasárnap délután

a francia kormány hivatalos álláspontját Nicolas Sarkozy szóvivő, s hozzátette: Franciaország nem támogathatja azt az orosz parlamentet, amelyet nem szabadon választottak, s amely a régi rendszer fennállását jelképezi. A tragikus moszkvai események mindazonáltal a franciák lelkiismeretét is felébresztették. Le kell vonnunk a tanulságokat és sokkal hatékonyabb, sokkal gyorsabb segítséget kell nyújtanunk Oroszországnak – szögezte le Nicolas Sarkozy. A külügyminisztérium szóvivője elítélte az erőszakos cselekményeket és azokért a Jecin elleni erőket tette felelőssé.”

„**S**ohasem a jelenkor az aranykor” – idézte Kádár Béla külgazdasági miniszterünk Benjamin Franklin híres mondását október 8-án, az OECD párizsi székhelyén azon a nemzetközi sajtótájékoztatón, amelyen a világ (akkor) huszonnégyszáz legfejlettebb országát tömörítő gazdasági szervezet Magyarországról szóló tanulmányát ismertették. Az OECD szakértői egy álló esztendőn keresztül vizslatták a magyar gazdaságot, és ez volt az az alkalom, amikor országnak-világnak hírül adták szakvéleményüket.

A sajtótájékoztató bevezetőjében Salvatore Zecchini, az OECD főtárgyaló-helyettese utalt azokra a nehézségekre, amelyek hátráltatják a kelet-európai országokban folyó gazdasági-társadalmi átmenetet, s rezzenéstelen arccal megjegyezte: a változások árát bizony valakinek meg kell fizetni. Hogy ez a „valaki” nem utolsósorban a lakosság lesz, az egyértelműen kiderült a tanulmány összefoglaló részéből. Az OECD szakértői ugyanis többé-kevésbé óvatos célzásokat tettek a magyar szociális szolgáltatások szerintük nagyvonalúságára, gondolván itt egyebek között a családi pótlék alanyi jogon történő kiutalására, a nyugdíjkorhatár viszonylag alacsony voltára, és a munkanélküli segélyek kifizetésének gyakori ellenőrizetlenségére.

Számos elismerő megállapítás mellett a tanulmány szerzői legnagyobb problémának a méretes költségvetési hiányt tartották, a privatizáció viszonylagos lassúságát (*Úristen! Csak kérdezték volna meg erről az egyszerű földi balandókat Magyarországon!*), s egy vállalkozásbarát hitelrendszer hiányát. Kádár Béla magyar újságírók előtt külön is kifejezte köszönetét az OECD kendőzetlen véleményéért, s egyúttal leszögezte: egy három héttel korábbi kormányülés már nagyon sok olyan probléma megoldására intézkedést hozott, amely a tanulmánykötetben hiányosságként szerepel.

Érdemes megjegyezni, hogy a Magyarországgal kapcsolatos országjelentéssel viszonylag nagy terjedelemben és elismerően foglalkozott a francia sajtó, különösen a Le Monde és a Les Echos című gazdasági lap.

A miniszter látogatása alkalmat teremtett arra, hogy föltegyek neki egy régóta bennem bújálkozó kérdést: hogyan kerülhetett ő egy platformra azzal a nemzetközi szélhámmal, akinek áldatlan tevékenységét sokszáz magyar leendő Lada Samara-tulajdonos bánta? Hiszen majd leestem a székről, amikor

néhány hónappal azelőtt megláttam a minisztert a HVG egyik fotóján együtt mosolyogni az Autotrade Kisszövetkezet vezetőjével, a következő képaláírással kísérvé: *„Az Autotrade Kisszövetkezet átvállalta a Kínai Népköztársaság Magyarországgal szemben fennálló államadósságát.”*

S mindezt az adósmentő akciót az a figura hitelesítette, aki az állami autókereskedő Merkúrt kikerülve 1989-ben előre beszédte mintegy háromszáz Lada Samara árát a gyanútlan dél-dunántúli és dél-alföldi vevőktől, majd a pénzt egy dombóvári alvállalkozóval együtt egyszerűen elsikkasztotta. (A híres-hírhedt Samax-ügyről beszélek.) Annak idején oknyomozó cikksorozatot írtam erről a Népszavában, s már eljutottam az illető „úr” titkos luxemburgi és olaszországi bankszámláinak bizonylataihoz is, amikor a lap félve egy esetleges sajtópertől, kihátrált mögülem.

- Kérlek szépen, mi annak idején örültünk, ha valaki – s legyen az bárki – megszabadít minket az adósságainktól – mondta magyarázatképpen Kádár Béla.

Nem kellett sokat várni a következő miniszteri vendégre: a családügyekkel foglalkozó tárcák vezetőit ezúttal az Európa Tanács hívta meg, s Magyarországot érte az a megtiszteltetés, hogy a megnyitó előadásra Surján László népjóléti miniszter kérték fel.

Surján gépe október 13-án landolt Roissyban, azután egész délután a nagykövetség vendége volt, de szakított időt a magyar és a francia újságírókkal való találkozásra is. Este a politikai nagyágyúnak számító Simone Veil adott díszvacsorát a miniszterek számára. Simon Veil Holokauszt-túlélőként kezdett jogi tanulmányokat Párizsban, több kormányban az egészségügyi tárcát vezette, majd 1979-ben az Európai Parlament első női elnöke lett. Ballardur kormányában szintén népjóléti ügyekkel foglalkozott. Később a Francia Akadémia tagja lett, ahol Racine székét foglalta el.

Surján László sajtóértekezletén azt mondta nekünk, hogy kezdeményezni fogja egy európai családvédelmi charta kidolgozását. A kérdés napirendre tűzését azzal indokolta, hogy miközben a gyermekek egyéni jogait világszerte egyre jobban elismerik, a családi élethez, a családban éléshez való jogosultságukat és ennek tényleges lehetőségét még távolról sem biztosították. A miniszter reagált a napokban nyilvánosságra hozott OECD-tanulmány azon megállapítására, hogy Magyarországon – a gazdaság állapotához képest – túlságosan nagyvonalú a szociális ellátás.

- Ez a szakvélemény akár válasz is lehet azoknak, akik gyengeséggel vádolják a minisztériumot – mondta Surján László, majd komolyra fordítva a szót elismerte: a nemzeti jövedelem hatvannyolc százalékos állami újraelosztása valóban nem tartható tovább. Ugyanakkor Magyarországnak létérdeke fűződik ahhoz, hogy a szociális béke fennmaradjon. A miniszter úgy érvelt,

hogy a jelenlegi egészségügyi kiadások hosszabb távon visszahatnak a termelésre is, hiszen ha sikerül megállítani a lakosság egészségi állapotának a romlását, a jövőben kevesebbet kell majd közvetlen gyógyszerzésre fordítani. Ezzel kapcsolatban utalt a Világbankkal nemrég létrejött kilencvenegy millió dolláros egészségügyi hitelegegyezményre is, amelyről úgy vélte, hamarosan éreztetni fogja hatását a legsúlyosabb halálozási okok elleni küzdelemben.

Ugyanezen a napon jelent meg a Népszabadságban egy terjedelmes körkép a külföldi magyar intézetekről. Már az összeállítás címe is sokatmondó: *Megkondult a vészharang?* Számomra sok újat nem mondott, de mégis furcsa volt látni ólomba szedve azt az örömködést, amelyet igazgatónk részéről tapasztaltunk, miközben az intézet számos hagyományos funkciójának elsorvasztásán munkálkodott. Seres Attila kollégám lényegre törően foglalta össze Vigh Árpád eddig csak töredékesen megismert koncepcióját, amely találkozott a minisztérium takarékosági intézkedéseivel:

„Számítottunk arra, hogy az ország nem bírja cipelni a tizennégy külföldi kultúrintézet terheit. A magyarországihoz hasonló méretű, de nálunk jóval gazdagabb Hollandia például mindössze három ilyen intézményt tart fenn a világban – mondta tudósítónk kérdésére Vigh Árpád, a Párizsi Magyar Intézet igazgatója.

A párizsi hál'istennek azok között szerepel, amelyeknek nem kell tartaniuk a bezárástól, de ez nem jelenti azt, hogy ne kellene szorosabbra húzni a nadrágszíjat. Még szerencse, hogy a korábbi politikai vezetés döntése nyomán a francia főváros előkelő XVI. (valójában a hatodik HJ) kerületében lévő székházat megvásároltuk, így ma nem kell bérleti díjat fizetni. A Magyar Intézet költségvetését azonban legalább húsz százalékkal csökkenteni kell. Ez egyebek között annyit tesz, hogy a jelenlegi tíz teljes státuszból kettőt meg kell szüntetni. Az intézet igazgatója azonban ettől függetlenül is a működés eddigi gyakorlatának megváltoztatására készül. Mint mondja, meg kell szüntetni az intézet kultúrház jellegét, ami a szórakoztató és különösen a protokolláris jellegű rendezvények számának csökkenését vonja maga után. De féltő, hogy nem csak ezt. Ha ugyanis az anyagi gondok miatt el-elmaradnak a koncertek, ritkábbak lesznek a kiállítások, s a moziteremben sem vetítenek minden héten, jelentősen megcsappanhat a látogatók száma is. Az igazgató ezt nem nagyon bánja, mert megítélése szerint az intézet feladata nem elsősorban a szórakoztatás, hanem a magyar kultúra közvetítése. Ezt a missziót pedig a szűkös anyagi feltételek közepette úgy is lehet teljesíteni, hogy a rendezvényeket kiviszi a párizsi vagy egyéb, például vidéki francia kulturális intézményekbe.

Hogy akkor üresen kong majd a Párizsi Magyar Intézet? Az igazgató szerint ettől nem kell tartani. Régi vágya, hogy közép-európai és magyar információs bázist és könyvtárat épít ki az intézetben. Gyakrabban lesznek kerekasztal-beszélgetések, és az intézet továbbra is helyet ad a nyelvtanfolyamoknak.”

Hát, mit is mondjak? Anélkül, hogy túlságosan előre szaladnék, megjegyzem: az idő nem igazolta Vigh Árpád elképzeléseit. 1995-ben történt távozása után egyetlen utóda sem érezte tehernek a „kulturházi” funkciókat, a „mozizást”, a színvonalas szórakoztatást, egyáltalán: a közönség és a közösség jelenlétét...

Október 14-én, néhány magyar felkaphatta a fejét az UNESCO-palotában, de román és szlovák is, utóbbiak néhány fejcsóválással megtoldva. Az idegengyűlöletről kezdődött ugyanis kétnapos konferencia neves közéleti személyiségek, nemzetközi hírvíztusosok közreműködésével. A nyitóelőadásra Jacques Chiracot, a kormánytöbbséget alkotó RPR elnökét, Párizs polgármesterét kérték fel. S ami számunkra meglepő volt: a köztársasági elnökségre eséllyel pályázó politikus beszédének jelentős részét a kelet-közép-európai kisebbségi problémahalmaz elemzésének szentelte, s Magyarország szempontjából is több érdekes megállapítást tett.

Chirac szerint a nemzetközi joggyakorlat két lehetőséget ismert ezidáig: a kisebbségek létének s jogainak valamilyen mértékű elismerését, illetve az államok határának abszolutizálásával kialakított nemzetállami koncepciót. Ez utóbbi gyakorlatilag annyit jelentett, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségeket gyakorlatilag letörölték a színről, s a befogadó állam szabad kezét kapott fölöttük.

A berlini fal leomlása után ez a két elv egyre nehezebben egyeztethető össze – állapította meg Chirac. Nemrégiben az Európa Tanács bécsi csúcsértekezletén sikerült ugyan megállapodásra jutni abban, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez kiegészítő kisebbségvédelmi jegyzőkönyvet kell csatolni, de ez csak a kulturális jogokra vonatkozik majd. Márpedig ennél sokkal többet kellene tenni. Aligha kerülhető el, hogy a kisebbségek valamiféle speciális státuszt kapjanak, amellet, hogy teljes jogegyenlőségüket biztosítják. Ez a státusz valójában nem lehet más, mint egyfajta adminisztratív autonómia. Meg kell tenni a kezdő lépéseket ebben az irányban akár úgy is, hogy mellőzzük a kisebbség definíciójába történő belebonyolódást. Olyan időket élünk, hogy Közép-Európa stabilitása érdekében ezt a feladatot mindenképpen meg kell oldanunk – hangsúlyozta Chirac.

Nyilvánvaló, hogy ennek a francia politikustól igen csak szokatlan eszmefuttatásának ihletője a szemünk előtt zajló balkáni dráma volt.

A konferenciáról, benne Chirac feltűnő megnyilatkozásáról tudósítást kért és kapott a Magyar Hírlap. Ahogy másnap arról a fejleményről is beszámoltam szokásos két napilapomnak, hogy elhárult az akadály EK-társult tagságunk elől. Az alábbi cikket az ÚjMaónak küldtem el október 15-én:

„Nincs már többé akadálya, hogy Magyarország ténylegesen is gyakorolja mindazokat a jogokat, amelyek az Európai Közösség társult tagságával járnak: a francia

törvényhozás felsőháza, a Szenátus, tegnap délután ellenszavazat nélkül, a kommunisták tartózkodásával – a Tizenkettek közül utolsóként – jóváhagyta hazánk és Lengyelország 1991. december 16-án aláírt társulási szerződését. A dokumentum egyebek között lehetővé teszi szabadkereskedelmi zóna kialakítását, a munkaerő és pénz szabad áramlását, vállalatok, társaságok korlátozásmentes alapítását, a jogrendszerek közelítését.

»Magyarország a politikai stabilitás egy szigete« – közli már felcímében az EK társulási szerződéssel kapcsolatos tanulmány politikai fejezete. Méltatja az MDF és személy szerint Antall József stabilizáló szerepét, nem mulasztva el ugyanakkor egy különös vízió megköcskáztatását: »a Fórum szélsőségeinek radikalizálódása oda vezethet, hogy az MDF mérsékelt szárnya a választásokra összefog a jelenlegi ellenzéki liberálisokkal abból a célból, hogy ellensúlyozni tudja a volt kommunisták újra erősödő befolyását«.

Hazánk esetében kedvezően ítélték meg a gazdasági átmenet mélységét, a piacgazdaságra való átállás törvényi szabályozásának jó előkészítettségét. Ugyanakkor az EK-nak nyújtott nagyobb kezdvézmények, a vámok gyorsabb és alaposabb lebontása miatt jelenleg Lengyelország sok tekintetben kedvezőbb elbírálásban részesül hazánknál.

Alain Lamassoure, az európai ügyek minisztere a szenátusi vita bevezetőjében ismételten felhívta a figyelmet egy európai biztonsági konferencia mielőbbi összehívásának szükségességére, mert enélkül a kisebbségi problémák megoldásával küzdő közép-európai nemzeteknek nincs esélyük a gazdaság talpra állítására. A vitában ismét elhangzott a már korábban hangoztatott francia kezdeményezés: az érintett országok számára világos menetrendet, konkrét feltételrendszert kell megszabni a teljes jogú taság elnyeréséhez.

Ami csatlakozásunk gazdasági megítélését illeti, a szenátusi vitában az is világossá vált, hogy nyugati partnereinket leginkább a magyar textil- és acélipari termékek, valamint egyes feldolgozott mezőgazdasági termények szerintük nagyarányú közösségi importja nyugtalanítja. Ugyanakkor akadt olyan szenátor, aki megmosolyogtatónak nevezte azt a büszkeséget, amellyel a döntéshozók az anyag a közös piaci országok kereskedelmi pozitívumát jelenti be a jóval szegényebb, s a csatlakozásnak csupán a küszöbén álló közép-európai országokkal szemben.”

Mai szemmel olvasva ezt a jelentést, bőven lenne okunk hosszasan is kommentálni. A liberálisokkal való összefogásra vonatkozó jóslatra, vagy a gazdasági aggodalmakra gondolok elsősorban. Sokat mertünk exportálni az EK országaiba? Nosza, be kell zárni a magyar mezőgazdasági üzemeket, textilgyárakat, acélkohókat! És lőn...

Októberre megérkezett Kisari Miklós sajtótitkár, így a nagykövetség sajtóprogramjainak szervezésébe már nem kellett belefolyonom. Kellemes

modorú, rokonszenves fickó jelent meg egy nap a kollektíva előtt, akivel én is hamar megtaláltam a közös hangot. Csaknem két évtized elteltével bár, de időről-időre máig föl vesszük a kapcsolatot. A felesége, Magdi, elkötelezetten kutatja és őrzi a mezőberényi málenkij robotra hurcoltak emlékét, s ebben az ügyben is többször összefutottunk már. A nagykövet jól járt Miklós kinevezésével, mert kiváló francia nyelvtudása és irigylésre méltó dinamizmusa nagy hasznára vált a külképviseletnek. Szabó Iván pénzügyminiszter elé már ő ment ki Szávaival a reptérre, továbbá Árva László pénzügyi tanácsos, aki szintén az újonnan érkezettek között volt. (Vele is felhőtlen, gyümölcsöző munkakapcsolatom alakult ki a következő egy évben.)

A magyar tárcavezető nem vesztegette az időt a két nap során: előbb Alphandéry pénzügyminiszterrel írt alá százmillió frankos hitelmegállapodást, majd Nicolas Sarkozy költségvetési miniszterrel folytatott beható eszmecserét magyarországi francia befektetésekről. Természetesen nekünk, párizsi tudósítónak volt alkalmunk a tárgyalások részleteiről is érdeklődni. Nekem a kölcsönszerződés és az ilyen banki hókupókuszokban mindig benne rejlő kisördög furdalta a kíváncsiságomat. Alighanem joggal, hiszen francia partnereink meglehetősen óvatos duhajok voltak: Szabó Iván szerint elsősorban olyan kis- és közepes vállalatok számára tartogatják a hitelt, amelyekben francia érdekelt-ség is van. A miniszter még tovább hűtötte azok lelkesedését, akik könnyen szerzett pénzt sejtettek a francia hitelszerződés mögött: biztos, ami biztos, a feltételek elbírálásában a francia kormány szakemberei is részt fognak venni...

Lassan egy év telt el kiküldetésem kezdete óta, s ha más nem, hát a 1956-os forradalom évfordulós ünnepségei emlékeztettek az idő múlására. Sujánszky Jenőnek és harcostársainak köszönhetően ennek az ünnepségsorozatnak szigorú rituáléi vannak Párizsban, mind a mai napig.

Október 22-én, pénteken, a Diadalívnél kezdődtek a megemlékezések. Ez egy laza kijelentő mondat, de tengernyi munka, küzdelem és szervezés van mögötte. Kezdve ott, hogy évről évre engedélyt kell szerezni az ünnepség megtartásához. Az Arc de Triomphe alatt az Ismeretlen Katona sírja van, a sírkő fölött az örökláng lobog, amelyet a turistáknak megközelíteni sem szabad, nem, hogy gördeszkázni és görkorcsolyázni körülötte, mint ahogy a budapesti Hősök terein annyiszor láttuk. Az öröklángnak külön bizottságot hoztak létre, amelynek élén egy veterán tábornok áll. A jeles állami ünnepeken katonai tiszteletadás mellett lobbantják fel, majd tekerik vissza takarékra. Miután erre csak francia egyesületek és szervezetek kaphatnak engedélyt, a magyar szabadságharcos veteránoknak partnert kellett találniuk. Bármily furcsa, ezt a kiszuperált (és életben maradt) francia idegenlégiósok körében találták meg. A budapesti emigráns forradalmárok közül ugyanis sokan beálltak a légiőba, s vitézül har-

coltak Algériában, Afrikába és Indokínában. Erre való tekintettel a francia hatóságok belementek abba, hogy a magyar felkelés tiszteletére francia és magyar zászlók alatt fellobbanhasson az örökláng.

Mindebből talán már nyilvánvaló, hogy ez nem hivatalos magyar-francia diplomáciai esemény! Itt a nagykövet és a katonai attasé is csak vendég, s érezze megtiszteltetésnek, hogy lehetőséget kap koszorújának elhelyezésére. Természetesen erre is csak az első szabad választások után kapott lehetőséget a mindenkori nagykövet. Jóllehet Sujánszky Jenőék egy év megszakítással 1958 óta koszorúztak a Diadalívnél, a Kádár-rendszer kiküldöttei oda be nem tehették a lábukat.

Magasztos, döbbenetes élmény egy ilyen ceremónia. (Különösen az volt a kilencvenes évek elején, amikor a különböző korosztályokhoz tartozó emigránsok még erejük és létszámuk teljében voltak.) A gyülekező délután 5 és 6 óra között van a Champs-Élysées és az Étoile-tér sarkán, majd éles füttyszó harsan, s a rendőrök leállítják a forgalmat a tizenkét sugárút találkozásánál. Hétvége, esti csúcsforgalom, el lehet képzelni, hány és hány autó torlódik fel ilyenkor a világ egyik legforgalmasabb kereszteződésében. Két-háromszáz ünneplő vonul át az úttesten a Diadalív alá, és két vonalban felsorakozik az örökláng két oldalán. Katonazenekar eljátssza a Himnuszt és a Marseillaise-t, majd a veteránok fellobbantják a lángot és az arra jogosultak elhelyezik koszorújukat. Végül a tömegből kiválasztott két gyerek a vezénylő francia tiszt közreműködésével, egy bronzkarddal visszaállítja a lángot a hétköznapi fokozatra.

Örök életre szóló élmény volt fiaimnak, hogy 1993-ban ők fordíthatták el ezt a gyűrűt a bronzkarddal, s a szokásoknak megfelelően beírhatták nevüket az Örökláng Bizottság kihelyezett aranykönyvébe. Másnap délután az intézetben Sujánszky Jenő, Méray Tibor és Bozsóki páter, egy jezsuita szerzetes elevenítette föl 56-os emlékeit, vasárnap pedig a Katolikus Misszióban koszorúztuk meg Mindszenty hercegprímás emléktábláját. Végül az 56-os ünnepkör a Père-Lachaise temetőben zárult, Nagy Imre jelképes sírjának megkoszorúzásával. A korabeli fotót nézve az első, ami feltűnik nekem: milyen sokan ott voltak a követségről! A két felekezet papja, Molnár Ottó és Drótos Árpád mellett Szerdahelyi András katonai attasé, Ottó Tamás gazdasági vezető, Rados Csaba konzul, a nagykövet, Molnár Géza elsőbeosztott, Árpád és jómagam. Huszonöt évvel később a Külügyminisztériumból dörgedelmes levelet kellett küldeni a külképviseletekre, hogy az 56-os megemlékezéseken való részvétel nem fakultatív...

Október utolsó hetében két érdekes rendezvénynek adott otthont intézetünk. (Nesze neked, kultúrház!) Még a zenekedvelő franciák többsége is csak fényképről ismeri a cimbalmot, érthető hát, ha föllelkesültek, hogy mindjárt kettőt láthattak-hallhattak: Fábíán Márta és Szakály Ágnes játéka

óriási sikert aratott. A két neves cimbalomművész Gyöngyössy Zoltán fuvolista közreműködésével a hangszer kínálta valamennyi lehetőséget megcsillantotta ezen az esten. Október 26-án Hamza Gábor, az ELTE professzora és a Franciaországban élő báró Radvánszky Antal jogtörténész tartott előadást a magyar alkotmányosság történetéről, a magyar jogrendszer hagyományairól.

De ezek a napok nem erről maradtak emlékezetesek számomra. Hanem Mádl Ferenc miniszter látogatása miatt, aki az UNESCO éves közgyűlésére érkezett október 25-én. Népes küldöttség kísérte, egyebek között Ginter Károly és Fasang Árpád, régi ismerőseim a minisztériumból, de természetesen eljött Köpeczi Béla akadémikus, a magyar Unesco Bizottság elnöke is. Csernus Sanyi és én mindent megtettünk annak érdekében, hogy az intézet kollektívája személyesen is találkozhasson Andrásfalvy Bertalan utódával, s feltételezem: Árpád mindent megtett annak érdekében, hogy ez ne következzen be. Nem volt könnyű úgy alakítani a miniszteri programot, hogy bepaszírozhassák az intézeti látogatást, de végül sikerült.

Mádl Ferenc délután 5-kor érkezett az intézetbe Szávai János kíséretében. Itt rövid sajtókonferenciát tartott a magyar tudósítóknak, majd beültünk az igazgatói irodába, de kérésünkre Árpád nem tarthatott velünk. Az eszmecsere majdnem kizárólag az intézet munkatársaira szorítkozott, de Jékely Zsolt főosztályvezető és Kisari Miklós sajtótitkár végighallgatta a panaszáradatot. Nyilvánvalóan nem a legelegánsabb módja a tájékoztatásnak, ha a legfőbb érintett nincs jelen, de addigra már annyira megromlott a viszony a kollektíva és vezetője között, hogy azt tartottuk volna igazságtalannak, ha ezt az értekezletet is ő dominálja. Amellett biztosak voltunk benne, hogy meg fogja találni a módját – ha már eddig nem találta meg Budapesten –, hogy az intézettel kapcsolatos koncepcióját, rögzelméit a miniszter tudtára adja. (Ld. pl. a Népszabadság idézett összeállítását.)

Mádl Ferenc nem sokat beszélt, többnyire csak hallgatta a vezetési stílust és koncepciót illető bírálatunkat. Annyi mindenesetre látszott, hogy zavarban van, mert nagy valószínűséggel Vígthól, Jékelytől és Biszterszkytól egészen más információi voltak az intézetről.

Az egy óránál hosszabb értekezlet után én vittem vissza a minisztert szállására, hogy legyen ideje felkészülni az esti fogadásra. Természetesen az autóban még beszélgettünk, s végre elmondhattam neki, amit már minisztériumi munkám során sem értettem: legyen bármekkora szaktekintély a maga tudományterületén egy igazgató, hogyan kaphat olyan teljhatalmat egy-egy külföldi magyar intézet élén, amely már-már a hitbizományra hasonlít? Hát nem a magyar kormánynak, a művelődési és a külügyi tárcának van külföldi kultúrpolitikája, stratégiája? Amihez a kiküldött stáb természetesen hozzáteszi a couleur

locale-t, az egyéni szint a helyi sajátosságokhoz igazodva, de azért mégis csak furcsa, hogy egyedül az igazgató ízlésére és mániáira legyen bízva egy-egy klé-belsbergi kulturális fellegvár irányítása.

Természetesen ez a helyzet sem Mádl Ferenc, sem a későbbi miniszterek hivatali ideje alatt nem változott.

A miniszter párizsi tárgyalásairól és sajtótájékoztatójáról a következő tudósítást küldtem el az Új Magyarországnak:

„Mint Mádl Ferenc elmondta, öt nagy területen csatlakozhat hazánk az UNESCO-hoz: a tanárok átképzésében; a környezetvédelemben, különösképpen a természet károsítását megelőzni hivatott technológiák kidolgozásában; a kommunikációval kapcsolatos kutatásokban; az emberi és kisebbségi jogok területén, végül a kulturális világörökség megmentéséért folytatott munkálatokban.

Mádl Ferenc nem mulasztotta el megemlíteni azt a fontos magyar kezdeményezést, amely egy budapesti foklörközpont kialakítására irányul. Az intézmény célja a kis népek kultúrájára vonatkozó kutatások eredményeinek közvetítése volna. A magyar tárcavezető találkozott François Fillon felsőoktatási és kutatási miniszterrel, s megállapodtak abban, hogy a következő év tavaszán újabb három évvel meghosszabbítják a decemberben lejáró magyar-francia felsőoktatási szerződést. Szorosabb együttműködés várható a Sorbonne Paris 4 egyetemmel is, amelynek elnökével Mádl Ferenc elvi megállapodást kötött egy hungarológiai központ létesítéséről.”

Másnap Dominique Audibert hívott ebédre. A Le Point-nek szeretett volna cikket írni a Gellért Szállóról, segítségemet kérte. Ezer örömmel! Összekapartam számára néhány prospektust és megadtam neki az igazgató, a legendás, és nem mellesleg nagy MDF-es Rubovszky András elérhetőségét.

Október 28-án délután hosszú beszélgetést folytattam Sujánszky Jenővel. A randevút ő kezdeményezte, s számos dokumentummal folszerelve érkezett a megbeszélrt kávéházba. Sok-sok évtizedre visszamenően elmesélte az itteni szabadságharcosok küzdelmét az 56-os forradalom „világtörténeti csil-logásának” megőrzéséért. (Jenő bátyám mind a mai napig ezzel az epithon ornans-szal érzékelteti a felkelés jelentőségét.) Ekkor tudtam meg, hogy 1960-ban, Hruscsov párizsi látogatásakor az összes reá veszélyesnek ítélt magyar emigráns szabadságharcost – köztük természetesen Sujánszkyt is – begyűjtötte a francia rendőrség, és két hétre Korzikára internálta. És ekkor mesélte el azt is, hogy tizenöt éves katonaiskolásként miért csatlakozott a Szálasi-puccs napján egy Budapestet védő egyetemi rohamzászlóaljhoz. Ez a „vallomás” mindennél pregnánsabban világította meg számomra a második világháború történetének roppant összetettségét, s azt, hogy mennyire nem szabad felületesen ítélnünk sem emberi felelősségről, sem történelmi eseményről. A történet dióhéjban:

1944. október 15-én Sujánszky Jenő a nagyvárad hadapródiskola tüzér szakos hallgatója volt. Éppen szabadságát töltötte gyógyszerész szüleinél Siófon, amikor az utcán beszélgető fiút szomszédasszonyuk odahívta az ablakhoz:

- Jöjjön csak, Jenőke, a kormányzó úr beszél a rádióban!

Ekkor hangzott el a híres Horthy-proklamáció, amelyben a kormányzó bejelentette, hogy minden ellenségeskedést meg kell szüntetni a szovjet hadsereggel szemben.

- Egy világ omlott akkor össze bennem – mondta Sujánszky Jenő negyvenkilenc évvel később. – Hadapródként félistenként néztünk fel Horthyra, az otrantói csata hőisére, a legfelsőbb hadúrra, s ekkor ez az ember arra hív fel bennünket, hogy fordítsunk fegyvert az addigi szövetségünk ellen? Aki most vállalva harcol a magyar csapatokkal a magyar föld védelmében? Ha március 19-én, a német megszállás napján hív fel Horthy az ellenállásra, azt habozás nélkül teljesítettem volna, de ezt lehetetlennek éreztem akkor, amikor a bolsevikok Budapestet ostromolják. Elköszöntem a szüleimtől és habozás nélkül felutaztam a fővárosba. Az SS Florian Geyerről elnevezett egységéhez csatlakoztam, ahol már harcolt egy fiatalokból álló egyetemi rohamzászlóalj. Az utolsó napokban estem fogságba Budán, de szerencsére sikerült megszöknöm – zárta le a történetet Jenő bátyám, aki jóval később könyv formájában is megjelentette kalandos életének történetét.

Beszélgetésünknek volt egy meglehetősen kényes része is: Sujánszky a nagykövetre kezdte panaszkodni. Kifejtette, hogy „nyugtalanítja Szávai János lekezelő magatartása”, s hogy csak ritkán tudja elérni. Úgy érzi, előfordul, hogy letagadtatja magát. Próbáltam megnyugtatni, hogy ez csak félreértés lehet, s ki-zártnak tartom, hogy a nagykövet szándékosan akarná lerázni. Németh István is szóba került, a szabadságharcos szövetség főtitkára, aki Sujánszky szerint az MDF itteni embere.

Jenő mindig nagyon őszintén beszélt hozzám, s máig nagy-nagy megtiszteltetésnek érzem bizalmát. (Ma már egyedül él 91 évesen, feleségét 2019 végén veszítette el. Liliane egyébként Brigitte Bardot állatvédő alapítványának főigazgatója volt.) Nyíltan kifejtette aggodalmát a magyarországi gyorsított kapitalizálódás miatt, amely csak a sokat emlegetett karvalytőkének kedvez.

Nem hagyott nyugodni a dolog, s másnap a követségen, virágnyelven megemlítettem Szávainak Sujánszky Jenő kesergését. Nem volt időnk hosszasan kibeszélni a dolgot. A nagykövet nem túl hízelgő szavakkal illette Németh Istvánt, akit ő inkább SZDSZ-szimpatizánsnak tartott. Megosztotta velem azt az információját, hogy Németh annak idején a szabad demokraták nevében Mérayt javasolta nagykövetségnek Szávai helyett. De nyilvánvalóvá vált, hogy János – minden tisztelete ellenére – Sujánszkyval sincs kibékülve. *„Az egész 56-os szövetségnek két tagja van. Az MHBK-sok legalább fel tudnak mutatni vagy harminc szimpatizánst”* – jelentette ki némi idegességgel a hangjában.

Még 28-án történt, hogy debat-diner-re voltam hivatalos Párizs Saint-Cloud nevű elegáns elővárosába. Abból az alkalomból rendezték, hogy Párizsban folytatott gazdasági tárgyalásokat Hörcsik Richárd parlamenti képviselő és Takácsy Sándor, az Antall-kormány egyik főtanácsadója. Utóbbi hosszú évek óta Franciaországban élt, nagy tekintélyű bankár, gazdasági szakember hírében állt. A vacsorára egy elegáns étteremben, az Ile-Verte-ben foglaltak asztalokat. Számai csak rövid ideig volt velünk, aztán tovább ment egy másik programra. Az asztalnál egy fess fiatalember ült mellettem, mint kiderült a Lyonnaise des Eaux közművállalat egyik középvezetője, Christian Chefdeville. Sok mindenről beszélgettünk, de nyilvánvaló volt, hogy elsősorban az érdekl, cégének milyen befektetési esélyei vannak Magyarországon. Miután az üzleti élet terra incognita volt számomra, hamar nyilvánvalóvá tettem, hogy tőlem mélyen szántó elemzéseket a magyar embrionális piacgazdaság helyzetéről ne várjon. Kiderült azonban, hogy őt sokkal földhöz ragadtabb dolgok érdeklik, például egy olyan magyarországi nagyváros társadalmi szerkezete, mint amilyen Pécs. Végül abban maradtunk, hogy a beszélgetést folytatjuk valahol, valamikor. Ez be is következett, így némi részem nekem is volt abban, hogy Pécs vízszolgáltatása a kilencvenes évek közepén a Lyonnaise des Eaux-Suez kezébe került. Innen a francia cég csak 2010-ben távozott, nem egészen önként, sőt, meglehetősen botrányos körülmények között.

1993 november

A hónap első két napját a családdal Hollandiában töltöttük. A legendás Maastrichtban kezdtük a gyorsvizitet, majd tovább indultunk Utrechtbe. Úgy terveztük, hogy ott töltjük az éjszakát, de csak megfizethetetlenül drága szállodákat találtunk – hol volt még a google-kereső? –, így végül egy Vinkeveen nevű kisvárosban szálltunk meg hullafáradtan. Másnap Amsterdam, városnézés, a viasmúzeum, aztán tovább Hágába. Túl sok időnk nem jutott a városra, csak amit az autóból láttunk, mert szerettünk volna a számunkra mindig csodát jelentő tengerparton többet időzni. Késő éjjel értünk vissza Párizsba.

A lig telt el egy hét, és ismét volt alkalmam találkozni Mádl Ferencel, akinek ezúttal az OECD oktatással kapcsolatos munkabizottsága előtt kellett állnia a sarat a magyar országtanulmány megvédése során. A miniszter november 3-án érkezett népes kísérettel, amelyhez még Párizsban is nyolc-tíz ember csatlakozott az OECD-képviselőtünkről, a nagykövetségről és az intézetből. Itt tartózkodásának három napja alatt négy alkalommal is volt alkalmam fuvarozni Mádl Ferencet, de az intézeti ügyek természetesen nem kerülhettek

szóba külső kollégák jelenlétében. A magyar országtanulmány megvitatásának egy része a PMI épületében folyt le, nem kis szervezőmunkát igényelve Árpád és Csernus Sanyi részéről. (Szinkrontolmácsok biztosítása, az esti fogadás előkészítése, stb.)

A tanulmány egyébként hónapokon át készült, természetesen magyar szakemberek közreműködésével. Az elaborátum jó néhány megfontolandó kritikai észrevétel mellett kedvezően summázta a magyar köz- és szakoktatási rendszert, illetve a felsőfokú képzést. Mádl Ferencnek a tárgyilagos megfigyelők által is imponálónak talált professzoros felszólalása nagyban hozzájárult a vitát övező kedvező légkörhöz. Mindez nem jelenti azt, hogy az opponensek nem fogalmaztak meg helyenként markáns kritikát a hazai iskolaüggyel kapcsolatban. A nemzetközi szakértők hiányolták például a világos oktatási stratégiát és a prioritások megfogalmazását. A liberális túlsúly miatt azon sem lehet csodálkozni, hogy eltúlzottnak találták a kormány szerepét az oktatási tervezésben, s szorgalmazták a kutatói és az állampolgári szféra nagyobb bevonását. Túl az általánosságokon több konkrét javaslatuk is volt. Például elengedhetetlennek tartották, hogy a középiskolai képzés után gyors, hatékony felsőfokú képzésben részesüljenek mindazok, akik nem dédelgetnek hosszabb távú egyetemi álmokat.

Természetesen a miniszteri látogatásról bőszeges tudósítást küldtem mind a Magyar Hírlapnak, mind az ÚjMaónak, s közben november 4-én délelőtt még a Père-Lachaise-ben is koszorúztunk Nagy Imre jelképes sírjánál.

Ezekben a napokban még két esemény miatt kellett fölvennem tudósítói sapkámot. November 4-én Jeszenszky Géza strassburgi látogatásáról küldtem rövid anyagot az Új Magyarországnak:

„A legutóbbi bécsi csúcserkeztet aprópénzre váltása folyik az Európa Tanács székhelyén. A legközelebbi így lehetne összefoglalni mindazt, ami a miniszteri bizottság mai ülésén történt. Mint ismeretes, az októberi csúcson két fontos döntés született: ki kell terjeszteni az Emberi Jogok Európai Egyezményét a kisebbségek kulturális jogaira is, továbbá egy ettől független, vadonatúj szerződést kell tető alá hozni az európai nemzetiségekről” – kezdtem az egyik beszámolót.

A másik témajavaslatot Pálffy G. Istvánnak, az MTV Híradó főszerkesztőjének küldtem, ugyanis a Duna TV többnyire telefonos tudósításai mellett néha a „királyi televízióból” is felkértek képből-hangból történő bejelentkezésre. (Ebben is a Reuters párizsi irodájának segítségét vettem igénybe.) Ezúttal a Francia-Osztrák Társaságnak az IFRI-ben megtartott közép-európai konferenciája volt a téma, amelyen Raymond Barre elnökölt, s amelyre meghívták Jeszenszky Géza és Kádár Béla minisztereket is. A magyar külügyér felhasználta az alkalmat Léotard hadügyminiszter meglátogatására, s egy beható eszmecserére Moravcsik cseh külügyminiszterrel, aki szintén a konferencia meghívottja volt. Az eseményre a már ismert Concorde-téri Hotel Crillonban, a Francia Autó-

mobil Klub reprezentatív székházában került sor november 8-án. Mai szemmel nézve egy kicsit érdekes a konferencia summázata, amit a Magyar Hírlapnak küldtem el:

„Visegrád ide, régi érdemek oda, egyedül a gazdaság és a demokrácia valós állapota számít egy adott ország felvételénél az Európai Unióba. Röviden így lehetne összefoglalni a Francia-Osztrák Társaság kedden véget ért párizsi kollokviumának üzenetét. A hétfői tiszteletkörök után tegnap délelőtt már a valódi vita elemei is fellelhetők voltak az ülésteremben.

Az elsőként előadó Kádár Béla magyar külgazdasági miniszter leszögezte: Magyarország jó szívvel vesz részt a visegrádi együttműködésben, de távolról sem tekint az alternatívának az Európai Unióhoz való csatlakozással szemben, és nem lelkesedik a csoportos felvétel gondolatáért sem. A vita Jacek Saryusz-Wolski hozzászólása nyomán élesedett ki, miután a lengyel EK-ügyek minisztere – Vaclav Havel után szabadon – »Kelet-Közép-Európa harmadik elárulásával« vádolta meg a nyugati országok kétségkívül gyakran fanyalgó politikusait. (Ezen a konferencián is akadt, aki igyekezett bagatellizálni a földrészt, s ezen belül Közép-Európát fenyegető veszélyeket.)

Az összefüvetel jó alkalmat teremtett arra, hogy Alain Lamassoure, az európai ügyek minisztere, újra és talán minden eddiginél világosabban kifejtse a francia álláspontot közös Európánkról.

– Óvatosan bányunk a volt kommunista tömb országainak bírálataival – szögezte le mindjárt az elején –, hiszen ezek a népek olyan gazdasági és társadalmi feladvány előtt állnak, amelynek megoldására a Nyugatnak több évszázad állt rendelkezésére. Súlyosbítja a helyzetet a történelmi okok miatt létező, s máig megoldatlan nemzeti-ségi és etnikai kérdések sokasága. Franciaország elismeri a kisebbségek kollektív jogait, a biztonságra való törekvésüket, ugyanakkor elvárja az adott államhoz való lojalitásukat, s azt, hogy ne éljenek vissza jogakkal – hangsúlyozta Lamassoure, aki szerint a Balladur miniszterelnök nevével fémjelzett békeprogram használható megoldást kínál.

Lamassoure nem hagyott kétséget afelől, hogy Franciaország az érintett országoktól várja a legtöbb erőfeszítést, s kizárta az Unió gyors és »meggondolatlan« kibővítésének lehetőségét. Ez utóbbit az oroszok, mi több, a kínaiak esetleges érzékenységevel indokolta...

A mai viszonyok ismeretében ez utóbbi kijelentés láttán alig hiszünk a szemünknek...

November 16-án diplomata értekezleten Árpád beszámolt madridi útjáról. Pikírt megjegyzéssel illette az ottani diplomatakat (is), elismerően beszélt a Goethe Intézet gazdagságáról. Később a nagykövettel ismét szót váltottunk az ügyemről, az intézeti leépítések tervéről. Közölte, hogy legközelebb

a két ünnep között tud majd a miniszterrel beszélni erről, de addig sem ártana néhány ajánlólevelet beszerezni az itteni magyaroktól. Biztosítottam róla, hogy Sujánszky Jenő ezt már régen megtette az érdekekben.

Másnap az intézeti értekezleten is téma volt Madrid. Árpád hosszú monológban ecsetelte utazásának tapasztalatait, majd bejelentette, hogy a londoni és a madridi intézet megnyitása biztos. *(N.B. máig, 2021-ig nincs Madridban magyar kulturális intézet...)* Kifejtette, hogy a lengyel utat kellene járni: miután kiégett a párizsi épületük, csak az igazgató és a titkárnője maradt az egész intézetben. „Az igazgató új lakásba is költözhetett” – tette hozzá ábrándozva. *(Ismét csak zárójelben: a lengyel intézet máig sem nyitott ki.)*

Nagy visszhangot keltett Párizsban is Göncz Árpád segélykérő szövege, amelyet a La Stampa című olasz közölt még szeptemberben. *„Európa segíts!”* – állt az újság címlapján a magyar köztársasági elnök szájába adott könyörgés. A vele készült interjúban pedig egyebek között az állította, hogy *„Magyarországon az információ rab, mint a kommunista időkben”,* s hogy *„az ellenzék nem tud a néphez szólni, ez pedig súlyos probléma, mert közelednek a választások.”* Végül pedig az olasz olvasó megtudhatta, hogy *„Magyarországon minden olyan hangot elnémítottak, ami ellentétet a kormányon lévő konzervatív párt véleményével.”*

November 23-án nyílt rá alkalmam, hogy felhívjam Faragó Andrást, Göncz Árpád sajtófőnökét, akit még a Bányász Rezső-féle kormányzóvivői tájékoztatókról ismertem, a nyolcvanas évek végéről. Később minisztériumi szóvivőként is többször találkoztam vele, amikor már Göncz mellett dolgozott. Beszélgetésünk apropójára már nem emlékszem, de természetesen rákérdeztem a La Stampa cikkére is. Faragó valami olyasmit magyarázott, hogy ez egy háttérbeszélgetés volt, amelyen a La Stampán kívül a Reuters, a Finn Rádió, a Financial Times és a svájci állami hírügynökség tudósítója vett részt. A beszélgetés magyarul indult, amit angolra fordítottak, s erről értelemszerűen olaszra. A La Stampa cikke Faragó szerint összesen két és fél mondat egyenes idézetet tartalmaz, s a címet is az újság adta.

Kérdésemre, hogy jönnek-e Párizsba, Faragó azt felelte:

- Mennénk, de egyesek mindent megtesznek azért, hogy mi a lábunkat se tehessük be oda...

Ezekben a napokban a muzulmán kendők használata vagy tiltása foglalkoztatta a francia közvéleményt. *„Elképesztő ez a foulard-ügy – írtam fel naplómbe november 24-én. – Négy diáklányt kitiltottak az iskolából a muzulmán kendő miatt. Marie-José szomszédasszonyunktól kezdve a gyerekek tanáraiig mindenki egyetért a tiltással, mondván, hogy a kendőviselés provokáció. Ha ez nálunk történt volna, a Le Monde már xenofóbiát kiáltana!”*

A kedélyeket csak nagy nehezen lehetett lecsillapítani. A tiltáson akkoriban magam is felháborodtam, mert arra gondoltam, hogy ezzel az amúgy is a szent laicitás alapján működő iskolarendszer alaposan túlreagálta a dolgot. Ma már persze egészen másként gondolom – a szemünk előtt zajlik a volt gyarmatok népének törlesztési kísérlete a sok évszázados elnyomásért. S főként: ha a kereszt, a kipa ki van tiltva az iskolából, miért éppen az arcot-haját eltakaró kendő lenne kivétel Franciaországban?

Még aznap hosszú beszélgetést folytattam Fejérdy Tamással, az Országos Műemléki Hivatal elnökével. Rokonszenves, invenciózus embert ismertem meg benne. Megállapítottuk, hogy sok értelmes dolgot lehetne csinálni együtt, persze nem csak Párizssal, hanem a többi intézettel is. Barátságban váltunk el azzal, hogy december 8-án jön megint.

November 27-én Kopátsy Gáboréknál voltunk vendégségben. Róla még nem beszéltem, pedig első misszióm alatt sokszor találkoztam ezzel a fiatal, útkereső közgazdással, aki édesapja, Kopátsy Sándor árnyékából igyekezett kitörni külföldön. Kopátsy Sándor az akkori idők egyik ismert közgazdásza volt, aki nem egyszer botránkoztatta meg a régi és új elvtársakat sajátos nemzetgazdasági elméleteivel, s aki még most, kilencvennyolc évesen is szívesen megosztja gondolatait a nála kopogtatókkal. (Például két évvel ezelőtt óva intette a magyarokat az euró bevezetésétől...)

Igazából nem tudom, fia miből élt Franciaországban, csak arra emlékszem, hogy közös terveket szövögettünk a hazaköltözésem utáni időszakra. Például fölváztam neki régi vesszőparipámat, a Baranyai Alkotótelepekben rejlő kulturális, turisztikai és gazdasági lehetőségeket: kerámiakurzus a siklósi kolostorban, szobrászati tábor a villányi szoborparkban, festőiskola valahol a Mecsekben. Minőségi borvidék, gyógyvíz, történelmi városok, a természet és az épített környezet harmóniája – mi hiányzik még? Terveztünk még egy ideig, aztán szépen lassan kikoptunk egymás látóköréből.

Anapi szörnyűségek rendszeres felmutatása ellenére a Nyugat még mindig nagyon keveset tud a délszláv válság eseményeiről, és még annál is kevesebbet a testvérháború valódi okairól” – írtam november 29-én abban a tudósításomban, amely az intézetünkben megnyílt fotókiállításról adott hírt. M. Soós György budapesti fotóriporter képei a magyarországi menekültszolgálatok tevékenységét mutatták be.

A kiállítást Nyáry Judit kezdeményezte, egy rendkívül energikus asszony, aki az emigráns magyarok körében igen nagy népszerűségnek örvendett. Életvidám, harsány hölgy, a *Camp sans Frontières* fantázianevű segélyszervezet vezetője. Számtalan utat szervezett már a Ceausescu által amortizált Erdélybe,

majd a délszláv háború kitörése után a horvátországi és dunántúli menekülttáborokba. Karitatív munkáját több francia nagyvállalat támogatta. De szívesen felkarolta az emigráció magyar fiataljait is: e cél érdekében a *Jeuneses hongroise* egyesületet hozta létre, amely egész Franciaországból toborzott tagokat. Nagy barátságban váltunk el 1994 végén, s szerettem volna húsz évvel később is fölmelegíteni vele a kapcsolatot. Judit asszony azonban addigra már visszavonult, súlyos betegsége miatt minden nyilvánosságtól elzárkózott. 2019-ben hunyt el. Isten nyugosztalja.

1993 december

A december egy kellemetlen adminisztratív ügygel köszöntött be. Szigorú hangú levelet kaptam a francia rendőrségtől, miszerint „ideiglenes rendszámmal történő visszaélés” szabálysértését követtem el, s ezért súlyos pénzbüntetést helyeztek kilátásba. Hosszú válaszlevelet szerkesztettem, amelyben válaszoltam azt a „ténykörülményt” hogy én örültem volna a legjobban, ha krétával felrajzolt ideiglenes rendszámom helyett sokkal hamarabb megkapom a diplomáciai védettséget biztosító zöld, végleges rendszámablámam. A cserére nem az én mulasztásom, hanem a francia külügyminisztérium adminisztrációjának késlekedése miatt nem került sor az előírt egy hónapon belül. A levelet végül nem én, hanem – biztos, ami biztos – a konzul írta alá, úgy fest eredményesen, mert a későbbiekben már nem zaklattak emiatt.

December 12-e, vasárnap. Történelmi dátum. Ismét a naplómra hagyatkozom:

„Egész nap heverészás, miután előző nap a városban sétáltunk, és sokat bolyongtunk a Természettudományi Múzeumban is. Délután 2 óra felé hívott Csernus, hogy a France Info bement a Antall József halálhírére az AFP bécsi irodájára hivatkozva. Később a hírt cáfolták. Rögtön hívtam az itteni MTI-t, de csak a répondeur felelt. Juhász Judit kormányzóvivő irodájának ügyeletesével viszont tudtam beszélni. »A bécsi Reuters-tudósító adta le a hírt – közölte –, de már cáfolták. Tény, hogy az orvoscsoport a miniszterelnök állapotának rosszabbodását állapította meg. Az orvosok minden megtesznek az érdekében.«

Telefonáltam Szávainak, de csak a veje vette föl, neki mondtam el a hírt. Molnár Gézát és Kisarit is hívtam. Este háromnegyed 6-kor viszont Géza hívott fel a halálhírrrel. Ezúttal az igazival. Marcsáék (sógornőm) is hívtak, aztán Kisari. Szávai az autóból hívott rádiótelefonról, neki én mondtam el.

A France Info első és második híre ez volt az orosz választások mellett. Megint jérvolták, no, kit? Várkonyi Tibort, az előző kurzus sajtóattaséját. A France 3

tévécsonán egyelőre nem hír. Csak Popescu, aki 99 évesen tegnap halt meg. (Elvira Popescu román származású francia színésznő, népszerűsége Honthy Hannáéval és Karády Katalinével hasonlítható össze.) A France 3 már hetedik perce beszél Popescuról. A világ legprovinciálisabb népe a francia! Aztán 5 perc a GATT médiával kapcsolatos állásfoglalásáról. Három perc a moszkvai választásokról. A huszadik percben Antall halálhíre.

A TF1-en 4-5. hír Moszkva után. Este Molnár Géza telefonál. Bejátszottam neki Várkonyi szövegét, aki szerint esély van a jobboldali eltolódásra, »kivéve, ha a köztársasági elnök nem ír ki előrehozott választásokat«. Micsoda figura! Számai holnap fél 12-re sajtótájékoztatót hirdetett. Sujánszkyt lemondtam, illetve ő jön a követségre.»

Másnap egész nap a nagykövetségen voltam. A sajtótájékoztatóra meglepően kevesen jöttek el. Antall Péternek kondoleáló levelet írtam. December 14-én este a Szenátusban a Société Internationale des Beaux-Arts vendégeként vacsorán vettem volna részt, de ezt lemondtam, mert Giscard d'Estaing érkezett a követségre részvétét kifejezni az ilyenkor szokásosan kihelyezett gyászkönyvbe. Fölmerült, hogy interjút is lehet kérni tőle Antallról. Ezt különösen Chrudinák Alajos forszírozta az MTV Panoráma című műsora számára. Én őt személyesen nem ismertem, valószínűleg Feledy Péter vagy Pálffy G. István közvetítésével jutott el hozzám. Az volt a kérése, hogy Antall Józsefről kérdezzem Giscard-t, aki 1990-ben még Budapestre is eljött kampányolni az MDF mellett. Gözerővel kezdtem el a szervezést.

A miniszterelnök még ellenfeleit is megrendítő halála nem függesztette fel a már megszervezett diplomáciai találkozókat. December 13-án Lőrincz Kálmán vezérezredes, a Honvédség parancsnoka érkezett Párizsba több napos látogatásra. Tárgyalt a különböző haderőnemek parancsnokaival, majd december 16-án Nancyban terepgyakorlaton vett részt. Ide elkísérhette a sajtó is. Tőlem a Duna TV kért tudósítást. Szokás szerint a Reuterstől béreltem stábot, s a két francia fiú autóján vágtunk neki kora reggel a háromszáz kilométeres útnak. A találkozó a nancy-i gyorsreagálású dandár laktanyájában volt megbeszélve, innen mentünk ki katonai terepjárókon a harcászati gyakorlat helyszínére, egy vadregényes, erdős-hegyes vidékre.

Akkoriban még fényévnyi távolság választotta el egy francia elit egység kiképzettségét és felszereltségét a volt kommunista blokk országainak lepusztult ármádiájától. Mondhatnám, hogy a francia katonák amolyan „vakulj paraszt” mutatványt vezettek elő, de valószínűleg messze járnék az igazságtól: a terepuha, az arcfestés, a járművek álcázása, a helikopterről egy szál kötélén boszorkányos ügyességgel földre ereszkedő, s egyből tüzet nyitó katonák látványa mind-mind igazi volt. Egy olyan hadsereg begyakorolt mozdulatai, amelyeket

Afrikában, Indokínában és még ki tudja hol vívott öldöklő küzdelmek tettek próbára. Lehetetlen volt nem a mi szármalmas harci gyakorlatainkra gondolnom, ahol a számvevő őrmesterek négy-öt löszert osztottak ki fejenként, nehogy el-pazaroljuk a nép vagyont, s ahol első világháborús gázálcokban futkároztunk a mezőn, *atomvillanás* parancsszóra időnként hasravágódva.

A deszant-bemutató végén francia vendéglátóink egy kis koktéllra invitálták a magyar vendégeket. Mi tagadás, nem bántuk, mert az eső vígasztalanul esett, s a látványosság végére bőrig áztunk. Nos, az erdei fogadás már jobban felidézte a kádári Néphadsereg világát: a bokáig érő sárban a francia kiskatonák raklapokból terítették le szőnyeget, amelyek többé-kevésbé lehetővé tették, hogy a fényes tábornoki bakancsok mértéken felül ne sározzódjanak össze. Az így összetákolt faút egy nagy szultáni sátorra emlékeztető alkotmányhoz vezetett, amelynek ajtajában – nem tévedés: – két huszár állt magyar történelmi egyenruhában. S ezek nem magyar huszárok voltak, hanem franciák, méghozzá igaziak. A XVIII. században magyar főnemesek (Bercsényi, Esterházy stb.) által alapított francia huszárezredek katonái, akik a mai napig őrzik hagyományait. Három ilyen alakulat van még hadrendben: Elzászban és Lotharingiában felderítők, a Pireneusokban pedig ejtőernyősök. Mint majd a maga helyén írok róla, 2016-ban alkalmam volt meglátogatni mindhárom ezredet, de a metz-iek hadgyakorlatát már 2003-ban is filmeztem az Aranyfüst című MTV-magazin számára.

Belépvé a sátorba akár egy párizsi szalonban is érezhettük volna magunkat, hiszen semmi sem emlékeztetett arra, hogy egy esőáztatta erdei tisztás kellős közepén vagyunk. Az asztalok roskadoztak a finomabbnál finomabb rafinált falatoktól, és a hasonló tulajdonságot mutató italoktól. Természetesen Lőrincz Kálmán igen nagy elismeréssel nyilatkozott francia vendéglátóiról. Benne volt felvillanyozódott arckifejezésében: ha ilyen a NATO, nosza, ott a helyünk...

Végül sikerült megszervezni a Giscard-interjút. Örök hála Mme Bélangernek, Giscard d'Estaing titkárnyőjének, aki az első megkereséstől fogva rendkívül segítőkész volt. Az egykori köztársasági elnök – akkortáj parlamenti képviselő – a Nemzetgyűlés épületében lévő irodájában adott randevút az egyik esti ülés szünetében. Időben érkeztünk, a francia kollégák felállították a kamerát, bekészítettük és kipróbáltuk a mikrofonokat, ahogy ilyenkor szokás. Kis késéssel robogott be a képviselő úr, aki valamenyiünket barátságosan üdvözölt, s csak akkor komorult el, amikor közöltem vele, hogy körülbelül tizenöt percesre terveztem az interjút. „Nem, nem, arról szó sem lehet – tárta szét a kezét Giscard. – Vissza kell mennem az ülésterembe. Maximum öt percem van.”

Nem sokat vacakolhattunk tehát, sorban tettem fel kérdéseimet: Milyen személyes emlékeket őriz Antall Józsefről? A nekrológokban még ma is azt lehet olvasni, hogy ő egy XIX. századi módon gondolkodó politikus volt. Mennyire osztja ezt a nézetet? Milyennek ítélte meg budapesti látogatásakor Magyarország esélyeit egy békés és lehetőség szerint gyors demokratikus átmenetre? Ehhez képest milyennek látja országunk mai helyzetét? Gyakran vádolják a Magyar Demokrata Fórumot azzal, hogy a feudalizmus iránt nosztalgiát érző nacionalista párt, amelytől nem áll messze az irredentizmus sem. Személyes emlékei és mai ismeretei szerint mi a véleménye ezekről az állításokról?

Valéry Giscard d'Estaing egyetlen kérdést sem került meg, s tán mondanom sem kell, hogy véleménye nagyon kedvező volt mind Antallról, mind pártjáról. Amikor befejeztük az interjút, az óra tizennyolc perccel mutatott többet, mint amikor elkezdtük...

Természetesen nagy örömmel és elégedettséggel játszottam föl másnap az interjút Budapestre a rue Cognac-Jay-ben található televíziós technikai központból. Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor csöngött a telefonom, s maga Chrudinák jelentkezett be. A kétoktávós C-n kezdte, üvöltve:

- Hogy képzelted ezt a rakás szart ide küldeni? Nem ezt kértük tőled.

- Miért, mi baj vele? – dadogtam döbbenten.

- Hogy mi a baj? – ordította a sztárriporter. – Hát az, hogy nem arról szól, amit kértünk. Mi azt kértük, hogy Giscard dicsérje Antallt, mondja ki, hogy európai formátumú államférfi volt, meg ilyesmi... Ehhez képest te a nacionalizmusról meg ilyen hülyeségekről kérdezed.

Lassan kezdtem magamhoz térni.

- Nézd, én újságíró vagyok, nem propagandista. És rokona sem vagyok Giscard-nak. Én nem rághatom a szájába egy volt francia köztársasági elnöknek, hogy mit mondjon. Kérdeztem Antallal kapcsolatos személyes emlékeiről is, nagyon szépen emlékezett meg róla. Ez ott van a szalagon.

- Igen, de nem mondja ki, hogy nagy államférfi, európai formátumú politikus volt! Ezt kellett volna kimondatnod vele! Vagy visszamész és megcsinálod még egyszer, vagy ez az anyag nem fog lemenni – fejezte be, s lecsapta a kagylót.

Tán mondanom sem kell, hogy nem mentem vissza. Akkor legalábbis nem. Később, egy Antallról készült emlékfilm számára a nyáron ismét fölkerestem Giscard d'Estaing-t, de annak már nem Chrudinák volt a szerkesztője. Ez az emlékfilm más szempontból is emlékeztet számomra, még írni fogok róla.

Az ünnepeket Párizsban töltöttük békében és nyugalomban. A város hozta a szokásos varázslatos formáját: a sugárutak tobzódtak a fényben, szinte nem volt olyan fa az út mentén, amire ne aggattak volna villanyégő-füzért. A franciák sokkal előbb felállítják otthon s a köztereken a fenyőfát, mint a magya-

rok. Nálunk, mint köztudott, csak a Szenteste délutánján kerül olyan állapotba a fenyő, hogy fogadhasa a Kisjézust. Francia barátaink ennél türelmetlenebbek, az áruházakról nem is beszélve, ahol már november végén hópihék szállnak Saint-Nicolas piros ruhás alakja körül.

Szilveszterkor a követségi kollégák hívtak meg bulira „a nagykövetség összes termeibe”. Nem emlékszem, hogy rossz lett volna a hangulat, olyannyira, hogy csak reggel 6 óra felé botorkáltunk le az avenue Foch és a porte Dauphine sarkán lévő metróaluljáróba. Éppen bent állt egy üres szerelvény, s már megcéloztuk az első kocsit, amikor kijött a pénztáros a fülkéjéből, s jóindulatúan azt tanácsolta, hogy ne oda szálljunk fel, mert éppen most helyezkedett el ott egy gyanús társaság... Megköszöntük szívességét, s miután a párizsi metrókocsik között nem lehet szabadon vándorolni, nem is történt semmi baj. Csak később jutott eszembe: mi van, ha egy nemtörődöm RATP-dolgozó teljesít az újév első napján szolgálatot? De ha ő maga is gyanúsnak találta a csoportot, miért nem értesítette a rendőröket?

Amúgy a párizsi metrón utazni mindig is egy kaland volt, s a helyzet azóta csak romlott. Nem lehetett úgy megtenni még egy pár perces utat sem, hogy valamelyik állomáson ne szállt volna fel vagy egy zenész, vagy egy koldus, vagy egy magában beszélő-gesztikuláló, szerencsés esetben békés elmebeteg. Egyszer valahol az Opera táján a velem szemben lévő ülésről felkelt egy félvér fickó, ballonkabátja belső zsebéből elővett egy akkumulátoros villanyfűrőt, s elkezdte turkálni az ülő nők haját. Szerencsére nem kapcsolta be, különben akár meg is skalpolhatta volna szerencsétlen riadt utastársait. A fickó persze roppant viccesnek találta a jelenetet, s az utazóközönség is próbált jóarcot vágni hozzá, nehogy begorombuljon az atyafi. Éppen leszállni készültem, amikor visszaért hozzám, s diadalmasan a mellemnek szegezte a fűrőt. A szívem táján kezdett köröznii vele.

- Á, itt a pénztárcád... - mondta diadalmas mosollyal. – Most megfűrjük a kasszát.

- Nagyot csalódnál – próbáltam mosolyt erőltetni az arcomra. – Soha nem hordok pénzt magamnál...

Szerencsére éppen kinyílt az ajtó, s leléphettem, így már csak távolról hallottam, hogy a villanyfűró nagyon is működik: mesteremberünk a feje fölött kaszálva zümmögte.

1994 január

A karácsonyi ünnepkör vége itt is a Vízkereszt, amelyhez máig szigorúan megtartott népszokás kapcsolódik Franciaországban, Belgiumban, Luxemburgban és a Saar-vidéken: a *galette des rois*. A hagyományosan erre a napra

tartogatott lapos, kerek süteményben elrejtene egy kis figurát, s aki megtalálja a neki kiporciózott szeletben, ő lesz a király. Egyesek az ősi római eszem-iszom egyik szokását, mások a Három Királyok látogatásának bibliai történetét sejtik az igen népszerű tradíció hátterében.

Az 1994-es galette-et a Brunschwig-család körében szeltük föl. Még a hetvenes évek végén Pécssett ismerkedtünk meg Paule-lal és Denis-vel, akiknek meghibásodott öreg autójuk, amivel a kommunista Vadkelet felfedezésére indultak. Fönt laktak a város fölötti kempingben – ma már csak romok vannak ott –, s szegények igen csak szomorúak voltak, hogy három napig nélkülözniük kell járművüket, amivel Dél-Dunántúl nevezetességeit szeretnék volna bebarangolni. Megesett rajtuk a szívem, s feleségemmel följánlottuk, hogy elvisszük őket az obligát helyekre, Harkányba, Siklósra, Szigetvárra, Orfűre. Barátságunk kiállta az idő próbáját. A következő évtizedben találkoztunk Párizsban, az Adrián, Szlovéniában és ismét Magyarországon. Első kiküldetésünk alatt többször is megfordultunk szép montmorency-i házukban, s egyszer egy jóbarátjukhoz is együtt szaladtunk ki hétvégre Normandiába. Denis ápoló volt egy kórházban, s ebből a fizetésből tartotta el öttagú családját! Igaz, nem éltek nagylábon. Amit lehetett, megtermeltek a ház körül, s nem restellték leszüretelni a gazdátlan montmorency-i kertek gyümölcsfáinak termését, amiből Paule remek lekvárt főzött. A kilencvenes évek közepén gondoltak egy nagyot, s elköltöztek Martinique-ra, ami köztudomásúlag Franciaország egyik tengeren túli megyéje, tehát ugyanúgy az Európai Unióhoz tartozik, mint Marne, vagy Calvados. Denis fizetése még többet ér ott, és persze nyugdíja is. Fűtésre, meleg ruhára nincs gondjuk, s Paule is kedvére hódolhat nyelvészkedő és népművelő szenvedélyének.

Bejött, és miért ne jött volna be az első kellemetlenség is. Január 4-én az ismert és népszerű külpolitikai televíziós újságíró, Sugár András hívott fel, hogy készítsek interjút Jean Béranger és Stéphane Rosière történészekkel valamelyik műsora számára. (Az Erdély története kapcsán már beszéltem erről az idős és fiatal kitűnőségről.)

Január elején egy franciát megtalálni! Sőt kettőt! Amikor köztudomásúlag itt december közepétől január végéig megáll az élet. Nagy nehezen mégis sikerült megszerveznem az interjút, s már éppen a stábbal egyeztettem, amikor január 7-én jött a hidegzuhaný: Sugár telefonált, hogy bocs', de mégsem kéri az interjút.

Hogy a költőt idézzem: „S jutott eszembe számtalan szebbnél-szebb gondolat...”

Úságíróként nagyobb szerencsém volt Danielle Mitterrand-al, a köztársasági elnök feleségével. Szávai János kíséretében találkoztam vele január ele-

jén, amikor egy esetleges magyarországi látogatásáról tárgyaltak. Mitterrandné – lánykori nevén Danielle Émilienne Isabelle Gouze – alacsony, filigrán, Kleopátra-frizurát viselő halk szavú asszony volt, a francia értelmiségi nő archetípusa. Fiatal korában nagyon csinos lehetett, de hetven éven felül is megőrizte szép vonásait. Az elnöki házaspár hivatalosan a quai de la Tournelle-t és a boulevard Saint-Germain-t összekötő egyik szűk kis utcában, a rue de Bièvre-ben lakott. Ez már csak azért is könnyen tudatosodott bennem, mert állandóan rendőrkordon zárta le mindkét oldalról, s az intézet felé ballagtamban itt soha nem tudtam a Saint-Germainre fölkanyarodni. Mitterrandéknak három közös gyermekük volt, az egyik miniszteri posztra is felvergődött. De már akkoriban köztudomású volt, hogy az elnöknek van egy „másik élete” is. Olyannyira, hogy sok évvel Mitterrand halála után kiállt a nyilvánosság elé e másik kapcsolatából származó leánya, és szuggesztív, megrázó vallomást tett a család kettős életéről, s a vele való kapcsolatáról. Töredékes emlékeim miatt ismét csak korabeli tudósításomat hívom segítségül a first lady-vel történt találkozásom leírásához:

„Danielle Mitterrand, a francia államfő felesége elfogadta Szávai János párizsi magyar nagykövet meghívását a magyarországi menekülttáborok meglátogatására, és egyetértett azzal, hogy hazánk joggal tart igényt nagyobb figyelemre és nemzetközi segítségre a menekültek ellátása során. Franciaország első emberének felesége a France-Libertés Alapítvány elnökeként tevékeny részt vállalt a bebörtönzött szerb ellenzéki politikus, Vuk Draskovics kiszabadításáért indított mozgalomban, s több ízben személyesen, a helyszínen nyilvánította ki szolidaritását az ostromlott Szarajevó lakosságával.

Szávai János tegnap délután az alapítvány székházában találkozott Danielle Mitterrand-al, s tájékoztatta őt Magyarország humanitárius tevékenységéről. A nagykövet elmondta: 1989 őszétől 1993 őszéig százhuszonkétezer ember kért hosszabb-rövidebb ideig menedéket hazánkban. Közülük a Genfi konvenció alapján mintegy ötezer-ötszáz fő szerzett menekültstátuszt, s ők három befogadóállomáson, valamint öt átmeneti szálláson tartózkodnak. Emellett mintegy húszezer főre tehető azoknak a száma, akik különböző okoknál fogva nem vállalták regisztrálásukat, de bizonyíthatóan az ország területén élnek. A menekültek zöme ma már bosnyák, akiket más nyugati ország nem kíván befogadni, s hazájukba sem térhetnek vissza. Anyanyelvi tanárok és könyvek hiánya miatt nagy nehézségekbe ütközik gyermekeik iskoláztatása, s ugyancsak kilátástalannak látszik az életerős férfiak foglalkoztatása is – elsősorban a szükséges nyelvtudás hiánya miatt.

Ráadásul az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának támogatása az 1992. évi kilencmillió dollárról tavaly szűk négymillióra csökkent. A segélyszállítmányok kampanyyszerűen érkeznek. A tartós tábori lét, az összezártság súlyos lelki és idegi károsodással jár. Szávai János nagy elismeréssel emlékezett meg a Comité d'Aide médicale et de Parrainage sans Frontières francia segélyszervezet 1991 óta folyamatosan ér-

kező szállítmányairól. Végezetül a nagykövet átnyújtotta Danielle Mitterrand-nak a hazai menekülttáborok életét bemutató fotóalbumot, M. Soós György fotóriporter alkotását. Mitterrand asszony látogatását az alapítvány szakértői csoportja készíti majd elő.”

Január 13-án Pintér Sándor altábornagy, országos rendőrfőkapitány érkezett Párizsba a magyar-francia rendvédelmi megállapodás szövegének véglegesítésére és aláírására. Kiderült számunkra, hogy a német után a francia rendőrség a magyar bűnüldöző szervek legfontosabb nyugati partnere. Látogatásának első napján Pierre Lanier főfelügyelővel tárgyalt a technikai részletekről, majd másnap Edouard Lacroix-val, a francia rendőrség főigazgatójával aláírták az újabb egy éves megállapodást – lényegében az 1990 óta létező kooperáció megújítását. A szerződés francia segítséget ígért a magyar rendőrségi apparátus korszerűsítéséhez, a rendőrök továbbképzéséhez, de tartalmazott operatív – gondolom hírszerzési és konkrét bűnüldözési megállapodást is.

Pintér tábornok bizonyára szép élményekkel távozott Párizsból, hiszen egyik este az Eiffel-torony legtetijén lévő étteremben, másnap a Champs-Élysées-n vacsorázhatott, az Automobile Club már említett arisztokratikus székházában ebédelt, és a város nevezetességeivel is volt alkalma megismerkedni.

Egyben biztos vagyok, hogy január 13-án a place de la République és a place de la Nation felé nem vitték el, ugyanis ott a köztársasági érületű franciák közül mintegy kétszázezren a „Szent Laicitás” mellett tüntettek. A jobboldali Ballardur-kormány ugyanis elkövette azt a szörnyűséget, hogy kísérletet tett az 1850-es úgynevezett Falloux-törvény módosítására. Ez a kőbe vésett törvény megtiltotta az önkormányzatok számára, hogy tíz százaléknál nagyobb támogatást nyújtsanak a területükön lévő egyházi iskolák felújítási költségeihez. A harcos antiklerikális jogalkotás egyik fő támogatója annak idején Victor Hugo volt.

Persze, azóta sok víz lefolyt a Szajján, s az állam és egyház viszonya is lényegesen módosult Franciaországban. Mindez azonban nem hatotta meg az alkotmánybíróságként működő Államtanácsot, s a Ballardur-kormány kezdeményezését alkotmányellenesnek nyilvánította. A meghirdetett tüntetés így már eleve okafogyottá vált, de a francia baloldalt – pártokat és szakszervezeteket – nem olyan fából faragták, hogy ilyen könnyen lemondjanak egy jó kis demonstrációról. Így aztán nem csoda, hogy e jeles napon kommunista partizánaloktól volt hangos lakóhelyünk környéke, a République-et a Nationnal összekötő Voltaire sugárút.

Nem egészen egy héttel később, egy ritka nagy egyéniségtől vett búcsút a zenei világ, s a világ magyarsága: hetvenhárom éves korában, január 15-én szívroham következtében elhunyt Cziffra György zongoraművész. Hihe-

tetlenül fordultatos élete volt. Muzsikus cigány családban, nagy szegénységben gyerekeskedett, de zenei tehetsége már nagyon korán megnyilvánult. Mindössze nyolc éves volt, amikor a Zeneakadémián Dohnányi Ernő, Weiner Leó és Ferenczi György tanítványa lett. Tizenhárom évesen már külföldön adott klasszikus zenei hangversenyeket, mégis anyagi okból arra kényszerült, hogy tizennégy évesen budapesti bárókban lépjen fel. Nagyon korán megnősült, egy különös nevű egyiptomi származású nőt vett feleségül. Soleikától 1942-ben fia született, őt magát ugyanebben az évben behívták katonának, s annak rendje-módja szerint szovjet fogságba esett. Innen sikerült megszöknie, s 1947-től folytathatta zenei tanulmányait. Vesztére megkísérelte elhagyni bolsevizálódó hazáját, de 1950-ben a kis család fennakadt a csehszlovák-osztrák határon, s Cziffrát kényszermunkára ítélték. „Természetesen” őrei a zongoristáknak kifejezetten javallott kőfejtő munkára osztották be, de kezeinek teljes tönkretételét bajtársainak köszönhetően sikerült elkerülni.

1956-ban sikerült elmenekülnie és családjával Párizsban telepedett le. Koncertkörútjai világszerte diadalúttá váltak, sok zenekritikus Liszt megtestesülését látta Cziffra Györgyben. Saját példáján is okulva mindig is fontosnak tartotta a tehetséggondozást, ezért alapítványt hozott létre, majd a Párizshoz közeli Senlisben megvette a Capet-ek egykori kápolnáját, a Chapelle Frambourg-t. Az olvasó nem fogja kitalálni, mi célokra szolgált ez a szebb napokat látott, emblematisztikus történelmi épület a vásár nyélbeütésekor: autójavító műhely volt...

Sokáig úgy látszott, zenei örökségét fia, György viszi tovább, aki tehetséges karmesterként mutatkozott be a világ nagy hangversenytermeiben, s apjával is gyakran lépett fel. De a Sors másként rendelte: az ifjabb György alig negyven évesen beleesett házának kandallójába és elevenen elégett. Elvesztését szülei sohasem heverték ki. Cziffra György ezután zenekarral többé nem lépett fel.

A temetés napján tévéstábbal érkeztem a kápolnához. Ezúttal az MTV Híradója kért tudósítást. Soleika puszival köszöntött, mintha régi ismerősök lettünk volna, de a kamera láttán kissé morózusabbá vált a tekintete. Emlékeztetett rá, hogy eredetileg szűk családi temetésre gondoltak, de elég volt csak végigmutatnom a többszáz fős gyászoló közönségen, hogy maga is rájöjjön kifogásának tarthatatlanságára. Szerencsére megérkezett Marie-Lise Gall is, a Fondation Cziffra egyik ügyvezetője, akivel többször is tárgyaltam az intézetben együttműködésünk lehetséges módjairól, így egyesült erővel tudtuk meggyőzni Soleikát, hogy e nagy művész végső búcsúja nem lehet a család magánügye.

Az egyházi szertartást az ökumené jegyében tartották meg. Magyar részről két katolikus, Ruzsik Vilmos és Molnár Ottó, valamint két református lelkész, Drótos Árpád és Kutasi András végezte a szertartást, de közreműködött egy nagyszerű francia plébános is. A nagykövetséget Molnár Géza első beosztott

és Vigh Árpád kulturális tanácsos képviselte, de fontosnak tartotta részvételét Göllöncsér József kereskedelmi tanácsos is.

Hideg, téli délután indult ki a menet a temetőbe. A ravatalt a magyar és francia nemzeti zászló mellett a budapesti Szent István Bazilika legszebb ol-tárterítőjével borították le, s mint ahogy Soleika elárulta: a művész szíve fölre egy kis zacskóban megszentelt magyar földet helyeztek el a koporsó lezárása előtt.

A francia sajtó csak a legnagyobb hazai művészeknek kijáró stílusban és terjedelemben adott hírt haláláról, s méltatta életművét. A lapok emlékeztettek rá, hogy 1956. december 2-i, tehát első párizsi koncertje után ezt írta róla a Le Figaro neves kritikusa: „*Mintha magát Franz Lisztet hallottuk volna...*”

Televíziós tudósításom első mondatán – ami általában a kulcsa lesz az 50-60 másodperces szövegnek, ezért néha fejtörést okoz –, most nem kellett sokat gondolkodnom: „*Cziffra György örökre lezárta zongoráját.*”

Még a temetés krónikájához tartozik, hogy az ott készült televíziós felvételeket másnap elkérte Gérard Beckermann, a Sorbonne Paris 2. jogi karának (Assas) külügyi vezetője. A kazetták visszaszállásának ürügyén pár nappal később együtt ebédeltünk, s elővezette tervét, hogy fölveszi a kapcsolatot egy magyar egyetemmel. Természetesen Pécsre javasoltam neki, s Andrassy György rektor-helyettest, egykori évfolyamtársamat és zenésztársamat. Bekermann bevallotta, hogy maga is zongorázik és nagy Liszt-rajongó. Azt állította, hogy az ő bir-tokában van Liszt Ferenc – vagy, ahogy idegesítően ők mondják: Franz Liszt – első kottájának kézírata, amelyet tizenhárom évesen Franciaországban írt. Bekermann később a Cziffra Alapítvány elnöke lett, s csak huszonöt év elteltével találkoztunk ismét, egészen új körülmények között.

Január utolsó dekádjában felgyorsultak a magyar események Párizsban. A Sorbonne Egyetemközi Magyarságkutató Központjában (CIEH) 21-én kétnapos kollokvium kezdődött az állam lehetséges gazdaságsszervező szerepéről német, francia és magyar történészek, politológusok közreműködésével. Még aznap este tartott élénk vitával kísért előadást intézetünkben Kiss Gy. Csaba a nemzetek kialakulásáról, fejlődéséről, s e fogalom különböző értelmezéséről. A Közép-Európai Intézet igazgatója tulajdonképpen Stéphane Rosière doktori védésére érkezett Párizsba. Rosière mintegy hétszáz kéziratoldalt kitévő disszertációját teljes egészében a magyar nemzeti-nemzetiségi kérdésnek szentelte, s két nappal később állt bírálói elé a Sorbonne Paris 8 egyetemen.

A Magyar Kultúra Napja alkalmából január 23-án pedig nem kisebb személyiség, mint Csoóri Sándor költő volt a Magyar Intézet vendége. Fázsy Anikó műfordító, irodalomtörténész beszélgetett vele. Két nappal később Sára Sándor *Vigyázók* című új filmjét vetítettük le a rendező jelenlétében. Szávai János is fontosnak tartotta, hogy találkozzon a magyar kultúra e két meghatározó

egyeniségével, ezért ebédre hívta meg őket törzshelyére, az Odeon Színházhoz közeli La Chope d'Alsace nevű elegáns étterembe. (Ma a Les Éditeurs nevet viseli.) Hamarosan üzenetet kaptam, hogy a nagykövet úr a kávéra engem is oda vár...

Csoóri Sándor Andrásfalvy Bertalan bizalmi köréhez tartozott - vagy fordítva. Annak idején sajtószóvivői kinevezésemhez, mint miniszteri főtanácsadónak, valószínűleg neki is volt néhány szava. Nem emlékszem, hogy korábban személyes találkoztunk volna, de nyilván olvasta az ÉS népművészeti Páva-vitájához küldött hozzászólásomat, amelyet Deme Tamás és Zelnik József biztatására 1981-ben írtam, Vitányi Iván csendes asszisztálása mellett.

Sárával korábban nem találkoztam, de párizsi otthléte alatt az intézetben és családi körben is volt alkalmam hosszabban beszélgetni vele. Talán ennek köszönhetem, hogy néhány évvel később felajánlotta nekem a Duna Televízió PR-igazgatói székét. Öntörvényű, nagy formátumú, kitűnő művész volt és karizmatikus vezető.

Strassburgban január 24-én ismét nagyhét kezdődött: magyar szempontból is fontos határozatokat készített elő az Európa Tanács parlamenti közgyűlése. Nem a nők és férfiak egyenjogúságának örökzöld témájára kell gondolnunk, hanem a délszláv térségről indított vitára, „Európa” politikai határainak meghúzására és a menekültügy megoldatlan problémáira. Meglepve olvasom akkori tudósításomat, hogy még ilyen jövőbeli étlapra is vevő volt az Új Magyarország hírekes külpolitikai rovata. (Végül is Strassburgban semmi érdemi döntés nem született, viszont az Európa Parlament alelnökévé választotta Bratinka József MDF-es képviselőt.)

Ugyanerre a napra datálva kezembe került egy erősen halványodó fax is, amelyet az Igazságügyi Minisztérium sajtóosztályáról kaptam. (N.B. hány és hány fontos, csak faxpapíron őrzött irat vált az évtizedek során olvashatatlan-ná!) Kollégáim a külhoni magyarok választójogáról szóló alkotmánymódosítás végszavazásának parlamenti jegyzőkönyvét küldték el. Tanulságos olvasmány, akkor sem lettem boldog tőle.

A kormány által beterjesztett eredeti szöveg így szólt:

„Minden nagykorú magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy az országgyűlési választásokon választó és választható legyen. A Magyarországon lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgár akkor választható meg, ha Magyarországon lakóhelyet létesít.”

Az MDF és a KDNP képviselőcsoportja nem vett részt teljes létszámban az ülésen, a bent lévők viszont egységesen igennel szavaztak. A FIDESZ és az SZDSZ egységesen nemmel szavazott, vagy távol maradt. Nemmel szavazott az MSZP frakciója is, kivéve Szűrös Mátyást, aki megszavazta a szöveget.

Furcsa helyzet alakult ki olyan jobboldali pártok körében, mint az FKgP és a MIÉP. Utóbbi frakciójából csak hárman szavaztak igennel, ellene szavazott vagy távollétével tüntetett kilenc képviselő, köztük Csurka István is. A kisgazdák huszonöt képviselője az alkotmánymódosítás mellett volt, ellene szavazott Győriványi Sándor, s távol maradt tizenöt képviselő, köztük Torgyán József. A huszonhat független képviselő közül egyedül Debreczeni József szavazott igennel, a többiek nemmel, vagy távol maradtak. Köztük Pozsgay Imre (!), Czoma László, Beke Kata, Kupa Mihály, Király B. Izabella és Zacsek Gyula...

Természetesen a határon túli magyarok szavazati jogáról szóló előterjesztésre felkapta a fejét a francia sajtó is, amely végül megnyugodva vette tudomásul, hogy a kétharmadot igénylő kezdeményezés elbukott, így nem érte sérelem a szomszéd népek legendás érzékenységét...

De nem csak a sajtóban lett visszhangja a szavazásnak, hanem a párizsi magyarság körében is. Képviselőik még aznap hangot adhattak csalódásuknak Csoóri Sándor jelenlétében, aki ezúttal a Magyarok Világszövetségének elnökeként ült ki nagytermünk pulpitusára. A magyar szervezetek vezetői - Sujánszky, Szén József, Nyáry Judit és mások - emlékeztették a költő-politikust, hogy a szavazati jog minden franciát megillet, éljen bárhol is a világban. Hogy az első szabadon választott parlamentben nem kapta meg a szükséges arányú többséget az a javaslat, amely legalábbbb erkölcsileg kárpótolta volna a Trianon és az emigrációs kényszer miatt határon kívül rekedt magyar tömegeket, ezt a tényt a franciaországi nemzettársaink arcucsapásként élték meg. (S hányszor kellett még ilyet megérniük!) Szegény Csoóri Sándor nem is nagyon tudott mit válaszolni nekik, viszont Szávai János a gyűlés végén bejelentette, hogy Boross Péter miniszterelnök hamarosan Párizsba látogat, s feltétlenül találkozni kíván az itteni magyarokkal.

De az ügynek még további folyománya is lett. A Magyarok Világszövetségének elnöksége nyílt levelet intézett az Országgyűléshez, nehezményezve a külföldön élő magyarok szavazati jogának megtagadását. Kiderült a levélből - ami a fent ismertetett parlamenti jegyzőkönyv alapján amúgy sem volt titok -, hogy a külhonban élők távoltartása az urnáktól elsősorban az ellenzéki pártok kétes dicsősége. Néhány héttel később három hasábos nagy cikket írtam erről az Új Magyarországnak, amely a lap március 1-jei számában jelent meg. Lehet, hogy kissé hosszú lesz, de fontosnak érzem ide szerkesztését, mert sajnos ma is aktuális.

„Azok számára, akiknek lehetőség adatott megismerni a szórványmagyarság mai lelkiállapotát, nem okoz meglepetést az átirat szerzőinek alig titkolt felháborodása. Talán csak az, hogy, a levél nem előbb született. Megírásához a végső lökést minden bizonnyal azok a nyers tapasztalatok adhatták, amelyeket Csóori Sándor elnök január végi párizsi látogatása során szerzett. Hiszen szinte szóról-szóra azok a monda-

tok köszönnek vissza az MVSZ közleményéből, amelyek azon a szomorkás késő délutánon a franciaországi magyar emigráció jeles képviselőinek szájából elhangzottak: ha Dudás, Czinege, Biszku, Németh Károly, az összes perzekútor szavazhat, miért nem voksolhatnak az általuk elűldözöttek? Ha az angol királynő minden alattvalója – éljen bárhol a világon – leadhatja szavazatát, miért nem teheti meg a szabad Magyar Köztársaság állampolgára?

A törvényjavaslat vitájában pro és kontra minden jogi érv elhangzott már. Úgy tűnik azonban, hogy a negatív döntés rendkívül kedvezőtlen visszhangja Magyarországon kevésbé hallatszik. Vagy ha igen, az egyesekben visszatetszést kelt, ezért nem árt felfrissíteni néhány szempontot, amely a parlamenti előcsatározások során talán nem kapott elég hangsúlyt.

A Nyugaton élőkben gyakran támad olyan érzés, hogy hazánkban még ma is bizonyos gyanakvást, ellenszenvet vált ki a – nem ritkán gúnyosan használt – »idegenbe szakadt hazánkfia« kifejezés. Disszidens...

Joggal kárhozzatjuk a kommunista propagandát, amiért a mai napig meglehetősen árnyalatlan kép él bennünk a kivándorlókról. Pedig aligha kell hosszas magyarázat annak belátásához, mekkora különbség van egy sorsában megnyomorított egykori ludovikás tiszt, vagy ötvenhatos felkelő kimenekülése, és egy félrenevelt, elkenyeztetett tizenéves idegenlégiós kalandkeresése között.

Bizony, sokszázezer ember távolról sem a könnyű pénzkereset reményében hagyta el Magyarországot az elmúlt fél évszázad során. S le kell számolnunk azzal a közkeletű tévhitel is, hogy az összes emigráns milliomos lett. Tény, hogy szorgalmukkal, a hagyományos magyar találékonysággal legtöbbjük biztos egzisztenciát teremtett, de jövedelmük csak hazai mércével tűnik magasnak, a kinti megélhetési költségeikhez képest igen csak átlagos. Az amerikai sikersztorik nem általánosíthatók, a szórvány-magyarságban élő egymillióból kevesen adták fejüket látványos milliárdokat hozó spekulációra.

Miért fontos ezt hangsúlyozni? Mert a kint élőkre arculcsapásként hat az effajta vélekedés: »Élnek, mint Marci Hevesen, s még szavazni is akarnak? Költözzenek haza! Fizessenek adót, aztán szavazhatnak! Viseljék döntések következményét maguk is!«

Rafinált érv. Olyannyira az, hogy sokakat megalázó felhangja ellenére is elbizonytalanít. E könnyedén odavetett szavak mögött azonban sokkal bonyolultabb a valóság.

Egyrészt, nem tud mindenki hazaköltözni, még ha szeretne is. A család gyökeret eresztett a második hazában, a fiatalok zöme tisztes karriert futott be, vagy éppen a kezdetén áll. A házastárs rendszerint francia, német, amerikai, nehezen értené meg, évtizedek után miért kell hirtelen fölkerekedni.

Másrészt, a politikai üldözöttek jelentős része egy szál ruhában menekült el. Nem önként, hanem kényszerből. Javait az állam lefoglalta, elkobozta, nyugdíját és egyéb

járandóságát visszatartotta, hozzátartozóit számos esetben meggyötörte, nyomorba döntötte. Leadóztak ennek az országnak százszor is. Áldozatot vállaljon még ezek után is, aki az átélt szörnyűségek ellenére ragaszkodik állampolgárságához, s szülőhazájában választójogot kíván? A nagy nehezen megteremtett második egzisztencia után számoljon fel újra mindent, s idős korban kezdjen egy harmadikat? Hajlandók rá sokan – eltűnt a gyűlölt rendszer, s ez nekik minden pénzt megér – de elvárható-e mindenkitől?

Harmadszor: az emigránsok nem kis része szerepet vállalt az antikommunista mozgalomban. Nem kevés időt és pénzt áldoztak, hogy elfogadtassák a nyugati közvéleménnyel, létezik egy másfajta Magyarország is; nem minden magyar kommunista, nem minden magyar lelkesedik a pártért és a bábkormányért. Mosolyogtató lehetett az igyekezet egy osztrák, egy nyugat-német számára, akinek volt személyes tapasztalata a vasfüggönyön túlról. De például Franciaországban, ahol még ma is érezhető a közvéleményben az évtizedes blokkszemlélet, aranyat érnek az emigránsok felvilágosító rendezvényei. Ki tudná felsorolni mindazokat a nagy nyugati államférfiakat, akik a »reménytelenség évtizedeiben« a szóránymagyarország állhatatos képviselőitől kaptak reális képet a diplomácia selymébe burkolt valódi tényekről? S ehhez a háttér diplomáciához a kintiek nemhogy köszönömöt nem kaptak, de további üldöztetést kellett elviselniük. A családi költségvetést súlyosan megterhelő politikai tevékenységükért a hála a budapesti elhárítás megkülönböztetett figyelme volt.

És ezektől az emberektől kérnénk most kauciót. Miközben azok, akik a nyomukban libegtek, akik mindent megtettek, hogy Magyarország képét bemocskolják a világ előtt, háborítatlanul az urnához járulhatnak. Nehéz szabadulni a gondolattól egy politikai üldözött számára, hogy az elutasítás igazi oka nem a közteherviselés szép elvének feltésében keresendő, hanem, hogy nagyon is lehet tudni, kire nem szavazna az emigráció...

Bő két héttel később Zürichből érkezett hozzászólás cikkemhez. *Ki fél tőlünk?* címmel Kovács Tibor fejtette ki véleményét.

„Mint hű olvasójuk, engedjék meg, hogy a március elsejei számban megjelent Dezsőfia János írására pár sorban reagáljak. Elsősorban jólesett megjegyzéseit olvasnom, amelyek a valóságnak megfelelően érzékeltetik egy »emigráns« gondolatait” – kezdte Kovács Tibor, aki elárulta, hogy 1956 novemberében menekült el az országból, s akkortájt a svájci Színházpedagógiai Intézet vezetője volt. Leírta, hogy ha törve is, de még unokái is beszélnek magyarul, ő maga pedig színházi vonalon igyekszik hidat építeni Svájc és Magyarország között.

„Úgy véltem, az ez irányú munka is egyike kötelességünknek. Többek között a voksolás is az lenne. És most kérdőzöm tisztelettel: ki fél tőlünk? Ki óvakodik kezünkbe adni a tollat, hogy szavazhassunk? Nekem ez gyanús, és nem vagyok messze az igazságtól, ha úgy vélem: csak azok, akik nemigen szeretnék, ha valaki – akár

mint szemtanú is – jobban emlékezzék és másokat is emlékeztessen olyasmikre, amit ők legszívesebben örökre a feledés homályába süllyesztenének. Szerintem ők visszaélnék azzal, hogy hazánkban már nem a szemet szemért, fogat fogért elmélet érvényesül, hanem felépítése mindannak, amit ők lábbal tiportak: szabadság, demokrácia, testvéri szeretet. Ha nem is felejtünk, de bosszúállás helyett mindannyian ezért küzdünk. Kül- és belhonban egyaránt. Vagy talán mégsem azonos a célunk? És ezért nem ajánlatos az elszakadtaknak, elüldözötteknek szavazni?”

1994 február

Gyertyaszentelés napján Szegedi Anikó zongoraművész lépett fel a patinás Salle Gaveau-ban Beethoven és Schumann-programmal. Gyerekként jól emlékeztem nevére és a csinos, fiatal zongorista televíziós szerepléseire, viszonylag korán megkapott Liszt-díjára. Férjének nagyköveti kinevezésével kicsit zárójelbe került művészeti tevékenysége, de kiküldetésük ideje alatt egy percig sem adta fel ambícióit, s amikor csak lehetőség adódott, elvállalta a szereplést. Másnap intézetünkben az In Fine Kiadó mutatta be legújabb magyar műfordításait, nevezetesen a Légy jó mindhalálig, a Macskajáték és a Tóték francia adaptációját.

Ezekben a napokban szó szerint sokkolta a francia közvéleményt az újabb szarajevói mészárlás. A híradókat, a lapok fotós oldalait elborították a piactéren készült véres képek. Lustiger bíboros, Párizs érseke emberiesség elleni bűntényről beszélt. Február 6-án többezres tüntetés volt a Trocaderónál, ahol a tömeg a vérengzés bármi áron történő megállítását követelte. Csakhogy a hivatalos Franciaország változatlanul nem volt hajlandó különbséget tenni a szemben álló felek között, s nevén nevezni az agresszort. Ez tűnt ki Alain Juppé külügyminiszter aznap este közzé tett nyilatkozatából, amelyben ultimátum kiadását sürgette a polgárháborúban részes mindhárom nemzetiség számára. Juppé szorgalmazta a NATO-tanács azonnali összehívását, s követelte, hogy a szemben álló felek vonják ki nehézfegyvereiket Szarajevó harminc kilométeres körzetéből, s helyezték őket ENSZ-felügyelet alá. Talán azért a szerbek burkolt elítélésének lehetett tekinteni azt a követelést, hogy azonnal oldják fel Szarajevó blokádját, hiszen lényegében csak nekik vannak tüzelőállásaik a környező magaslatokon. Az ultimátum eredménytelenségének esetére Juppé légitámadást ígért – Isten tudja hányadszor...

Jól jellemzi a francia közvélemény lassú, mégis érezhető pálfordulását a Le Monde gúnyrajza, amelyet „A NATO ultimátuma a boszniai szerbekhez” című nagy cikkhez készített Plantu, a híres karikaturista. A kép egy bírósági tárgyalást

ábrázol. A vádlottak padján két vöröscsillagos szerb katona nagy kéjjel éppen egy muzulmán gyermeket mészárol le. Az ENSZ és a NATO bírói emelvényéről szigorú hang dörög rájuk: „*Nem tudnák ezt egy kicsit távolabb csinálni?*” Hogy döntés született végre arról, hogy azonnali légicsapás követ minden civileket érő támadást, persze mindenki helyeselte. Sokkal nagyobb volt az aggodalom a végrehajtást illetően. Az Öböl-háború tapasztalatai alapján a francia katonai szakértők megegyeztek abban, hogy önmagában a légicsapás kevés. A szerb ostromzár megtöréséhez szárazföldi hadműveletekre is szükség lehet, de kérdés, mi történik ennek során a gyengén felfegyverzett kéksisakosokkal? Furcsa, de a boszniai válságnak kezdett érződni francia belpolitikai hatása is: a kormányzó jobboldali pártok néhány képviselője mind hangosabban hányt a szocialisták szemére, hogy az országglásuk idején tanúsított szerbimádat nagyban hozzájárult a franciák kései ébredéséhez.

Ezzel függ össze, hogy a magyar kormánynak február közepén magyarázkodnia kellett, miért nem engedjük meg a NATO felderítő-tűzvezető óriásgépeinek (AWACS), hogy az esetleges légicsapásokat Magyarország légteréből irányítsák. „A francia kormány megérti hazánk kényes helyzetét, s nem neheztel légterünk elzárása miatt” – közölte az újságírókkal Martonyi János, miután hosszú eszmecsere után folytatott Alain Lamassoure Európa-ügyi miniszterrel. Martonyi leszögezte: Magyarország messzemenően támogatja a NATO béketeremtő törekvéseit, de a harci cselekmények a korábbi engedélyekhez képest új helyzetet teremtenek. Számos, egyebek között geopolitikai oknál fogva hazánk nyílt konfrontációban nem vállalhat szerepet. A francia fél megértette és elfogadta a magyar álláspontot.

Halkan jegyzem meg, hogy közvetlenül NATO-csatlakozásunk után, 1998-ban már nem úsztuk meg ilyen könnyen a szövetségesi szerepvállalást: a kosovói válság eldurvulása után az amerikai vadászbombázók Taszárról szálltak fel egyebek között vajdasági létesítmények tönkretételére. Így szenvedett súlyos károkat például a magyar többségű Horgos község is...

Február 8-án megbeszélés a követségen a Radnóti-emléktábla ügyében. Szávai akkor már minden bizonnyal tudta, hogy másnap a Magyar Nemzet *Vitaforum* rovatában udvarias levélváltás jelenik majd meg közte és Tabajdi Csaba szocialista parlamenti képviselő között. Tabajdi maga is frankofón műveltségű és érdeklődésű bölcész volt, a józan és normális baloldali pártemberek nem túl népes táborát gyarapítva. Kulturált hangú nyílt levelében arra hívta fel Szávai János figyelmét, hogy az épület felújítása során eltűnt Radnóti emléktáblája az Hôtel de Flandre, újabb nevén az Hôtel des 3 Collèges homlokzatáról a rue Cujas-ban. A nagykövet válaszában emlékeztett rá, hogy ösztöndíjként 1971-ben maga is lakott ebben a szállóban, s szívén viseli a tábla

sorsát. Ebben a levélben jelentette be, hogy François Léotard hadügyminiszter kezdeményezésére hamarosan egy kis emlékoszlopot emelnek Antall Józsefnek Párizs 16. kerületében.

A követségi értekezleten megállapodtunk, hogy fölveszem a kapcsolatot Molnár Sándor pécsi kerámikussal, akivel még a siklósi művésztelepről ismer-tük egymást, s árajánlatot kérek tőle egy égetett kerámiából készült Radnóti-emléktáblára.

A Magyar Nemzet Radnóti-levélváltása napján kis népi felelgetős alakult ki a Népszabadságban is a szerkesztőség és a nagykövet között. A casus belli: Seres Attila kollégánk január 29-i csípős cikke, amelyben „parizerdiplomáciával” vádolta meg Szávai Jánost. Attila azt tette szóvá, hogy a nagykövet őt és a Magyar Nemzet tudósítóját, Martin Jóskát nem hívta meg a Boross Péter párizsi látogatását előkészítő háttérbeszélgetésre. (Csak az MTI és a Magyar Rádió munkatársát.)

A nagykövet válaszában visszautasította a diszkrimináció vádját, s több olyan lehetőségre is utalt, amellyel a nevezett tudósítók élhettek volna, ha valóban tájékozódni kívánnak.. A purpárlét – igazából vihart a biliben – végül a szerkesztő békülékeny zárszava adta át a feledésnek.

Kis és nagy dolgok történültek abban a februárban, s még nagyobbak készülődtek. Bejegyzéseim között lapozgatva ott az örök kétely: rajtam kívül érdekel ez bárkit is? Itt van például a február 16-i teadélután Mme Lenoirnál, egy zeneőrült idős francia hölgnél, aki a *Prétige et Beauté* költői nevet viselő egyesület elnökeként rendszeresen koncerteket szervezett intézetünkben. Az ilyen levakarhatatlan, ám a fontos közönségük miatt mégis fogcsikorgatva megtúrt széplelkek nem szoktak az intézeti dolgozók kedvencei lenni. A hölgygel én mindig nagyon udvarias voltam, meghallgattam magasröptű eszmefuttatásait, és rendszeres látogatója voltam az általa szervezett kamarakoncerteknek, ezért aztán ahogyan csak lehetett, kimutatta rokonszenvét.

A teadélutánra szóló meghívás az elegáns 16. kerületi rue de la Tour-ban lévő lakására szólt, egy Párizsban élő zenetörténész, Gergely János professzor, a Mozart Társaságot elnöklő német-francia hölgy (a nevét nem jegyeztem meg), és egy Albert Ferenc nevű úr társaságában. Utóbbi joviális, kopasz, hetven év körüli férfi, mint kiderült, hegedűművész, aki Franciaországban François d’Albert néven futott be karriert a második világháború után. Úgy festett, találkozásunk idején már nem annyira a hegedű játszotta a főszerepet az életében, ugyanis az amúgy kellemes este folyamán egyre többet ecsetelte az Amway-munka előnyeit. Nekem erről az ügynökségről halvány fogalmam sem volt. Lelkesen ecsetelte, micsoda hálózatot lehetne építeni Magyarországon, és szent áhítat-

tal sorolta fel az elérhető fokozatokat. Ő, ha jól emlékszem már Gyöngy volt, de lehet, hogy nagy butaságot mondok. Később egy óvatlan pillanatban alá is írtam neki, s csak nagy nehézségek árán tudtam idehaza kiszabadulni a csoportjából. Azóta is hideglelősen gondolok erre az amerikai piramisjátékra, ami annyi barátságot tett tönkre a kilencvenes évek közepén.

Antall Józsefért szólt február 19-én délelőtt a Saint-Germain-des-Prés harangja. Párizs legrégebbi, még a Merovingok korában alapított templomában tartottak misét a háború utáni első szabadon választott magyar miniszterelnök emlékére. A családot Antall Józsefné, Klára asszony és a kisebbik fiú, Péter képviselte, a miniszterelnököt pedig Boross Péterné. Több volt ez az esemény, mint egyházi requiem: magyarok és franciák egymásra találása. Hiszen nem csupán az itt élő magyarság képviseltette magát nagy számban vallásra és pártállásra tekintet nélkül, de eljött kifejezni tiszteletét a francia közélet több neves személyisége is. Ott láttuk az első padokban Valéry Giscard d'Estaing egykori köztársasági elnököt, Raymond Barre volt miniszterelnököt, Alain Juppé külügyminisztert, de Polignac herceget, a Máltai Lovagrend franciaországi elnökét és Lorenzo Antonetti pápai nunciust.

Jean-Marie Lustiger bíboros, párizs érseke meleg szavakkal méltatta Antall József életútját, felidézve személyes találkozásuk emlékeit is. Bozsóky Pál ferences tanár részletesen ismertette azt a családi és történeti hátteret, amelyben Antall József tudományos és politikai életművét megalkotta. Több volt ez, mint száraz tények ismertetése. Élő, szuggesztív, igazi professzoros előadás a néhai miniszterelnök edesapjának, idősebb Antall Józsefnek a háború alatti humanitárius tevékenységéről, amellyel lengyel, francia és zsidó menekültek ezreinek életét sikerült megmentenie. Szép gesztus volt a francia plébános részéről, hogy a szertartás keretében Szávai János nagykövet olvashatta fel a szentleckét, magyar lányok mondtak fohászt, s a mise végén az ezerötyszáz éves templom falai a magyar Himnuszt visszhangozták.

Aztán elérkezett az 1994-es diplomáciai év magyar szempontból talán legfontosabb eseménye: február 23-án egy napos látogatásra Párizsba érkezett Boross Péter. Eredményességét tekintve diadalmenet: reggel 8 és este 8 óra között külön-külön találkozott az egykori és a jelenlegi francia köztársasági elnökkel, a miniszterelnökkel, az ipari, a védelmi, a kül- és belügyi, valamint a költségvetési tárcák minisztereivel, az OECD főtitkárával, a franciaországi üzleti élet eminenseivel, a magyar emigráció jeles képviselőivel, a magyar és francia sajtó tudósítóival. Sem előtte, sem utána magyar állami vezető nem randevúzott ennyi francia potentáttal egyetlen program keretében.

A sajtómunka szempontjából persze egy lidércnyomás. Az MTV-től háromtagú stáb érkezett, s egy fotóriporter az MTI-től. Az állandó párizsi tudósítókön kívül a különgépen jöttek még kollégák a Mai Naptól, a Népszavától, az Új Magyarországtól és Antall Péter személyében a Reformtól is. Én a Duna Híradót tudósítottam a jól bevált francia stábbal, amelyet ismét a Reuterstől „béreltünk”. Ha őszinte akarok lenni, az egész napból csak arra emlékszem, hogy bevágódunk egy autóba, besorolunk a kék lámpás konvojba, jobbra-balra dőlünk az ülésen a sofőrök hajmeresztő mutatványai következtében, miközben ámulattal figyeljük a motoros biztonsági emberek akrobatikus mutatványait, hogy szorosan a miniszterelnöki autó közelében maradjanak. Itt kell megjegyeznem, hogy a francia úrvezetőket úgy *en bloc* nem a szabálytisztelet jellemzi. Vagy azért, mert egyéni jogaik kiterjesztését a közlekedésre is érvényesnek tekintik, vagy azért, mert már eleve meg sem tanulták a szabályokat. Ez érvényes sajnos a megkülönböztető jelzést használó járművekre, különösen a rendőrautókra vonatkozó kötelező előzékenységre is. Az ehhez már hozzászóktam, s emiatt nem szívбайos rendőrök elől morogva ugyan, de lehúzódnak, ám a kék lámpa védelme alatt érkező konvoj autói már komoly veszélybe kerülhetnek a fegyelmezetlen autósok miatt. Ezért aztán a sofőrök minden ügyességére szükség van, hogy a gépkocsioszlop minden autója szinte csuklós buszként tapadjon össze a kereszteződésekben.

Sajnos, mint lenni szokott, a sajtót szállító autókat rendre a konvoj végére sorolták, így amikor egy-egy helyszínre megérkeztünk – az Élysée-be, a Matignonba, a Quai-d’Orsay-ra –, az operatőröknek és a fotósoknak futóversenyt kellett rendezniük, hogy elkaphassák az üdvözlés pillanatait. Szerencsére az én francia operatőröm rutinos fickó volt, aki remekül ismerte a kormányépületek minden zegét-zugát, így szegény budapesti kollégáim néha csak a szemüket meresztgették, milyen előnyös pozícióból filmezett Thierry.

A magyar miniszterelnök programjának magasztos és kétségkívül a legmaradandóbb mozzanata a két Antall József emléktáblájának felavatása volt a 16. kerület egyik zárt terecskéjének, a square Alfred Capus-nek közepén. A gránitlap felirata szerint idősebb Antall József a háborús menekülteket, köztük szökött francia foglyokat segítő tevékenysége, fia pedig a demokratikus Magyarország megteremtéséért folytatott küzdelme miatt érdemelte ki az elismerést. A tábla elhelyezését François Léotard kezdeményezte, egy Giscard d’Estaing pártjába tartozó, mérsékelt jobboldali elveket valló politikus, aki akkor éppen a hadügyi tárcát vezette. Az avatáson ő és Boross Péter mondott rövid beszédet Klára asszony és a két Antall-fiú, György és Péter jelenlétében. Utóbbi az ünnepségen sem tudott és akart kilépni fotográfusi szerepéből: nem állt oda édesanyja és bátyja mellé, hanem szaporán kattintotta a képeket a Reform számára. A mindössze huszonöt percre tervezett ceremónián Léotard és a kerületi

polgármester mellett ott volt a párizsi rendőrprefektus és helyőrségparancsnok is. S ami főként szép gesztusnak tekinthető: több egykori háborús veterán és Magyarországon menedéket kapott francia fogoly is leróta kegyeletét.

Mitterrand-hoz és Ballardur-höz sajnos csak a fotósok és operatőrök kísérhették be a magyar miniszterelnököt. A szokásos bevezető bájcsevejről készíthettek néhány felvételt. Mi, a tudósítók csak a külső köszöntő és búcsúzó kézfogások szemtanúi lehettünk. (Később, videó-újságíróként ezt a diszkriminációt sikerült kiküszöbölnöm.) A Quai-d'Orsay-n viszont abban a kegyben részesültem, hogy Boross Pétertől elbúcsúzván Juppé külügyminiszter csak a Duna TV stábjának nyilatkozott.

Boross viharos tempóban, mondhatnám huszáros módon lebonyolított látogatása természetesen élénk visszhangot keltett a francia sajtóban. A vezető napi- és hetilapok munkatársai mind eljöttek a követségi sajtóértekezletre, de képviseltette magát a Frankfurter Allgemeine, a Neue Zürcher Zeitung és a Financial Times is. Az OECD – franciául OCDE – közleménye Boross Péter megnyilatkozásaiból azt emelte ki, hogy a magyarországi külkereskedelmi forgalom hetven százaléka már az EU, illetve az OECD országaival bonyolódik le, s hogy Magyarország az elmúlt három évben megteremtette a piacgazdaság közgazdasági és jogi alapjait. A legnagyobb terjedelemben a Le Figaro foglalkozott a miniszterelnök személyével, de ezért az egész oldalas interjúért Stép-hane Kovacs és Jean-Jacques Mevel már előzőleg Budapestre utazott.

A Boross Péter cigarettázó fotójával illusztrált interjú világpolitikai címet kapott: *„Bosznia: a Nyugat »nagy bukása«*. Persze, az alcím már jellemzően kifejezi, mit tartottak fontosnak a francia újságírók magyar vonatkozásban: *„A határok Boross Péter szerint mozgíthatatlanok, miközben sem Románia sem Szlovákia nem garantálja a magyar kisebbségek »egyéni és kollektív« jogait”*.

Olvasva ezt a nagyon sok kérdést felölelő interjút, meg kell állapítanom, hogy Boross Péter ugyanazon a magas politikusi nívón nyilatkozott, mint ami elődjét és korának legnagyobb európai politikusait jellemezte. Elegánsan, lényegre törően és higgadtan válaszolt a riporterek néha bizony erősen provokatív kérdéseire is. Természetesen szóba került Antall József híres kijelentése, amely szerint – a francia újságírókat idézem: - *„tizenöt millió magyar miniszterelnökének nyilvánította magát, tehát a szlovákiai, jugoszláviai és romániai magyarokénak is”*, mire Boross Péter azonnal helyesbített: Antall lélekben érezte magát minden magyar miniszterelnökének, s ezt az érzetet ő maga is osztja. A magyar miniszterelnök a közelgő választások kapcsán kizárta a koalíció lehetőségét mind a szocialistákkal, mind a szabad demokratákkal, mert utóbbiak a „baloldallal flörtölnek”.

Természetesen megkapta az obligát antiszemitizmus-kérdést is.

-Természetesen előfordul, hogy horogkeresztet rajzolnak zsinagógák falára. Megértem a Holokausztot túlélő nemzedék élénk reakcióit erre a jelenségre, de nálunk nem létezik olyan antiszemitizmus, ami veszélyes lehetne a zsidók számára. Tudván, hogy régióinkban Magyarországon él a legerősebb zsidó közösség, nyugodtan mondhatom, hogy az antiszemitizmus nálunk sem jelenik meg nagyobb mértékben, mint bárhol Európában – válaszolta a miniszterelnök.

Kérdezték az Unióhoz való csatlakozásunk dátumáról, amelyet Boross öt-hat éven belül látott reálisnak, a magyar gazdaság állapotától függően. Kérdezték az oroszokhoz és az ukránokhoz való viszonyról, a délszláv válságról, s megpróbálták csöbe húzni a határon túli magyaroknak követelt kollektív jogokkal is, mondván: az egyéni emberi jogokkal mindenki egyetért, de a kollektív jogokért és a területi autonómiáért való kiállás olyan centralizált államok számára, mint például Franciaország, „lényegében tabu”. Mire Boross:

- Ha ez egyeseket sért, csak azért lehet, mert nem ismerik eléggé régióinkat. De elárulhatom önöknek, hogy a magyar javaslatokat a színpalak mögött nagyon sokan megértéssel fogadják.

- Egyáltalán létezik ennek az autonómia-modellnek példája Európában? – dobták fel a magas labdát a Le Figaro riporterei.

- Igen – csapta le azt rögtön Boross Péter. *– Hollandiában több őshonos németlakta község lakói, vagy az olasz Alto-Adigében, vagyis Dél-Tirolban élő osztrákok e modell szerint gyakorolják önrendelkezésüket.*

Boross Péter ezt a napot, ezt a csatát megnyerte.

Mindjárt másnap különös és bizalmas feladat várt rám. Szávai János kért meg, hogy kísérem el a Rassemblement Populaire pour la République (RPR) elnevezésű, akkor éppen kormányon lévő jobboldali párt székházába, a boulevard Saint-Germain 282-be. Csatlakozott hozzánk egy Kóródi Katona Ákos nevű emigráns magyar is, aki afféle közvetítőnek látszott a pártvezetőség és a nagykövetség között. Kóródi azon kevés franciaországi magyarok közé tartozott, akikben Szávai maradéktalanul megbízott. Sajnos, súlyos rákbetegségben a következő évben meghalt.

A francia kormányzópárt székháza kívülről semmiben sem különbözött egy hagyományos párizsi bérháztól. Szemben a szocialisták, pláne a kommunisták székházával, itt még cégér sem hirdette az épület funkcióját, csak egy diszkrét felirat a csengőtáblán. A tárgyalóasztalnál velünk szemben hárman foglaltak helyet, a Rassemblement adminisztrációjának felsővezetői. A megbeszélés témája: hogyan tudja segíteni az RPR az MDF választási kampányát? Három dologban állapodtunk meg:

- Az RPR segítséget nyújt a kampánymenedzserek magyarországi képzéséhez;

- sor fog kerülni francia miniszterek magyarországi (támogató) látogatására;
- kampánystratégiára vonatkozó képzés kezdődik Magyarországon, vagy Franciaországban (eldöntendő: a francia trénerek utazzanak-e, vagy a magyar képviselőjelöltek).

Az összefüvetelt természetesen titokban kellett tartani, hiszen kitudódása esetén nem kizárt, hogy mind a francia, mind a magyar ellenzék a magyar belügyekbe való beavatkozással, illetve a nagykövet számára kötelező pártatlanság megsértésével vádolta volna meg a tárgyaló feleket. Maga Szávai is így gondolhatta ezt, mert a következő megbeszélésekre már nem jött el. Így rám hárult a feladat, hogy tartsam a kapcsolatot a francia partnerekkel, jöllehet – a nagykövettel ellentétben – nem voltam MDF-tag, csak szimpatizáns. A következő találkozást március 8-ára beszéltük meg, s abban maradtunk, hogy addig Szávai beszél Rubovszky András pártigazgatóval, én pedig dokumentumokat küldök egy bizonyos Dessain nevű úrnak.

Sajnos, a későbbi találkozásokról nem készítettem feljegyzést – értelemszerűen más sem a részünkről –, így kénytelen vagyok az emlékezetemre hagyatkozni. A következő hetekben már a továbbképzések menetrendjéről folytattunk egyeztetést az MDF, illetve az RPR központjával, mígnem valamikor április elején a Demokrata Fórum elnökségétől érkezett egy francia mércével mérve igen csak kurta levél. Ebben különösebb exkuzálás nélkül közölték: köszönik szépen, de Magyarországon már javában folyik a választási kampány, s az MDF jelöltjeinek nincs idejük holmi továbbképzéseken részt venni... Még szerencse, hogy a levelet nem közvetlenül az RPR központjába küldték el, így maradt egy kis időnk a nagykövettel arra, hogy véres verejtékkel kitaláljuk, hogyan tudnánk vazelinbe csomagolni e durva elutasítást.

Mint említettem, a párizsi Antall-emléktábla avatására eljött a miniszterelnök mindkét fia is. Péter ott maradt egész héten, ugyanis már jóelőre megbeszéltük, hogy szervezek számára néhány riportutat, amelyből fotósorozatot készíthet a Reform számára. Tény, hogy Tvrtko-féle erőteljes és természetesen száz százalékgig hiteles „pokoli történetet” nem tudtam prezentálni számára, de azért meglátogattuk Michel Gyarmathyt, a Folies-Bergères nagyhírű művészeti vezetőjét, belecsöppentünk egy igazi halászhajóba Normandiában, és Péter kiélhette művészi hajlamait a párizsi autósalon veterán gépcsodái között is. Február utolsó napján küldtem el a képek mellé írt riportot, interjút. Ma már kordokumentum valamennyi.

Halviszály az atlanti parton – anno 1994:

„Kísértethajók a boulogne-i kikötőben. Egy teremtet lélek sincs a rozsdás hajótérben. Kihalt a parancsnoki híd is, néhány véres halfél jelzi csupán, hogy a halászflootta e kiszolgált óriása nem rég még a hullámokkal birkózott. A parton három halász

görnyed a kiterített háló fölé. Csak ők nem sztrájkolnak. Mindenki más, beleértve a kapitányt, a tiszteket, beszüntette a munkát.

Halháború dúl Franciaországban. Hol csendesebb, hol hangosabb birkózás a piacért. Minél inkább közeledik a gall földön egyébként is csak immel-ámmal megszavazott maastrichti szerződés aprópénre váltásának ideje, annál több a nyugtalan, piacát féltő francia vállalkozó. Hol parasztok gyűjtanak föl egy-egy külföldi – köztük magyar – libamájszállítmányt, hol a papírgyáriak torlaszolják el német hulladékkal a legfontosabb párizsi kereszteződéseket.

Most éppen a halászok vannak soron. Néhány hete szabályosan szétverték egy vásárcsarnokot, ahol skót mirelithalat mertek árulni, de a rendőrség szerint az ő lelkükön szárad a bretagne-i tartományi parlament több száz éves épületének rejtélyes leégése is.

Boulogne-sur-Mer fontos halászkikötő Calais-tól délre. A nagy maastrichti mérkőzést itt helyi konfliktusok teszik még bonyolultabbá. Bérharcot folytat a teljes halászflootta személyzete a »cápák«, a nagy hajótulajdonosok ellen.

– Egyedül ők nem érzik meg a válságot. Megtömik a zsebüket minden körülmények között – panaszoja egy testes, fogatlan férfi. Papucsban, melegítőben bújt elő a kísértethajó egyik kabinjából. Örökdik...

A kommunisták befolyása alatt álló szakszervezet irodájában egy nem kevésbé korpulens atyafi éppen a Le Monde tudósítójának vázolja a CGT álláspontját. A faliújságra függesztett bértábla magyarázat nélkül is elárulja a hajósok elkeseredésének okát: egy kapitány felelősségteljes, igen kemény munkájáért bruttó havi 9773 frankot keres, majdnem kétezerrel kevesebbet, mint egy párizsi metróvezető. A főgépész be kell, hogy érje 8600-al, de vannak a bérskálán 4100 frankos »garantált« matrózfizetések is. Ennek mintegy másfélszeresét keresi meg egy párizsi utcaseprő, szélvihar, hullámok és a hajótörés veszélye nélkül...

A CGT (meglepő módon) megelégedne a felkínált kompromisszummal, de a halászok többsége a szocialista CFDT-hez tartozik, s ők ragaszkodnak az általuk megálmodott mértékű béremeléshez. Nem nehéz megjósolni, hogy végül is engedni fognak.

Legnagyobb ellenfelük a francia háziasszony. A fogyasztó kényelmessége legyőzhetetlen. Az olcsó mirelit meghódította a háztartásokat, s ma már egyre kevesebb konyhatündér pásztázza a piacot friss, garantáltan francia tökehalért, rájáért és polipért. Szét lehet még verni néhány nagybani piacot, össze lehet verekedni a rohamrendőrökkel, felgyújtható középület is akad még Franciaországban, ám a breton és normand halászok aranykorának – ahogy a kisparasztokénak is –, alighanem örökre leáldozott. A közös piac farkastörvényei kegyetlenebbek, mint az óceán felől az elhagyott hajókra törő raphale, a háztömbnyi hullámokat korbácsoló szélvihar.”

Michel Gyarmathyról – eredeti nevén Ehrenfeld Miklósról – a balaszagarmati születésű grafikus-díszlettervező-revüigazgatóról számtalan cikk és könyv született már. 1933-ban, huszonöt évesen költözött ki Párizsba, miután a budapesti Iparművészeti Főiskolán grafikai tanulmányokat folytatott. Makacs próbálkozásait, hogy bekerüljön a Folies-Bergère nevű híres-hírhedt mulató jelmez-és díszlettervezőinek sorába, végül is siker koronázta. Innen többé már kiobbantani sem lehetett – igaz, nem is akarta senki. Mind feljebb és feljebb lépkedett a ranglétrán, végül a színház nagyhatalmú revüigazgatója lett. Magyarok ezrei, ha nem tízezrei köszönhetnek neki egy-egy potyajegyet, hiszen a hatvanas-hetvenes években közismert volt, hogy Gyarmathy utasítása szerint minden arra tévedt magyarnak „jár” az ingyen belépő.

Első intézeti működésem alatt, ha nem is sokszor, de találkoztam vele a követségi fogadásokon. A PMI-be nem járt be, ahogy számos kinti neves magyar művész, szervező, író sem. Nem azt mondom, hogy könnyen ment az interjú megszervezése, de túl sokat győzködni sem kellett, így február 22-én délelőtt abban a biztos tudatban parkoltam le a Parc Monceau közelében lévő csinos kis háza előtt, hogy nem fogunk kosarat kapni. Csöngetésünkre alacsony, kerek fejű, kese bajszú férfi nyitott ajtót, s tessékelt be antik bútorokkal, képekkel és könyvekkel túlszűfolt dolgozószobájába. Azt nem állítom, hogy szószátyár volt, inkább csak rutinos nyilatkozó, aki pont annyira nyílt meg számára ismeretlen újságírók előtt, amennyire egy közepes méretű portré elkészítéséhez szükséges. Ismét csak korabeli írásomra hagyatkozom, amely végül az Új Magyarországbán jelent meg június elején.

„Ötven év a bolondok házában»: ha emlékeit kívánná papírra vetni, ezt a címet adná könyvének Michel Gyarmathy. Hogy az a bizonyos bolondok háza mégsem volt a legrosszabb hely, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Párizs és a Folies-Bergère, a Folies-Bergère és Monsieur Gyarmathy évtizedek óta összetartozó fogalmak.

Két éve már nem ő a neves mulató művészeti igazgatója. Új műsorhoz új férfi kell, más válogatja immár a hölgyeket, de Michel Gyarmathy nem hajlandó rosszat mondani utódjára.

- Kifogástalan – veti oda kurtán, amikor egykori munkahelyéhez fűződő viszonyáról érdeklődöm. Másfél éve zárt be a Folies-Bergère, s tavaly ősszel nyitott ki ismét. Alig hiszem, hogy a magyarok továbbra is ingyen mehetnének be, mint a régi szép időkben.

- Szokott kapni a vendégeitől képeslapot, Gyarmathy úr?

- Hogyne. Általában megírták, hogy hamarosan a gyerekek is jönnek Párizsba, engedjem be őket is ingyen...

A szemei még ma is olyan huncutul csillognak, mint a régi fényképeken. Az észjárása nem, csak a mozgása lassult le, amióta egy kis baleset érte a lakásban.

- Legalább szólhatnál, hogy mosolyogjak! – mordul rá tettetett haraggal a fotósra.

A lakás fejedelmi, méltó a párizsi revü egyik koronázatlan királyához. Csak a magány jeleit nehéz eltüntetni a patinás bútorok között.

– A felesége nem volt féltékeny a táncosnőkre?

Legyint. – Debogynem. Minden este azt hitte, magamévá tettem huszonnégy lányt. (Ennél egy árnyalattal szókimondóbban fogalmaz.)

Egyébként az első és utolsó revüjét tartja a legjobbnak. Hogy melyik az utolsó, nehéz eldönteni, mert ma is dolgozik. – Nehéz jó táncost találni, a tévé nagy vetélytárs – mondja. – A stúdióban egy este többet megkeres, mint nálunk egy fél hónap alatt.

– Hány év a korhatár?

– Nőknél harminc, a férfiaknál harmincöt.

– Igaz, hogy csak a magas nők jöhetnek számításba?

– Badarság. Minden a produkciótól függ. A lényeg az, hogy fiatal és csinos legyen, és tudjon táncolni.

Michel Gyarmathy szerint a revünek nincs jövője Magyarországon. Nem, mint-ha a magyar táncosok nem lennének olyan tehetségesek. Pusztán a turistahad hiányzik, ami Párizsban eltető eleme a szórakoztatásnak, s három-négy évig is színpadon tart egy produkciót. Az amerikai turista, abból a jó, kalapos fajtából... Meg a japán, ha éppen nem fényképez.

Az utca csendes, amikor a lépcsőig kísér. Igazi úri környék, pedig a kerületnek már nem a legjobb a híre.

– Vezet még autót, Gyarmathy úr?

– Már nemigen. Ötször lopták el innen a ház elől. Négyyszer megkerült...”

1994 március

Ahogy fogyott körülöttem a levegő az intézetben, úgy gyarapodtak követségi és újságírói feladataim. Az Új Magyarország kérésére hamarosan sportriporterként is kipróbálhattam magam, bár mindig is viszolyogtam az élsport – különösen a futball - pénztől bűzlő világától. Március 2-án a Monaco erősen menetelt előre a bajnokok ligájában, s éppen a Galataszeráj (vagy Galatasaray?) nevű issztambul csapat volt a vendége egy döntő mérkőzésre, amiről a sportszerkesztő tudósítást kért. Gyorsan kértem néhány alapvető információt Seres Attila kollégámtól, aki nem csak írni tudott a fociról, de remekül művelte is hétvégéken a Bois de Boulogne-ban, ahová a fiaimmal én is rendszeresen kilátogattam.

Természetesen nem utaztam le Monacóba, hanem az esti tévéközvetítés alapján írtam meg tudósításomat. A hazaiaknál játszott akkor Klinsmann, Petit, Thuram, aztán két nehezen kimondható nevű fickó: Ikpeba és Djorkaeff. Igyekeztem eltérni a sportújságírók nevetséges kliséitől – „a vendégegyüttes

már kezdetektől támadólag lépett fel”, „XY meredek beívelése után Z mellre vette a játékszert, majd egy cselt csinálva jobb belsővel a hálóba továbbította azt”, stb. stb. Címnek a nem túl polkorrekt *„Az ottomán hangorkán sem segített”* címet adtam, utalva a számos franciaországi török vendégmunkás szurkolására. De ez talán mégsem volt akkora otrombaság, mint amikor Gyurcsány „viccesen” terroristáknak nevezte a magyar válogatott egyik arab ellenfelét. Az utókor számára rögzítem ritka sporttudósításaim egyikének záró bekezdését:

„A török szurkolótábor az egykori ostromok összes hangeffektusát felhasználva biztatta csapatát, a sárgáknak azonban semmi sem sikerült. A monacóiak az utolsó pillanatokig fokozni tudták a tempót, így még a kilencvenedik percre is akadt izgalom. Djorkaeff gólba tartó labdáját a léc alól passzírozta ki a török jobbhátvéd, míg a másik oldalon Erdal ütközött keményen Etti kapussal. Így hát kötszerek és jegelő palackok jegyében ért véget az utolsó másodpercekre petárdaködbe vesző mérkőzés.”

Internet nem lévén, a tudósítást a meccs közben készített jegyzeteim alapján még aznap este telefonon diktáltam le az újság még ébren lévő gépíró-nőjének, így a reggeli lapban a monacói győzelem krónikája annak rendje és módja szerint megjelent.

De ugyanebben a lapszámban látott napvilágot egy másik tudósításom is Raskó György mezőgazdasági államtitkár párizsi tárgyalásairól, amelyeket az OECD agrárbizottságában folytatott partnereivel. Raskó ahhoz a fiatal agrárértelmiségi garnitúrához tartozott, amelyiknek fontos része volt abban, hogy a magyar földművelők még a rendszerváltoztatás után sem álmodhattak a kisgazdapárt által követelt reprivatizációról, vagyis a kommunista önkény által szüleiktől, nagyszüleiktől elvett földterületek természetben történő visszaadásáról. Ezek a termelőszövetkezeti, majd gazdasági munkaközösségi miliőben szocializálódott agrármérnökök a „hatékonyág” jelszavát zászlajukra tűzve az amerikai farmermodellről ábrándoztak, párás szemmel emlegetve, hogy „ott bezzeg ötszáz hektárt megművel egy család egyetlen traktorral...” Raskó később maga is mezőgazdasági nagyvállalkozó lett, mintegy személyes példát mutatva, mire is gondolt akkor, amikor olyanokat mondott, hogy azok kezébe kell adni a földet, akik valóban meg is tudják művelni. Vagy műveltetni...

Párizsban nem kisebb volt a tét, mint hogy a nyugati államok továbbra is tömhetik-e pénzzel parasztjaikat, nyújthatnak-e számukra közvetlen exporttámogatást, óriási versenyelőnybe hozva ezzel őket például a kelet-európai termelőkkel szemben. A Kereskedelmi Világszervezet (GATT) keretében történt megállapodás értelmében ezt az állami jótékonykodást fokozatosan le kellett (volna) állítani. Mindez akár muzsika is lehetett a magyar agrárvállalkozók füleinek, akiknek azonban a jövőre nézve még egy nehéz leckét meg kellett oldaniuk: olyan terméket előállítani, amely kelendő lesz a világpiacon. A párizsi OECD-tárgyalások egyik legfontosabb tanulsága is az volt, hogy minél jobban

feldolgozott, minél különlegesebb egy mezőgazdasági termék, annál nagyobb sikerrel veheti fel a versenyt a negyven éves előnnyel rendelkező, s államilag dotált nyugati agrárüzemek produktumaival.

S ha már OECD... Másnap Csepi Lajos, a magyar Állami Vagyonkezelő Rt. vezérigazgatója konzultált kollégáival a Château de la Muette-ben, hogyan lehetne a legfájdalommentesebben lebontani az állami vagyont. Az úgynevezett privatizációs tanácsadó csoport ülésén a magyar és a cseh modellt vitatták meg. Két markánsan eltérő módszert. Prágában ingyenes vagyonjegyekkel, az elhíresült kuponokkal osztották újra a „nép vagyont”, míg Magyarország – legalábbis Csepi Lajos szerint – a magánosítás piaci útját választotta. Nem ez az a fórum, ahol megvitathatnánk, melyik lett sikerebb és hitelesebb.

Miután intézeti státuszomat, kiküldetésem végét továbbra is bizonytalanság lengte körül, időről-időre megkíséreltem, hogy Biszterszky államtitkárral kapcsolatba lépjek. Így tettem március 7-én is, de csak a „már nincs bent” választ sikerült begyűjtenem. Megtalált viszont a Madame Lenoir teadélutánján megismert Albert Ferenc, alias François d'Albert hegedűművész, Amway-ügynök, aki levelet küldött, s választ várt rá. Nyilvánvalóan ez is az Amway-trükkök közé tartozott: „Nyugodtan írja alá, Monsieur Havasi, ez önt nem kötelezi semmire, formáság az egész, viszont nekem pontokat jelent a hálózatépítésben...” Éreztem, hogy itt valami turpisság van, mi a bánatnak kereskedjek én sosem hallott parfümökkel, dezodorokkal, csodahatású krémekkel.

Sokkal kellemesebb volt érdek nélküli találkozásom Georges Garával, a Théâtre de la Ville magyar származású tanácsadójával, műsorszerkesztőjével, aki családi hagyományokat követve egyszemélyes intézményként ügymködött neves magyar előadóművészek párizsi felléptetésén. Számos nagysikerű koncert, előadást fűződött nevéhez. Huszonöt évvel később második kiküldetésem alatt ismét találkoztunk, s jöllehet akkor már nyugdíjban volt, érdeklődése, kezdeményezőkézsége mit sem változott.

Március 7-ét említettem az imént minisztériumi kopogtatásom dátumaként. Jeles nap volt más szempontból is: immáron a címlapján közszörülte a nyelvét rajtunk a Le Monde. „*Magyar lejtmenet*” címmel jelent meg szerkesztőségi cikk, amelyben az elbocsátott százhuszonhét rádiós érdekében húzták meg a vészharangot. (A „médiaháború kezdete” címmel vonult be a magyar sajtótörténetbe, hogy 1994. március 4-én Csúcs László, a Magyar Rádió ügyvezető alelnöke, közel százharminc rádiós kolléga elbocsátási papírját írta alá.)

„Ezzel a brutális elbocsátással a budapesti konzervatív kormány átlépte a Rubicont – írta a lap. – Hivatalosan tagadják felelősségüket, azt állítván, hogy a dön-

tés joga kizárólag a rádió vezetőjéé. Utóbbi gazdasági érvekkel indokolja a döntést, mondván, hogy a rádiónál túl magas a létszám.

De senki sem balek. A tisztogatás elsődleges áldozatai olyan újságírók, akik ismertek voltak a kormánnyal szembeni kritikus magatartásukról. Egyébként maga a kormány sem tett semmit, hogy e kételyeket eloszlassa: a kirúgások előestéjén száz millió forintot különített el végkielégítésekre, s mindez azt jelenti, hogy nagyon is tudott ezekről az intézkedésekről, mi több, jóvá is hagyta azokat.”

A cikk természetesen az MDF jobbra tolódásának tulajdonította a rádiósok kirúgását. Mint az áldozatok által is kartácstűzzel támadott Művelődési és Köznevelési Minisztérium egykori szóvivője, ma is úgy gondolom, hogy nem ez lett volna a megfelelő módja a más nézetten lévő újságírók pacifikálásának. Természetesen a Le Monde vezércikkének megjelenése után nem győztük magyarázni a bizonyítványt francia partnereink szapora kérdései nyomán.

Aligha lehet csodálni, hogy néhány héttel a hazai választások előtt erős napi politikai felhangot kapott a párizsi magyarok hagyományos március 15-i megemlékezése. Az intézet nagytermében csaknem kétszázan gyűltek össze a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének felhívására. Sujánszky Jenő egykori 56-os szabadságharcos mondott szenvedélyes, nagy tetszéssel fogadott beszédet. A magyar történelem nagy sorsfordulóit felidézve jutott el a küszöbön álló választásokig. Úgy vélte, az 1994-es lesz az első szabad véleménynyilvánítás 1944. március 19-e óta, hiszen végre idegen csapatok jelenléte nélkül választhatja meg parlamenti képviselőit a magyar nép. Kifejezve sajnálatát amiatt, hogy a külföldön élő magyarok nem szavazhatnak, a franciaországi emigráció nevében arra kérte a hazai választókat, ne segítsék vissza a hatalomba a kommunista diktatúrával együttműködő régi vezetőket.

Kiss Gyula tárcanélküli miniszter volt az első, aki 1990-ben az új, demokratikus kormány nevében megkövette a franciaországi magyar emigrációt a Rákosi- és Kádár-rendszerben elszenvedett sérelmekért. Nem véletlen, hogy a párizsiak négy év után ismét őt hívták meg az ünnepi megemlékezésre. Az azóta munkaügyi tárcavezetővé kinevezett Kiss Gyula beszédében főként az 1848-49-es eseményekkel foglalkozott, de nem mulasztotta el megjegyezni: „Az 1990-ben megalakult kormány a szabadság kormánya volt, ám ezt az érzést úgyesen ellopták tőlünk...”

Asok rosszindulatú cikk után ismét Stéphane Kovacs szerzett kellemes meglepetést a Le Figaro március 16-i számában megjelent magyarországi riportjával. Ezúttal a nagyatádi menekülttábor életét mutatta be a francia konzervatív olvasótábornak. Érzékletesen írta le a mintegy ezerkétszáz horvát, bosnyák, szerb és magyar menekültet befogadó tábor életét, felvillantva egy-

egy jellegzetes arcot a tömegből. Egyikük a csetnikek által okozott sérüléseit mutogatta neki, egy bosnyák asszony, Jasminka, a régi szép időket sírta vissza Tito marsall falra tűzött képe előtt: *„Akkor nem volt köztünk semmi probléma. Ő nem tűrte a nemzetiségi megkülönböztetést. Tito valamennyiünket szerette. De Milosevicet meg tudnám ölni! Ő a felelős az ország megosztásáért és a háborúért.”*

Stéphane Kovacs megszólaltatta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának budapesti képviselőjét is. Tanulságos, mit mondott rólunk akkoriban Thomas Birath: *„Az 1956-os forradalom után számos magyar talált menedéket külföldön. Sokan hazatértek már közülük, de nem felejtették el a múltjukat. Azt hiszem, a magyarok többek között ezért mutatnak megértést e szerencsétlenek iránt.”*

A budapesti Menekültügyi Hivatalban arról tájékoztatták a riportert, hogy a parlament kilencszáz millió forintot (hatvan millió frankot) szavazott meg 1994-ben a menekültek ellátására. *„Nem tudjuk, meddig tarthatjuk ezt a ritmust, de még ha nem vagyunk is gazdagok, nincs jogunk hazaküldeni őket”* – tette hozzá a névtelenül idézett tisztviselő. A riport két idős asszony vallomásával zárult:

„Egyedül a menekültek rangidőse, egy 91 éves horvát asszony nem akarja többé elhagyni Magyarországot. »Itt nincs semmi gondom – jegyzi meg. – Naphosszat olvasgatok és imádkozom. Megvan a napi kávé és cigarettám, s mindenki nagyon kedves hozzám. Én már semmi mást nem kérek.« Egy öreg muzulmán asszony, Anka, félig csukott szemmel szintén imádkozik. Két éve nincs semmi híre a testvérbátyjáról és a gyerekeiről. Sírdogál: »Vajon összegyűlik-e még egyszer a családom? Legalább a temetésem napján...«

Négy nappal később, március 21-én, hétfőn, a Le Monde közölt nagy cikket Thomas Schreiber tollából egy évforduló kapcsán. Nem, nem a vérgőzös, eszemment Tanácsköztársaság kikiáltása, nem is az 1848-as márciusi magyar forradalom volt a téma. Hát persze, hogy Horthy és Magyarország német megszállása! Szerencsére Schreiber Tamás kitűnően ismerte Közép-Európa huszadik századi történetét, és általában igyekezett azt elfogultság nélkül interpretálni a francia lapokban. Így valószínűleg már többször sikerült meglepetést szereznie olvasói számára.

Schreiber ebben a cikkében is árnyaltan, s annyi hamisítás után végre tárgyilagosan rajzolta fel azt a szerepet, amelyet hazánk a második világháborúban betöltött, illetve betölteni kényszerült. Ide sorolva nem csupán a Szovjet elleni háborúban való részvételt, hanem a háborús menekültek befogadása, vagy a béketárgyalások sikere érdekében tett erőfeszítéseket is.

Ama bizonyos március 19-ére, s annak a Holokausztban végződő tragikus következményeire emlékeztek előző nap a Katolikus Misszióban is. Az 1962 óta Párizsban élő költő, Forrai Eszter irodalmi estje szolgált keretével annak, hogy Ruzsik Vilmos vincés szerzetes és Szávai János nagykövet kifejezze gyászát, együttérzését a származásuk miatt üldözöttek embertelen sorsa miatt.

A versek nagy hatással voltak a közönségre. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen Forrai Eszter gyerekkori személyes élményei alapján írta őket.

Március 25-én a csehszlovákiai rendszerváltás egyik magyar hőse, Duray Miklós érkezett Párizsba. Nem kell őt bemutatni. Ellenzéki értelmiségiként, a Charta 77 egyik aktivistájaként, a Kutyaszorító című kétkötetes „láttelel” alkotójaként rengeteg borsot tört a végelgyengülésben szenvedő csehszlovák pártállam vezetőinek orra alá a nyolcvanas években. Igaz, börtönbüntetést szenvedett érte, de erkölcsi győztesként került ki az egyoldalú küzdelemből. Sajnos, nem mondhatjuk, hogy iszapbirkózása a felvidéki magyarság ügyét sikerre vitte volna. Sem az általa alapított Együttélés Politikai Mozgalom, sem a Bugár Béla-vezette kereszténydemokrata mozgalom, sem az A. Nagy László nevével fémjelzett liberális irány nem ért célt még csak a trianoni békeszerződésben vállalt cseh-szlovák ígéretek betartatásában sem. Hiába egyesítették erejüket a Magyar Koalíció Pártjában, a radikális erők kisebbségben maradtak az elmúlt két évtized belharcaiban, majd Bugárék árulása a Hid-Most megalakításával megadta a kegyelemdőfést az összefogásnak. Mára az a szégyenteljes helyzet állt elő Szlovákiában, hogy a széthúzás miatt az ottani magyarság a számarányának megfelelő eredményt sem tudja hozni az önkormányzati és parlamenti választásokon, így rendre kiszorulnak jelöltjei a népképviselési testületekből.

Párizsi látogatásakor azonban Duray még a pozsonyi parlament második legnagyobb többséggel megválasztott tagja volt. Hozzánk Svájcból érkezett, s csakúgy, mint Bernben, a Szajna partján is az őshonos felvidéki magyarság jogfosztottságára próbálta meg felhívni a figyelmet. Ott és akkor nem kötötték az orrunkra, kivel találkozott. A sajtótájékoztatón – amelyen részt vettek a nagy francia lapok munkatársai is – Duray nem titkolta: szeretné elérni, hogy az úgynevezett Balladur-terv előkészítése és végrehajtása során kapjanak szerepet a szlovákiai magyar szervezetek is. Felhívta francia partnerei figyelmét arra, hogy az Európa Tanács által Szlovákiával szemben támasztott feltételek számonkérésének módja kidolgozatlan. Enélkül pedig féloldalasra sikerülhet a kisebbségi jogok rendezése. Az Együttélés elnöke ígéretet kapott, hogy az általa felvetett problémákról tárgyalópartnerei tájékoztatják a legfelsőbb francia politikai köröket. (N.B. El lehet képzelni ennek a „tájékoztatásnak” az eredményességét.)

Duray Miklós nem lett volna az, aki, ha nem kérte volna, hogy találkozhasson a franciaországi magyar szervezetek képviselőivel. Zártkörű megbeszélésükön Szén József, Sujánszky Jenő, Nyári Judit és a többiek minden bizonnyal hitelesen tájékoztatták arról, mire számíthat egy magyar politikus az egykori kisantant-országok legfőbb pártfogóitól.

Ami személyes benyomásaimat illeti: Durayban egy nagyon felkészült, kőkemény elveket valló, ugyanakkor barátságos és időnként a szarkazmusra hajló férfit ismertem meg. Miután losonci származású, nem mulasztottam el megemlíteni neki, hogy édesapám családja a szomszédos Rimaszombatból származik. „Akkor Ön tudja, miről beszélek” – mondta mosolyogva.

Ebben a hónapban történt az is, hogy megismerkedtünk a „Gyilkos bácsival”. Árpád szokása volt az is, hogy a számára érdektelen vagy nem-szeretem vendégeket átpasszolta nekem. Így történt ez egy veterán magyar idegenlégiós esetében is, aki valahol Bordeaux környékéről jelentkezett be az intézetbe. Már nem emlékszem, miért tartotta fontosnak az igazgató, hogy valaki vendégül lássa párizsi tartózkodása alatt, mindenesetre a feladatot rám testálta: „Foglalkozz az öreggel, légy szíves...”

A légiós, hát hogyan is fogalmazzak, hogy utólag se sértsem meg: elég egyszerű ember volt. Amúgy kedves bácsika, kicsit hadarva beszélt és nagyon sokat. Egy vasárnapi ebédre hívtuk meg, ontotta az afrikai és ázsiai történeteket, a különböző tiszogató akciók részleteit, mintha arról mesélt volna, merre járt a tűzoltózenekarral. A magyaros ételt nagy örömmel fogadta, a borsólevesre vonatkozó „szóvicce” azóta is közszájon jár a családban: - Jó ez, nem bánt!

A fiaim és unokaöcsém egykedvűen hallgatták az elhadart, s néha összefüggéstelen szövehatagot, s csak akkor villanyozódtak fel, amikor „az angyal arcú gyilkos” – ahogy később nevezték -, egy esetleges bordeaux-i helikopterkirándulásról kezdett beszélni.

- Az előző konzullal, a Précsényivel nagyon jó viszonyban voltam – ezt többször is elmondta, mintegy előre vetítve: vele jó jóban lenni. Mindenesetre a konzul nevét valamiért mindig csak két részletben, második nekifutásra tudta kimondani, ilyenformán: Pré... Précsényi... - Egyszer megszerveztem neki egy helikopteres felszállást, mert jó kapcsolataim vannak a hadseregnél – folytatta. - Szépen bejártuk Bordeaux környékét. Ha van kedvük, csak szóljanak, megroptetem magukat is.

A fiúk egy darabig még dédelgették magukban az ajánlatot, de a napok, hetek múlásával a légiós emléke gyorsan elhalványult, s csak a már idézett szavajárása kísértett néha a családi asztalnál.

1994 április

Egyáltalán nem volt áprilisi tréfa, hogy mindjárt az első hét végén vitába keveredtem az Élet és Irodalom szerkesztőségével. Annak a lapével, amelynek tíz év óta küldözgettem hosszabb-rövidebb írásaimat, s jónéhány ro-

vatvezetőjével kifejezetten jó viszonyba kerültem. Még Párizsból is fogadták az intézettel kapcsolatos címes híreimet.

A purpárlé előzménye, hogy a március 18-i számban Zelki János rádiós kolléga egész oldalas montázst tett közzé a rádiós elbocsátásokról. Nem tagadhatom, hogy empátiával követtem a rádióban és televízióban zajló drámát, hiszen nem sokkal korábban magam is megismertem azt az érzést, amikor egyik napról a másikra kihúzzák az ember lába alól a talajt. Ilyenkor nem csak a kollégát, hanem az általa eltartott százharminc családot is magunk előtt látjuk, vagy ha nem, hát akkor baj van. Nem vitás, hogy a kirúgott szerkesztők között számos olyan akadt, aki kifejezetten ellenségesen viszonyult a jobboldali kormányhoz. Csurka már régóta követelte a hangadók eltávolítását, s erre – kissé túlbuzgóan teljesítve a követelést – a választások előestéjén kerítettek sort az újonnan hatalomra került „elnöki joggal felruházott” alelnökök.

Nekem Zelki „Rádiójátékának” következő bejegyzésén akadt meg a szemem:

„Nyilatkozik a rádiónak a munkaügyi államtitkár-helyettes. Nincs az jól, mondja, hogy nem hagyják megszólalni azokat, akiket elbocsátanak egy hónap múlva. Törvénytelen, mert ők közalkalmazottak, nem tilthatók el a munkától. P.Szabó (az akkori adófőszerkesztő HJ) meghallgatja adás előtt és kicenzúrázza a műsorból. A rádiós szerkesztő az államtitkár-helyettest. Utoljára ilyen nyolc évvel ezelőtt történt, amikor egy Ritter Tibor nevű elnökhelyettes nem engedett egy Pozsgay-riportot leadni.”

Akkoriban még úgy láttam, van értelme hozzászólni az ilyen egyoldalú megnyilvánulásokhoz. Annyiban nem is tévedtem, hogy két hét múlva az ÉS közölte reakcióm:

„Nagy érdeklődéssel és nem kis empátiával olvastam Zelki János Rádiójáték című hangulatos riportját. Megkérdezhetném ugyan, ki tüntet manapság a vidéki monopoliумoktól elbocsátott, s kegyelemkenyéren tengődő tehetséges újságírókért, de nem ezért fogtam tollat. A szerző egyik kijelentésével szeretnék vitába szállni. Azt állítja ugyanis, hogy utoljára nyolc évvel ezelőtt cenzúráztak ki magas rangú állami tisztviselőt a rádió műsorából.

Hogy mi számít a szerkesztői szabadság gyakorlásának, s mi cenzúrának, erősen nézőpont kérdése. Az értelemző szótár szerint egy szöveg politikai célzatú megnyirbálása a cenzúra. Zelki megelőlegezi ezt a szándékot P. Szabó Józsefnek, alig titkolva felháborodását, amiért a rádiós szerkesztő az államtitkár-helyettest »ki merte cenzúrázni«.

Zelki Jánossal ellentétben én nem vagyok meggyőződve róla, hogy e huncutság a rádióban csupán egyszer fordult volna elő az utóbbi nyolc esztendőben. Egy esetre magam is jól emlékszem. 1992 tavaszán történt. Papp Ágnes kért interjút Andrásfalvy Bertalantól a 168 óra számára. A miniszter vállalta a beszélgetést, jóllehet a

szóbanforgó műsor soha nem bánt vele kesztyűs kézzel, ráadásul Papp Ágnes jócskán el is késett. (Utóbb kiderült, egy sajnálatos baleset miatt.)

Az adás napján hiába vártuk az interjút. »A főszerkesztő nem találta elég érdekesnek« – közölte kissé szomorúan a riporter. Jól emlékszem csalódottságomra. Nem találta érdekesnek? Milyen szempontból? Mit kellett volna mondania, hogy a 168 óra érdekesnek találja? De sem a miniszter, sem jómagam, aki akkortájt a ház szóvivője voltam, nem kiáltottunk cenzúrát. Andrásfalvy egy kézlegyintéssel napirendre tért fölötte: „Nem is vártam mást...”. Én azért sajnáltam, mert igenis voltak olyan gondolatok az interjúban, amelyekről a hallgatónak joguk lett volna tudomást szerezni.

Pedig nem is a munka törvénykönyvéről beszélt...”

A rovatszerkesztő nem tudta megállni, hogy ne biggyessze a következő megjegyzést hozzászólásom végére:

„Az írást már csak példaértékűsége miatt is közlésre érdemesnek találjuk, ugyanis ritka az olyan cikk, amelynek szinte minden megállapítása vitatható. Nem is lehet másmilyen, hiszen elméleti alapvetését egy olyan megállapítás adja, amely szerint „hogy mi számít a szerkesztői szabadság gyakorlásának és mi cenzúrának, nézőpont kérdése”. Nos, ez nem nézőpont kérdése. Van olyan írás, amelyet politikai tartalma miatt nem közölnek, s van olyan, amelyet szakmai okok miatt. Hogy ezt a kettőt olykor szándékosan összekeverik, az más kérdés. Andrásfalvy Bertalan nem túl hosszú miniszterkedése alatt oly sok unalmas, lényegtelen és semmitmondó interjút adott, hogy ugyancsak életszerűnek találjuk a 168 óra akkori szerkesztőinek döntését. Ráadásul 1992 a hazai rádiózás egyik legszínvonalasabb éve volt, amikor egy olyan politikai műsor, amelyik még az izgalmas műsorok között is kitűnt, aligha viselt volna el egy szürke miniszteri nyilatkozást. (sic!) Ha most azt mondja, miként minősíthetek valamit, amit nem is hallottam, akkor teljesen igaza van: csak valószínűsítek, amire viszont jó okom van.”

Kádár Béla miniszter lassan már hazajárt Párizsba. Ezúttal is az OECD székházát célozta meg, április 11-én úgynevezett befektetési okmányt írt alá a nemzetközi szervezetnél, amely okmány ugyanolyan jogokat volt hivatva biztosítani a Magyarországon bejegyzett külföldi vállalatok számára, mint a hazai cégeknek. Ilyen megállapodást a volt keleti blokk országai közül elsőként velük írtak alá a tagországok. Csak halkan jegyzem meg, hogy ezzel egyszerűsmind számos „versenyképtelen” magyar vállalkozás halálos ítéletét is aláírta.

Másnap megjelent négyhasábos nagy cikkem az Új Magyarországból arról az ügyről, amely már hetek óta borzolta a kedélyeket Franciaországban: a versailles-i megyei bíróságon megkezdődött a hetvenkilencedik évében járó egykori lyoni rendőrfőnök, Paul Touvier pere. Ha most idecitolom akkori

írásmat, elsősorban azért teszem, hogy megvilágítsam a francia társadalom azóta sem sokat változott gondolkodásmódját a kollaboráció kényes históriáját illetően.

„Természetesen nem az váltott ki vitát a francia közvéleményben, hogy öt évi vizsgálati fogság után végre esküdszék elé állították a zsidó túsok kivégeztetésével vádolt milicistát. Sokkal inkább annak a fél évszázadnak a története, amelynek végén erre az eseményre sor került.

Touvier az első francia, akit emberiség ellen elkövetett bűncselekmény vádjával vonnak felelősségre. A második világháborúban győztes – vagy annak nyilvánított – hatalmak a vádlottak padján eddig csak német, olasz és japán ellenfeleiket, illetve azok utolsó pillanatig hűséges szövetségeseit szerették látni. Függetlenül attól, hogy a győztesek katonái esetleg ugyanolyan, vagy még súlyosabb bűnöket követtek el békés polgárok ellen. (Ld. például Drezda, Hamburg terrorbombázása, Sztálin rémtettei, vagy akár Hiroshima és Nagaszaki radioaktív felégetése.)

Az a vád Touvier ellen, hogy 1944 júniusában – miután a partizánok meggyilkolták a vichy-i kormány egyik miniszterét – személyesen válogatta ki a hét kivégzendő túszt, akik valamennyien helyi zsidó kereskedők voltak. Touvier-t tehát nem gyilkossággal, hanem emberiség elleni bűncselekményben való bűnrészes-séggel vádolják, noha vannak olyan tanúvallomások is, amelyek szerint legalább egy esetben személyesen vezényelte a kivégzőosztagot. Igazán különössé azonban az teszi az ügyet, hogy Touvier-t már ötször elítélték, igaz, más bűncselekmények miatt, és legtöbbször távollétében. De a fél évszázad alatt végig Franciaországban volt, s szó sincs arról, hogy – mint az többször megtette – az izraeli titkosszolgálat-nak kellett volna elrabolnia őt. Mi több, katolikus egyházi intézményekben talált menedéket, 1971-ben pedig – igaz, a »lyoni hóhér«, Klaus Barbie felkutatásának egyidejű elrendelése mellett – Pompidou elnök eljárási kegyelemben részesítette. Zsidó ellenállók és deportáltak erőteljes tiltakozása nyomán azonban újra hajtóvadászat indult ellene, ami végül is 1989-es letartóztatásához vezetett.

Természetesen a francia sajtó most sem mulasztja el górcső alá venni a katolikus egyház és Pompidou szerepét Touvier »mentegetésében«. (Különös pikantériát ad az ügynek, hogy az Élysée-palota akkori főtitkár-helyttese a mai miniszterelnök, Eduard Balladur volt. Ám ő bizonyíthatóan egyet nem értését fejezte ki a Monseigneur Duquaire vatikáni titkár által benyújtott kegyelmi kérvénnyel kapcsolatban.) A Le Figaro március 17-i számában Charles Molette, a francia katolikus egyház levéltári szövetségének elnöke kérdésre kérdéssel válaszolt:

Vajon az egyház kezeli a francia rendőrség és a Gestapo archívumát? Megnevezte-e bárki is az elmúlt ötven évben azokat a franciákat, akik katolikus papokat szolgáltattak ki a németeknek? Vajon köteles volt-e megszegni a gyónási titkot Touvier gyóntatópapja? Igazán a Touvier-ügy izgatja-e most a francia sajtót, vagy újabb antiklerikális kampány nyitányáról van szó?

*Elgondolkodtató kérdések. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a vichy-i kor-
szak és a nagy betűs Ellenállás történetének árnyalt vizsgálata csak az utóbbi évek-
ben kezdődött meg Franciaországban. Nem is beszélve a kommunisták meglehetősen
kétes szerepéről. (Melyik tankönyvben találunk utalást például arra, hogy az »il-
legális« kommunista pártlap, a l'Humanité kiadása a német megszállók segítségével
történt 1940-ben? Vagy, hogy a tulle-i kilencvenkilenc túszerelését a német
hadikórház sebesültjeinek a francia partizánok által történt bestialis lemészárlása
előzte meg?)*

*Touvier bűnösségét nagy valószínűséggel meg fogják állapítani. Védekezhet bár-
mivel, hivatkozhat kényszerre és a totális háborúra, egyetlen lépésére semmiképpen
sem lehet mentség: hogy faji alapon döntött. Eredetileg ugyanis nyolc túszerelés volt a
milícia fogságában, de Touvier egyet elengedett. Egyet, aki nem volt zsidó...*

*Tanulságosak a per körülményei is. Öt héten át tartottak a négy és félmillió fran-
kot fölemészthető előkészületek. A hetvenkilenc éves vádlottat golyóálló üvegkalitkában
kommandósok őrzik. Ügyvédjével is csak belső telefonon konzultálhat. A világ min-
den tájáról százhetven újságíró kérte akkreditálását, s hasonlóan a Barbie-tárgya-
láshoz, az egész pert filmszalagra rögzítik.*

*S e ponton egy magyarnak, ha úgy tetszik: közép-kelet-európainak – lehetetlen
nem föltenni a kérdést: vajon ez a százhetven újságíró, aki végigüli most egy né-
pellenes bűnsegéd többhetes tárgyalását, eljön-e egy nap Magyarországra, ha több
éves huzavona után végre bíróság elé kerülnek majd a mi sokáig fényes állásokban
rejtőzködő tömeggyilkosaink? Akik, meglehet, nem faji alapon válogattak – mindegy
volt, kit találnak az utcán 1956 őszén –, viszont kegyetlenségben semmiben sem
maradtak el Touvier mögött.”*

Paul Touvier-t a bíróság 1994-ben életfogytiglani börtönre ítélte. Két évvel
később prosztatarákban halt meg a fresnes-i börtönben. Ezúttal hiába kért ke-
gyelmet az elnöktől. Temetésén Philippe Lagurie atya arról beszélt, hogy jobb
az isteni igazságszolgáltatás kezére kerülni, mint az emberére, mert ez utóbbi
nem bocsátja meg bűnöket még ötven évvel később sem...

Az április sem telt el magas szintű magyar-francia találkozó nélkül. 19-én
családja, s egy parlamenti küldöttség élén a magyar Országgyűlés elnöke
érkezett Párizsba. (A küldöttségben helyet kapott felesége és kisgyermek is.)
„Szabad György látogatása jól illeszkedik abba a dinamikus fejlődési folya-
matba, amely a magyar-francia kapcsolatokat jellemzi az utóbbi időben” – fo-
galmazták meg a diplomaták a maguk tolvajnyelvén a tekintélyes professzor
tárgyalásainak jelentőségét. Hivatalos programját tudósítóként kísértem végig.

Az első nap délelőttjén a küldöttség a Nemzetgyűlés munkájával ismerke-
dett. Jacques Barrot, a gazdasági bizottság elnöke bizalmat keltőnek nevezte a
magyar kormány politikáját, de nem mulasztotta el megjegyezni: a nagyberu-

házásoknál is fontosabbnak tartja a kis- és középvállalatok együttműködését. Jó kezdetnek nevezte, hogy már háromezernél is több magyar-francia vegyes-vállalat vetette meg a lábát Magyarországon. Szabad György véleményt cserélt Jean Valleix-el, az Európa Tanács francia képviselőcsoportjának elnökével, majd ebéden találkozott a Nemzetgyűlés magyar-francia baráti csoportjának tagjaival.

Délután Jean Kahnnal, a Zsidó Világkongresszus alelnökével tárgyalt, majd megkoszorúzta idősebb és ifjabb Antall József emléktábláját. Látogatása kapcsán tudtam meg, hogy Körösi Csoma Sándor életművének volt egy francia folytatója is: Edouard Foucaux, akinek a 7. kerületi rue Perronet 3-as számú ház homlokzatára elhelyezett emléktábláját Szabad György avatta fel. Beszédének tervezetét Csernus Sándor kollégám írta, ebből idézek most:

„Körösi Csoma munkásságának közvetlen folytatója, a nyugati világ első nagy orientalista-tibetológusa, az INALCO hajdani professzora Philippe-Édouard Foucaux volt. Foucaux professzor a Körösi Csoma által felhalmozott tudásanyagra építve szilárd alapokra helyezte a tibeti nyelv és civilizáció oktatását. A párizsi Keleti Nyelvek Főiskoláján 1842-ben, Körösi Csoma Sándor halálának évében indult meg a tibetológia oktatása. Foucaux professzor később a Collège de France szanszkrit tan-székének vezetőjeként is folytatta a tibetológia művelését, melynek világszerte elismert tudósa volt.”

Az első napi program zárásaként a házelnököt Valéry Giscard d'Estaing látta vendégül. A két öregúr protokollmentesen, jóízűt beszélgetett. Az este további része minden bizonnyal emlékezetes maradt a Szabad-család számára: a Nemzetgyűlés alelnökének, Éric Raoult-nak vendégeként sétahajózással egybekötött vacsorára voltak hivatalosak.

A látogatás vastagját a második napra tartogatták. Szabad György először a Szenátust kereste fel, s mint történész, nagy érdeklődéssel barangolta be a Medici-palota szebbnél szebb termeit, köztük a valóban lélegzetelállító hatalmas könyvtárat. Aztán bekopogtattunk René Monoryhoz, a Szenátus elnökéhez, akinek magyaros hangzású neve ellenére semmi köze nem volt Magyarországhoz. Egyszerű vidéki autószerelőből küzdötte fel magát a nagypolitikába, s 1992-től 1998-ig töltötte be a törvényhozás felsőháza elnöki tisztét.

Monory egy ideig türelmesen hallgatta Gyuri bácsi véget nem érő körmondatait, majd egyre idegesebben pillantva órájára megkérte a szózuhatagot hősiesen fordító Karinthy Judit tolmácsot, közölje a magyar vendéggel: próbálja meg ezt a monológot párbeszéddé alakítani... Meglehetősen kínos pillanat volt, de a házelnök vette a lapot, s a következőkben már többször hagyta szóhoz jutni vendéglátóját. A mintegy háromnegyed órás eszmecsere végén Szabad György magas állami kitüntetést nyújtott át Hubert Martin szenátornak, a magyar-francia kapcsolatok – ahogy itt mondanák: - jeles partizánjának.

Délután az alsóház vendége volt a házelnök. Az ülést megszakítva Philippe Séguin, a Nemzetgyűlés tuniszi származású, frissen megválasztott jobboldali elnöke meleg szavakkal köszöntötte kollégáját, akit a képviselők nagy tapsal üdvözöltek. A szokásos udvariassági félóra után a magyar delegáció konvoja rendőri felvezetéssel az Élysée-palotába indult. Újságírók és fotósok természetesen csak a bejárat előtt szokásos kézfogás szemtanúi lehettünk; maga a tárgyalás Mitterrand-al csaknem egy óra hosszat tartott, de az általánosságokat leszámítva ennek részleteit nem kötötték az orrunkra.

Egy biztos: az MDF választási kampányának támogatása biztosan nem tartozott megbeszélésük napirendi pontjai közé a szocialista párti elnökkel. A magyar kormányzópárt nyilván a francia jobboldaltól remélhetett támogatást, s ez a korábban már említett fiaskó ellenére nem is késett soká. Április utolsó hetében, a kampány véghajrájában az RPR több kipróbált harcosa érkezett Budapestre, s útjukat nekünk kellett előkészíteni Párizsból. Így például korábbi tárgyalópartnerünk, Richard Cazenave, az RPR külügyi titkára és Gérard Larcher szenátor utazott Magyarországra, hogy részt vegyen másoké mellett Lezsák Sándor és Für Lajos vidéki kampányában.

Túl a személyes találkozás és a változatos program élményén, Szabad György párizsi látogatásának volt még egy hozadéka számomra: az MTV kérésére francia stábommal interjút készítettem *Jean Kahnnal*, az Európai Zsidó Kongresszus elnökével, aki egyúttal betöltötte a Zsidó Világkongresszus alelnöki posztját is. A beszélgetés leírt változatát megtaláltam korabeli irataim között azzal a megjegyzéssel, hogy „eredetileg a Magyar Televízió számára”. Mindez talán azt jelenti, hogy végül is nem kérték, vagy nem adták le az anyagot a Szabadság téren. Sajnos, emlékezetem ebben sincs már a segítségemre. Az interjút az utókor számára mégis közreadom. Egyrészt, mert nem hiszem, hogy sok magyar újságírónak nyilatkozott volna az Európai Zsidó Kongresszus akkori elnöke, másrészt egyszer talán kordokumentum lesz.

„- Elnök úr, milyen témákról tárgyaltak ma délután Szabad Györggyel?

- Mindenek előtt arról, hogy izgat bennünket néhány magyarországi antiszemita jelenség. Elmondtam az elnök úrnak, hogy éberen követjük ezeket a jelenségeket, mert tudjuk, hogy vannak bizonyos politikusok, akik valamikor élenjáró szerepet játszottak populista, következésképpen rasszista és antiszemita kampányokban. Magától értetődően szeretnénk, ha mind törvényhozási szinten, mind a jogszabályok végrehajtása során gyökeresen kiirtanák ezeket a rasszista, antiszemita, intoleráns nézeteket. Szabad elnök úr megnyugtatót bennünket, hogy pártja, a kormányon lévő Magyar Demokrata Fórum harcolni kíván a fajgyűlölet és az antiszemitizmus minden fajta megnyilatkozása ellen.

Megkérdeztem tőle azt is, hogy a magyarországi jogalkotás elég hatásos-e ezen istencsapás ellen, mire elnök úr azt válaszolta, hogy a törvényi keretek adottak, és semmi sem akadályozza alkalmazásukat. Megemlítettem a zsidó emlékhelyek – zsinagógák, temetők – problémáját is, kifejezve azt a kívánságunkat, hogy legyenek felújítva, helyreállítva, megőrizve, s ennek terheit a kormány viselje. Az elnök úr megerősítette, hogy a munkálatok egy része már megkezdődött, a többi részét is folytatni fogják. Kértem, készüljön leltár azokról a helyekről, amelyek a szörnyű 1939–45-ös háború előtt virágzó magyarországi zsidó közösségek emlékét őrzik.

Végül megismertettem elnök urral azt a kívánságunkat, hogy a már megtartott moszkvaihoz, és a tervezett varsóihoz, illetve szófiaihoz hasonlóan tartassék Budapesten is szeminárium országgyűlési képviselők számára. A célunk az lenne, hogy mint az Európa Tanácshoz társult Zsidó Kongresszus tagjai, megmagyarázhassuk nekik, miként lehet jobban harcolni a rasszizmus, az antiszemitizmus és az idegengyűlölet ellen. Hogy még alaposabban megismerjék a demokrácia világát, hogy a nép választott küldöttei jobban megértethessék a lakossággal, hogyan képzeljük el mi az etikai és erkölcsi elveken alapuló Európát.

– Milyen módon szerzik Önök az információikat az antiszemita jelenségekről? Például a magyarországiakról...

– Létezik egy zsidó közösség Magyarországon, mintegy 120–150 ezer személy, s ennek vannak felelősei, akikkel állandó kapcsolatot tartunk. Így tudjuk követni, mi történik ott, csakúgy, mint abban a huszonnyolc európai országban, amelyet szervezetünk behálóz. És ezáltal tudunk közösen harcolni – ha kell, sürgősen beavatkozni – az antiszemitizmus ellen. Ön bizonyára tudja, hogy a mi népünk szenvedett a legtöbbit a Harmadik Birodalomtól, amelynek ideológiáját a »végső megoldás« tetőzte be, vagyis a minden zsidó kiirtásának szándéka.

– Európai tükörben milyennek látja Ön a magyarországi zsidók helyzetét? Nyugtalanítóbbnak, mint például Nyugat-Európában?

– Nézze, az antiszemitizmusban semmilyen szint nem fogadható el. Nincs az intoleranciának küszöbértéke. A rasszizmus, az antiszemitizmus bármely megjelenési formája elvezethet ahhoz, ami ötven évvel ezelőtt történt. Ezért aztán nem lehetünk elnézéssel semmi ilyesfajta megnyilvánulással szemben. Az egyik országban több, a másikban kevesebb antiszemita jelenség tapasztalható. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy listát állítanánk fel, jó és rossz pontokat osztogatnánk. Egyébként a rasszizmus elleni harc nem csupán a zsidók ügye: minden olyan európai polgár és nemzet ügye, amelyik szeretné megóvni a kontinenst azoktól a szenvedésektől, amelyeket annak idején mi átéltünk. Láthatjuk, mi történik az egykori Jugoszlávia területén: etnikai tisztogatás, etnikai átrendezés. Lényegében ugyanaz, csak furcsábban elnevezve, mint ami ötven évvel ezelőtt történt. S amikor azt látjuk, hogy egy nyugati országban, nevezetesen Itáliában, visszajön a hatalomba egy újfasiszta párt, hát ez bizony erősen nyugtalanít bennünket. Még ha ez egy nyugati ország is! Mindez

arra int bennünket, hogy területi korlát nélkül ernyedetlenül harcoljunk mindenfajta türelmetlenség ellen, bárhol üsse is fel a fejét.

Olaszországot említettem, de beszélhetnék Németországról is, ahol egy bizonyos Schönhuber undorító szerepet játszik, amikor a németországi zsidó közösség vezetőjét vádolja fajgyűlölet keltésével, ami nyilvánvalóan túrhetetlen. De említhetném Ausztriát, amely – mint bizonyára tudja – az Európai Unió tagságára pályázik, ám ahol felüthetik a fejüket olyan nézetek, hogy az Anschluss nem az erősödő náci befolyás következménye, hanem a lakosság szuverén akaratának örömujjongással kísért mgtestesülése volt. Mindez természetesen választ kíván és éberséget követel.

– Említette az országgyűlési szemináriumokat. Például a moszkvai hatékonyságáról milyen tapasztalatokat szereztek?

– Mintegy száz képviselőt sikerült összegyűjtenünk, ami nagyon szép szám. Voltak közöttük olyanok is, akiket »vörösbarának« nevezünk, vagyis a szélsőjobbal szövetkezett kommunisták. Végigkövették az előadásokat, kerekasztalokat, amelyek mind azt a célt szolgálták, hogy felvértezzük őket minden olyan kísértés ellen, amely újra fel kívánja éleszteni az antiszemitizmust, ezt az istencsapást. S amikor találkoztunk az orosz sajtóval, akkor láttuk csak igazán, milyen nagy szükség volna ilyen szemináriumokra sajtókörökben is. Mondok önnek egy nagyon egyszerű példát:

Az 1993. május 5-i Pravdában megjelent egy cikk, amelyben leírják, hogy egy görögkeleti kolostorban meggyilkoltak egy papot. A gyilkost megtalálták – egy volt afganisztáni harcost –, akit annak rendje és módja szerint be is börtönöztek. Az újság hozzátette: ez a régi frontharcos nem magától tervezte ki szörnyű tettét, hanem egy oroszországi zsidó közösség nyomására. Ugyanis – írta a Pravda – »a zsidók azt mondták, hűsvétkor keresztény vérnek, még inkább keresztény egyházi személy vérének kell folynia...«

Hát, kérem, ez teljesen túrhetetlen. Ez újra felmelegíti a vérvád eszméjét. Ám még jobban felháborított bennünket az a közömbösség, amellyel a lapok kritikánkat fogadták. Egy hónapon át egyetlen újság sem volt hajlandó megjelentetni válaszcikkünket, míg végül kitartó követelésünkre az egyik lapban közölték, hogy amit az Igazság állít – hazugság. Lám, ezért fontos megmagyaráznunk, hogy a sajtónak óriási a felelőssége, s egyben a nevelő hatása. Ezt fogjuk most megmagyarázni Varsóban, és Szabad elnök úr úgy nyilatkozott, nem volna ellenére, ha mindez Budapesten is megtörténne, valamikor az év végén vagy jövőre.

– Úgy hiszem, Magyarország nagyon messze van az Ön által említett típusú eseményektől...

– Igen, ma még valóban csak bizonyos választási kampánybeszédekben van jelen az antiszemitizmus. De ez a jelenség sem tetszik nekünk, ezért indokoltnak tartjuk fenntartani a »riadókészültséget«. Valahányszor ilyen megnyilvánulással találkozunk, nem habozunk bírálni és elítélni.

- Szóba került-e a zsidók kártalanításának ügye a megbeszélésükön?
- Igen, beszélünk erről Szabad úrral. Elmondtam, szeretnénk, ha ez az ügy, amelynek megoldását már többször sürgettük, végre kedvező befejezést nyerne, konkrét és gyakorlati intézkedések formájában. Hogy azok, akik elszenvetődtek az üldözéseket, kárpótolva legyenek, méghozzá nem holmi évek múltán beváltható bónokkal, hanem pénzben és azonnal. Végére az mégsem tartható, hogy az üldözöttek leszármazottainak második generációja is hiába várja az igazságos jóvátételt.
- Ha jól tudom, éppen a budapesti zsidó közösségek nem tudnak megegyezni egymással bizonyos kérdésekben.
- Én is hallottam vitákról, de biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb meg fogják találni a módját, hogyan terjeszthetik elő egységes frontban a követeléseiket."

1994 május

Ugyancsak kordokumentum, milyen vágóképeket kért tőlem május 2-án az MTV Párizsból. A Mahler Judit gyártásvezető által jegyzett listán a következők szerepelnek (kommentár nélkül):

- „- hajléktalanok fekszenek a Szajna partján, parkban, metróban
- idegenlégió (épületkülső, -belső, gyakorlatozás)
- idegenlégiós helikopter földön és/vagy levegőben
- Öregharcosok (sic!) Szövetsége, épület, felirat, belső felvételek
- külvárosi képek (rossz állapotban lévő házak, kórházak, szobák)
- ingyenkonyhák
- repülőtér
- taxik
- átmeneti szállások (külső, belső, szobák, fürdőszobák...)
- Magyar Nagykövetség (külső, felirat)
- Notre Dame
- Notre Dame melletti Istenek Kórháza (külső, belső)"

A kérést igyekeztem teljesíteni, amit megkönnyített, hogy a saját VHS-kamerámat is használhattam. A vágóképek ugyanis olyan produkcióhoz kellek, amelynek főhőse Franciaországba szakadt magyar kalandor volt. Így a felvételeket úgy is meg lehetett komponálni – sőt, ez volt a kíváncsi – mintha ez a derék magyar fiatalember készítette volna őket.

A második évre már fiaim is jól kezelték a kamerát, aminek csak egyetlen hibája volt: a francia Secam-rendszer. Csaknem egész Európa, benne Magyarország a PAL-rendszerre állt át, de a franciák és a luxemburgiak makacsul tartották saját műszaki sztenderdjük mellett. Sajnos, a kamera megvásárlásakor ez nem tűnt fel, mert a videójátszót bármely rendszerre át lehetett állítani.

Ám az itthoni készülékek fehér-feketében játszották le a felvételeket, ezért hasznosításuk előtt át kellett őket másolni, ami nyilvánvalóan minőségromlást okozott.

Május 8-a, vasárnap: elérkeztünk a rendszerváltás első négy esztendejének megmértetéséhez, a parlamenti választások első fordulójához. Előző nap egész oldalas cikk jelent meg a Le Monde-ban Yves-Michel Riols tollából. A cím már megelőlegezte a kormányzó párt bukását: *„Vége a »professzorok köztársaságának« Magyarországon*”. Az alcímrendszer pedig – valószínűleg a közvéleménykutatások eredményeként –, még konkrétabb jóslatot tartalmazott: *„Négy évvel a rendszerváltozás után a május 8-i választások alkalmával a szocialisták kijönnek a karanténból. A politikai instabilitás nyugtalanítóbb, mint a »vörös veszély«”*.

Riols azzal kezdte, hogy Magyarországon „ezer év óta” most tartják az első olyan választást, amelyen egy demokratikus formációt egy ugyancsak demokratikus úton megválasztott politikai alakulat fog felváltani. (Hogy történelmileg mi a demokratikus, azt most ne firtassuk...) Idézte Szabad György országgyűlési elnököt, aki szerint az elmúlt négy év legnagyobb eredménye a parlamentarizmus visszaállítása és egy új jogállam megteremtése volt. A cikkíró ugyanakkor megállapította, hogy a szomszédokhoz hasonlóan Magyarországon is megnőtt a baloldal visszatérésének esélye, amely ellen a megszólaltatott Boross Péter miniszterelnök azzal igyekezett „riogatni”, hogy a vörös múlt még túl közel van, s a magyarok mind 1945, mind 1956 után megtapasztalhatták: a baloldal szép ígéretei mindig rosszul sülték el.

A Le Monde ezután a Gallup közvéleménykutatásának eredményét ismerteti, amely szerint az MDF csupán 12 százalékra számíthat, míg a kisgazdák és kereszténydemokraták nagyjából meg fogják őrizni 1990-es eredményüket. Az elemzés derekán Riols kolléga masszívan fényezni kezdi a szocialistákat, mondván, hogy *„reformszárnyuk bátran harcolt a kádári utóvéddel szemben, s az MSZP megalakításával 1989 októberében végképp levetették a kommunista párt uniformisát”*.

A választási eredmények utólagos ismeretében különösen érdekes a cikk azon része, amelyik a várhatóan győztes MSZP koalíciós kényszerével és a lehetséges partnerek személyével foglalkozik. Riols – utalva Orbán Viktor kijelentésére, miszerint a szocialistákkal kormányzás morális öngyilkosság lenne a FIDESZ számára –, kizárja ennek lehetőségét, míg az SZDSZ esetében Magyar Bálintra hivatkozva ezt nem tartja elképzelhetetlennek. Az elvben anti-kommunista szabad demokraták ügyvezetője szerint *„nehezen tudnánk elkerülni a koalíciót”* s hozzáteszi: *„nem is annyira a szocialisták múltja zavar minket, hanem az, amit ma képviselnek”*. Állítja, az SZDSZ-nek kemény feltételei lesznek,

kiegyensúlyozott partnerségre számítanak, s a remélt 20 százalékos eredményük birtokában megkövetelik majd a programok összehangolását.

Riols szemléletes hasonlata szerint 1990 után Magyarországnak egy Trabantot kellett Mercedesszé átalakítania. A szerző megenged néhány bókot az MDF-kormánynak, hivatkozva az 1994-re már mutatkozó gazdasági eredményekre, a nyugati tőke beáramlására, ugyanakkor – Göncz Árpád szájába adva a bölcsességet – cikkében ezt is olvashatjuk: *„Az új demokrácia látványos és történelmi változásokat indított el, de nem sikerült meghódítania az emberek szívét.”*

A kötelező szélsőjobbозás és a hatalom arroganciájának emlegetése után óvatos duhajként Yves-Michel ezzel zárta egész oldalas cikkét: *„De vigyázzunk az elsietett spekulációval! Móricz Zsigmond regényíró azt írta a század elején: »A magyarok ellenzéki újságot olvasnak, de a kormánypártra szavaznak.«*”

Természetesen a magyar kolónia is élt szavazati jogával. Az első forduló napján, május 8-án este a nagykövetség könyvtárában ültünk össze, ugyanis a Duna Televízió élőben közvetítette az eredményvárót. Lehattunk vagy huszan a képernyő előtt, bejöttek a diplomaták családtagjai is. Akkoriban csak itt lehetett fogni a műholdas adást. Ahogy érkeztek a részeredmények, úgy lett a hangulat egyre forróbb. Nem akartam hinni a szememnek és fülemnek: a kollégák túlnyomó többsége az MSZP sikeréért drukolt. Egy-egy véglegesnek tűnő részeredményt üdvrivalgással fogadtak, s jeges tekintetek meredtek rám, amikor a pécsi eredmények láttán összecsaptam a kezem: „Ez nem lehet igaz! Egy ávós Andrásfalvy miniszter helyén!”

Mert valóban ez történt. Pécs 1-es számú választókerülete mindig is kitüntetett szereppel bírt. A belváros és a keleti bányásznegyed egy része tartozik ide, s a rendszerváltoztatásig Aczél elvtárs hitbizománya volt. (Kár lenne tagadni, hogy a Pécsi Balett, a Bóbita Bábszínház, a Pécsi Nyári Színház, a Pécsi Játékfilmszemle, a Múzeum utca, a Villányi-Siklósi Alkotótelep Aczél támogatása nélkül nem jöhetett volna létre.)

Az 1990-es választások során a pécsi ellenzék megbecsült vezérért, Andrásfalvy Bertalant indította az MDF ebben a választókerületben. Andrásfalvy reputációja olyan magas volt még a „demokratikus” (értsd: liberális) ellenzék körében is – Bibó emlékkötet, számos emberi jogi aláírás, könyvek csempészése nyugatról, tüntetések szervezése stb. – hogy a FIDESZ például nem indított vele szemben jelöltet. Meg is választották minden nehézség nélkül.

És most, ezen a képviselői helyen egy Lusztig Péter nevű szocialista párti jelölt lett a befutó, aki a nyolcvanas évek végén a Baranya megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese volt. Akkor is, amikor az ellenzéki pártok és civil szervezetek éppen március 15-i fáklyás felvonulást rendeztek,

vagy a titokban megvalósítandó ófalui atomtemető ellen tüntettek. Amikor még intenzíven figyelték ügynökeik az ellenzék-ellenség minden megmozdulását, majd megszagolván a közelgő bajt gőzerővel semmisítették meg az őket kompromittáló iratokat.

Kaján tekintetek keresztttüzében keserűen kellett megállapítanom, hogy ezt az „urat” már nem kényszerből, hanem szabad akaratából választotta meg a jó pécsi nép. Pezsgők pukkantak, s az örömködés hullámai kezdtek oly magasra hágni, hogy Molnár Géza elsőbeosztottnak kellett figyelmeztetni a társaságot: „Hölgyeim és Uraim, ez egy nagykövetség, kéretik a politikai érzelemnyilvánításokat mellőzni!”

Máig becsülöm érte. Annak ellenére, hogy korábban Horn Gyula tanácsadója volt, profi diplomataként tudta, mit tehet meg egy állami tisztviselő és mit nem.

Egy héttel a választások első fordulója után háromhasábos nagy cikk jelent meg a Le Figaróban a kelet-európai választásokról. Szerzője Hélène Carrère d'Encosse akadémikus, azon ritka francia társadalomtudósok egyike, akik valóban jól ismerik és értik régióink történelmét, sajátosságait. (Hál'Istennek ma is jó egészségnek örvend.) E helyütt nincs módom az egész elemzést ismertetni, ezért az egyszerűség kedvéért azt a cikket másolom ide, amelyet a történész asszony írásának apropóján küldtem az Új Magyarországnak:

„Bármennyire igyekszik is a baloldalhoz közel álló sajtó természetes váltásnak feltüntetni a kelet-európai választási eredményeket, reformerként bemutatni a nyolcvanas években regnáló vörös vezetőket, a politizáló francia közvélemény zöme változatlanul értetlenül áll a jelenség előtt: hogyan lehetséges, hogy az antikommunizmus egykor oly hősiek élharcosai, mint a lengyelek, litvánok és magyarok szabad akaratukból, sorozatban hívják vissza egykori úr-elvtársaikat? Erre keresi a választ a Francia Akadémia tagja is.(...)

A szerző a litván helyzet elemzésével kezdi megállapítván: a liberális és nemzeti erők kudarcát egyebek között mozgalmuk szervezetlensége okozta, szemben a volt kommunisták mintegy tizennégyezer főt számláló, egységes és jól szervezett csapatával. Carrère d'Encosse asszony szerint hozzájárult bukásukhoz a lakosság négy évtizeden át érlelt politikaellenessége, és a volt Szovjetuniónak kiszolgáltatott gazdaság működésképtelensége is.

Lengyelország az egyetlen volt szovjet-csatlós ország, ahol 1993-ra látszani kezdtek a gazdasági fejlődés eredményei. Hogyan lehetséges, hogy mégis a kommunizmus melegágyából kikelt pártok szerezhették meg a győzelmet? A szerző ezt a változások nagy árával, a lakosság biztonságérzetének hiányával magyarázza. A nyolcvanas évek nemzeti küzdelmeinek két élharcosa, a Szolidaritás és a katolikus egyház nem tudott segíteni a napi gondok leküzdésében, ezért az emberek csalódtak

bennük. Az előbbtől elfordultak, az utóbbinak pedig – bár változatlanul tisztelik –, az állami-politikai élettől való távoltageését szorgalmazzák.

Ami Magyarországot illeti, a 90-es választásokon a hatalomból kiseprűzött »neokommunisták« visszatérése a közvéleménykutatások ismeretében már nem volt meglepetés. »Másokhoz hasonlóan a magyar lakosságot is irritálták az átalakulás negatív következményei, a munkanélküliség, az áremelés, a korrupció« – írja a francia akadémikus, majd így folytatja: »Miközben a neokommunisták az elesettek védelmezőiként mutatták magukat, a hatalmat gyakorlók, Antall József és Göncz Árpád számtalan kérdésben vitatkoztak: az egyházi javak ügyében, a médiakérdésben, a kommunisták sorsát illetően... Ezek a viták hatalmi pozíciójukat gyengítették. Végül Antall halála megfosztotta a reformereket egy olyan személyiségtől, aki egy bizonyos mértékig képes lett volna összegyűjteni a szavazatokat.«

A szerző Horn Gyulával kapcsolatban megjegyzi: miközben ellenfelei folyamatosan támadták, a szocialista pártelnök még előnyöket is tudott szerezni ebből, a kormánypárti intolerancia áldozataként feltüntetve magát.

Vilnius, Varsó és Budapest példájából azt a következtetést kell hát levonnunk, hogy visszatérőben van a kommunizmus? – teszi fel a kérdést a szerző. Válasza egyértelműen: nem. Hélène Carrère d'Encosse szerint a tömegek hamarosan csalódní fognak, s miután nincs többé Varsói Szerződés, a demokrácia szabályainak alkalmazásával hamarosan le fogják váltani őket.”

Mint tudjuk a május 29-i második forduló bebiztosította Horn Gyuláék eredményét, akik a képviselői helyek 54 százalékát nyerték el. Egyedül is kormánytöbbséget alkothattak volna, de főként nemzetközi nyomásra, valamint imágójuk fényesítése érdekében lepaktáltak a szabad demokratákkal. A ciklus végére Horn ezt már nagyon megbánta, hiszen, mint várható volt, a farok kezdte el csóválni a kutyát, de a mézeshetek idején ez még nem látszott.

A magyar választások második fordulójának másnapján minden jel arra mutatott, hogy a francia sajtó már ellőtte a puskaporát az első forduló után. A hétfői lapok közül összesen kettő foglalkozott a budapesti végeredménnyel. Ráadásul a show-t ezen a hétfőgén Erich Honecker vitte el: a kelet-német diktátor azon a napon búcsúzott el a földi léttől, amelyen „a határnyitó” Horn Gyula ismét hatalomra került.

A Libération szerint a magyar szocialisták elérhetik akár a kétharmados többséget is. A tudósító előbb Horn Gyulát idézte, aki szerint „nem kell félni a hatalomtól”, aztán Békesi Lászlót, aki nem annyira matematikai, mint inkább politikai szempontból érezte szükségét a liberálisokkal kötött koalíciónak. Jánosi György alelnök még ennél is sarkosabban fogalmazott: „Kerül, amibe kerül, kompromisszumot kell kötnünk az SZDSZ-szel.”

Aztán fokozatosan megoldódott a francia tudósítók nyelve. A Le Monde hétfő délutáni kiadása már vezető helyen közölte: „Ez már nem győzelem, ez di-

adal!” A tudósító fejet hajtott az SZDSZ előtt, a vesztes pártokat pedig nemes egyszerűséggel hullahalmaznak nevezte. A lap idézte Horn Gyulát, aki szerint „a szocialistákon keresztül a munkásság, a külvárosok és a falvak népe tért vissza a parlamentbe”.

Reagált a választási eredményre az Európai Magyar Szabaságharcos Szövetség is. Sujánszky Jenő elnök és Németh István főtítkárral aláírásával május 30-án közleményt adtak ki, amelyben a szövetség egyebek között *„sajnálatos állapotban állapítja meg, hogy a vasfüggöny összeomlása után megrendezett második szabad választás során olyan politikai párt győzött, amelynek szellemisége nem azonosítható 1956-os forradalmunk szellemével. Nem azonosítható 1956 erkölcsi örökségével és azazal a tisztelettel és szeretettel, amit mi, volt szabadságharcosok érzünk a harcokban hősi halált halt bajtársaink, és a forradalom leverése utáni megtorlásban kivégzett mártírjaink emléke iránt.”*

Jelezvén azonban, hogy már új szelek fújnak az emigrációban is, a szabadságharcosok hozzáfűzték: *„Ennek ellenére, mivel a parlamenti képviselők megválasztása a teljesen függetlenné vált országban valóban demokratikus keretek között zajlott le, tudomásul vesszük a választók döntését, és az új kormányt – az 1990 előtti Kádár-korszak minisztertanácsaival ellentétben – Magyarország törvényes kormányának fogjuk tekinteni.”* Egyúttal kifejezték reményüket, hogy *„az új kormány az előzőhöz hasonlóan biztosítani fogja az emberi szabadságjogokra épülő parlamentáris demokrácia hiánytalan működését, és örködni fog azon, hogy 1956-os forradalmunk emlékének világtörténelmi csillogása ne árnyékolódjon be”.*

Furcsa lett volna, ha az ex-kommunisták győzelme után nem szólal meg Fejtő Ferenc. Szerinte a magyarok „a szakértelemre szavaztak”. Seres Attila kollégám interjúolta meg:

„Azt hiszem nem csak engem, de az MSZP-t magát is meglepte a nagyarányú győzelem. Két fő oka lehet. Az egyik az általános elégedetlenség a jelenlegi helyzettel, ami együtt jár egy totális bizalomvesztéssel az MDF-ben, a másik ok pedig a Németh-kormány működése iránti nosztalgia. Visszarendezésről tehát szó sincs, a magyarok a rendszerváltozás előtti utolsó kormányok szakértelmét kívánják vissza.”

Akkoriban a keleti és nyugati liberálisok egyaránt a szakszervezeti lobbiregétől féltették az új kormányt, Nagy Sándorban, az egykori KISZ-vezérből lett szakszervezeti élharcosban látva a legfőbb veszélyforrást. Seres Attila erről a „csapdáról” is kérdezte Fejtőt, aki a következő jóslásba bocsátokozott:

„Két dologgal kell majd megküzdenie az új kormánynak. Az egyik a gazdasági helyzet, amelyben javulás egyhamar nem várható, sőt, a mélypont 1995-ben valószínű. A választók annak tudatában adták szavazatukat a szocialistákra és a liberálisokra, hogy a lehető legkisebb vérvesztéssel vezessék ki az országot a krízisből. A másik nehézség: a szakszervezet. Az azonnali szociális javulás érdekében

lépnek-e föl, kockáztatva az infláció meglódulását, vagy türelemre intik tagjaikat? Ez nagy kérdés lesz. Az új kormánynak oly módon kell kielégítenie a várakozásokat, hogy közben ne tegye kockára a gazdasági fejlődést.”

Furcsa, majdhogynem transzcendens élményt éltem át ezekben a napokban. A követség szépen felszerelt könyvtárában olvastam a hazai lapokat, amikor a nagykövet titkárnője dugta be fejét az ajtón:

- János, nem tudod véletlenül, merre van Csikóstöttös?

Meglepődtem. Hát hogy az ördögbe ne tudnám: nagymamámék laktak ott, két kilométerre van a szülőfalumtól. De hogy kerül ez most ide?

A titkárnő röviden elmondta, hogy egy arab úr van itt, aki Líbiában ismerte meg magyar barátnőjét, egy ápolónőt, s őt szeretné meglátogatni Csikóstöttösön.

- Hol van ez az úriember?

- Fönt a titkárságon.

Természetesen a fiatalember módfelett megörült, amikor szinte méter pontosan elmagyaráztam neki, hogyan juthat el Szabóékhoz. GPS, navigátor akkoriban még nem lévén bizony megizzadhatott volna a hősszerelmes, amíg megtalálja ezt az ezer lelkes baranyai falut az autótérképen. Megígérte, hogy ha visszatér Párizsba, beszámol magyarországi útjának tapasztalatairól.

Így is történt. Három hét múlva egy kávé mellett találkoztunk, s részletesen elmesélte, hogy az ezeröttszáz kilométeres út után éjfélkor érkezett meg a Csikóstöttössel szomszédos faluba, ahol már annyira fáradt volt, hogy a két templom közötti téren megágyazott magának autójában. Remek – mondtam neki -, az csak Kaposszekcsőn lehetett, ott nőttem fel, a templomkertben.

- Reggel öt óra felé ébredtem föl - mesélte tovább. - Rendbe szedtem magam, aztán elindultam Csikóstöttös felé. De biztos akartam lenni a dolgomban, ezért megszólítottam egy idős embert, aki a biciklijét tolt az úton. És képzelje - emelte föl a hangját az arab: - Az a bácsi se szó, se beszéd, belökte a kerékpárját az árokba, s beült mellém, hogy megmutassa Szabóék házát! Így, egyszerűen belökte! Hogy micsoda emberek laknak maguknál!

A fiatalemberrel később is tartottam a kapcsolatot. Mint kiderült, fejvadász volt, egészségügyi dolgozókat toborzott Franciaországba, ahol már akkor is nagy ápolóhiány volt. Horribilis pénzt kínáltak a kórházak egy-egy nővérnek, de a francia nyelvtudás hiánya sokakat visszatartott Magyarországon, pedig még félèves nyelvtanfolyamot is fizetett volna a munkáltató.

Közben a nemzetközi politikában is zajlott az élet. Május végén küszöbön állt az európai stabilitási értekezlet, az úgynevezett Balladur-konferencia megnyitása, amelyről már tettem említést ezeken a lapokon. Közvetlenül előtte Juppé külügyminiszter szükségesnek látta, hogy ismételten összefoglalja

a szervezők várakozásait: a franciák számára elképzelhetetlen az Európai Unió kibővítése olyan országokkal, amelyek nem rendezték a számlát szomszédjaikkal. Juppé szerint erre szűk egy esztendejük lesz az érintetteknek, köztük Magyarországnak, hiszen jövő tavasszal már záróértekezletet szeretnének tető alá hozni. A francia külügyminiszter többször is megemlítette hazánkat. Az ukrán szerződéssel kapcsolatban pozitív példaként, Szlovákiával és Romániával fennálló viszonyunkat pedig megoldandó problémaként. (Bonyolította szegény-szegény franciák helyzetét, hogy közben a szlovákiai magyarok képviselői, élükön Duray Miklóssal, nem áttallottak bejelenteni: ők is szeretnének részt venni a párizsi stabilitási konferencián...)

Juppé sajtótájékoztatóján kérdést kapott: ha minden országgal szemben komolyan vennék a fenti kritériumokat, vajon a most elnöklő Görögország tagja lehetne-e az Uniónak? Ugyanis máig nem rendezte viszonyát szomszédaival. A francia külügyminiszter kitérő választ adott, s melegen méltatta az athéni kormány munkáját a Balladur-konferencia előkészítésében. Juppé egyenesen provokatívnak nevezte azt a kérdést, miért nem az ENSZ vállalta magára a közép-európai egyeztetést. Franciaország közvetítő szerepének fontosságára Szarajevó példáját hozta fel, azt állítván, hogy a béke megteremtését végsősoron a gallok ultimátum-felhívása segítette elő. Alain Lamassoure Európa-ügyi miniszter békítőleg tette hozzá: a Balladur-konferencia nem kívánja átvenni az ENSZ szerepét, csupán „diplomáciai impulzust” szeretne adni a kétoldalú tárgyalásoknak.

Az előkészítő konferencia 26-27-én rendben lezajlott. A legérdekesebb mozzanata számunkra talán az volt, hogy Moravcik szlovák miniszterelnök egyértelműen békülni jött Párizsba. Méghozzá velünk, magyarokkal. Érezve a szlovákok elszigeteltségét, mindent megtett a két nap során, hogy Mitterrand, Balladur és a fél francia kormány előtt bizonyítsa: a legjobb úton haladnak a magyarokkal való megbékélés, s ezáltal az Európa Tanács ajánlásának teljesítése felé.

A következőkben ismételten merényletet készítek elő az olvasó türelme ellen. A *„Nyelvörkődés à la française”* című hosszú cikkemmel szeretném traktálni, amely az Új Magyarország május 24-i számában jelent meg, s a Jacques Toubon miniszter által előterjesztett nyelvvédelmi törvény kapcsán a francia „Kulturkampf” akkori hevesységét mutatja be. Fontosnak tartom ezt az írást ma is, legalább két szempont alapján: az egyik, hogy a franciák azóta a touboni csatát véres fejjel elveszítették, másrészt az ukrán, román és egyéb mai, nyelvvédelemnek álcázott sovíniszta törekvések történelmi tükörképét láthatjuk a francia nyelv hegemoniájáért vívott küzdelemben.

„Az ország egységesítését is célul tűző 1789-es nagy felserkenés óta Galliában nem egyszerűen kulturális kérdés a francia nyelv elterjedtsége, használata, befolyása. Mindenekelőtt otthon kellett »rendet teremteni«, közkeletű francia kifejezéssel élve neutralizálni, semlegesíteni a középkor elején igen elterjedt olaszt, a keleti részekben használatos németet, s nem utolsósorban az országnyi régiók sajátos nyelvjárásait, például a bretont, az okszitánt, a korzikait. A francia identitástudat kialakítása szinte a mai napig tart, s lényegében a jakubinusok által kiagyalt nemzetállam eszméje alapján folytatódik. Ennek a mifelénk román és szlovák közvetítéssel megismert teóriának lényege: aki egy adott állam határain belül él, az anyanyelvétől, vállalt identitásától, nemzettudatától függetlenül a többségi nemzet által meghatározott nép fia és leánya. Tehát, aki Franciaországban él, az francia, aki Ausztriában, az osztrák, aki Romániában, az román. S aki Jugoszláviában, az jugoszláv. (Látjuk is a következményeit...)»

A franciákat idegengyűlölőnek tartják, pedig ez egészen egyszerűen nem igaz. Az országban ma (1994-ben HJ) legalább kilenc millió bevándorolt él, s nagyon megnézném azt az európai országot, amelynek lakossága ilyen hatalmas tömeget képes lenne nagyobb morgolódás nélkül befogadni, iskoláztatni, szociális ellátásban részesíteni. S cserébe csak egyet vár el: az azonosulást, a beolvadást. Aki befogadást kér Franciaországban, minél hamarabb tanuljon meg franciául, felejtse el nyelvét, vallását, kultúráját, vesse le hagyományos viseletét, fogadja el az itt honos szokásrendet. E cél érdekében mozgósít az iskola, a szociális gondozórendszer, az államapparátus. Mert az nem megy – mondják a franciák –, hogy egy népesség menedéket keres nálunk, aztán elkezd mecsetet építeni, az iskolában csadort hordani, s végül megérjük, hogy a többségnek kell a kisebbséghez alkalmazkodnia.

A mielőbbi asszimilációhoz a nyelven keresztül vezet a legegyszerűbb út. Ezért aztán a francia iskolákban külön osztályokat szerveznek az úgynevezett nonfrancophone csemeték mielőbbi átnevelésére. Miután az államnyelv ilyen fontos eszköz, mindent megtesznek a karbantartására. Talán egyetlen ország sincs a világon – de Európában bizonyosan –, amely ennyire tudatosan, már-már sovíniszta hevülettel védené nemzeti nyelvét és identitását. Lehet, hogy így természetes?

Az első számú közellenség természetesen az angol. Ez a robusztus, a tömegek számára piaci szinten könnyen elsajátítható, szerkezetében a franciánál egyszerűbbnek tűnő nyelv világhódító útjára a rockzenében és az üzleti életben indult, s mára átvette vezető szerepét a diplomáciában is. Ezt már az egyébként kozmopolita és liberális francia értelmiség is úgy élte meg, hogy a gall kakas tollait tépázza a brit oroszlán és az amerikai sas.

Mintegy másfél évvel ezelőtt nyolcszáz francia szellemi ember aláírásával dörgegelmes felhívás jelent meg a sajtóban keresztes háborút hirdetve a francia nyelv kártevői ellen. Úgy látszott, a manifesztum egy lesz a korábbi hasonló sorában, de nem így történt. Már az akkori kultuszminiszter, a szocialista Jack Lang is harcos

puristának bizonyult, pedig ő aztán nem megy a szomszédba egy kis internacionalizmusért. A tettek mezejére azonban végül is Jacques Toubon, a Balladur-kormány minisztere lépett. Így tavaly rendelet látott napvilágot, amely szerint a könnyűzenei rádióműsorok programját legalább negyven százalékban francia dalokból kell összeállítani. Ha ebben az intézkedésben még felfedezhető is némi szakszervezeti íz, a napokban megszületett törvényjavaslat már tisztán nyelvvédelmi célokat szolgál. Hosszas vitát követően a nemzetgyűlés első olvasatban elfogadta – a kommunisták és szocialisták tartózkodtak –, így a korábbi szenátusi döntés után Toubon másodszor is győzelmet aratott. Mindössze a regionális nyelvek képviselői aggodalmaskodtak, de a miniszter igyekezett megnyugtadni őket, hogy az elzászi, az okszitán, a korzikai, a breton, a baszk és a katalán a »francia védett örökség« részét képezi. Toubon szerint e nyelveket mintegy kilencvenezren tanulják a francia középiskolák alsó tagozataiban. Az is igaz viszont, hogy Franciaország a mai napig nem csatlakozott a kisebbségi és regionális nyelvek védelmének európai chartájához. Ez a távolságtartó magatartás kiütközött a mostani szavazáskor is, amikor a többség elutasította, hogy a regionális nyelvek védelmének állami kötelezettsége tételesen is bekerüljön a szövegbe.

De hát mit is tartalmaz ez a nevezetes törvény?

Mindenekelőtt megtiltja a gazdasági és közélet számára idegen szavak és kifejezések használatát minden olyan esetben, amikor az idegen szónak létezik azonos értelmű francia megfelelője. A törvény megszegőinek büntetése elérheti a tízezer frankot, ami ott körülbelül egyhavi átlagbér. A tiltás kiterjed minden közszolgálati iratra, munkaszerződésre, kollektív szerződésre, továbbá a szóbeli és nyomtatott hirdetésekre, a köztéri feliratokra, beleértve a tömegközlekedést is. Tiszta franciasággal kell toborozni mind a sajtóban, mind a rádióban és a televízióban. A tilalom alól csak az eredeti változatban bemutatott filmek és az idegen nyelvű dalok képeznek kivételt.

Igen nagy vitát váltott ki az a rendelkezés, amely szerint azokon a tudományos rendezvényeken, amelyeket Franciaország területén rendeznek, »minden résztvevőnek joga van franciául kifejeznie magát«. Az idegennyelvű szövegeket, beszámolókat, tanulmányokat, ha nem kell is lefordítani, de legalább francia nyelvű összefoglalóval kell ellátni, a rendezőnek pedig minden esetben gondoskodnia kell francia nyelvű tolmácsról. Sokan a hazai szakemberek nemzetközi karrierjét féltik e megszorító intézkedésektől.

A Le Monde szerint a törvény fogadtatása a francia nyelvű svájciak körében inkább kedvező, mint kedvezőtlen. Ott főként a német túlsúlya fenyegeti Voltaire nyelvét, de már megjelent az angol veszély is: az eddig három nyelvű személyi igazolványt ugyanis a hírek szerint angol nyelvűre kívánják kicserélni...

Mindazonáltal Frankhonban is akadnak nyelvészek, akik állítják: felesleges a törvényi szabályozás, a francia nyelv megvédi majd saját magát. És valóban tény,

hogy legalább tucatnyi közismert angolszász szakkifejezésnek viszonylag hamar megszületett a sokszor frappánsabb francia megfelelője.

A legvalószínűbb azonban az, hogy ez a szabálykönyv is úgy jár, mint a legtöbb hasonló francia kezdeményezés: aprólékos pontossággal megszületett, hogy aztán a napi gyakorlatban egy hangsúlyos » merde« felkiáltással könnyedén rálegyintsenek.”

Megjegyzem, az elmúlt huszonöt évben pontosan ez történt, sőt még rosszabb: teljes csatavesztés. Ma Párizsban legalább annyi angol szót és anglicizmust lehet fölfedezni az utcán, a sajtóban, a kereskedelemben, mint bármely más világvárosban. De erről majd a maga helyén...

1994 június

Az első nyári hónappal egyben párizsi végjátékom is megkezdődött, hiszen nyilvánvaló volt, hogy a szocialisták vezetésével létrejövő kormány nem tart majd igényt szolgálataimra. Ahogy természetesen én sem szerettem volna velük közösködni. A nagykövetségen és az intézetben egyelőre minden ment tovább a régi kerékvágásban, de nehéz lenne letagadni, hogy a baloldal győzelmének oly nyíltan örvendező kollégákkal már nem szívesen osztottam meg gondolataimat.

Bár nem volt kerek évforduló, június 4-én rendkívül színvonalas programmal emlékeztek meg vererán harcosaink a trianoni békediktátum aláírásáról. A Szent-Lajos-sziget partján álló Bibliothèque polonaise patinás épületében sajtótájékoztatóval egybekötött konferenciát rendezett a Magyar Harcosok Bajtársi Községe. Azzal, hogy öreg barátaink a rendezvényt éppen a lengyel kultúra ezen ikonikus párizsi szentélyébe vitték, jelképesen cáfolni akarták a magyarok szlávellenességét feltételező véleményeket.

A konferencia diszeloádójának Philippe Malraux-t, de Gaulle és Pompidou egykori miniszterét kérte fel Szén József elnök, mint olyan tekintélyes politikus, aki az elmúlt évtizedekben többször tanujelét adta magyarbarátságának.

Malraux előadásában, majd a kérdésekre adott válaszában a történelem árnyalt megközelítésének fontosságára hívta fel a figyelmet – beleértve a két háború közti kormányok tevékenységének vizsgálatát is. Sokan felkapták a fejüket, amikor kijelentette: a határok sérthetetlenségének dogmája nem feltétlenül szentírás. A hatalom a népfelségen alapszik, s ha a népek békésen megegyeznek, a politikusoknak követniük kell a népakaratot. Philippe Malraux utalt arra is, hogy a trianoni határok kialakítása során nem vették figyelembe az etnikai szempontokat, ezért „egyszer talán még az is elképzelhető, hogy a történészek másként fogják megítélni a Bécsi Döntést”. A volt miniszter ugyanakkor megértően nyilatkozott a francia politika óvatosságáról, mondván, hogy ha az

európai határokon módosítanának, az láncreakciót indíthatna el az afrikai kontinensen, ahol lényegében minden határ mesterséges.

Henri Bogdan történész arra hívta fel a figyelmet, hogy a határok sérthetlenségének elve már réges rég nem érvényesül Európában. Elég csak a balti államok függetlenségének visszanyerésére, a modáviai román törekvésekre, a Kaukázusra vagy Jugoszláviára gondolni. Bogdan éles különbséget tett a bevándorlás során kialakult „kisebbségek” és azon népcsoportok között, akik ezer éve ugyanazon a helyen élnek, csupán a határok változtak körülöttük. Utóbbiakat e változások miatt semmilyen hátrány nem érheti.

A hozzászólások során elhangzott olyan vélemény is, hogy a Magyarországtól 1920-ban elcsatolt területeken közös, alternáló kormányzást kellene bevezetni. Zolcsak István, az Erdélyi Szövetség Braziliában élő elnöke nyilatkozatot olvasott fel, amely szerint a szövetség elítél minden olyan egyoldalú engedményt a románok és szlovákok javára, amely az elcsatolt területekről való végleges lemondáshoz vezetne. Felszólalását dörgedelmes hangon fejezte be: „Megvetéssel gondolunk mindazokra, akik rabságunkat törvényesíteni akarják.”

Míg az első nagy világégést Magyarország számára lezáró trianoni évforduló jóformán magyar belügy maradt, annál nagyobb csinnadrattával emlékeztek meg az ötven évvel ezelőtti normandiai partraszállásról. Az Új Magyarország tudósítójaként a helyszínről figyelhettem az eseményeket.

Ezúttal is szabályos invázióról beszélhettünk, hiszen a partot húsz kilométeres sávban lezárták, s csendőrök vigyázták a nagyobb csomópontokat. A szűk tengerparti utakon gyakorlatilag megbénult a forgalom, csak a megkülönböztető jelzéssel ellátott járművek közlekedhettek. Fél évszázada nem láttott ennyi amerikai és angol egyenruhát, háborús repülőt, hajót, páncélkocsit és dzsipet az itteni lakosság. Ami az időjárást illeti, a sok fohász meghallgatásra talált. A rendezők rémálma, hogy a két napja dúló vihar elfújja a partraszállási megemlékezések fő látványosságát, nem vált valóra. A felhőszakadás csupán a szombati angliai garden partyt tette tönkre, vasárnapra szonban gyönyörű nap-sütésre virradt Normandia. Jöhettek az ejtőernyősök. Kora délután a legendás 82. és 101. amerikai légi hadosztály hatszáz deszantosa ugrott le az amfreville-i mocsarakba, köztük hatvan egykori veterán, nem egy közülük pacemakerrel. A legidősebb betöltötte már a nyolcvanát is.

Édouard Balladur miniszterelnök természetesen gépkocsin érkezett Saint-Mère-Église-be, a franciaországi ünneplés nyitányára. Helyszíni televíziós nyilatkozatában hálával emlékezett meg a felszabadítókról és hitet tett az európai egység mellett. Késő délutánra befutott Portsmouth-ból a mintegy kétezer kisebb-nagyobb egységből álló armada is, fedélzetén több ezer veteránnal, akik

délelőtt még egyházi szertartáson vettek részt az angol királynő jelenlétében. Beatrix, a holland uralkodó is megérkezett, a brit királyi család jachtja pedig a késő esti órákban kötött ki Ouistreham kikötőjében, vendégként hozva egyebek között Bill Clinton amerikai elnököt, Lech Wałęsa lengyel, Vaclav Havel cseh és Michal Kováč szlovák államfőt. (Ez utóbbi meghívása nyilvánvalóan erős udvariassági gesztus, hiszen a háború utolsó fázisát leszámítva az 1939 márciusa óta független Szlovákia fasiszta bábállam volt.)

A sajtóban se szeri, se száma a visszaemlékezéseknek. Nagy egymásra találkozásról számoltak be a riportok, s a szó természetesen szinte kizárólag a győzteseké volt. Legfeljebb néhány egykori német telefonos kisasszony vagy közkatona eleveníthette fel a másik oldal szörnyű élményeit. A ritka kivételt erősítette Erwin Rommel normandiai német főparancsnok fiának megszólaltatása, aki 1994-ben Stuttgart polgármestere volt, a hadművelet megindulásakor pedig éppen tizenhat éves.

A fő ünnepségre június 6-án délután az Omaha Beach-en került sor tizenegy ország magas rangú állami vezetőjének jelenlétében. Egy veterán harcos és egy helyi lakos rövid visszaemlékezése után a partraszállásban részt vevő országok katonazenekarai és díszegységei vonultak el a tribün előtt, majd Mitterrand elnök mondott emelkedett hangú ünnepi beszédet. Utalt arra, hogy a háború még tizenegy hónapig folytatódott, s százezrek haltak meg a „lélektelen hatalom” miatt, de 1944. június 6-a új fejezetet nyitott Európa történetében. Elismeréssel adózott Oroszország erőfeszítéseinek, megemlékezett az olasz és francia ellenállásról, s juttatott néhány jó szót a német belső ellenzéknek is. Majd feltette a kérdést: ki tanult a leckéből? Egész Európa, de úgy látszik, nem eléggé (rejtett utalás Jugoszláviára). *Let's go!* – fejezte be Eisenhower tábornokot idézve Mitterrand: induljunk együtt az európai szabadság felé.

A luxemburgi Kieffer kommandó kötelékében harcoló százhetvenhét franciának Mitterrand és Balladur külön ünnepségen tisztelt meg Ouistrehamban. Politikai elemzők szerint az utóbbi időben elhidegült francia-amerikai kapcsolatokra jótékony hatással volt a partraszállási ceremónia, amely Caen-ban, a híres Mémorialban ért véget.

A visszaemlékezésekből egyébként több érdekes, eddig ismeretlen részletre derült fény. Kevesen tudják ugyanis, hogy az inváziós csapatok katonai közigazgatást akartak bevezetni Franciaországban, s de Gaulle minden ékeszszólására szükség volt, hogy meggyőzze a szövetségeseket: elboldogulnak ők maguk is. Jellemző, hogy egy friss közvéleménykutatás szerint ötven évvel a partraszállás után a franciák hatvanöt százaléka már úgy gondolta, hogy a partizánok a szövetségesekkel egyenlő arányban járultak hozzá az ország felszabadításához...

Nem tudom megállni, hogy ne kapcsoljam ide egy huszonöt évvel későbbi élményemet. Bizony, negyedszázadnak kellett elteltie ahhoz, hogy a normandiai partraszállás kapcsán föltegye valaki a kérdést: szükségszerű volt-e olyan francia városok porig bombázása, mint Le Havre, Caen vagy Cherbourg? S mindezt akkor, amikor a front már kétszáz kilométerrel keletebbre húzódott? A partraszállás 75. évfordulója kapcsán készült francia dokumentumfilmben fessegették ezt a háborús bűntényt, mert bizony az volt: szövetséges terrorbombázás templomok, iskolák és francia civilek ellen. Az egyik le-havre-i túlélő így emlékezett vissza:

- Odajött hozzám egy amerikai katona s megkérdezte: maga nem is örül a felszabadulásnak? Én csak annyit mondtam neki: - Menjen ki a temetőbe, s kérdezze meg erről a halottainkat, akiket a maguk repülői öltek meg...

A történelmi visszaemlékezésből a Magyar Televízió is kivette a részét. Igaz, Feledy Péter nem a normandiai partraszállásról, hanem Antall Józsefről készült emlékműsort összeállítani, s ehhez francia szereplőket is keresett. Így vetődött fel ismét Giscard d'Estaing és Raymond Barre neve, mint akik élénk kapcsolatban álltak az első szabadon választott kormány elnökével. A Giscard-al készült interjú rendelkezésünkre állt, még ha nem is tetszett Chručinának, viszont Raymond Barre-t még be kellett cserkésznem.

Emlékezetes forgatás lett belőle, bár nem ígérkezett nehéz feladatnak, hiszen az intézet Baráti Társaságának elnökeként elég gyakran megfordult a házban. Jobbnak láttam, ha parlamenti titkárságán keresztül egyeztetem vele az interjút. Rögzítettünk is egy nem túl távoli dátumot: kézenfekvőnek tűnt, hogy a társaság közelgő ülése után az intézetben vegyük föl a beszélgetést. Erre a napra kértem stábot a Reuters-től, s amíg az intézet barátai értekeztek, elmentünk a városba vágóképezni. Éltem azért a gyanúperrel, ezért egy telefonfülkéből fölhívtam portásunkat, minden rendben van-e. Hermány Miklós mintha már várta volna hívásomat, kétségbeesetten hadarta:

- Baj van, Jánoskám! Az imént volt itt Árpád, s közölte, hogy az interjú le van fűjva. Délután ötkor nem lesz itt semmilyen tévéfelvétel!

Nyomban autóba pattantunk, s éppen beértünk, amikor a Baráti Társaság tagjai kezdtek leszívárogni a nagyteremből. Utoljára ballagott le Raymond Barre, oldalán Vigh Árpáddal, aki megpillantván engem már messziről integetni kezdett: - Annulée! L'interview est annulée!

Egy pillanatig dermedten álltam, aztán igyekeztem úgy tenni, mintha nem is hallottam volna. Ahogy leértek a lépcsőn, odaléptem Barre-hoz, s a világ legtermészetesebb hangján közöltem vele, hogy itt a stáb, akár kezdhetjük is. Az öreg zavartan csoszogott, időnként Vighre nézett, aki diadalmasan vigyorgott:

- Az a baj, Monsieur Havasi, hogy az igazgató úrral ez nem lett megbeszélve – mondta az egykori miniszterelnök. – Én nem akarok visszaélni a vendégjoggal. De tudja mit? Holnap hívja fel a titkárságomat, s megígérem magának, hogy három héten belül a rendelkezésére állok.

Újra kivert a hideg verejték. Három hét? Mikor itt van a stáb? Odahajoltam Barre-hoz, s megkérdeztem, beszélhetnék-e pár szót négyszemközt. Az öreg készségesen ráállt, hiszen ő is érezte, hogy valami itt nem kerek. Árpád nyugtalanul nézegetett felénk, de nem tudta megakadályozni, hogy félre ne vonuljunk.

- Miniszterelnök úr – kezdtem. – Ezt az interjút nagyon várják Budapesten, hiszen így, a baloldali választási győzelem után különösen fontos lenne Antall József érdemeiről beszélni. Én ma estére ígértem ezt a felvételt, s nagyon kellemtelen helyzetbe kerülnek, ha nem tudnám elküldeni. Igaz, hogy nem szóltam az igazgató úrnak, de úgy gondoltam, hogy nekem, mint igazgatóhelyettesnek jogom van a saját irodámban televíziós felvételt készíteni. Ön ráadásul nem idegen, az intézet Baráti Társaságának elnöke, tehát akár otthon is érezheti magát. Végezetül pedig csak annyit szeretnék mondani, hogy ezt a stábot háromezer frankért béreltem a Reuterstől, s nekem akkor is ki kell fizetnem őket, ha nem készül el az interjú. Ezt csak a saját zsebemből tehetem meg, mert a tévé nem fog fizetni egy el nem készült anyagért...

Raymond Barre talán csak egy pillanatig gondolkozott, de ez nekem örökérvényűvé vált.

- Na jó – mondta, - essünk túl rajta! Merre van a szobája?

Árpád villámlo szemmel, tehetetlenül konstataálta, hogy elindulunk a lift felé...

Hihetetlenül besűrűsödtek az események azokban a napokban. Az intézetben lépett fel a Nemzeti Színház társulata Hubay Miklós *Ők tudják, mi a szerelem* és Szép Ernő *Kávécsarnok* című kamaradarabjaival. A vendégjáték teremtett alkalmat rá, hogy interjút készítsek Sík Ferenc főrendezővel, akit még Pécsről ismertem. Mi más is lehetett volna a téma, mint a viharos ellenszélben hajózó társulat jelene és jövője? Úgy vélem, a Kossuth-díjas művész gondolatai ma aktuálisabbak, mint valaha.

„- Önök gyakran szerepelnek külföldön. Ez is az egyik vádpont szokott lenni a Nemzeti ellen. Tudniillik, hogy az otthoni üres széksorok látványát a határon túli magyarok lelkesedésével próbálják feledtetni.

- Hát igen, ez ismerős lemez. A kérdés azért ennél kissé bonyolultabb. Az európai színház köztudottan a görög színházzal kezdődik. A városállamok népessége viszonylag egységes kulturális szintje olyan színházakat hozott létre, amelyek játékát főpap és közember egyaránt élvezte. A dráma a mitológián alapult, azt pedig min-

denki ismerte. Ideális állapot. Illyés Gyula, amikor utolsó drámaírói korszakának darabjait Pécsre adta, állandóan arra hivatkozott, hogy Pécs olyan város, amelyik még emberléptékű, ahol még érdemes színházat csinálni. A nagyobb városokban ez már szórakoztatóiparrá züllött. Az európai kultúra történetében még egyszer sikerült megteremteni az egységet színház és közönség között: a reneszánsz színjátzásban, amelynek csúcsa természetesen Shakespeare. Legalábbis számomra. Ez az egység azt jelenti, hogy műveltségi szintkülönbség nélkül a közönség minden rétege egyformán tudja élvezni az előadást. Franciaországban Romain Rollandék próbálkoztak ilyen-fajta népszínházzal, nem sok sikerrel.

A nemzeti színházaknak – már amelyik országban van ilyen – más és más a feladatuk. Angliában teljesen más, mint Bécsben, s más, mint Budapesten. Magyarországon a Nemzeti Színház a nyelvért és a nemzeti függetlenségért vívott harcban született, tehát ez határozta meg a feladatkörét, ami egyébként továbbra is megmaradt. Természetesen vannak és lesznek olyan színházak, amelyek különböző közönségréteghez szólnak. A Nemzeti Színháznak az lenne a feladata, hogy a szó legnemesebb értelmében vett népszínházi szerepkört töltsen be. Tehát legyen populáris és demokratikus, ugyanakkor feleljen meg a legkényesebb szellemi ízlésnek is. Ez természetesen jelen pillanatban csak cél, ábránd. És azt hiszem, az is marad. De kicsit Adyt plagizálva: a »szent szándékról« nem szabad lemondani. A cél egyben meghatározza azt is, miről kell lemondaniuk az itt játszó embereknek.

– Miről kell lemondaniuk?

– Többek között az úgynevezett önmegvalósításról, azután a kísérletezés előjogáról. Természetesen a Nemzeti Színház is keresi a sajátos kifejezési formáit, de alapvetően konzervatív színház, abban az értelemben, hogy értéket kíván megőrizni. Némiképpen hasonlatos az iskolához, amely kísérleteket és hipotéziseket nem taníthat, csak tudományosan beigazolt tételeket. A kísérletezés tehát nagyon kis területre szorul vissza. Ugyanakkor le kell mondani a stabilitásról is, abban az értelemben, hogy mindig az ősi falak között játszunk. (Ami persze már csak azért is lehetetlen, mert a régi Nemzetet lebontották.) Ha elfogadjuk Illyésnek azt a gondolatát, hogy a magyar kultúra ötágú síp – s ebből következően a kultúra egysége a közönség egységét is jelenti –, akkor nem csak jogunk, hanem kutyakötelességünk elmenni a Vajdaságba, Kolozsvárra, Komlóra, Debrecenbe, Torontóba és Párizsba. Mindenhol, ahol magyarok élnek.

– Tették mindezt meglehetősen zaklatott légkörben. Ön minek tulajdonítja a Nemzeti Színház elleni meg-megújuló támadásokat?

– Az a fajta osztódás, amely a rendszerváltozás után a magyar társadalomban megfigyelhető, az egyes szakmákban belül is végbemegy. A tudomány és a művészet területén is, és ez így van rendjén. Azt hiszem, ahány azonos művészi nyelvet beszélő csoport van egy művészeti ágban, annyi szövetségnek vagy csoportosulásnak kellene lenni. Ahogy például van már több művészeti akadémiánk is. Az a fajta

színházi és közéleti gondolkodás, ami a Nemzeti Színház utolsó három évét jellemzi, nagyon sok embertől idegen. Nincs ezzel semmi baj. A rendszerváltozást megelőző években, a politikai terror támogatására minden művészeti ágba kialakult az izlésterror is. Felkent főpapok és néhány hangoskodó újságíró alkották az ideológiai tábor, főleg Aczél elvtárs környezetéből. S ők még ma is diktálni szeretnének. Hát, ez már baj.

Amikor engem fölkért erre a feladatra a miniszter, hosszasan beszélgettünk. Tudtam, hogy mit vállalok, Mózes és Áron tipikus esete: az Ígért földjéig el lehet vezetni ezt a társulatot, de oda mi már nem fogunk belépni. Hogy ez években mérve mennyit tesz majd ki, nem tudhatom, hiszen nem higgadt elemzés, hanem indulatok döntik el a sorsunkat. Az izlésterror megsértett ideológusainak támadásai lassan hiteltelenné válnak, mert vak indulatuk már olyan megcáfolhatatlan eredményeket is megkérdőjelez, mint például színházunk egyik csúcsteljesítményét, Wispianski Menyegzőjét, amelyet Andrzej Wajda rendezett. Leradírozni egy ilyen produkciót ugyebár mégsem lehet, ezért Wajda rendezését elismerték, hozzátéve: csodálják, hogy egy ilyen világnagyság ennél a társulatnál rendez, hiszen a színészi gárda csapnivaló. Megjegyzem, amikor kikísértük a repülőtérre, Wajda azt mondta: »Önöknek rengeteg jó színészük van. Nem volt szerencsém mindegyikükkel dolgozni, de még így is nagyon jó a véleményem a társulatról. Nekem elhihetik, érték hozzá.« Bár több újságíró hallotta ezt a megjegyzést, nem találkoztam vele a lapokban. Márpedig Wajda véleménye többet jelent számomra, mint az acsarkodó kritikák.

– Ön az imént felvázolta, mi nem feladata egy nemzeti színháznak. De mit kell tennie, hogy nemzeti legyen?

– Én hiszek a politikus színházban. Hivatkozhatnék akár Shakespeare-re, akár Molière-re. Még a napi politika is beleillik ebbe a művészetbe, ha szakszerűen és színvonalasan művelik. A színház filozófiai, világnézeti műfaj, ezt lehetetlen tagadni. A közösség egységes, humanista értékeinek – mert vannak ilyenek – közvetítése egy nemzeti színház feladata. Tudni kell a különbséget a közérdek és a közakarat között. Ez ugyanis nem mindig fedi egymást. Tudatni kell a nemzettel a múltját, jelenét. Kijelölni a valóságos érdekeit. Segítenie kell megteremteni azt a közös nevezőt, amelyen egy nemzet egységessé válhat. Ez különösen fontos egy olyan nemzet esetében, ahol három ember három párt.

Van kire támaszkodni. Erről szól az irodalmunk. Bár csak a váteszként számon tartott költőink iránymutatása szerint alakulhatott volna a politika! Természetesen dilettáns politikusok voltak, hiszen mi sem áll távolabb egymástól, mint egy művész és politikus. A művész kötelessége, hogy azt az utat járja, amiben hiszen. Egy Michelangelo nem festhet úgy, mint egy Leonardo. A politikusnak viszont minden választási lehetőséget figyelembe kell vennie. De hát ezek közhelyek. A lényeg: a nemzeti érdek képviselője magas művészi színvonalon.

– De hát honnan tudja egy színház vezetése, hogy mi a nemzet érdeke?

- Ezt nyilván nem magunknak kell kitalálnunk, hanem megfelelő személyek és csoportok segítségével. Példaként említem, hogy színházunk mellett működik egy felügyelő bizottság. Tagjait pártállásra tekintet nélkül a szellemi élet kiválóságaiból választották. Rendszeresen konzultálunk velük. Figyelünk a színházi szakemberek véleményére is. Ezen kívül rendszeresen kontrollvizsgálatokat végzünk a közönség körében, belföldön csakúgy, mint külföldön. Tehát távolról sem képzeljük, hogy mi vagyunk a hivatottak a nagy igazságok megfogalmazására. Ezek a magyar szellemi életben érlelődnek meg, csak fül kell a meghallásukra. És abszolút elfogulatlanság.

- Ön az imént azt mondta, nem lenne baj, ha minden művészeti, esetleg politikai irányzatnak külön szövetséges csoportosulása lenne. Ez alighanem sokak fülét sérti. Főként azokat, akik a művészetet abszolút értéknek fogják fel, ami nem lehet a saját magán kívüli érdekek és értékek játéka.

- Én sokkal veszélyesebbnek tartom, ha egypártrendszer van, s ennek mintájára a művészetben, például a színházművészetben ugyancsak kialakul az »egyszínházrendszer«. Harminc éven keresztül az lehetett jó színház, irodalom vagy zene, ami Aczél elvtárs, s az őt befolyásoló művészek ízlésének megfelelt. Minden más rossz volt. Ha viszont a politikai életben pluralizmus uralkodik, az óhatatlanul kihat a művészi életre is. S ebben az a szép, hogy az irányzatok egymás ellenében is megélnek. Egy kubista például nem fest realista stílusban, mégis becsülni tudja a másikat. Most az a különös helyzet állt elő, hogy politikailag elfogult csoportok bennünket vádolnak politikai elfogultsággal. Elképzelhető, hogy részben van is igazuk, de hát a mi elfogultságunk össznépi, nemzeti, európai, humanista. Legalábbis szeretnénk hinni magunkról, hogy ilyen elvek szerint működünk. Ha ilyen alapon bírálnának bennünket, s hívnák fel a figyelmünket bizonyos mulasztásokra, azért hálásak lennénk.

- A színésztársadalom mennyire igazolja vissza törekvéseiket?

- A színészek sem mentesek attól, amitől az egész társadalom szenved: az irigységtől, a széthúzástól, a gyűlölködéstől. Nagy részük – okosan és megérdemelten – karriert akar csinálni. Nyugalomra, biztonságra, viszonylagos jólétre vágyik. Ezt a legkülönbözőbb módon próbálják elérni, egyebek között pártoskodással is. Ugy gondolják, jobban megsül a pecsenye, ha a sütésből a kollégák egy részét kiszorítják. Sajnos, uszítják is őket rendszeren. Voltak, akik bedőltek ennek, voltak, akik nem. A józan emberek száma egyre nő, s egyre nagyobb azok tábora is, akik elismerik a Nemzeti Színház igazságát. Úgy, hogy ma már az okoz gondot, hogyan mondjam meg rátermett, tehetséges színészeknek, nincs mód a foglalkoztatásukra, mert nincs több státusz. Szívesen látnék sok rendezőt, színészt, díszlettervezőt nálunk – jönnének is – de nincs rá keret. Persze, ha nagy a minőségi különbség a jelentkező és a színház mellett a nehéz időkben kiálló, de szerényebb tehetségű színész között, a társulat érdekében kénytelenek vagyunk az előbbi javára dönteni. Így hát sok fájdalmas visszautasításra és sok fájdalmas elválásra lehet számítani a közeljövőben. Egyszerű lenne

azt mondani, hogy a Nemzeti Színház kötelessége a legjobb társulat összeállítása, s ezért ötszörös fizetést kell felajánlani. Nyilván a legjobbak ekkor idejönnének. De ez csak az egyik szempont. A másik azoknak a szellemi és erkölcsi normáknak a vállalása, amelyekről már beszéltünk.

- A választási eredmények ismeretében milyen előérzetei vannak a színházzal kapcsolatban?

- A társulat rendkívül heterogén, a posztkommunistáktól a csurkistaig sokféle ember megtalálható nálunk. Érdekes, hogy az elmúlt évek viharai inkább összekovácsolták a társaságot. A szolidaritás érzése mindenen fölé emelkedett. Politikai szintről fennáll a radikális irányváltoztatás veszélye, de amíg mi vezetjük a színházat, a hatalmi beavatkozás nem fog eredményre vezetni. Magától értetődőnek tartanám, ha váltásra kerülne sor, de nem hiszem, hogy egy-egy személycsere alapvetően befolyásolná a színház működését. Azt viszont igen súlyos fejleménynek tekinteném, ha az a fajta gondolkodás pusztulna ki a színházból, amely most jellemző rá.”

A jeles művész nem érhette meg jóslatai ilyen vagy olyan beteljesedését. Hatvanhárom éves korában, alig fél évvel interjúnk elkészülte után Budapesten elhunyt. Szülővárosában, Békéscsabán kamaraszínház őrzi a nevét, s 2006-ban életművét a szakmai bíráló bizottság a Magyar Örökség részének nyilvánította.

Miközben a francia baloldali sajtó szaporán visszhangozta a magyar gazdaság „rossz állapotáról” terjesztett hazai ellenzéki huhogásokat, sem az OECD-ben, sem a Világkiállítások nemzetközi Irodájában nem látták olyan sötétén a helyzetet. A világ legfejlettebb országait tömörítő szervezet június 7-én és 8-án megtartott miniszteri tanácsa felhatalmazta az OECD vezérkárát, hogy kezdjék meg a teljes jogú tagságról szóló tárgyalásokat a Visegrádi Négyekkel. Természetesen ez távolról sem azt jelentette, hogy felcsillant a gyors csatlakozás reménye, de azt mindenképpen, hogy hazánkat is alkalmasnak találták az ehhez szükséges konkrét feltételek teljesítésére.

A miniszteri értekezlet leszögezte, hogy az 1993 decemberében beadott csatlakozási kérelem óta Magyarország már számos területen egyenrangú partnere az OECD-országoknak. (Ilyen például a beruházásvédelem, illetve a pénzügyi szektor.) Jean-Claude Paye főtitkár ugyanakkor azt is világossá tette, hogy a Visegrádi Négyek „nincsenek összeragasztva”. A tagság egyedüli feltétele a szükséges kritériumok teljesítése. Ha az egyik volt szocialista ország előbb teljesíti, nem kell a többieket bevárnia. A miniszterek tanácskozása persze arra is rávilágított, hogy az OECD-hez való csatlakozással nem feltétlenül a Kánán nyílik meg Magyarország előtt. A szervezet számos belső problémával küzd, ilyen például a gazdasági teljesítmény nagyon lassú növekedése, illetve az annál intenzívebben terjedő munkanélküliség. Az akkori huszonöt legfejlettebb or-

szágban harminc millió munkanélkülit tartottak nyilván! (Magyarország végül 1996-ban csatlakozhatott az OECD-hez.)

Ugyanekkora, s legalább konkrét siker volt, hogy a BIE, vagyis a Világkiállítások Nemzetközi Irodája egyhangúan jóváhagyta az 1996-ra tervezett Budapesti Világkiállítás úgynevezett speciális szerződését, amelyet Barsiné Pataky Etelka terjesztett elő június 8-án Párizsban. Ez a dokumentum immár részletes információkat tartalmazott a résztvevők számára a budapesti technikai lehetőségekről.

A nagykövetségen megtartott sajtótájékoztatón Pataky Etelkának jó oka volt megemlíteni: a BIE vezetői elismerésüket fejezték ki az előkészületek tempóját illetően, s reménykednek abban, hogy az új kormány is ragaszkodni fog a budapesti Expo megrendezéséhez. Ezt a sokak által várt nagyrendezvényt ugyanis már a választási kampányban fűzni kezdte az ellenzék. Egyik kollégánk a sajtótájékoztatón is emlékeztette Pataky Etelkát Békesi László pénzügyminiszter-jelölt és Kuncze Gábor SZDSZ-korifeus minapi nyilatkozatára, amely szerint „szerényebb világkiállítást kell rendezni és személyi, intézményi változtatásokra is szükség lesz”. Barsiné nem titkolta örömét, hogy az új koalíció két prominens képviselője az Expo megrendezése mellett állt ki, de hozzátette: reméli, hogy a két politikus a dokumentumok részleteinek megismerése után arra a meggyőződésre jut majd, hogy ennél takarékosabb világkiállítást már nem lehet megrendezni.

Megkérdeztem az expóbiztost, vajon a BIE tisztában van-e vele, hogy egyes fővárosi körök teljes erővel fűrik a budapesti rendezvényt. Barsiné nyilvánvalóan tájékoztatta erről a nemzetközi irodát, mert kész válasza volt: a BIE ezt Magyarország belügyének tekinti, de az expo esetleges meghíusulásának következményeiről nem a fővárossal, hanem a kormánnyal fog tárgyalni.

Mint tudjuk, a baljós jelek beigazolódtak. A „*Merjünk kicsik lenni!*” jelszó jegyében a Horn-Kuncze kormány egyik első intézkedése a Budapesti Világkiállítás lemondása volt. A legszomorúbb, hogy még élvezték is...

Egy Párizsban vendégeskedő amerikai zenész, Joel Cohen ötlete nyomán 1982 óta június 21-e a Zene Ünnepe Franciaországban és szerte a világon. Miközben ezen a varázslatos éjszakán Párizs utcáit jártuk, eszembe jutott, micsoda felhördülést váltott ki Andrásfalvy miniszter néhány évvel azelőtti kijelentése, hogy az úgynevezett elit művészetek passzív élvezete helyett – vagy inkább mellett – fontosnak tartaná, hogy az emberek maguk is „művészkedjenek”. Az ájult, távolságtartó tisztelet helyett maguk is merjenek énekelni, táncolni, muzsikálni, rajzolni, szőni, fonni, hímezni...

Párizs ezen az éjszakán énekelt, táncolt, muzsikált. Természetesen voltak szép számmal professzionális hangversenyek is – maga Mitterrand elnök is

végigült egy ilyen koncertet az Élysée kertjében – de a főszereplők ilyenkor vitathatatlanul az amatőrök. A választék kimeríthetetlen. Csak a fővárosban négyezer kisebb-nagyobb zenei megmozdulást számláltak össze. A legnagyobb tömeget az Invalidusoknál rendezett katonazenekari parádé és a place de la République terét betöltő Peter Gabriel-koncert vonzotta. Igazából azonban azok jártak jól, akik a Latin-negyed, a Szent-Lajos-sziget vagy a Marais kis utcácskáiban álltak meg egy-egy kamarakórusnál, country- vagy folk-együttesnél. Számos nézelődőt elkap ilyenkor a ritmus: táncra perdülnek szalonzenére vagy afrikai dobpfülésre, ki-ki életkora, kultúrája és vérmérséklete szerint.

Az őspárizsiak szerint valamikor július 14-e, a forradalom évfordulója volt az igazi népünnepély. 1994-ben már úgy tartották, hogy az egykori fiesta varázsa megkopott, s fokozatosan a Zene éjszakája lépett a helyére. Tény, hogy néhány dugóba szorult autóst leszámítva mindenki jól érezte magát ezen az estén. Legjobban persze a bisztrók tulajdonosai örülhettek, mert még a szokásos nyáréjszakai sokadalomnál is többen szorongtak az asztaloknál.

Magyar – de akár német vagy angol – szemmel lehetetlen volt észre nem venni, hogy alapvetően kulturáltan, hőbörgés és vad italozás nélkül telt el az éjszaka. Igazi könnyed, fesztelen franciás jókedv uralta a várost, noha nagy erővel volt jelen a rendőrség, hosszú barangolásunk során nyomát sem láttuk az egyes országokban ilyen esetben megszokott hangos duhajkodásnak. (Sajnos, ennek a felszínes benyomásnak ellentmondott a rendőrség néhány nappal későbbi bejelentése, amely szerint három gyilkosság is történt a zene éjszakáján Párizsban. Persze, nem tudni, hogy zene nélkül nem történt volna meg ugyanígy ez a tragédia.)

Jacques Toubon kulturális miniszter maga is hajnalig járta a várost. A látottakon felbuzdulva bejelentette: február egyik hetét a sanzon, a dal hetévé fogja nyilvánítani. Környezetvédelmi minisztertársa még ennél is nagyobbatt lélegzett: tízmillió frankért száz zenés hely hangtompítására tett fogadalmat.

Tán mondanom sem kell, egyik ígéretből sem lett semmi.

Nemesnek nem mondható, de kétségkívül vérszomjas vadnak kijáró biztonsági intézkedések közepette kezdődött meg június 22-én Illitch Ramirez Sanchez, közismert nevén Carlos első kihallgatása Párizsban. Állig felfegyverzett kommandósok vezették be a láncoktól tipegni is alig tudó hírhedt terroristát Jean-Louis Bruguière vizsgálóbíró irodájába. A sztárjogász sajtóosztályán érdeklődésemre közölték: a kihallgatás részleteiről semmilyen közleményt nem adnak ki, és természetesen sajtótájékoztatóra se számítsen senki. Így a francia hírközlő szervek is csak informális kapcsolataikban bízhattak. Az Új Magyarországnak küldött tudósításomból idézek:

„Egyelőre még az sem biztos, hogy Carlos egyáltalán hajlandó lesz-e megszólalni. Ügyvédei ugyanis panaszt tettek kartúmi letartóztatásának körülményei miatt, s míg e kérdésben nem hoz határozatot a bíróság, a terrorvezér megtagadni látszik a vallomást.

Carlos egyébként köszöni, jól van. Nyolc négyzetméternyi cellájában nélkülözni kényszerül ugyan a megszokott luxust – egyebek között az alkoholt és a hölgyeket –, de televíziót bérelhet és olvashat is kedve szerint. Mint a FranceInfo rádióállomás a vizsgálati foglyoknak kijáró illő tisztelettel hírül adta, »Carlos úr« a cellájába kérte a róla szóló szakirodalmat, így például Liszkai László Carlos a vasfüggöny oltalmában című könyvét is.

A nyolcvanhárom emberélet kioltásával vádolt venezuelai aranyifjú békésen viseli a börtönt. A Santé elkerített részében senkivel sem érintkezhet, az öröknek még váratlan esemény bekövetkeztével sem szabad belépniük a cellába az igazgató engedélye nélkül. Az óvatosságra jó okuk van. »Nem fél tőlem?« – kérdezte érkezésekor egyik vigyázójától. Kérdés, magabiztossága mögött mennyi az álca, és mennyi az önbizalmat adó valódi képesség. Ügyvédei mindenesetre a francia politika legmagasabb szférái felé közelítenek mentési kísérleteik során. Jacques Verges például, a korabeli szocialista kormány igazságügyi apparátusát igyekszik gyanúba keverni, egyelőre a siker minden reménye nélkül.

Sajnos, mint várható volt, Carlos ügyében Magyarország sem maradhatott ki a szórásból. Nyugati hírszerzés előtt is ismert volt az a tény, hogy a szélsőbaloldali terrorista barátságos fogadtatásban részesült a keleti blokk országaiban. Most, hogy a hírbedt gyilkos kézre került, sejthető volt, hogy nem kell majd sokat várni a leleplező cikkekre sem. A sort a Le Point nyitotta meg »Terrorvezér Budapesten« címet viselő riportjával. Magától értetődően igyekeztem a lehető leghamarabb beszámolni erről az Új Magyarország külpolitikai rovatában.

„Néhány éve tudjuk, hogy Carlos, a világ leghírhedtebb terrorvezére a nyolcvanas évek elején »többször megfordult Magyarországon«. Legalábbis ebben az árnyalt megfogalmazásban váltak ismertté azok a szálak, amelyek egy-egy franciaországi vagy más nyugati országban elkövetett merénylet kapcsán Budapestre vezettek. A Le Point című francia hetilap június 23-i számában közölt terjedelmes összeállítás megdöbbentő részleteket tár fel a nem is oly rég uralkodott magyar kommunista vezetők, és a világszerte gyűlölt Ramirez Sanchez szívélyes együttműködéséről. A magyar partnerek nevét homály fedi, de nem kell nagy fantázia hozzá, hogy kitaláljuk: 1979 és 1985 között ki mindenkinek kellett tudnia arról, hogy Carlos paradicsomi körülmények között készíti elő Magyarországon a következő véres merényleteket.

Mielőtt azonban rátérnénk e koránt sem dicsőséges »internacionalista segítségnyújtás« részletes tanulmányozására, ismerkedjünk meg magával a főhőssel.

Illitch Ramirez Sanchez 1949-ben látta meg a napvilágot egy gazdag venezuelai ügyvéd gyermekeként. A Le Point szerint Sanchez-Carlos Moszkvában, a

Lumumba Egyetemen kötött barátságot a Népi Front Palesztína Felszabadításért elnevezésű szervezet harcosaival. E barátság eredményeként 1973-ban megalapítja a Front európai «hadműveleti osztályát», s megkezdődik a véres merényletsorozat: kézigránát egy párizsi kávéházban (két halott), az OPEC-miniszterek túsul ejtése Bécsben (három halott), bomba a marseille-i Saint-Charles pályaudvaron (öt halott), robbantás a párizsi Marbeuf utcában (egy halott)... 1975 januárjában lemeszárol két francia elhárítótisztet, a harmadikat súlyosan megsebesíti.

A hetvenes évek végén szakít a NFPP-el és megalakítja saját hálózatát, a Fegyveres Arab Harc Szervezetét. S ezután talál új barátokra a keleti blokk országaiban, elsősorban Berlinben és Budapesten, ahol a reformkommunista álca mögött szívesen látják a »kapitalista imperializmus« elleni akcióit.

Carlos a letartóztatásáig Szíria védelmét élvezte, Damaszkuszban élt, miután sikertelenül próbálkozott Kadhafi kegyeibe férkőzni. Jóllehet szinte mindent tudtak róla, 1994-ig mindig sikerült kibújni a üldözői karmaiból.

A Le Point beszámolójának külön érdekessége, hogy csaknem teljes egészében egy nem régi keltezésű magyar titkosszolgálati anyag alapján készült. Brugiére vizsgálóbíró hosszú évek óta nyomozott Carlosék után, s nem mindig volt megelégedve saját hazája hatóságainak együttműködési készségével sem. Miután megnyíltak a volt kommunista országok titkosszolgálati levéltárai, Brugiére valóságos aranybányára bukkant. Leletei azonban nem hozták lázba a francia igazságügyi szerveket. Ezért most Francis Szpiner ügyvéd, az SOS Támadások elnevezésű szervezet képviselője személyesen Pierre Méhaignerie igazságügy-miniszterhez fordult: tanulmányozza figyelmesebben a szívós vizsgálóbíró nyomozásainak eredményét.

A Le Point szerint a francia titkosszolgálat nem egyszer bukkant érdekes adatokra, de különös módon ezeket nem kötötték a vizsgálóbíró orrára. Így Jean-Louis Brugiére kénytelen volt személyesen Budapestre utazni, hogy alaposabban tájékozódjék Carlos ottani viselt dolgairól. Végül is egy hat oldalas, igen hasznos információkat tartalmazó jelentéssel tért vissza, amelyből részletesen kiderült, hogyan készítették elő Carlosék az Al Watan al Arabi című újság Marbeuf utcai székháza elleni merényletet. Információkhoz jutottak más franciaországi akciók előkészületeiről is, egyebek között a Capitol-expressz elleni 1982. március 29-i bombatámadáséről, amelynek kis híján áldozatul esett maga Chirac miniszterelnök is. (Csak az mentette meg az életét, hogy az utolsó pillanatban lemondták helyfoglalását...)

Carlos és bűntársai 1979 júniusában kezdték otthon érezni magukat Budapesten. Együttműködésük a magyar elvtársakkal 1985 szeptemberéig tartott. Lakásokat béreltek, ahol gondtalanul elrejtették fegyver- és hamis útlevelezőket. De Budapest szolgálatot helyszíniül több terrorszervezet találkozásának is. Így például rendszeresen randevúztak a Duna partján a baszk ETA, az ír IRA és a nyugatnémet Vörös Hadsereg Frakció aktivistái. Magyarországon kiképzőbázisuk is volt, ahol ideális körülmények között készülhettek fel például a már említette toulouse-i vonatrobbantásra.

A magyar jelentés alapján a Le Point rendszám megnevezésével közli, milyen szállítmánnyal érkezett 1982. január 12-én Ausztria felől egy Bedford gépkocsi Magyarországra: negyvennégy szovjet védő kézigránát, húsz kínai támadó kézigránát, tizenöt Beretta-géppisztoly, tizenöt kiló trotil és plastik robbanóanyag, több csomag elektromos és hagyományos robbantószerkezet, több tekercs gyújtózsín.

S történt mindez abban az évben, amikor a magyar állampolgároktól még a »gyanús« nyugati könyveket is könyörtelenül elkobozták a határon...

Az 1982 novemberi Bejrút elleni légicsapás megtorlásaként a Carlos-csoport elhatározta, hogy merényletek sorát hajtja végre francia érdekeltségek ellen, főként az NDK-ban és az NSZK-ban, de Franciaországban is. Ezekből végül a berlini Francia Ház és a marseille-i pályaudvar elleni támadás valósult meg. Párizsban Carlos két bűntársa elcsúszott egy narancshéjon, s a rendőrség letartóztatta őket.

Szinte magától értetődik, hogy a Carlos-csoport szoros kapcsolatot ápolt a KGB-vel is. A szovjet külpolitika változásainak megfelelően használták fel a terrorvezért közel-keleti és európai machinációikban. Bensőséges viszonyuknak végül az vetett véget, hogy a STASI kiszolgáltattott iráni terroristákat a nyugatnak, mire a Hezbollah elrabolt három KGB-tisztet Bejrutban. (Ekkor már Gorbacsov ült a Kremlben.)

Ami a mi kis gulyáskommunizmusunkat illeti, Kádár 1985-ben kötött utilaput a kondér körül melegező terroristák talpára. Olyannyira komolyan vette a pálfordulást, hogy még Kreisky osztrák kancellárt is tájékoztatta Carlosék »káros jelenlétéről«.

A Le Point szerint mind Németország keleti felén, mind Oroszországban maradtak még olyan STASI- és KGB-csoportok, amelyek annak idején tevékenyen együttműködtek Carlosékkal. Közülük sokan nem csatlakoztak az SZVR-hez, a KGB utódjához, s néhányan, mint Sterligov tábornok, vagy a Zsirinovszkij kampányában részt vevő kelet-német tábornokok nem tették le a fegyvert. Mint, ahogy léteztek átváltozott SS-ek 1950 után az arab világban és Latin-Amerikában, ugyanúgy léteznek ma is volt KGB-sek, akik ott védik és támogatják Carlost, ahol csak tudják.

Magyaroszágról diplomatikusan nem esik több szó a cikkben...

Ha nem is bőbeszédűen, de beszélt nekem Brugiére vizsgálóbíró budapesti útjának előkészítéséről a nagykövet. Emlékezetem szerint Szávainak elég sok nehézsége akadt a vizsgálóbíró kéréseinek teljesítése során. Nyilvánvaló, hogy 1993-94-ben a „Cég” odahaza még tele volt olyan tisztekkel, akiknek közvetlen kapcsolatuk lehetett a magyar munkásőrbázisokon gyakorlatozó terroristákkal. Nem lehet csodálkozni rajta, ha nem kívántak esetleg a saját szerepüket is eláruló információkat átadni a korábbi ellenségnek.

Carlos, a „Sakál” pereit sok éven át húzódtak. A legutolsó csak 2018 márciusában kezdődött, de mindez nem jelenti azt, hogy halvány szikrája lehetne a reménynek, hogy valaha is kiszabadul a rács mögül. Már első perében életfogytiglanra ítélték 1997-ben, aztán ezt 2011-ben újabb „perpétuité”-vel bebiztosították, s harmadszorra is ezt a büntetést kérte rá az ügyész 2018-ban egy

1974-es párizsi merénylet miatt. Az ez alkalomból készült felvételen a börtönőr mellett már egy megtört öregember próbál meg jó képet vágni a fotósnek barna usankában és barna felöltőben.

Június végén egy másik ügy is felborzolta a kedélyeket Franciaországban. A port egy kisvárosi tantestület azon döntése kavarta fel, amely kitiltott négy muzulmán diáklányt a gimnáziumból, mert azok nem voltak hajlandók levenni fejükről a kendőt. Ezidáig íratlan szokás volt, hogy a muzulmán lányok, belépve az iskolakapun, a vállukra csúsztatták fejükről tekintélyes méretű fejfedőjüket. De a négy török kislány most nemet mondott. A huszonkét tagú tantestület egy ellenszavazattal kitiltásuk mellett döntött, mondván, hogy a laikus iskola köztársasági alapeszméjével nem fér össze az effajta „vallási demonstráció”. A francia sajtó és a közvélemény halk vita után el is fogadta a verdiktet. Nem úgy a közigazgatási bíróság, amely néhány héttel később megsemmisítette az iskola döntését. A bírák az 1789-e Emberi és Polgári Nyilatkozatra hivatkoztak, amely megtiltja, hogy bárkit világnézete, meggyőződése miatt – beleértve a vallásos meggyőződést is – hátrány érjen, ha egyébként magatartásával nem sérti a köznyugalmat.

Az egyik orléans-i külvárosi iskola vezetői már a bírói döntés ismeretében határoztak úgy, hogy kendőt hordó muzulmán diáklányaikat nem engedik be az intézmény területére. A pedagógusok arra hivatkoztak, hogy a kendőviselet igenis zavarja a köznyugalmat, mert a lányok ezzel „provokálják” a többieket, mintegy hittérítést végeznek.

Józan ésszel persze (*legalábbis 1994-ben még!*) nehéz lett volna belátni miért kapna egy kendő láttán kedvet a muzulmán hithez egy ateista vagy katolikus francia lány - hogy a zsidókról ne is beszéljünk. De az iszlám fundamentalizmustól már akkor olyan nagy volt a félelem Franciaországban, hogy higgadt, józan mérlegelésről nemigen lehetett beszélni. Azért a lóláb erősen kilógott ebben az ügyben is. Látható volt, hogy nem az iszlám fundamentalizmus volt a fő ellenség, hanem a vallás maga. A francia értelmiség akkor és azóta is a lényegében az ateizmust jelentő állami laicitást olyan abszolút értéknek fogja fel, amelyet megkérdőjelezni szentségtörés. A laicitás sérelmének leghalványabb jelére a baloldal percek alatt tízezreket tud mozgósítani.

A mérce azonban korántsem volt egyenlő. Miközben a kendőt üldözték, a nyakban hordott keresztet és Dávid-csillagot - legalábbis a kilencvenes évek elején - még tolerálták, mondván, az ma már nem vallási jelkép, hanem ékszer. Mi több, Jean Kahn, az Európai Zsidó Kongresszus elnöke a következőket nyilatkozta a Le Figaro június 9-i számában:

„1791 óta, amióta polgárjogot nyertek a zsidók, jól beleilleszkedtek a világi közoktatásba. Ha mégis egy erősen vallásos zsidó gyerek megtagadta a szombati írást,

vagy kipát viselt az iskolában, a világiasság képviselői türelmesnek bizonyultak. De nem szabad összehasonlítani az iskolán belüli kipaviselést a mostanában előforduló kendőügyekkel – tette hozzá Kahn. – Föltenni a kipát az iskolában még nem jelent hittérítést, és egyébként is a túlérzékeny, szérszálhasogató szülők beirathatják gyerekeiket egyházi iskolába is. Csak szórványosan fordultak elő problémák: a kipából még soha nem támadt ügy.”

Különös, még sohasem olvastam francia értelmiségi tollából olyat, hogy ha egy szérszálhasogatónak sérti a túlérzékenységet az iszlám kendő, irassa gyerekeit katolikus iskolába... A történet vége – vagy eleje? – azonban még ennél is cifrább lett. A kendővita kipattanásával szinte egyidőben Bergerac-ban az igazgató azért tiltott ki egy fiút az iskolából, mert az kosárlabdacipőt viselt. Nem tudni, minek a jelképeknek tekintette a derék principális az ormótlan, de annál divatosabb lábbelit. Mindenesetre tény: meg akarta kímélni látványától a többieket. Végsősoron a divatozás elleni harcnak tüntette fel tettét, bár ilyen cél az 1789-es emberjogi deklarációban egészen biztosan nem szerepel...

Térképrajzolással telt a nap június 28-án Párizsban. A boszniai közvetítőcsoport a köztársaság felosztásának tervét igyekezett véglegesíteni, hogy aztán Genfben a békéltetésben részt vevő országok miniszterei, majd maguk a harcban álló felek is megvitathassák. A felosztás szerint a horvát-muzulmán szövetségnek ötvenegy százalék jutna, míg a szerbek az eddig hatalmukba kerített hetven százalékból negyvenkilencet tarthatnának meg. Juppé külügyminiszter döntőnek nevezte az USA, az Európai Unió és Oroszország képviselőinek tanácskozását, amelynek során az ösztönzés és a szankcionálás módozatait is igyekeztek kidolgozni. Hogy milyen eredménnyel, arra utalni látszik Szilajdzsics bosnyák miniszterelnök határmódosítást elutasító nyilatkozata csakúgy, mint Karadzics szerb vezető harcias kijelentése, amely szerint *a szerb harcosok* rajzolják az igazi térképeket.

1994 július

A nyári szabadság előtti utolsó nagy események egyike Jichak Rabin izraeli miniszterelnök, Simon Peresz külügyminiszter és Jasszer Arafat palesztin vezető kitüntetése volt az UNESCO székházában. Július 6-án békédíjat vehettek át, amelyet Félix Houphouet-Boigny egykori elefántcsontparti elnökről neveztek el, s amelyhez egyenként nyolcszázezer frankos csekket is mellékelni szoktak. A díjat 1989-ben, még az elnök életében alapították. Elsőként Willem de Klerk és Nelson Mandela dél-afrikai politikusok kapták meg, 1993-ban pedig a Hágai Nemzetközi Jogi Akadémiának ítelték oda.

Nem volt könnyű akreditációt szerezni az 1994. évi díjátadásra, amelyet rendkívüli biztonsági intézkedések mellett rendeztek meg az ENSZ nevelésügyi szervezetének Breuer Marcell által tervezett palotájában. Igaz, az akkorig még szokatlanul szigorú beléptető kapukon áthaladva már szinte karnyújtásnyi közelségbe kerülhettünk a világ legveszélyeztetettebb politikusaival.

Henry Kissinger, a neves közéleti személyiségekből álló zsűri elnöke indokolásában az év leglátványosabb és legfontosabb eseményének nevezte az izraeli-palesztin megállapodást. Kissinger nem tagadta meg egykori önmagát, s nagyívű történeti képből vázolta fel a zsidók önálló haza iránti kétezer éves vágyát, s méltatta a palesztinok önmérsékletre utaló magatartását. A térségben nem lehet helye ütközőzónáknak – hangsúlyozta, – a két nép együttélésre van ítélve. Jichak Rabin miniszterelnök héber nyelvű beszédében emlékeztetett rá: a legnehezebb időszak most következik, a trombitaharsogás és az ünneplés elmúltával. A washingtoni, oslói és párizsi kézfogásoknak Gázában és Jerikóban is folytatódniuk kell, méghozzá a mindennapi élet szereplői körében. Nem szabad hagynunk, hogy a szélsőségesek ismét a barikád két oldalára szorítsanak bennünket – jelentette ki. Ugyanakkor beszédének figyelemre méltó momentuma volt, hogy a szép szavak közé rejtve határozottan kijelentette: Jeruzsálem örökre Izrael állam része, mi több, Izrael szíve marad.

Arafat hosszú válaszában lényege: a mellére tűzött medál a szabadságáért szünet nélkül küzdő palesztin népet illeti.

A fotósok kedvéért többször megismételt kézfogások során azért látni lehetett, hogy nincs minden rendben e három dörzsölt politikus között. Különösen Rabin és Arafat mosolya bizonyult erőltetettnek, utóbbi nem is nagyon nézett partnerére. A ceremóniát felhasználva érdemi tárgyalást is folytattak azért. Egyebek között megállapodtak abban, hogy Izrael, a Palesztin Felszabadítási Szervezet, valamint Egyiptom és Jordánia a közeljövőben napirendre tűzi a palesztin menekültek sorsát. Megegyeztek három vegyesbizottság felállításában is. Mint a sajtóközleményből kiderült, Mitterrand elnök sem akarta elszalasztani az alkalmat, hogy e puszkaporos hordón ülő politikustársaival találkozzék. A nap folyamán – külön-külön – fogadta Arafatot és Rabint is.

Azóta nagyon sok víz lefolyt a Jordánon és a Szajrán is. Ment-e előbbre a világ a Közel-Keleten? Elég csak kinyitni az újságokat...

Másnap egész más ügyben kerestem meg az UNESCO-t és az Európa Tanács kulturális örökség bizottságának strasbourg-i irodáját. Kolozsvári barátaim ugyanis szomorúan jelezték, hogy Fadrusz János híres Mátyás-szobra nem szerepel a világörökség jelöltjeinek listáján. Mit lehetne tenni, szolt kérdésük.

Mint kiderült, Magyarországról és Párizsból nem sokat. A román kormányt kikerülni teljességgel lehetetlen. Bukarestnek kellene az ICOMOS-hoz, a nemzetközi műemlékvédelmi tanácshoz fordulni, s a testület kedvező véleménye után kerülne a dosszié az UNESCO Világörökség Központja elé.

A kérdés azért vált akuttá, mert Kolozsvár sovén polgármestere, Gheorghe Funar, a téren kezdődő régészeti ásításokra hivatkozva kezdeményezte az 1902-ben felavatott szobor lebontását. Ezt szerették volna megakadályozni a helyi magyarok a nemzetközi védelem kieszközlésével. Sajnos, az UNESCO-ban azt is közölték velem, hogy a román kormány esetleges kérvényét követően még hosszú, bürokratikus eljárásra lehet számítani, a világörökségi cím elnyeréséig.

A Mátyás-szobor kálváriája 1994 után csak fokozódott. A románok száz-húsz éve nem tudják megbocsátani az alkotónak, hogy a kompozíció részeként Mátyás lábai előtt hever a moldvai zászló is, pedig szerintük III. (Nagy) István fejedelem legyőzte Mátyást az 1467-es moldvabányai csatában.

Még májusban levélben keresett meg Makovics János szabadúszó újságíró, hogy interjút szeretne készíteni velem a Népszavának. El is küldte a kérdéseit, amelyeket írásban válaszoltam meg. Az így összebarkácsolt interjú *Kultúránk francia földön* címmel július 14-én jelent meg a szakszervezetek lapjában. Ha az olvasó esetleg eltérést észlelne az igazgató közismert koncepciója s az én intézet-felfogásom között, az nem a véletlen műve.

„– *Mi a feladata a párizsi Magyar Intézetnek?*

– *Egyrészt vállalni kell a művelődési ház szerepét – kiállítást, hangversenyt, filmvetítést, nyelvtanfolyamot szervezünk, könyvtárat működtetünk –, másrészt szervezni és reklámozni kell a magyar műhelyek házon kívüli bemutatkozását. Nem utolsósorban pedig ápoljuk a hivatalos és informális kapcsolatokat a francia kulturális élet és a magyar emigráció képviselőivel. Egyik legfontosabb törekvésünk, hogy »benne éljünk« a városban, az országban, s kihasználjunk minden kínálkozó lehetőséget a magyar kultúra értékeinek propagálására. Erre a kiállításmegnyitók, zenei rendezvények, koktélok szinte maguktól kínálják a lehetőséget, de gyakran magánki-rándulások is átalakulnak hivatalos fórummá.*

– *Párizs még ma is varázslatos hangzású város, régen sok magyar író, művész megfordult falai között. A Magyar Intézet mennyire őrzi ennek szellemi és tárgyi emlékeit?*

– *Főleg az intézeti könyvtár dedikált könyvei őrzik a nagy találkozások emlékeit, csak úgy, mint a kiállítások katalógusai, meghívók, plakátok. A magyar szellemi élet hagyatéka jelen van minden rendezvényen és közös akcióban, hiszen az intézet törzs-közönsége jól emlékszik az elmúlt negyedszázad minden jelentősebb megmozdulására. Itt él Fejtő Ferenc és a Párizsi Magyar Műhely jó néhány alkotója, s itt van Székely Péter, Étienne Hajdú, Stein Anna és még több más jelentős magyar művész műterme.*

- *Milyen a kapcsolatuk más magyar egyesületekkel, szervezetekkel?*
- *Intenzív kapcsolatot ápolunk velük. Olyannyira, hogy ezelőtt másfél évvel főként e szervezetek képviselőiből baráti társaság alakult az intézet működésének támogatására. Elnökéül sikerült megnyerni Raymond Barre professzort, egykori miniszterelnököt, akinek magyar felesége van. Őt-hat párizsi magyar egyesület ki-fejezetten tevékeny életet folytat. Rendezvényeiken gyakran megjelennek a magyar külképviselet diplomatái is.*

- *Franciák lépnek fel önöknél? És a budapesti Francia Intézettel van-e valami megállapodásuk?*

- *Viszonylag kevés francia művész lép fel az intézetben, ők is főleg akkor, ha magyar művek francia fordítását kell bemutatni. De a Magyar Intézetnek nem is az a feladata, hogy franciáknak biztosítson fellépési lehetőséget. A budapesti Francia Intézettel külön utat járunk. Én legalábbis nem tudok róla, hogy szorosabb együtt-működés alakult volna ki a programok egyeztetésében. Oktatási kérdésekben gyak-oribb a telefonváltás. De ha már cseréről esett szó, megemlítem együttműködésünket a la-rochelle-i színházzal: próbalehetőség fejében felajánlották, hogy néhányszor be-mutatják egy-egy magyar drámaíró darabját franciául."*

A jövőmet illetően teljes bizonytalanságban vártuk a nyári szabadságot. A minisztériumból kevés információ érkezett, már ott is a változás szelei fújdogáltak. Az nyilvánvaló volt, hogy ebben az évben végleg haza kell utaz-nom, csupán az volt kérdéses, kitölthetem-e a két évet – vagyis maradhatok-e novemberig – vagy a nyári vakációval Párizs kapui bezárulnak számomra. Július elején a fiúk elbúcsúztak az iskolától, s megkezdődött a csomagolás. Körner Tamás 11. kerületi lakását, amelyet 1992 őszén örököltam meg tőle, a követség nem kívánta tovább bérelni, így az is nyilvánvaló lett, hogy ha visszajövök is augusztusra, biztosan más lakásba kell költöznöm.

Július végi hazautazásomig még négyszer küldtem tudósítást az Új Magyarországnak. Először a hagyományos július 14-i díszszemlééről, amely abban különbözött az előzőektől, hogy a második világháború után először német katonák is felvonultak a Champs-Élysées-n. Előző este Pasqua belügyminiszter még maga is úgy vélekedett, hogy ezt a „revival”-t érdemes lett volna későbbre halasztani, de tény, ami tény: elrejtve bár az Európa Hadtest kötelékébe, spanyol, belga és francia gépesített alakulatok közé ékelődve, a 249. német páncélos zászlóalj fél évszázad kihagyással mégis csak végigdübörgött az Eliziumi mezőkön...

Aztán beszámoltam a spanyol-francia halászháború újabb csatájáról, amely ezúttal a galíciai partok előtt zajlott le Molotov-koktélok és petárdák beve-tésével. Egyik éjjel – nemzetközi vizeken! – mintegy száz spanyol hajó vette

körül a tizenöt egységből álló francia halászfloottát. A háborúság alapvető oka a maastrichti szerződés eltérő értelmezése volt. A spanyolok szerint a franciák túl nagy hálót használnak a tonhal kifogásához. A francia miniszter esküdözött, hogy hajóik felszerelése megfelel az EU szabványainak, s a középkori kalózkodáshoz hasonlította a spanyolok akcióját.

Igaz, ami igaz, a két ország fiai másként aknázták ki a tenger kincseit. A spanyolok ősidők óta kisipari módszerrel, bottal és csalival horgászták a tonhalat. A franciák nem lacafacáztak ennyit: két és fél kilométer (!) hosszan kapcsolták össze hálójukat, amelyeket hagytak sodródni, s persze megtelni. Az európai szabványok akkoriban pontosan kétezeröt száz méterig engedélyezték a hálóhosszúságot, így valóban nem szegték meg az úniós szabályokat, csak a fair play-t, de azt alaposan. A megoldást Párizsban abban találták meg, hogy másnapról a haditengerészet egységei kísérték halászfloottájukat...

Tudósítást küldtem a francia kormány álláspontjáról két olyan súlyos kérdésben, amely 1994 nyarán joggal uralta a világsajtót: a ruandai és a boszniai tömegmészárlásokról. Az évszázad legnagyobb emberi katasztrófáját jósolta a francia egészségügyi miniszter arra az esetre, ha a ruandai menekültek nyolc napon belül nem térhetnek vissza hazájukba. Az Orvosok Határok Nélkül nevű szervezet adatai szerint *naponta* háromezer ember halt meg a túlzúfolt, kolerával, pestissel és maláriával fertőzött menekülttáborokban. François Léotard védelmi miniszter pedig azzal fenyegette meg a Boszniában szemben álló feleket, hogy ha nem fogadják el a béketervet, a franciák kiszállnak a béketeremtő folyamatból és – ezt már én teszem hozzá, kissé leegyszerűsítve a diplomáciai vattába csomagolt üzenetet – „az üssék agyon egymást” álláspontjára fognak helyezkedni.

Végül a máig elnyűhetetlen Bernard Tapie-val búcsúztam a nyári Párizstól. A „francia politika fenegyereke” állandó jelzöt viselő multimilliomost ezúttal azon a fertályon érte csapás, amelyik még talán a politikánál is kedvesebb volt számára: a Francia Labdarúgó Szövetség úgy döntött, Tapie nem tölthet be többé sportfunkciót Franciaországban. Ez nem csak Tapie számára volt sorscsapás, hanem Marseille városára is. A köznép ugyanis meg volt győződve róla, hogy a Tapie által felkarolt futballcsapat (Olympique de Marseille) nem csupán a város hírnevét öregbítette, hanem rendes megélhetést biztosított jónéhány kereskedőnek, vendéglősnek, szállodatulajdonosnak. Amikor például a kék-fehéreket kizárták a Bajnokcsapatok Európa Kupájából, gyászolt az egész kikötőváros. Mindenki a nagy rivális, az örök ellenség, Párizs ármánykodását vélte fölfedezni az események mögött, s amolyan „már megint nyomják Krahácsot” hangulat keletkezett.

Persze, Tapie-t – mint már utaltam rá néhányszor – nem olyan fából faragták, hogy könnyedén feladja. Miközben már a hetedik bűnügyben indult ellene eljárás, mentelmi jogát felfüggesztették, sőt, egy alkalommal bilincsbe verve

vitték kihallgatásra, a népszerűsége nőttön-nőtt. A közvéleménykutatások már a negyedik legesélyesebb köztársasági elnök-jelöltként mérték. *„Sikerének egyik titka – írtam párizsi hattyúdalomban 1994 nyarán – valószínűleg éppen az, amit ellenfelei a legutálatosabbnak tartanak benne: hogy a cizellált, évszázadok során kialakult francia politikai közéletet összekeveri a futball- és rögbipályák brutális világgal; a »csak a győzelem a fontos« szemléletet a konszenzuson alapuló politizálással. Tapie a futballszurkolók, a külvárosi gördeszkások, a munkanélküli bevándorlók, a férfierőt csodáló hervadó asszonyok jelöltje. Valódi populista sztár, aki most taccsra játszik és várja a hosszabbítást. Biztos magában, hogy ha máskor nem, a tizenegyesrúgásoknál ő lesz majd a jobb.”*

Sem Tapie várakozásai, sem az én akkori jóslataim nem jöttek be. Tapie túlélte mindent, de igazi politikai sikert nem tudott elérni. 2020-ig biztosan nem.

(N.B. A napokban olvastam a Le Point online kiadásában, hogy négy bandita betört Bernard Tapie lakóházába. Súlyosan bántalmazták őt és feleségét, majd ismeretlen értékű zsákmánnyal távoztak. HJ 2021.április)

1994 augusztus

A család hamar visszailleszkedett a hazai viszonyok közé. Berci fiam lettette gimnáziumi vizsgáit, Dani franciaországi éveit általános iskolája elfogadta, Panni is visszaállt a katedra mögé a pécs-kertvárosi oktatógárban. A kisteherautó kipakolása után első utam a minisztériumba vezetett. Biszterszky Elemér államtitkár korrekten tartotta korábbi ígérését: kiszolgálhatom a két teljes évet, november elejéig maradhatok Párizsban. Ismerve az intézet belüli helyzetemet, úgy döntött, nem erőlteti tovább igazgató-helyettesi működésemet, viszont megbíz a PMI történetének megírásával, a Párizsban föllelhető források és tanúk visszaemlékezéseinek felhasználásával. Árpád természetesen ezt a megbízást is opponálta, különösen annak franciaországi teljesítését, mondván: „minden valamire való anyag ezzel kapcsolatban a Széchenyi-könyvtárban van...” Látván azonban, hogy kiküldetésem néhány hónappal történő meghosszabbítását megakadályozni úgysem tudja, beletörődött.

Nem sok időt töltöttem otthon, Szent-Bertalan éjszakája már javában Párizsban talált. Belevettem magam az intézet történetébe, az eredmény e könyv függelékében olvasható. Arra mindenképpen jó volt ez az időszak, hogy alkalmat teremtett a század nagy tanúival való találkozásra. Az utolsó órákban sikerült hosszabb interjút felvennem Gergely Jánossal, Jean Perrot-val, Yves de Daruvárral, Paul Lemaire-el és másokkal.

Közben ért egy meglepetés is: Makovics kolléga augusztus 30-án elsütötte a velem készítette Népszava-interjút az Új Magyarországon is! Az ilyet nem szokták szeretni a magukra valamit is adó szerkesztőségek. Nem tudom, hogy intézte el egymással a szerző és a két szerkesztőség, mindenesetre szórakoztató élmény volt ugyanazt a nyilatkozatomat olvasni egy bal- és egy jobboldali lapban. De legyünk pontosak: az ÚjMao-ban megjelent írás két bekezdéssel többet tartalmazott. A Népszavából kihagyott kérdés-válasz mindenesetre jól adja vissza akkori „utánam az özönvíz” hangulatomat, ezért a korábbiak kiegészítéseként ezeket is felidézem. A la-rochelle-i színházra vonatkozó sorok után Makovics föltette a kérdést:

„Milyen a kapcsolatuk az itteni követséggel, konzulátussal?

- Ami a két kollektívát illeti, kifejezetten baráti. Az intézet érdemi munkatársai a nagykövettel is szinte napi kapcsolatban vannak. Jóllehet a követség a Külügy-minisztériumhoz, intézetünk az MKM-hez tartozik, számos sikeres rendezvényt bonyolítottunk le együtt. De hát ez így természetes.

- Mit tehetne még az intézet?

- Az intézetnek nagyon sok lehetősége lenne még. Mindenekelőtt a belső műhelymunkát kellene intenzívebbé tenni; magyarul a kollektív bölcsesség alapján vezetni ezt a csöpp kis munkacsoportot. Mai imázsunk kissé merev, helyenként arisztokratikus, de néha sajnos provinciális is. Jobban lehetne építeni a Sorbonne tanáira, diákjaira, a Franciaországban turnézó magyar művészekre. Feltétlenül gyarapítani kellene a filmvetítések számát, s ezekhez vitaesteket kapcsolni. Többször kellene vidékre járni, akár anyagi eszközök átcsoportosításával. Párizs ugyanis telített kulturális rendezvényekkel, a kisebb városokban viszont szívesen fogadnának magyar programokat.”

1994 szeptember-október

Szeptember 14-én megismerkedhettünk a Művelődési és Közoktatási Minisztérium új államtitkárával, a szocialista párti Jánosi Györggyel. Egy nagykövetségi vacsora keretében fejtette ki az új kormány elképzeléseit egyebek között az Európai Unióval, a magyar-német viszonyról, s a koalíciós együttműködéssel kapcsolatban. Ami ez utóbbit illeti, Jánosi nem titkolta, hogy „vannak csaták, de még mederben”. A magyar intézetek jövőjéről diplomatikusan csak annyit mondott: meg kell nézni a minisztérium anyagi helyzetét.

Jánosit elvileg ismerhettem volna, hiszen nagyjából kortársak vagyunk, Szekszárdon járta iskoláit, egyebek között a mi dombóvári gimnáziumunk nagy ellenfelében, a Garayban. Azon baloldali politikusok közé tartozott, akikkel megvolt az esély a nézetkülönbségek kulturált megvitatására. Nem is volt

sokáig államtitkár: a fark addig csóválta a kutyát, amíg kinevezése után alig négy hónappal, 1994 novemberében jobbnak látta távozni az SZDSZ-es Fodor Gábor által irányított minisztériumból. Ezen a vacsorán a követség vezető munkatársain kívül részt vett még Thomas Schreiber, Seres Attila kollégám, valamint egy Franciaországban élő neves jogász, Faragó Béla is.

Nem tudom, hogyan maradt ki az előző évben, hiszen minden esztendőben megrendezik, mindenesetre 1994. szeptember 18-án részt vettem Yerres-ben a hagyományos Rákóczi-megemlékezésen. Yerres Párizs egyik dél-nyugati elővárosa, idehaza talán Budaörshez tudnám hasonlítani. Az elmúlt századokban inkább Grobois néven ismerték, itt volt a kamalduliak kolostora, ahová a Nagyságos Fejedelem kimenekült udvartartásának kicsapongó párizsi életmódja elől. Olyannyira megszerette ezt a helyet, hogy a törökországi Rodostóban keltezett végakarata szerint a szívét elszakították testétől és a grobois-i kolostorban temették el. Az ereklje sok más értéktárggyal együtt eltűnt innen a Nagy Francia Forradalomnak nevezett zavargáshullám és tömegmészárlás idején, de a hagyomány fennmaradt: szeptember második hetének vasárnapján a Párizs környéki magyarok és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vendégeik összegyűlnek a Rákócziról elnevezett téren, s megkoszorúzzák az 1774-ben felállított emlékoszlopot. A koszorúzást magyar mise előzi meg a kisváros főterén található katolikus templomban. A ceremónia zárásaként közös ebédre várják a szervezők mindazokat, akiknek nem sietős a dolguk vissza a lakóhelyükre. Hát, nekem sem volt, így Szentpéteri Gabriella zongoraművész, a Magyar Ház vezetőjének meghívására beültem a sátor alá, ahol stílszerűen gulyást mértek az alkalmi szakácsok. Nagyon nem bántam meg, hogy kint maradtam, mert egy kint dolgozó kedves magyar doktornő jóvoltából megismerkedhettem Zágoni Szentkereszty Erzsébettel, az emigráns magyar arisztokrácia egyik utolsó tagjával, a második világháborús menekültek számon tartott mentőangyalával. Hosszan mesélt az életéről, sajnos keveset jegyeztem meg belőle, pedig lett volna rá időm, mert haza is fuvaroztam párizsi otthonába, ahol még egy teára is meghívott.

Ezekben a hetekben intézeti ügyekkel már egyáltalán nem foglalkoztam. Kutattam és írtam a PMI történetét, s az interjúk megszervezése és elkészítése, a régi helyszínek bejárása időm javarészt fölemésztette. A nagykövetség Göncz Árpád három naposra tevezett franciaországi látogatásának lázában égett. Mintaként Boross Péter februári diadalútja lebeghetett a minisztérium és a külképviselet új apparátusa előtt, mert igyekeztek a lehető legtöbb politikai nagyjágyúval összehozni a köztársasági elnököt.

Göncz Árpád három miniszter, két államtitkár és a privatizációs kormánybiztos kíséretében szeptember 28-án érkezett meg Párizsba. Programja szerint

aznap este az Írók Házában vett részt értelmiségi vitafórumon, de erről az eseményről semmit sem találtam jegyzeteimben. Másnap reggel Edouard Balladur miniszterelnök látta vendégül reggelire a Matignon-palotában. *„Biztosítottam Göncz elnök urat arról, hogy Franciaország teljesen nyitott az Európai Unió kibővítése előtt, természetesen anélkül, hogy ennek időpontját pontosan meg tudnánk határozni – mondta az újságíróknak a találkozó után Balladur, s hozzátette: - Megerősítettem azt is, hogy nekünk, franciáknak is sok még a tennivalónk a kelet-európai gazdasági kapcsolatok fejlesztésében, továbbá, hogy a stabilitási egyezménynek fontos szerepet szánunk a volt kommunista országok uniós csatlakozásának előkészítésében.”*

De Balladur még ennél is bőbeszédűbb volt. Sajtónyilatkozatában kitért arra, hogy Göncz Árpád előtt kinyilvánította hazája érdekeltségét a francia nyelv és kultúra magyarországi ápolásában, valamint a kétoldalú gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésében.

Balladur után Göncz is összefoglalta értékelését a francia miniszterelnökkel folytatott tárgyalásokról. Reménytelen szerelemnek nevezte a két ország történelmi viszonyát, s kifejezte reményét, hogy ez a szerelem most már hamarosan beteljesedik. Sürgette a francia-magyar külkereskedelmi mérleg kiegyensúlyozását. Emlékeztetett rá, hogy Balladur részéről konkrét ígéret hangzott el: Franciaország tízmillió frankos alapítványt létesít a közigazgatási kapcsolatok fejlesztésére.

Több mint egy órát töltött ezután Göncz Árpád Valéry Giscard d'Estaing társaságában. A magyarbarátságáról ismert politikus, úgy is, mint a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke, nyilván nem azt nézte, hogy a magyar államelnök éppen ahhoz a pártalakulathoz tartozik, amelyik ellen ő az MDF kampányát segítette. Az Európai Unió volt a téma megbeszélésükön. Giscard szerint a brüsszeli intézményrendszert 1996-ban mindenképpen meg kell újítani, s a csatlakozni kívánó országok természetes joga, hogy a régi és az új feltételekkel minél előbb megismerkedhessenek. A magyarok által javasolt 1997-es esztendőt reálisnak nevezte a konkrét csatlakozási tárgyalások megindításához. Hogy mondandója ne tűnjön mézesmadzagnak, azért megemlítette: számos kényes kérdés vár még megoldásra. Ilyen például a magyar mezőgazdaság nyugat-európai „beilleszkedése” – értsd: hogy ne jelentsenek konkurenciát a francia gazdáknak -, de ilyen a közép-kelet-európai térség országainak egymás közti helyenként érdes viszonya. Nagy nyomatékkal hangsúlyozta: Franciaország egy kiegyenlített Európai Unió létrehozásában érdekelt.

Lényegében e tárgykörben folytak le Göncz Árpád tárgyalásai Alain Lamassoure európai ügyi miniszterrel is, majd az elnöki konvoj az Élysée-palotába robogott át. François Mitterrand elnök gyalog érkezett a pompás épület egyik oldalszárnyából a magyar államfő fogadására, így közvetlen közletről láthattuk, mennyire fáradtan, szinte vontatottan lépked el a felsorakozott újságírók tri-

bünje mögött. A lapok akkor már hosszú ideje cikkeztek súlyos betegségéről, ami végsősoron másfél évvel később bekövetkezett halálához vezetett.

A két elnök közös ebéden vett részt, amelynek végén Göncz Árpád így összegezte megbeszélésük eredményét:

- Teljes nyíltság és kölcsönös jóakarát... Ez jellemezte találkozásunkat. Franciaország stratégiai partner számunkra. Könnyű belátni, miért. A francia és német jóakarát nélkül aligha remélhetjük, hogy valaha is az EU teljes jogú tagjai legyünk. Lehet, hogy az Uniónak gondja van néhány csatlakozni kívánó országgal, de szent meggyőződésem, hogy ezeknek az országoknak a közeledése több haszonnal, mint költséggel jár majd például Franciaország számára.

Ezután következett Göncz Árpád látogatásának legellentmondásosabb része. Számomra legalábbis ez volt az az esemény, amely „Árpi bácsi” iránt tíz éve érzett baráti érzelteimben ingatott meg. Az Élysée-palotából a Jéna-palotába mentünk át, a Gyáripárosok Szövetségének székházába, ahol már többszáz francia vállalatvezető és üzletember várta a magyar államelnököt. A szövetség elnöke köszöntőjében nagy-nagy dicséretet zengett a magyar társadalmi és gazdasági átalakulás sikereiről, az élenjáról fiskális és monetáris politikáról, a befektetőbarát környezetről, a magyar menedzserek tanulékonyságáról és kreativitásáról. Aztán következett Árpi bácsi. Megköszörülve a torkát, szokásos finom mosolyával a szája szögletében megköszönte az elnök szíves szavait, majd elkomorult, mélyet sóhajtott, s elkezdte *szapulni* saját hazája gazdasági életét. Hogy sajnos nem olyan szép a menyasszony, mint amilyennek francia vendéglátónk lefestette. A növekedés csak látszatnövekedés, és még csak nem is export-orientált, hanem - még kimondani is szörnyű: - a belső fogyasztás hajtja; az Antall-kormány késlekedett a strukturális reformokkal, a Nemzeti Bank elszurta a kamatpolitikát és így tovább, és így tovább. Felsorolta mindazt a mantrát, amelyet Békesi László és a hasonló huhogók éveken keresztül a fülébe rágtak.

A hallgatóságon mind nagyobb döbbenet lett úrrá. Sokan fészkelődni kezdtek. – *Biztos, hogy ez a maguk köztársasági elnöke?* – fordult hozzám hűledezve a mellettem ülő francia férfi. Pozitív válaszomra ingatni kezdte a fejét: – *Ez nálunk elképzelhetetlen! Hogy ha az elnök külföldre megy, elképzelhetetlen, hogy ne a legjobbakat mondja Franciaországról. Monsieur Goncz nem azért jött ide, hogy kedvet csináljon a magyarországi befektetésekhez? Hát, így nem nagyon fog sikerülni neki.*

Mi tagadás, felháborodva jöttem ki a Jéna-palotából, de nem sokáig emésztettem a hallottakat, mert a Magyar Intézetben máris kezdődött Göncz Árpád sajtótájékoztatója. A ceremóniamester az a Faragó András volt, akit még a nyolcvanas évek végéről ismertem, amikor a Dunántúli Naplót tudósítottam a Tájékoztatási Hivatal kormányszóvivői értekezleteiről. Az Új Magyarország nevében természetesen rákérdeztem a gyáripárosoknál elhangzottakra, megtoldva még egy kérdéssel: mai tárgyalásai során az elnök úr találkozott-e olyan

aggodalmakkal, amilyenek a választások után többször megjelentek a francia sajtóban a régi kommunisták, a „vállalkozásellenes erők” visszatéréséről. Árpi bácsi enerváltan és kitérően válaszolt:

– *Természetesen beszámoltam partnereimnek a kormányváltás körülményeiről, de hangsúlyoztam azt is, hogy az új kabinet külpolitikai céljai változatlanok, mivel ezek hatpárti konszenzuson alapulnak.*

Aztán felém pillantva epésen hozzátette: – *Meg kell mondanom, senki sem kételkedett a szavaimban...*

Amint véget ért a sajtótájékoztató, a küldöttség indult tovább a Père-Lachaise-be és az Antall-emléktáblához koszorúzni. Göncznek és kíséretének az újságírók sorfala között kellett kivonulnia. Amikor az elnök mellém ért, egy hideg „szervusszal” kezet nyújtott, s már sietett is tovább. (Azelőtt tíz évvel sok-sok órán keresztül róttuk a köröket a sikondai Alkotóház útjain, a kisgazdapártról, 1956-ról és börténéveiről beszélgetve. Koránként nem egyszer a szobánkba hozta a friss kávé. Elnökké választásakor az első nagy interjút nekem adta A HELYZET című hetilap számára.) A közvetlenül mögötte csörtető Faragó vasvillaszemekkel nézett rám, s kígyóként sziszegte: „Öreg, ezt nem vártuk volna tőled”!

Másnap az elnöki delegáció Poitiers-be utazott, ahol városnézés után Göncz a Szenátus elnökével, René Monoryval folytatott eszmecsserét. A párizsi újságírók ide már nem kísérték el. Az elnöki különgép Poitiers-ből repítette haza utasait.

A jegyzetfüzeteimben ezután már csak üres lapok következnek. Az október számomra eseménytelenül telt el. Amennyi időt csak lehetett, Falguière utcai átmeneti lakásomban töltöttem, s az intézet történetét feldolgozó tanulmányon dolgoztam. A fennmaradó időt igyekeztem kihasználni arra, hogy Párizsnak az addig még föl nem keresett részeit bejárjam. Különösen nagy kedvvel sétálgattam a vadregényes Parc des Buttes-Chaumont-ban és környékén.

Külfüges pályafutásom első szakasza 1994. november 6-án ért véget. Azt hittem, először és utoljára kirándultam a diplomácia vidékére. De mint anny más ember életében, az enyémben is bebizonyosodott, hogy nem szabad könnyen kijelenteni valamiről: „soha”.

Kétéves kiküldetésem után talán ha háromszor jártam Párizsban, akkor is csak rövid időre. Az első mindjárt 1995-ben egy szakmai út volt, a már említett magyar-szlovák alapszerződési ceremónia tudósítása a Matignon-palotából. Azután kétszer turistaként jártam be az ismert helyszíneket, de a Magyar Intézetbe nem kopogtam be. Huszonegy évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ismét a Luxemburg-kert oldalában virradjon rám a nap, s nem egyszer, hanem ezernél is több alkalommal.

II.

Újabb kihívás

Az MTVA vezérigazgatói kabinetjének helyettes vezetőjeként dolgoztam 2011 óta. Távolabb a műsorkészítéstől, mint szerettem volna, de közel az utazási lehetőségekhez, miután konkrét feladatom a határon túli magyar szervezetekkel és műhelyekkel történő kapcsolattartás volt. 2015 januárjában hívták fel a figyelmemet arra, hogy meghírdették a külföldi magyar intézetek igazgatói pályázatát, köztük a párizsiét is. Némi habozás után megpályáztam. Túl messzire és túl mélyre kellene mennem ahhoz, hogy döntésem valamennyi motiváló tényezőjét az ágasfára akasszam. Szakmai kihívás? Szellemi kaland? Nyugdíj előtti levezető gyakorlat? (No, annak egy kicsit izzasztónak bizonyult...)

A zöld lámpa végül szeptember 24-én gyulladt ki: párizsi misszióm kezdetét október 12-ében határozta meg a Balassi Intézet vezetése. Így legalább már meg tudtam jelölni munkahelyemen azt a dátumot, amelytől kezdve fizetés nélküli szabadságot kérek. Kinevezésem három évre szól, csak úgy, mint a velem egyidőben a pozsonyi, isztambuli és más posztokra kinevezett igazgatóké. (Ez némiképpen meglepő volt, hiszen egy diplomáciai kiküldetés általában négy vagy öt évre szól. Mint látni fogjuk, a Külügy ezt a „rendszerhibát” elég hamar fölismerte, s félidőben felajánlottak még egy év hosszabbítást.)

Kihelyezési okiratom átvételével egyidőben le kellett tennem a kormánytisztviselői esküt is. Diplomáciai rangom a jogszabályoknak és a szokásjognak megfelelően II. osztályú tanácsos, ami a diplomáciában meglehetősen magasnak számít. (Két év múlva I. osztályú tanácsossá léptek elő a *collegium hungaricum* minősítésű intézeteket vezetői.) Még aznap este csodás hangversenyben volt részünk feleségemmel Fehérvárcsurgón, ahová kedves gesztussal a párizsi nagykövet neje, Károlyi Angelika asszony hívott meg minket. Abban sem táltam semmi kivetnivalót, hogy a meghívásomban minden bizonnyal szerepet játszott az a kívánság is, hogy a csurgói vonósnégyes-fesztivál résztvevői egyszer a Párizsi Magyar Intézetben is felléphessenek. (Ez később meg is történt...)

Ezen a hangversenyen ismerkedtem meg Eric Fournier budapesti francia nagykövettel, akinek ugyanúgy még meg sem száradt a tinta a kinevezésén, mint az enyémen. Szegény huszonnégy órás autótút végén, pulóverben és borzasztó náthásan esett be az első taktusokra. (N.B. Missziójának vége felé elég méltatlan körülmények között kellett távoznia posztjáról.)

Szeptember 30-án fölvettem diplomata-útlevelem és hosszas megbeszélést folytattam közvetlen felettesemmel, B.Szabó Dezső főosztályvezetővel. Személyében széles látókörű, empatikus és barátságos kulturális vezetőt ismertem meg, aki később kollégám is lett, hiszen két év múlva ő vette át a stuttgarti magyar intézet vezetését. Aztán október 12-én az utolsó szálát is elvágtam szűkebb és tágabb pátriámtól: öt óras késéssel egyenesen Párizsba repített a Transavia repülőgépe. Roissy-ban egy barátságos, szakállas fiatalember várt, akit az internetről már jól ismertem: ő volt Józsi, a gondnok. Ablonczy Balázs idejekorán figyelmeztetett, hogy még véletlenül se szólítsam Józsefnek, pláne Jósának, mert az rendkívüli módon idegesíti. Azt hiszem, a négy év alatt csak egyszer tévesztettem el, de első találkozásunkkor biztosan nem. Miután Komlón született, Pécsen járt középiskolába, akkor sem lett volna nehéz közös témát találnunk, ha nem kell rögtön pár aktuális intézeti dolgot megbeszelnünk.

Könyvem első részétől eltérően igyekszem ezúttal naplószerűen összefoglalni az eseményeket. Ebben nagyobb segítségemre lesznek jegyzeteim és naptári bejegyzéseim, viszont nélkülöznünk kell tudósításaimat, azon egyszerű oknál fogva, hogy ilyenek 2015-19 között egyáltalán nem készültek.

2015. október 12. hétfő

Ötórás késés izgalmai után egy meglehetősen lepukkant Renault Laguna anyósüléséről figyelem a párizsi forgalmat, az utcák képét. Minden ismerős, de ez a Párizs mégsem az a francia metropolis, amelyet húsz évvel ezelőtt itthagytam. Megváltozott a gépkocsiparkpark, ma már nehezebb felismerni az autókat a formájukról, hiszen univerzálódott a gyártás, elvesztek az országokra, autógyárakra jellemző karosszériák. De hát ez világjelenség, talán nem is ezt kellett volna első helyen megemlítenem. Az utcák mintha szemetesebbek lennének, s a kilencvenes évek elejéhez képest sokkal-sokkal több az angol reklámfelirat. Azelőtt elképzelhetetlen lett volna, hogy egy plakáton a szöveg fele angol, a fele francia, de hovatovább ma ez kötelező. Kicsit mások a fények is, a LED-es lámpák itt is teret nyertek, de az épületek, a hidak szerencsére nem változtak.

Az intézet előtt éppen csak megállunk, parkolni itt már régen nem szabad. Hol vannak már azok az idők, amikor a „*pervenche-ok*”, vagyis egy egzotikus madár kékjébe öltözött ellenőrök mérgével mit sem törődve Dedik úr hónapokon át itt parkoltatta kocka Ladáját! A Laguna három utcával távolabb, egy lakóház bérelt mélygarázsában pihen majd, ha Józsi megmutatta nekem az igazgatói lakást.

A jól ismert szűk, maximum három személyes lifttel megyünk fel a negyedikre, ahol a direktori szentély rozzant ajtaján ugyanaz a Privát felirat riasztja el

a hivatlan látogatót, mint Árpád idejében. A lakás hatalmas, elfoglalja az egész utcai frontot, csak a nappali legalább hatvan négyzetméter. Egyik elődöm lefaltaztatta a nappali-étkező egyharmadát, s gyerekszobát alakított ki belőle, így most három szoba áll majd kéttagú családunk rendelkezésére.

A talált állapotok lehangolóak. Talán, mert kollégáim nem bíztak őszi kiérkezésemben (sem), talán más oknál fogva, de elődöm kiköltözése után itt – hogy finoman fogalmazzak – semmilyen pozitív esztétikai-higiéniai beavatkozás nem történt. A nappali egy bútorraktár, egymás hegyén-hátán a fotelek, asztalok, a függönyöknél már csak a konnektorok lógnak kornyadtokban; a falakon gyerekrajzok, mindenütt por és áporodott „illat”.

Életem egyetlen szobára szűkül pillanatnyilag, itt vetem meg ágyam a kölcsön kapott kincstári ágyneművel, s nyomban esti sétára indulok. A kulcsokkal nem kell bajlódnom, mert az intézetben szinte minden ajtót mágneses biléta nyit, ami engem leginkább a gitárpengetőre emlékeztet.

Lefelé indulok a Szajna felé a rue Bonaparte-on. Ismerős házak és terek: a polgármesteri hivatal, Catherine Deneuve lakóháza, amelynek kapujában egyszer cipőjéről kutyagumit takarítva láttam a művésznőt, a harmónikus Saint-Sulpice-tér, háttérében a Himalája nagyságú katedrálissal. Ismerős a Saint-Germain-des-Prés ősi templomegyüttesének sziluettje is. Innen balra kanyarodok a Nemzetgyűlés felé. Elborzaszt a szemét látványa: bokáig járok a lehullott platánlevelekben, amelynek szőnyegét eldobott papírhulladék tarkítja. A városi lélektan itt is „működik”, minden egyes paparzszebkendő, újságpapír felhívás a keringőre: *„Ja, ha itt úgyis minden tele van szeméttel...”* Úgy fest, húsz év alatt kihalt az utcaseprők nemzedéke. Nincs is tovább maradásom az utcán. Fárasztó nap volt, s holnap új élet kezdődik.

Október 13. kedd

Az első stábértekezlet. A kollégák kedvesek, érdeklődők. Az asztal körül várakozásteljes hangulat. Arcot öltenek a korábbi email-címek, jfontanarosa, jbaranyai, fdede és a többiek. Szembeötlő a női tulsúly, a tizenhárom fős kollektívából négyen vagyunk az erősebbnek vizionált nem képviselői. Még szerencse, hogy az internet világában nincsenek titkok: korábbi intézeti fotók alapján mindegyiküket nyomban felismerem. Nyilvánvaló, hogy két legfontosabb partnerem a két szaktitkár, Judit és Franciska lesz. De támaszkodnom kell majd a titkárságvezető Fontanarosa Juditra, a gazdasági felelős Bessenyei Nórára, a gondnok-mindenes Keresztes-Nagy Józsira, a könyvtáros Orbán Gáborra, a technikus Szóts Péterre, és természetesen a frontvonalban ülő portás hölgyekre: Börcsök Dórára, Bornai Emmára, Sándor Julira (aki most még

gyermekgondozásin van). S hogy ki ne felejtsem a sorból Vona Krisztinát, Józsi filigrán, szelíd asszonykáját, akinek törekeny vállain nyugszik az egész épület takarítása. Az igazgatóin kívül két család lakik az épületben: Orbánék és Keresztes-Nagyék.

Hosszas bemutatkozásra nincs idő. Megbeszéljük a legsürgősebb tennivalókat – holnap este Lajkó Félix-koncert lesz -, Nóri vonatjegyet foglal számomra a TGV-re , mert 14-én Aix-en-Provence-ba utazom.

Az irodám a második emeleten van. Húsz éve a konzulátusunk működött itt, de ők kiköltöztek a 2000-es évek elején az irdatlan hosszú rue de Vaugirard közepén lévő Magyar Házba, amelyet a magyar állam felújított. Az idők folyamán alaposan átalakították ezt a szintet: a liftből kilépve balra Nóri és Franciska irodája nyílik, majd egy általában csukva tartott ajtón át belépve a fogadótérbe jutunk, ami Fontanarosa Judit birodalma. Titkárnőnk egy méretes pult mögül követi és szervezi az eseményeket. Balról az első iroda Baranyai Judité, aztán Józsi és Péter szobája következik, végül a folyosó legmélyén – panorámával a férfi WC-re – az igazgatói iroda. (Nyáron fényképek alapján tettem egy bizonytalan kísérletet arra, hogy cseréljek Baranyai Judittal, mert leendő szobámat túl sötétnek találtam, de lebeszéltek róla. Az idők folyamán rá kellett jönnöm: igazuk volt. Számos nemkívánatos vendégtől, *„csak egy szóra szeretnék az igazgató úrral beszélni”* – kezdetű szózuhatagtól kíméltem meg magam azáltal, hogy kollégáim felfogták az első csapásokat.)

Az iroda berendezése sokkal inkább emlékeztet egy arab vizipipa-szalontra, mint sem egy kulturális diplomata hivatali szobájára. Csak az íróasztalt hagyom meg. Az is bambusz, de a teteje masszív és elég nagy ahhoz, hogy kényelmesen szétpakolhassak rajta. A kerevet helyére tárgyalóasztalt teszünk székekkel. Az üres könyvespolcra könyveket kérek föl a könyvtár raktárából. Balra féloldalt az utcára látok ki, a rue Bonaparte és a rue de Vaugirard sarkára. Háttérben a Luxemburg-kert fáit. Sok időm nincs a nézegetésre, rengeteg tennivaló vár fönt a lakásban is. Munkaidő után nyomban nekiállok festeni, le se szállok a hengerről éjfélig. Különösen a gyerekszobával küzdök meg: a kis csibészek rajzait csak a harmadik réteg fedi le.

Október 14. szerda

Reggel indulás Aix-en-Provence-ba. Az Austerlitz-ig metróval megyek, onnan gyalog a Gare de Lyonra. Hideg van, de nem esik. A TGV-t könnyen megtalálom, szerencsére nincsenek sokan, az ablaknál ülök, így a szemem előtt vonul el háromszáz kilométeres sebességgel a francia táj. Három óra sem kellett a hatszáz kilométeres távolság leküzdéséhez. Az aix-i TGV-terminál a várostól

tizenöt kilométerre a préri közepén épült. Szerencsére nem kell buszra várnom, Pierre Vasarely kijött értem egy öreg Saabbal. A neves festő, Victor Vasarely unokája, a Vasarely Alapítvány ügyvezetője és néhány éve Magyarország marseille-i tiszteletbeli konzulja. A nagypapával még fiatal újságíróként volt alkalmam találkozni Pécsen, amikor szülőházában múzeum nyílt 1978-ban. Pierre magas, sármos ötvenes forma férfi, igazi francia „viveur-nek”, vagyis életművésznek látszik. Magyar szókincse enyhén szólva hiányos, bár sokat jár Pécsre és Budapestre.

A város igazi mediterrán település, szanaszét szórva a közeli dombokra. A központja is délies, itt ülünk le Pierre-el egy vendéglőben, s beszélgetünk jó hosszasan. Aztán felvisz szálláshelyemre, ami nem más, mint az Alapítvány. A hatvanas években épült, jellegzetes Vasarely-stílusban: fehér-fekete homlokzata már messziről virít a dombtetőn. Kertjéből csodás panoráma nyílik egy érdekes sziklára, amelyet Cézanne festménye tett világszerte ismertté. Maga az épület tulajdonképpen kiállítóhely és látogatóközpont, előadóterem és gyűjteményi raktár. Hihetetlen méretű termekben lógnak a világszerte ismert szemképrázató Vasarely-képek. Lepakolok egy irodában, ahová vendégágyat állítottak be – ez lesz a szállásom. Gyalog indulok vissza a városba, jó negyven perc, mire becserkészem a városházát. Tájékozódásomat egy méretes CGT-tüntetés is nehezíti, egy csomó utcát lezártak a rendőrök a várható – Franciaországban elmaradhatatlan – randalírozás miatt.

Ideje elárulnom jövetelem célját: Aix-en-Provence Pécs testvérvárosa, s az itteni honatyák és honanyák azt tervezik, hogy 2016-ban egész sor kulturális eseményt szerveznek a baranyai megyeszékhely közreműködésével. A közvetítésben számítanak a tiszteletbeli konzul és a Párizsi Magyar Intézet segítségére is. A mai az első megbeszélés, ahol le kellene verni az első cölöpöket.

A szép középkori városháza nagytermében vagy harmincan üljük körül az asztalt: tanácsnokok, kulturális vezetők, a helyi magyarság képviselői. S éppen ki nincs itt? Hát persze, hogy a pécsiek. A polgármester az utolsó pillanatban kimentette magát és helyettest sem küldött... Pécsiként megpróbálom menteni a menthetetlent, s megígérem, hogy az itt elhangzottakat közvetíteni fogom. Ugyanezt vállalja Pierre Vasarely is.

Bár jelen van az alpolgármester, az ülést a rendkívül csinos kulturális tanácsnok, Madame Zerkami vezeti, ölében kutyájával. Sorjáznak az ötletek, amelyhez én is hozzájárulok egy esetleges huszártalálkozó megkockáztatásával. (Később meg is valósult, sajnos az egyik pécsi lovas súlyos balesetével...)

Az értekezlet után megismerkedem a helyi magyar egyesületek vezetőivel. A régebbi egy francia úr, megvallo, nem találom túl megnyerőnek, a másiké egy agilis szép tanárnő, Sombrin-Sasvári Enikő, akivel a továbbiakban több közös munkánk is lesz. Több kitűnő francia-magyar könyvecske szerzője. Magyar süteményreceptjeinek csodájára járnak a francia háziasszonyok.

Aztán vacsora egy kellemes helyi kisvendéglőben: kitűnő alkalom a kapcsolatok megalapozására. A szállásom kissé fapados a Vasarely Alapítvány irodájában, de arra a néhány órára, ami a vonatindulásig maradt, tökéletesen megfelel. Soha jobb újrakezdést Franciaországban!

Október 15. csütörtök

Reggel Pierre visz ki a pályaudvarra, s három óra múlva már Párizsban vagyok. Délután Franciskával és Judittal megkezdjük a jövő évi programozást. Tegnap este Lajkó Félix és Balázs János adott hangversenyt a házban, ma már nem találkoztam velük. Este kipróbálnám az intézeti Lagunát, de defektes...

Október 16. péntek

Dél előtt bemutatkozó látogatás és megbeszélés a nagykövetnél. Busszal megyek át, a Luxemburg-kerttől indul, az Avenue Foch-nál kell leszállni róla. Kényelmes, de lassú, egy óráig is eltart a városnézés. Károlyi György szívélyesen fogad, föllevenítjük a régi kapcsolatokat, emlékeket. Társaságában az elsőbeosztott, Varga Krisztina, csinos, határozott fellépésű, céltudatos fiatal hölgy. Jóízű beszélgetés másfél órán keresztül. Több közös kulturális program is körvonalazódik: Klebelsberg öröksége, Széchenyi Ödön hajóújtjának felelevenítése, Berlioz és a magyarok kapcsolata, 1956 a francia sajtóban, magyar hadifoglyok Franciaországban, stb... Az értekezlet után papírokat töltök ki az irodán, amelyek a francia diplomata-igazolványomhoz szükségesek.

Október 17. szombat

Alakás még mindig romokban, bár nagy tempóban folytatom a festést. Estére megérkezik B.Szabó Dezső is, közvetlen felettesünk a Balassi Intézetnél. Korábban minisztériumi sarzsija is volt, barátságos, rokonszenves férfi. A felkészülés ideje alatt is a legjobb benyomásokat szereztem róla. Sétálunk egyet a Notre Dame körül, majd meghívom egy vacsorára rezidenciám nagytermébe, ahol éppen annyi helyet tudtam szabaddá tenni az összehordott bútorok között, amennyi a nagysztal kinyitásához elegendő. Késő este beállít Köbli Norbert forgatókönyvíró is a feleségével, s csatlakozik társaságunkhoz. Éjfélig folyik a diskurzus ezen extrém körülmények között.

Október 18. vasárnap

Idén erre a vasárnapra tették párizsi magyarjaink az 1956-os hagyományos megemlékezéseiket. Délelőtt 11-re az intézet másik romhalmazával, egy Renault Espace-szal viszem át a Katolikus Misszióba Szabó Dezsőt. Magam is meglepődöm, mennyire visszajönnek a régi reflexek a párizsi forgalomban. A misét a misszió jelenlegi papja, a román-magyar családból származó Cibian Miklós celebrálja. Határozott fellépésű fiatal pap, archetípusa annak a teológusnemzedéknek, aki „két lábbal áll a földön”, s akkor ennél sokkal többet most nem is szeretnék mondani. Misevezetése erdélyiesen teátrális, szemben azokéval a francia plébánosokéval, akiket a következő években lesz alkalmam megismerni.

A hívők sokaságában legalább tucatnyi régi ismerősre akadok. Jólesik, hogy emlékeznek rám és nagy szeretettel szorongatják a kezem. Látom, Dezsőt is meglepte ilyenén fogadtatásom. Lilla Fourrier, Hadady László, Gonthier-Romhányi Anna és mások tudakolják az elmúlt húsz év történeteit. Persze csak néhány mondat jut mindegyikükre, de a következő években minden bizonnyal lesz alkalmunk föleleveníteni a közös élményeket. Mint évtizedek óta minden októberben, ezúttal is megkoszorúzzuk Mindszenty bíboros emléktábláját. A hagyományos ebéden nem tudok sokat időzni, vissza kell vinnem az intézetbe Dezsőt, s máris indulok Sujánszky Jenőért Maisons-Alfortba.

Bizony, Jenő bátyám fölött is eljárt az idő. Amikor utoljára láttam, hatvanöt évesen is délceg férfiember volt, de az elmúlt huszonegy esztendő bizony sétatbotot adott a kezébe, s megfontolásra készteti minden kimozdulása előtt. De történjen bármi az egészségével, a Diadalívnél megtartandó 56-os koszorúzások megszervezését máig nem engedte ki a kezéből. Nagy-nagy örömmel üdvözljük egymást, aztán az Étoile-ra indulunk. Miután jóval korábban érkezünk, a Champs-Élysées sarkán beülünk egy bisztróba és belekezdünk nagyvonalakban összefoglalni mindazt, ami az elmúlt negyedszázadban történt velünk.

A ceremónia forgatókönyve mit sem változott az évtizedek során: gyülekezés után vonulás a leállított autók között; himnuszok, lánglobbantás, koszorúzás. Magyar részről az esemény díszvendége Kövér László, a Parlament elnöke, aki Károlyival érkezik az Étoile-ra. Ő az, aki az ünnepség után bemutat a házelnöknek, s megyünk a követségi fogadásra. Az elnöki delegációval több parlamentar is érkezett. Közülük Hoffmann Rózsával beszélgetek hosszasan. Itt van Schiffer András is, de csak biccentünk egymásnak.

Október 19. hétfő

Dél előtt elindítom otthoni holmijaink kiszállítását és Panni repülőjegyének beszerzését. Aztán beállít egy francia építész, akivel az intézetnek még korábbról datált szerződése van felmérni egy esetleges épületátalakítás lehetőségeit. Fontanarosa Judit kíséreti a házban. Délután levelezés és teremrendezés. Estére a parlamenti küldöttséget várjuk. Hét óra előtt érkeznek, Dezsővel kísérik fel Kövér Lászlót, akinek a szűk liftben elmesélem, hogy ide egyszer öt kalocsai munkás szorult be a korábbi felújítás idején, s szombat lévén csak másfél nap után sikerült őket kiszabadítani. Látszik, hogy nem nyugtattam meg ezzel a morbid történettel. Hallhatott valamit a teraszunkról, mert nyomban azt kéri, hogy ott kezdjük az épület bemutatását. Egyébként őszinte érdeklődést fedezek föl rajta és kíséretén az irodámban folytatott beszélgetés során is. Ma este ő az 56-os ünnepség szónoka. Viszonylag röviden és „Kövérezen” frapánsan beszél. Az est második részében Oberfrank Pál színművész, a veszprémi Petőfi Színház igazgatója ad elő szemelvényeket ’56 irodalmából, szuggesztíven és maníroktól mentes átéléssel. Méltán arat nagy sikert. Az előadás után közétkeztetés a hallban: még szokatlan számomra a magukról megfélemezett emberek tolongása egy nyomorult tányér pörköltért. Néhányuknak mintha az élete függene ettől az adagtól. Elborzasztó és gusztustalan befejezése a napnak.

Október 20. kedd

Este *Chaire tournante*, vagyis forgó katedra az intézetben. Ez egy olyan sorozat, amelyen egyetemi oktatók mutatják be kutatásaik eredményét laikus közönségnek. Fejérdy András, az MTA kutatója a magyarországi egyházüldözések mártírjairól beszél. A vita kicsit nehezen indul, a francia közönséget ez a téma nem szokta lázba hozni, hiszen a szent laicitás jegyében ezt a mérkőzést itt már sokkal korábban lejátszották. Ami talán újdonság számukra, a Rákosi- és Kádár-rendszer rafinált egyházüldözése. Hozzászóllok én is, elmesélve, hogy még 1983-ban sem volt hajlandó egykori lapom, a Dunántúli Napló közölni édesapám lelkészi „foglalkozását”, amikor a temetéséről szóló fizetett hirdetést akartam közzétesztetni. Elmesélem, hogy a „puha diktatúra” utolsó éveiben rendelte el a pártbizottság, hogy a megyei lapban tilos olyan faluképet közzétenni, amelyen a templomtorony is látszik. Ezek után egyik kollégám úgy adta hírül a pécsi székesegyházban rendezendő orgonahangversenyt, hogy az a „közismert négytornyú épületben” lesz...

Az előadás után a szokásos koccintás – hol van már Vigh Árpád „kocsmázási” tilalma! –, s megismerkedem Michal Grabowskival a Lengyel Intézet

fiatal munkatársával, valamint Jean-Pierre Frommerrel, a Mardi hongrois nevű liberális kör közkedvelt vezetőjével. Most szembesülök először új szerepköröm egyik legjellemzőbb velejárójával, tudniillik, hogy egy-egy rendezvény után mindenki az igazgatóval szeretne pár szót váltani, s nem egyszer szabályos sorbanállást látok ezért az apró gesztusért. Így ismerem meg Magyar Erika Japán-kutatót is. Igazából jó lenne mindegyikükkel hosszabban is beszélgetni, hiszen érdemes, gyakran nagy tudású emberekről van szó, de sajnos egy-egy ilyen röpke alkalom a legkevésbé sem alkalmas tartalmas eszmecserére. S nem tudom, a korral jár-e, de egy hét után már csak arcok kaleidoszkópja villan fel emlékezetemben. Rá kell jönnöm, hogy legalább kétszer, de inkább háromszor kell valakivel találkoznom ahhoz, hogy együtt vésődjön be emlékezetembe az illető arca és neve.

S még nincs vége a napnak. Időközben befutott Gemza Péter balettművész, a debreceni Csokonai Színház igazgatóhelyettese, később több közös projektünk partnere, így vele, Fejérdyvel és Dede Franciskával négyesben ülünk le nálam vacsorázni. (A boltokban kapható félkész ételeknek köszönhetően a magányos időszakomban gyakoribb vacsoraalkalmak során nem kellett virtuóz mutatványokat bemutatnom a konyhában.)

Október 21. szerda

Megjött Csernus Sanyi. Vagy előadása lesz valahol, vagy kutatni megy könyvtárba, levéltárba. Vele sem találkoztam már vagy húsz éve. Időközben szép karriert futott be a szegedi egyetemen. Talán ő az egyetlen a korábbi igazgatók közül, aki skrupulusok nélkül visszatér a tett színhelyére, sőt, igénybe veszi valamelyik vendéglakást. (A négy év alatt sem Derdák Andrást, sem Ablonczy Balázst nem láttam az intézetben, Vigh Árpádról nem is beszélve.) Sándor egy hetet tölt majd itt, lesz idő fölemlegetni a régi dolgokat.

Október 23. péntek

A magyarok számára ünnep és munkaszüneti nap, a franciák számára természetesen nem. Tegnap este Horváth Miklós, a Terror Háza története tartott előadást a pesti forradalomról. Szép vagy nem szép, fizikai munkával ünneplem a forradalmat: délelőtt végre ki tudom festeni a konyhát és a fürdőt. S egy újabb jó hír: megvan a bankszámlám. Gazdaságisunk, Bessenyei Nóri segítségével a Crédit Cooperatif partnere lettem én is, hasonlóan intézetünkhöz. Délután az École Normale Supérieure-re vagyok hivatalos, ahol az intézeti

rendezvényen megismert Japán-kutató, Magyar Erika tart angol nyelvű előadást. Hogy finoman fogalmazzak, nem tolong a nép. Rajtam kívül három magyar alkotja a hallgatóságot, egyikük Miklós atya a Misszióból. Négy magyar angolul a japán flottáról... Az izgalmakat egy pohár sörrel öblítjük le a közeli bárban, majd megcélzom a Saint Julien-le Pauvre-ot, ahol Herbert du Plessis zongoraművész Liszt és Chopin műveket játszik. A Párizs egyik legrégebbi templomaként számon tartott kis gyöngyszem a Szajna balpartján egy kis tercske oldalában rejtőzik. A XIX. század óta a görög katolikusoké, ez nyomban látszik is az ikonosztáza alapján. Itt ad koncerteket időről időre néhány zongoraművész, közöttük du Plessis, aki mindjárt a Magyar rapszodiával nyitja az estét. Kellemes, szép élmény, egy csöppet sem sajnálom a tizenkilenc eurós belépti díjat. (Itt az ideje megtanulnom francia árakban gondolkodni...) De még nincs vége a napnak. Éjfél körül még beengedem Gemza Pétert, aki valamiért nem vitt kulcsot. S ha már így alakult, sokáig beszélgetünk.

Október 27. kedd

Egész hétvégén le sem szálltam a létráról. Lassan ecset nő ki a kezemből. Hétfőn délelőtt követségi értekezlet, aktuális ügyek megbeszélése. Megtudom, például, hogy a Saul fiának párizsi díszbemutatót tervez a „Központ”, s ebben nekünk is bőven lesznek feladataink. Jó érzés tapasztalni, hogy fogadtatásom a követségi dolgozók körében kollégiális, szinte baráti..

Kedden este Miquèu Montanaro és fia, Baltazár koncertje az intézetben. Montanaro a világzene egyik nagymestere, ráadásul a magyar és a kelet-európai zene barátja és értő interpretátora. Ezért kicsit sajnálom, hogy nem tudok részt venni az előadáson, de ahová megyek, kárpótol: a *Mardi hongrois* nevű magyar-francia kör hívott meg bemutatkozó estére. Törzshelyük a Châtelet-nél lévő egyik kávéház, a Bords de Seine emeleti terme. Nem csak, hogy illik elmennem, de munkám szempontjából kifejezetten üdvös is, hiszen a klub tagjai normális esetben a Magyar Intézet programjainak látogatói. Normális esetnek azt vélem, ha az igazgató nem vadítja el magától és intézményétől ezt a kétségtelenül erősen liberális – az elnök, Jean-Pierre Frommer személyében az anarchizmussal kacérkodó – társaságot. A párizsi és a világ magyar emigrációjának számos jeles alakja tér be kéthetenként a Mardi hongrois összejöveteleire. Könyvbemutatók, élménybeszámolók, irodalmi estek váltogatják egymást a magyar nyelvtudását egyébként kitűnően megőrző Jean-Pierre szervezésében.

Fogadtatásom érdeklődéssel vegyes barátinak mondható. Frommer beültet a francia etikett szerinti fő helyre – ez a hosszú asztal közepe –, néhány barátságos szóval bemutat és felkér, mondjak pár szót magamról, aztán ismertessem

programomat. Úgy érzem, iszonyú fáradt vagyok, az első percek zavarát rutinon ellenére nehezen küzdöm le. De miután kaján, ellenséges tekinteteket nem, inkább bátorító és kíváncsiakat látok, egyre jobban belelendülök. Szűzbeszédem után kérdések, aztán egyre szélesebb körű beszélgetés. Legszívesebben minden résztvevőt kifaggatnék, mert sejthető, hogy közönségem soraiban számos regényes életű figura található. A társaságban két hölgy is Dél-Amerikában nőtt fel, egyikük a neves író, Szabó Zoltán özvegye. De itt van André Vasarely, a neves festő még életben lévő fia is. Testvére, Jean-Pierre, akit Yvaral néven ismer a művészvilág, 2002-ben meghalt. Sajnos, André sincs a legjobb egészségi állapotban. Egy, korábban a Népszabadság oktatási szakújságírójaként dolgozó kolléganő, Gyarmati Szabó Éva a gondozója. Megismerkedem Wiener Pállal, a neves pszichiáterrel is, akinek *Leszámolhatunk-e Hitlerrel?* című, Bokor Miklóssal írt könyvét az elsők között vettem meg Magyarországon. Mint utóbb megtudom, a jobboldali értelmiségiekkel egyébként meglehetősen kritikus Wiener bemutatkozásom után „ez egy jólnevelt úriember” megjegyzéssel minősített barátai előtt. Amíg egészségi állapota megengedte, később is rendszeresen leültünk egy kávéra törzshelyén, a Le Tournon kávéházban, sőt, egyszer a lakására is meghívott. Abba a lakásba, ahol egymásnak adták a kilincset a magyar irodalom és a zeneművészet nagyjai, mint például Pilinszky János és Kocsis Zoltán.

Bemutatkozásomról videó is készült, amelyet szinte teljes terjedelmében föltettek az internetre. Ha tudtam volna, hogy így lesz, igyekeztem volna még jobban összeszedni magam.

Október 29. szerda

Ismét egy eseménydús nap. Délelőtt a portán találom Wiener Pál már említett könyvét, a szerző által beleírt baráti ajánlással. Délután az esti program, egy Márai-könyvbemutató technikai részleteit egyeztetjük. Sajnos megint nem leszek itt a saját rendezvényünkön, a *La nuit du bûcher* címmel lefordított *Erősítő* bemutatóján, mert a párizsi Cinématèque-be, az ottani MOKÉP és Filmintézet ötvözetébe van meghívásom egy Jancsó retrospektív sorozat megnyitására. Baranyai Judittal megyünk ki a Bercy stadion szomszédságában lévő filmpalotába, ahol ma este a Szegénylegényeket vetítik *Les sans espoirs*, vagyis A reménytelenek címmel. Telt ház, s a film még ennyi év után is sikert arat. A vetítés után a Jancsó-művek franciaországi forgalmazója, a Clavis Film, vezetői Ráduly György és Simon Sándor, valamint egy élő operatőr-legendá, Kende János társaságában beülünk egy közeli kávéházba. Fél 1-ig beszélgetünk. Felajzva és hullafáradtan érek vissza az intézet közelében lévő kis utcába, ahol a

Lagunát tároljuk egy mélygarázsban. Fel sem tűnik, hogy rossz fülkébe zárom be az autót, így másnap több óras hadművelettel tudjuk csak kiszabadítani fogságából.

Október 29. csütörtök

Nem sok időm marad a fáradalmak kipihenésére. Kilencre már ott toporog az irodám előtt Garadnai Zoltán budapesti levéltáros, aki rendszeres vendége az intézetnek. Számos érdekes témában folytat kutatásokat az Archive nationale-ban, de most a januárban elhunyt Schreiber Tamás hagyatékáról szeretne velem beszélni. Igen, Tamás nem sokkal azután halt meg, hogy beadtam igazgatói pályázatomat. Sajnálom, hogy már nem találkozhatunk. Garadnai azt szeretné, amit mindannyian, hogy a legendás újságíró gazdag dokumentum- és hangtára maradjon egyben, s valaki rendszerezze, dolgozza fel és publikálja. Garadnai Zoltán természetesen azt szeretné, ha ez a valaki ő lehetne. A magam részéről támogatom, hiszen aligha valószínű, hogy sokan kapkodnának ezért a csöppet sem egyszerű, sok-sok aprómunkát kívánó feladatért.

Garadnai távozta után nyomban Packi Barbara kopogtat be, a Turizmus Zrt. párizsi képviselője. Csinos, energikus fiatalasszony, sok éve él Franciaországban, családilag már régen Normandiához kötődik. A magyar turisztikai célokat illetően kiterjedt koncepciója van, bár egy kicsit jobban koncentrálna a nagy cégekre, mint ahogy az én laikus izlésem diktálná. Azt sem tartom ideális megoldásnak, hogy cégének nincs már bárki által látogatható, utcáról nyíló irodája, mint ahogy annak idején az IBUSZ-nak volt a Vendôme téren. Csak előzetes egyeztetéssel lehet fölkeresni őket harmadik emeleti irodájukban.

Apropó iroda: Barbara éppen azért jött – a bemutatkozás mellett –, hogy kipuhatolja: nem kaphatna-e néhány helyiséget az intézetben. Sajnos, erre nincs lehetőség. Még nem említettem, de elődeim két céget is befogadtak a PMI-be. Az egyik éppen a Clavis Film, de ők már kiköltözőben vannak, miközben egy csomó bútorukat használjuk. A másik egy francia kommunikációs cég, amelynek vezetője egy állítólagosan szlovák származású bájgúnár. Legszebb helyiségünket, a harmadik emeleti volt igazgatói irodát foglalják el, de – mint később tapasztalni fogom – szépen belakják az egész épületet, beleértve féltve őrzött negyedik emeleti teraszunkat is.

Este újra a Cinématèque-be megyünk. Ezúttal a *Sirokkót* vetítik, Jancsó 1969-ben bemutatott filmjét, amelynek Kende János volt az operatőre. A vetítés alatt mellette ülök, majd szólítják a színpadra és Marina Vlady, a film egyik főszereplője társaságában válaszolgat a közönség kérdéseire. Mindegy, hogy amúgy mit gondolok Jancsóról és a filmjeiről – ahogy telik-múlik az idő,

úgy tartom egyre groteszkebbnek őket -, de, hogy a filmtörténet jeles alakjáról van szó, az elvitathatatlan. A performance végén Kendéék bemutatnak Marina Vladynak, mint a magyar követség kulturális tanácsosát. A híres orosz-francia színésznő még hetvenhét évesen is szép. Mindig élmény találkozni egy legendával. Természetesen az estét ott folytatjuk, ahol tegnap éjjel abbahagytuk. (Halkan mondom: még jó, hogy Franciaországban nincs zéró tolerancia, és a diplomata-rendszámú autókat amúgy sem állítják meg...)

Október 31. szombat

Úton vagyok egy vonattal Châteauroux felé. Tegnap még fogadtam Szántó Szilviát, a követség tudományos-technikai attaséját, egy igen aktív és innovációs fiatalasszonyt, s meg is állapodtunk három-négy közös rendezvény lebonyolításában. S hogy mit keresek Châteauroux-ban, ebben a negyvenezres Indre-parti kisvárosban, Franciaország kellős közepén? 2002 óta minden év októberében Liszt-fesztivált rendez ott Jean-Yves Clément, a neves francia zeneesztéta, méghozzá éppen a nagy magyar zeneszerző „kezdemenyezésére”. Liszt ugyanis 1844-ben azzal fordult Georges Sand írónőhöz, akinek közeli kastélyában gyakran időzött, hogy *„ha még augusztusban is Nohant-ban lesz, meg kellene valósítani régi tervünket, egy zenei fesztivált Châteauroux-ban”*. A fesztiválból Liszt életében nem lett semmi, de néhány lelkes francia Liszt-rajongó – és persze szponzoraik – ügybuzgalmának köszönhetően évről évre tucatnyi fiatal, tehetséges muzsikusi mutatkozhat be a kisváros közönsége és neves zenei szakemberek előtt. Meghívásom nem véletlen: a PMI évek óta gyümölcsöző kapcsolatban áll Clément-al és a fesztivállal. Az általuk szervezett párizsi zongora mesterkurzusokat például rendszeresen az intézetben tartják meg.

Jól tettem, hogy egy reggeli gyorsvonatot választottam, így már tíz óra előtt becserkészhetem vendéglátóimat. Jean-Yves első pillantásra kicsit nagyképű fickónak látszik, rövid, szarkasztikus megjegyzéseit szokni kell, ugyanakkor figyelmes vendéglátó. Bemutat az elnöknek, egy helyi orvosnak, aki a francia középosztálybeli úriember megtestesítője. A városra nem sok időm jut, az egész napot koncertekkel és ebéddel töltjük. Hagyományosan valamelyik belvárosi kávéház, aztán a középkori kápolnából átalakított Liszt Ferenc Auditórium, végül a városka nagyszínháza az Équinoxe ad helyet a mesterkurzusoknak, kamarabemutatóknak és koncerteknek. Itt minden Lisztről és kortársairól szól. Néha még meg kell csípnem magam, hogy nem álmodom-e: még három hete sem vagyok itt, s háromszorosára gyorsult fel az életem.

November 1. vasárnap

Kora délelőtt indulok vissza Párizsba. Öt órára a magyar református gyülekezethez vagyok hivatalos a Madelaine templom környékén. A rue Roquepine 5-ös számú háza előtt nem is gondolná az ember, milyen hatalmas református templomot rejt a homlokzat. Pár perccel öt óra előtt koreaiak szünni nem akaró áradata folyik ki innen az utcára. Többségük fiatal. Csinosak és jól öltözöttek. Lehetnek vagy ötszázan, köztük muzikusok, kórustagok. Amint végre be tudok lépni az épületbe, az előcsarnokból óriási templombelsőt pillantok meg: ez az Église St.Esprit, vagyis a Szentlélek temploma, amelyet a párizsi egyesült protestáns egyház bérbe ad mindazon gyülekezeteknek, akik azt meg tudják fizetni. Így kerülnek képbe a dél-koreaiak, akik – bármilyen meglepő – intenzív református hitéletet élnek, s nem csak hazájukban, hanem Párizsban is.

Sajnos, a magyarokról ez nem mondható el. Még emlékszem, hogy a kilencvenes években két lelkészt is el tudott tartani a közösség. Most már csak havonta egyszer tartanak istentiszteletet, amelyre a Zsinat budapesti hivatala a Kárpát-medence lelkészeiből küld ki egyet-egyet szolgálni. Természetesen a magyar istentiszteletnek nem a nagytemplom ad otthont, hanem annak egyik oldalsó kisterme, ahol hatvan-hetven embernél több nem is férne el.

Megismerkedem Heddad Annamária gondnokasszonnyal, a gyülekezet lelkével és motorjával, s örömmel üdvözljük egymást Mester Parajd Lászlóval, a neves építésszel és amatőr festővel, akivel még első kiküldetésem idejéből ismerjük egymást. Ha jól értem, voltaképpen ő a gyülekezet főgondnoka, de az ügyeket érdemben Annamária asszony viszi. Elképesztő fordulaton pörgő asszony, a szolgáló lelkészek álma és rémálma egyben.

A gyülekezet túlnyomó többségét ma már erdélyi és partiumi magyar vendégmunkások alkotják. A régi párizsiak közül csak mutatóban látni néhányat. Az istentisztelet után felmegyünk egy tanterem méretű helyiségbe, ahol a hívek által összeadott süteményekből rendeznek egymásnak szeretetvendégséget. Jó közöttük lenni...

November 3. kedd

Ismét utazom. Ezúttal észak felé száguld velem a TGV, ami ezen a vonalon a Thalys fantázianevet viseli. Két igazgató kollégámmal, a brüsszeli Vitézy Zsófiával és a stuttgarti intézetet vezető Szalay Tamással beszéltem meg randevút a belga fővárosban. Zsófit még egyetemista kora óta ismerem, gyakorlati újságírást tanítottam neki (s mellelleg egyik párizsi elődömnek, Derdák And-

rásnak) a pécsi egyetem kommunikációs szakán. Szalay pedig pécsi, a 2010-es Európa kulturális fővárosa program egyik irányítója volt.

A brüsszeli intézet a belváros egyik kis utcájában bújik meg a hasonló zsánerű házak sorában. A párizsi rue Bonaparte-on lévő palota után erősen fapadosnak tűnik. A mindenkori igazgatónak erős kreativitásra van szüksége ahhoz, hogy élettel töltsen meg az irodára hajazó teret. Mint megtudom, ide került a mi kis Steinway-zongoránk, amelyen a kilencvenes években még Krausz Adrienn és Rév Livia játszott lány futamokat Párizsban. Azért nem sírom vissza, mert Ethel Rey koncertszervezőnek hála 2007-ben a PMI egy vadonatúj Steinway-C hangversenyzongorát tudott beszerezni.

A két kollégával jó hangulatban tárgyalunk, sikerül is pár közösen finanszírozandó programban megállapodnunk. Az egyezséget olaszos ebéddel pecsételjük meg egy közeli pizzériában. Gyalog megyek ki az állomásra. A főtértől induló széles, egykor elegáns utcában úgy érzem magam, mint egykor Damaszkuszban, amikor a Mecsek Táncegyüttes tagjaival sétáltam a szír főváros bulvárain. A kávéházak teraszán csak férfiak ülnek, bizalmatlanul viszonyozzák pillantásaimat.

Jókora késéssel érünk Párizsba. A vonat egy szarvassal ütközik a francia oldalon, vagy egy órát állunk a nyílt pályán. Csoda, hogy aztán csökkentett sebességgel mégis be tudunk gördülni Párizsba. A Gare du Nord-on látom, hogy mozdonyunk fitos orra csaknem teljes egészében hiányzik... A kétszáznyolcvannal elűtött szarvas állapotáról alighanem egy fasírozottakat árusító csehóban tudnának érzékletesen mesélni.

November 4. szerda

Koszorúzás Nagy Imre jelképes sírjánál a Père-Lachaise-ben. Előtte még Réthelyi Miklós professzor köszön be, az első Orbán-kormány minisztere, jelenleg a Magyar UNESCO Bizottság elnöke. Barátságos, régi vágású úriember: egy ismerős, de már nagyon régen nem látott világ jelenik meg vele pár percre az irodámban. Mennyire oda kellene figyelni ezekre a „divatjamúlt” utolsó mohikánokra! Gondolataikra és mondandójukra...

Aztán rohanás a temetőbe, ahol évtizedek alatt semmit sem változott a ceremónia: Sujánszky Jenő üdvözlő szavai, a nagykövet rövid ünnepi beszéde, majd a koszorúk elhelyezése. Nagyon sok ismert arc hiányzik már: Szén Jóska bácsi, Németh István régen meghalt, elköltöztek Párizsból a református lelkészek is. Az egykori fiatal nemzetőr, Szinyei János képviseli Sujánszky mellett az aktív ellenállókat.

Délután követségi értekezlet. Nem időzök sokat, mert ötkor már Rey Etelka (Ethel Rey) vár, a már említett koncertszervező. Szózuhatagát még szoknom kell, de a híre megelőzte, így volt időm felkészülni. Ő az, aki biztos érzékkel mazsolázza ki a párizsi zenei kínálatból azokat a fiatal muzsikásokat, akik kiugróan tehetségesek, de még nem szálltak el a honoráriumot illetően. Későbbi sűrű találkozásaink során Etelka többnyire a sztárjairól megjelent hozsannázó zenekritikák ismertetésével kezdi a beszélgetést.

Amúgy ő az, aki se magyarul, se franciául nem beszél tökéletesen, de ezt olyan bájosan és lehangolódottan teszi, hogy nincs ember, aki ellen tudna állni kéréseinek. Kommunikációs rohamainál már csak autóvezetői képességei kívánnak erősebb idegeket. Erről portásunk, Dóri tudna leginkább mesélni, amikor egy-egy koncert után, ki tudja hányadik pohár pezsgővel a gallérja mögött, Etelka felajánlja neki, hogy hazafuvarozza. És meg is teszi...

Etelka után egy újabb rendezvényszervező hölgy érkezik: Hegedűs Ibolya. Jóval fiatalabb korosztály, csinos fiatalasszony, energikusságban és céltudatosságban semmiben sem marad le Etelka mögött. Természetesen részemről nem lehet még szó semmilyen elkötelezettségről, hiszen a saját lehetőségeinket sem ismerem igazán. Ezt Ibolya is belátja, s egyelőre maradunk a *keep in touch* kategóriánál.

S a napnak még nincs vége: este fél 8-kor újabb Forgó katedra, ezúttal Nagy Andrea debreceni nyelvész, aki a „textualitás kritériumairól” értekezik Szende Tamás professzor asszisztenciája mellett. Szende a magyar-francia kulturális kapcsolatok szürke eminenciása, az INALCO, vagyis a keleti nyelvek és kultúrák intézetének professzora, számos bölcsészettudományi munka szerzője, akivel a mindenkor Magyar Intézet hasznos együttműködést alakított ki.

A párizsi mozik ma kezdik játszani a Saul fiát. A rendező sem velünk, sem a követséggel nem kontaktált, igaz, mi sem tettünk lépéseket egy esetleges közös akció érdekében.

November 6. péntek

Tegnap este az első kiállítás az intézetben, amelynek megnyitásán asszisztálok: *Fotókollázs és fotómontázs a magyar képzőművészetben*. Kurátora Passuth Krisztina egyetemi tanár, a magyar művészettörténet eminens kutatója. A forgatókönyv mindig ugyanaz: gyülekezés az előtérben, valamelyikünk – jelen esetben Baranyai Judit – rövid megnyitója, majd a kurátor tárlatismeretése. Utána a kötelező koccintás, csevegés, bájolgás.

Ma délelőtt bölcsészkonferenciát nyitok meg az intézetben. Nem kis intellektuális kihívás bevezetőt mondani ahhoz a témához, amelyet a szervezők is

csak egy irdatlanul hosszú címben tudtak összefoglalni: „*Mai plurális társadalmak: kulturális válságok és kölcsönhatások.*” A konferenciát évente rendezi meg egy lelkes, összetartó kis társaság: a párizsi CIEH, az ELTE francia tanszéke és még néhány kisebb párizsi egyetemi alakulat. Atyamesterük – egészen pontosan anyamesterük – Maár Judit professzor, a Sorbonne Paris 3-n működő magyar–finn tanulmányi központ jelenlegi vezetője. Eredeti, színes egyéniség, vékony alkatát meghazudtoló energiával. Lehetünk vagy negyvenen a teremben, ami egy ilyen belterjes bölcsészeti témánál már szép közönségnek számít. A házigazdai köszöntő után Laurent Creton, a Sorbonne Paris 3 elnökhelyettese mond pár üdvözlő szót. Este közös vacsora a közeli egyetemi menzán, a Mabilionban, utána még vendégül látom a lakáson a magyar professzorokat egy italra.

November 9. hétfő

Késő este megjött Panni Danival. Orlyra megyek ki értük a legkésőbbi géphez. Előtte egész hétvégén takarítás, megszakítva egyetlen intellektuális mozzanattal: szombaton este jót beszélgettem Papp Gábor Zsigmond dokumentumfilmessel, aki a házban lakik néhány napig. Almási Tamással egy-egy filmjüket mutatják be a montreuil-i filmszemlén. Az intézet szállással járul hozzá költségeik csökkentéséhez. Papp Gábor nem tartozik a magát sztároló alkotók közé, életműve azonban jelentős. Nagyon kellemes, üdítő este.

Ahogy tudtam, berendeztem a lakást. Sajnos, a nagyszoba penészfoltjait többszörös átfestéssel sem tudtam eltüntetni. A szobák csinosítása már Pannira vár. Megjöttek a külügyi szállítóval holmijaink is. Most kezdődik igazán kinti életünk.

November 10. kedd

Este ismét Mardi hongrois. Könyvbemutató. A főszereplő ezúttal Daniella Pinkstein, egy szép és különös zsidó író, akinél már csak regényének címe különösebb: „*Mit keresnek ezek a vakok az Égben?*” Pinksteint Kelet-Európa kisebbségi szakértőjeként mutatják be, dolgozott különböző minisztériumoknak és az EU párizsi képviselőjén is. A szerzővel, aki amúgy is halkszavú, egy ugyancsak visszafogottan artikuláló hölgy beszélget, így a kávéház zajában a hátsó sorokban ülők, mint én, szinte semmit nem hallanak a szövegből. Szerencsére Daniella nem siet el a könyvbemutató után, így amikor már oszolni kezd a nép, hosszabban is szót tudunk váltani. Megtudom, hogy lényegében önéletrajzi regényről van szó, családi kapcsolatai révén életének egy részét Bu-

dapestén töltötte. (Így már érthető a szakértés és a Mardi hongrois meghívása is...) Pár perc múlva már a történelem sűrűjében járunk. Elképedve és egy csöppet sem színlelt empátiával hallgatja a magyar és sváb nők második világháború utáni kálváriájának történetét, az pedig teljesen felkavarja, hogy akivel beszél, családilag is érintett. Könyvét a következő beírással dedikálja: „*Havasi Jánosnak, arról a Magyarországról, amelyről még olyan sok tanulnivalóm van*”. Végül meghívom az intézetbe egy hosszabb beszélgetésre. El is jön hamarosan, de kölcsönös „történelemóráink” nem folytatódhatnak, mert családi ügyben vissza kell térnie Izraelbe. Fél év múlva kapok pár sort, hogy még maradnia kell, azóta nincs hírem róla. A könyvének olvasását egyszer talán folytatom majd. Párizsban a huszadik oldalig jutottam benne.

November 11. kedd

Délután Papp Tibor látogat meg. Neve az irodalomtörténet lapjain előkelő helyen szerepel: a Párizsi Magyar Műhely egyik alapító szerkesztője, az irodalmi avantgard, nevezetesen a vizuális költészet és a számítógépes versírás úttörője. Vele az emigrációs szellemi élet egyik emblemikus képviselője lép be az irodámba, immár botra támaszkodva, de még mindig olyan csillogó szemekkel, mint amilyenekkel huszonöt évvel ezelőtt megismertem. Nem titkolja, hogy költői estet szeretne a Magyar Intézetben a vizuális költészet propagálására. Mint minden ilyen esetben, az igazgató halvány ígéretet tesz: megfontoljuk, hogy beillesszük jövő évi programunkba...

Este egy nagyon érdekes dzsesszkoncert nálunk. Portugál trió lép fel, briliáns zongorista és dobos, valamint egy nagyon különös fickó, Salvador Sobral, az énekes. Sima arcú, hosszú hajú, kockás inges szépfiú. Olyannyira nőiesen vonaglik és gesztikulál a mikrofonnal, hogy elbizonytalanodva kérdezem szomszédomat: ez most fiú vagy lány? Hihetetlen átéléssel adja át magát a zenének, szinte nincs is e világon, amikor énekszólója következik.

Két év múlva arról értesül a világ, hogy ő az Euróvíziós dalfesztivál győztese, miután nagy-nagy akaraterővel felgyógyult súlyos betegségéből...

November 12. csütörtök

További randevúk, vizitek napja. Déli egy órára Angelica asszonyhoz, a nagykövet feleségéhez vagyok hivatalos, az avenue de la Grande Armée-n lévő rezidenciára, közel a Diadalívhez. Angelica profi szervező, remekül formálja a fehérvárscsurgói Károlyi-kastély kulturális programját, s ter-

mészetes, hogy párizsi missziójukat is fel kívánja használni a magyar–francia kulturális kapcsolatok erősítésére. Nem rejti véka alá, hogy lesz majd néhány javaslata az intézetünk számára is. (Ezt az ígéretét az évek során többszörösen beváltotta.)

Délután Jean-Yves Clément-t, a Lisztomanias fesztivál művészeti vezetőjét, zenei szakírót, a *Le Passeur* című művészeti kiadó vezetőjét keresem föl a rue Dragonban lévő szerkesztőségben. Belépve a plafonig könyvekkel zsúfolt helyiségekbe azonnal nosztalgiam támad a pécsi Jelenkor iránt: ott, a Széchenyi téri kiadóhivatalban és szerkesztőségében, Szederkényi Ervin irodalmi vegy-konyhájában éreztem utoljára ezt a hangulatot, vagy Sík Csabánál, a Szépirodalmi bunkerében, a New York-palota egyik hátsó traktusában. Kellemesen és hosszasan beszélgetünk a lehetséges együttműködésről, aztán Jean-Yves nagy „mániája”, Liszt zsenialitásáról. Immáron összetegeződve és néhány dedikált könyvvel gazdagodva köszönök el tőle.

November 13. péntek

Egy nap, amely alaposan felforgatta Franciaország, de egész Európa életét is. Pedig teljesen átlagos pénteknek ígérkezett...

Este a Jazzy Colors keretében a Cseh Intézetbe vagyunk hivatalosak Pannival. Egy négytagú magyar formáció lép fel náluk, a rue Bonaparte 18-as számú kis palota pincéjében. Az intézet falán emléktábla: *„Ebben a házban alakult meg 1916-ban a csehszlovák (sic!) emigráns kormány.”* Ami egyébként a vicc kategóriája, mert hol voltak még 1916-ban a „csehszlovákok”, hol volt még olyan prágai kormány, amely emigrálhatott volna... (Később erre a bornírtságra cseh barátaink is rájöhettek, mert az emléktáblát kicserélték, és az emigráns nemzeti mozgólódásra utaló szöveggel helyettesítették.)

A Jazzy Colors a FICEP, vagyis a Párizsban működő kulturális intézetek együttműködésének rendezvénysorozata, amely minden év novemberében bonyolítanak le a párizsi városháza támogatásával. A legfőbb szabály: egyetlen zenekar sem a saját országának intézetében lép fel, hanem valamely más, az együttműködésben részt vevő ország párizsi intézetében. Így kerültek a mi fiaink a csehekhez. Nem rossz választás, mert ott a dezessznek igen komoly hagyományai vannak, s mellesleg nagyon finom cseh sört is mérnek a pincehelyiségben. Feleségem nagy örömmel fedezi fel a kvartett gitárosában egy volt tanítványát, Fenyvesi Mártont. Itt van Ráduly György filmproducer is, akivel délután volt eszmecsérem az intézetben egyes magyar filmek franciaországi forgalmazásáról.

Bemutatnak szlovák kollégámnak, a testes, örökké vidám Dan Jurkovičnak és csinos feleségének. Természetesen udvarias kűröket futok a házigazdával, Michael Pospíšillal is. Tizenöt éve él Párizsban, de amúgy igazi kelet-közép európai lezser entellektüel, vastag keretes szemüvegével, borostás arcával mintha éppen egy Vencel téri ellenzéki tüntetésről lépett volna le.

Tíz óra után búcsúzunk el tőlük, s mihelyt felhangosítom a telefonomat, máris Németh Zsolt hírfőnök hangját halom az MTVA-ból:

- János, mi van Párizsban?

- Miért? Mi van Párizsban? – kérdezek vissza.

- Hát nem tudod? Terrortámadás egy zenés helyen, száznál több halott és túsók...

Most rajtunk a döbbenet sora. Így már egészen más értelmet kap az a jelenet, amelynek pár perce voltunk szemtanúi a 6. kerületi városháza előtt, ahol egy rendőrörs is helyet kapott: két civil ruhás nyomozó futott ki a kapun, s bevágódva kék lámpás autójukba, szirénázva elvágtatnak a Szenátus felé. Ráduly Gyuri halottápadtan jegyzi meg, amikor megtudja, hogy a Casa Nostra kávézó is érintett a mézszárlásban:

- Öregem, nekem ma este éppen ott lett volna találkozómm valakivel. Ott lakom a rue de la Fontaine mellett! Ha nem hívsz el erre a dzsesszkoncertre, talán én is a halottak között lennék!

Pár perc türelmet kérek Zsolttól, megszorázom lépteimet, s hamarosan előben látom a francia hírtévék közvetítését a 11. kerületből, egészen közel ahhoz a környékhez, ahol a kilencvenes évek elején laktunk. (N.B. Aznap délután Panni és Dani a Louvre-ban volt...)

Feltámadnak bennem a régi riporterösztönök. Megcsöngetem Zsoltot, beszámolok neki a francia tévé által elmondott információkról, s közlöm, hogy most mindjárt indulok a helyszínre vagy annak a közelébe. Már futólépésben teszem meg a garázshoz vezető pár száz méteres utat. Most jön jól a franciaországi zéró tolerancia – és a diplomata útlevele –, mert bár bennem van két pohár cseh sör, meg sem fordul a fejemben, hogy ne az intézeti Lagunába pattanjak be. (Meg aztán, a szerencsétlen párizsi rendőröknek ezen az éjszakán más gondjuk is van, mint az autósokat szondáztatni...)

Végigsuhanok a boulevard Saint-Germain-en, s döbbenten látom, hogy a teraszok zsúfolásig tömve emberekkel: mintha két kilométerrel távolabb nem ugyanilyen teraszon kaszált volna le a vendégeket egy terrorista. Vagy nem jutott el még ide a mézszárlás híre? Nem nézik a telefonjaikat? Vagy a szokásos francia fatalizmus teszi őket közömbössé: „Ó, ez velem nem történhet meg...”

De nincs időm filozofálni. Rendőrautók és rendőrmotorosok sívítanak el melletttem, valamennyien a Bastille-t célozzák, akár csak én. A körforgalomból már csak egy irányban lehet kihajtani. A Nation és a 11. kerületi polgármesteri

hivatal felé vezető utakat lezárta a rendőrség. A Richard Lenoir-on gurulok a place de la République felé, de néhány száz méterrel távolabb már ezen a sugárúton sincs tovább: rendőrkordon zárja utamat. Miután annak idején alaposan megismertem a környéket, teszek még egy kísérletet, hogy a Bataclan közelébe jussak: balra, a Marais felé kanyarodok le egy kis utcára, majd kétszer jobbra tartva újra a Richard Lenoir-on vagyok, de már a kordon háta mögött. Kis idő múlva, letérek jobbra, a boulevard Voltaire felé. Azaz, csak letérnék... Tíz méter után géppisztolyos rendőrök sorfalába ütközöm, s bizony ezeknek a kiskaliberű fegyvereknek a csöve egyenesen az autóra irányul. Letekerem az ablakom, de ez csak olaj a tűzre:

- Azonnal tolasson vissza! – rivall rám egy rendőrnő, egyenesen a fejemre célozva. Lehet, hogy ha nem látná a diplomatarendszámot, talán meg is húzná a ravaszt. Nem növeli a bizalmát, hogy idegességemben csak másodszorra találom meg a rükvercet a Lagunán, de aztán ahogy növekszik a távolság közöttünk, úgy nyugszanak meg a kedélyek.

Félreállítom a kocsit és bejelentkezem a híradónak, helyzetképet adok, s közlik, az éjjel még hívní fognak.

Mire visszaérek az intézetbe, a vendégszobáink csaknem megteltek. Kollégáim – nagyon helyesen – befogadták azokat az ismerősöket, akik a terrorral érintett területben laknak, így Ráduly Gyurit is.

November 14. szombat

Odahaza elterjedhetett a híre, hogy Párizsban én vagyok a hadrafogható figura, mert már kora reggel megtalál a Kossuth Rádió, majd az RTL Klub és az ATV Híradó többször is. Egész nap folyamatosan csöng a telefonom, Budapestet a legapróbb részletek is érdeklik.

A Bastille környéke hermetikusan lezárva, ugyanúgy a közintézmények és közparkok is. Szombat lévén a Luxemburg-kertben ilyenkor már javában róják köreiket a futók és gyaloglók, de ezt most csak a kerítésen kívül tehetik meg, ott sem sokan. Az utcákon csend és némaság. Mintha a városban csak most tudatosulna, mi is történt tegnap. A teraszok ki sem nyitnak, vagy ha mégis, csak nagyon kevesen üldögélnek kávéjuk mellett. Érthető a nyugtalanság: az elkövetők közül jónéhány még szabadon van, s ki tudja, elvakult dühében hol és mikor nyit tüzet ismét ártatlan emberekre. Jóval túl a tizenötödik interjún és bejelentkezésen túl tudom meg Varga Krisztina első beosztott szelíd telefonjából, hogy amit csinálok, szabályellenes: csak a Külügyminisztérium sajtófőnökének engedélyével nyilatkozhatnék. Ha nem lennék új kiküldött – és Menczer Tamás szóvivő egykori kollégája az MTV-nél – valószínűleg már egy fegyelmi

is meglebegne a fejem fölött, de így csak finoman értésemre adják, feltétlenül egyeztessenek a „Központtal”. Természetesen nyomban hívom Menczer Tamást, s tisztázzuk a félreértést.

Zárlat ide vagy oda, délután még ki kell szaladnom az egyik elővárosba, Sartroville-be, hogy Heddad gondnokasszonytól elhozzam a reformátusok villanyorgonáját. A múlt alkalommal ugyanis könnyelműen megígértem neki, hogy ha nem találnak orgonistát, a következő alkalommal felelevenítem kántori ismereteimet. Khm... Pontosabban, édesanyáméit, aki a kaposszekcsői evangélikus templomban orgonált. Én csak mellette ültem, vagy fújtattam neki, de a dallamok és a harmóniak a fülemben maradtak. A Jóisten talán megbocsátja majd ezt a hazardírozást.

Némi ügyel-bajjal megtalálom Heddadék szép lakását, meghallgatom Annamarie rövidített élettörténetét, különös tekintettel az algériai évekre, aztán csomagtartóba kerül a villanyorgona.

November 18. szerda

Zúfolt napokon vagyok túl. Hétfő délután rendkívüli követségi értekezlet, próbáljuk elemezni a helyzetet. Elengedhetetlen, hogy intézményeinkben is ne vezessünk be biztonsági intézkedéseket. A zárt belső udvarban lévő nagykövetségen és a hasonló adottságokkal bíró konzulátuson ez még megoldható, de a mi bejáratunk egyenesen az utcára nyílik, a portán nádszálvékony fiatal hölgyek ülnek, ráadásul kulturális intézmény lévén működésünk lényege a nyitottság.

Túl vagyok egy-egy bemutatkozó látogatáson Vető Miklós filozófia professzor és a Lisztomanias International nevű kulturális egyesület elnöke, Alain Rechner részéről. Előbbi a néhány nap múlva megrendezendő filozófustalálkozó ügyében konzultál, utóbbi a feleségével, Boda Gabriella zenetanár-karnagygyal érkezik. Liszt Opera Donjon-ját szeretnék 2017-ben Debrecenben színre vinni, ehhez kérnének hazai támogatást.

Amúgy ma reggel időutazáson is részt veszek: találkozom egykori pécsi újságíró kollégámmal, Erdős Ákossal is, akivel még a Dunántúli Naplónál dolgoztam együtt rövid ideig, s aki aztán a kilencvenes években nyomdaipari nagyvállalkozó lett Magyarországon. Több patinás történelmi céget, köztük a gyomai Knerr Nyomdat is sikerült megszereznie, majd kiköltözött New Yorkba, s azóta egy *bonus et diligens paterfamilias* szerepében onnan építgeti családjá jólétét. Mint kiderül, Wiener Pállal van szoros párizsi kapcsolatban, tőle értesült új szerepkörömről. S bár nem voltunk a Dunántúli Naplónál összejárós barátok, szakmai kapcsolatunk tovább folytatódott, amikor a KISZ KB

gazdaságpolitikai lapjának, az Ötletnek főszerkesztője lett a nyolcvanas évek második felében. Szegénynek egy ízben még 25 ezer forintos prémiumelvonást is el kellett szenvednie egy, a fenntartónak nem tetsző, az állambiztonságot is megjárta cikkem közlése miatt...

Randevúnk helyszíne – hol is lehetne másként – mint Párizs egyik legelőkelőbb szállodája, a Hotel Intercontinental Opera téri épülete. Ahol egyébként a nevezetes Café de la Paix is található. Ákos éppen itt vár a Párizsban hajnali-nak számító reggel 8 órakor, majd azt ajánlja, menjünk fel az 5. emeleti exkluzív klubba, ott nyugodtabban tudunk beszélgetni. Hát, efelől nem lehet kétségem, hiszen a benfenteseken kívül ide még a szállóvendégek sem nagyon járnak be. Ákost régi ismerősként üdvözlük a pincérek, ami nem véletlen, hiszen már a nagyapja is minden alkalommal itt szállt meg a harmincas években. Mutatja is az egyik pincér a nagyapó korabeli bejegyzését a vendégekönyvben. Vagy egy órát beszélgetünk a régi ismerősökről, s a mai Magyarországról, amelyből Ákos pár éve kiábrándult egy kicsit... „Leginkább nemrég született gyerekem érdekel” – közli, de azért hazai üzletein is rajta tartja a szemét.

Este Tolnai Ottó könyvbemutatóját rendeznénk meg a szerző jelenlétében, de a veszélyhelyzetre hivatkozva lemondta az utazást. Mintha csak döntését akarná igazolni az élet, este újabb lövöldözés, ezúttal Saint-Denis-ben. Rendőrök rohamoznak meg egy lakást, három halott. Valószínűleg a Bataclan egyik terroristája is köztük van.

November 19. csütörtök

Amerényletek elbátortalanították a filozófusokat is, így csak lézengenek a Vető professzor által kezdeményezett *Réceptions et reflexions* című kollokviumon. Hogy még se vesszen el az a pár ember a nagyteremben, a könyvtárszobába invitáljuk a négy magyar és egy szem román filozófust. Franciául olvassák fel előadásait, de megtehetnék magyarul is, hiszen kollégák az ELTÉ-n, s a kolozsvári román hölgy is nagy valószínűséggel érti nyelvünket.

Megnyitom a kollokviumot, és ismét átélem kiküldetésem legnehezebb pillanatait: mit is mondhatnék pár banális üdvözlő szón kívül egy olyan rendezvényen, amelynek még a címét sem értem?

Délután a nagykövetségen Károlyi György egy neves francia reneszánsz-kutatót tüntet ki a Pro Cultura Hungarica éremmel. Jean-François Maillard professzor Corvin Mátyásról szerkesztett kötetet az Országos Széchényi Könyvtár közreműködésével. Nagy dolog ez, mert az átlagfranciának fogalma sincs Közép-Európa történetéről, főleg nem a középkorról. Így minden intellektuális morzsa számít, hát még ha ilyen vaskos morzsáról van szó.

November 20. péntek

Megtartom az első tervezőértekezletet, hiszen lassan le kell adnunk a Balassi-központnak jövő évi elképzeléseinket. Még délelőtt Grabócz Márta zeneesztéta keres föl, hogy ígéretemet vegye egy jövő novemberi két-napos Kurtág-konferencia befogadására. A professzor asszony 1992 óta a Strasbourgi Egyetem tanára, az ötvenes-hatvanas évek ismert szeneszerző-jének, Grabócz Miklósnak a lánya. Hej, de mennyit meneteltünk a kalocsai laktanyában Grabócz Miklós híres Puskadalára! (Megérdemli a szövegíró is, hogy megörökítsük nevét: Kapuvári Béla.)

*„Jó időben, rossz időben
Hordom kedves fegyverem.
Összeszoktunk és azóta
Egyre jobban kedvelem.*

*Hejj, te puska, puska vagy!
Nem csinos kis fruska vagy!
Mégis épp oly drága vagy nekem, hejj,
Mint a szívyszerelmesem.”*

Grabócz Mártának elévülhetetlen érdemei vannak a magyar kortárs zene kutatásában és népszerűsítésében. Nem vallom be neki, hogy enyhén szólva idegenkedem Kurtág és a hasonló „atonális” kortárs zeneszerzők művészetétől, de hát nem is azért vagyok itt, hogy ítéletet mondjak stílusok és irányzatok felett. Pozitív válaszom feltétele sokkal prózaibb: a pénz. Ha pályázatokból megtudják oldani az előadók finanszírozását, mi a termet és korlátozott számban a vendégszobákat biztosítjuk.

Délutánra egy igazi, valóságos sorhajókapitány jelentkezett be, ami ezredesi rendfokozat a francia haditengerészetnél. Bernard Jaquet az Ile-Longue félszigeten lévő haditengerészeti bázis parancsnoka, nagy tapasztalattal rendelkező, atomtengeralattjárókon edződött tengerésztiszt. A francia katonatisztek irigylésre méltó archetípusa: nyúlánk, szíjjas termet, értelmes arc, nyílt tekintet, határozott, de udvarias és elegáns magatartás. Nagy érdeklődéssel várom, mi vitte rá, hogy fölkeresse a párizsi magyar kultúrházat. Lelkesen adja elő, hogy szolgálati helyén az első világháborúban internálótábor működött, ahol legalább nyolcszáz magyar polgári személyt is őriztek. Azért jött, hogy felhívja figyelmünket ezzel kapcsolatos hadtörténeti honlapjukra, és esetleg működjünk együtt közös rendezvények megtartásában.

Kuncz Aladár halhatatlan műve, a *Fekete kolostor* nyomán jól ismerjük azt a csöppet sem lovagias tettet, ahogy az akkori Franciaország egyik napról a másikra ellenséggé nyilvánította a területén tartózkodó német, osztrák, magyar és török állampolgárokat, még azokat is, mint például Búza Barna vagy maga Kuncz, akik a francia szellem iránti ájulatos okán éltek hosszabb-rövidebb ideje Franciaországban. Éppen kiutazásom előtt néhány héttel ért véget egy magyar kiállítás Noirmoutier-ben, ahol fogsága első két évében az erdélyi író raboskodott.

Természetesen nagy-nagy érdeklődéssel hallgatom a sorhajókapitány hadtörténeti beszámolóját. Hogy maga a parancsnok foglalkozzon ilyen részletességgel az alakulatának történetével, nagy meglepetés számomra. Katonaélményeim alapján idehaza ez elképzelhetetlen lenne, de Franciaországban sem gondolnám általánosnak. (Később azonban, hogy végigjártuk az összes magyar alapítású huszárezredet, rá kellett jönnöm, mekkorát tévedtem...) Barátságban válunk el, de sajnos folytatás nincs. Ebben a ludas én vagyok, elsodornak az események, s később már Jaquet ezredes névjegyét sem találom, amikor a 2018-as évfordulók kapcsán kutatásai aktualitást kaphatnának. Az internetről látom, hogy 2017-ben nyugdíjba ment. Egyszer talán még fölveszem vele a kapcsolatot.

És még mindig nincs vége a napnak: este 8-kor zongorahangverseny kezdődik a nagyteremben, igazi, valóságos „Etelka-koncert”. Az Ethel Rey által elnökölt Arthèmes egyesület ezúttal Paolo Riguttot, a híres zongoraművész, Bruno Rigutto fiát lépteti fel elit közönsége előtt. Bizony, a jegyárak közelítik a leghíresebb francia termekéit: Etelka fölkért segítői odalént a portán 22-25 eurót kasszíroznak személyenként. Etelka mégis minden alkalommal – immáron húsz éve – elpanaszolja, mekkora ráfizetés számára egy-egy ilyen koncert. Az ifjú és valóban tehetséges Riguttónak persze nagy sikere van Chopin-Liszt-programjával. A hangversenyt követő kis fogadáson sorban állnak az érdeklődők dedikált lemezeiért.

Itt szembesülök először azzal a ténnyel, ami aztán napról napra nyilvánvalóbbá válik: mekkora gigasztár Liszt Ferenc Franciaországban! Természetesen csak és kizárólag Franz Lisztként lehet hallani és olvasni a nevét, de tudják, hogy magyar volt és korra-nemre való tekintet nélkül géniusznak tartják. Liszt nevével bármikor koncerttermeket lehet megtölteni. Etelka is boldog, repdes.

November 24. kedd

Lassan beáll a napi rutin, amelynek legfőbb építőkövei: a napi hetven-nyolcvan levél feldolgozása, az értekezletek, találkozók és telefonok lebonyolítása – „csak egy percre szeretnék beszélni az igazgató úrral” –, a külügyi táviratok elolvasása, értelmezése és megválaszolása stb.

Hab a tortán az olyan külső program, mint például ez a mai is: a Le Passeur kiadó – Jean-Yves Clément birodalmának – könyv- és programbemutatója a 6. kerületi városházán. Mert Párizsban – és általában Franciaországban – a városháza egyben kulturális tér is, zenei estek, kiállítások helyszíne. Itt találkozom először Jean-Pierre Lecoq polgármesterrel, egyelőre csak egy kézfogás erejéig. Jovialis, mosolygós, halk szavú férfi, az első pillanattól kezdve rokonszenves. Felesége, Edith asszony, a kulturális események szervezője, mint kollégáimtól értesülök róla, gyakori vendége intézetünknek is.

A kerületi városháza tőlünk néhány házzal lejjebb, a Saint-Sulpice téren van. Az épület sarkán egy rendőrőrs, a kilencvenes években még sokkal aktívabb volt, őrszem is posztolt előtte. Most inkább csak amolyan panasziroda. Közvetlenül mellette – de még mindig a polgármesteri hivatal épületében! – a keleti keresztényeket segítő civil szolgálat hirdeti magát. Ez a szimbiózis igen csak meglepő látvány a laicitást az államvallás szintjére emelő országban.

November 26. csütörtök

A Magyar Intézet Baráti Társaságának ülése. Az első, amelyen igazgatóként veszek részt. Az egyesületet még Vigh Árpád alapította, az előző oldalakon részletesen bemutatam akkori működését. 2015 őszén François Nicoullaud viseli az elnöki címet, a francia diplomácia nagy öregje, aki a kilencvenes években Budapesten is volt nagykövet. A francia rádiók mégis inkább Irán-szakértőként szerepeltetik meglehetősen sűrűn, miután fél évtizedet szolgált Teheránban, ami azért mégis csak zűrösebb, fontosabb és izgalmasabb régiója a nagyvilágnak, mint Magyarország. *(N.B. Éppen kéziratom zárásakor, 2021. március 22-én kapom a hírt, hogy François Nicoullaud nyolcvan éves korában elhunyt...)*

(Előző este egyébként már találkoztam a társaság vezérkarával, amikor is az Association Écritures du Monde partnereként kerekasztalt rendeztünk a kortárs magyar dráma jegyében. Az est főszereplője Mikó Csaba író lett volna, de a terrortól való félelme miatt lemondta utazását. Felolvasás és filmrészletek pótolták jelenlétét. A rendezvény moderátora Françoise Allaire, az előadó pedig Kovács Ilona szegedi egyetemi tanár volt. A szövegeket Mohamed Kacimi író interpretálta. Örömmel láttam viszont Françoise Allaire asszonyt, aki a társaság alapításaikor a francia követség kulturális tanácsosaként szolgált Budapesten.)

A Baráti Társaság lelke és motorja Nicoullaud mellett Antoinette Daridan, vagyis Ivády Antónia főtítkárs. Ismert kisgazdapárti politikus lányaként került Franciaországba a háború után. Egyetemi tanulmányokat folytatott, majd kü-

lönböző cégeknél dolgozott magas beosztásban. Ahol ők ketten a férjével, a szintén arisztokratikus fellépésű François Daridannal megjelennek, az európai elegancia, műveltség és méltóság jelenik meg. Sajnos, egy kiveszőben lévő embertípus...

Ha az egyesület tagjait részletesen bemutatnám, önálló kötetet kellene írnom. Karátson Endre íróról például, vagy Faragó Béla közigazgatási bíróról, Karinthy Juditról, a neves műfordítóról és tolmácsról, Jean-Luc Soulérol, a budapesti Francia Intézet egykori igazgatójáról, Michel Beck szenátusi tanácsadóról, Danielle de Gérand-Périvier művészettörténészről, Grebó Ágnes agrárszakértőről, André Boizard kincstárnokról és természetesen mindenek előtt Teleki de Gerando Judithról, a társaság egyik alapítójáról és egykori alelnökéről, aki most már ágyhoz kötött beteg egy Tours melletti kisvárosban.

Az elnök baráti szavakkal mutat be, s jóleső érzéssel söpröm be a biztató pillantásokat, az őszinte érdeklődést tükröző kérdéseket, véleményeket. Természetesen csak jövő évi terveinkről tudok beszámolni, hiszen a programot még nem hagyta jóvá a „Központ”. A baráti társaság ebben az évben is felajánl ötszáz eurót programjaink támogatására. Ezt a pénzt a Steinway-zongora régóta esedékes harmonizálására fordítjuk. (Ez a szokásos hangolásánál sokkal alaposabb átvizsgálást, javítást jelent, ugyanis a művészek az utóbbi időben panaszkodni kezdtek a billentyűk elkopásából származó fém hangzás miatt.)

Az ülés után még jó másfél órát beszélgetek Karátson Endrével. Párizsi élményein kívül is van miről, mert mint kiderül, jó néhány éven keresztül intenzív kapcsolatban állt a pécsi Jelenkorral. Hamar találunk néhány közös ismerőst.

November 27. péntek

Este a *Saul fia* zárt körű vetítése a Cinéma Saint-Germain-ben. A követség már hetek óta szervezi az eseményt. A kétszáz fős termet sikerül teljesen megtölteni. A vetítés után Schreiber Tamás özvegye szólít meg, aki az iránt érdeklődik, kinél lenne a legjobb helyen a januárban elhunyt neves újságíró gazdag hagyatéka. Eszembe jut, hogy talán Fehérvárcsurgón, a Károlyi-kastélyban helyezhetnék el, hasonlóan Fejtő Ferenc egyben tartott könyv- és kézirat-tárához. Madame Schreibert még azon melegében összeismertetem Angelica Károlyival, mint legfőbb illetékessel.

Schreiberné társaságában ott van egy csinos, magas hölgy is, Zsitvay Barbara festőművész, aki nyomban meghív a Grand Palais őszi nagy kiállítására, ahol az ő képeit is bemutatják.

November 28. szombat

Délután a reptérre indulok a megjavított Espace-al: érkezik a Boros-család. A kis Misi, a Virtuózok című tévéműsor egyik gyereksztárja hétfőn nálunk fog fellépni. Tizenegy éves volt, amikor megnyerte a zongoristák versenyét, azóta számos koncertet adott a nagyvilágban. Mintha egy kis felnőttel beszélgetne az ember, ha megszólal. Látszik, hogy odahaza igazi demokrácia van, s a gyerekeknek nem „hallgass a neve”, mint annyi hagyományos családban. Édesapját, Boros János filozófust, a Pécsi Egyetem tanárát jól ismerem még azokból az évekből, amikor az MTA Filozófiai Intézetét vezette, s a tudós társaság elnökének kifejezett kérésére megpróbált rendet vágni Augiász istállójában. Horribile dictu, számon kérni a tudományos tevékenység bizonyítékait, például a nyelvvizsgákat, a hazai és külföldi publikációkat a szakma felkent papjaitól. Végül a harc győztes szakaszában éppen az elnök szállt ki Boros János hátországból, s inkább beolvasztotta a Filozófiai Intézetet az MTA Bölcsészettudományi Intézetébe. Az intézet önállóságának elvesztése természetesen Boros státuszának megszűnésével is együtt járt. A feleség, Jolán, erdélyi származású egyetemi tanár, Jacques Derrida filozófiájának lelkes híve és kutatója.

Misit elkíséri három évvel idősebb bátyja is. Ez a szülők feltétele: „Egy család vagyunk, együtt is akarunk utazni”. Ez a körülmény természetesen okoz némi fejtörést gazdaságisunknak. Este nálunk vacsoráznak. Jólesik föleleveníteni a pécsi közös ismeretségeket, helyszíneket, kevésbé jól János elbukott harcának tapasztalatait.

November 29. vasárnap

Dél előtt a Grand Palais-ban képzőművészeti kiállítás, benne Zsitvay - vagyis, hogy a franciák megközelítően korrektül ejtsék: *Zsitvaj* – Barbara képei, majd délután színházlátogatás Créteilben. Párizs egyik keleti elővárosának lakótelepi kultúrházában Gerzsenyi Bea rendezésében adják elő Werner Schwab egyik legismertebb művét, az Elnökasszonyokat. A nézőtér kicsi, alig negyvenen férünk el, a színpad is mikroszkópikus, tehát valóban együtt lélegzik színész és közönsége az előadás alatt. A rendezés nagyon jó, a színészi játék is. Ekkor még nem tulajdonítok neki jelentőséget, sőt, jó poénnak tartom, hogy a három női szerep egyikét egy férfi alakítja – egyébként zseniálisan. Bea évek óta Franciaországban él, s próbál megkapaszkodni a francia színházi világ nem könnyű rendszerében. Rendezéseit többször bemutatta már az avignoni fesztiválon is. Ekkor még egyikünk sem sejti, milyen botrányosan fog majd véget érni együttműködésünk 2018-ban.

November 30. hétfő

Egy nap, amelynek programjára kicsit büszke vagyok, mert szinte a semmiből hoztuk létre, ráadásul egy fontos aktualitáshoz kapcsolódva. November 30-tól december 12-ig Párizs, egész pontosan Le Bourget ad otthont az ENSZ klímaváltozással kapcsolatos világkonferenciájának, a COP21-nek. Az egyes országokat általában a köztársasági elnökök képviselik, így Magyarországot a zöld ügyek iránt amúgy is elkötelezett Áder János.

Miután a dátum véglegessé vált, lóhalálában elkezdjük egy csatlakozó kulturális program szervezését az intézetben. Ekkor jut eszembe, hogy néhány évvel ezelőtt, Szibériában, Hanti-Manysizszkban, az ottani tévéfesztiválon láttam egy nagyon érdekes filmet, Marion Milne *Les temps changent*, vagyis *Változnak az idők* című alkotását. A tudományos fantasztikus film 2075-ben játszódik, és egy-egy bordeaux-i, mali, hamburgi és kanadai család életén keresztül mutatja be a klimatikus változások várható döbbenetes hatásait. Értekezhetnék róla hosszabban is, mert zseniális film. Nagy kár, hogy 2008-as premierje óta Magyarországon még nem sikerült bemutatni, pedig az elmúlt tizenkét év során mondanivalója még időszerűbb lett.

Anno a szibériai fesztiválon sokat beszélgettem a film producerével, aki szerencsére emlékezett rám, így jelképes összegért megkapjuk a filmet a hétfői vetítésre. Előtte Lammel Annamária, a Paris 8 egyetem óraadó tanára, továbbá két filozófusunk, Orbán Jolán és Boros János beszélget franciául a klímaváltozás társadalmi hatásairól. S hogy a zene se maradjon ki a három órás programból, kis virtuózunk, Misi ad egy félórás minihangversenyt.

A film döbbenetes. Már harmadszor látom, de még mindig a hatalmába kerít feszes dramaturgiája és igazsága. A migránsok előnyomulásának látnoki jeleneteiben mintha a megtörtént 2015-ös magyarországi események elevenednének meg.

Úgy volt, hogy Áder János is eljön erre a gazdag intézeti programra, de a kísérete biztonsági okokból végül lemondta részvételét.

December 3. csütörtök

Egy nap ismét Aix-en-Provence-ban. Pontosabban egy este. Még mindig felfoghatatlan élmény, hogy néhány óra alatt el lehet ugrni egy tőlünk hétszáz kilométerre lévő városba anélkül, hogy repülőre vagy helikopterre szállnánk. 14.37-kor indul a TGV a Gare de Lyonról és fél 6-kor már a menetrend szerinti buszt várom a senki földjén lévő aix-i pályaudvaron. A szép városi tanácsnok, Zerkani asszony az Aquabella szálló éttermében várja megbeszé-

lésre a jövő évi pécsi évad szervezőit. Ezúttal szűkebb hazám is képviselteti magát, a küldöttséget Őry László alpolgármester vezeti. Örömmel fedezem fel a delegációban Méhes Karcsit, aki amellet, hogy tehetséges író és költő, alaposan bedolgozta magát a Forma-1 világába is. Szinte nincs olyan futam, hogy ne tüsténkedne ott a boxutcák környékén. Megérkezik Pierre Vasarely és a helyi magyar egyesületek vezetősége – kezdődhet a meeting. Kellemesen érint a pécsiek részéről Móczár Gábor kulturális menedzser felkészültsége, francia nyelvtudása. Ez utóbbi üdítő kivétel az angol tengerében, meg is teszi a maga jótékony hatását. Látszik vendéglátóinkon, hogy az alpolgármester jelenléte ellenére igazából őt fogadják el partnerüknek.

Vacsora után éjfélig jót beszélgetünk egy vendéglő teraszán. Sok időm nem marad az alvásra, reggel indulok vissza Párizsba.

December 4. péntek

Este vendégeink vannak: a Fourier-házaspár. Lilla az Alcyon Club elnöke, az itteni magyarság egyik legismertebb képviselője. Az Alcyon afféle elit klub, hatvan-hetven tagja főként elegáns vacsorákon találkozik, s ilyenkor rendszerint előadót is hívnak. Persze, igazságtalan lennék, ha csak erre szűkíteném le huszonöt éves tevékenységüket. Számtalan segélyakció, kulturális megmozdulás, lengyel-magyar szolidaritási est fűződik a nevükhöz. Súlyra is tekintélyes méretű az a fényképes könyv, ami az Alcyon dicsőséges napjait foglalja össze Lilla szerkesztésében. Mondjuk, az ára is tekintélyes, nem hiába szívja a fogát mindenki, akinek az elnök asszony ajánlgatja. De hogy kordokumentum, s hogy egy példányban ott kell lennie azok könyvespolcán, akik a franciaországi magyarság 1990 utáni történetére kíváncsiak, az biztos. Lilla azonban nem titkolja, hogy ő nem egy-egy példányban gondolkodik...

A férj, Bruno, civilben háziorvos, méghozzá a hírek szerint – s mint később megtapasztalhattuk – kiváló háziorvos. Kedves, szórakoztató figura, s amit első pillantásra látok: a gasztronómiában, főleg annak francia tradicionális válfájában, labdába sem rúgok mellette.

December 5. szombat

Hagyományos karácsonyi vásár a Katolikus Misszióban. Már napok óta vásárfia teríti be az Albert Thomas utcai gyülekezeti terem asztalait: magyar bor, magyar paprika, magyar szóttos és csipke, magyar könyv, magyar sütemény vásárolható itt, s a bevételt a Misszió fenntartására fordítja a vezetőség.

Dél előtt kimegyek Maisons-Alfortba Sujánszky Jenőért, aki koránál és egészségi állapotánál fogva más módon már nemigen tudna eljutni ide. Nagy-nagy örömmel és tisztelettel fogadják öreg barátjukat és harcostársukat. Kedvesen fogadnak engem is. Suba néni kezdi föleveníteni a huszonöt évvel ezelőtti emlékeket. Régi magyar üzletét már bezárta a Marais-ban, most magyarországi vendégeknek adja ki lakását. Itt van Virág Ibolya is, könyvkiadó és műfordító, az Albin Michel egykori szerkesztője. Krúdy fordításait ajánlgatja.

Este Vitus István erdélyi református lelkész a vendégünk. A házban lakik, holnap ő tartja az istentiszteletet a párizsi magyar egyházközségnek.

December 6. vasárnap

A Jóisten tán megbocsátja nekem, de kántorként debütálok a rue Roquepine-ben. Egész héten gyakoroltam a lelkész által kijelölt zsoltárokat. A legtöbbet transzponálnom kellett, mert lehetetlen, kiénekelhetetlen hangfekvésben szerepelnek az énekeskönyvben. Áttettem a Himnusz is a legkönnyebben eljátszható C-dóba, ami a legközelebb áll a közönségnek javasolt B-dúrhoz. Korábban mindig az Erkel-Dohnányi által írt Esz-ben kezdték el a zenekarok. Ebben a hangnemben az eleje és a legvége még kiénekelhető, de a „Balsors, aki régen tép...” és az utána következő sornál már csak vonyít a nép, vagy oktávot vált. A gyakorlás során döbbenek rá, milyen hihetetlenül gyönyörű és izgalmas harmóniakból építette föl Erkel nemzeti imánk zenéjét. Ez az énekkari változatot énekelve, vagy a zenekart hallgatva föl sem tűnt korábban.

Sajnos, az új protestáns énekeskönyvekkel egyáltalán nem vagyok kibékülve. Emlékeim szerint gyerekkoromban dallamos, prozódiailag is élvezhető szép énekekkel volt tele az evangélikus énekeskönyv. Valaki azonban kitalálta, hogy a XIX. századi „németes” dallamokból vissza kell térni a „régibbi merítéshez”, és az „avitt” szövegek helyett is új fordításokat alkalmazni. S ugyanez történetet a reformátusoknál is. Lehet, hogy zenetörténetileg ezek az újabb beválogatott énekek hitelesek, de számomra nyakatekertnek, mesterkéltnek és prozódiailag is csikorgóbbnak tűnik dallamvezetésük.

Azt hiszem, nagyobb hibát nem vétettem az orgonálás során, de az is biztos, hogy nem ebből fogok megélni a következő években, évtizedekben.

December 9. szerda

Mikulás-est az intézetben. Szóts Péter technikus kollégánk öltözött be a Télapó jelmezébe. Látszik, hogy van gyereke, rutinosan osztja az észt

és az ajándékot a tágra nyílt szemű kicsiknek. Készíték néhány fotót a heti jelentésbe és a honlapunkra – bár ne tenném. Másnap egy anyuka dühösen tiltakozik, s követeli, hogy vegyük le a képet az oldalunkról, mert nem adott rá engedélyt, hogy a kislányát lefotózzuk. Kérdezem, melyik kislány az övé, mire a tömegfotón rámutat egy mákszemre: ő az...

Este nem három, hanem egyenesen öt grácia keres föl a lakásunkon: a Dumakavics elnevezésű, fiatal gazdasági értelmiségieket tömörítő klub felettébb mutatós és életvidám vezetősége. Valamennyien befutott üzletasszonyok, egymás szavába vágva mesélik el az egyesület nem túl hosszú előéletét és eddigi sikereit. Együttműködésre számítanak, az intézet nagytermének és teraszának esetenkénti igénybe vételére, közös rendezvényekre. Hát lehet ennyi szép hölgy rohamának ellenállni? Különösen, hogy egyikük, Stemler Andrea, kapuvári felmenőkkel rendelkezik: Panni jól ismeri az édesanyját, s mint kiderül, Andrea a nyolcvanas években néha együtt bandázott fiainkkal a kapuvári várkertet étellel megtöltő gyereksapattal.

December 10. csütörtök

Este a Párizsi Magyar Intézet Baráti Társasága (AAIH) szervez hangversenyt a PMI nagytermében. Csaknem teltház van – sajnos, a terrorpánik még mindig érzeteti hatását. François Nicoullaud elnök mond rövid köszöntőt, itt van a nagykövetünk is. A program tulajdonképpen családi bemutató: a zongorista-énekes testvérpár, Marouan és Yanis Benabdallah édesanyja Boda Gabriella zenepedagógus, akivel néhány hete már volt szerencsém megismerkedni. Apjuk francia állampolgárságú arab. A fiúk a szülők válása után Magyarországon nevelkedtek, s mindketten elvégezték a Zeneakadémiát. Itt most Liszt, Poulenc, Debussy, Duparc és Kodály-műveket adnak elő kirobbanó sikerrel. Az est meglepetésvendége Váradi Katalin operaénekes, Yanis felesége. Hangja erőteljes, ugyanakkor bársonyos és telt. A közönség több ráadással marasztalja.

December 11. péntek

Délután a kollégákkal búcsúztatjuk az ősztendőt, miután pár nap múlva bezárjuk a házat, s az ünnepek alatt már nyilván nem fogunk találkozni. A lányok rafinált falatkákkal teli tálcákat bontanak ki, de Józsi konyhaművészetével kevesen vetekedhetnek: érzékelhető, hogy gondnokunk az évek során annyi minden más mellett a villansütő mesterévé is kiképezte magát.

Nyolckor lengyel-magyar est kezdődik a rue Lauristonban, a Lengyel Tudományos Intézetben. Bizony, a lengyeleknek két intézetük is van Párizsban, bár amelyik a kultusztárca felügyeletete alatt áll, több mint két évtizede csak negyedgőzzel működik. (Emlékeztetek Vigh Árpád ábrándozó kijelentéseire a lengyel házban bekövetkezett 1994-es irodatűz után...) A rue Lauristonban épült elegáns palotát a Lengyel Tudományos Akadémia működteti, de barátainknak ezen kívül van még egy szép könyvesboltjuk a boulevard Saint-Germain-en, nem beszélve a Párizs szívében lévő Lengyel Könyvtárról, ahol más géniuszok mellett Chopin és Sienkiewicz emlékét őrzik a kövek.

Ezt a péntek estét József Bem közös emlékének szentelték a rendezők, az Alcyon Club és a Lengyel Mérnöki Egyesület vezetői. Az apropó: 180 éve alapították az első lengyel mérnöktársulást Párizsban. Szó, ami szó, Lilláék megadták a módját az évforduló megünneplésének: a két ország nagyköveteinek jelenlétében két briliáns előadás hangzik el Bem életéről: Janus Ptak professzor a legendás hadmérnök és szabadsághős lengyelországi éveiről, az erdélyi származású ügyvéd, Puskás Csilla pedig Bem József magyarországi harcairól és törökországi száműzetéséről beszél.

Az estet záró fogadás során néhány baráti szót váltok az intézetigazgatóval, felvillantva hasonló rendezvények közös megszervezésének lehetőségét. Kicsit irigykedve állapítom meg, milyen élénk és rendszeres a párizsi lengyel értelmiségi társadalom szellemi élete. Külön egyesületük van például a Franciaországban praktizáló lengyel orvosoknak is. Elnökük, az egyik párizsi klinika nagy megbecsüléssel övezett öreg professzora hosszasan sorolja rendezvényeiket, segélyakcióikat.

December 12. szombat

Bár intézeti hagyományaink szerint a szombat és vasárnap műsorszervezés szempontjából általában tabu, most mégis azt hallom kollégáimtól, hogy már egy éve odaigérték csaknem az egész épületet egy puccos belvárosi szülői munkaközösségnek. S valóban, ahogy kézbe veszem a december 12-i „Jelmezbál” rendhagyó tipográfiával készült meghívóját, nyomban láthatóvá válik számomra, hogy Madame de Prat, Madame Quirouard-Frileuse és Madame des Vaux köre nem akárkikből áll. Emelin, Anne-Dauphine és Hermine nevű leánykaik baráti körét várják a Magyar Intézet összes termeibe, a régi megyebálok nem titkolt célját, az összeboronálást előmozdítandó.

Na, jó, de mi közünk nekünk az ő mulatságukhoz? – kérdem fennhangon, míg nem gazdaságisunk felvilágosít: termeinknek erre az éjszakára számított bérleti díja csaknem egyhavi költségeinket fedezi... S van az a pénz, amiért be

lehet csukni a szemünket és fülünket évente egy alkalommal, még Ádvent, a csendes várakozás idején is.

Kollégáim óvatosan adagolják az információkat: „Ó, csak egy kis kellemetlenséggel jár, hogy még éjjel kettőkor is bömbölni fog a zene a nagyteremben...” „Ó, a kapuban majd az ő biztonsági embereik szűrik meg a népet...” „Nem kell ám azon fennakadni, ha valamelyik sarokban, vagy a lépcsőházban kissé szorosabb kapcsolatban lévő fiúkra és lányokra bukkansz. Madame Quirouard-Fri-leuse mindenre figyelni fog.”

Igen, a pénz. Ekkoriban még a Balassi Intézet elvárása a bevételek egy-harmadának összetarhálása bérbeadás, szponzoráció, pályázat és ki tudja még milyen kreatív formában.

Biztos, ami biztos, jegyet foglaltatunk Pozsony város énekkarának karácsonyi koncertjére a Madeleine-templomba. A pompás hangverseny után is még jó sokáig sétálgatunk a karácsonyi fényben úszó városban. De nem tudunk elég későn hazaérkezni. Jóval kettő után is visszhangzik még a ház a jókedvű zenétől és rajcsúrozástól. Ráadásul a hatodik kerületi felső középosztály által megfogadott biztonsági őr alig akar visszaengedni a saját munka- és lakóhelyemre...

Végül mindenféle gazdasági és jogi csűrcsavar miatt két év kellett hozzá, hogy ettől az Ádvent iránt teljesen érzéketlen társaságtól végleg búcsút vegyünk.

December 16. szerda

Indulás haza!

2016. január 12. kedd

Hamar elröppent a szabadság. Péntek óta újra Párizsban vagyunk. Új év, új helyzet a Balassi Intézet(ek) életében is: január 1-től gazdaságilag már közvetlenül a minisztériumhoz tartozunk, s csak a szakmai irányítás maradt még a Balassi Intézet központjánál. Ez azt jelenti, hogy a kiküldöttek közvetlenül a KKM állományába kerülnek.

Szombat este volt egy szép hangverseny a Magyarországi Szent-Erzsébet templomban, közel a République-hez. (A Máltai Lovagrend központja, magyarbarát plébánossal – még szép, ha a templomot egy Árpád-házi királylánynak dedikálták...) A francia nevű, de törölmetszett magyar Jardin des Arts kamaraegyüttes adott jótékonysági hangversenyt a Magyar Katolikus Misszió javára. Kedves, tehetséges fiatalok, a KKM-től kapott támogatással léptek fel előző este Versailles-ban nagy-nagy sikerrel.

Vasárnap csak lábujjhegyen lehetett járni az intézetben. Az első emeleti nagyterem környékét cipők borították, mintha egy mecset bejáratához érkez-nénk. A cipők számából ítélve legalább százan lehettek odabent. „Jógatanfo-lyam – suttogja gondnokunk. – Tudod, hagyományos bérleti konstrukció, kell a bevétel.” Egyelőre csak magamnak írom fel, hogy Alexék kommunikációs vir-csaftja után ez lesz a második, amit kipaterolok innen. Nem! Csak a harmadik! Az első a puccos adventi megyebál.

Este egy nagy balett-élmény, megint csak magyar főszereplővel: a Théâtre des Champs-Élysées-ben a drezdai Semperoper Ballett turnézik, ezúttal a ne-ves koreográfus, Mats Ek hetvenedik születésnapját ünnepelve. Szólótáncosuk a fiatal, erdélyi származású Simon István, akinek karrierje minden bizonnyal Markó Iváni és Nagy Józsefi magasságokba fog ívelni, ha így folytatja. A *She was black* című „performansa” egyenesen lélegzetelállító.

Tegnap diplomata értekezlet, ma délelőtt pedig a vasárnapi balett-előadás sztárja, Simon István a vendégem. Ő kérte a randevút, szép tőle, hogy kíván-csi a Magyar Intézetre. Szerény, kedves fiatalember, egyáltalán nincs elszállva magától és sikereitől. A budapesti Balett Intézetben végzett, szimultán tagja a Magyar Nemzeti Balettnek és a drezdai társulatnak.

Délután a FICEP közgyűlése a Goethe Intézetben. Ez a szervezet a Pá-rizsban működő kulturális intézetek szövetsége, sokkal aktívabb, mint Európai Unió kisöccse, az EUNIC. Egy agilis szerb fiú Vladimir Marinković és egy szintén régóta Párizsban élő lengyel felmenőkkel bíró lány, Bérénice Dziejak vezeti ügyesen a titkárságot, így csaknem teljesen mindegy, ki az éppen aktuális elnök.

Január 13. szerda

Este megint időutazás: Montmorencyba vagyunk hivatalosak, régi barátaink, Paule és Denis Brunschwig „kisfiához”, az azóta kétgyermekes apává serdült Étienne-hez és családjához. Már írtam róla, hogy Paule-éknak sokat köszönhetünk a nyolcvanas évekből, amikor is szíves vendéglátásuk segítségével fedezhettük fel Párizst, Normandiát és Tours-t. A kis Étienne-hez talán nem is mennénk ki, de néhány napra itthon van Paule is Martinique-ról, s bizony a nosztalgia nagy úr. Kellemes estét töltünk náluk, csak egyszer áll meg a levegő egy pillanatra, amikor Párizs köztisztaságának észrevehető romlásáról kezdek el értekezni. Hamar kiderül, hogy Étienne a köztisztasági vállalat egyik magas rangú funkcionáriusa. Menti mindkettőnk helyzetét, hogy ő az üvegszekcióért felel, ráadásul az északi külvárosokban, így ha térdig gázolok a falevélben és az újságpapírban a boulevard Saint-Germain-en, az nem az ő hibája. Paule egyéb-

ként a régi: humoros, kedves, joviális asszonyka. Pont olyan, amilyennek a pécsi autószerházban darvadozó járgányuk mellett 1978-ban megismertük.

Január 14. csütörtök

Idei első kiállításunk megnyitója. Vagy kilencvenen jöttek el a *Kő a kövön* címmel prezentált rendkívül érdekes, helyenként felkavaró gyűjtemény bemutatására. A Nemzeti Múzeum a magyarországi vidéki zsidóság életét mutatja be az 1944-es elhurcolásukat megelőző évtizedekből. Ezt a kultúrát még odahaza is csak kevesen ismerik, hát még Franciaországban. A programot az IHRA finanszírozta, vagyis az a kormányközi társulás, amelynek célja a Holokauszt emlékének és figyelmeztető üzeneteinek ébren tartása, s amelynek soros elnöki tisztét 2015-16 fordulóján éppen Magyarország tölti be. A múzeum kurátora, Szarvas Zsuzsa és technikusaink szép és színvonalas kiállítást rendeztek a földszinti fogadótérben és az első emeleti kiállítótermekben. A megnyitót Takács Szabolcs államtitkár mondja. Előtte beszélgetünk az irodámban a munkánkról, a francia közéletéről, a Bataclanról és annak következményeiről. Közvetlen, barátságos, érdeklődő. Megnyitó szavait Karinthy Judit tolmácsolja, a közönség soraiban számos ismert magyar emigráns művész, közéleti ember, bankár: Ervin Rosenberg, Stein Anna, Hollán Sándor, Hervé Judit, Wiener Pál, Étienne Lakits, Vető Miklós és mások.

Január 16-17. szombat-vasárnap

Kezdem megszokni, hogy a hétvége sem a magánéletről szól. Szombaton délelőtt Yerres város alpolgármesterét látogatom meg, hogy megbeszéljük: hogyan működhetne együtt az intézet (nagykövetség) és a yerres-i városháza az őszi Rákóczi-rendezvények még nagystílusúbb lebonyolításában. Fabrice Gauduffe mosolygós, élénk gondolkodású, tipikus francia közhivatalnok. Kulturális tanácsosával az oldalán kész tervekkel fogad. Van nekik egy „árnyék” képviselőtestületük, amely kizárólag gyerekekből áll. Úgyanúgy megválasztják őket hasonló korú társaik, mint a yerres-i polgárok a felnőtt tanácsnokokat. Részt vesznek a városi tanács ülésein, a rendezvényeken nemzetiszínű szalagot viselnek, mint a polgármesterek. Nos, Gauduffe úr e mellé a gyerekek mellé keres magyar partnereket. Fölvetem, hogy a legjobb lenne, ha Magyarországról jönnének a tinédzser kollégák, esetleg egy testvériskolából, de az alpolgármester lehűti lelkesedésemet. Ők elsősorban az itteni magyar kolónia gyerekeire gondoltak, a városnak nincs pénze arra, hogy a Duna-Tisza partjáról verbúvált gyerekeket

lásson vendégül. Ha már Rákóczi, megemlítem, hogy szervezhetnénk egy francia-magyar huszártalálkozót is, de a választ mintha lekopírozták volna: sajnos, a városnak erre nincs pénze. (Egy évvel később mégis megvalósítottuk...)

Szombat este vacsora Lilláéknál. Kissé megkésített vízkereszti „galette des rois” összejövetel, ami a franciáknál egyébként el nem hanyagolható szertartás. A vacsora végén megvágják a hagyományosan erre a napra sült lepényt, a három királyok leveles tésztából összeépített, felül rovátkált pitéjét, amelyben kis porcelánfigurát rejtene el. Aki a szeleteléskor abban a szerencsében részesül, hogy az ő adagjában rejtőzik a figura, a süteménnyel együtt járó királyi koronát nyomhatja fejébe.

Lilla és Bruno Fourrier jó hangulatú vacsoráinak állandó meghívottjai az Alcyon Club veteránjai és szervezői. Mindenek előtt a Víz-házaspár, az idős máltai lovag István és felesége, az örökké mosolygó Giselle, aztán Pásztor Éva, a konyhaművészet utolérhetetlen mestere, akinek életéről külön regényt lehetne írni, hiszen az ismert sztárokból álló Tesson család gyerkeinek anyaként szeretett nevelője volt. (A gyerekek: Sylvain Tesson világotutazó és formabontó regényíró, 2019-ben Renaudot-díjas. A nővére ismert színésznő.) De gyakran megfordul Lilláéknál egy Jelena nevű hölgy is, aki a Szibériában született egy magyar hadifogoly és egy száműzetésben élő orosz nő pár évig tartó vadházasságából. Édesapja, a későbbi hírek szerint a környék csődöre, egy szép napon faképnél hagyta anyát és leányát, de előtte még gondosan magához vette a családi kasszát, amit a nővel közösen hizlaltak fel ritka erdei bogyók gyűjtéséből és eladásából.

Vasárnap késő délelőtt Stein Anna látja vendégül barátait egy „brunch-ra” műtermében. Már maga a környék megér egy vasárnapi sétát. Párizs 2. kerületében, a Louvre és az Opéra Garnier között féluton egy tündéri fedett utcácska, a passage Choiseul gyűjt össze több tucatnyi műtermet, galériát, kávézót és boltocskát. Anna műterme nagyjából középtájon található, épp olyan „mignon”, mint ő maga. Az utcáról a kiállítótérbe lépünk, ami egyben irodája és szalonja is, de munkaideje nagy részét az alagsorban berendezett kis műhelyében tölti. Nyolcvanévesen csaknem minden reggel munkaruhát ölt, vasat önt, reszel, forraszt és hegeszt, festéket kavar és vásznakat fest. Csodálkozásunk hallatán a szokásos szelíd mosolyával megjegyzi: *„Édesem, tudod mennyi az én nyugdíjam? Abból nem lehet megélni. Nekem minden nap dolgoznom kell, ha nem akarok éhen halni...”*

És dolgozik. Esténként társadalmi életet él, az intézeti rendezvényeinknek is törzsvendége. Csak politizálni ne kezdjen vele az ember. Anna egy percig sem rejti véka alá, hogy szíve a baloldalon dobog, s bizony nem tesz lakatot a szájára, ha az ízlésénél vehemensebben próbálja valaki meggyőzni nézeteinek helytelenségéről.

Persze, egy ilyen brunch (*jaj de borzasztó ez a szó is! mintha köpés csattanna a kövezeten*) a legkevésbé sem alkalmas politikai viták lefolytatására. Tízen, tízenöten szorongunk a csöppnyi műteremben, többnyire a Mardi hongrois törzstagjai, de vannak született franciák is. Annának mindenképp van egy-egy kedves szava, úgy röppen csoporttól csoporthoz, mint egy kis pillangó a virágos mezőben.

Január 18. hétfő

Dél előtt követségi értekezlet. Este – Szarka Gábor katonai attasét helyettesítve – a Nagykövetség képviseletében részt veszek a Théâtre du Rond-Point-ben rendezett filmbemutatón és programismertetésen, amelyet a francia Védelmi Minisztérium szervezett a verdun-i és sommes-i ütközet 100 éves évfordulója kapcsán. Testhez álló feladat, hiszen a XX. század nagy háborúi erősen foglalkoztattak televíziós előéletemben. Meglep a nagy érdeklődés: zsúfolásig tele a terem katonákkal és civilekkel, utóbbiak között sok újságíróval. Nem tudom Pesten ugyanilyen sokan érdeklődnének-e egy doberdói vagy galíciai évforduló iránt. A bemutató fő szónoka Todeschini államtitkár és Elrik Irastorza tábornok, az emlékbizottság elnöke. Néhány percet bemutatnak a februárban tévéadásba kerülő *Verdun-i apokalipszis* című dokumentumfilmből. A film több szempontból is döbbenetes. Egyrészt Isabelle Clarke és Daniel Costelle rendezők tengernyi munkával a katonai és civil archívumok legmélyéről bányásztak elő eredeti filmfelvételeket. De ez még mind semmi: digitális technikával a korabeli fekete-fehér felvételekből színhű színesfilmet kreáltak. A bemutató során megpróbálják elmagyarázni a technikát, amelynek lényege: nem az egyenruhát színezik csukaszürkére, az eget kékre, a fűvet zöldre, hanem komplexen állítják elő a valósághoz hű színvilágot.

Az előadás után megszólítom Isabelle Clarke-ot. Természetesen gratulálok neki, hiszen tényleg van mihez, aztán máris a kelet-közép-európai történe-seknél járunk. Az ötvenes éveiben járó, szép vonásait változatlanul őrző filmes meglepődik, amikor a Holokauszt későbbi pandantját, a magyar és sváb civilek 1945-ös elhurcolását hozom szóba. „*Nem, sohasem hallottam róla... De azt hiszem, itt Franciaországban, mások sem*” – rázza meg szőke fűrtjeit. Meg is állapodunk nyomban, hogy el fogom küldeni neki e témában született dokumentumfilmjeim kópiáját.

S ha már katonaság... Néhány nappal az első világháborús beharangozó után Szarka Gábor védelmi attaséval egyeztetést tartunk a 2016-ra Yverres-ben és más városokban (Aix-en-Provence-ban, Tarbes-ban) tervezett kulturális és katonai programokról. Egyetértésre jutunk abban, hogy Yverres-ben szerényebb

kivitelű, Dél-Franciaországban viszont reprezentatívabb huszártalálkozót lenne célszerű tartani a Rákóczi-év kapcsán. Megállapodunk, hogy a konkrét elképzelésekre vonatkozó írásbeli javaslatunkat február elejéig közösen készítjük el a „Központ” számára.

Szarka ezredest még tévés koromból ismerem. Hende Csaba kabinetfőnöke volt, amikor egy miniszteri küldöttséggel Voronyezsben és a Don-kanyarban jártunk. Határozott, kemény katonatisztnek ismertem meg, s csak Párizsban derült ki, hogy igen barátságos és humoros is tud lenni. Azon kevés magyar főtiszt közé tartozik, aki nem angolszász, orosz vagy német katonai akadémián szerzett magasabb minősítést, hanem a Saint-Cyr-ben. *(N.B. Amikor 2021 tavaszán ezeket a sorokat rendezem, Gábor éppen a Színház és Filmművészeti Egyetem frontján vívja harcait az intézmény kancellárjaként.)*

Január 20. szerda

I dei első Könyvszerdánkat rendezzük meg. Christophe Dauphin és Tüskés Anna *Les Orphées du Danube* című kötetét mutatják be a szerzők, nagy érdeklődés, lényegében telt ház mellett. (Előbbi a Mallarmé Akadémia főtáka, utóbbi budapesti irodalomtörténész.) Az Illyés Gyula, Jean Rousselot és Gara László legendás barátságát elemző kötet ismertetésén itt van Gara László és Jean Rousselot lánya is. André Farkas író-újságíró, az est tervezett moderátora betegsége miatt nem tudott eljönni, helyette ezt a feladatot egyik lánya, Olivia vállalta el. A bemutató sikeréhez nagyban hozzájárult egy kitűnő színésznő, Eurydice El-Etr versmondása. Az elmaradhatatlan koktél során ismerkedem meg Tüskés Annával. Ekkor tudatosul bennem, hogy egykori mentorom, Tüskés Tibor író leánya ő, így nem tart sokáig, hogy tucatnyi közös ismerőst találjunk Pécsen és a Dél-Dunántúlon. (A nyolcvanas évek második felében Tüskés egy nagyon nehéz szakmai periódusban segített ki szép irodalmi feladattal.) Annával később még többször is volt szerencsém találkozni, egyebek között a most éppen beteget jelentő Farkas Andrásék társaságában. Sőt, felkért, hogy édesapjával kapcsolatos emlékeimet összegezzem egy rövid írásban a készülő Tüskés-emlékkötet számára.

Január 22. csütörtök

D élelőtt a párizsi Cervantes Intézetben Dede Franciskával veszünk részt az EUNIC, vagyis az európai országok párizsi kulturális intézeteinek éves közgyűlésén. A spanyolok intézete a Diadalív közelében van, s megütközéssel

vegyes elismeréssel tapasztalom, hogy oda nem lehet csak úgy besétálni, mint hozzánk a rue Bonaparte-on. Még az EUNIC ülésre érkező igazgatókat is megállítja és tessék-lássék átvizsgálja egy biztonsági ember. A szervezet soros elnöke a spanyol intézetigazgató, kedves, nem túl határozott bölcsészember. A januári időpontra tekintettel nagyon sokan hiányoznak, de az éves program fő vonalaiban azért megállapodunk. A PMI részt vállal az EUNIC *Irodalmi kávéházak* című közös programjában, amelyet a párizsi polgármesteri hivatal is támogat. A cél az, hogy ki-ki az adott ország irodalma szempontjából fontos (érdekes) párizsi kávéházban egy-egy irodalmi estet rendezzen. Mi Saly Noémi gasztronómiai tárgyú könyveinek bemutatását javasoljuk a szerző, illetve a fordító közreműködésével. Az EUNIC egy másik vesszőparipáját, az európai nyelvek francia iskolákban történő népszerűsítését még tanulmányozzuk. (Később több éven át nagy lelkesedéssel és nagy sikerrel vettünk részt ebben a programban.)

Délután az egyik Körösi Csoma-ösztöndíjas, Laposa Julcsi népzeneész keres föl. Szép, agilis, kedves lány, aki az ugyancsak kormányzati ösztöndíjjal néptáncot tanító fiatalokat segíti hangszertudásával. Egyébként a Sorbonne-ra jár muzikológia szakra. Nem kell sokáig kapacitálnia, hogy hegedűjátékát megpróbáljam brácsával kíséreni. El is határozzuk, hogy kialakítunk egy állandó repertoárt, s igyekszünk bőgőst szerezni leendő párizsi zenekarunkba.

Január 23. szombat

A Magyar Kultúra Napját immáron harmadik éve a magyarul tanuló franciák számára rendezett szépkiejtési versennyel ünnepli meg az intézet. A tavalyi tizenhét versenyző után idén harmincan jelentkeztek. Párizsi résztvevők mellett egy-egy csoport érkezett Dijonból és Lille-ből is. A versenyzőknek – akik között gimnazista éppen úgy van, mint nyugdíjas –, egy kötelező és egy szabadon választott magyar verset kell a lehető legszebben felolvasni. A zsűri – Dede Franciska és Orbán Gábor – a nyelvtanulási szintnek megfelelően négy kategóriában oszt ki díjakat. Tele a terem versenyzőkkel, érdeklődőkkel. Búbajosak, ahogy küzdenek a magyar nyelvvel. Különösen a kezdőknél érezhető, hogy igazából fogalmuk sincs, mit is olvasnak fel. Sorvégtől sorvégig deklamálják még a prózát is. Sehol egy megállás, egy értelmező szünet vagy lassítás. De a lényeg az akarás, a részvétel. Legyünk hálásak nekik, hogy a nyelvek itteni Bábelében éppen a mienkét választották. Néhány résztvevővel interjút készítünk a Duna TV számára, s az arcukat vállaló versenyzők produkcióit kitesszük az internetre is.

Január 24. vasárnap

Délután újabb próba Julcsival. Este az azerbajdzsáni nagykövetség meghívására nagyszabású komolyzenei hangversenyen veszünk részt a Théâtre des Champs-Élysées-ben. Az esemény apropója nem teljesen világos számomra, de hogy azeri barátaink megadják a módját, az biztos.

Január 25. hétfő

Még ki sem hevertem az azeri est fáradalmait, máris a Városháza újévi fogadására loholok. A spanyol származású szocialista szépasszony, Anne Hidalgo, Párizs polgármestere köszönti a Párizsba akkreditált kulturális diplomátákat és az egyházak vezetőit. Mintegy negyedórás beszédében „szörnyű esztendőnek” nevezi a tavalyi évet, hosszan ecsetelve azokat a károkat, amelyeket a terroristák Franciaországnak és a fővárosnak okoztak. Szónoklatának első felében az egyházak szerepének fontosságát hangsúlyozza, hozzátéve, hogy bár a francia állam alapeszméje a laicitás, az állam és egyház szétválasztása, de ez nem jelenti azt, hogy személy szerint ő maga is nem tekintené fontosnak a spiritualitást. Sőt, amikor az európai civilizáció veszélyben van, különösen nagy jelentősége van annak, hogy az emberek ne csak biológiai, hanem szellemi igényeik kielégítésével is foglalkozzanak. Ehhez járulnak hozzá az egyházak, amelyek közül kiemeli az izraelitákat, akik különösen nagy szolidaritást igényelnek erőteljes veszélyeztetettségük miatt.

A polgármester beszédének második felét a kultúra szerepének méltatása foglalja el, természetes szövetségeseinek nevezve a városban működő hazai, nemzetközi és bilaterális alapokon működő művészeti, oktatási, tudományos intézményeket.

Az újévi koccintgatás első perceiben természetesen nehéz a polgármester asszony közelébe férközni. Jókívánságai még ott visszhangzanak a rokokó díszterem falai közt, de máris bíborosi reverendák, afrikai burnuszok és alkalmi női ruhaköltemények függönye veszi körül. Új seprűként nem teszek le róla, hogy bemutatkozzak neki, ha már volt olyan kedves, és a magyar kulturális tanácsost is meghívta. De erre még egy kicsit várnia kell neki is, nekem is. Addig kínai, kanadai, szlovák és lengyel kollégáim társaságában mulatom az időt.

Ma zárult a párizsi nemzetközi ékszerkiállítás, a BIJORHCA. Ez önmagában még nem hozna lázba, de az már igen, hogy az első tíz meghívott kiállító közé válogatták be a pécsi Kígyós Borbálát. Ennek akkor is örülnék, ha a fiatalasszony nem régi kedves barátom, az élete teljében elhunyt Kígyós Sándor szobrászművész leánya és Andrásfalvy Bertalan ex-menyje volna. Sikerének ér-

tékét növeli, hogy harmincöt éve nem volt magyar résztvevője a Porte de Versailles-nál megrendezett magas presztízssű világversenynek. Bori standját megnéztük a hétvégén: kiállítása ízléses, ékszerei rafináltak és szépek. Nem csoda, hogy vettek is tőle rendszeren.

Január 28. szerda

Dél előtt nyolc francia diák érkezik a portára. Gyógypedagógusnak tanulnak egy pszichopedagógiai iskolában, és most éppen a magyar Pikler Emmi gyermeknevelési elveivel foglalkoznak. Az intézettől történelmi, neveléstörténeti információkat kérnének. Franciskával több, mint egyórás gyorstalpalót tartunk számukra a magyar történelemről és néhány aktuális oktatási, pedagógiai kérdésről, aztán könyvtárosunk gondjaira bízuk őket. A diákcsoport látogatása ismét rávilágít ismereteim hiányos voltára: Pikler Emminek még a nevét sem hallottam korábban, pedig – a pszichoanalitikus Ferenczi Sándorhoz hasonlóan – Franciaországban ő szupersztár. Mára már egy kis tér is viseli a nevét.

Január 28. csütörtök

Kora este a párizsi zsidó emlékmúzeum, a Memorial de la Shoah új kiállításának megnyitójára vagyok hivatalos. A Marais nevű történelmi városrészben található komplexum valóságos erődtípus. A Charlie Hebdo és a 11. kerületi vendéglátóhelyek elleni terrortámadások után nem csoda, hogy a biztonsági intézkedések már-már egy hadművelet jellegét öltik. Csak fokozza az őrző-védők feszültségét, hogy az est díszvendége Martin Schulz, az Európai Parlament elnöke. Mint várható volt, megnyitó beszédében – országok megemlézése nélkül – lendületesen ostromozza a még ma is bőven termő antiszemitizmust és Holokauszt-tagadást. Maga a kiállítás hihetetlenül informatív, s elképesztő mértékű kutatómunkáról tanúskodik. Az európai zsidóság kiirtására tett kísérlet minden eddiginél részletesebb dokumentumait látjuk a tárolókban és a videovásznakon. El is határozom, hogy egy nyugalmasabb periódusban visszajövök, mert természetesen a kelet-európai rész is bővelkedik eddig még nem látott tárgyi és információs anyagban.

Január 29. péntek

Az idei esztendő a futballrajongók számára jelentős eseményt tartogat: az Európa Bajnokságot Franciaország rendezi meg a nyáron. A párizsi városháza agytrösztje arra az elhatározásra jutott, hogy a kultúra sem maradhat ki a labda és cirkusz párosításából: a részt vevő tizenhat ország külképviseletei lehetőséget kapnak hazájuk bemutatására. Ehhez a világ egyik legszebb helyszínét, a Szajna-partot és egy konténert kapnak. A többi már a kreativitásukon múlik.

Az első terepbejárás éppen ma esedékes. Német, finn, horvát, lengyel, orosz stb. intézetvezetőkkel és kulturális diplomatákkal csoportosulunk a Szajna bal partján, a Musée d'Orsay és a Pont de la Concorde közötti szakaszon. A városháza munkatársai legjobb tudásuk szerint igyekeznek megosztani velünk eddigi ismereteiket. Bemutatják a felszerelhető konténerek típusait, vázolják a dekorációs lehetőségeket, a terület megközelítésének módját, a biztonsági követelményeket. Mindezt azért, hogy a lehető legpontosabban tájékoztathassuk központjainkat, ahol majd a végső döntés születik a részvételről. Vagy a távolmaradásról. Így teszek én is: délutánra már ott a levél a minisztériumban, csatolva a helyszínről készített fotók.

Este az intézetben tart sajtótájékoztatót a budapesti Orpheo Együttes és Purcell Kórus karmestere, Vashegyi György. Joviális, mosolygós fiatalember. Az a típus, akivel tíz perc után olyan felszabadultan lehet beszélgetni, mintha sok-sok éve ismernénk egymást. Fiatal kora ellenére a francia barokk zene egyik legnagyobb szaktekintélye, akit még a párizsi zenetudósok is megsüvegelnek. Az ő kutatásai nyomán kerültek elő a francia levéltárakból olyan XVII-XVIII. századi zeneművek partitúrái, amelyek létezéséről a francia zenetörténészek tudtak ugyan, csak nem találták őket. És Vashegyi György nem csupán felkutatja ezeket, hanem az Orpheo Zenekarral és a Purcell Kórossal szisztematikusan be is mutatja. Nem egy mű az ő karmesteri pálcájának intésére szólalt meg két évszázad óta először. Munkáját azzal tudjuk támogatni, hogy franciaországi kutatásai idején térítésmentesen lakhat vendégszobánkban.

A tájékoztatón francia és lengyel kulturális újságírók vesznek részt. Örömmel látom, hogy Vashegyi nem csak jó muzsikos, hanem profi kommunikátor is: előadása pergő, jól dokumentált és kifejezetten érdekes. Francia nyelvtudásán érződik, hogy nem ez a munkanyelve, de hallgatósága számára könnyen érthető. Különbösen is, ma már kifejezetten üdvözölt gesztusnak számít, ha egy nemzetközi szakember Párizsban nem angolul, hanem Voltaire nyelvén szólal meg...

A tájékoztató végén lehetőséget kapok, hogy röviden bemutassam intézetünk idei programját. A vin d'honneur is a mi készletünkől kerül az újságírók poharába.

Atlagos hétkezdet – gyér közönség előtt lezajlott keddi irodalmi est, kellemes kávéházi beszélgetés Wiener Pállal – ma viszont egy furcsa színházi délután Reims-ben. Vagyis inkább dühítő, mint furcsa. Úgy érzem, éppen egy hazaárulás szemtanúi vagyunk. Nemzetközi színházi találkozót tartanak Champagne történelmi fővárosában, s Magyarországot a Vígszínház képviseli Gogol, a *Revizor* című darabjával. A gyanútlan francia néző legalábbis erre a darabra ül be a műsorfűzet alapján, aztán kap egy obszcén politikai pamfletet, amelynek vaskos magyar kiszólásaira vagy nincs is megfelelő francia kifejezés, vagy a fényújságon szemérmesen nem jelenítik meg a szó szerinti fordítást. A darabot rendezőként Bodó Viktor jegyzi, az „ellehetetlenített” állandó jelzöt viselő „Szputnyik Hajózási Társaság” nevű alternatív színház frontembere. Ennek az elsüllyedt társaságnak dobott mentőövet Eszenyi Enikő azzal, hogy Bodóval és színészei egy részével állíttatta színpadra Gogol jobb sorsra érdemes művét.

A darab, mint utaltam rá, lényegében politikai pamflet. Gogol színműve csak arra kell, hogy rozoga keretet támasszon annak a zsurnalisztikus képnek, amit a rendező a „mai Magyarországról” láttatni akar. A Bodó-féle *Revizor* leltárszerűen felsorolja az ellenzéki pártok és sajtó kedvenc témáit, a magánnyugdíjpénztáraktól kezdve a stadionépítésen át a „dohánybizniszig”. A helyi kiskirály szerepében Hegedűs D. Géza hóbörög, talpnyalóinak serege – Kovács Krisztina Gogol-átigazításának eredményeképpen – nagyjából egy disznósorda szellemi és mentális színvonalán röfögi körbe kenyéradó gazdáját. S hogy a társulat semmit ne bízson a véletlenre, még franciaországi tartózkodása alatt is „fejlesztett” az előadáson. Az utolsó jelenetben azt látjuk, hogy a lelepleződött és megszeppent társaságot egy sebtiben felhúzott *kerítés* szorítja egyre kisebb területre. A francia közönség persze érti a jelzést. Másról sem szól a *Libération* vagy a *Le Monde*, mint a migránsgyűlölő, kerítésépítő magyarokról...

A tapsot már nem várjuk meg Pannival. Bosszúsan keressük kabátunkat a ruhatárban. Eszembe sem jut, hogy mint magyar diplomatának, most be kellene köszönnöm a művész urak öltözőjébe. A kijáratnál futok bele a házigazda Comédie de Reims egyik vezetőjébe. Lelkesen gratulál, s talán ma sem érti, miért nem óhajtok találkozni a társulat tagjaival. Csak annyit vetek oda neki búcsúzóul: remélem, nem ebből az előadásból ítélik meg Magyarországot, és Gogolt sem.

Február 5. péntek

Ma temetik Kele Andort szülőfalujában, Somogyfajszon. Mint annyian, ő is rákbetegség miatt ment el alig ötvenévesen. Igényes, tehetséges, segítőképző operatőr kolléga volt. Sokat dolgoztunk együtt háborús témákban is, s ő jött el velem Szibériába, a természetfilmek televíziós fesztiváljára. Máig ott látom magam mellett a fedélzeti korlátnál, amikor a hantik és manysik földjén tóvá szélesedő Irtisen lebeg hajónk az Ob torkolata felé.

Este hangverseny, zsúfolt ház. Rey Etelka különös tehetségével ismét egy fiatal, de már nagyon befutott zongoristát győzött meg arról, hogy neki feltétlenül föl kell lépnie a Magyar Intézetben, az Arthèmes Egyesület közönsége előtt. Aurèle Marthan *négy évesen* kezdte zongorista karrierjét – áll az életrajzában. S én újra és újra beleborzongok: vannak kisfiúk, akik ilyenkor még bepisilnek, és kizárólag kisautókat hajlandók tologatni. Az Isten adta tehetség mellett egészen különleges motiváció, pedagógusi képesség és a családi háttér szerencsés csillagállása kell ahhoz, hogy egy ilyen karrier elinduljon, és törés nélkül végighaladjon a szükséges stációkon.

Február 9. kedd

Tegnap este a Jeu de Paume-ban rendezett nagy képzőművészeti mustrát néztük meg a Concorde-téren; örömmel fedeztünk fel magyar kiállítót. S hogy a mai nap se teljen el festészet és grafika nélkül, délután Thomas Schreiber özvegyének, Pascale-nak galériáját keresem fel az Eiffel-torony közelében. Ő az, aki – mint már a Saul fia díszvetítése kapcsán említettem –, szeretné férje hagyatékát egyben, csorbíthatatlanul Magyarországra juttatni. Természetesen ez a kívánság mostani meghívásom legfőbb motívuma is, amellet, hogy jó alkalmat kínál a bensőséges LeHalle galéria képeinek megtekintésére. Most sincs jobb ötletem madame Schreiber számára, mint a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély, ahol a Fejtő-hagyatékot is őrzik – és remélhetőleg hamarosan fel is dolgozzák.

Este ismét Chaire tournante, vagyis forgó katedra. Közös rendezvényünk az INALCO-val, a Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézetével. Gyéren teltek meg a széksorok, és most akár kárörvendő is lehetnék, mert az általam egyáltalán nem kedvelt Lukács György egyik kedvenc teóriájáról, az emberi tevékenység kapitalista árucikké válásáról tart előadást Szigeti Attila kolozsvári filozófus. Az est házigazdája Kányádi András, a híres erdélyi költő kisebbik fia, aki hosszú évek óta az INALCO tanára. (Testvérével, Sándorral néhány évig kollégák voltunk a Magyar Televízióban.) Együttműködésünk szabályai szerint a témát

és az előadót is ők választották. Ezt akár menetegetőzésképpen is szükségesnek tartom megjegyezni...

Február 10. szerda

Délután gyerekfarsang az intézetbe járó magyar gyerekek számára. Persze, nagy az izgalom a kicsik és szüleik körében, hiszen az esti vacsoránál nem mindegy, melyik gyerek számol be könnyes vagy örömteli hangon a jelmezfelvonulás eredményéről. Meglepetésként néhány gyerekdal, „lassú dudálás” és ugrós erejéig bemutatkozik új zenekarunk, a Balassi-banda: Laposa Julcsi hegedül, jómagam a brácsa, Szóts Péter pedig a cselló vonóját húzogatja. (Péter valódi őstehetség: a Bartók Szakiskolában dobolni, s egy kicsit zongorázni tanult, de a harmóniaérzéke kiváló, így már „csak” a vonótechnikát kellett elsajátítania néhány nap alatt. Becsületére legyen mondvá, a ritmuskísérethez szükséges tizenöt-húsz hang erejéig ez kiválóan sikerült...

Este – az öt gráciával történt megállapodásunk alapján – a Dumakavics tartja első idei rendezvényét a házban. Az OECD főtitkárának tanácsadóját, Mathilde Mesnart hívták meg, hogy tartson előadást a gazdasági együttműködési szervezet válságmegelőzési stratégiáiról. A rendezvényre a mozitermünket ajánlottuk fel, s az ötven személyes vörös-kék szalon jól vizsgázik: kollégáimmal elégedetten állapítjuk meg, hogy az egyébként elég ritkán használt mozi kiválóan alkalmas hasonló kiselőadások megtartására.

Február 11. csütörtök

Délelőtt a V4-es igazgatókkal tartunk programozó megbeszélést. A helyszín ezúttal a Lengyel Intézet, már ami használható belőle ebben a Goujon utcai palotában, a Szajna jobb partján, közel ahhoz a helyhez, ahol szegény Diana életét vesztette. Az 1994-es tüzeset óta valami rejtélyes oknál fogva még mindig nem teremtettek olyan helyzetet lengyel barátaink, hogy a francia hatóságok ráúthassék az összes pecsétet működési engedélyükre. Így az itteni tevékenységük csak néhány irodára korlátozódik, az épület nagy része kihasználatlan. A sok viccelődéssel tarkított megbeszélésen körvonalazódnak egy őszi közös kiállítás, előadás- és koncertsorozat tervei, amelyet áprilisban, a PMI-ben tartandó összejövetelen véglegesítünk majd.

Este jótékonyági hangverseny Böjte Csaba erdélyi árvái számára. Úgy volt, hogy Csaba testvér személyesen jön el a Katolikus Misszió által rendezett hangversenyre, de egy hivatali ügye miatt az utolsó pillanatban lemondta a párizsi

látogatást. Szép üzenetét videófelvételen játsszuk be a közönségnek. Zsúfolt ház előtt Gődény Márta zongoraművész, Hadady László oboista, Alain Meunier csellista és Amaury Coeytaux hegedűművész ad elő népszerű zeneműveket – természetesen kirobbanó sikerrel. A hangversenyt követő szeretetvendégséget valamennyien Suba néninek köszönhetjük.

Február 12. péntek

Koraeste a Szajnához ballagok le szépen felöltözve. Már hetekkel ezelőtt megérkezett egy díszes meghívó az Institut de France egyik „tagszervezetének”, az *Académie des inscriptions et belles-lettres*-nek újévi fogadására. (A struktúra megértéséhez az egész francia akadémiai szervezetről önálló fejezetet, ha nem könyvet kellene írni. Emitt legyen elég annyi, hogy az Institut de France öt tudományos és művészeti akadémiát egyesít, ezeknek biztosít működési keretet, s ezt teszi többé-kevésbé zökkenőmentesen Colbert kora, vagyis az 1600-as évek közepe óta.) Az engem meghívó irodalmi és nyelvészeti akadémia elsősorban az ókori, a középkori és a keleti iratokat tanulmányozza, de kutatásait újabban kiterjesztette a klasszicizmus korára is. Ötven rendes tagot számlál, ezek mind franciák, de van negyven külföldi „társult tagja” is – köztük magyarok –, valamint száz levelező tag a világ minden részéből, beleértve természetesen Franciaországot.

Az akadémiáknak nem elnökük, hanem „örökös főtitkáruk” van. Meghívómat Michel Zink írta alá, akit az alapos átvizsgálás és a ruhatár igénybevétele után hamarosan alkalmam van megismerni. Hórihorgas, erősen hiányos hajú úrhoz kísérnek, aki úgy üdvözl, mintha évtizedek óta ismernénk egymást. Monsieur Zink fő kutatási területe a középkori francia irodalom, de ő maga is ír regényeket. Az egyik egy középkori történet, ez még rendjén volna, de a másik kettő témája ugyancsak meglepő: két detektívregény korunk évtizedeiből...

Természetesen egy ilyen fogadás nem alkalmas mélyen szántó és részletes megbeszélések lefolytatására. Megállapodunk egy közeli találkozás megszervezésében, aztán mindketten lépünk tovább újabb üdvözlésre és felszínes csevegésre. Mondanom sem kell, Zink úr van előnyben, hiszen én gyakorlatilag senkit nem ismerek. Félórás ottlétem alatt Philippe Bonnichon-al, az akadémia tengeren túli szekciójának elnökével és Oivond Andersennel, a norvég tudományos és művészeti akadémia főtitkárával beszélgetek a legtöbbet a két leghálásabb témáról: országainkról és Párizsról.

Meg kell jegyeznem, Michel Zinkkel kiküldetésem négy éve alatt valóban élő és rendszeres kapcsolat alakult ki. Személyében magyarbarát, szívélyes és szerény tudósembert ismertem meg.

A fogadásról az intézetbe sietek vissza, mert baráti társaságunk szervezi és rendezi a mai előadást. A neves helytörténész, múzeológus, a budapesti kávéházi élet kutatója, Saly Noémi a vendég. Elbűvölő előadó. Sem ő, sem közönsége nem csinál gondot belőle, ha néha belegabalyodik egy-egy francia kifejezésbe vagy nyelvtani formulába, sőt, ilyenkor előtörő bájos öniróniája csak növeli mondanójának sikerét. Megelőzhette jövetelének híre, mert pótszékekért kell szaladgálnunk a kezdés előtti percekben. És nem is okoz csalódást: világos, szellemes, jól illusztrált előadást hallhatunk a budai, pesti és budapesti vendéglői, kávéházi kultúráról a török kortól napjainkig.

A Baráti Társaság jóvoltából közönségünk a valóságban is megismerhet magyaros ízeket a földszinti büféasztaloknál.

Február 13. szombat

A Le Monde mai számában Stéphane Braunschweig, az Odéon új igazgatója színházművészeti hitvallását ismerteti, egyebek között kitérve a francia és külföldi előadások kölcsönös bemutatásának szükségességére is. A riporter kérdésére, hogyan lehet európai színházat csinálni, a rendező-igazgató politikai fejtegetésbe kezd, amelynek során megállapítja: *„Kérdésekkel, ellentmondásokkal és problémákkal terhelt Európában élünk. Vannak dolgok, amelyek összekötnék minket, s vannak olyan országok az európai rendszeren belül, amelyek eltévesztik az ajtót az alapvető értékeinket illetően. Magyarországra és Lengyelországra gondolok, mely utóbbiról Krystian Lupa (neves lengyel rendező HJ) azt mondta, még rosszabb, mint Magyarország. Az a mód, ahogy a menekültek áradatát fogadják az országok, jól mutatja, hogy nincs homogén európai álláspont. Vannak közöttük, amelyek kifejezetten idegengyűlölő magatartást tanúsítanak, mások befogadóbbak, de ez nem akadályozza meg idegengyűlölő mozgalmak kialakulását.”*

Ha nem ezt írná, a Le Monde valószínűleg le sem közölné...

Február 16.

Érdekes és különös este: Frigyesi Niran Judit budapesti népzenekutató előadása a budapesti askenázi zsidók titokban gyakorolt hitéletéről a kommunizmus évei alatt. (Beszélgető partnere Forgách András író és Simha Arom népzenekutató.)

Niran Judit, ez a törekeny, kortalan asszony, több hazai és külföldi egyetem professzora. Eredetileg Bartók-kutató, de a hetvenes évek óta szinte minden energiáját a kelet-európai zsidók tanulmányozására és bemutatására fordítja. Nem

lehetett könnyű feladat a totalitárius, vallásellenes rendszerben ezzel a témával (sem) foglalkozni. S ami különösen izgalmassá teszi munkásságát: kutatásainak eredményét nem csupán tanulmányokban, hanem, regényben, színpadi művekben és rövidfilmekben is közreadta. Intézetünkben megrendezett estjének – filmje alapján – az *Espaces/rêves* (Terek, álmok) címet adtuk, de ugyanilyen kifejező lett volna a más műveiből kölcsönzött *Eltűnő hangok* vagy a *Jelek a vízben* is. Utóbbi a regényének címe. Költői, felkavaró olvasmány. Dedikált példányát még azon a héten végigolvasom, s igazán ebből válnak érthetővé számomra azok az utalások, amelyek a kerekasztalt követő éjszakai beszélgetésünk során Judit részéről elhangzanak. (Amikor manapság fölteszik a kérdést ismerősem, hiányzik-e Párizs, egyebek között éppen az ilyen „levezető” beszélgetések miatt válaszolok igennel.)

Február 18. szerda

Vacsoravendégeink vannak: Károlyi György nagykövet és felesége, Angelica. A kissé hiányos Herendi étkészlettel és a nem kevésbé foghíjas intézeti evőeszközkollekcióval próbálunk rangosan megteríteni a nagyszobában. Most szembesülünk azzal, mennyire szegényes ez az elődeink által itthagyt, minimalista IKEÁ-s bútorzat. Amúgy kellemes, érdekes este, sok régi történettel.

Február 19. péntek

Tegnap baráti társaságunk – mármint, az intézeté – tartott vezetőségi gyűlést, amelynek során ismertettem 2016-os programunkat. Muzsika füleimnek, hogy a kincstárnok, André Boizard bejelentette: a társaság ezer euróval járul hozzá műsoraink megszervezéséhez.

Ma este pedig már másfajta muzsika csendül fel: nagy nyilvánosság előtt bemutatkozik kis zenekarunk, a három tagú Balassi-banda. Az alkalmat egy olyan magyar táncház kínálja, amelyet párizsi-strassburgi Körösi Csoma-ösztöndíjasunk, Riczu Dalma eddig a Katolikus Misszióban gépzenére szokott megtartani. Julcsi rutinosan vezényli a tempót, Szóts Péter remekül debütál kishőgősként, s immár a repertoárunk is elegendő egy egész esti multság végigmuzsikálásához. Dalma dunántúli ugrósra és csárdásra, valamint széki táncokra igyekszik egyengetni a harminc-negyven fős közönség lábát. Este tizenegykor már fáradtan abbahagynánk, amikor a zene hallatán tucatnyi francia és magyar egyetemista tódul be az utcáról. Kezdhetjük újra az egészet. Sebaj. Szórakoztató, egyszersmind szakmailag is érdekes látvány, mennyire másként botladozik és ugrabugrál egy kezdő francia táncos, mint egy magyar.

Február 22. hétfő

Messzire eljuthatott *Kő a kövön* című kiállításunk híre, mert délután Haïm Korsia, Franciaország főrabbija érkezik meg az intézet elé nagykövetség kíséretében. Az algériai szefárd zsidó felmenőkkal rendelkező, alacsony, szakállas, élénk tekintetű főpap 2014 óta viseli ezt a magas tisztséget. Szemmel láthatóan nem protokoll-látogatásra érkezett: minden egyes tárlónál hosszú percekig tölt el, figyelmesen hallgatja művészeti titkárunk, Baranyai Judit magyarázatát. Tény, hogy a kiállítás rendkívül informatív, s ha még egy magyar múzeumlátogató számára is számos újdonságot, érdekességet rejt, elképzelhető, milyen érdeklődést kelthetnek egy algériai franciában az eltűnt kelet-közép-európai vidéki zsidó kultúra rekvizitumai.

A főrabbi csaknem egy órát tölt a kiállítótermekben, aztán a nagykövettel hármassban levonulunk az irodámba. Itt viszont bennünket ér meglepetés: vendégünk egy magyar származású példaképéről, a budapesti születésű, 1942-ig itt élő Émeric Deutsch pszichológusról kezd beszélni. Korsia könyvet írt Deutsch Imre regényes, sok szenvedéssel teli életéről. A háborús munkaszolgálatról, kétszeri szökéséről, az emigráns évekről, párizsi otthonra találásáról. (Deutsch a hetvenes években a legnagyobb francia közvéleménykutató intézet, a SOFRES elnök vezérigazgatójaként vált ismertté a szélesebb közvélemény számára, amellyel, hogy párizsi zsidó közösség egyik meghatározó alakja.) Búcsúzóul a főrabbi megígéri, hogy küld egy dedikált példányt könyvéből, s ígérte meg is tartotta.

Február 26. péntek

Ha már szóba került a háború: ezen az estén Ravasz Balázs *Az elfelejtett katonára* című filmjét vetítjük mozitermünkben. Ismert történet: egy oroszországi elmeorvosintézetből a háború után ötvenöt évvel sikerül hazahozni egy magyar hadifoglyot, a nyírségi Toma Andrást. Kelet-Lengyelországban esett fogságba 1945 januárjában, de súlyos mentális betegségei miatt a szovjet katonai hatóságok 1947-ben a Kelet-Európai síkság legszélére, egy Kotyelnycs nevű településre küldték elmeorvosintézetbe. Ezzel aztán ki is került a hadifogoly-nyilvántartásból, s mind a Szovjetunióban, mind Magyarországon elfelejtkeztek róla. Ravasz Balázs a holtta nyilvánított hadifogoly regényes életéről készített dokumentumfilmet. Az intézeti vetítés alkalmából sikerült megszerveznünk párizsi útját, s én kétszeres örömmel beszélgetek vele a film előtt és után. Egyrészt jól ismerem édesapját, a Németországban élő Ravasz Ákos filmrendezőt, másrészt a téma is igen közel áll hozzám. Tán mondanom sem kell, nézőink döbbenettel, pissenés nélkül követik ezt a valóban rendkívüli történetet.

Vidéki hétvégénk volt, nem is a közelben: Lyonba és Grenoble-ba hívtak meg az ottani magyarok. Mint új igazgatót, bemutatkozó látogatásra, mint zenészt, táncházat muzsikálni.

Kis zenekarommal és Pannival szombat kora reggel vágunk neki az öt órás útnak. Bizony jól jön a védettséget biztosító diplomatarendszám az autópályán, amikor a Párizs környéki dugók okozta időkiesést kell behozni.

A lyoni Magyar Házat a dimbes-dombos város egyik púpján találjuk meg. A célnak tökéletesen megfelelő kis villa, amelyet magyarjaink néhány francia egyesülettel közösen használnak. A nagytermen kívül méretes konyha, egy kisebb iroda, s ami talán a legfontosabb: több ezres könyvtár várja látogatóit. A könyvtáros egy nyolcvanas éveit taposó – vagy inkább tipegő – tündéri idős hölgy, Kiss Ilona, egykori orsolyarendi nővér. Élete maga egy regény, egyszerűen megírja valaki. Az 1962-es első nagy kádárista egyházüldözések idején le tartóztatták, később egy látogató útlevelemmel Nyugaton „felejtette magát”. Franciaországban folytatta rendi hivatását, s közben folyamatosan képezte magát a Vatikánban is. 1993-as nyugdíjba menetele után alapította meg a lyoni Magyar-Francia Egyesület könyvtárát.

Maga az egyesület 1947-ben jött létre, méghozzá Magyarországon „raboskodó” egykori francia hadifoglyok hálájának kifejezéséeként. (Mert a német táborokból megszökött francia foglyok magyarországi életét – mint azt Paul Lemaire példáján keresztül is láttuk –, a legkevésbé sem lehet rabságnak nevezni.) A háború után hazatérve úgy gondolták, valamiképpen ki kell fejezniük hálájukat az emberséges bánásmódért, s megalakították a Rhône-Alpes Magyar-Francia Baráti Társaságot. Az egyesületet később egy volt 56-os felkelő, Prohászka Péter vezette, amíg csak egészségi állapota ezt lehetővé tette. Gábor Áron vette aztán át az elnökséget a 2010-es évek elején, egy fiatal lyoni egyetemi oktató, aki ugyancsak természettudós feleségével Erdélyből vándorolt ki, hogy előbb Amerikában, majd Franciaországban fusson be egyetemi karriert. De hát a székely vér nem válik vízzé: Áron és Anikó újra életet lehelt a Magyar Ház falai közé, s ebben nagy szerepet játszott a népzene és a néptánc iránti szeretetük, nosztalgiajuk is. A Körösi Csoma Sándor ösztöndíjasok segítségével rendszeres foglalkozásokat szerveztek gyerekek és felnőttek számára. Az összefüggések jutalomjátéka a negyedévente megtartott táncház, tánctanítás.

Nos, ebbe a miliőbe csöppen be kis párizsi csapatunk. Sok idő nincs az ismerkedésre, máris hangolni kell és muzsikálni. Bár az ujjaim estére már tele vannak vízhólyaggal, a húrok parázsként égető fájdalmát feledteti a kéttucat magyar és francia táncos egyre ügyesebb dobolása, pörgése-forgása. Tíz óra felé ér véget a mulatság. Pannival szállásunk Áronéknál van, de a vetett ágy egyelőre

csak fikció: a francia szokásoknak hódolva kései vacsora következik előbb, jófajta borokkal és hosszú beszélgetéssel.

Vasárnap csak egy kicsit lehet belealudni a délelőttbe, mert máris indulunk Grenoble-ba, ahol a lyonihoz hasonló táncházat rendeznek az ottani magyarok. A térképen nincs nagy távolság a két város között, mégis eltart vagy két óra hosszat, mire beérünk az Alpok fenséges nyúlványai közé. Grenoble neve elsősorban az itt rendezett téli olimpiával vált világszerte ismertté, de az egyetemére és tudományos életére legalább ennyire büszke lehet. A magyar egyesületet is egy neves fizikus, a Grenoble-i Egyetem professor emeritusa, Reményi György vezeti. Joviális, életvidám úr, amolyan egyszemélyes intézmény, aki nélkül szegényebb lenne a szórványmagyarság kulturális élete. Feleségével, Mártával, éjt nappallá téve szolgálják a magyar ügyet. Patetikusan hangzik, de így igaz.

Az itteni Magyar Ház kevésbé hangulatos, mint a lyoni: egy lakótelep funkcionista művelődési házát bérlik ki alkalmanként honfitársaink. A házigazdák soraiban örömmel fedezem fel Fodor Jenőt, akivel még Nyáry Judit társaságában ismerkedtem meg Párizsban 1993-ban, mint egy magyar ifjúsági szervezet aktivistájával. Azonos nevű édesapja köztisztletnek örvendő idős 56-os harcos.

Itt már kevesebben állnak be a körbe, mint Lyonban, de a hangulat semmivel sem rosszabb. Le a kalappal a „KCSP”-ösztöndíjasok előtt: a helyi amúgy is lelkes szervezők jobbkezeként új szint visznek az egyesületi életbe. Este Reményiék vendégei vagyunk, akik Grenoble egyik falusias elővárosában laknak. A társalgóból éppen a Vercors-hegység fenséges sziklatömbjeire látni. Hej, de megdobbanna most egy francia partizán szíve! Innen, a Grenoble feletti hegyekből indult ki a maquisard-ok szervezkedése a német megszállás alatt. Egy francia grafikus-író, Jean Brüller, igen fantáziadúsan Vercors illegális néven vett részt az ellenállásban, s később is megtartotta ezt az írói álnevet. (Kíváncsi lennék, volt-e Mont Blanc vagy Aiguille Verte nevű ellenálló is...)

Igen csak hosszúra nyúlna ez a visszaemlékezés, ha minden ilyen kedélyes vacsora történeteit elmesélném. De nem tudom megállni, hogy az elnök úr, Gyuri barátom édesapjáról szóló 1956-os históriát meg ne említsem. Reményi Sándor a Magyar Állami Operaház neves művésze volt. Amikor 1956 decemberében újra nyitották az épületet, Johann Strauss Cigánybáróját tűzték műsorra. Az új hatalom talán azt gondolta, ebbe biztosan nem lehet politikát csempészni. Ám amikor ahhoz a jelenethez értek, hogy a magyar husárok – Reményivel az élen – bevonulnak a színpad közepére, a közönség tombolni kezdett. Nem véletlenül: a husárok ugyanis tüntetésszerűen hatalmas nemzeti zászlóval érkeztek, s jó sokáig ki sem mentek onnan. Már a vasfüggönyt is leengedték, az ügyeletes rendőr pedig kétségbeesésében a BM-be telefonálgatott. Jó félóra múlva tudták csak folytatni az előadást.

Március 1. kedd

Schuster Andrea és Isabelle Oehmichen hegedű-zongora koncertje. Magyar-francia hangversenyként hirdettük meg, de a szentendrei Schuster Andrea mellett Isabelle-t is erős szálak fűzik Magyarországhoz. Férje, Vincent Bérczy magyar gyökerekkel rendelkezik. Édesapját, Bérczy Tibor filmrendezőt krónikám első részében már bemutattam. Szó, ami szó, már akkor is említhettem volna a tehetséges fiatal zongoraművészt, hiszen Tibor nagyon büszke volt szép és tehetséges menyére, aki azóta szép karriert futott be. Isabelle most a senlis-i Cziffra Alapítvány művészeti igazgatója, de a koncertezéssel sem hagyott fel. Mind Magyarországon, mind Franciaországban gyakran lépnek fel Schuster Andreával. Ezen az estén Chopin, Liszt és Beethoven műveket hallunk tőlük.

Március 2. szerda...

...**m**ég hozzá könyvszerda. Havi sorozatunk keretében ezúttal Alexis Léonas észt-magyar szerkesztő *Muse, étrangère* című XVIII. századi, francia nyelvű európai költészeti válogatását elemzi a szerzővel Sylvain Menant irodalomtörténész, Guillaume Métayer műfordító és Robert Vigneau költő. A nagy fogás itt Menant professzor, aki a francia Irodalomtörténeti Társaság elnöke, a XVIII. századi francia irodalom elismert kutatója. Egyébként nem csodálom, hogy elfogadta fiatalabb kollégái meghívását, mert maga a kötet rendkívül érdekes és újszerű lehet egy francia szaktudós számára: mit és miért irkáltak össze kelet-európai írók, költők franciául az elmúlt évszázadokban? Közönségünk mindjárt példákat is hallhat Szili Gabriella énekesnő és Dinnyés Soma zongoraművész tolmácsolásában. Az est másik nagy élménye számomra Guillaume Métayer szereplése. Ez a rendkívül szerény, barátságos fiatalember műfordítóként, irodalomtörténészként a magyar kultúra tehetséges és sok reményre jogosító nagykövete Franciaországban. Egy évtizeden belül méltó utóda lesz Aurelien Sauvageot-nak és Jean Perrot-nak.

Március 4. péntek

Varga Krisztina elsőbeosztottal a hivatalában keressük fel Marie-Jeanne Caudron de Coquereaumont miniszteri tanácsos asszonyt, a francia Külügyminisztérium Protokollosztálya igazgatóját, hogy konzultáljunk a budapesti központ által megfogalmazott kérdésekről. Íjgyártó kulturális államtitkár

egy táviratában ugyanis arra utasította a párizsi nagykövetséget, puhatolja ki, hogyan állnak a franciák a Párizsi Magyar Intézet külügyi „bekebelezéséhez”. A kérdés jobb megértéséhez tudni kell, hogy a kultúrintézetek státuszáról 1989-ben részletes egyezményt kötött a magyar és a francia állam, s ebben leszögezték, hogy csak az intézetek igazgatói és igazgató-helyettesei minősülnek diplomatáknak. Tehát csak rájuk, irodájukra és lakásukra vonatkoznak a Bécsi Konvenció által biztosított diplomáciai mentességek és jogosítványok.

Nem volt könnyű időpontot kapni az igazgató asszonyhoz. Mi is vagy egy hónapot vártunk rá, hogy végre színe elé járulhassunk. A Külügyminisztérium hatalmas épületegyüttesének egyik oldalbejáratán közelítjük meg a protokoll-osztályt. Meglep, mennyire kopott és szürke folyosó vezet az igazgatói irodába. Mintha egy ormánsági községházán keresnénk a polgármestert.

A hölgy filigrán, nehezen mosolygó, tipikus hivatalnok. Egész lénye tökéletesen megfelel valószínűtlenül cirkalmas nevének. Egy jogásznő társaságában fogad minket, s rögtön a tárgyra tér. Látszik, hogy felkészült az iratokból, de azért kéri, foglaljuk össze szóban is kérésünket. Krisztina ismerteti a külföldi magyar intézetek magyarországi jogi környezetében bekövetkezett változásokat, nevezetesen, hogy ezek január 1-je óta a Külügyminisztérium felügyelete alá tartoznak. Hangsúlyozza a párizsi intézet továbbra is meglévő szakmai önállóságát, a kulturális programok tekintetében önálló gazdálkodását. Én kiegészítésként hozzáteszem, hogy az intézet továbbra is nyitva áll a nagyközönség előtt, az adminisztratív változások nem érintik a rendezvények, illetve a könyvtár, nyelvi oktatótermek szabad látogathatóságát. Mi tehát a francia külügy álláspontja az intézet státuszát illetően?

Az igazgató asszony – mintha rosszul hallotta volna – visszakérdez: az intézet valóban az eddigi megszokott módon áll-e a közönség rendelkezésére. Igenlő válaszukra tanárosan leszögezi: ebben az esetben – a követtanácsosi rangban lévő igazgató irodáját és lakását leszámítva – az épület nem esik diplomácia védelem alá, hiszen az immunitás és a nyitott funkció kizárja egymást. Marie-Jeanne de Coquereaumont álláspontja szerint az egyébként diplomata kiküldött kultúrattasék irodáit sem illeti meg az immunitás. (Ezen véleményét részletesen nem indokolja meg.)

Mindezekből az is következik szögezi le – hogy a PMI, bár a Követség részeként működik tovább, a francia közjogi normák és nem a Bécsi Konvenció hatálya alá tartozik. Ennek megfelelően működése során pl. adóvisszatérítésre sem tarthat igényt.

A következő kérdés, az intézet esetleges jövedelemszerző tevékenysége. Egyetértünk abban, hogy bár azt magyar részről még egy állampárti kormány írta alá, továbbra is az 1989-es államközi egyezményt kell irányadónak tekinteni. Ennek értelmében a Párizsi Magyar Intézet (és budapesti francia

megfelelője) jövedelemszerző tevékenységet nem folytathat, de hozzájárulást kérhet a résztvevőktől programjaihoz. És egy igazi franciára jellemző módon az aligazgató azt is természetesnek tartaná, ha egy kis kávézót nyitnánk az intézetben, hiszen „ez hozzátartozik a kultúra terjesztéséhez”.

Félórás megbeszélésünk végére De Coquereaumont asszony egészen feloldódik. Barátságos szavakkal méltatja intézetünk ideális elhelyezkedését és működésének fontosságát. Mi sem természetesebb, mint hogy mi is bátorítjuk programjaink látogatására.

Azóta sem hallottunk egymásról...

Március 6. vasárnap

Újabb érdekes meghívás: a tours-i magyar-francia baráti társaság, az Association Amitiés Touraine-Hongrie lát vendégül minket az egyik Hotel Mercure-ben. (Több ilyen is van Tours-ban.) A látogatás apropóját bemutatkozásom mellett a közelgő nemzeti ünnep adja. A rendezők felkérték, hogy az ünnepi ebéd keretében tartsak előadást a 48-as forradalomról. Többszörösen is örülök a meghívásnak. Egyrészt Tours gyönyörű város a Loire partján. Több évtizedes családi emlékek fűznek történelmi utcácskáihoz még abból az időkből, amikor Skodával és egy öreg bogárhátú Volkswagennel csavarogtunk Franciaországban.

Aztán, hogy fennköltebb dolgokat is említsek, itt van eltemetve Szent Márton, aki köztudomásúlag a pannóniai Savariában, Szombathelyen született, így a két város egyenes szálon köti össze országainkat. És nem utolsósorban az 1990-ben alapított egyesület az egyik legbuzgóbb társaság a franciák és magyarok közti kapcsolatok ápolásában, jóllehet született magyart itt csak mutatóban találni. Sajnos, az alapító, Teleki de Gérando Judith ma már ágyhoz kötött beteg, de az egyesületet vezető Jusseaume-házaspár – Rose és Philippe –, mindent megtesz, hogy méltóképpen helyettesítse.

A Hotel Mercure Tours Nord a város feletti egyik kis dombon épült. Különtermében öt-hat kerekasztalt terítettek meg, ahogy az az ilyen félig ünnepélyes, félig baráti összejöveleteken szokás. A desszert előtt tartom meg némiképpen rendhagyó előadásomat. Rendhagyó, mert a forradalmi események felidézése helyett inkább annak egy érdekes utóhatásával, a Petőfi-legendával foglalkozik. Sok-sok képpel lépésről lépésre próbálom bemutatni, miként vezette le az elkövetkező másfél évszázadban a magyar társadalom azt a trumát, amely a szabadságharc elbukásával és egyik legnagyobb költőjének harctéri eltűnésével érte.

Jó érzés megtapasztalni a magyar történelem, a magyar kultúra iránti őszinte érdeklődést. Philippe Jusseaume ráadásul történelemtanár a helyi gimnáziumban; kérdései pontosak és lényegre törőek, s főleg nyoma sincs bennük

annak a lekezelő, már már tüntető és szándékolt tudatlanságnak, amely sajnos sok franciát jellemez, ha Kelet-Közép-Európáról esik szó.

Igen jó hangulatban és gyorsan telik el a délután. Természetesen nem mehetünk el anélkül, hogy be ne köszönjünk Teleki de Gérando Judithoz. Ahhoz képest, amilyen híreket kaptam állapotáról, meglepően fitten és fiatalosan fogad, bár ez a lendület szemmel láthatóan csak a lakására korlátozódik. Örömmel és egy kicsit az elszállt idő feletti nekibúsulással elevenítjük fel húsz évvel ezelőtti emlékeinket.

Március 8. kedd

Ma délután megnyílt a *Chefs d'oeuvre de Budapest* című kiállítás a tőlünk néhány lépésnyire lévő Musée du Luxembourg-ban. Óriási jelentőségű esemény ez, amelyet már hetek óta óriásplakátok hirdetnek a Luxemburg-kert környékén. A budapesti Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Galéria nyolcvan kiemelkedő jelentőségű alkotását hozta el Baán László és csapata Párizsba. Dürer, Lucas Cranach, Tiepolo, El Greco, Manet és mások csodái mellett nyár elejéig most a Luxemburg-kert híres múzeumában láthatók egyebek között Rippl Rónai, Mednyánszky és Munkácsy Mihály híres művei. Jó érzés, hogy nap, mint nap a kaposvári mester *Nő madárkalitkával* című zsánerének óriásplakátja tűnik a szemembe, ha kinézek az intézeti lakásunk erkélyén.

Bár a nagyközönség csak holnaptól láthatja a kiállítást, már a protokollmegnyitó előtt is hosszú sor alakul ki a múzeum bejáratánál. A Musée du Luxembourg egy intim kis ékszerdoboz a Szenátus tőszomszédságában. Néhány terem csupán, ezért ha nagy tömeg gyűlik össze, nehéz elmerítkezni a képek varázsában. Márpedig most nagy a tömeg, s csak sűrűsödik, amikor munkatársai gyűrűjében feltűnik Gérard Larcher, a Szenátus elnöke. A Szépművészeti Múzeum főigazgatója, Baán László és nagykövetünk lépdel vele képtől képig. Amint a közelembé érnek, Károlyi bemutat Larcher-nak. Néhány szó elég, hogy a szenátor memóriájában is felvillanjon huszonkét évvel korábbi találkozásunk képe az 1994-es magyar parlamenti választások előestéjén. „*Hogyne, nagyon jól emlékszem Önre – biccent mosolyogva. – Izgalmas napok voltak...*”

Este 8-kor díszvacsora a Szenátusban a kiállítás megnyitása alkalmából. A nagyköveten és Baán Lászlón kívül ketten vagyunk még magyarok Baranyai Judit művészeti titkárral. Larcher elnök mond ünnepi köszöntőt, s egyszer csak mit hallok: a nevemet, s azt a kettőnk számára emlékezetes történetet, amikor 1994-ben Larcher jobbközép pártja az MDF választási kampányát igyekezett segíteni. Judit meglepődve kapja fel a fejét: „*Ti ismeritek egymást a Larcher-val?*” Szó, ami szó, én sem gondoltam volna, hogy a veterán francia politikusban egy

villanásnál több emóciót vált ki délutáni találkozásunk, s beleszövi megnyitójába a magyar-francia kapcsolatoknak ezt a felhőtlen időszakát.

Március 10. csütörtök

Estére kissé összetorlódnak az események: ma nyílik *Le temps des asiles* (szabad fordításban: elmegyógyintézetek ideje) című rendkívül érdekes képzőművészeti kiállítás. Nem illik tán, hogy dícsérő jelzőkkel halmozom el saját programunkat, de kétségtelen tény, hogy a budapesti Pszichiátriai Intézet – közismertebb nevén: Lipótmező – ápoltságainak alkotásaiból rendezett tárlat egyszerre ad vizuálisan sokkoló és esztétikai élményt. A földszinti és emeleti termeinkben kiállított grafikák, festmények, szobrok és használati tárgyak az 1930-as években készültek Angyalföldön, illetve Lipótmezőn. Annak idején főként terápiás céllal kaptak az ápoltak lehetőséget arra, hogy nem ritkán bizzarr gondolataikat vizuálisan is kifejezzék. A gyűjtemény a háború alatt komoly károkat szenvedett, de az alkotások egy részét sikerült megmenteni és azóta több alkalommal bemutatni. A párizsi kiállítás talán az első a külföldi bemutatók sorában. Ez meglátszik az érdeklődésen is: csaknem tele a földszinti nagyterem, amikor Faludy Judit művészettörténész felolvassa megnyitó előadását.

Sokáig nem időzhetek a vernisszázs közönségével, mert máris szaladnom kell a követségre, ahol hamarosan kezdődik a március 15-i nemzeti ünnep alkalmából rendezett diplomáciai fogadás. Bár az elmúlt húsz évben a nagykövetség épületét többször is átépítették, a fogadótér semmivel sem lett nagyobb a korábbiakhoz képest. (A parkolási lehetőségek pedig egyenesen siralmasak a környéken.) Aki járt már ilyen eseményen, tapasztalhatta, hogy a meghívottakat a diplomaták sorfala fogadja. Így is mondják egymás közt: „*Te mikor állsz a falban?*” Félperceként mosolyogni, kedves üdvözlő szavakat motyogni, kezét szorítani és egy laza kézmozdulattal beljebb tessékelni az érkezőt – félórán keresztül ennyi a feladat, s nem is kevés.

Most éppen jó az idő kint, terrorveszély sincs, így közel kétszázan tolonganak az amúgy százhusz főre méretezett teremben. Amikor már csak elvétve ballag föl egy-egy estélyi ruhás pár a lépcsőn, nagykövetünk elmondja ünnepi beszédét, s kezdődhet az est fénypontja, mesterszakácsunk magyaros étkeinek eredeti, vagy „újragondolt” formában történő feltálalása. A követségnek szerencséje van szakácsával, a fiatal, mindig mosolygós Székely Jánossal: ételkölteményei nem csak finomak és rafináltak, de még ilyen tömegben is viszonylag könnyen fogyaszthatók. S ami nekem különösen imponál: János patyolattiszta mesterszakácsi uniformisban tevékenykedik a vendégek között, s akkor sem jön zavarba, ha az ételai elkészítési módjáról kérdezzük franciául.

Tíz óra régen elmúlt, mire az utolsó, kissé kapatos vendég is kiszédül a követség kapuján. A fiatalabb munkatársak ilyenkor még maradnak. Nem csupán a konyhai személyzet romeltakarításában segítenek, hanem kármentést is végeznek: vétek lenne, ha a márkás magyar italkészlet megnyitott palackjainak tartalma a lefolyóban végezné...

Március 12. szombat

Pihenés? Szó sem lehet róla. Délelőtt 11-kor már az INALCO magyar tanszékének tanárai és hallgatói várnak kötetlen hétfégi összejövételre. Szende Tamás és Kányádi András tanár urak igencsak értik a módját, hogyan tartsák össze tanórán kívül is azt a maroknyi francia diákot, aki nehéz nyelvünk megtanulására vetemedett. Pörkölt, magyar borok és népzene – mára ennyi a recept, és szemmel láthatóan hatásos.

Este a pécsi Szélikialtó együttes érkezik Roissy-ba, március 15-i ünnepségünk főszereplője. Egyáltalán nem mellesleg régi barátaim. Ez a repüléteri fuvar tehát egyáltalán nem nyűg, sőt egy kicsit időutazás. Már a zsúfolt autópályán, a hömpölygő Péripherique-en és Champs-Élysées-n megkezdjük diákéveink, későbbi közös emlékeink föllevenítését Lakner Tamással, Fenyvesi Bélával és Rozs Tamással. Aztán némi harapnivaló és pohár bor mellett folytatjuk éjfélig a lakásunkon.

Március 13. vasárnap

Pihenés? Ugyan! Ezen a vasárnapon abszolváljuk a március 15-éhez kapcsolódó párizsi magyar rendezvényeket. Délelőtt 10-kor a 9. kerületi place Kossuthon kezdődik a megemlékezéssorozat, a magyar szabadsághős emléktáblájának megkoszorúzásával. Maga a tér francia történeti szempontból legalább annyira érdekes, mint magyar vonatkozásai miatt. Ez a három sugárut találkozását magában foglaló kereszteződés 1870 óta a carrefour de Château-dun nevet viseli, az azonos nevű városkánál lezajlott porosz-francia összecsapás emlékére. Az ötvenes években itt volt a Francia Kommunista Párt székháza, ám ezt feldühödött párizsi tüntetők 1956 őszén felgyújtották, így tiltakozván az 1956-os magyar szabadságharc szovjet eltiprása és az FKP cinkos hallgatása ellen. Az ostromnak halálos áldozatai voltak, mert a pártszékházat védő rendőrök belelöttek a tömegbe. A teret a budapesti népfelkelés iránti tiszteletből nevezték át Kossuth térnek 1957. március 15-én.

Sokáig ez a koszorúzás előkelő helyen szerepelt a párizsi magyarok nap-tárában. De a háborús és az ötvenhatos generáció kiöregedésével a helyszín egyre vesztett a jelentőségéből. Így jobbára csak a nagykövetség, a konzulátus, a kulturális intézet és a Katolikus Misszió képviselői vettek részt a Monoprix falára kihelyezett Kossuth-emléktábla megkoszorúzásán. Utolsó mohikánként idén jelezte részvételét Méray Tibor, a történelmi események régóta emigrációban élő krónikása. Tekintettel az író korára és rossz egészségi állapotára természetesen följánlom, hogy elmegyek érte 7. kerületi lakásához. Az autóban úgy kezdünk el beszélgetni, mintha legutóbbi találkozásunk óta nem huszonöt év, hanem huszonöt nap telt volna el. Méray meglepően jól tájékozott a hazai viszonyokat illetően, de mélyebb eszmecseréhez, politikai vitához nincs sem időm, sem kedvem.

Mire a helyszínre érünk, a rendőrség már lezárta az emléktábla körüli járdaszakaszt. Még szerencse, hogy ez a Monoprix vasárnap nem tart nyitva, mert a bolt törzsvásárlói aligha fogadnák lelkesen a terület blokkolását. Hamarosan megérkezik a nagykövet és Szarka Gábor katonai attasé is, kezdődhet a kis ünnepség. Maga az emléktábla nem túl impozáns, és őszintén szólva a szupermarket bejárata sem a legmagasztosabb hely a forradalmi megemlékezés számára, de ezen már nem tudunk változtatni. Sokáig amúgy sem időzhetünk, mert 11-kor már a Katolikus Misszióban várnak minket: kezdődik az ünnepi szentmise. Méray Tibor ide már nyilvánvalóan nem kísér el minket.

A misét Cibian Miklós celebrálja, aztán Leh Tibor ügyvéd, az egyháztanács elnöke mond ünnepi beszédet. Végül az elmaradhatatlan magyaros ebéd zárja az itteni megemlékezést.

Az utolsó kör: a Montparnasse-temető. Teleki Blanka sírját álljuk körül délután háromkor immáron csak féltucatnyian. Az évek során elkopott ennek a megemlékezésnek a közönsége is. A családot két hölgy képviseli – egyikük ráadásul nem is vér szerinti leszármazott –, a nagyköveten kívül csak néhány diplomata teszi tiszteletét. Az intézetből hárman jöttünk el. Károlyi György mond rövid beszédet a szokásos elegáns, arisztokratikus stílusában. Visszanézve azért jól mutatnak a kopár kövön a színes virágok.

Március 15. kedd

Legnagyobb nemzeti ünnepünk. Furcsa érzés látni, hogy Párizs utcáin zajlik a hétköznapi élet, mint ahogy zajlott nálunk is negyven éven át ezen a napon. (Sőt, ha arra vetemedtünk – például 1973-ban a pécsi jogi karon –, hogy esti gyertyagyújtást szervezzünk a 48-as téri Petőfi-szoborhoz, másnap már a rendőrségen találtuk magunkat.)

Dél előtt a Szélkiáltóval próbálok, mert ismerve amatőr muzsikus előéletemet Lakner Tamás gálánsan felajánlotta: szálljak be a zenekarba brácsával a Kossuth-nóta alatt. Mit mondjak: nem kell hosszasan kapacitálnia. Vanitatum vanitas...

Az ünnepi műsor előtt délután is van még egy önként vállalt, kedves feladatom: kiszaladok a már nehezen mozduló Sujánszky Jenőért Maisons-Alfort-ba, hadd legyen ő is részese a magyarok összejövetelének. Panni beszélget vele lakásunkon a műsor kezdetéig.

Mint minden nemzeti ünnepünkön, most is telt ház van. Az igazgatói köszöntő ilyenkor mindig kitér arra, hogy közölje francia vendégeinkkel: hiába hegyezik fülüket, legfeljebb a zene lesz érthető számukra. A köszöntők és szöveges előadások nemzeti ünnepeinken kizárólag magyarul hangzanak el.

Nagykövetünk méltatja a százhatvannyolc éve történt események európai jelentőségét, majd Fábri Anna irodalomtörténész tart előadást a nők szerepéről a forradalomban. Ezután lép színre a Szélkiáltó. Az 1974-ben alakult együttesből már csak ketten vannak alapítók: Lakner Tamás és Fenyvesi Béla. Tanárképző főiskolásként ismertem meg őket, amikor virágkorát élte Pécsen a folk-pop kultúra. A műszaki főiskolán a Marcipán, nálunk a jogi karon a Societas Leonina majd az Ergo, a tanárképzőn pedig a Szélkiáltó pengette a gitárt, húzta a vonót. Ha néha eszembe jut, milyen szépen és kifejezően zenésítette meg a Szélkiáltó Ady *Imádság háború után* című versét, máig lúdbőrös lesz a hátam.

Tamás cselesen oldja meg színpadra hívásomat. A Kossuth-nóta felkonferálásakor bejelenti, hogy szükségük lenne még egy muzsikusra: tud-e valaki háromhúrú kontrán játszani a nézők közül? Aztán „hirtelen eszébe jut”, hogy talán az igazgató úr vállalkozna rá... Persze, a közönség meglepődik, amikor fölkapom az előre odakészített hangszert. Előadásunkról fotó is készült: a négy ősz egykori diákzenész arca ezen a párizsi magyar nemzeti esten, Kossuth-nóta közben mindent elárul. Ezúton is köszönöm a fiúknak az élményt.

Ami viszont az ünnepi műsor után következik, az már kevésbé felemelő. A közönség fele sebes tempóban tör utat magának a földszinti asztalok felé, ahol a követség szakácsa és segítői már felforrósított edényekkel várják őket. Sujánszky Jenőt viszem haza, így csak félszemmel látom, hogy jólöltözött emberek, mintha az életük függne tőle nyomakodnak a sorban, hogy még véletlenül se maradjanak le jól megérdemelt pörköltadagjukról. Legalább háromnegyed óra, mire megjárom az utat Maisons-Alfortig és vissza, így már csak kollégáim elbeszéléséből tudom, hogy munkatársnőim némelyikét egyenesen lekurvázta egy-egy magáról megfélelmezett ünneplő magyar, mert nem akarta őket harmadszor is repetáztatni. Szerencsére a zenészek és az előadó adagját jóelőre félretették, így nekik nem kellett közelharcot vívniuk a vacsoráért. Az ételszagra menetrendszerűen feltűnnek a portán a francia kultúrcsövesek is. A megkü-

lönböztető jelzőt azzal érdemelték ki, hogy rendkívül jól tájékozottak a kerület kulturális rendezvényeiről. Mindenkinél jobban tudják például, hol és mikor tartanak kiállításmegnyitót, s mely intézménynél számíthat a közönség gazdagabb vendéglátásra az egyszerű pezsgőzésnél vagy borozásnál.

Jóval éjfél után bókászik az óramutató, amikor az utolsó kapatos honfit is sikerül végre szelíd, de jelentősegteljes villanykapcsolgatással távozásra bírni.

Március 17. csütörtök

A LeHalle galériába vagyok hivatalos délután, Schreiber Tamás özvegyéhez, aki ezúttal GB Zsitvaÿ képeit állítja ki. Nem időzhetek sokat náluk, mert az intézetben ma este első közös művészettörténeti programunkat rendezzük a Luxembourg Múzeummal. Az alkalmat természetesen a Chefs d'oeuvre de Budapest című kiállítás teremti meg, no és a két intézmény közelsége: miután a múzeumnak nincs olyan konferenciaterme, ahol száz fős közönség előtt beszélhetne az előadó, kézenfekvő, hogy felajánlottuk nekik nagytermünket. Laurent Salomé, a kiállítás francia kurátora elemzi a tárlaton látható leghíresebb műveket. Semmi extra, de a teremben egy gombostűt sem lehet leejteni. No ez az, amiért Párizs a kultúra fővárosa, s amit őszintén irigylek a franciáktól.

Március 22-23. kedd-szerda

A Lisztomanias tartja két napos mesterkurzusát a házban. Hétfőn ismét megérkezett a Boros-család, mert Misi is a master class tanítványai között van. Ezt a lehetőséget még ősszel ajánlotta fel neki Jean-Yves Clément, s a kis virtuóz természetesen örömmel elfogadta.

Idén Bruno Rigutto, a neves, olasz származású francia zongoraművész, akadémiai tanár a mesterkurzus házigazdája. A tanítványok alkalmi közönség előtt sorban előadják repertoárjukat, aztán a mester ízekre szedi a hallottakat. Természetesen nem illik megsértődni, igaz, Rigutto nem is törekszik arra, hogy karikírozza a hibákat, még kevésbé arra, hogy az ifjú zongorista lelkébe gázoljon.

Misi kedd esti meghallgatására beülnek a szülők, Jolán és János, de itt szemlélődik Jean-Yves Clément is. Rigutto percekig figyelmesen követi a kis srác virtuóz Mozart-trilláit, aztán felpattan, s a zongorához siet. Misike meglepően jól beszél angolul, így a mester is angolul egészíti ki mindazt, amit a kezeivel bemutat. Misi bólint, s újra belelendül. Rigutto most egy kicsit hamarabb szakítja félbe, s hosszabb narrációba kezd. A technikailag kifogástalan, de a professzor szerint egy kicsit mechanikus játék helyett arra ösztönzi Misit, gondolja, érezze

át, mit és miért vetett kottára a zeneszerző. A következő magyarázatot már teátrális eszközökkel igyekszik alátámasztani: felragad egy széket, átöleli és a közönség legnagyobb derűtségére önfeledten keringőzni kezd vele...

Csaknem egy órát tart a foglalkozás. Rigutto arcán látom, felmérte, meddig tud most eljutni egy tizenkét éves kis sráccal, s nem erőlteti tovább az instrukciókat. Nagyon-nagyon megdicséri Misit, amikor a helyére kíséri, s hogy ez a dicséret őszinte, az kiderül a közös fotójukon látható testbeszédéből is: Rigutto olyan büszkén karolja át Misi vállát, mintha óvodás kora óta ő lenne a tanára.

Jean-Yves Clément is nagyon meg van elégedve. – Csak el ne rontsák ezt a csodagyereket sztárolással és mértéktelen koncertezéssel... – jegyzi meg csöndesen, amint a szünetben kifelé ballagunk.

Március 24. csütörtök

Magyarország itteni tiszteletbeli konzuljaival találkozunk a nagykövetségben. Mindenkori főkonzulunk évente legalább egyszer összehívja azokat a francia üzletembereket, akiket a Külügyminisztérium pályázatuk alapján kiválasztott erre a pozícióra. Nem véletlen, hogy többnyire a biznisz világából érkeznek a pályázók, mert a tiszteletbeli konzul maga gondoskodik irodájának fenntartásáról, s fedezi kiadásait, de meg amúgysem valószínű, hogy egy éhenkórász bizalmat tudna kelteni az adott régióban. A „tb-konzul” legfőbb dolga ugyanis, hogy körzetén belül fölkeltsse és öregbítse Magyarország jó hírét, erősítse az üzleti bizalmat hazánk iránt, kulturális eseményeket szervezzen és közvetítsen, valamint egyszerűbb konzuli adminisztrációs feladatokat lásson el. Mindezt cserébe jár neki a rangkóros francia közéletben jól csengő tiszteletbeli konzuli cím, ami adott esetben sokkal többet jelent számára, mint ha a magyar államtól szerény honoráriumot kapna.

Rennes-től Mulhouse-ig, Nancytól Marseilles-ig, Bordeaux-tól Rouen-ig ér a hálózat, persze, ez nem azt jelenti, hogy minden régióban egyforma eredményességgel dolgoznak a kiválasztottak. Az ilyen követségi összetartások éppen azt a célt szolgálják, hogy a lustábbakat finoman ambícionálják, a sikereket példaként állítsák. A szalonban kilenc komoly férfiú néz hát várakozásteljesen Lengyel Zita vezető konzulunkra és a nagykövetség diplomatáira. Közülük hármat már ismerek: Mester Parajd László építész-mérnököt, rouen-i tb-konzulunkat, a párizsi református egyházközség főgondnokát. Vele már a kilencvenes években is tartottam a kapcsolatot az intézetben. Roland Nicolin tours-i konzullal március 6-i előadásom során találkoztam, Pierre Vasarelyvel pedig Aix-en-Provence-ban.

A forgatókönyv évről évre ugyanaz, ebbe a rendbe kell beilleszkednem nekem is: nagyköveti előadás Magyarország külpolitikájáról, a vezető konzul hivatalos tájékoztatója, a fontosabb diplomáciai területek képviselőinek tíz perces kiselőadása, végül a konzulok beszámolója. Amikor rám kerül a sor, igyekszem a kulturális együttműködés lehetőségeit felvázolni, s minél több konkrét ajánlatot tenni, hiszen ott a végeken ezeknek a gazdasági szakembereknek éppen a humaniorákból van a legnagyobb hiányuk. Könyveket, filmeket, előadásokat és kiállításokat ígerek nekik, azzal az elszánással, hogy a következő években be is váltom ígéreteimet.

A hivatalos részt követő ebéd során kötetlen formában is folytathatjuk az ismerkedést. Mellettem Nicolin úr egyre sűrűbben nézi az óráját. – *Azt hittem, korábban végzünk, ha ezt tudom, későbbre veszem meg a jegyet. Itt kell hagynom ezt a finom ebédet* – sajnálkozik. A beszámolókból hamar kiderül, hogy ő, valamint a nancy-i Jean Pierre Prudhon, az elzászi Richard Jungto és a nantes-i Louis Savary veszi legkomolyabban hivatalát.

Március 27–28. Húsvét

Kirándulunk, élvezzük Párizst az időközben megérkezett unokákkal. Hétfőn Beauvais a célpont, ez a kis ékszerdoboz, amit a magyar turisták főként repülőteréről ismernek, miután csalódottan veszik tudomásul, hogy a fapados légitársaságok párizsiként meghirdetett járatai itt, száz kilométerre a fővárostól landolnak. Beauvais legfőbb látnivalója a St.Pierre székesegyház, ez a hatalmas kővirág a maga ötvenkilenc méteres belmagasságával. Szinte már fizikai képtelenség. Csoda hát, hogy a gótikának ez a végső burjánzása az évszázadok során többször is megadta magát a statika törvényeinek és beomlott? Egyébként, ha belemélyedünk a város történetébe, rá kell jönnünk, hogy a mi Dugovics Tituszunk históriája sajnos nem egyedülálló a világtörténelemben: 1472-ben, tehát csaknem egyidőben a nándorfehérvári diadallal, éppen a burgundiaiak ostromolták Beauvais városát. Hatalmas túlerejüknek köszönhetően közel álltak a győzelemhez, egyik harcosuk már éppen kitűzni készült a zászlót a vár fokára, amikor – legalábbis a legenda szerint – Jeanne Lainé, az egyik helyi iparos lánya szekercéjével (!) nekirontott, és a zászlóval együtt magával rántotta a mélybe. (Hogy miért nem a szekercéjét használta, tán sosem fog kiderülni.) Hőstette fellelkesített a védőket, akik végül visszaverték a rohamot, s az ostromlók elkullogtak.

Március 30. szerda

A Mercredi des bouquins sorozat és a Musée du Luxembourg konferenciái keretében tart este előadást Jean-Claude Menou művészettörténész Liszt Ferenc itáliai „zarándokútjáról” és ennek zenei hatásairól. Menou igen nagy név a szakmában. Egykori műemlékvédelmi főfelügyelő, több egyetem professzora, a kulturális minisztérium volt területi igazgatója, a France Inter művészeti műsorainak szerkesztője, szóval igaz adu ász a francia kulturális életben. Már csak ezért is hasznos együttműködésünk a Musée du Luxembourg-al, mert ilyen kaliberű előadót egy külföldi kultúrintézet napi programjaihoz nem könnyű lekasztani. Mindamellettt élvezetes előadó, nem véletlenül, hogy kollégáink pótszékekért szaladgálnak. Lévéen Lisztról szó, Menou professzor mondandóját Varga Gergő zongoraművész illusztrálja. Remekül sikerült program.

Március 31. csütörtök

Reggel Íjgyártó István érkezik, úton vagyok érte a repülőtérre. A kultúra stratégiai kérdéseiről rendezendő kétnapos Forum d’Avignon-ra nevezett be a KKM kulturális külkapcsolatokért felelős államtitkáraként. A Málénkij Robot Emlékbizottság első ülésén ismertem meg őt, 2015 tavaszán. Már akkor feltűnt egyedi stílusával, erőteljesen képviselt markáns nézeteivel. A budapesti gép időben érkezik Roissyba. Innen a Gare de Lyonra kell szállítanom az államtitkár urat, ahonnan Bordeaux-ba röpíti majd a TGV. Szakad az eső, bedugult a város, így elég szoros az érkezésünk a pályaudvarra. A kocsiban beszélgetünk, ha beszélgetésnek lehet nevezni ezt a kölcsönös információközlést. Még kikísérem a vonathoz, ahol egy különvagonnál már várják a konferencia szervezői.

Április 2. szombat

Kertész Imre csütörtöki halálával viszonylag nagy terjedelemben foglalkoznak a francia lapok. A hírrádiók is többször visszatérnek életműve méltatására.

A házban személyi változások. Egyik portásunk elmenőben, takarítónk is felmondott. Pótlásuk folyamatban.

Április 6. szerda

Este indulás haza Orlyról. Egy gyöngye hét szabadság lesz Magyarországon. Tegnap este volt még egy sikeres Luxemburg-konferenciánk, Laurent Salomé és Anne-Sophie Kovács kurátorok mutatták be a *Chefs d'oeuvre de Budapest* című kiállítás katalógusát. Jó tapasztalni, hogy nem lankad az érdeklődés a tárlat iránt. Ha kinéz az ember az ablakon, hétvégén még mindig sor kígyózik a Musée du Luxembourg bejárata előtt.

Április 12. kedd

Ismét Párizsban. Este Saly Noémi előadása Budapest világvárossá válásának állomásairól. Odahaza a kereskedelem és vendéglátás történetének elismert szakértője, számtalan rádiós és televíziós szerepléssel és szakcikkkel a háta mögött. Kiváló francia nyelvtudása révén frankofón területen is kedvelt előadó. Előző este a Le Dôme nevű híres montparnasse-i kávéházban vetettük be magyar csodafegyverként. Az EUNIC irodalmi sorozata keretében imponáló eleganciával mutatta be irodalmi nagyjaink párizsi kávéházi allűrjeit.

A két szereplés közti rövid idő mit sem változtat azon, hogy még a mobil válaszfaltól megszabadított nagytermünk hátsó falai mentén is állnak későnjövő rajongói. Pedig megint csak megjegyezhetném, amit már korábban többször is említettem: Saly Noémi produkciójában semmi különös sincs. Egy órás előadás a pulpitus mögött, s a vetítővászonon harminc-negyven kép... De stílusa annyira elbűvölő, illusztrációi és azok interpretálása annyira egyéni, hogy már önmagában lehenyerli vele hallgatóságát. A téma pedig... Hát hogy az ördögbe ne érdekelné a párizsiakat, miként képződött az oszmán uralom alatt megszálalóink „fekete levele” köré egy egész intézmény? Hogyan öröklődött át megváltozott formában napjainkig? S melyek voltak azok a tényezők, amelyek viszszaemlékeztetnek metropolissá tették a franciák számára oly távoli ködbe vesző Duna-parti ikervárost?

Április 14. csütörtök

Ezen a héten Tarr Béla három filmjét vetítik a *l'Europe autour de l'Europe* elnevezésű filmfesztivál keretében a Quartier Latin egyik mozijában. Is-ten bocsássa meg nekem, de nem vagyok oda Tarr Béla művészetéért, külföldön tett politikai nyilatkozatait pedig egyenesen gusztustalannak tartom. Most, hogy itt van Párizsban, semmi hazafiúi büszkeséget sem érzek, s bár lehet, hogy

tisztemnél fogva meg kellene mutatnom magam legalább az egyik filmjének vetítésén, inkább más elfoglaltságot keresek.

Április 18. hétfő

Délután Szarka Gábor katonai attaséval találkozom. Az őszre tervezett francia-magyar huszártalálkozó részleteit beszéljük meg. Nem vitás, hogy tárcaközi összefogásra van szükség, ha azt akarjuk, hogy a magyar huszárság hagyományaihoz méltó rendezvénysorozat kerekedjék ki belőle. Gáborral jó együtt dolgozni: kiváló szervező, izmos otthoni kapcsolatrendszerrel a háta mögött. Biztos lehetek benne, hogy honvédségi vonalról ki fogja passzírozni a szükséges támogatást. Remélem, a mi részünkről a Nemzeti Kulturális Alap is átérzi majd a vállalkozás jelentőségét.

Április 19. kedd

Lengyel-magyar barátsági est az intézetben. Lilla Fourier-é és az általa vezetett Alcyon Klubé az érdem, hogy ezt az ünnepséget ilyen parádésan megszervezte. S hogy egyáltalán számon tartja: a magyar és a lengyel parlament március 23-át a két nép történelmi barátságának emléknapjává nyilvánította. Valljuk meg őszintén: tíz magyar közül hány tudná megnevezni ezt a dátumot?

Vak lennék, ha nem venném észre, hogy Lilla erős egyénisége, tántoríthatatlan érdekérvényesítése negatív rezonanciát kelt egyes munkatársaimban. Az ünnepség színvonalában azonban még az elnökösszony kritikussai sem találhatnak kivetnivalót. Különösen azok után nem, hogy mindkét ország nagykövete fontosnak tartotta a személyes megjelenést, sőt a lengyel diplomata, Andrzej Byrt a köszöntésen túl hosszabb előadásra is vállalkozott a két nép ezeréves barátságáról. Az ünnepi műsor magyar vendégművésze Mocsári Károly zongoraművész, a lengyel zenei életet a Piast Kórus képviseli. Utóbbiak lelkes amatőrök, a párizsi régióban élő lengyelek alapították. Kedves gesztus részünkről, hogy repertoárjukra magyar népdalfeldolgozásokat is fölvettek.

Április 21. csütörtök

Késő délután Hollán Sándor festőművésszel van randevúm egy bűbajos kis műkereskedésben, a Galérie La Forest Divonne-ban, közel a Szajnához és a Képzőművészeti Főiskolához. Túlzás lenne állítani, hogy tolong a nép a galéri-

ában, amit most egy csöppet sem bánok. Így legalább meghalljuk egymás szavát. Magas, nyolcvan felett is délceg, mosolygós férfi lép elő a belső teremből. Hollán Sándor – vagy, ahogy itt jobban ismerik – Alexandre Hollan –, huszonhárom évesen, 1956-ban hagyta el Magyarországot. Odahaza a díszletfestő mesterséget tanulta ki és gyakorolta az egri színházban, képzőművészeti tanulmányokat „csak” Párizsban folytatott. Sokáig azonban itt sem volt kiállítása, 1976-ig lényegében illusztrátorként és alkalmazott grafikusként kereste a kenyerét.

Művészetének lényegét egy szóval ki lehet fejezni: fa. Több évtizeden át járta a francia vidéket autóval, lakókocsival, s nem keresett más témát, mint érdekes vagy szép formájú fákat. Csak az utóbbi években került fel szénrajzai közé egy-egy ház vagy más csendéleti elem, de ha kiállításait megnézzük, tíz képből nyolc most is egy-egy fát ábrázol. Próbálnám a lehető legudvariasabban megfogalmazni a kérdést, nem lehet-e beleunni ebbe a tematikába, de kitalálva gondolataimat lelkesen magyarázni kezdi, mennyi energia, mennyi „életüzenet” sugárzik egy-egy fából, s ő még ma sem tudná elképzelni úgy a nyarat, hogy ne utazzon el dél-franciaországi tanyájára kedvenc fáit újra és újra papírra vetni.

Kedvessége, közvetlensége az első perctől kezdve rokonszenvessé teszi számomra a művészt, aki – mint később oly sokszor megbizonyosodom róla – intézetünk törzsvendége is. Amúgy a szomszédos kerületben lakik, nem is akárhol: Párizs egyik karakteres, régi utcájában, a rue Mouffetard-ban.

Április 22. péntek

Ebédre hív meg a Magyar Nemzeti Bank párizsi irodájának két kiküldöttje, Stanitz Dóra és Bartók László. Az MNB tavaly augusztusban nyitott itt képviseletet, ez Hamburg után a második Európában. De tervezik hasonló kirendeltségek alapítását Rómában, New Yorkban, Buenos Airesben, sőt Bejrutban is. Két rokonszenves, ambíciózus fiataalt ismerek meg Dóra és László személyében. Nem esik nehezemre megállapodni velük, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel – elsősorban helyiségeink felajánlásával – támogatni fogjuk munkájukat.

Április 25. hétfő

A hétfvégén itt járt Komor Pista, a pécsi Zsolnay Kht. ügyvezető igazgatója. Régi-régi barát és kolléga, még az egyetemről ismerjük egymást, aztán együtt dolgoztunk a Villányi-Siklói Művésztelepen és a pécsi rendszerváltó hetilap, A HELYZET szerkesztőségében. Jövetelének hivatalos indoka, hogy

megbeszéljük a jövő évi párizsi Zsolnay-kiállítás részleteit, nem hivatalosan pedig barangolások Párizsban és a régi emlékek föllevenítése. Mindkét napirendi pontot gondosan abszolváljuk.

Április 26. kedd

Egy óra eltéréssel két nagyszerű hölgygel randevúzom intézeti irodámban. Egyikük Maár Judit professzor, a CIEH, vagyis a Paris 3 magyar és finnugrisztikai központjának vezetője. Voltaképpen kettős életet él, hiszen eredetileg az ELTÉ-n tanítja a XIX. század francia irodalmát, de néhány hónapot minden félévben Párizsban tölt: 2007 óta a Sorbonne habilitált professzora.

Az első, amit megtapasztalok társaságában: a fiatalokat megszégyenítő dinamizmusa és pozitív kisugárzása. Humorérzékért sem megy a szomszédba, pedig most éppen nem hozott jó híreket. Folyamatosan csökken a magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődő hallgatók száma, ezért az egyetem vezetése immár nyíltan lebegteti a CIEH megszüntetését, vagy legalábbis átszervezését. Sajnos, ez a számunkra fájdalmas jelenség – mármint a magyar tanulmányok iránti érdektelenség – nem csak a párizsi egyetemekre jellemző. Ugyanilyen híreket kaptam már Lille-ből és Strassburgból is.

Késő délután Csordás Klára köszön be egy órára. Briliáns mezzoszoprán, aki budapesti tanulmányai után a bécsi zeneakadémián is képezte magát, s olyan világnagyságok mesterkurzusaira járt, mint Nyesztyerenko és Rilling. Még fiatal énekesnőként lépett fel Vígh Árpád idején az intézetben, onnan emlékszem rá. Wagner opera hősnőjét idéző megjelenésén az eltelt közel negyed század mit sem változtatott, s ha már a dinamizmust emlegettem Maár Judit kapcsán, Klára esetében ezt legalább hatványoznom kell. Azóta bejárta a fél világot, megtanult vagy nyolc nyelvet, egyebek között a svédet is. Mondjuk az ő esetében ez éppen nem olyan nagy csoda, hiszen négy évig a Stockholmi Királyi Opera tagja volt, s férjet is ebből a skandináv országból választott. Vele él most Párizs egyik szép elővárosában.

Gyorsan végigpörgetjük a közös ismerősök névsorát, aztán az együttműködés lehetőségeiről beszélgetünk, ami nyilvánvalóan koncertet és publicitást jelent, vagy inkább jelentene. Ilyenkor érzem igazán, mennyire kevés az az évi keret, amivel gazdálkodhatunk. Ráadásul minden fillér le van kötve az év végéig, így a spontán megnyíló lehetőség hallatán csak hümmögni tudok. (Egy Csordás-kaliberű művész fellépti díja – akár csak egy szem zongarakíséssel – nem két fillér.)

Búcsúzóul Klára ellát még néhány egészségvédelmi és életvezetési jótanács-
csal, mert, hogy a reformkonyha nagy propagandistája is egyben. Sűrűn feljaj-
dul, amint felsorolom, mit szeretek, sőt, mit szeretnék enni. Egyet el kell ismer-
nem: nálánál jobb referencia nem létezik ezen a zöldségekkel, gyümölcsökkel,
zabpelyhekkel és halakkal felékesített dűlőúton.

Április 28. csütörtök

Nem tudom, ez már a szorosabb külügyi együttműködés vagy a nagykövet-
ség tudományos-technikai attaséjával, Szántó Szilviával való szolidaritás
jele-e, mindenesetre lézerkonferenciának adunk helyet az intézetben. Ráadásul
angolul, amit magyar és francia törzsközönségünk még mindig morogva fogad,
pedig a helyzet a kilencvenes évek eleje óta sokat változott. (Nem mondom,
hogy javult, mert az angol rafinált eszközökkel történő, de annál erőszakosabb
nyomulása számomra riasztó jelenség.)

Persze, nem csak a nyelv miatt kellene lámpással keresnünk itt intézetünk
törzsvendégeit. A téma annyira speciális, hogy érthető módon Szántó Szilvi-
ék szakmai közönséget igyekeztek mozgósítani. Magyar szempontból a téma
most különösen fontos és aktuális. Nem véletlen, hogy Varga Krisztina köszön-
tője után mindjárt a szegedi lézerkutató központ vezetője kap szót, hogy ismer-
tesse az európai jelentőségű új beruházás részleteit. Remek előadó, így még a
magam fajta laikusok számára is felsejlik vetített ábrái alapján, milyen nagyot
lép majd előre a már most is izmos szegedi lézerkutatás, ha az úgynevezett
ELI-ALPS program új intézete felépül. (Egy kutató szemléletesen úgy foglalta
össze az itt folyó műveletek lényegét, hogy szupergyors vakuvál fényképezik az
elektronokat.)

Április 29. péntek

A héten egy magyar építőbrigád megkezdte a halaszthatatlan felújítási
munkálatokat. Szétbombázták az alagsori mellékhelyiségeket, hogy ott
csöveket cseréljenek és újraburkolják, amit kell. 1986 óta senki nem nyúlt ezek-
hez a falakhoz. Amikor időnként lemegyek a kétszintes alagsorba, egy hor-
rorfilm díszletei között érzem magam. Például monumentális gázkazánunk
mintha egy középkori őrtoronyban kapott volna helyet.

A kőművesek felbontják a terasz burkolatát is, mert nyilvánvalóan onnan
kap vizet az igazgatói lakás. Nálunk a nagyszoba gipszkarton falát és plafonját
bontották le a beázás helyén. Valószínűleg az utolsó utáni pillanatban, mert

már több négyzetméteres felületet borít az undorító feketepenesz. Elképzelhető, mit szívhattak itt elődeim, s mi magunk is az elmúlt félév során. A kibontott falnak most száradnia kell, könyvespolcunk felét tehát fel kell áldoznunk. Viszont a kibukkant nyerstégla – már ahol nem penészes – egészen jól mutat a bőr ülőgarnitúrával...

Május 2. hétfő

Ma veszi föl a nagyköveti szintű diplomáciai kapcsolatot Magyarország és a Monacói Nagyhercegség. Bármilyen furcsa, eddig nem volt nagykövetség ebben a negyvenezer lakosú városállamban, ahol 1297 óta a Grimaldi-család uralkodik. (Nálunk akkor III. András volt a király – utolsóként az Árpád-házból.) Nem volt, hát nem volt... - gondolhatná a laikus a diplomáciai kapcsolatokról. A külpolitikusok – főként a gazdasági diplomaták – azonban mást mondanak: a miniállam esetében sem a méret a lényeg. A nagyherceg világszerte befolyásos politikus. A diplomáciai kapcsolatok legmagasabb szintre emelése jótékonyan hathat ki gazdasági kapcsolatainkra.

Az ünnepélyes aláírás helyszíne párizsi követségünk. Károlyi György és Monaco párizsi misszióvezetője írja alá az okmányt. Bejelentik, hogy monacói nagykövetségünk is Károlyi György lesz.

Május 4. szerda

Gárdos Péter *Hajnali láz* című regényének francia fordítását mutatjuk be népes közönség előtt a Mercredi des bouquins keretében. Önéletrajzi ihletésű mű, a Holokauszt utóéletének újabb invenciózus leírása, amelyet nem kisebb név, mint Jean-Luc Moreau professzor emeritus ültetett át franciára. Kint ül az asztalnál ő is a Laffont Kiadó külföldi irodalmakat gondozó főszerkesztője, Maggie Doyle, valamint Gabrielle Napoli irodalomkritikus társaságában.

Május 5. csütörtök

Sorban érkeznek a Kós Károly Kollégium tagjai, régi kedves kollégáim a Kárpát-medence minden szegletéből. Zver Ilona Lendváról, Kriják Krisztina Zágrárból, Maksay Ági Kolozsvárról, Kulin Zoli Ungvárról, Bartók Csaba Szepsiből, Jakab Endre Székelyudvarhelyről, Barlay Tamás Budapestről. Még 2012-ben alapítottuk meg az MTVA határon túli tanácsadó testületeként a

kollégiumot. Tagjai határon túli stúdióvezetők, vezérigazgatók, főszerkesztők – nyugodtan mondhatom, a szakma krémje. Odahaza számos jó ügy mellett álltunk ki több-kevesebb sikerrel. Éppen párizsi kinevezésem évében módosult a közmédia vezetőinek elképzelése, s a szakemberek helyét határon túli politikusok vették át. A barátság és az összetartás azonban máig megmaradt. Pár napig most éjjel-nappal együtt leszünk, de legalábbis törekedni fogunk rá. Az intézeti terasz nagy segítség most. Közvetlen előttünk terülj-terülj asztalkánk, kicsivel, de nem sokkal távolabb, mondhatnánk a lábainknál, Párizs fényei.

Május 6. péntek

Jean-Luc Moreau után ismét egy nagy név a pulpituson: Klaniczay Gábor történész, a Közép-Európai Egyetem és az ELTE professzora, a középkori vallástörténet egyik legjelesebb kutatója. Franciaországban is elismert szakember, ami nyilvánvalóan annak a kitartó munkának eredménye, amellyel például a magyar szentek kultuszának francia vonatkozásait kutatja. Ma esti előadása is ezt a tematikát öleli fel: Szent István, Szent László, Szent Erzsébet és Szent Margitra vonatkozó francia, angol és latin nyelvű középkori iratokat elemez. Nem mondom, hogy könnyű diszciplína, de nekünk, magyaroknak különösen fontos, hiszen az előadó korai európai befogadottságunk megannyi érdekes és meggyőző bizonyítékát sorolja. Ehhez képest méltatlanul kevesen, talán ha tizenöten vagyunk a teremben. A két neves író, Sipos Gyula és Karátson Endre mindenesetre eljött, s itt van néhány fontos egyetemi ember is.

Május 9. hétfő

Délben a holland nagykövetségre vagyok hivatalos. Szerencsére nincs túl messze, húsz perc séta a szépséges rue de Grenelle-en, még jól is esik kiszellőztetni a fejem. A történelmi tárgyú könyvek európai versenyének ideai eredményhirdetésére hívtak meg vélhetően azért, mert a nemzetközi zsűrinek magyar tagja is van: Klaniczay Gábor.

A követség olyan, mint egy királyi kastély. Az utcafrontról nem is látszanak igazi méretei, ahogy gondosan ápoltsa a belső kertje sem. Klaniczay bemutat kollégáinak, akik viszont elárulják, hogy a magyar professzor nemrég vette át Moszkvában az Európai Történettudományi Egyesület nagydíját. No lám, ezt is így kell megtudni.

A holland nagykövet rövid köszöntője után a zsűrielnök kihirdeti az eredményt: a Le Prix du Livre d'Histoire de l'Europe ideai nyertese Jean-Manuel

Roubineau, a Görög városállamok című történelmi esszékötet szerzője. Nem időzök sokat, mert az intézetben már vár Varga Csaba, a Berges de l'Europe koordinátora. Tájékoztat budapesti tárgyalásainak eredményéről. Úgy fest, lassan körvonalazódik a magyar kulturális program, amellyel a Szajna partján fényesítjük majd aranylábú fiainknak a zöld gyepen remélt tündöklését. Megállapodunk, hogy Keresztes Józsi imázsfilmét készíti a Berges-re a PMI-ről, de úgy, hogy a film a futballparádé után is használható legyen az intézet reklámozására.

Este még kiszaladok a reptérre Csontos János újságíró kollégámért, aki a Duna TV stábjával érkezik egy holnapi kis ünnepségre. Régről ismerem, főként a Magyar Nemzetes korszakában voltunk kapcsolatban, de követtem televíziós munkáit is. *(N.B. Sajnos, 2017 decemberében váratlanul elhunyt.)*

Május 10. kedd

Az említett kis ünnepség Ditrói Ákos Párizsban élő író, költő, műfordító születésnapjára. Férfiasan bevallom, őrá nem emlékszem a kilencvenes évekből, de az elmúlt félév során sem volt alkalmunk találkozni. Valószínűleg a magas kora miatt az intézetbe nemigen látogat el, én pedig sajnos eddig nem kaptam impulzust arra, hogy fölkeressem. A pesti küldöttségnek hála így mégis van rá lehetőségem, hogy találkozzam vele, és felköszöntsem kilencvenedik születésnapja alkalmából.

Ditrói a forradalom után hagyta el Magyarországot, fél évszázadon át építésként kereste a kenyerét Franciaországban, de azért ifjúkora óta benne lobogó irodalmi ambícióiról sem mondott le. Magyarországi kiadója, a Szószabó Stúdiót vezető Fucskó Miklós meglepetésként átnyújtja a szerzőnek Csontos János *Szajnaparti szonettek* című kétnyelvű verseskötetének új kiadását. A tizenkét szonettet tartalmazó ciklust, amelyet Csontos 1995-ös, hosszabb párizsi tartózkodása alatt írt, Ditrói Ákos húsz esztendeje fordította le franciára, s első ízben 1997-ben jelent meg. Az ünnepelt ugyancsak most veheti kézbe először Ötször öt ötlet című prózai pentológiájának második kötetét, Ől címmel.

Május 11. szerda

Délelőtt Chantal Delsol érkezik az intézetbe. A jelenkori francia filozófia és politológia nagyasszonya, akadémikus, rádió- és televízióműsorok állandó szereplője, amúgy meglehetősen ritka madár: a közép-európai térség egyik valódi szakértője Franciaországban. Magát liberális katolikusnak nevezi,

ami megint csak nem gyakori– mármint a nyíltan vállalt katolicizmus –, ebben a laicitására büszke értelmiségi közegeben.

Szóval, nem kis megtiszteltetés, hogy fontosnak tartotta személyesen megbeszélni velem egy ősszel megjelenő kollektív munkájuk koncepcióját. Az irodámban ülünk le beszélgetni. Bár természetesen sokszor láttam a képernyőn, de most is rácsodálkozom rövid hajjal keretezett karakteres arcára, amely a professzor asszony idős kora ellenére megőrizte fiatalkori szép vonásait.

Madame Delsol elmondja, hogy egy közép-kelet-európai könyvön dolgoznak, a szerzőgárda is ebből a térségből verbúválódott. Céljuk az 1990-es fordulatok óta bekövetkezett társadalmi változások elemzése a poszt-szovjet térségben. Szomorúan állapítom meg, hogy magyar részről kizárólag általunk szélsőséges liberálisnak tartott politológusokat, írókat kértek föl. De még mutatóba sem találni köztük konzervatív szemléletű szakembert. Figyelmesen hallgatja ezzel kapcsolatos észrevételeimet, sőt, még javaslatot is kér arra az esetre, ha bővíteni akarnák az alkotói listát. A búcsúzáskor azonban nem rejti véka alá, hogy az idő és a könyv szerkesztésének előrehaladott volta miatt igazából nem lát esélyt újabb szerzők megbízására.

Még ki sem hűlt Delsol asszony után a szék, amikor egy valódi világsztár, a Kossuth-díjas Sebestyén Márta libben a szobába. Egyenesen az UNESCO-palotából érkezett, ahol az UNESCO jószolgálati nagykövetségként szolt hozzá a klímaváltozással kapcsolatos társadalmi felelősség vitájához.

Mártával 1977-ben Székesfehérváron találkoztam először, Sebőék népzenei táborában. Ifjú tehetség volt, alig túl az érettségin. Halmos Béláék évödvé mutatták be a zenésztársaknak, mint a jövő nagy reménységét. Azóta valóban szép karriert futott be. A Muzsikás együttesel és másokkal az összes földrészt bejárta, de a világhírt az Almásy László regényes életét „újragondoló” *Angol beteg* című film kulcsjeleneteiben elhangzó éneke hozta meg számára. Egy jó menedzserrel az oldalán sokkal, de sokkal jobban kiaknázhatta volna ezt a sikert, annak anyagi vonatkozásairól nem is beszélve.

Sok mindenről beszélgetünk csapongva. Nehéz nem észrevenni ezen az ikonikus személyiségen a csalódottság, a mellőzöttség érzetének jeleit. Pedig most is onnan jön, ahol Claudia Cardináléval, Jean-Michel Jarre-al, Pierre Cardin-el és szaudi hercegekkel ült egy asztalnál. Jószolgálati nagyköveteit azért választja meg az UNESCO, hogy „elismertségükkel és tehetségükkel szolgálják a szervezet céljait”. Elgondolkodtató, sőt szívszorító, ahogy ez a nagy művész kicsinyesnek tűnő sérelmeit sorolja, kezdve attól, hogy senki nem ment ki eléje a repülőterre itteni UNESCO-nagykövetségünkről. Ami, ha valóban így történt, tényleg nem szép...

Este a Musée du Luxembourg-al együttműködésben Róka Enikő, a Kiscelli Múzeum igazgatója tart előadást a 20. században Párizsban karriert befutott

magyar fotográfusokról és festőkről. Bájos, fiatal hölgy áll a pulpituson. Felkészültsége is imponáló: egybehangzó vélemények szerint az utóbbi hónapok egyik legszínvonalasabb előadását hallottuk. Józsi videóra rögzítette, hamarosan látható lesz az Intézet honlapján.

Keresztes Józsi egyébként egyre jobban bedolgozza magát a televíziós műfajba. Technikai gondja eleve nincsenek, hiszen a MOME videó-grafika szakán végzett, s a megspórolt konyhapénzből kifejezetten profi készülékekkel szerelte föl magát. A televíziós tudósítások és kisriportok kötöttségére kell csak megtanítani, de jól halad ezen a gyorstalpalón is.

Május 12. csütörtök

Dede Franciska oktatási titkárunkkal a Paris 3 egyetemen a Magyar és Finn Tanulmányok Egyetemi Központját (CIEH) keressük fel. Maár Judit tanszékvezetővel konzultálunk a magyar lektori hely megüresedése kapcsán kialakult helyzetről. Mást akar az egyetemi vezetés és mást a budapesti központunk. A mi szerepünk egy-egy váltáskor lényegében csak a postásé lenne, hiszen nem mi vagyunk a szerződő felek, de nem szeretnénk ebben az ügyben magára hagyni a tanszéket. A postás egyben közvetítő is, ha jól értelmezem feladatát.

Este a PMI Baráti Társaságával közösen rendezünk filmvetítést Ábrahám Pál zeneszerzőről, a *Viktória*, a *Hawaii rózsája* és a *Bál a Savoyban* világszerete ünnepelt, végső soron azonban elkallódott komponistájáról. Eljött a film Németországban élő rendezője, Darvas János is, akit Karinthy Judit tolmácsolásában kérdezhet a közönség. A nagy érdeklődésre való tekintettel nem az ötvenszemélyes mozit, hanem a nagytermet választottuk.

Május 13. péntek

Philippe Chamouard zeneszerző látogat meg az intézetben. Kortárs zeneszerző, de nem abból az extrém típusból, aki félóránként pöngögt meg találomra egy húrt a zongorán. Velem egy korosztályba tartozó, tipikus francia férfi. Amikor a titkárságon keresztül bejelentkezett, természetesen belehallgattam műveibe, és Szarajevó-szimfóniája kifejezetten megrendített. Most magyar partnert keres 7. Szimfóniájának világpremierjéhez. 2013-ban egy CD-n már rögzítették a művet a mi Rádiózenekarunkkal, de szeretne egy élő koncertet is Budapesten. Ezt ráadásul ő finanszírozná. Első körben Káel Csaba, a MÜPA vezérigazgatója jut eszembe: vele kell összehoznom Chamouard urat.

Május 17. kedd

Józsi és Szóts Péter imázsfilmet készít az intézetről. Már napok óta ezen dolgoznak nagy lelkesedéssel. Péter mint zeneszerző is bemutatkozik. Alapvetően a Szajna-parti futballcirkusz számára készül a spot, de ha jól sikerül, később is használni tudjuk. Egyetértünk abban, hogy jól mutatna a filmben egy polgármesteri nyilatkozat. Jean-Pierre Lecoq az első szóra vállalja, délután át is kocog a felvételre a szomszédból. A Józsiék által már stúdiószerűen berendezett nagyteremben szögezem neki a nem túl bonyolult kérdést: mit jelent a Magyar Intézet jelenléte a kerület lakói számára? A kicsit hosszabb válaszból ez a rész kerül bele a filmbe:

„Mint a párizsi 6. kerület lakosa és polgármestere, erősen kötődöm a magyar kulturális központhoz, itt, a polgármesteri hivatal mellett, a kerület »epicentrumában«. A 6. kerület egy kicsit Párizs szíve, Magyarország pedig Európa szíve. Láthatják, hogy ez a két szív egyesül. Magyarország teljes egészében részt vesz Európa életében, ez egy vonzó ország, amellyel számos baráti kapcsolat köt össze bennünket. Tehát igazi öröm számomra a magyar intézetet a magunkénak tudni. Az elmúlt években több gyümölcsöző együttműködést indítottunk el a hivatal, a kerület és az intézet között.“

Ugyanitt vesszük fel az interjút baráti társaságunk elnökével, François Nicoullaud volt budapesti nagykövettel is. Tőle ez a vallomás kerül be a filmbe:

„A Magyar Intézet mágikus hely Párizsban. Tudni kell, hogy a Saint-Germain-des-Prés szívében van. Szemben vele a Saint-Sulpice, a Bonaparte utcában. Az ajtó előtt egy szobor, ahol minden szerelmes pár lefotózza magát, s ha belép az intézetbe, rendkívül gazdag programmal találkozik. Ez tehát egy kötelező vizit a Párizsba érkezők számára.“

Este pedig – ha már Sebestyén Márta kapcsán emlegettük – Almásy László gróffal van randevúnk. Persze csak képletesen: Gebauer Szabolcs, az MTI brüsszeli tudósítója és utitársa, Kersánszki Tamás tart gazdagon illusztrált előadást Szudánban tett Almásy-expedíciójukról. Szabolcsot még a Duna TV-ből ismerem, élvezettel hallgatom érdekes beszámolójukat. A helyszínről vetített képek ismerősek, egyrészt az Angol beteg című filmből, másrészt Antall Péter 1994-es egyiptomi fotókiállításáról.

Május 19. csütörtök

Este az INALCO tanárai és magyar szakos diákjai veszik birtokukba nagytermünket. Szokásos évi mulatságukat tartják meg nálunk. Szépen megterített asztalok és a Szende tanár úr által személyesen főzött pörkölt várja a vendégeket. Aki a magyar tanügyben szocializálódott, meglepődve állapíthatja meg, mennyi-

re magas a Keleti Nyelvek Intézetében hungarisztikát tanulók átlagéletkora. Persze, a francia egyetemi rendszerben egyáltalán nem furcsa a negyven, sőt hatvan év fölötti diákok látványa. Azért derülátóbbak lehetnének a jövőt illetően, ha több huszonéves bukkanna föl a színpadon, ahol most éppen pesti kabaréjeleneteket adnak elő a hallgatók bájos francia akcentussal. Látszik, hogy ez szinte egy nagy család. Szívem szerint valamennyi franciát végigkérdezném, mi motiválta abban, hogy a tengernyi egzotikus nyelv Babelében éppen a magyart válassza.

Május 21. szombat

Ma nem fogunk korán lefeküdni: ez a Múzeumok Éjszakája szerte Franciaországban. Felajzva várják ezt a napot a kultúra lelkes rajongói, már hetekkel előtte pontos menetrendet készítenek: törik vagy szakad, hová kell ma este hat és éjfél között ingyen bejutniuk. De nem csak a pénztárcák megkímélése vonz ilyenkor tömegeket a múzeumokba, hanem olyan gyűjtemények és exkluzív látványosság néhány órára történő megnyitása is, amelyek az év nagy részében nem látogathatók. Ezen az estén bankok, templomok, kaszárnyák és magánszemélyek villantják fel rejtett kincseiket, mint egy díva a selyemköntösét hódolói előtt.

Nekünk nincs ilyen villantani valónk. Bár... Azok a vendégek, akiket néha lekísérek az alagsorba, bizony tágra nyílt szemmel bámulják azt az alagútszakaszt, amely intézetünkől egyenesen Párizs híres labirintusrendszerébe vezet. Ha nem lenne lefalazva néhány méter után, a föld alatt kényelmesen átsétálhatnánk a rue Bonaparte túloldalára, ahol vasajtó nyílik az alvilágba. Néha tűzoltók, rendőrök és barlangászok tűnnek el a csatornarendszer odvas szájában. Az egyik éjjel pedig dörömbölést hallottam *belülről*. Valaki, talán egy vakmerő fiatal vagy csőlakó tévedhetett el odalent, s örömmel fedezte fel a külvilágra vezető vasajtót. De mire az éjszakai járőkelők rendőrt hívtak, a zaj elnémult, senki sem felelt a túloldalról. A rendőröknek pedig nem volt kulcsuk a barlanglejárathoz.

Ezért hát mi „csak” az éppen aktuális pszichiátriai kiállításunkat tudjuk bemutatni az érdeklődőknek. Hogy a látogatók számára még emlékezetesebbé tegyük az izgalmas anyagot, a kurátorok kétszer is tárlatvezetést tartanak az est folyamán.

A legnagyobb vonzerő azonban az utcára kiszűrődő feszes magyar népzene. A hét közepén ugyanis megérkezett a pécsi *Zengő együttes*. Tegnap este a Katolikus Misszióban játszottak táncházat, ma este pedig a mi vendégeink. A zenekarvezető, Bergics Lajos, régi barátom, a hetvenes évek közepén együtt kezdtünk muzsikálni a Mecsek Táncegyüttesben, csak ő meg is maradt a zenei pályán. Számos tehetséges fiatal került ki a kezei alól. A Zengő mostani felállásában is nemzetközi szinten muzsikál: nem véletlen, hogy számtalan meghí-

vásuk van német, spanyol, holland fesztiválokra. Franciaországban sem ismeretlenek: Michel Montanaro például rendszeresen szervez számukra fellépési lehetőséget Dél-Franciaországba.

Lajos gálánsan felajánlja, hogy ha van kedvem, néhány ismerős dalba be-
szállhatok kontrázni. De az est igazi sztárja gazdasági vezetőnk, Bessenyei Nóri. Miután a a Zengő táncos párjának lánytagja kifecamította a bokáját, már-
már elmarad a táncbemutató. Ezembe villan, hogy Nóri sok éven át a Szeged Táncegyüttesben ropta a táncot. Talán nem ment ki a városba és rá tudjuk beszélni, mentse meg a produkciót. És lőn. Gyors próba soha nem látott fiú partnerével a konyhában, és máris döng lábuk alatt a parketta. Meg nem mondaná senki, hogy most táncolnak együtt először.

Május 22. vasárnap

Baillyba megyünk délután. Egykori királyi erdőkkel övezett bájos kisváros Párizstól nyugatra. Csordás Klára hívott meg koncertjére a Saint-Sulpice templomba. Alig, hogy leparkolunk, megérkezik a nagyköveti házaspár is. Minden együtt van az ihletett hangulathoz: gótikus falak, szép zene, királynői hang. Ha valami hiányozni fog majd Franciaországból, akkor az ilyen intim hangversenyek biztosan.

Május 23. hétfő

Amai izgalmakat egy Munkácsynak tulajdonított rézkarc hivatott biztosítani. Délután egy magyar származású hölgy, bizonyos Françoise Szigeti kopogtat be, s jókora rézkarcot csomagol ki az irodámban. Azt mondja, családi örökségként került hozzá, szeretné felajánlani egy magyar közgyűjteménynek. Baranyai Judittal nézegetjük. Az ábrázolt jelenet a művészettörténetből nagyon is ismerős: Krisztus Pilátus előtt. A rézkarc mintha Munkácsy elemetáris művének előtanulmánya lenne. Nem tudunk mást ígérni, mint hogy szakszerűen hazaszállíttatjuk és szakértőkkel megvizsgáltatjuk.

Május 25-27. szerda-péntek

Nehéz hét vége felé közeledünk, de a vikend sem lesz könnyebb. Moholy Nagy László *Az anyagtól az épületig* című könyvének francia fordítását mutatta be nálunk szerdán Philippe Simay filozófus, Stéphane Füzesséry tör-

ténész és Jean-Léon Müller műfordító. Csütörtökön az intézet által korábban meghirdetett novellafordítói verseny eredményhirdetése volt a könyvtárban. Ma este pedig a Bartók Év jegyében három nemzetközi „ász”, Mathias Lévy hegedűs, Szandai Mátyás bőgős és Lukács Miklós cimbalmos ad nagy sikerű koncertet a nagyteremben. Dzsesszmuzsikuskok, de méltóak Bartók örökségéhez, hiszen mind Szandai, mind Lukács Miklós otthonosan mozog az autentikus népzene és a klasszikus zene világában is. Így a francia közönségnek most abban a szerencsében van része, hogy eredeti formájában is meghallgathatja azt a népi dallamot, amely megihlette Bartókot. (Vagy már a helyszínen, az erdélyi hegyek, a somogyi dombok között, vagy Budapesten, a gramofonfelvételek feldolgozása során.) De a trió nem elégszik meg sem az autentikus, sem a klasszikus interpretációval: ők a dzsessz vagabund ruházatába öltöztetik fel a népzenei motívumot.

Május 28-29. szombat-vasárnap

Nagyon korán indulunk Lyonba. A FRAMOSZ tartja ott második közgyűlését. Erre hívtak meg, s ha már ott vagyok, muzsikálni is, hiszen este táncház lesz. Ott szorong hát a hátsó ülésen a Balassi Banda kétharmada. Párizstól Lyonig nagyjából öt óra az út, de ehhez elég erősen taposni kell a gázpedált.

Hogy mi az a FRAMOSZ? Legjobb, ha az alapítás hivatalos formuláját idézem: *„A FRAMOSZ-t a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZ) felkérésre egy évvel ezelőtt öt franciaországi magyar egyesület alapította a franciaországi magyar közösségek összefogása, a magyar nyelv, a magyarságtudat, a hagyományok és a kultúra ápolása terén kifejtett tevékenységek segítése érdekében”*. A betűszó feloldása: Franciaországi Magyar Országos Szervezetek Szövetsége. A hangsúly az országoson van, hiszen a Magyar Állandó Értekezletet megelőzően összehívott Diaszpóra Tanács ülésén csak olyan magyar egyesületek vehetnek részt, akik teljes magyar érdekképviselést látnak el egy adott országban. Bármilyen furcsa, 2015-ig a félszázezres franciaországi szóránymagyarságnak nem volt képviselete a NYEOMSZ-ban, következésképpen a Diaszpóra Tanácsban sem. Ez pedig azt jelentette, hogy nem hallathatták a hangjukat a magyar kormány tanácsadó szervezetének ülésén. Nem értesültek – vagy nem első kézből – a számukra megnyíló pályázati és más lehetőségekről. Például könnyen kimaradhattak volna a Körösi Csoma-programból, pedig ennek köszönhetően most három ösztöndíjas is tüsténkedik az itteni magyarság anyanyelvi szintentartásán.

Lyonban képviselteti magát mind az öt alapító: a hazai, a grenoble-i, a nizzai, aix-en-provence-i és a strassburgi egyesület. De megfigyelőként eljött Párizsból Lilla Fourier és Bruno is. Nagy örömmel fedezem fel a sokadalom-

ban régi kedves kollégáimat és harcostársaimat, Balogh Lászlót, a Közzolgálati Közalapítvány elnökét és Dobos Menyhértet, a Duna Médiaszolgáltató vezérigazgatóját. Őket a rendezők azért hívták meg, hogy a magyar közmédia támogatását kérjék a szórványmagyarság életének reflektorfénybe állításához. Ismerve kollégáim eddigi életútját, nyitott kapukat döngöttek.

A délelőtt tanácskozással telik el. A FRAMOSZ elnöke Dabizs Mercedesz, egy hiperaktív és ambíciózus nizzai fiatalasszony. Az ülés menete nem túl bonyolult: mindenki beszámol gondjairól-bajairól, sajnos nem mindig a legpattogósabban, így jócskán belenyúlik a délutánba, mire megfogalmazódik a zárónyilatkozat. A Magyar Hírlap tudósítását idézem: *„Az egyesületek megállapodtak abban, hogy kiemelt figyelmet fordítanak a jövő nemzedéke anyanyelvének ápolására, valamint hogy együttműködnek az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulójának közös megünneplésében. A FRAMOSZ köszönettel nyugtázta a magyar kormány támogatását, amelyet az egyesületek kulturális programjainak megvalósításához nyújtott és nyújt továbbra is. A küldöttek kifejezték készségüket, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel igyekeznek árnyalni azt a negatív képet, amelyet néhány éve tudatosan alakítottak ki Magyarországról Franciaországban”.*

Az ülés szünetében odajön hozzám Sombrin Enikő, az aix-i magyar egyesület elnöke, s elém teszi a *La Provence* című regionális napilap május 14-i számát. Nagy örömmel kezdem olvasni, hiszen egy nagy cikk Pécs és Aix-en-Provence reménybeli testvérvárosi kapcsolatáról értekezik. Már a cím is ígéretes: „Vasarely városai összefogódnak.” A riport első felében a vendég pécsi táncegyüttes műsorának érzékletes leírását olvashatjuk. Aztán a szerző, Cedric Torres minden átmenet nélkül mélyebb politikai húrokat kezd pengetni. Miért éppen egy magyar várossal szűri össze a levelet Aix-en Provence? Miért éppen most, amikor Orbán sötét diktatúrába taszítja ezt a jobb sorsra érdemes nemzetet?

S ami miatt Enikő fontosnak tartotta megmutatni ezt a cikket, még csak most következik. A riporter megszólaltatja Daniel Guffroy-t, a Magyar-Francia Baráti Társaság elnökét, aki teliszájjal megismétli mindazokat a sztereotíp vádakokat az Orbán-kormány ellen, amelyet a francia sajtó szokott hangoztatni. Egyébként Guffroy úr lazán tízezer (!) dél-franciaországi magyar képviselőjeként aposztrofálja magát.... Bekapcsolódik a beszélgetésbe a fia is, aki szintén helyteleníti, hogy „amíg ez a rezsim fennáll”, Aix városa testvérvárosi kapcsolatot létesítsen Péccsel.

Ismétlem: mindez egy olyan riportban hangzik el, amely egy kedélyes francia-magyar kulturális találkozóról szól, a pécsi születésű Vásárhelyi Győző legnagyobb sikereinek színhelyén. És egy olyan „magyar” egyesületi vezető pocskondiázza Magyarországot, aki egyébként egy szót sem tud a mi nyelvünkön.

- Most már érted, miért léptem ki ebből az egyesületből, és miért alapítottam egy újat Aix-ben? – kérdezi Enikő. Nem akar ügyet csinálni a cikkből, de én nem tudom megállni, hogy az ebéd során szóba ne hozzam. Látom, Reményi Gyuri kínosan érzi magát, mert a Grenoble-iak régóta jó kapcsolatot ápolnak Guffroy-val. Lilla Fourier is védelmébe veszi:

- El sem tudom hinni... Hiszen ez egy olyan kedves úriember...

Közben nekem eszembe villan, hogy bizonyára ő volt az az idős férfi, aki ott nyomult az aix-en-provence-i városházán tavaly novemberben, s lassan már mindenkinek az idegeire ment improvizatív ötleteivel.

A finom ebéd és az azt követő gyerekműsor feledteti ezt a kellemetlen epizódot. Annyira azért nem, hogy ne írjak beszámolót róla a nagykövetnek. *(N.B. Guffroy úr pár héttel később harmincoldalas levélben magyarázkodik Károlyi Györgynek, hogy az újságíró csak kiforgatta a szavait és intézkedni fog a helyreigazítás érdekében. Erre talán még ma is várnánk, ha időközben Guffroy úr 2018-ben meg nem tért volna Teremtőjéhez. Legyen neki könnyű a föld.)*

Este táncház. A Körösi-Csoma-ösztöndíjasok kitesznek magukért, ahogy szokás szerint a vendéglátó Gábor-házaspár is. A Balassi-banda felhasználja teljes repertoárját Mezőségtől Szatmáron át Zaláig. Este tizenegykor ujjaim rongyokban, vérhólyagjaimról fotó készül. Többet kellene gyakorolnom...

Május 31.kedd

Este a magyar kezdeményezésre megalakult nemzetközi történelemszakos diákszervezet, az ISHA diákjai tartanak mintegy száz fős összejevetelt a nagytermünkben, professzoruk, Czoch Gábor vezetésével. Sok jó arc. Jó lenne minél gyakrabban találkozni velük. Csak a gyülekezésüket látom, mert sajnos ma sem tudok egyszerre két helyen lenni. A Magyar Nemzeti Bank fogadására vagyok hivatalos az avenue Velasquez egyik elegáns magánpalotájába. Az estélyt abból az alkalomból szervezték meg Stanitz Dóraék, hogy hivatalosan is megnyílt irodájuk a Vendôme tér mellett. Itt van a bank elnöke, Matolcsy György is, és természetesen a Banque de France magas rangú vezetői. Ünnepi beszédek, majd Isabelle Oehmichen zongoraművész ad rövid hangversenyt, és máris következnek a kulináris élvezetek. Lilla Fourier-vel találkozom, erőteljesen köröz Matolcsy úr körül. Nem is titkolja, hogy az Alcyon negyedszázados történetét bemutató vaskos kötetből szeretne jelentős tételt megvásároltatni az MNB-vel. Nyugodt lelkiismerettel konstátátolom törekvéseit: magamnak már vásároltam egyet. Egyébként gazdag, értékes kiadvány: az egyesület életének apropóján keresztmetszetet kapunk a magyar-francia kapcsolatok fejlődéséről (helyenként visszafejlődéséről).

Június 2. csütörtök

Második tavaszi kiállításunk megnyitója. Ezúttal *Emeric Feher* – Fehér Imre – és barátai képeit láthatja közönségünk júliusig.

Tipikus magyar zsidó sors az övé. 1904-ben látta meg a napvilágot Óbecsén iparos családban. A városka 1920-ban Jugoszláviához került. Imre sok mindennel megpróbálkozott, aztán 1926-ban, hogy elkerülje a katonaságot, Franciaországba utazott és ott is maradt. Előbb autógyárak munkásaként, majd egy fotográfus műhelyének gyakornokaként kereste a kenyerét. Felvételei mind kapósabbak lettek, végre állandó munkát is kapott az egyik nagy fotóügynökségnél, de karrierjét félbeszakította a háború. Várható deportálása elől Dél-Franciaországba menekült, Nizzában dolgozott fotográfusként. A háború után feleségével önálló stúdiót alapított, amely három barátjának felvételeit is forgalmazta. Az új hazájában Emeric Feher néven ismertté vált művész nem volt még hatvanhárom éves, amikor Párizsban elhunyt. Képeinek több tízezres kollekcióját ma a francia Nemzeti Műemlékek Központja, illetve a Magyar Fotográfiai Múzeum őrzi. Innen kölcsönöztük ki mi is a három barát, *Stephen Deutsch*, *Ervin Marton* (Marton Ervin) és *André Steiner* (Steiner András) fotóival együtt. Utóbbiak bemutatásában két amerikai galéria is segítségünkre volt.

Baranyai Judit remek munkát végzett ezzel a látványos kiállítással, amely megtölti földszinti és emeleti termeinket. Ilyenkor érvényesülnek igazán budapesti és párizsi galériás tapasztalatai. A szervezésben és rendezésben Françoise Pavlot, a műemléki központ munkatársa volt partnere.

Június 4. szombat

Az építőbrigád elvonult. Munkájuk eredményeként megszűnt az igazgatói lakás vizesedése, legalábbis reméljük. A penészes téglafal mindenesetre kiszáradt annyira, hogy újra le lehetett fedni gipszkartonlapokkal, és a könyvespolcot is visszaszerelhetjük. Szépen dolgoztak az egész házban. Nem tudom, annak tulajdonítható-e, hogy gondnokunk régóta ismeri őket, vagy annak, hogy itt, Franciaországban kell versenyezniük a konkurenciával. Ha egy kicsit is ügyesek és szorgalmasak, nincsenek nagy veszélyben, mert az itteni szakemberekről – tisztelet a kivételnek – igen lesújtó a véleményem.

Június 6. hétfő

Dél előtt a Városházára vagyunk hivatalosak. Hermano Ruivo Sanches, az európai ügyek tanácsnoka bejelenti, hogy a Szajna tartósan magas víz-szintje miatt nem a rakparton, hanem a Városháza előtti téren rendezik meg a Futball EB-hez kapcsolódó kulturális szemlét. Tehát mindaz, amit oda tervezünk, okafogyottá vált: a rendezvényt kénytelenek leszünk szerényebb körülmények között lebonyolítani. A Place de l'Europe-ra átkeresztelt fesztivál nyitónapja június 18-án, zárása július 10-én lesz. A Magyar Nemzeti Nap lesz az első, tehát ha úgy tetszik, mi leszünk a kísérleti nyulak.

A Szajna egyébként tényleg magas. Májusban nagyon sok eső esett. Alig fér el a víz a hidak alatt. A mércéül szolgáló zuávnak derekáig ér a víz. (A Pont de l'Alma egyik pillérének áll 1856 óta Georges Diebolt kőszobra a Krími háborúban harcoló francia gyarmati katonák hősiességének emlékére. A párizsiak tapasztalata szerint a Szajna akkor árad, ha a zuáv lába vízbe ér. Hát most annál sokkal följebb jött a víz.)

Június 7. kedd

Lassan elbúcsúzunk a Szépművészeti Múzeum és a Musée du Luxembourg *Budapest fő művei* című kiállításától. Mostanában már nem látni sorokat a járdán, csak a bejáratnál, de a siker vitathatatlan. Telt ház van a kiállításához kapcsolódó utolsó konferenciánkon is: az óriásplakáton szereplő képet, Rippl Rónai *Nő kalitkával* című festményét elemzi Cécile Maisonneuve, a tárlat kurátora és Manuela Marques fotóművész. Egy francia és egy portugál esztéta szemével látjuk a mi tizenkilencedik századunkat. Különleges élmény.

Június 8. Könyvszerda

Jóval kevesebb az érdeklődő a Ligeti György-emlékesten, pedig nem kisebb személyiség mutatja be róla készült könyvét, mint a francia zenei élet egyik polihisztor sztárja, Karol Beffa zeneesztéta-zongoraművész-zeneszerző. Beszélgetőtársa a szintén ígéretes tehetségű irodalmár, Guillaume Metayer. Sőt, hogy még élményszerűbb legyen a könyvbemutató, Dede Franciska meghívott egy francia színészt is: Jean-Paul Carminati olvas fel az életrajzból.

Ligetinek, mint annyi más réteg-komponistának, természetesen van rajongótábora Franciaországban is. Sajnos, engem sem zűrzavaros életútja, sem

változatos – a Kodály-utánzástól az atonalitásig terjedő – zenei életműve nem tudott hódolói sorába verbuválni. Mindez természetesen mit sem von le Karol Beffa könyvének értékeiből, és Ligeti nemzetközi elismertségéből. Csak úgy megjegyeztem... Talán nem bűn, ha egy intézetigazgató nem tapsol egyenlő lelkesedéssel minden produkciónak, amely az általa vezetett ház színpadán lezajlik.

Június 12. vasárnap

Givernybe kirándulunk, Claude Monet paradicsomába. Már maga az oda vezető út is gyönyörűség. Különösen, ha nem a nyugat felé vezető autópályákat, hanem a kis megyei utakat választjuk. A Dunántúlra emlékeztető tájon, aprófalvakon át csordogálunk úticélunk felé. Majd minden kisközség megállásra csábít, mert a faluközpontban ódon templomocska tolja a szemünkbe a polgári valóságot: itt bizony szerves volt a fejlődés. Bár irtották egymást rendesen a derék franciák – talán intenzívebben is, mint mi a belviszályaink során – de nem volt olyan masszív az idegenek rombolása, mint amit a tatár, a török és a Habsburg segédnépek hada művelt Magyarországon. Csaknem mindenütt érintetlen maradt a középkori városmag, benne a templomokkal. A Nagy Francia Forradalomnak nevezett őrjöngés után ez utóbbiakat legfeljebb már csak az állam laicitása fenyegette és fenyegeti a mai napig: a francia templomok ugyanis állami tulajdonban vannak, így a központi költségvetésből kellene finanszírozni a rosszabb állapotban lévők felújítását.

Giverny alig száz kilométerre fekszik Párizstól. Talán még ötszázat sem számlál állandó lakóinak száma, de a tömegről – ha bárki is hiányolná a sokadalmat ebben az idilli szépségű völgyben – bőséggel gondoskodnak a turisták. Húsz perc is eltelik, mire a pénztárhoz jutunk, de azután már csak föl kell kapaszkodnunk a látogatók hullámára, amely Claude Monet házának szobáiról szobáira sodor, hogy aztán kisimítson bennünket a festő Édenkertjébe.

Az 1840-ben született Monet 43 éves korában vette meg ezt a kis házat, s a körülötte fekvő birtokot. Szenvedélyes kertészként és persze festőként úgy válogatta meg az elültetett növényeket, hogy minden évszakban pompázzék ott valami virág. A képein látható tavak, hidak, napsütötte falak és rejtett ösvények nem fantáziájának termékei: léteznek a valóságban is. Könnyű lehetett ilyen környezetben impresszionista festményeket alkotni, mondhatnánk. S ehhez hozzátenném: csak ilyeneket lehetett. Egy kubistát két lábbal kellene kirúgni innen.

Június 13. hétfő

Franciaország fociházban ég. Aranylábú fiaink Dél-Franciaországban játszószak majd mérkőzéseiket, az elsőt éppen holnap. Ami bennünket közvetlenebbül érint Párizsban: célegyenesbe fordult a Place de l'Europe megrendezése a Városháza előtt. Fölállították a konténereket, kijelölték a mi helyünket is a bejárat közelében, közvetlenül az oroszok mellett. Hamarosan megérkezik a minisztériumi küldöttség is. Munkás hétvége elé nézünk. Este Sándor Pál filmjét, a *Régi idők fociját* vetítjük le mozitermünkben. Kicsit öreg már, de ebben is szó van a futballról.

Június 16. csütörtök

Kedden kettő nullra megvertük Ausztriát. Tegnap a Baráti Társaság közgyűlést tartott és kiosztotta a Prix Hungarica-díjat, amit az EDF szponzorál, mint Magyarországon jelenlévő francia cég. Mindez Antoinette Daridan főtitkárunk érdeme, aki arisztokratikus fellépésével és kiváló kapcsolatteremtő képességével meghódította a nagy energetikai cég illetékes vezetőit.

Ma viszont Rév Livia zongoraművészt köszönti a családja, a nagykövetség és az intézet. Livia néni betöltötte a századik évét, ami az elmúlt évtizedek mozgalmasságát tekintve igen szép teljesítmény. De úgy látszik, a zene és a tanítás szeretete biztos konzerváló erő. Nagykövetünk mond szép beszédet, aztán a tanítványok adnak rögtönzött hangversenyt. Az est végén közkívánatra a művésznő is kitotyog a zongorához, s egy laza Bach-preludiummal fejezi ki köszönetét. Csupa mosoly, kedvesség ez a madárcsontú csöpp asszony. Gazdag élet áll mögötte.

Június 18. szombat

A Place de l'Europe megnyitója. Végzőra elkészült a magyar pavilon is. A koncepció – tervezője szerint – „abszolút XXI. századi”: semmi papír, semmi textil, fém, fa és egyéb idejét múlt dolog. A pavilon falát képernyők borítják, ahol a „digitális tartalom dominál”. Elindul egy jelenet a baloldali falon, aztán átkúszik középre, s végül a jobb oldali képernyőkön tűnik el. Kétségkívül szellemes megoldás.

A megnyitó egyben Magyar Nap is. Elsőnek lenni jó is, meg rossz is. Szombat lévén nagyobb sokadalomra lehet számítani, mintha a bemutatkozásunk hétköznapi lenne, de jelent némi kockázatot, hogy mi vagyunk a kísérleti nyu-

lak: a központi pavilon színpadának technikusai rajtunk próbálják ki a fény- és hangtechnikai berendezést.

A magyar program parádés. Tele a nagysátor, amikor Szász Kitti labdazsonglőr kezd a színpadon, aztán az Experidance robbantja fel a nézőteret sajátos, néptáncra épülő dinamikus táncaival. Igen magas színvonalon, de lényegében ugyanezt a műfajt műveli a Fricska és a Jinx103-is, így talán szerencsésebb lett volna a műsorba más táncsítlust is beválogatni. Biztos siker a cimbalom két olyan virtuóz mesterének előadása, mint Balogh Kálmán és Lukács Miklós, akikhez ugyanolyan kvalitású szaxofonista, Borbély Mihály csatlakozik. A Besh O Dromot ugyancsak nem kell bemutatni a világzenét kedvelők körében. Ez a hat produkció váltogatja egymást a színpadon este kilencig. A profi labdazsonglőröket megszügyenítő Szász Kitti időnként kirándulgat a pavilonok közé is, a focirajongók legnagyobb örömeire és ámulatára.

A fesztivál közösségi házában Kesserű Andrea iparművész tanítja szünet nélkül magyar gyermekjátékok készítését kicsiknek és felnőtteknek. Ha a Magyar Nap hozadékát kellene mérlegre tenni, a lelkes francia gyerekhad láttán én Andreát tenném az első helyre.

De helytáll derekasan Harmath Csaba mesterszakács is, aki pavilonunktól pár lépésnyire állította fel konyháját. Az illatok hamar elterjednek a környéken, sor kígyózik az „újrágondolt” magyar étkekért, papírcsészében felkínált rafinált levesekért. Ráadásul nyelvi nehézségei sincsenek, mert a legszükségesebb tudnivalókat franciául is el tudja mondani közönségének. Csak éppen egyik stratégiai partnerünk részéről éri fiasco szegényt. Itt sétálgat konténerünk körül Ahmed Bakcan, a párizsi Török Intézet igazgatója. Pár hónapja az EUNIC és FICEP rendezvényein barátkoztunk össze, egyszer már ebédelni is meghívott egy török étterembe. Nos itt az alkalom, hogy legalább egy szabadtéri kóstoló erejéig visszaadjam a gesztust. Beelőzve a sort egyenesen a mesterszakács figyelmébe ajánlom török kollégámat. „*Á, Isztambul, Antalya!* – derül föl a sélarca – *Jártam arrafelé, nagyon szép versenyeken vettem részt.*” És máris telemerít egy nagy poharat valami zöldséglevessel, amiből korábban én még repetáztam is. Ahmed belekóstol, aztán udvariasan elszürcsöl még néhány kanállal, végül a látszatra sem igen ügyelve – mondhatnám, a legkevésbé sem diplomatikus módon – a poharat levestül bedobja a kukába. A mesterszakács szemeláttára...

A francia közönség egyre nagyobb hullámokban érkezik. A rendezvény központi helyszíne miatt még azok is útba ejtik a Városháza előtti teret, akik a Szajna partjára nem biztos, hogy kilátogattak volna. A törökök egy igazi keleti kávézót és fagyizót rendeztek be konténerük környezetében. Persze, hogy hosszú sorok kígyóznak a standjuk előtt. A svédek jégkunyhóvá alakították át pavilonjukat, igazi jéggel és a nyár közepén is mínusz öt fokos hőmérséklettel. Az izlandiak pedig eredeti nordikus faházakkal népesítették be a számukra kijelölt területet.

A pavilont csak diplomata nyithatja és zárhatja. A követségekre nem nagyon számíthatok, így a következő két hétben akár minden napra beírhatnám naplómba, hogy a konténer nyitása és zárása. Próbálom a dolog jó oldalát megfogni: minden nap kétszer huszonöt perces séta Párizs szépséges belvárosában...

Június 21. kedd

A hétvége, de még a tegnapi nap is repülőtéri fuvarokkal telik el. A szombati Magyar Nap előadói távozóban, a ma esti műsor sztárjai, a Virtuózok érkezőben.

Délelőtt diplomataértekezlet, délután miniszteri találkozó az intézetben. Balog Zoltán jött fel egy napra Lyonból, ahol sportminiszterként a labdarúgók vitézkedését figyeli a lelátó magasából. De csalódtam volna benne, ha a gallok földjén jártában nem jut eszébe: de hiszen van nekem egy másik tárcám is! Párizsban pedig egy kulturális intézetünk! Mi több, számos érdemes magyar író, költő és képzőművész él az országban, jó lenne velük találkozni. Így esett, hogy most itt ülünk karélyban a PMI nagytermében, s ha körülnézek, a nagykövet úr mellett Stein Anna és Szabó Ákos festő, Nagy Tibor költő, Karátsón Endre és André Farkas író, valamint Wiener Pál író-pszichiáter tűnik fel a látómezőmben. (Néhányukat elkísérte házastársuk is.) S bár a megjelentek többsége távolról sem tartozik az Orbán-kormány lelkes hívei közé, a beszélgetés végig megmarad joviális, baráti tónusban. Olyannyira, hogy jól el is húzódik, így alig marad időm végigkalauzolni miniszterünket az intézet labirintusán. A „nyerő” természetesen a tetőterasz a belvárosi panorámával, amelynek történelmi szépségét még a szomszéd tömbház tetején kinőtt antennaerdő sem tudja elcsúfítani.

Az igazi kulturális élmény azonban még hátravan. Léven ma a zene éjszakája, a miniszter úrral a Musée du Luxembourg felé vesszük az irányt. Természetesen gyalog, hiszen alig pár lépést kell megtennünk odáig. Sőt, kihasználva a hosszú-hosszú világosságot – Párizsban ilyenkor este tíz után megy le a nap – teszünk egy gyors sétát a Luxemburg-kertben is.

A Virtuózok tehetségkutató verseny idei döntősei közül négy reménység lép fel ma este múzeumi partnerünknel, majd nálunk, az intézetben. A múzeumi koncertnek inkább szimbolikus értéke van, mint sem zenei, mert a felkínált hely – a kiállítóterem előtti ruhatár – teljességgel alkalmatlan egy komolyan vehető művészi produkció számára. A két kis tündér hegedűslány még csak-csak alkalmazkodik a környezethez, de a két zongorista fiút láthatóan zavarja a huzatos helyszín és a klasszikus zongora, de legalább egy pianino hiánya.

A Musée du Luxembourg ugyanis nincs felkészülve ilyen kamarakonzertekre, a mi Steinway hangversenyzongoránkat pedig mégsem guríthatjuk át erre a félórára. Balog Zoltán köszöntője után pianistáink egy kölcsönkért Yamaha villanyzongorán játsszák el repertoárjukat

Sajnos, ezt a kényszermegoldást mi is kénytelenek vagyunk alkalmazni, miután a Virtuózok késő esti hangversenyét a földszinti társalgóban rendezzük meg. Így nagyobb az esélye, hogy a ház előtt elsétáló zenebarátok becsábulnak az előcsarnokba a muzsikaszó hallatán. Végül portásunk közel százötven érdeklődőt regisztrál az este folyamán.

Június 22. szerda

Délután a gyerekprogramok évzáróját tartjuk meg. Dede Franciska, aki négy éven át rendíthetetlen szorgalommal szervezte és irányította a foglalkozásokat, ma találkozik utoljára a szülőkkel és gyerekekkel. Hatalmas virágcsokorral a kezében és néhány könnycseppel a szemében köszön el tőlük. A nyáron véget ér külszolgálat.

Június 23. csütörtök

Az *Emeric Feher és barátai* című kiállításához kapcsolódóan félnapos fényképészeti konferencia a nagyteremben. A téma a hagyományos és a digitális fotótechnika művészeti szempontú összehasonlítása. Az előadók névsorában néhány igen rangos személyiség, például Bernard Perrine fotóművész, a *Le Photographe* című szaklap egykori főszerkesztője, Jean-Paul Gandolfo, a Louis Lumière Főiskola tanára és Alain Fleischer (félig magyar származású) művészeti író.

A konferencia címe - *Ezüst(jodid) esztétika, digitális esztétika...* - jól fejezi ki a felkínálkozó kérdéseket: Másképpen kell-e fényképezni, ha korlátozott számú lemezre, 24-36 kockás filmre vagy korlátlan SD-kártyára dolgozunk? Változtat-e a fotós hozzáállásán, ha már nem kell megvárnia a labormunkák végét, hanem egy gombnyomással meggyőződhet a kompozíció helyességéről, a képminőségről? A kialakult vita számomra is érdekes és tanulságos, hiszen újságírói pályám felét fekete-fehér filmes géppel dolgoztam végig, sok-sok éjszakát töltve a sötétkamrában.

Június 24. péntek

Szent Iván éje lesz ma. A Dumakavics dinamikus hölgyei kapcsoltak a leghamarabb, s elkérték tetőteraszunkat egyesületi búcsúösszejövetelükre. Érdekes, itt június végén mindenki úgy búcsúzik, mintha végleg eltávozna valami távoli kontinensre. Pedig csak a nyári szabadságok kezdődnek hamarosan. Persze, ha arra gondolunk, hogy Franciaországban július-augusztusban leáll az élet, és még szeptember első két hetében sincs rá garancia, hogy szakmai partnerünket hivatalában találjuk, akkor érthető ez a vidám búcsúzkodás.

Amúgy kedves társaság ez a Dumakavics. Legtöbbjük még be sem töltötte a negyvenet, vagy alig van túl rajta, de máris felelősségteljes és nem mellesleg jól jövedelmező állást tölt be. Aki ehhez a klubhoz tartozik, nem a nyugat-európai magyar konyhások és pizzafutárok sorát gyarapítja, de még csak nem is az itteni református egyházközségben megismert derék szakmunkásokét. Az egyik – kivételesen halkszavú – ifjú hölgy például az egyik legismertebb párizsi ügyvédi iroda jogásza. Óradíja hétszáz euró...

Kellemes hangulatban várjuk meg a naplementét, aztán néhány hangszer is előkerül.

Június 25. szombat

Francia-magyar költői délutánra ballagunk át Dede Franciskával a Bibliothèque André Malraux-ba. A könyvtár palotája nincs messze tőlünk, a rue Vaugirard és a boulevard Raspail sarkán magasodik jelentősegteljesen. Nem először szövetkezzünk velük, Franciska évek óta keresi a lehetőséget az együttműködésre. A mai rendezvény Tóth Krisztina költészete köré szerveződik, még mindig a Musée du Luxembourg-al kötött megállapodásunk keretében. (Lám, ezt is eltanulhatnánk a franciáktól: a kultúra szervezésének ezt a finom módját, amikor úgy kapcsolják össze a partnereket egy-egy jó ügy érdekében, hogy annak semmilyen izzadtságsgaza sincs.)

Tóth Krisztina diákkora óta hazajár Párizsba. Franciául már az alsó tagozaton elkezdett tanulni, középiskolásként publikálni. Budapesti egyetemi tanulmányait megszakítva évekig élt Párizsban, ahol ismert francia költők nyúltak a hóna alá. Ezúttal Guillaume Metayer műfordító és Emmanuel Moses költő beszélget vele meglehetősen kevés érdeklődő előtt. Röstellkedik is az olvasóterem felügyelője, de nincs mit tenni: a nyár meleg fuvallata megérintette már a könyvtárakat is. Párizs kezd kiürülni. És hát valljuk meg: bármennyire az egyik leggyakrabban látott magyar költő is Franciaországban Tóth Krisztina, illúzió lenne azt várni, hogy egy nyári szombat délután tömegek köszöntsék.

De még nincs vége a napnak. Bár intézetünk szombaton is fogad látogatókat, színházi vagy zenei programokat csak ritkán rendezünk hétvégén. A *Mots & Expressions* nevű amatőr irodalmi társulat kérésére mégis kivételt teszünk: ma este felléphetnek a nagytermünkben. Sophie-Marie Bouts rendezővel és a műkedvelők protektorával, Philippe Brame fényképésszel ugyanis már évek óta kapcsolatban áll az intézet. Döntésünket megkönnyíti, hogy a *Récital poétique* című műsoruk az erdélyi származású magyar-francia-izraeli-tunéziai sebészorvos, Lorand Gaspar verseire és József Attila-műfordításokra épül.

A csoport létrejötté és működése tipikusan francia történet, és ismét olyan mintát ad számunkra, amelyet érdemes lenne követnünk.

Adva van egy funkcióját veszített tanyaépület valahol Troyes város mellett, egy Pális nevű kis faluban. Az ilyeneket párizsiak és más nagyvárosiak szoktak megvásárolni, hogy aztán elvonulhassanak ide családjukkal, barátaikkal a nyári szünetben és sátoros ünnepeken. De a Tournefou nevű farmot egy alapítvány vette meg, amelynek vezetői fejükbe vették, hogy amatőr művészeti központot hoznak létre Aube megyei és párizsi műkedvelők számára. Így is történt. A Domaine Tournefou ma képzőművészeti és zenei műhellyel, gyermek és felnőtt színpadokkal, táncstúdióval büszkélkedhet.

A hozzánk bekérgetőző társulat tagjai tehát abszolút amatőrök, ötven és nyolcvan év közötti hölgyek és urak, fehérek és színesbőrűek vegyesen. Nem csupán elmondják, hanem dramatizált formában elő is adják a verseket, mit sem törődve ráncaikkal, felszedett kilóikkal és néha-néha kihagyó emlékezetükkel. Remek hangulat, családias légkör jellemzi az előadást. A nézőtérren szinte kizárólag olyanok ülnek, akik még sosem jártak a Magyar Intézetben. Amit a színpadon látunk, különleges élmény, méltó befejezése első félévünknek!

Június 30. csütörtök

Elbúcsúztatjuk Dede Franciskát. A kollégák a nagyteremben terítenek meg, házi sütemények halmai töltik meg az asztalt, jobbnál jobb italok palackjai sorakoznak mellettük. Tapasztalt, felkészült, lelkiismeretes és segítőkész kollégát veszítünk Franciska személyében. Hazatérte után felhagy a diplomáciával, s eredeti bölcsész hivatását folytatja a Széchenyi Könyvtár osztályvezetőjeként. Reméljük, utóda is ilyen tulajdonságokkal rendelkezik majd.

Holnap hazautazom én is igazgatói értekezletre és évi rendes szabadságra.

Augusztus 9. kedd

Ismét Párizsban. Gyorsan elröppent ez a pár hét, amibe mindennek be kellett férnie. Találkoztam igazgató kollégáimmal és minisztériumi főnökeimmel, hadtörténész és filmes barátaimmal – lassan-lassan érik pályázatunk sikere a málenkij robotos filmmel –, megmártóztam unokáim szeretetében és a Balatonban, s nem utolsósorban Pannival átestünk a kötelező orvosi vizsgálatokon.

Egyedül jöttem most vissza. A lakásban iszonyú a hőség: Párizsban tombol a nyár. Dél tájban negyven fok közelébe kúszik föl a hőmérő higanyszála, de napnyugta után sem süllyed harminc alá. Lakásunk déli fekvésű manzárd-szobák halmaza, komolyan vehető szigetelés nélkül, éjjelente képtelenség ott aludni. Tegnap a tetőtéri teraszon ágyaztam meg magamnak egy méretes fasztalon. Nem tudom, a szomszéd házakból kinézve mit gondolhattak, amikor ravatalomat meglátták, de így legalább hajnal felé tudtam néhány órát aludni.

Augusztus 12. péntek

Avárosban csak a turisták ödöngenek és teraszoznak, a franciák vidékre és a tengerpartokra menekültek a hőség elől. A követségen is kevesen vannak, ügyelet ügyeletet követ hát. Szegény Franciska betege volt ezeknek az éjszakai telefonos készenléteknek, pedig ma már nem is kell beköltözni a követségre, mint negyedszázaddal ezelőtt. De kétségkívül nem kellemes, amikor a legszebb álmából veri föl az embert egy magyar turista, hogy a Place Pigalle-on épp most lopták el a levéltárcáját, mit lehet most csinálni. Tényleg, mit is? Először is mélyen átérezni a szerencsétlen lelkiállapotát. Aztán azt tanácsolni neki, hogy reggel ballagjon be a konzulátusra ideiglenes iratokat csináltatni. Igen, és feltétlenül tegyen följelentést a legközelebbi rendőrségen, mert anélkül a konzulátuson szóba sem állnak majd vele. Hogy egy kukkot sem tud franciául? Sebaj. Kezébe nyomnak majd egy magyar nyelvű formanyomtatványt. Ez már az Európai Unió, kérem.

Augusztus 14. vasárnap

AFoci EB óta most sétáltam el először a Városházához. Mintha sose lett volna itt Place de l'Europe: a konténereket eltakarították, csak a polgármesteri hivatalhoz tartozó kulturális kunyhó árválkodik a tér közepén. (Itt fűzte a gyönygyöt a francia gyerekekkel Kesserű Andrea.) Az impozáns reneszánsz palota homlokzatáról eltűntek a futball-seregszemlére emlékeztető

zászlók. Helyettük a melegek szivárványszínű lobogóját lengeti a szél a tolerancia nagy-nagy dicsőségére.

Augusztus 17. szerda

Délután Szarka Gáborral találkozom. Nyakunkon a szeptemberi huszártalálkozó, ideje, hogy összegezzük, ki mit intézett a nyáron. Meglepve és szomorúan hallok, hogy már csak napjai vannak Párizsban: odahaza kapott miniszterétől egy visszautasíthatatlan ajánlatot, s így még ezredesi mundérjától is megválnak.

– És az utódod? És a huszárok? – kérdezem nyugtalanul.

– Ne aggódj – mondja Gábor, – Posgai András alezredes érkezik hamarosan. Mindent megbeszéltem és átadtam neki.

Sajnálom, hogy Szarka elmegy. Amilyen csikorgósan kezdődött ismeretségünk 2012-ben Voronyezsben, annyira összebarátkoztunk párizsi missziójának végére. A véleményét mindig őszintén megmondta, a szavát betartotta.

Augusztus 25. csütörtök

Délben Dan Jurkovic, szlovák igazgató várja V4-es kollégáit egy ebédre a Palais de Tokyo éttermi teraszára. Szó, ami szó, egészen jól belendült ez a mi kis visegrádi együttműködésünk. A cseheknél az időközben hazatért Michal Pospíšil egy Jean-Gaspard Palaniček nevű fiatal bölcseész váltotta fel. Anyanyelvi szinten beszél franciául, ami nem csoda, hiszen már iskoláit is itt végezte. A lengyeleket, s egyben a női szekciót Anna Bilos, a Lengyel Intézet igazgatója képviseli. Nem azt mondom, hogy a világot fogjuk most megváltani négyen, de nem is azért jöttünk. Eszegetünk, beszélgetünk, s közben körvonalozódik néhány őszi közös terv is.

Augusztus 28. vasárnap

Rerkenő hőségben, délután 4-kor Bartal Zsuzsa hangversenye a Parc Floral-ban. Zsuzsa temesvári származású rendkívül csinos és tehetséges zongoraművész. Egy majdnem-névrokona és földije, Barta Csaba rádiós kollégám hívta fel rá a figyelmemet, így kerültünk kapcsolatba. 2005 óta él Franciaországban, kifejező, energikus előadasmódjával azóta meghódította a fél világot. A Yale Egyetemen muzikológiából doktorált, mások mellett Frankl Péter ta-

nítványa volt. Seregnyi mesterkurzust végzett el, világsztárokkal kamarázott. Most azt tervezi, hogy Liszt olaszországi zárándoklatának műveit egyvégtében eljátssza, ha talál rá olyan jelentkezőt, aki a koncertsorozatot befogadja. Minderről néhány hete az intézetben beszélt, amikor temesvári rádiós kollégám közvetítésével meglátogatott. Tegnap a mi zongoránkon készült fel mai hangversenyére. Karrierjének töretlen felívelése nem látszik meg a viselkedésén. Szerény, majdnem gátlásos a fellépése. Az volt a benyomásom, hogy elkelve melléje egy talpraesett menedzser.

A Parc Floral a Vincennes-i erdő egyik ékessége. Tulajdonképpen park a parkban, megtűzdelve a zöldből kikandikáló pavilonokkal. Ideális helyszín kamarakoncertek számára, csak ne lenne ilyen kegyetlenül meleg. És parkolóhelyet is nehezen találok. Már-már feladom, de aztán Bartal Zsuzsa koncertje mindeért kárpótol. Liszt-játéka lenyűgöző.

Szeptember 1. csütörtök

Reggel kinyitottuk a házat – megkezdődik a második félév. Nyelvtanulóink számára a 2016/17-es akadémiai év első szemesztere. Egyelőre csak a könyvtári nyitvatartáson változtattunk – délelőtt 10-től 1-ig, és 2-től 6-ig fogadja az olvasókat –, a portabeosztás nem változott. Ezt az teszi lehetővé, hogy ma beállt Karinthy-Rébay Orsolya, egy négygyermekes, mosolygós fiatalasszony, aki a gyermekfoglalkozások egy részét is átveszi majd. Felmondott viszont túlképzett takarítónk, Bori, és sajnos Szóts Péter technikusunk is. Rá októbertől már nem számíthatunk. Francia felesége jó állást kapott Londonban, így átköltözik a család a Csatorna túlsó partjára. Az ő döntését különösen sajnálom, mert kedves, jó kolléga, s ráadásul közeli távoztával a háromtagú Ballasi Banda ígéretes karrierje is véget ér.

Dede Franciska utódáról a névén kívül semmilyen információnk sincs, ki nevezéséről hivatalos tájékoztatást nem kaptunk, munkába való bekapcsolódására december előtt nem számítunk. Feladatait egyelőre megosztottuk egymás között.

Augusztusban látogatóbarát külsőt igyekeztünk adni a földszinti hallnak. A Központ megpumpolása nélkül, pusztán a meglévő bútorok átcsoportosításával „kávézót” rendeztünk be a porta körül, ahol egy cég a fogyasztás fejében kávéautomatát állított fel az egyik sarokban. Az áraknak mindenki a csodájára jár: negyven eurócentért a gépben darált és főzött valódi kávé lehet inni...

Este megjött Panni. Hogy ne kelljen egyedül utaznia, Dani fiunk is elkísérte.

Szeptember 8. csütörtök

Erős kezdés: este két kiállítással és egy színházi bemutatóval nyitjuk meg a rendezvényi évadot. Fél 7-kor a Visegrádi Négyek négy fotóművésze, *Pereszlenyi Erika, Peter Zupnik, Tomek Sikora és Premysl Havlik* képeiből nyílik tárlat a földszinti galériában. A főfalon vetítjük a fotókat, míg a két oldalsón a csehek és szlovákok, illetve a lengyelek és magyarok osztoznak papírképeikkel.

Megállapodásunk szerint a megnyitóbeszédet Dan Jurkovic, a párizsi Szlovák Intézet igazgatója mondja. Szép gesztus, hogy eljött nagykövetségünk is, a többiek ezt nem érezték kötelességüknek. Dan szokása szerint viccesre veszi a figurát. Utólag nézegetve a megnyitóról készült fotókat, mintha egy kabaréjelenet felvételén készültek volna. Azt már kevésbé tartom tréfásnak, hogy a szlovák fotós, Peter Zupnik úgy mutatja be Lőcséről készült fekete-fehér képeit, mintha a város ősidők óta a Szlovák Köztársasághoz tartozott volna. Nem akarok ünneprontó lenni, de szívem szerint odasúgnám neki: - A lőcsei fehér asszony... Mond ez neked valamit?

A másik kiállításunk témája aztán végképp nem a humor kategóriája. A V4-es fotók méltatása után közönségünk figyelmébe ajánljuk a Gulág-GUPVI Emlékbizottság által finanszírozott, s a pécsi Janus Pannonius Múzeum által kivitelezett málenkij robot kiállítást. Walterné Müller Judit, a JPM igazgatóhelyettese mond megnyitóbeszédet, Baranyai Judit tolmácsolásában. A kiállítás négy elhurcolt asszony egyéni sorsán keresztül mutatja be a második világháború utáni modern rabszolgaságot, az erre külön kialakított vetítősarokban francia feliratozású visszaemlékezéseket, dokumentumfilmeket lehet nézni.

Számomra különösen fontos ez a tárlat. Egyrészt a személyes érintettség okán: az egyik elhurcolt asszony ugyanis az édesanyám volt. A látogatókat éppen az ő egészalakos fotója fogadja a bejárat mellett. A fogságból hazahozott tárgyai közül féltucatnyi szerepel a kiállításon, a képernyőn pedig a róla készült riportfilmem pereg francia feliratozással.

De fontosnak tartom azért is, mert a franciák tényleg semmit sem tudnak erről a sötét szovjet emberrablásról, amelyet eufémisztikusan málenkij robotnak nevezünk. Hálásnak kell lennem az Emlékbizottságnak a támogatásért, a pécsi múzeumnak pedig a hihetetlen műgonddal megvalósított kiállításért. Persze, ez utóbbi sem véletlen. Hozzám hasonlóan, Müller Judit is családjilag érintett a szovjet kényszermunkában. Együtt vettünk részt a Pécsi Német Kör által szervezett donyeci és uráli kegyeleti úton. Nem csak szakmai tudását, hanem a szívét is beletette ebbe a kiállításba, ahogy hasznos ötletekkel segítette a helyszíni munkát Panni és az egyesület elnöke, Matkovits-Kretz Eleonóra is.

Szemmel láthatóan a közönség is érdeklődéssel és döbbenettel fedezi fel az interaktív kiállítás részleteit. A múzeológusok és technikusaink az egyik sötét

kiállítóteremben barakkszobát rendeztek be, ahol valóságghú lágerpriccseken ülve túlélők visszaemlékezéseit lehet hallgatni. A temérdek korabeli fotón kívül pufajkák, kendők, faragványok és használati tárgyak emlékeztetik a látogatót arra, hogy nem egy fikciós történet díszletei között jár.

S az estének még nincs vége. A málenkij robot mondanivalójának alátámasztására „*A női test, mint harcmező*” című kamaradarabot láthatják a nézők az intézet zsúfolásig megtelt színháztermében. Az előadáson is megjelent *Matei Visniec*, Franciaországban élő román szerző művét Gerzsényi Bea rendező már többször is színre vitte az avignoni fesztiválon, s most külön erre az alkalomra hívta össze ismét kis társulatát. A darab egy, a boszniai háború idején megerőszkolt fiatal lány és egy amerikai pszichológusnő elképzelt párbeszédére épül, Cécile Durand és Dimitra Kontou mélyen átélt előadásában. A drámai dialógus hatását szinte sokkoló fény- és hangeffektusok erősítik fel. (Keresztes Józsi másfél napig ügyködött a színháztér és a fénykulisszák kialakításán.)

A darabválasztást a Vörös Hadsereg katonáinak 1944-45-ös ámokfutását ismerve, azt hiszem, nem kell különösebben magyaráznom.

Döbbenet. Az est végén ezt az érzést látom az intézetből távozók arcán. A vendégkönyvünkben hasonló bejegyzések, tucatjával.

Szeptember 12. hétfő

Ethel Rey, az Arthèmes Egyesület elnöke, az „Etelka-koncertek” szervezője hív meg ebédre a rue Mabillon egyik kis éttermébe. Lélegzet nélkül ömlik belőle a szó, félpercenként váltva magyarra és franciára. Portrék és zenekritikák kerülnek elő táskájából, a tányéroknak sem marad hely. Valamennyi azokról a fiatal tehetségekről szól, akiket intézetünkbe is meghívott már.

- Jánoskám, láthatod, hogy mekkora művészek ezek. A Salle Pleyelben nem akáarki koncertezhet. Ezt is, ezt is én fedeztem fel – bökdös a képekre. – Pedig én mögöttem nem áll senki, nekem mindent magamnak kell megoldanom. Minden intézeti koncert tiszta ráfizetés, amit a nyugdíjamból kell kiegyenlítenem...

Az ebéd vége felé már a meghívás egyik oka is nyilvánvalóvá válik. Cédulát tesz elé:

- Légy szíves, jövőre ezeket a pénteket hagyjátok szabadon. Ugye megteszed? Ugye beírhatom? Muszáj ennyivel előre tervezni. Ezek a zongoristák már három évre el vannak ígérkezve. De nekem megteszik, hogy egy koncertet még bezsúfolnak. Ez jó az intézetnek is, nem?

Persze, hogy jó, nem is tiltakozom. De a vastagja még hátravan. Etelka újabb cirkalmas nekifutás után előhozakodik vele, hogy több zenei kritika van

a birtokában, amelyben a PMI zongorájának „rossz hangzását, elhasznáultságát” kifogásolják. Ezeket a cikkeket meg is mutatja. *„Milyen kár, hogy ez a remek művész ilyen méltatlan hangszeren volt kénytelen bemutatni produkcióját...” stb.* stb. Etelka szerint ezt a hírt terjeszti stratégiai partnerünk, Jean-Yves Clément neves muzikológus is. Emlékeztet rá, hogy miután sok éve bérel termet és zongorát nálunk, számára ugyanúgy presztiziskérdés, hogy zongoránk hangzását példásnak tartsák.

Állításai és a cikkek igen csak meglepnek. Eddig mindenkitől azt hallottam, hogy a Magyar Intézet egyik büszkesége a tíz év után is csaknem újszerű állapotban lévő Steinway hangversenyzongora...

- Az állandó hangolónk soha nem mondta, hogy gond lenne a zongora hangzásával. Pedig ő ért hozzá, a párizsi Konzervatóriumnak is rendszeresen dolgozik.

- Igen, a Károly – legyint Etelka, de aztán elharapja a szót. – Van nekem egy kitűnő japán zongoraszakértőm, a Monsieur Osato. Az egyik legjobb a szakmában. Ha beleegyeztek, ő szívesen megnézné. Döntse el ő, mi az igazság.

Ebben maradunk.

Délután az új katonai attaséval, Posgai András alezredessel értekezünk a huszárprogramról. Nincs már sok idő, a hét végén érkezik a küldöttség. Az a benyomásom, hogy András korántsem áll hozzá olyan lelkesen, mint Szarka Gábor.

- És az étkezésük? Az hogyan lesz megoldva? – kérdezi hegyesen. – A szabályzat szerint napi háromszori meleg étkezés jár minden katonának. Engem nem érdekel, hogy az elődömmel miben állapototatok meg. Ha nem kapják meg a katonák a megfelelő ellátást, kénytelen leszek szólni a feletteseimnek, hogy ne járuljanak hozzá a kiutazásukhoz!

Én pedig kénytelen vagyok közölni vele, hogy a pályázati pénz csak az úti- és szállásköltségüket fedezi. Az intézetben vacsorával várjuk őket, a programok helyszínéről pedig francia vendéglátóink nem hagyják majd üres gyomorral továbbmenni őket. Legfeljebb útközben kell majd egy-egy benzinkútnál szendvicset venniük. De hát otthon is csak esznek valamit... Amúgy pedig ingyen bejárják Franciaország legszebb tájait Elzásztól a Côte-d’Azur-ig.

Kicsinyességétől annyira felhúzom magam, hogy a találkozó után felhívom Szarka Gábort, s beszámolók neki a megbeszélésről.

- Nyugodj meg, ki fognak menni. Beszélek a parancsnokukkal – mondja Gábor. Vissza is hív még aznap este. – Úgy van, ahogy mondtam. Azt üzeni Ádám Barna ezredes, hogy mindent köszönnek, amúgy ők katonák, tudnak magukról gondoskodni, és egyébként sem enni mennek Franciaországba...

Szeptember 14. szerda

Délután 5-re a reptéren kell lennem: érkezik a Boros-család. Misike holnap a 16. kerületi városházán ad hangversenyt a Francia Orvosi Egyesület meghívására. (Bruno és Lilla Fourrier az értelmi szerzők.) Szállásuk az Intézetben. Amíg beérünk, kicseréljük a pécsi és párizsi értelmiségi pletykákat, de sokat nem tudok időzni a társaságukban, mert kezdődik a V4-es filmvetítés. Cseh barátaink Premysl Havlik *Solo* című dokumentumfilmjét mutatják be Radek Baborák kürtművész életpályájáról. (Havlik fotói képviselik a cseheket a hallban látható V4 fotókiállításunkon.) A vetítés után Jean-Gaspard Palanichek, a Cseh Intézet igazgatója beszélget a főként zenei szakemberekből álló közönséggel.

Szeptember 15. csütörtök

Baráti Társaságunk vezetőségi ülésén ismertetem őszi programunkat. Mint-ha hájjal kenegetnének, amikor a kincstárnok bejelenti, hogy az egyesület ezerháromszáz euróval járul hozzá a múlt heti Gerzsenyi-produkció költségeihez.

Délután megérkezik Kazuto Osato, hogy megvizsgálja a zongorát. Nem ál-lítom, hogy némelyik kollégám nem morgolódik a meghívása miatt. „Mit fog szólni a Károly? Biztosan megsértődik, ha megtudja, hogy valaki belepiszkált a zongorába...”

Osato az igazi japán archetípusa: halkszavú, udvarias, szolgálatkész. Kis táskával jött, mint egy háziorvos. Jó másfél órát tölt a teremben, szétkapja a zongorát, majd közli a diagnózist: a Steinway jó állapotban van, látszik, hogy szakember tartja karban, de a hangja egy kicsit fémes és más igazítani való is van rajta. Körülbelül egynapos munka lesz. És bemondd egy összeget, ami alig ötszöröse egy „normális”, félórás hangolásnak.

Szeptember 16. péntek

Hajnali indulás Pannival Elzászba. Érkeznek a huszárok! Miután mindkét autónk a szervízben, kénytelen vagyok a követségről kocsit kérni. Az A4-es Audi sem mai csirke már, de legalább nem recseg a sebességváltója. A katonai attasé a saját szolgálati autójával vág neki az útnak, mert a program utolsó állomásán már nem lesz velünk.

Nyolc óra tájban érkezünk meg Haguenaubá, amit a franciák „Ágno”-nak ejtenek. Amíg várjuk a Stuttgartból indult magyar mikrobuszt, elevenítsük föl, hogyan is kerülnek a franciák a magyar huszársággal kapcsolatba. A történet regényes, de távolról sem olyan tréfás, mint ahogy Hány János elmesélte.

A Rákóczi-szabadságharc bukása után több magyar brigadéros folytatta katonai karrierjét előbb a török elleni háborúban, majd szolgálatait a francia királynak felajánlva Európa más csataterein. Közöttük a legismertebb Bercsényi László – a dalban elhíresült Miklós fia –, aki 1720-ban kapott engedélyt a versailles-i udvartól huszárezredének felállítására. Nem bízva a véletlenre a dolgot, katonáinak javát Rákóczi Rodostóban búslakodó vitézei közül toborozta. A másik brigadéros, akit feltétlenül meg kell említeni, Esterházy László, aki 1764-ben alapította meg máig létező alakulatát francia földön. Kitűnő hadtörténészünk, Tóth Ferenc, s nem kevésbé kiváló francia kollégája, Pierre Mercikling kapitány, terjedelmes könyvekben foglalta össze a magyar alapítású francia huszárezredek történetét.

Kilenc óra felé fut be a laktanya elé a magyar küldöttség busza. A parancsnok, Ádám ezredes, méltó örököse a magyar huszárhagyományoknak: délceg, erős katonatiszt, nyílt, határozott tekintettel, dörgő hanggal és markáns, őszbe forduló bajusszal. Nyomban ráismerek: ő volt az, akivel 2014-ben Limanowában találkoztam, a 9-es Nádasdy-husárok orosz elleni hőstettének századik évfordulóján. Egy hét alatt hatszáz kilométert lovagoltak hagyományörző huszárokkal Budapest és Limanowa között. Főtiszti rangja mellett a jelenlegi besorolása sem elhanyagolható: a Nemzeti Díszőrség parancsnokát tiszteletjük benne.

Ádám Barnán kívül még hat hivatásos katona van a küldöttségben: ketten a szolnoki „Bercsényi” Különleges Műveleti Zászlóalj altisztjei, négyen a Légierő zenekarának muzsikusai. Miután Magyarországon az ötvenes évek óta nincs lovassági fegyvernem, a magyar huszárságot három hagyományörző huszár képviseli. Érdekes módon ők valamennyien hivatásos rendőrök.

Természetesen ilyen különleges alkalmakkor Ádám ezredes is hagyományörző mundért ölt magára, s így fogadja az üdvözlésére érkező francia alezredest. Ha ez utóbbi nem jönne elé, valószínűleg bonyodalmasabban lépnénk át a haguenau-i laktanya kapuját. Hamarosan kiderül ugyanis, hogy a francia szárazföldi haderő egyik legelittebb, mélységi felderítő műveletekre szakosodott alakulatához érkezünk. S ez nem véletlen... A huszárság legfőbb erénye ugyanis kezdetektől fogva a mozgékonyaság volt, ezért alapfeladatai közé tartozott a felderítés.

A három francia huszárezred közül ez az elzászi a 2-es sorszámot viseli. Furcsa érzés látni az egyik eligazító táblán a huszár szó mellett a figyelmeztetést: *„Maximális sebesség 30 km/óra. A biztonsági öv becsatolása kötelező!”*

Éppen a reggeli ezredsorakozóra érkeztünk. Küldöttségünk is katonásan föláll a terepszínű katonák mellé, amikor felhangzik az ezredkürt rikoltó hangja. De nem akárci fújja ám, hanem egy huszár díszegyenruhás katona. – A mi tiszteletünkre? – sűgom oda a kommunikációs tisztnek. – Nem, dehogya! A kürtös mindig ebben a hagyományos egyenruhában jelenik meg.

A parancsnok – lehet talán negyven éves, s ahogy már a francia hadseregben megszokhattuk, ugyanolyan vékony és izmos, mint egy húszéves közlegény –, ellép a sorfal előtt, majd fölhangzik a Marseillaise. Aztán helyettesei ismertetik a napiparancsot, végül a parancsnok is mond pár rövid, katonás mondatot. Semmi macera, semmi „szivatás”. (Ó, boldogtalan kalocsai ezredsorakozók!...) A végén a díszmenethez énekszóval vonulnak föl, s amikor a dallamot és szöveget meghalljuk, földbe gyökerezik a lábunk. Az ezredinduló nem más, mint a *Késmárk felől hideg szél fúj* kezdetű dal furcsa, megközelítő magyarsággal, kifejezetten fenyegetően mormolt változata. Lassú és mély a dallam, mint a cunami első hulláma. Lassú a díszmenet is. Ebben a performanszban van valami ősi és hátborzongató.

Első útunk az ezred múzeumába vezet. Gazdag és igényesen bemutatott gyűjtemény. Azt mondja az ezredparancsnok, hogy minden újonccal itt kezdik a kiképzést. De a hagyományörzés nem szorítkozik a múzeumra. Minden lépcsőfordulóban vitrin, jelvényekkel, csákóval, egész öltözetekkel. Aztán az ezred bevetéseinek felsorolása 1764-től napjainkig. A parancsnok szobájában a technikával telezsűfolt íróasztal mögött hagyományos irodai szék, de rá szertartásosan egy süjtásokkal gazdagon díszített kacagányt terítettek. Ez a mindenkori parancsnoki hatalom jelképe. Háta mögött a parancsnoki kopjás zászlót pedig lófarak díszíti!

Itt senki nem akarja eltagadni a huszár hagyományok magyar eredetét, sőt, nagyon büszkéek rá. A huszár szó mellett a *süjtás* és a *csákó* is szinte változtatás nélkül átment a francia nyelvbe.

Rövid és igen jóleső tízóraiszünet után nagyot lépünk térben és időben: irány a gyakorlótér, ahol már beöltözve vár minket egy felderítőraj. NATO-tag-államok katonái között nincs helye a titkolózásnak: úgy fest, vendéglátóink minden lényeges felszerelést kipakoltak elénk. A harcosok terepruhába öltözve várnak bennünket. De ez nem az az egyszerű megszokott terepszínű dzseki és nadrág, még csak nem is magukra terített álcaháló. Mintha maga az avar emelkedett volna föl függőlegesre, úgy festenek a levélruhába öltözött katonák. Egyikük éppen ellenkezőleg hófehérben vakít, aminek nyilván egy hómezőn veszi majd hasznát.

Komikus látványt és remek fotótémát nyújt, amint hagyományörző huszáraink sorba kézbe veszik a legmodernebb kézfegyvereket, távmérőket, hírközlési eszközöket. Itt sincs titkolózás, minden kérdésükre választ kapnak.

Akik itt szolgálnak, bizony nem örömkatonák. Ez a raj például a napokban tért vissza afganisztáni bevetésről, de hamarosan Maliba küldik őket. Feladatuk a mélységi felderítés. Hatvan kilós – nem tévedés! – hátizsákkal ledobják őket a frontvonal mögött félszáz kilométerrel, aztán várják tőlük az adatokat az ellenség számáról, elhelyezkedéséről, az esetleges foglyok fogvatartási helyéről, a tüzéségi célpontokról stb. Ebben a zsákban van minden, ami a túléléshez, a felderítéshez és az önvédelemhez szükséges. Tizenkét napot kell önállóan kibírniuk mindenfajta külső segítség nélkül.

A kézifegyverek után megmutatják a nagyobb vasakat is: a páncélozott szállítójárműveket és a könnyű harckocsikat. A lovakat most ezek a gyorsmozgású felderítőjárművek pótolják.

A laktanyaszemle alatt alaposan megéheztünk. Jólesik a négyfogásos ebéd az ezred kázinójában, ahol együtt étkezik a tisztikar és a legénység. Hosszan nem ejtőzhetünk, mert várnak bennünket a lotharingiai Metz-ben, a 3. Esterházy huszárezrednél.

Érdekes emlékek fűznek ehhez a helyhez: a 2000-es évek elején már jártam itt Matthaidesz Konrád kollégámmal és Dani fiammal, amikor egy német-francia vegyes dandárról forgattunk filmet a Magyar Televízió számára. Az immendingeni közös laktanya után elhoztak minket az anyaezredhez is, ami nem más volt, mint ez a páncélos lovassági laktanya. Még felderítő páncélosaik lövészetére is kivittek minket akkor a közeli dombokra.

A fogadtatás most is szívélyes, a forgatókönyv pedig hasonló a délelőttihez: parancsnoki tájékoztató, ezredmúzeum, fegyverbemutató. A különbség csak a régi egyenruhában és a mai feladatokban van a két alakulat között: az Esterházy-husárok világoskék mentét és világoskék nadrágot hordtak, így hát ez a szín dominál a metz-iek hadijelvényeiben is. Az itteni husárok szintén felderítők, de ők nem az ellenség hátában tevékenykednek, hanem a frontvonalon, ezért a fegyverzetük is ütőképesebb, mint az elzásziaké. Ők már nem feltétlenül a rejtőzködéssel védik meg magukat, hanem ha kell, nyíltan harcba bocsátkoznak az ellenséggel. Ebben a francia szárazföldi hadseregben általánosan elterjedt AMX 10-es felderítő páncélautó a legnagyobb segítségük a maga 108 milliméteres ágyújával.

Küldöttségünk igazi szakmai érdeklődéssel hallgatja meg a beszámolókat. Ádám ezredes angolul teszi fel a kérdéseit, a francia tiszt magától értetődően vált – végül is NATO-katonák párbeszédéről van szó. Ki tudja, meddig nézelődnénk még, ha nem állna előttünk közel háromszáz kilométer Párizsig. Az ajándékok kicserélése után nyakunkba vesszük hát a 4-es autópályát. Mire holtfáradtan megérkezünk az intézetbe, kollégáink el is készültek a finom pörkölttel. Éjszakai városnézésre csak a legfiatalabbak vállalkoznak.

Szeptember 17. szombat

A nap nagy részét Yerres-ben töltjük, a Rákóczi-megemlékezésen. A magyar mise után a Rákóczi-parkban találkozunk Fabrice Gauduffe alpolgármesterrel, aki széles mosollyal nyugtázza a huszárok megérkezését. Látom rajta, maga sem volt biztos benne, hogy januári ígéretünket maradéktalanul teljesítjük.

Az ünnepség fénypontja, amint a szolnoki kürtös elfújja a *Magyar takarodót*. Még idehaza is sokkal kevesebben ismerik, mint az *Il silenzio*t, de ugyanolyan szép és megrendítő. A megemlékezés után hagyományos polgármesteri fogadás egy barokk kastélyban, majd ugyanitt hagyományos magyar ebéd a követségi szakács és a Katolikus Misszió hölgytagjainak közreműködésével. Miután huszáraink számára ez az egy délután maradt párizsi városnézésre, igyekszünk katonásan rövidegre fogni az ebédidőt.

Szeptember 19. hétfő

Tegnap egész nap úton voltunk, hogy ma reggel Tarbes-ban az 1. Bercsényi Huszár Ejtőernyős Ezred vendégei lehessünk. A sok látnivaló miatt az ember szinte nem is érzi a fáradtságot, pedig délnyugati irányban átszeltük egész Franciaországot. Csak egészen lent, Pau-nál fordultunk kelet felé, Tarbes előtt már a Pireneusok hófödte csúcsaiban gyönyörködve. Esti szállásunk a huszárlaktanyában volt.

A vendéglátó alakulat neve nem vicc: tényleg ejtőernyős huszároknak hívják az itteni katonákat. Gondolom, tisztjeik nem először hallják elsütni azt a kérdésbe ágyazott poént, hogy a lovaikat mekkora ernyővel tudják biztonságosan ledobni.

Látszik, hogy ez a harminc-negyvenezres település régóta katonaváros. A laktanyát a város kellős közepére építették, bejárata előtt a számunkra oly rossz emlékű Foch marsall lovasszobra magasodik. A város érthetően büszke magas polcra vergődött szülöttére.

Egy rendkívül fess, udvarias, és felkészült huszártiszt fogadja küldöttségünket, s vezet végig a laktanyán. A sorszámozás nem véletlen: ez volt az első magyar alapítású huszárezred Franciaországban. Mindössze kilenc év telt el a nagymajtényi fegyverletétel után, s Bercsényi László újra nyeregben érezhette magát.

A laktanyaszemlét itt is jóízű ebéd koronázza meg, majd a városi huszármúzeum felé vesszük az irányt. Hát, ez valóban világcsoda. Amelyik kontinensen valamire való huszárság, de legalább könnyű lovasság gyökeret eresztett, onnan van itt fegyver és egyenruha kiállítva. Napokat el lehetne tölteni a vitrinek részletes tanulmányozásával – gondolom, vannak hadtörténészek, akik ezt meg is

teszik. Természetesen bőséggel találunk eredeti magyar huszáregyenruhákat is az orosz, lengyel, német, amerikai uniformisok szomszédságában. Küldöttségünk most gazdagítani fogja a gyűjteményt: ahogy eddig minden laktanyában, Ádám ezredes itt is megajándékozza vendéglátóinkat egy jellegzetes magyar katonai ruhadarabbal.

Elmúlt 4 óra, de még magasan jár fenn a nap.

- Menjünk el Lourdes-ba! Itt van a közelben, estig megjárhatjuk – indítványozza Ádám Barna, s a helyeslés egyöntetű. Valóban nincs messze a világhíressé vált kisváros, ahol a katolikus hagyomány szerint 1858-ban egy helyi lánynak megjelent Szűz Mária. Bernadette Soubirous a történetek hatására apáca lett, később a Vatikán szentté avatta. Elsétálunk a Bazilikához, a gyógyulást kereső zarándokok sorfalán át egy szempillantást vetünk a kegyhelyre, ahol hívő katolikus utitársaink természetesen egy imát is elmormolnak. Sokan a világban mit nem adhatnának, ha most ők is itt lehetnének!

Szeptember 20. kedd

Reggeli után Nizza felé vesszük az irányt. Hétszáz kilométer a távolság. Autóinkkal együtt türelmünk is nagy próba előtt áll megint. Este elbúcsúztunk Posgai Andrástól, a tenger melléki magyarokhoz már csak mi kísérvük Pannival katona barátainkat. Rövidke megállókkal estére meg is érkezünk. Dabizs Mercédészék erre az alkalomra kibérelték az egyik helyi egyházi közösség termét. Finom étel és ital várja a megfáradt vitézeket, akik természetesen még a mikrobuszban felöltötték díszegyenruhájukat. Ez utóbbinak meg is van az eredménye: a közös fotó kedvéért lelkesen az egyesületi hölgykoszorúhoz csatlakoznak a nizzai városháza tanácsos asszonyai is. A jó francia borok hatására még tovább enyhül a légkör, így a következő fotón már egy huszárcsákó is billeg az egyik francia hölgy szőke hajkölteményén. Zenészeink hamarosan rázendítenek, s minden fáradságunk ellenére tetőfokára hág a hangulat.

Szeptember 21. szerda

Reggeli után mi is búcsút veszünk a küldöttségtől, hiszen ők Olaszország felé térnek majd haza. Előtte a szálloda kertjében Ádám ezredes felsorakoztatja a csapatot, s bajtársi szertartásosan átnyújt egy emlékérmét. Mi tagadás, jólesik a gesztus. Máig baráti érzülettel gondolok erre a kitűnő katonára. És különösen arra a több órás beszélgetésre, amit még Párizsban folytattunk a város utcáin csatangolva.

Szeptember 22. csütörtök

Yves-Michel Riolt, a Le Monde külpolitikai szerkesztőjét hívtam meg mára ebédre. Még a kilencvenes évek elején ismertem meg, mint lapjának budapesti tudósítóját. Szőke, halkszavú fiatalemberként emlékszem rá. Kötelességszerűen írta az Antall-kormányt befeketítő cikkeit, pedig alapvetően nem volt rosszindulatú fickó. (Könyvem első részében már írtam erről az időszakról.).

Yves-Michel ma sem látja másként a helyzetet. Csak éppen most azon a párton van a célkereszt, amelyik harminc évvel ezelőtt a Le Monde által favorizált oldalon küzdött.

- Hajlékonyabban és diplomatikusabban kellene a magyar vezetőknek politizálni – kockáztatja meg különösebb meggyőződés nélkül. Reménytelennek látja a mai helyzetben, hogy Magyarország Franciaországban direkt politikai eszközökkel áttörést tudjon végrehajtani. A sport, de főleg a kultúra területén nagyobb a játékterünk. Ezen belül is a filmművészetet és az irodalmat említi, mint számba jöhető trójai falovat.

Egész beszélgetésünk alatt kerüli, hogy a szerkesztőségéről is kérdezhessem. A búcsúzásakor derül ki, mi volt ennek az oka:

- Napjaim meg vannak számlálva a Le Monde-nál. Felhagyok az újságírással, átköltözöm Brüsszelbe. Az Uniónál leszek szinkrontolmács...

A világ egyik mértékadó lapjánál végzett három évtizedes hírlapírói munka után nem lehetett könnyű döntés számára

Este a reptérre megyek: érkezik Balogh László és Dobos Menyhért a köz-média két vezetője. Hazai levegőt hoznak és híreket. Tán mondanom sem kell, beszélgetésünk az éjszakába hajlik.

Szeptember 23. péntek

Kelényiné Szamos Gabriellával lenne randevúm délelőtt 10-kor, de késik. Az avenue Victor Hugo-n van a szállodája, a sikkos 15. kerületben. Bevallom, amikor a titkárnőmnél jelezték, hogy találkozni szeretne velem a Szamos Marcipán egyik tulajdonosa, meg kellett kérdeznem: mi az a Szamos Marcipán... Tudom, sokan felszisszennek most, de miután a marcipánnal, mint édességgel ki lehet zavarni a világból, soha nem figyeltem fel neves magyar gyártójára sem.

Végül egy óra késéssel ülünk be egy kávéházba Gabriellával, aki csinos, kellemes modorú, energikus hölgy, igazi üzletasszony. Nem is kell sokat várnom,

hogy megtudjam, hogyan kerül a marcipán a kultúra asztalára. A cégvezetés elhatározta, hogy beszáll Szabó István Cziffra Györgyről szóló játékfilmjének finanszírozásába. Hogy a neves rendező ilyent forgat a fejében, csak helyeselni tudom: ha valakinek, hát ennek a zseniális művésznek az élete filmvászonra kívánkozik.

- A gond csak az – folytatja Gabriella -, hogy a Cziffra-család megosztott ebben a kérdésben. Az örökösök között még mindig folyik a torzsalkodás egyebek között a névhasználatért is. Az egyik lánya hallani sem akar róla, hogy apjukról film készüljön.

- De hiszen ez játékfilm lenne! – vetem közbe. – Egy szuverén alkotó arról csinál fikciós filmet, akiről akar. Nem hiszem, hogy az Angol beteg forgatókönyvírója vagy rendezője engedélyt kért volna az Almásy-családtól a film leforgatására...

- Mi mégis azt szeretnénk, ha a család ebben konszenzusra jutna. Egyikünknek sem hiányzik a botrány, a cégünknek a legkevésbé. Ön, mint kulturális tanácsos, aki ismeri a Cziffra Alapítványt, talán tudna segíteni ebben.

Így már világos. Abban maradunk, hogy megpróbálom.

Szeptember 24. szombat

Egész napos összejövetelt rendezünk franciaországi magyar egyesületek számára. Tizenhat szervezet harminc vezető képviselője fogadta el a meghívást. Itt van Guffroy úr is, aki nemrég lefaszította a magyar kormányt az aix-en-provence-i napilapban, hogy aztán hosszú epistolában magyarázkodjék a nagykövetnek. A lányával jött el. Mintha mi sem történt volna, lapítanak a második sorban. Valahogy nem sietek kvaterkázni velük.

Károlyi György nagykövet és Lengyel Zita vezető konzul előadása után az intézet munkájáról, ezévi programjairól beszélek a vendégeknek. Balogh László kuratóriumi elnök és Dobos Menyhért vezérigazgató a közmédia határon túli műsorairól ad tájékoztatást. Ebéd után az egyesületek hosszú és részletes bemutatkozása következik. Öröm hallani, mennyi furfang, mennyi ötlet halmozódott fel ebben a vékonyka franciaországi hálózatban, ha a magyar nyelv, a magyar kultúra túlélése a tét. A jelek szerint a Körösi Csoma ösztöndíjasok is megtalálták a helyüket az egyesületek hátországában.

Estébe hajlik már az idő, amikor véget ér a panaszok és dicsekvések sora. Még végigkálauzoljuk vendégeinket az aktuális kiállításokon, aztán a tetőteraszon teszünk pontot a találkozóra.

Szeptember 26. hétfő

Ismerve a franciák jó szokását, hogy a hétfőt még a hétvégehez sorolják, erre a napra ritkán tűzünk ki programot. Most mégis kénytelenek vagyunk kivételt tenni, mert nem kisebb személyiség nézte ki magának ezt a dátumot, mint Lovász László, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Angol nyelvű matematikai előadásról lévén szó nem számítok telt házra, s a legkevésbé sem törzsközönségünk jelenlétére. Szakmabeliek azonban lehetnek vagy hatvanan.

Előadása előtt még beszélgetünk vagy tízpercet az irodámban, de látszik rajta, hogy gondolatai máshol járnak. A rendezvényért amúgy a követség tudományos attaséja felel, így én is megengedhetem magamnak azt a luxust, hogy az elnök úr előadása alatt gondolataim máshol járjanak.

Lovász László egyébként a „szülőszobából” érkezett hozzánk: ma délután a követségen az ő jelenlétében alakult meg a franciaországi magyar tudósokat tömörítő egyesület, a SIFRAH. Elnökévé Gyapay Gábor mikrobiológust, titkárává Harai Dénes történészt választották.

Szeptember 27. kedd

Este a Lisztomanias sajtótájékoztatója nagytermünkben. Itt van mindenki, aki a châteauroux-i fesztivál és annak támogató egyesülete, a Lisztomanias International körül tüsténkedik. A városka alpolgármestere mond köszöntőt, aztán Jean-Yves Clément műsorigazgató ismerteti az idei programot. Örömmel hallok, hogy ismét lesz magyar résztvevő, s hogy éppen a mi Boros Misink. A jelek szerint sikerült elbájoslnia a francia zenei szakembereket is.

Szeptember 29. csütörtök

Mozitermünkben telt ház előtt Gerő Marcell *Káin gyermekei* című dokumentumfilmjének vetítése. Az Arte-val közös produkció, tulajdonképpen egy harminc évvel ezelőtti történet folytatása. Akkor Monory-Mész András forgatott filmet apa-, testvér- és tanárgyilkos fiatalokról. Gerő arra volt kíváncsi, mi lett ezekből a Tökölre bezárt fiatal fiúkból, s hogyan ítélik meg akkori cselekményüket. Ott vette fel hát a fonalat, ahol Monory-Mész elejtette. Megrendítő, felkavaró alkotás. Gyilkossá vált, bűnükért nem csak a börtönt, de saját utóéletüket is megszenvedett férfiak élveboncolása. A vége főcímet után döbönt csend a nézőtéren.

Szeptember 30. péntek

Korábban írtam már Daniella Pinksteinről. Nemrég visszajött Izraelből és meglátogatott az intézetben. Megmutattam neki a málenkij robot kiállítást, utána még sokat beszélgettünk. Megígérte, hogy felhívja egy újságíró barátnője figyelmét a történetre. Ma délelőtt meg is keres Marie-Hélène Cossé, a *Mid&Plus* című internetes női portál főszerkesztője. Tüzetesen megnézi a kiállítást, már a vitrinek előtt számtalan kérdése van. Hosszú interjút készítek vele a Szovjetunióba hurcolt magyarországi nők sorsáról. Elmenőben tűnődve lapozgatja a vendégkönyvet, ahol hosszú oldalakon sorjáznak a francia látogatók bejegyzései: zavarról, megdöbbenésről és a kiállítás iránti elismerésről tanúskodnak.

Délután a franciaországi egyetemek és középiskolák magyar lektorai, nyelvtanárai számára rendezünk találkozót az intézetben. A KKM illetékes főosztályát Szőkefalvi Nagy Eszter oktatási referens képviseli. A résztvevők az INALCO-ról, a Paris-Sorbonne 4-ről, Lille-ből, Strassburgból és a párizsi Henri IV. gimnáziumból érkeztek. A magyar nyelv és civilizáció egyre kisebb sereget mozgósító végvéraiból. Hálásak már azért is, ha valaki „odafönről” egyáltalán meghallgatja őket. Amiről mi tudunk beszámolni: a megnövekedett nyelvtanulói létszám miatt helyiségeinket átrendeztük. A levegőtlen alagsori oktatótermek helyett két második emeleti irodát alakítunk át nyelvtanulási célokra. A francia kommunikációs cég kiköltözése után a harmadik emeleti volt igazgatói irodát oktató- és konferenciateremmé rendezzük be, a meglévő bútorok felhasználásával.

Este vacsora keretében találkozom Michel Toumoulin-nel, a nogent-i gimnázium igazgatójával. Az iskola több éve jó kapcsolatot ápol a budapesti Hunfalvy János Gimnáziummal. A Párizstól százötven kilométerre délnyugatra fekvő városka polgármestere a Mitterrand-kormány egykori oktatási minisztere. Megállapodunk művészeti események, előadók, kiállítások közvetítéséről.

Október 3. hétfő

Napok óta nincs fűtés az intézetben. Alagsori várbörtönünkben leállt a gázkazán. Józsi egyszer még életet tudott lehellni belé néhány órára, de aztán ismét felmondta a szolgálatot. A karbantartó cég természetesen türelmünket kérte, ami fogytán, mert az éjszakák bizony meglehetősen hidegek már. Nálunk a tetőtérben szinte papírból vannak a falak, két pulóverben is vacogunk. Holnap beszerzek néhány hősugárzót.

Október 5. szerda

Randevük napja. S valamennyien hölgyek. Jövetelük többnyire összefügg a programozás időszakával. Gődény Márta zongoraművész kezdi a sort. Természetesen hangversenyezni szeretne nálunk a jövő évadban is. Gyenis Kati pedig táncházat tartani és süteményt árusítani. Őt még pécsi főiskolás korából ismerem. A Baranya Táncegyüttes majd a Vujicsics szép hangú énekeese volt, a Népművészet Ifjú Mestere. Évtizedek óta Franciaországban él, barátnőjével, a szintén pécsi Fekete Mariann képzőművésszel gyakran megfordulnak az intézetben is.

Sághy Mariann egy kicsit hazajön, amikor átlépi az intézet küszöbét, hiszen 1999 és 2003 között a PMI tudományos titkára volt. Szakterülete a hagiográfia, vagyis a középkori szentek életének, szentté avatásuk történetének kutatása.

Végül Ladányi Emese ül be az irodámba, az új takarítónőnk. Semmiben sem hasonlít egy klasszikus takarítónőre, legfőképpen a szakképzettségében nem. Elődjeihez hasonlóan ő is többszörösen túlképzett. Iskoláit Erdélyben járta ki, Tordán és Kolozsváron – mindjárt találunk is közös ismerősöket –, most pedig Szczeczinből érkezett, ahol egy multicég alkalmazásában állt. Angolul – egyelőre – sokkal jobban beszél, mint franciául. Ahogy látom, inkább hűteni kell majd ambícióit szegénynek. Időről időre tudatosítani benne, hogy elsősorban a partvis és porszívó virtuózának szeretnénk tekinteni. Az önmegvalósítás jöhet egy kicsit később.

Október 6. csütörtök

„Rabszolganők emlékére” címmel mátol olvasható a Mid&Plus kulturális rovatában Marie-Hélène Cossé fényképes riportja a málenkij robotról. Hiánypótló, korrekt és empatikus írás. A főcím alatt édesanyám és bánáti sorstársa, Rech Paula fényképe. Furcsa érzés 1946-os, szomorúságot és reménytelenséget sugárzó lágerképüket látni egy francia női magazin kiemelt helyén.

Egész nap bővíli zongoránkat Osato mester. Már kora délelőtt elkezdte. Darabokra szedi a klaviatúrát, minden egyes kalapács filcét újra cseréli. Méricskél, csiszol, hangol. Estére minden a helyén. Még laikus füllel is hallható a különbség: zongoránk megszokott – s amúgy tökéletesnek tartott –, kissé kemény hangzását szinte egy szimfonikus zenekar megszólalását idéző hangzás váltotta föl. Osato amilyen csendben jött és dolgozott, ugyanolyan csendben távozik. Arcán a japánok udvarias, titokzatos mosolya.

Október 8. szombat

Este Kaláka-koncert. Igazából két hangversenyre szerződünk velük – sőt, a brüsszelivel együtt háromra –, mert így szólt a pályázat, de a végén úgy felszámolták az árat, hogy a délutáni fellépést összevontuk az estivel. Természetesen telt ház, sok kisgyerek, nosztalgizáló szülőikkel: az együttes az elmúlt fél évszázad zenetörténetének nagybetűs fejezete. Csak halkan merem bevallani: én sosem tartoztam rajongóik táborába. Zenéjüket mesterkéltnek, kimódoltnak tartom mind a mai napig. De a lényeg, hogy a közönség változatlanul ikonként tekint rájuk. Nekem jut a szép feladat, hogy a reptérre repítsem őket. Gryllus Vilmos egyfolytában morog valamin, Dániel viszont már a jövőt tervezi, s arra kapacitál: pályázzunk újra, hogy minél hamarabb Párizsba jöhessenek.

Október 11. kedd

Egy Nicolas Dufetel nevű fiatalember szalad be délelőtt a háromhúrú kontrámért, mert odaigértem neki egy châteauroux-i kiállításra. Sejtethető, hogy Nicolas nem akarja, ha a kedvéért néhány hétre meg tudok válni féltett hangszeremtől. Fiatal kora ellenére az egyik legelismertebb Liszt-kutató Franciaországban. A budapesti Zenetudományi Intézettel közösen rendeznek kiállítást a helyi múzeumban az októberi Lisztomanias Fesztivál ideje alatt. A téma: Liszt és a romantika. Az egyik Balassi-táncházban, látta meg nálam ezt a hagyományos széki mintára hangolt hegedű-kontrát. Mind a formáját, mind a hangját rendkívül izgalmasnak találta – mondjuk, ezen nem csodálkozom. Azon már inkább, hogy beilleszthetőnek találta a kiállítás Liszt-kori tárgyai közé.

Este telt ház mellett tartja meg 15 éves jubileumi összejövetelét a *Palabres*, a kelet-közép-európai témákkal foglalkozó francia kiadók, szerkesztőségek szellemi műhelye. Intézetünk hosszú évek óta szoros kapcsolatot ápol velük. Kéthavonta gyűlnek össze nagytermünkben a német, osztrák, cseh, lengyel, szlovák és román irodalom egyetemi szakértői, hogy bemutassák a felsorolt országokban született művek legfrissebb francia fordításait. A mai estét Jean-François Laplénie, a Paris-Sorbonne germanista professzora moderálja. A magyar szekciót az a Clara Royer vezeti, aki – bár anyai ágon magyar felmenői vannak – csak 2001-ben kezdte nyelvünket tanulni. De ezt olyan szorgalmasan, hogy már évek óta magyar irodalmat oktat, Krúdyt fordít és Kertész Imréről ír életrajzi esszét. Mi több, a Saul fia című Oscar-díjas film forgatókönyvét is ő jegyzi.

Vége megjavították a kazánt. Nem mondom, hogy első nekifutásra sikerült, de a mesterek nem adták fel. Sok jóval azért nem biztatnak. Szerintük ez a házméretű kazán már nem bírja sokáig. Természetesen felajánlanak egy cserét, potom harmincöt millió forintnak megfelelő összegért.

Dél előtt Petőcz András költő látogat meg. Nálunk lakik pár napig az egyik vendégszobában, ma este könyvbemutatója lesz. A mai magyar irodalom egyik érdekes figurája, bár neve nem vált olyan ismertté, mint néhány jobban sztárolt kortársáé. Sok szál fűzi Franciaországhoz, több alkalommal hosszabb időt töltött Párizsban. Egy időben a Magyar Műhely szerkesztőjeként jegyezték nevét. Megjelenésében is a Belmondo-filmek Párizsát idézi: kalapban és ballonkabátban lép ki az utcára.

Délután elszaladok a Grand Palais-ba, az Őszi Szalon megnyitására. Mint minden évben, most is vannak magyar kiállítók, de nem alkotnak csoportot. Úgy kell becserkészni őket a hatalmas csarnokban. Sokáig nem időzhetek, mert este három programban is érintettek vagyunk. Mozitermünkben a Dumakavics tart rendezvényt. A téma a francia állami ösztöndíjasok magyarországi jelenléte, az ösztöndíjakat kezelő szervezet képviselőjének előadásában. Nem állítom, hogy bárki is tövig rágná a körmét az izgalomtól, de akinek fontos – és akad azért ilyen a teremben –, az egy-egy ajánlatnál erősen hegyezi a fülét.

A nagyteremben pedig könyvbemutató zajlik a Mercredi des bouquins című sorozatunk keretében. Két könyv van terítéken. Az egyik Petőcz András verseinek frissen megjelent francia fordítása, a másik Marie-Madeleine de Cevins rennes-i professzor asszony terjedelmes történeti munkája Mátyás királyról. Ezúton is elnézést kérve Andrástól, inkább ez utóbbiról mondanék pár szót bővebben, hiszen – mint már többször említettem – ritka, mint a fehér holló az olyan francia szakember, aki értő módon nyúl hozzá Kelet- és Közép-Európa történetéhez.

A hosszú nevű, tudományos karrierjének zenitjén álló hölgy korábban írt már tanulmánykötetet a magyar Szent Istvánról, a magyarországi koldulórendekről, a késő-középkori magyar városok egyházi életéről, a szentek európai kultuszáról, sőt egy népszerűsítő történeti munkát is Közép-Európa átfogó középkori történetéről. Érthető hát az érdeklődés legújabb kötete iránt, amelynek az „*Egy király Közép-Európáért (1458-1490)*” alcímet adta. A Harai Dénes – ugyancsak Franciaországban élő – történésszel folytatott beszélgetésében többször hangsúlyozza, hogy Mátyást Kolumbusz Kristóffal és Nicolo Machiavellivel azonos kaliberű történelmi személyiségnek tartja.

Bármilyen szívesen hallgatnám tovább érdekes eszme-futtatásukat, itt kell hagynom őket, mert a Cseh Intézetben V4-es kerekasztal kezdődik, nem kevésbé érdekes témában, és hasonlóan felkészült szereplőkkel. Garadnai Zoltán

budapesti főlevéltáros, Jacques Rupnik politológus, Dan Bilefsky irodalomtörténész és Dan Jurkovic művészettörténész, a Szlovák Intézet igazgatója elemezi a huszonöt évvel ezelőtt létrejött Visegrádi Csoport megalakulásának körülményeit. Természetesen a kaptafánál maradva, főként annak kulturális, civilizációs vonatkozásait.

A csapatból kétségkívül Jacques Rupnik a legnagyobb név. Prágai születésű, de már Franciaországban iskolázódott politológus, aki hosszú egyetemi éveket töltött Amerikában is. A „bársonyos forradalom” után Vaclav Hável tanácsadója, majd az ENSZ balkáni békéltető missziójának tagja. Magyar szempontból mostanában az Orbán-kormányt bíráló cikkeivel hívta fel magára a figyelmet. Nagykövetünk régóta keresi az alkalmat, hogy elbeszélgessen vele, de Rupnik úr valahogy nem siet elfogadni a meghívását. Sejtem, hogy a V4-es kerekasztalra is csak azért jött el, mert a cseh igazgató hívta. Amikor bemutatnak minket egymásnak, halványan elmosolyodik. „Örülök, hogy itt Párizsban ilyen jó az összetartás a szomszédok között” – mondja némi maliciával.

A másik három beszélgetőpartner tulajdonképpen cserepados: sem Bilefsky – a lengyel igazgatónő férje –, sem Dan Jurkovic szlovák kollégám nincs egy súlycsoportban Rupnikkal. Szereplésük egyszerű oka, hogy partnereinknek ugyanúgy nem volt anyagi lehetőségük erre az alkalomra varsói, pozsonyi vendéget hívni, mint nekünk budapestit. Még szerencse, hogy Garadnai Zoltán, az Országos Levéltár történész főmunkatársa éppen Párizsban folytat kutatómunkát, így meg tudtam kérni, hogy De Gaulle és Kádár kapcsolatától rugaszkodjon el egy kicsit a nyolcvanas évek vége felé. Becsületére legyen mondván alaposan felkészült Antall József, Vaclav Havel és Lech Wałęsa visegrádi kezdeményezéséből is.

Október 14. péntek

Ismét egy dupla este. Úgy látszik ez most egy ilyen hét. A nagyteremben Ingmar Lazar huszonhárom éves francia zongorista koncertezik Etelka meghívására. Osato mester beavatkozása óta ez az első megszólalása zongoránknak. Etelka olvadozik a gyönyörűségtől és a megkönnyebbüléstől: legalább a zongora már nem lehet hivatkozási alap, ha valamelyik ifjú titántól kosarat kap.

Ingmar Lazartól mindenesetre nem kapott. A fiú óriási tehetség. Öt éves korában ült először zongorához, de hat évesen már a Salle Gaveau-ban játszott. Azóta már csaknem az összes földrészen koncertezett. Nálunk Schubert, Chopin, Liszt és Nino Rota műveivel varázsolja el a közönséget.

Eközben mozitermünkben újabb V4-es akció kezdődik. *Malgosha Galgo* lengyel rendezőnő *Casablanca árnyai* c. filmjét vetítjük az alkotó jelenlétében. Méltatlanul kevés nézője van ennek a kitűnő dokumentumfilmnek, amely egy

ugyancsak méltatlanul elfelejtett lengyel hírszerzőnek, Mieczysław Slowikowskinak állít emléket. Ő volt az, aki 1941-42-ben Rygor fedőnéven számtalan értékes információval látta el Casablancából az észak-afrikai partraszállást tervező szövetségeket. Ez az igaz történet éppen ott és akkor játszódik, ahol, amikor Kertész Mihály klasszikussá vált fikciós története Ingrid Bergmannal és Humphrey Bogarttal a főszerepben. Slowikowskiból nem lett nemzetközi sztár. Örülhetett, hogy megúszta a sztálini tisztogatást. Londonban halt meg kilencvenkét évesen nyugdíjas vasmunkásként.

Október 16. vasárnap

Jeles nap a párizsi magyarok számára: 1956 hőseire és áldozataira emlékezünk a Diadalívnél. Sujánszky Jenő azóta is töretlenül szervezi a koszorúzást, amióta 1994-ben elbúcsúztam tőle. Már délután kiszaladok érte, hiszen az évekkel együtt ereje is elszállt. Korábban metróval közlekedett Maisons-Alfort és Párizs belvárosa között, ma ez már hazardírozás lenne számára. Nem érzem tehernek, mert az a negyven perc is felér egy történelemórával, amíg az intézethez érkezünk.

A gyülekező szokás szerint az Étoile és a Champs-Élysées sarkán van. A budapesti hivatalosságot most nem politikusok, hanem történészek képviselik: Bank Barbara, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese, Szakály Sándor, a Veritas Intézet főigazgatója, Hováth Miklós és Markó György a Terror Háza képviseletében. Valamennyien ismert és elismert kutatói a háború utáni magyar történelemnek.

Este még hazaröpítem Jenő bátyámat.

Október 17. hétfő

Reggel munkába áll két új kollégánk, Ladányi Emese takarító és Huppert Attila technikus. Emeséről már ejtettem néhány szót. Attila délvidéki fiú, Horgos községből származik, iskoláit Szabadkán végezte. Feleségével és két kisgyermekével fél évtizede jöttek Franciaországba szerencsét próbálni. Mosolygós, barátságos fiatalember. Sajnos sem dobolni, sem csellózni nem tud, így a Balassi Banda újjászületését tőle biztosan nem remélhetjük. De egyéb területen remélhetőleg pótolni tudja majd Szóts Pétert.

Estére a Lengyel Akadémiai Intézetben rendez 1956-os megemlékezést az Alcyon Klub. Lilla Fourrier már régen kiszemelte Horváth Miklós történészt egy előadásra, így kapva kapott rajta, hogy a korszak jeles kutatója a Magyar In-

tézetben vendégeskedik. Mellette Markó György hadtörténész tart még előadást, aztán meglepetésemre Gálfi Géza, a Katolikus Misszió egyháztanácsának tagja penderül ki a szószékre, akinek nem kifejezetten a történelem a szakterülete. Ennek ellenére – mint előadásából kiderül – brilliáns kutatásokat végzett francia levéltárakban az 1956-os magyar menekültek itteni fogadtatásáról. Tőle tudják meg még a korszak specialistái is, hogy a francia kormány 1957–58-ban egész haditervet dolgozott ki mintegy tizenötezer magyar menekült egészségügyi és szociális ellátására. Szerke Franciaországban laktanyákat, középületeket jelöltek ki a menekültügyi hivatalnál kopogtatók ideiglenes elhelyezésére. Előadásából az is kiderül, hogy másfél év alatt lényegében az összes tábor megszűnt, mert addigra a magyarok többsége állást, illetve egyetemi státuszt kapott. Ez talán elgondolkasztató lehet azok számára, akik mindenképpen szeretnének párhuzamot vonni az 1956-os és a mai menekülthullám között.

Október 18. kedd

Ha megint csak a sztereotípiákból indulnánk ki, néhányan ismét felkapnák a fejüket mai programunk láttán: konferencia Szent Márton tetteinek aktualitásáról a laicitására oly büszke Franciaországban, s az egyik eminens előadó a budapesti Közép-Európai Egyetem tanára? Márpedig ez zajlik most éppen a dísztermünkben, méghozzá Károlyi nagykövet jelenlétében. Az említett előadó Sággy Marianne, aki a középkori vallástörténet nem jelentéktlenebb kutatóival osztja meg a pulpitust, mint Bozóky Edina, a Poitiers-i Egyetem professzora, Gilles Berceville, a párizsi Katolikus Egyetem tanára és Raphaëlle Ziadé, a Petit Palais művészettörténésze. S ha ez a csodálkozó szem pásztázná a közönséget is, szerényen a második sorban üldögélve fölfedezhetné Monseigneur Aubertin-t, aki nem más, mint Szent Márton városának, Toursnak érseke.

A konferencia apropóját a szentéletű férfiú – köztudottan pannóniai – születésének ezerhétszázadik évfordulója adja, továbbá egyik életrajzírójának, Sulpice Sévère könyvének legújabb kiadása. A próza feltételezett, de meg nem engedett monotonitását Rajk Júlia énekművész középkori szenténekei oldják. Végül némi unszólásra az érsek úr is mond néhány üdvözlő szót.

Október 20. csütörtök

Este két őszi kiállításunk megnyitója, miután fájó szívvel elbúcsúztam a málenkij robot számomra oly fontos tárgyaitól. (Már csak az elismeréssel teleírt vendégkönyv emlékeztet rájuk.)

A földszinten a tavalyi Robert Capa-díjas Kudász Gábor Arion fotóit mutatjuk be. Böröczfy Virág művészettörténész méltatja a hórihorgas fiatalember képeit, amelyek – Isten bocsássa meg, – nekem nem különösebben tetszenek. Gábor Arion közép- és kelet-európai téglagyárakat (!) járt végig, s ott fotózott ezrével embert és téglát. Nem azt mondom, hogy nincs közöttük néhány kifejező kép, de valahogy az egész összeállítást borzasztó mesterkéltnek érzem.

Az emeleti nagytermünkben korabeli dokumentumok és persze fényképek láthatók az 1956-os forradalom eseményeiről. A kiállítás időtartamára itteni magyar emigránsoktól megkaptunk egy vérrel áztatott magyar zászlót is. Feltett kincsként őrzik a Katolikus Misszióban. Egy Kossuth-címerrel ékesített zászlóról van szó, amelyet a Francia Kommunista Párt székháza elleni tüntetésen lobogtattak a forradalom leverése miatt felbőszült fiatalok. Akkor lett véres, amikor a párház védői belelőttek a tömegbe. Maga a polgármester vette fel autójába a sebesülteket, s egy év múlva ő maga adta át a zászlót Sujánszkyéknak, ünnepélyes keretek között a Városházán.

Ki is lehetne méltóbb rá, hogy megnyissa a kiállítást, mint Sujánszky Jenő? Sajnos, már csak ülve tud beszélni, de szónoklata így is szuggesztív, magával ragadó.

Október 22. szombat

Ma este a Sunset-ben, Párizs egyik legjobb dzsesszklubjában lép fel Ramona Horvath, s meghívott koncertjére. Néhány hónapja még hírért sem hallottam ennek az energiától feszülő, örökké mosolygó fekete hajú szépségnek, ami csak azért lehetséges, mert nem mozgok otthonosan a dzsessz világában. Máskülönben tudhatnám, hogy Körössy János legtehetségesebb tanítványáról van szó, s azt sem kellene elmagyarázni számomra, ki volt Körössy János.

Ramona kapcsán Ceausescu Romániájába kell egy kis kitérőt tennünk, hiszen Körössy „Jancsi” Kolozsvár legjobb dzsesszzongoristája volt, sőt a hatvanas években talán már Bukaresté is. Magyarország kivételével szinte az egész szocialista táborban készültek vele lemezfelvételek, mígnem 1969-ben Amerikát választotta új hazájául. Itt talált rá 2003-ban egy magyar-roma-román származású bukaresti lány, aki előtt ígéretes *klasszikus* zenei karrier állt. Egészen a Körössyvel való találkozásig... Horváth Ramóna – vagy, ahogy később a szakmában megismerték: Ramona Horvath – az idős mester tanítványának szegődött, később pedig számos közös koncertkörúton hódítottak az Ó- és Újvilágban. Körössy 2013-ban bekövetkezett halála csak megerősítette Ramona elhatározását, hogy meg kell őriznie, sőt gazdagítani a tőle kapott útravalót. Párizsba költözött, s azóta egy zseniális bőgőssel, Nicolas Rageau-val lép fel a leggyakrabban.

Talán egy rendezvényen vagy fogadáson futottunk össze, s kezdtünk beszélgetni. Franciául, mert szülei valamiért nem tartották fontosnak Bukarestben, hogy lányuk a magyart is elsajátítsa. Ekkor említette, hogy szeretne fellépni nálunk, már csak a Körössy iránti tiszteletből is. Mindezt egyáltalán nem követelőzően mondta, mint annyi más előadóművész, aki egyenesen úgy érzi, hogy neki jár egy vagy több fellépési lehetőség külföldi magyar intézetekben. Csak szelíden és kissé vágyakozva. De addig is, amíg megteremtődnek a feltételek, ismerjem meg a repertoárját – javasolta. Erre a legjobb alkalom a Sunset-beli koncert, ahol a már említett Rageau-val és Antoine Paganotti dobossal lép fel.

A Sunset Párizs 1. kerületében, a Châtelet és a Les Halles közötti kis utcák egyikében rejtőzik. Az utca felől olyan bár, mint a többi, csak beljebb tárul fel egy hosszabb terem, a végén parányi színpaddal. Mire odaérünk Pannival, már minden hely foglalt. Ramonának köszönhetően mégis találunk két kis ülőkét az egyik japánosan alacsony asztalnál.

A koncert üdítő, tiszta, élvezetes bebop muzsika másfél órája. Ramona minden számot felkonferál, mond róla egy kis történetet. Zongorajátéka kiértelmezett, invenciózus, de nem hivalkodó, s ugyanez mondható el zenésztársairól is. Emlékezetes estével ajándékoznak meg minket.

Október 23. vasárnap

Ma van az 1956-os népfelkelés hetvenedik évfordulója. Történelmi dátum, pedig már éltem akkor. Négyéves voltam a forradalmi események idején, amelyekből Kaposszekcsőn szinte semmit nem éreztünk. Csak arra emlékszem, hogy esténként nem volt áram, s ha mégis megjött este 11-kor, éjfélkor, a háziasszonyok akkor álltak neki a villanytól függő műveletek elvégzéséhez. Aztán egy nap – minden bizonnyal november 4-én – szovjet páncélosok sorakoztak fel a falu főutcáján, s indultak el a határban álló magyar tüzérraktanya elfoglalására...

Párizsban hagyományosan a Katolikus Misszióban kezdődik az emlékezés. Ünnepi misével, szerény irodalmi műsorral. Szintén régi hagyomány a nagyterem falán elhelyezett Mindszenty-emléktábla megkoszorúzása, amelyben a rendszerváltozás óta a nagykövetség és a Magyar Intézet is részt vesz.

Szintén régi hagyomány rendje diktálja, hogy a sort az intézeti műsor zárja. Ezúttal Horváth Miklós tart előadást a nagykövet ünnepi beszéde után, aztán az Állami Operaház művészei lépnek fel. Ókovács Szilveszter főigazgató szíves felajánlása ez, nem is akármilyen szereplőkkel: Zsoldos Bálint zongorakíséretével Megyesi Schwartz Lucia és Bátki-Fazekas Zoltán énekel áriákat nemzeti operáinkból.

A megemlékezést követő ünnepi fogadás semmiben sem különbözik az előzőektől. Déjà-vu érzésem van, amikor az első, a második és harmadik pörkölt-adagért igyekvő magyarjaink csendes birkózását látom, s közben arra gondolok, nem kellene-e jövőre ezt az egész népkonyhát valamelyik semleges szombati napon megnyitni. Miért törvénytörő, hogy néhány magáról megfedlezett ember mohóságával tönkretégye március 15-e és október 23-a szép ünnepét?

Közelebb járunk az éjfélhez, mint a tizenegyhez, amikor az utolsó vendég után is becsukódik a kapu. De ezzel még nincs vége a napnak. Az asztalok leszedése, a mosogatás elvileg a takarító és a technikusok feladata, de a házban működik a szolidaritás: címre és rangra tekintet nélkül négyen-öten is szorgoskodnak a konyhában. Ráadásul ezek a legvidámabb pillanatok: hamar gazdára akadnak az érintetlen borospoharak, s akkor sem indít fegyelmet az igazgató, ha egy-egy újabb palackot kell kinyitni a megfáradt személyzetnek. Miközben mozognak a kezek, keringenek a tréfás történetek, messze hallatszik az egészséges röhögés a konyhából. Nem csoda, ha énekeseink sem tudnak még elaludni: előbb Bátki-Fazekas, majd Megyesi Schwartz Lucia kíváncsi arca bukkan fel az ajtónyílásban. S ahol énekes van, ott nóta is van. Ezen a kései órán még azt is megbocsátják kiváló művészeink, hogy egy idő után mulhatatlan kényszerrel érzek hegedűm felhangolására, vonóm begyantázására.

Október 24. hétfő

Nem könnyű ébredés után irány Châteauroux. Kezdődik a tizenötödik, jubileumi Lisztomanias Fesztivál. Az autótút Párizsból gyenge három óra, így kora délután már a Kaposvár nagyságú városka belvárosában sétálgatunk Pannival.

A Liszt-kiállítást a városi múzeumban rendezte be Nicolas Dufetel muzikológus a budapesti Zeneakadémia közreműködésével. A várszerű épület egy méretes dombtetőről uralja a várost. Valamikor Henri Bertrandnak, Napoleon kedvenc marsalljának tulajdona volt, így ma az ő nevét viseli a múzeum.

A tárlat több termet is elfoglal, s a legkevesebb, amit mondhatok rá, hogy informatív. A nagy zeneszerző számos művének eredeti kottáját is láthatjuk itt, az egyik kis szobában pedig éppen csak neki nem futunk fortepiánójának. Különös érzés vitrintől vitrinig csoszogni ebben a tizenkilencedik századi miliőben. Különösen annak tudatában, hogy a Mester talán maga is járt e falak között. De hogy az innen harminc kilométerre lévő Nohanban sűrűn megfordult, az történeti tény, hiszen ott csapta a szelet George Sand írónőnek, akit végül barátja, Chopin csapott le a kezéről.

Egyszer csak földbe gyökerezik a lábam: az egyik terem közepén, elegáns üvegszekrénykében, piros bársonypárnára fektetve ütött-kopott hegedűkont-rámat pillantom meg! Mellette a fekete kanca farkából saját kezemmel font és meggyfából faragott vonóm. Ilyen nagy becsben még sosem volt tartva ez a szép napokat látott készlet. Némi nyugtalansággal kezdek a magyarázó táblácska olvasásához: vajon mekkorát gurítottak itt a derék kiállításrendezők? Csak nem nevezték ki Liszt-korabeli cigányzenészek hangszerének? A szöveget szerencsére igazi szakemberek írták: korrekten elmagyarázzák a kontra funkcióját, nem eltitkolva, hogy a huszadik században készült hangszerről van szó.

Peregnek az események. A fesztivál egyik sztárja a mi Boros Misink a maga tizenhárom évével és izmos tehetségével. Nagy kitüntetés éri: megszólaltathatja Liszt zongoráját! Igyekszik leplezni, de látszik arcán az izgalom és a megilletődöttség. Meg is értem: melyik növendéknek adatik meg ilyen ritka lehetőség?

Aztán máris zúdul le a közönség a városba, előbb egy irodalmi kávéházba, majd a redemptorista apácák elhagyott kápolnájából átalakított hangversenyterembe. Misi itt már hosszabb koncertet ad, s a végén háromszáz lelkes francia zenerajongó ünnepli. Szülei alig győzik fogadni a gratulációkat. Láthatóan elégedett Jean-Yves Clément programigazgató is:

- Ebből a gyerekből lesz valaki, csak el ne rontsák...- ismétli meg kifelé menet párizsi dörögéseit, de most már kicsit mosolygósabban.

Gyors vacsora után az estét a város ultramodern színházában, az Equinoxe-ban fejezzük be, ahol a fesztivál résztvevői és a mesterkurzusok tanárai adnak hangversenyt.

Október 26. szerda

Szokatlanul korán, már reggel 9-kor kétnapos bölcsészkonferencia kezdődik nagytermünkben. Maár Judit a főszervezője, s a résztvevői párizsi és budapesti egyetemek oktatói. Összeszokott társaság, évek óta rászánnak az életükből két napot, hogy megvitassanak egy általuk fontosnak tartott kérdéscsokrot. Az sem zavarja őket, ha külső körből csak egy-két tucat érdeklődő húzódik meg a hallgatóság soraiban.

A kollokvium résztvevői idén is nagy fába vágták a fejszéjüket. Erősen szofisztikált gondolkodásmódot követel kétnapos eszmecseréjük tárgya: a határ. Hogyan lehet kulturális szempontok alapján megközelíteni a földrajzi és politikai határok problematikáját? A kultúrák szabad közlekedése megvalósulhat-e abban az „euro-mediterrán” térségben, ahol az utóbbi évtizedek politikai és stratégiai változásai következtében újabb és újabb országhatárok keletkez-

tek? Ezek a határok szükségszerűen bezárják-e az identitást kereső közösségeket, vagy nyithatók rajtuk átjárók is?

A szokásos igazgatói üdvözlés után csak az első előadók fejtegetéseire van időm. Délután megint beülök egy rövid időre, de aztán indulnom kell Maisons-Alfortba Sujánszky Jenőért, akit egy esti vetítésre viszek el a francia filmművészek székházába, az avenue Velasquez-re. A neves francia rendező, Marc Bessou *Néhány nap 1956 novemberében* című dokumentumfilmjét vetítik le, amelynek Sujánszky az egyik főszereplője. Ennek megfelelően fogadják is az elegáns Charles Brabant-teremben. Jó érzés látni, hogy a rendező szinte fiúi gonddal kíséri helyére a magyar szabadságharc veterán harcosát.

Maga a film megérdemelné, hogy Magyarországon is bemutassák. Az 56-os felkelést világpolitikai összefüggésekbe ágyazza be. Ez önmagában nem újdonság, mégis, más archív felvételek felhasználásával és személyes résztvevők megszólaltatásával érzékeltetni, mi is történt 1956 felbolydult őszén.

Marc Bessou filmje a budapesti forradalom és a szuezi válság eseményeit állítja párhuzamba. Szigorúan az időrendet követi: mi történt például október 24-én, 25-én..., 28-án Magyarországon, és mi Egyiptomban. „Semleges” nézőnek kiváló történeti tanulmány és filmes szakmai remekmű. Nekünk, magyaroknak, újabb szívbe markoló bizonyosság: semmi esélyünk sem volt a győzelemre. A nyugati világ egészen mással volt elfoglalva, mint egy kis nép szabadságharca.

Sujánszky többször megszólal a filmben, zárszóként is az ő egyik szentenciáját vágta be a rendező. Bessou nem mulasztja el megköszönni, hogy a magyar megszólalások francia feliratozása az intézetünkben készült, Sándor Juli kollégánk keze nyomán. Megállapodunk, hogy a filmjét hamarosan mi is levetítjük.

Október 28. péntek

Indulás a repülőtérre. Mindenszentekre hazamegyünk! Az intézet is zárva tart.

November 4. péntek

Újra Párizsban. Délelőtt szemerkélő esőben Nagy Imre jelképes sírját koszorúzzuk meg a Père-Lachaise-ben. Kevesen vagyunk, tavalyhoz képest is megfogyatkozott a társaság. Este Nové Béla *Patria nostra* című filmjét vetítjük moziatermünkben. Sok éves munkával olyan fiatalokat kutatott fel, akik

részt vettek az 56-os forradalomban, majd nyugatra menekültek és beálltak az Idegenlégióba. A Patria nostra nem csak a kétórás film címe, hanem a Balassi Kiadónál megjelent kötete is.

Nóvét meghívtuk a vetítésre, ő pedig magával hozta főszereplőjét, az angyalföldi születésű, de ma már bajtársaihoz hasonlóan Dél-Franciaországban élő Spátay Jánost. Alacsony termetű, filigrán idős férfi, zakója roskadozik a kitüntetésektől. Megjárta a francia állam kiszemelt harctereit Indokínától Algériáig. Őrá is érvényes, ami többször is elhangzik a filmben: a légiósnek három élete van. A légió előtti, a légió alatti és – ha a szolgálatot túlélte –, a légió utáni... A film kitűnően szerkesztett, gazdagon illusztrált, sodró erejű alkotás.

A nap eseményeihez tartozik, hogy délután egy teherautó totálkárosra törte Renault Espace-unkat. Szerencsére nem ült benne senki, olyannyira nem, hogy napok óta a rue Madame sarkán parkolt. A szemközti vendéglős jött újságotlani, hogy a vélhetően vidéki sofőr szűknek találta az egyébként valóban nem túl széles utcát, s leborotválta szolgálati autónk elejét. Nagyon siethetett, mert esze ágában sem volt megállni. Természetesen megtettem a följelentést, amit megkönnyített, hogy a vendéglős fölírta a teherautó Indre megyei rendszámát.

November 5. szombat

Hajnalban indulunk Grenoble-ba. Reményi György hívott meg, hogy az 56-os évforduló alkalmából tartsak előadást a magyar egyesületben. Kliséket nem szeretnék mondani az akkori eseményekről, kutatást viszont sosem folytattam ebben a témában. Kompromisszumot ajánlok hát Gyurinak: beszéljünk az 56-hoz vezető útról, a szovjet diktatúra kényszerintézkedéseiről. A háború alatt megszállt ország lakóinak elhurcolásáról, a málenkij robotról. Számos fotóm, filmem és prezentációm készült erről a szomorú korszakról. Reményi elfogadja, így félnapos autózás után Donyeckbe, az Urálba és más távoli vidékekre kalauzolom el hallgatóságomat. Érdemes hétszáz kilométert utazni félszáz érdeklődőért? – teszük föl a kérdést ilyenkor a környezetemben. S a válaszom mindig az: ha valódi érdeklődők, akkor ötért is érdemes.

November 8. kedd

Baráti társaságunk vezetőségi ülésén François Nicoullaud elnök bejelenti, hogy jövőre négy nagyrendezvényünket kívánják támogatni. Isten tartsa meg jó szokásukat!

Este Gemza Péter táncművész, a debreceni Csokonai Színház igazgató-helyettese tart francia nyelvű előadást a tánc különböző kifejezési formáiról. Valamit elronthattunk a szervezésben, vagy az este kommunikációjában, mert erősen foghíjasak a széksorok. Pedig nagyszerű az előadás, és nagyszerű az előadó. Még a teljesen laikusok is sokat tudhatnak meg e csodálatos művészeti ág műhelytitkairól.

Gemza 1993-tól hét esztendőn át szólótáncos volt a vajdasági származású neves koreográfus, Nagy József orléans-i társulatában, a Centre National Chorégraphique-ban. A köztük lévő szellemi kapocs nem szakadt meg. Olyannyira nem, hogy kevés nézőinek egyike éppen Nagy József, vagy, ahogy erre felé jobban ismerik: *Josef Nadj*. Róla egyébként a francia Wikipédia azt írja, hogy „jugoszláv származású francia koreográfus, aki magyar nyelvű jugoszláv szülők gyermekeként Jugoszlávia autonóm tartományában, Vojvodinában született...”

Az viszont tény, hogy képző- és mozgásművészeti tehetsége már nagyon korán megmutatkozott. Újvidéki iskolái után néprajzi és zenei tanulmányokat folytatott Budapesten. Játszott a hetvenes évek legendás alternatív színházában, a Szkénében, majd 1980-ban Párizsban próbált szerencsét. Mások mellett Marcel Marceau, a világhírű pantomimművész műhelyében tökéletesítette tudását, aztán saját balett-társulatot alapított. Pekingi kacsa című koreográfiájával hívta fel magára először a szakma figyelmét, s ezután sorra nyerte a nemzetközi díjakat. 2001-ben ő kapta meg az Európai Színházi Szövetség nagydíját, a Taorminát. A Francia Becsületrend lovagja

Szóval, nem egy jelentéktelen figura, aki szerényen a második sorba húzódva követi figyelemmel Gemza Péter előadását. Ritka vendég intézetünkben – legalábbis én most találkozom itt vele először –, így kétszeresen örülök, hogy nem szalad el a péteri végszó kimondása után. A hallban megterített asztalnál éjszakába nyúlóan beszélgetünk vagy féltucatnyian. Csapongva, múltból és jelenről, népek és vidékek jó és rossz szokásairól.

November 9. szerda

Még egy napot sem kell várni egy másik franciaországi ismert Nagy intézeti szereplésére. Ezúttal *Nagy Pálról* van szó, a legendás párizsi irodalmi lap, az 1962-ben alapított *Magyar Műhely* főszerkesztőjéről. A folyóirat egyszerre volt a kádári diktatúrával hadilábon álló emigráns írók és a hazai marginalizálódott szerzők fóruma. A Magyar Műhelyt 1989-ben hazatelepítették, s a kilencvenes években Párizs mellett Budapestet és Bécset is bejelölték székhelyeként. Nagy Pál 1996-ig töltötte be a főszerkesztői posztot. Jelenleg is kétlaki életet él.

Az intézetbe hatalmas vállalkozásának bemutatására jött: az egyik legnevesebb, 1874 óta létező francia tudományos kiadónál, az Honoré Championnál *Une francophonie millénaire* – Ezeréves frankofónia – címmel jelent meg antológiája, amelyben a középkortól 1918-ig gyűjtötte össze a legfontosabb magyarországi francia nyelvű publikációkat. Diplomáciai levélváltás, szerződéseket előkészítő iratok, irodalmi szövegek és nagy emberek intim levelei egyaránt helyet kaptak a közel ötszáz oldalas könyvben. A szerzőt egyetlen szempont vezérelte: bemutatni, hogy Magyarországon fél évezrede él egy művelt réteg, amely francia nyelven fejezte ki fontos, vagy annak vélt gondolatait. A szerzővel Michel Marty egyetemi tanár, a kiadó sorozatszerkesztője beszélget, s igen jól tesz az este hangulatának, hogy a diskurzust időnként Lóte Enikő zongorajátéka szakítja meg. A Zeneakadémiáról kérte ki Nagy Pál erre az alkalomra.

Hiánypótló, nagyszerű munka az Ezeréves frankofónia. Hogy nem lesz belőle bestseller, annak legkevésbé a témája az oka. Hanem az ára. Az Honoré Champion az egyik legdrágább kiadó Franciaországban, ezért Nagy Pál művéért sem kér kevesebbet nyolcvan eurónál. Az pedig még a Fény Városában is pénz.

November 10. csütörtök

Azt hittem, többet már nem hallok majd a Futball EB-hez kapcsolódó kulturális fesztiválról, de tévedtem. Dél előtt 10-re a Városházára vagyunk hivatalosak mindannyian, akik valamilyen módon szerepet vállaltunk a Place de l'Europe rendezvényeiben. Hermano Ruivo Sanches külügyi tanácsnok köszöni meg immár sokadszor igazgatóknak, kulturális attaséknak az együttműködést, kezünkbe nyomva egy díszes kiadványt a fesztiválon készült fotókkal.

Ebéd után André Farkas újságíró keres fel. Nevezhetném Farkas Andrásnak is, de leginkább Franciaországban publikál. 1956-os kiállításunk kapcsán kért randevút. Előadónak ajánlkozik, hiszen tudósítóként a sorsfordító események színhelyén volt. Kivételesen nem Budapesten, hanem Szuezbén. Bessou filmjének ismeretében különösen nagy örömmel fogadom jelentkezését, csak a megfelelő alkalmat kell megtalálnunk, amikor élményeit megoszthatja az intézet hallgatóságával.

Este Csordás Klára ad gyönyörű hangversenyt egy fiatal, tehetséges női vonósnégyes, a Quatuor Lunaria kíséretében. A sok zongoraszóló után üdítő változatosság ez az izgalmas összeállítás. A vonósok bársonyként fonják körül Klára tündöklő mezzoszopránját, amely betölti a teret, s talán még a Saint-Sulpice-nél is elnyomja a szökőkút csobogását. A siker garantált. Természetesen teltházunk van. Az első sorban nagykövetségünk mellett ott feszít négy Párizs környéki polgármester és az UNESCO zenei igazgatója is.

November 12. szombat

Úgy látszik, ez a vonosnégyesek hete. Szombaton csak nagy ritkán tartunk rendezvényt, de most kivételt teszünk hét finn muzsikus kedvéért. A szervezés dandárját Grabócz Márta professzor asszony végezte el. Ő vette fel a kapcsolatot a párizsi Finn Intézettel is, amely a Helsinkiből jött előadók útját egyengette. Vonosnégyesük kicsit halványabb, mint a Lunaria volt, de az énekesik – különösen a valószínűtlenül kék szemű és valószínűtlenül szőke Laura Pyrrö – a finn énekiskola legszebb hagyományait csillantják fel.

November 13. vasárnap

Bár Erzsébet-nap csak a jövő hétvégén lesz, szervezési okból ma gyűlnék össze ünnepi misére a párizsi magyarok az Árpádházi Szent Erzsébetnek dedikált templomban, a place de la République közelében. A templom alapkővét 1628-ban Medici Mária tette le, névadója pedig Ausztriai Anna királyné volt, XIII. Lajos felesége. Sokáig a női ferencesek rendjének templomául szolgált, 1938 óta pedig a Máltai Lovagrend egyik párizsi központja. A magyarok ezer szállal kötődnek ide, jóllehet rendszeres hitéletüket a Köztársaság tér másik oldalán, a Katolikus Misszió kápolnájában gyakorolják. A hivatalosan Magyarországi Szent Erzsébet templomának nevezett eklézsiának kifejezetten magyarbarát plébánosa van, így honfitársaink otthonosan érezhetik magukat a franciásan barokk miliőben. Ezen a vasárnapon a blois-i püspök mellett Herdics György dunaszerdahelyi apát koncelebrál misét. A püspök szentbeszéde megerősíti tapasztalatomat a francia katolikus papok kiváló intellektuális és retorikai felkészültségéről. Itt például nyoma sincs a nálunk megszokott kenetteljes hanghordozásnak, közhelyszerű példálózásnak. Egy francia szentbeszéd fel van építve, teológiailag alátámasztva, és elegánsan, meggyőzően, személyre szólóan előadva. A titok valószínűleg a képzésben rejlik. Akár már a középkorai képzésben, ahol retorikát, logikát és filozófiát is tanítanak. Emiatt a napi életben is megfigyelhető egy „átlagfrancia” kommunikációs fölénye mind szóban, mind írásban.

November 14. november

A délutánt egy laudáció megfogalmazásával töltöm: estére Rév Líviához vagyunk hivatalosak. A nagykövet úr ugyanis ma este ad át magas kormánykitüntetést a száz éves művésznőnek – száz év! még leírni is furcsa... -, s nekem kell méltatni munkásságát.

József Judit követtanácsossal érünk ki elsőként Párizs egyik elegáns elővárosába, La-Celle-Saint-Cloud-ba. A család a földszinten gyűlik össze, s miután egy zongora is terpeszkedik itt, a vendégeknek már nem sok hely marad az asztal körül. Livia néni korát meghazudtoló fürgeséggel tipeg oda minden érkezőhöz. Azt gondolom, hosszasan kell majd magyaráznom, ki vagyok, de a művésznő emlékszik – vagy legalábbis úgy tesz, mintha emlékeznék – a kilencvenes évek intézeti felállítására.

– A második otthonom volt valamikor a Magyar Intézet... - jegyzi meg kedvesen. Lányai, Sylvie és Béatrice, süteményeket kínálnak körbe, hogy addig is teljék az idő, amíg a nagykövet megérkezik. Hasonló okból elegyedek beszélgetésbe a családhoz tartozó két úrral, Christophe Popovitch-al, az Alcide nevű befektetési ügynökség sanghaji képviselőjével és Didier Richard-al, a Citroën óceániai marketing igazgatójával. Utóbbi valami rejtélyes oknál fogva élénken érdeklődik a magyar címer szimbolikája iránt.

Végre megérkezik Károlyi György és a polgármester is. Felolvasom laudáciomat, a nagykövet kedves szavak kíséretében átadja a kitüntetést, amit Livia néni rövid és meglepően élvezhető zongorajátékkal hálál meg. Aztán lányai felkísérik hálósobájába.

November 15. kedd

Az 56-os felkelés hatvanadik évfordulójának évében már eddig is jelentős források nyíltak meg az ünnepségek megszervezésére. Párizsban a fő esemény a Francia Rádió székházában megrendezendő ünnepi hangverseny. A pódiumra állított produkció lényegében önjáró. A követségre és ránk „csak” a közönség toborzásában hárul nem kis feladat, hiszen az impozáns épület 104-es termének befogadóképessége több mint ezer fő. Nem volna szép, ha olyan kitűnő muzsikuskok, mint az Óbudai Danubia Zenekar és Balázs János zongoraművész foghíjas széksorok előtt lenne kénytelen fellépni.

Károlyi György köszöntője után mi mással is kezdődhetne a hangverseny, mint Beethoven Egmont-nyitányával, amelyet oly sokszor játszott a Parlament alagsorába menekült Kossuth Rádió a forradalom napjaiban. Aztán Bartók monumentális III. Zongoraversenye és Lajtha László VII. Szimfóniája hangzik el Hámosi Máté vezényletével.

Lajtha összesen kilenc szimfóniát írt. A hetediket 1957-ben, s bár korábbi nyilatkozataiban tagadta, hogy híve lenne bármiféle programzenének, nehéz lenne a mű súlyos harmóniai alapján nem az elbukott forradalomra asszociálni. Lajtha a *L'automne* (Ősz) címet adta művének, és így hangzott el 1958-as párizsi ősbemutaton is, amelyre a szerző útlevél hiányában nem utazhatott

ki... A Salle Pleyel közönsége negyedórás ovációval ünnepelte a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának előadásában elhangzott művet és komponistáját. Magyarországon csak 1959-ben adták elő - egyszer. A következő bemutatóig 1990. október 23-ig kellett várni... Ekkor már Lajtha VII. (Forradalmi) szimfóniájaként hirdette a műsorfüzet.

Maga a szerző így nyilatkozott művéről néprajzi gyűjtő társának, Solymosi-Tari Emőkének: *„Az '56-os események szélviharoként fújták el a parázsról a hamut és lobbantották tűzzé, lángoló, lobogó tűzzé a parazsat. Pár hét alatt írtam a VII. szimfóniát. Abszolút zenei eszközökkel dolgoztam, talán csak a Himnusz-töredék emlékeztet egyeseket arra, hogy mikor íródott a mű...”*

A VII. szimfónia megrendítő mű. Ha másból nem, a Marseillaise és a magyar Himnusz egymásba illeszkedő töredékeiből a zeneileg képzetlen hallgató is megérti üzenetét. De ezen a koncerten, ebben a sok-sok világnagyságot látott-hallott teremben ma értő közönség ül. A siker jól érzékelhető. Hátori boldogan jön ki tizedszer is meghajolni.

A koncert után százötven fős fogadás a karzaton. A Radio France bizton-sági személyzete szigorúan ellenőrzi a meghívókat, ami érthető, hiszen az előre megadott létszámnál többet valóban nem tud befogadni ez az épületrész. Itt végre szót tudok váltani a karmesterrel. Sőt, Józssival rövid interjút is készítettünk vele az *m5* kulturális csatorna számára. Szerény, kedves fiatalember, tehetséges művész. Édesapja büszke lehet rá. Hátori József agykutatót még rektorként Pécsről, miniszterként Budapestről ismerem, tisztetem.

November 16. szerda

És még mindig 1956 jegyében... Este emlékkonferenciát rendezünk. Vendégeink a kor nagy tanúi, Sujánszky Jenő corvin-közi szabadságharcos, André Farkas újságíró, aki szuezi élményeiről beszél, és két jeles történész: Catherine Horel és Kecskés D. Gusztáv. Ők négyen akár magyarul is beszélgethettek, hiszen a professzor asszony remekül megtanulta nyelvünket, miközben Közép-Európa XX. századi történetének szakértőjévé vált. Ám a moderátor – egy fiatal doktorandusz – és a közönség nagy része francia. Szerencsére. Vég-tére is nekünk most nem a magyaroknak kell bemutatnunk azt a hatvan évvel ezelőtti élet-halál harcot.

November 19. szombat

Két hangverseny után – csütörtökön észet dzsessz, pénteken francia zongora – ma még egy V4-es filmszemle a Balzac moziban, hogy teljes legyen a hét.

A koncertek közül Emmanuelle Swiercz-é volt az emlékezetesebb. A lengyel származású ifjú hölgyet természetesen Rey Etelka kommandálta hozzánk. Chopin és Liszt művekből álló programja, rendkívüli muzikalitása lehangelt a népes közönséget. Utána még hosszasan politizáltunk a beszédes nevű Jean-Pierre Lamoure-ral, a művésznő férjével és mecénásával, az Atlantic nevű elektrotechnikai cég felügyelő bizottsági elnökével. Nem állíthatom, hogy jól tájékozott lenne Magyarország és általában Közép-Európa ügyeiben...

A magyar filmművészetet a mai filmszemlén Tóth Barnabás Újratervezés című csodálatos rövidfilmje képviseli. Szívszorító, emberi. Tizenkét percbe sűrítve egy valóságos dráma. Pogány Judit és Kovács Zsolt játéka egyszerű és zseniális.

A vetítés után V4-es italokkal pecsételjük meg a barátságot.

November 21. hétfő

Anagykövet ebéden látja vendégül Nathalie Sirant, a nizzai önkormányzat kulturális tanácsnokát. Hivatalos vagyok az asztalhoz én is. Legutóbb a huszárokkal jártam náluk, szeptemberben. A loboncos szőke hölgy még egyikük csákóját is felpróbálta a közös fotózás alkalmával. Tőle tudom meg, hogy az egy héttel később Aix-ben parádézó pécsi hagyományörző huszárok egyike bizony pórul járt: ledobta a kölcsönkapott ló, s kórházba kellett vinni szegényt. (Az aix-i önkormányzat éppen a pécsi huszárküldöttség közeli látogatására hivatkozva mondta le a mi csapatunk felvonulását és szabadtéri koncertjét.

Madame Siran lelkesen számol be a helyi magyar közösség aktivitásáról, gyakori közös rendezvényeiről. Gondolni fogunk Nizzára a pályázataink benyújtásakor, s mobilizálható programjainkat – filmvetítések, kiállítások, kis létszámú koncertek – igyekszünk elkanyarítani feléjük is.

November 22. kedd

Mint az előzőekből is kitűnhetett, nyári V4-es ebédünk a Tokió palotában nem maradt eredménytelen. Rendezvények sora bizonyította, hogy mi itt Párizsban komolyan vesszük az 1335-ös királytalálkozó örökségét. Ma-

gyarország elnöksége a végéhez közeledik, így az általunk kezdeményezett eseménysor is. Az egyik utolsó rezdülés az az alapvetően lengyel erőkre épített hangverseny, amelynek ma este adtunk helyet dísztermünkben. A visegrádi elem ebben az esetben a szerzők összetétele: Chopin, Paderewski (PL), Liszt (H), Smetana (CZ) és Schneider-Trnavský (SK) művei hangzanak el Tomasz Zagorski operaénekes és Jacek Kortus előadásában. A keddi nap ellenére telt-ház, nagy siker. Mindenki boldog, természetesen a legjobban Anna Bilos lengyel igazgató kollégám.

November 23. szerda

Reggel bejelentkezik Dede Franciska utóda, az új tudományos-oktatási titkár: Pálvölgyi Balázs. Hórihorgas, kifogástalan modorú, szakállas fiatalember. Jogász és történész egyben, több egyetem oktatója. Mint kiderül, a győri jogi karon tanára volt kedvenc unokaöcsémnek. Feleséggel, négy lánnyal érkezett ki. Tisztában van vele, hogy embert próbáló feladat lesz megfelelő lakást találniuk. Egyelőre bent laknak az intézet harmadik emeleti vendéglakásában.

Délután ismét a követségre kell mennem. Egy bizonyos Marine de Montille kért lehetőséget, hogy interveniáljon a nagykövetnél a Cziffra Györgyről készítő film ügyében. Károlyi György illetékességéből hívott el a megbeszélésre.

Nocsak... Immár a második hölgy egy héten belül, akinek szívügye ez a film. Marine de Montille elbűvölően szőke és elbűvölően csinos. Meglehet, illene tudnunk, hogy egy ismert táncdalénekesnő ül velünk szemben, de ezt a felismerést Marine nem bírja a véletlenre: mindketten kapunk tőle egy CD-t bemutatkozásképpen. (Meghallgatva, a hangja kifejezetten kellemes, egy kicsit France Galléra vagy Sylvie Vartanéra emlékeztet, szóval tipikusan francia.)

Lényegében ugyanazt tudjuk meg tőle, amit Szamos Gabriella pár napja már elmondott: minden készen áll egy Cziffra-film forgatására, de Szabó István a család beleegyezése nélkül nem akar – nem mer – belekezdeni. (Nyílt titok, hogy a fiatal magyar zongoraművész, Balázs János alakítaná a filmben Cziffra Györgyöt.)

Ezúttal Marine nevesíti is a legfőbb kerékkötőt: a két unoka közül Cosima az, aki egyelőre hallani sem akar nagyapjuk nevének, élettörténetének felhasználásához. Igazából nem világos számomra, mi érdeke fűződik Marine de Montille-nak a filmforgatáshoz, azt pedig végképp nem értem, hogyan tudnánk mi kívülről beavatkozni egy családi vitába. Az énekesnő mindenesetre reménykedik.

November 24. csütörtök

Egy másik legendás magyar zeneművész, a kilencven éves Kurtág György életműve előtt tisztelő konferencia- és koncertsorozat kezdődik ma az intézetben. Spiritus rectora Grabócz Márta, aki hosszú hónapok óta gyűjti a pénzt és az energiát a háromnapos rendezvény színvonalas lebonyolítása érdekében. Az én tisztem mindössze egy rövid köszöntés a délutáni megnyitón. Többre akkor sem vállalkoznék, ha a muzikológiában sokkal jártasabb lennék. Őszintén be kell vallanom: a Franciaországhoz ezer szállal kötődő Kurtág világa nem az enyém. De ez maradjon az én titkom. A terem mindenesetre tele Kurtág-rajongókkal és tévékamerákkal.

Esti koncertjükről igazoltan vagyok távol: Versailles-ba szólít a kedves köteleesség. A kastély korhű állapotban megőrzött királyi operaházában Vashegyi György két együttese, az Orfeo-zenekar és a Purcell-kórus ad hangversenyt olyan XVII-XVIII. századi francia barokk művekből, amelyek közül nem egy most hangzik el először háromszáz év óta. Az előadás a *Három király operája* címet viseli, utalva arra, hogy a komponisták – Lully, Rameau és Gluck – XIV., XV. és XVI. Lajos szolgálatában állottak.

Már maga a helyszín is lenyűgöző. A királyi opera az uralkodók magánszínháza volt, ahová legfeljebb ötszáz néző fér be. Az újkor hajnala óta itt lényegében semmi sem változott. Mintha csak ma léptek volna ki a parókás fejüket díszes tüvel vakargató ficsurak, a karcsúra fűzött derekú dámák a terem nyikorgó, aranyfüstös széksorai közül, s a sötét titkokat rejtő páholyokból.

A hangoló zenészek között mintha ismerős lenne az egyik hegedűs. Még van annyi idő, hogy közelebb lépjek a színpadhoz. Semmi kétség, a kulcsokat tekergető hölgy Molnár Zsófi, akivel utoljára talán középiskolás korában találkoztam Pécsen. Édesapja jó barátom, a Mecsek Táncegyüttes egyik szólistája, majd vezetője volt. Nagy örömmel üdvözljük egymást. Kiderül, már vagy tizenöt éve hegedül az Orfeóban.

Az előadásról csak szuperlatívuszokban lehet beszélni. A szólisták világsztárok: a két szoprán, Baráth Emőke és Chantal Santon-Jeffery, Thomas Dolié bariton. A közönség negyedórás ovációval és vastapssal köszöni meg a produkciót. Nem csoda, ha a zenészek és énekesek boldogan veszik körül karnagyukat a királyi színpadon.

November 25. péntek

Vashegyi György ezúttal is az egyik vendégszobánkban lakik. Másnap egy kávé mellett beszéljük meg a történeteket. Újabb kulisszatitkokat tudok

meg a kották felkutatásáról. Például azt, hogy mindent a Napkirálynak köszönhet a zenetörténet. Ő rendelte el ugyanis, hogy mindazon zeneművek partitúráját kötelezően meg kell őrizni, amelyeket a királyi udvarban mutattak be.

Délután pucc-parádéba vágom magam, mert az 1663-ban alapított Académie des Inscriptions et des Belles Lettres ma tartja éves közgyűlését az Institut de France kupolatermében. Szokás, hogy az ünnepélyes külsőségek között megrendezett plénumra az akadémikusok és családtagjaik mellett meghívják a diplomáciai kar néhány képviselőjét is. Michel Zink „örökös titkárral” – magyar fogalmak szerint főtitkárral – kialakult jó kapcsolatomnak köszönhetően én is a kiválasztottak között vagyok.

Ehhez képest majdnem elkésem. Egy perccel három óra előtt érek lihegve a kupolaterem ajtajához, ahol már felsorakozott a Köztársasági Gárda díszegysége. Mert bizony a tudósoknak itt katonai tiszteletadás jár! Alig foglalom el a helyem olasz kollégám mellett a vendégek széksorában, már zárul is az ajtó, kezdődik a ceremónia. Az akadémikusok gazdagon díszített zöld-fekete frakkban vonulnak föl, legtöbbjük még a hosszú, vékony tört is felkötötte derekára. Nehéz eldönteni, kihez hasonlítanak jobban: egy torreádorhoz-e, vagy egy XIX. századi diplomatához. Sok évszázados töretlen hagyományt követnek ezekkel a külsőségekkel is.

Az ülés a főtitkár beszámolójával kezdődik, új tagok felvételével és három előadással folytatódik, majd átvonulunk egy kisebb terembe, ahol ünnepi fogadás teremt alkalmat a kötetlen eszmecsere-re. Örömmel fedezem fel a sokadalomban az akadémia néhány magyar levelező tagját.

November 26. szombat

Hajdan volt hegedűtanárom a tangóharmónikát nemes egyszerűséggel zenei káromkodásnak nevezte. Sokáig ez határozta meg e hangszerhez való viszonyomat, bár különböző sváb muzsikusoktól hallottam egészen élvezhető produkciókat is.

Ha David Yengibarian játékát hallgatja az ember, föl sem merülhet a színvonaltalanság. Ez a Magyarországon élő örmény fiatalember a dzsessz műfajában éli ki virtuozitását. Így került látókörünkbe, s hívtuk meg trióját az intézetbe a FICEP idei Jazzy Colors sorozatának résztvevőjeként. (A dobos Badics Márk, a basszusgitáros Bata István.) A Kaukázus, a Balkán és az amerikai néger gettók zenei világa keveredik David játékában, ettől olyan egyedi és izgalmas.

November 28. hétfő

Két napja szállóvendégünk a beregszászi Illyés Gyula Színház társulatának néhány tagja. Ma este mutatják be *A szarvassá változott fiúk* című színpadi játékot a Montmartre egyik karakteres színházában, a Théâtre de l'Atelier-ben. Juhász Ferenc grandiózus látomását Vidnyánszky Attila adaptálta színpadra. Magyarországon talán legemlékezetesebb előadásuk 2011-ben az Ördögkatlan fesztivál keretében a Villányi szoborparkban volt. Lehet, hogy ott látták a franciák, lehet, hogy később, mindenesetre a produkciót a *Festival de l'Imaginaire* zsűrije hívta meg Párizsba. Ami azt illeti, az alkotó képzeletre most ugyancsak szükség mutatkozott! Eredetileg a darab egyik főszereplője, Töröcsik Mari is a beregszásziakkal tartott volna, de egészségi állapota miatt sajnos már nem számíthattak színpadi megjelenésére. Ezért Vidnyánszky átkomponálta a darabot: Töröcsik Mari jeleneteit kamerával vették fel, s időről- időre ezeket vetítik ki a kulisszákra. A szükségből így született újszerű, izgalmas megoldás.

Bartók nyomán a misztikus alaptörténet ismerős lehet a vajt fülű francia közönség számára. A juhászi versszöveget a színpad felett világító francia fordítás próbálja meg úgy-ahogy visszaadni. A mozivászonon is gyakran feltűnő színészek – mindenek előtt Trill Zsolt, ifjabb Vidnyánszky Attila és Szűcs Nelli – elementáris játéka nem marad hatástalan: nagy-nagy ováció jutalmazza az előadást. Vidnyánszky boldogan sétálgat az öltözőfolyosón.

A társulat fele szállodában, fele az intézetben lakik. Nagy öröömre a truppot elkísérte két kedves kárpátaljai televíziós kollégám, K. Debreceni Mihály és Vass Tamás is. Éppen a mellettünk lévő vendéglakásba sikerült bekvártélyoznunk őket, ahol főzési lehetőség is adódik. Van is náluk forgalom minden este és reggel! A színésznők nem csak a színpadon, hanem a kiskonyhában is remekelnek. Napközben járjuk Párizst, esténként sokat-sokat beszélgetünk. A felső-szinevéri találkozókról, az ukrainai katonasírokról, magyar ismerősökről és ismeretlen franciákról.

November 30. szerda

Alain Rechner, a Lisztomanias International elnöke és bájos, energikus magyar felesége, Boda Gabriella látogat meg délután. Kész tervekkel jönnek, csak győzőm jegyzetelni. Ha lenne pénzünk csatlakozni megvalósításukhoz, kevés gondunk lenne műsorfüzetünk összeállításával. Alain a châteauroux-i Lisztomanias fesztivál nemzetközi népszerűsítésére hozta létre egyesületét. Liszttel kapcsolatos képzőművészeti kiállítások ötvözését szorgalmazza koncertekkel. Dunai zenés hajókirándulásról álmodik, magyar és francia kórusok

cserelátogatását tervezni, 2018- őszen például a száz tagú Monteverdi Kórus franciaországi turnéját.

Gabriella asszony a Kodály-módszer elismert pedagógusa a frankofón világban. Érthetően a Magyar Intézettel kapcsolatos tervei is erre fókuszálnak. Elmenőben mintegy mellékesen megjegyzi, hogy szívesen vállalná egy kis kórus vezetését, ha lenne rá igény a párizsi magyarok körében. Hegyezni kezdem a fülem: kórus? Esetleg az intézetben? Felvillannak előttem a dombóvári gimnázium helikoni aranyérmes énekkarában, majd a Mecsek Kórusban töltött szép évek. – Térjünk rá vissza januárban! – mondom, egy kicsit a magam biztatására is. Ebben maradunk.

December 2. kedd

Antall Péterrel és két kollégájával ebédelünk egy kockás abroszos kis étteremben a Saint-Sulpice oldalában. Péterrel párizsi kiállítása óta rendszeresen tartom a kapcsolatot. A kilencvenes évek végén fotózott a Duna Televízió rendezvényein, sőt nem egyszer Erdélyben is együtt voltunk riportúton. Azóta felhagyott a hivatásszerű fotózással, s már évek óta tudományszervezéssel foglalkozik. Az édesapjáról elnevezett alapítvány és tudásközpont igazgatója, s ebben a minőségében jár most Párizsban is.

Este Carol Beffa zeneesztéta-zongorista és Guillaume Metayer irodalomtörténész muzsikával gazdagon illusztrált beszélgetését élvezzük a PMI Baráti Társasága rendezvényén. Két kitűnő francia elme boncolgatja Bartók és a magyar költészet kapcsolatát. Megbecsülendő percek. Az estét egy harmadik franciának, Françoise Allaire asszonynak köszönhetjük, a Baráti Társaság oszlopos tagjának, aki a kilencvenes évek közepén nagy tekintélyű kulturális tanácsos volt a budapesti francia követségen.

De a két fiatal tudós számára talán az a legnagyobb elismerés, hogy az első sorban nem kisebb személyiség ül, mint Michel Deguy költő, filozófus, műfordító. Hosszú élete során – most a nyolcvanhatodik évét tapossa –, mindhárom területen maradandót alkotott. Alapító főszerkesztője a *Poésie* című folyóiratnak, szerkesztője a Jean Paul Sartre által megálmodott *Les Temps modernes*-nek. Se vége, se hossza publikációinak és kitüntetéseinek.

Itt marad a zenés beszélgetés utáni koktélon is. Elnökünk, François Nicould ismerteti össze bennünket. Deguy az intézet programjairól, látogatottságáról érdeklődik.

– Könnyű lehet maguknak – jegyzi meg. – Magyarország szellemiekben olyan, mint egy jól termő gyümölcsöskert. Csak szüretelni kell. Akárhová nyúlunk, minőség akad a kezükbe.

December 3.szombat

Adventbe léptünk. Ennek Párizsban olyan vonzatai is vannak, hogy karácsonyváros vásárt rendez a Katolikus Misszió. Az asszonyok magyaros süteményeket varázsolnak elő a tepsiből, hímzésekkel, apróbb ajándéktárgyakkal pakolják tele az asztalokat. A férfiak mozgósítják magyarországi pálinka- és borbeszerzési forrásait, s van, aki kiolvasott magyar könyveket árul. A bevétel gyülekezeti célokat szolgál, így gyakran egymástól is vásárolnak. Pannival teszünk néhány tiszteletkört, s persze a pénztárcát is kinyitogatjuk, ha nem is minden asztalnál.

Este sajtvacsora a Fourier-házaspárnál. Lilla előre kiosztotta a meghívottak körében, ki milyen sajtjal járuljon hozzá a sikerhez. Még a beszerzés pontos helyét is meghatározták: a rue de Sèvres szakboltjába kell menni, ott a legnagyobb a választék. A mi reszortunk a camembert típusú sajtok beszerzése. A boltban tényleg nagyon készségesek. Gyorsan és pontosan összekészítik a kért kollekciót. Egy sajtmániás valószínűleg elájulna a gyönyörűségtől az itt tornyosuló választék láttán. Sajnos, engem elég sokáig kellene érzékenyíteni, hogy ilyen állapotba jussak.

Mondjuk, egy Fourier-féle sajtvacsora jól alkalmat kínál erre. Tény, hogy Lilla és Bruno mesterfokon adja elő a sajt gasztronómiai leckéjét, másfél-két óra alatt zarándokolva a legkülönbélebb keménysajtoktól a lágy camembert-ekig. Természetesen minden fogáshoz külön bor dukál, amelyet a házigazda szolgál fel szertartásosan. A társaság kedves és kellemes. Az Alcyon Klubból jól ismert szereplőkkel üljük körbe az asztalt.

Ha meg kellene mintázni egy francia középosztálybeli család szokásait, akkor feltétlenül a Fourier-házaspárt ajánlanám a kutatók figyelmébe.

December 6. kedd

Akövetségen délután kis ünnepség keretében vesz át kormánykitüntetést Hollán Sándor festőművész és Jean-Pierre Prudhon, nancy-i tiszteletbeli konzulunk. Hollán laudálását tölem kérte a nagykövet. Annál szívesebben teszem, mert személyesen is rokonszenvesnek találom. Kedves ember és jelentős művész. Prudhon úr is nagyon megérdemelte az elismerést.

Este a Virtuózok újabb generációja lép fel nálunk. Egy trió, amelynek ifjú hölgy tagja - Kármén Stephany Boateng - tüneményes zongorista, Váradi György ígéretes hegedűvirtuóz és Kökény Tamás nem kevésbé tehetséges nagybőgős. Peller Mariann nagy szolgálatot tett a zenepedagógiának ezzel a televíziós sorozattal. Hiszen eddig is tudtuk, hogy a magyar zeneiskolák tele

vannak csodagyerekekkel, de hogy ennyivel!? Kármén például az ország szélén, Belső-Somogyban kezdte iskoláit, Nagyatádon és Barcson. Innen robbantott a világhírnév felé, számos zongoraverseny trófeájának begyűjtésével. Pedig még csak alig múlt tizennyolc éves! Liszt-előadása lenyűgöző. „Műsoron kívül” is magabiztos, cserfes lány, neki nagyon jól álló erős öntudattal.

December 7. szerda

Illusztris személyiség képében jelent meg ma a Mikulás: a Párizsban kutató-sokat folytató történész, Kecskés D. Gusztáv vállalta, hogy a hagyományos jelmezben szétosztja a gyermekeknek szánt ajándékot. A kicsik nem is sejtik, hogy azon túl, hogy mindent tud óvodai viselt dolgaikról, akár az 1956-os forradalom részletes lefolyásáról is kérdezhetnék a Télapót. A krampusz szerepében új takarítónőnk, Ladányi Emese remekel.

Éjszaka telefonügyeletes vagyok. Éjfél felé hív egy magyar fickó, hogy Franciaországban vett egy használt autót, de Belgiumban szeretne biztosítást kötni rá. Mitévő legyen? Volna egy-két tippem, mitévő legyen így az éjszaka közepén, de nem szeretnék a hazai bulvársajtó címlapjára kerülni. Önuralmat magamra parancsolva udvariasan megkérem, hogy problémája megoldásáról biztosítótársaságnál vagy autókereskedőnél tájékozódjon. Holnap, munkaidőben. S hogy teljes legyen a gyönyör, hajnal felé riasztást jelez a követség riasztója. A rendszert úgy alakították ki, hogy ilyenkor a telefonügyeletes telefonjára is jelzés érkezik. Szerencsére néhány alkalmazott a nagykövetség épületében lakik, így első körben őket kell felhívunk (Bár, a veszettül vinnyogó riasztó nyilván őket is kiveti az ágyból.) Ha valamilyen oknál fogva nem reagálnak, bizony el kell szaladni az autóért a mélygarázsba, át kell bumlizni a városon, valahogy be kell jutni a nagykövetségnek otthont adó, vaskapuvál elrekesztett kis térre, végül belépőkártyánkkal bejutni az előtérbe, hogy intézkedni tudjunk.

Szerencsére ma éjjel erre nincs szükség. Követségi kollégáim már szolgálatba helyezték magukat.

December 8. csütörtök

Műsorfüzetünkben nem szerepel, hiszen – mint emlékezünk – spontán született az ötlet, hogy az intézetben is vetítsük le Marc Bessou *1956, néhány októberi nap* című filmjét. A mozitermünk biztosan szűknek bizonyulna, ezért eleve a nagyterembe tűzzük ki a vetítést, s jól számítottunk. A rendező mellett Sujánszky Jenő szabadságharcos és Kecskés D. Gusztáv, a korszak egyik

jeles kutatója válaszol a filmbemutató után záporozó kérdésekre. Szerencsére Kecskés is jól beszél franciául, így nem kell tolmácsolással bíbelődni.

December 9. péntek

Napok óta sztrájkolnak a közlekedési dolgozók. A metró után akadozva járnak a vonatok is. Sokan találgatják, marad-e a paralízis a karácsonyi ünnepek idején. Ez ebben az utazós országban valódi katasztrófa lenne. Aki csak teheti, autóval jár. Ennek eredményeként egyetlen közlekedési dugó a város. Márpedig nekem oda kell érnem délre a nagykövetségre, ahol Károlyi György monacói delegációt fogad ebédre. Nem csupán biodíszletként vannak jelen a két követség szakdiplomatai. Ki-ki megtalálja homológját az asztalnál, így én is a kultúra felelőseit. Természetesen egyelőre csak kölcsönösen tájékozódunk, puhatólózunk. Minden, amit pillanatnyilag ígérni tudok: Dél-Franciaországba – Lyonba, Grenoble-ba, Nizzába, Aix-be – tervezett programjainkat megpróbáljuk Monaco felé is megnyújtani. Érdeklődés esetén magyar filmnapokat és kiállításokat is tudunk rendezni.

Este egy csodálatos japán zongorista, *Rina Kurata* mutatkozik be nagytermünkben. Tudom, sokszor használok szuperlatívuszokat a nálunk fellépő muzsikuskok méltatására. De milyen más jelzővel lehetne illetni azt a virtuóz ifjú hölgyet, aki neves muzsikusból és kritikusokból álló zsűri egyhangú döntése alapján nyerte meg nyáron Ile-de-France régió nemzetközi versenyét, s aki a maga törekény természetével olyan fortissimókat játszik egy Liszt-rapszodiában, hogy szinte felizzik a zongora?

Rina Kurata úgy került hozzánk, hogy az intézet évek óta fellépési lehetőséget biztosít az Association Française Franz Liszt nemzetközi zongoraversenyének győztese számára. Főleg, ha a győztes személyében repertoárjával kapcsolódik a magyar zenéhez. A társaság minden évben megrendezi ezt a versenyt egy Maisons-Laffitte nevű városkában. És ott sem akárhol: a François Mansart által tervezett négyszáz éves barokk kastély összes termeiben.

Egy bánatunk van csak, hogy a művésznő boszorkányos zongorajátékát mindössze harminc fős közönség hallgatja. Bruno Moysan, a társaság elnöke a közlekedési sztrájknak tulajdonítja a széksorok foghíjait.

December 11. vasárnap

Utolsó alkalom ebben az esztendőben, hogy a Katolikus Misszió magyarjaival találkozunk. A nyáj ősszel pásztor nélkül maradt: Cibian Miklós

nem újította meg szerződését az egyháztanáccsal. Különböző változatok keringenek az egyet nem értés okáról. A legvalószínűbbnek az látszik, hogy az idős magyar hívek megsokallták az egyre izmosodó román katolikus közösség jelenlétét a Magyar Katolikus Misszió épületében. A vegyesházasságból született Miklós atya viszont abból indulhatott ki: miért zárja be a kaput római katolikus románok előtt, ha a magyarok egyre gyéribben látogatják miséit? (Nem tévedés: mind Erdélyben, mind Franciaországban egyre nő az ortodoxiával szakító, vagy eleve a római katolikus vallást választó románok száma.) Bárhogy történt is, a szakítás elkerülhetetlen volt. A Gondviselés és Párizs érsekének jóvoltából hol kezdett új szolgálatot Cibian Miklós? A Magyarországi Szent Erzsébetnek dedikált templomban...

Miklós atya „eltávolítását” a Magyar Püspöki Kar nehezteléssel fogadta, s nem is titkoltan a párizsi magyar híveket vádolja békétlenséggel. Nem siet helyettest küldeni, így már-már úgy látszott, az idén elmarad az adventi-karácsonyi összevont mise. A párizsi érsekség, amely az egyházi főhatalmat gyakorolja a gyülekezet felett, végül nem hagyta pásztor nélkül nyáját, s egyenesen egy püspöki rangú papi személyt, az érseki helynököt küldte el misézni.

Halk szavú, szelíd bácsika a püspök. Csupa kedvesség és jóindulat. Szegény, bizonyára nem sejtette, milyen darázs-fészekbe érkezik, amikor feltárukt előtte az Albert Thomas utcai imaterem ajtaja.

Az első percekben minden a mise szertartásrendje szerint történik. A szentlecke felolvasása helyett azonban Léh Tibor ügyvéd, a Magyar Katolikus Misszió egyháztanácsának elnöke profán húrokat kezd pengetni: először is megköszöni a karácsonyi vásár szervezőinek és közreműködőinek áldásos munkáját, majd franciára és liturgikusra fordítva a szót a Jóistentől magyar pap küldését kéri. Helyeslő moraj a teremben. A püspök úr megköszöri a torkát. Legnagyobb meglepetésemre ahelyett, hogy tudomásul venné a kis kitérőt, s haladna tovább a miserend szerint, szelíd polémiába kezd Léh Tiborral. Elmagyarázza, hogy a katolikus egyetemest jelent, s olyan mindegy, milyen nyelven szolgáljuk az Urat, a lényeg az, hogy szolgáljuk.

A hívők soraiban nyugtalan fészkelődés kezdődik. Az arcok elkomorulnak, néhányan összesűnnek. Gálfi Géza, az egyháztanács tagja emeli föl a kezét, s meg sem várva a helynök jóváhagyását föláll. Veretes stílusban, hosszan és tanárosan elmagyarázza, hogy a magyarok számára történelmi idők óta nem mindegy, milyen nyelven szól hozzájuk az ige. Különösen nem mellékes tényező ez a szórványban, ahol a Szentírás és az anyanyelv összekapcsolódása egyenesen lelki szükséglet. Amikor ötperces szónoklata után leül, dörgő taps tör ki a teremben. De az érseki helynököt ez sem hozza zavarba. Mégkevésbé gondolja, hogy jó lenne talán berekeszteni a közgyűlést és visszatérni a liturgiához. Mintha elmebeteghez beszélne, újra elkezd magyarázni, hogy a világ

sokszínű, sokfélék vagyunk, a krisztushit azonban mindenkit összeköt nemre és fajra tekintet nélkül. Ő érti, hogy itt nagy a lelki ínség plébános nélkül, s ezért felajánlja, hogy egy fiatal, lelkes afrikai papot áthelyez ide a Sacré-Coeur-ből. Akár már holnap elkezdheti a szolgálatot.

A gyülekezet felháborodása leírhatatlan. Éppen csak nem fújognak és fűtyülnek. Egy idősebb úr felpattan a hátsó sorban, fölrángatja a kabátját. „Én ezt nem hallgatom tovább” – sziszegi a szomszédjának és kirohan. Most egy barna fiatalember áll föl, és nyugalmat erőltetve magára még ékesebb franciasággal magyarázza el a püspök úrnak ugyanazt, amit Gálfi már öt perccel ez előtt elmondott. Szavait hatalmas ováció fogadja.

Ez az a pillanat, amikor a püspök úr feladja. Ettől kezdve minden igyekezete arra irányul, hogyan tudja visszamanőverezni a misét a spirituális világba.

A szertartást hagyományosan magyaros ebéd követi. A püspök úr ezt már nem várja meg, udvariasan elköszön. Természetesen az ebédnél szó kerül a szokatlan közzjátékra is.

- Ilyen vita Magyarországon istentisztelet keretében elképzelhetetlen – kockáztatom meg. - Még egy protestáns gyülekezetben sem, pedig ott az egyházfiak igen csak büszkéek a szuverenitásukra.

- Ó, ez itt másként megy – legyint mosolyogva asztalszomszédom. – Láttad, a püspök atya sem vette nagyon a szívére. A lényeg, hogy értsék meg végre: nekünk magyar papra van szükségünk!

December 12. hétfő

Antall József halálának huszonharmadik évfordulója. Antall Péterrel és a nagykövetség diplomataival megkoszorúzzuk emléktábláját a 15. kerületben.

– Mintha csak tegnap lett volna, hogy Boross Péterrel és a francia hadügyminiszterrel fölavattuk – jegyzi meg csöndesen Péter.

Este Pannival a Montmartre-on Benedek Csaba és José Mangani vendégeként Dalida asztalánál vacsorázunk. Dalidát az idősebbeknek nem kell bemutatnom, de a fiatalok számára valószínűleg már semmit sem mond e nagyszerű olasz-egyiptomi-francia énekesnő neve. Mint ahogy a *Fekete Orpheusz* című film sem, amelynek világlágerre vált betétdalát is ő énekelte. Vagy az Alain Delonnal közösen előadott *Paroles...* Tragikus sorsú megasztár volt. 1987-ben éppen itt lett öngyilkos a szomszédban, zárandokhellyé vált romantikus házában, magányosan, csalódottan.

Kedvenc éttermében, a Le Moulin de la Galette-ben ülünk, annál az asztalnál, ahol tábla hirdeti: *Dalida, ez a hely soha nem felejt el téged.* De nem miatta

jöttünk, hanem Rosenthal-Rozsda Endre, a mohácsi származású, franciává lett festőművész miatt. Örököse, a több mint barát José Mangani már végigkialauzolt minket a Bateau-Lavoir nevű művészanya egyik műteremlakásában, amelyben anno a kék korszakából éppen kibújt Pablo Picasso festette világhíressé vált műveit. De 1979 óta itt minden talpalatnyi helyet már Rozsda Endre festményei és grafikái foglalnak el. Haláláig itt élt délszaki növényekkel benőtt bútorai és festőállványai között.

Az étteremben csatlakozik hozzánk Benedek Csaba, a Rozsda Endre Egyesület elnöke. Még a művész életében határozták el barátai, tisztelői, hogy társaságot alapítanak életműve megőrzésére és megismertetésére. Azóta számos kiállítást rendeztek Rozsda eredeti és választott hazájában. Benedek barátságos, jóvialis férfi. Sokáig Amerikában élt, ez érződik francia kiejtésén. Jól kiegészítik egymást José Manganival, aki a művészeti vonalat képviseli az intézetben. Mint az ilyen hosszú és kellemes vacsorákon megszokott, sok minden szóba kerül. Politika, történelem, közös ismerősök. Utóbbiak földerítését megkönnyíti Rozsda mohácsi származása, ahol magam is sokszor megfordultam.

Vacsora után gyalog sétálunk le a városba a karácsonyra készülődő Montmartre lejtős utcáin. A művészettörténet köszönt ránk minden utcasarkon.

December 17. szombat

Az óévet búcsúztattuk a hét második felében. A nagykövetségen protokollárisan, az intézetben kollegiálisan és kulinárisan. Holnap este még egy telefonügyelet, hétfőn Pálvölgyi Balázs beiktatása, aztán este indulunk haza.

2017. január 9. hétfő

Csütörtök óta vagyunk megint Párizsban. A nagykövet ma tartja idei első értekezletét.

Este pompás dzsesszkoncert a Le Duc des Lombards-ban, még hozzá magyar főszereplőkkel. A budapesti East Gypsy Band a vendég, olyan nevekkel, mint Balázs Elemér, Balogh Gusztáv, Balázs József, Sárközi Lajos. A legnagyobb sztár azonban kétségkívül Tim Ries amerikai szaxofonos, a Rolling Stones állandó partnere. Szemmel láthatóan élvezi, hogy kelet-európai harmóniákra építkezve is megcsillanthatja virtuozitását.

Január 10. kedd

Az intézet még mindig takaréklángon. (Párizs január első két hetében halott.) Csordás Klára hív, újabb programokat ajánl, de ő is tudja, hogy ezekre pályáznunk kell majd, másként semmi esély rá, hogy fellépjen nálunk.

Ebéd után Wiener Pállal kávézom a Café Tournonban, a Szenátus tözsomszédságában. Csapongunk térben és időben, ahogy szoktunk. Most éppen a Kocsis Zoltánhoz és Pilinszkyhez fűződő barátságáról mesél. Mindketten nála szoktak megszállni párizsi tartózkodásuk alatt. De mesél Emmanuelle Haim-ról, a világhírű csemballóművésről és karmesterről is, aki az ő gondoskodása mellett nőtt fel, s talán egyszer az intézetben is fellép majd. Fölveti, hogy kellene egy Kocsis Zoltán emlékestet rendezni. Bizony, kellene. Meg is ígérem neki.

Este az Alcyon vízkereszti vacsorájára vagyunk hivatalosak az Hotel Millenniumba. Szó, ami szó, megadják a módját Lilláék a *galette des rois* idei felvágásának. A szálloda négycsillagos, éttermének árai is. A klubtagokat és vendégeiket elegáns pincérek kísérik a különterembe, ahol négy-öt kerekasztalhoz sorolják be őket, előre elkészített ülésrend szerint. De előtte az előcsarnok süppedő foteleiben az elmaradhatatlan *kir cassis* kortyolgatása mellett ismerkedünk mindazokkal, akikkel eddig még nem találkoztunk.

Éjfél felé a *galette* elvágása nem hoz szerencsét: másé lett a korona. Azt hiszem, túl fogom élni.

Január 16. hétfő

Reggel Beauvais-ba kell mennem a reptérre Kovács Feriért és feleségéért. Ez már az új kiállításunk előjátéka, ugyanis Feri a Siklósi Szalon megálmodója és vezetője, maga is festőművész. Régről ismerjük egymást, egyszer portréfilmet is készítettem róla a Magyar Televízió számára. Nem sokkal a ki-nevezésem után ígértem meg neki, hogy művészcsoportjának tárlatot rendezek Párizsban. Szerencsére nem is kellett sokat győzködnöm kollégáimat, hiszen a Siklósi Szalon rendszeres kiállítói között számos országosan ismert művész van. Arról nem is beszélve, hogy a műhely hátterében olyan kiváló szakmai támogató áll, mint Angyal Mária művészettörténész.

A repülőgép nem sokat késik, de így is órákba telik, mire visszavergődünk Párizsba. A légitársaságok nem túl elegáns trükkje, hogy fapados járataik érkezési helyének Párizst, jobb esetben Párizs-Beauvais-t jelölik meg, mintha ez utóbbi olyan név lenne, mint Orly vagy a Charles de Gaulle Roissyban. Csak akkor lepődik meg a nem kellően tájékozott utas, amikor hiába keres reptéri

vasutat vagy metró, ami a városközpontba repítené. Helyette egy buszpályaudvart talál, s még száz kilométeren át gyönyörködhet a francia vidéki táj szépségeiben, ha éppen sikerült helyet szorítania valamelyik járművön.

Nem állítom, hogy személyautóval hamarabb hazaérünk, de legalább van időnk beszélgetni. Aztán ezt folytatjuk még napokig.

Délután nyilatkozom az MTI párizsi tudósítójának, Venczel Katalinnak. A téma az intézet féléves programja: *„A nagy évfordulók, többek között a reformáció ötszázadik, Kodály Zoltán halálának ötvenedik, Victor Vasarely születésének száz-tizedik, és az osztrák–magyar kiegyezés százötvenedik évfordulója köré szervezi idei legjelentősebb programjait a Párizsi Magyar Intézet”* – áll a közlemény bevezetőjében.

Január 19. csütörtök

A Siklósi Szalon kiállításának megnyitása. Angyal Mária mond bevezetőt. Nincs, aki jobban ismerné ezt az összetartó társaságot. Közülük heten szánták rá magukat a párizsi útra, köztük Zöld Anikó, akiről szintén készítettem portréfilmet a kétezres évek elején. Valamennyi kiállítási felületünket az ő műveik foglalják el. Már a megnyitó napján szépen sokasodnak az elismerő bejegyzések a vendégkönyvben. Képeiket látva otthon érzem magam. A nosztalgiát serkentik a Feriék által hozott siklósi és villányi borok is, amelyekből egyetlen palackot sem szeretnének hazavinni.

Január 20. péntek

Egész nap a britek távozásáról és a balkáni országok esetleges uniós csatlakozásáról értekeznek nálunk tizenkét európai egyetem kutatói. Még hazautazásom előtt keresett meg Xavier Richet, a Sorbonne Nouvelle nagytekintélyű közgazdász-politológus tanára, hogy partnerek lennénk-e egy ilyen tematikájú konferencia megrendezésében. Örömmel mondtam igent. Egyrészt, mert Richet professzor személyére tekintettel jelentős tudományos erők seregszemléje várható, másrészt a mi terhünket mindössze a nagyterem és a technikai személyzet biztosítása jelenti. Természetesen nagykövetünk is azonnal igent mond egy bevezető előadás megtartására.

Károlyi arról beszél, hogy az Egyesült Királyság egyébként sajnálatos kilépése az Európai Unióból jó alkalmat teremt arra, hogy az EU újraértelmezze határait. A nagykövet szorgalmazza Románia és Bulgária felvételét a schengeni övezetbe, amennyiben ezek az országok megfelelnek az elvárt követelményeknek.

Richet azzal indít, hogy Nagy-Britannia kilépésével és Donald Trump amerikai elnökké választásával megsokasodtak a kérdőjelek, mind az EU döntéshozói, mind a tagállamok vezetői számára. Az EU választhatja a problémák elodázását, de – például a bővítés felgyorsításával – az előre menekülés útját is. Egy szegedi docens, Pelle Andrea a várható pénzügyi és migrációs válságokról beszél. A nizzai egyetem szerb származású professzora, Srdjan Redzepagic pedig a térkép elé citálja a hallgatóságot: miután a Balkán Kelet és Nyugat határa, nem kell csodálkozni rajta, hogy a térség országaira mind Oroszország, mind az Egyesült Arab Emírátságok gazdasági és politikai érdekei kihatnak. Az uniós bővítés során ezzel a sajátos konkurenciával is számolni kell.

Kíváncsi lennék a bukaresti, kolozsvári és poznani profeszorok előadásaira is, de sajnos dél felé elszólítanak hivatali ügyeim.

Január 21. szombat

Reggel Tours-ba utazunk. Az elnökasszony, Rose Jusseume hívott meg, hogy a Magyar Kultúra Napja alkalmából tartsak előadást az ottani francia-magyar egyesületben.

– Nem baj, ha nem a költészetről lesz szó? – kérdeztem vissza.

– Arról beszél, amiről akar. Csak köze legyen Magyarországhoz – felelte.

Sajnos, nagyon is van köze.... A szovjet kényszermunkatáborokba hurcolt magyarországi civilek kálváriájáról szóló prezentációm kellékeit csomagolom hát be, gondolatban elnézést kérve Kölcseytől. Róla és kultúránk más nagyjairól még sokan beszélnek majd Tours-ban, de azokról a szerencsétlen százazrekről nem valószínű. A hatás nem is marad el. Doneycki riportfilmem után hosszú-hosszú csend. Aztán kérdés kérdés hátán, köztük egy, ami minden nyugat-európai vetítés után elhangzik: “Miért nem tudtunk mi eddig erről?”

Tours egyébként télen is gyönyörű. A Loire-t szürke, sejtelmes köd borítja, csak az öreg híd fényei világítanak a folyó felett, mint egy óriásira nagyított nyaklánc diadémjai.

Január 23. hétfő

Megjöttek az új székek a nagyterembe. Egyelőre százötven olyan régi ülőalkalmatosságot váltunk ki velük, amelyek már Víggh Árpád regnálása idején is kopottasak voltak. Az utóbbi időben alig győztük a hátsó sorokba húzni a legundorítóbb foltokkal tarkított székeinket. Az újak formájának, színének kiválasztását – mint a MOMÉ-n végzett profira – Józsira bíztuk. Biztosak

voltunk benne, hogy nem fogja zöldbe vagy narancssárgába borítani a nagytermet, legfeljebb a fekete és fehér között választhatunk. Nem is csalódtunk. Az új székek nikkelezett fém vázán grafit-szürke műanyag ülőke biztosítja a kényelmet. Igaz, hogy a halvány-szürkére festett terem most már végleg úgy néz ki, mint egy krematórium, de legalább himbálózni is lehet egy kicsit az unalmas előadások alatt.

- Azért kell ez az egyhangúság, hogy semmi se vonja el a figyelmet a pódium eseményeiről – fogalmazza meg belsőépítészeti ars-poeticáját Józsi.

Január 25. szerda

Dél előtt Hidalgo polgármester asszony újévi fogadása az egyházak és a diplomáciai testületek képviselői számára. A forgatókönyv hasonló a tavalyihoz, számomra annyi különbséggel, hogy már sokkal több ismerősöm van a meghívottak között. A polgármester ezúttal is nagy késéssel érkezik. Beszédén nem sokat újtott tavaly óta. A lényeg: Franciaország laikus köztársaság, de elismeri, hogy sokaknak mentális egészségük megőrzése érdekében szükségük van az egyházak szolgálataira. Ez magánügy, de az állam és Párizs városa maga is partneri viszonyra törekszik a klérussal. A diplomáciai képviselők pedig létükkel, kulturális rendezvényeikkel hozzájárulnak a világváros sokszínűségéhez.

Este Nagy Márton, a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese tart angol nyelvű előadást nagytermünkben. Hazánk sikeres pénzügyi felzárkózásáról és a versenyképesség javítását célzó banki tervekről beszél főként menedzserekből álló hallgatóságának. Meggyőzően és lendületesen adja elő mondanivalóját. Ábrákat villant fel pergő ritmusban, mégis küzdenem kell, hogy le ne billenjem a fejem. De hát nem is engem kell meggyőznie...

Január 26. csütörtök

Marketa Theinhardt művészettörténész ma este egy kicsit otthonosabb területre kalauzol minket: a Monarchia négy nagyvárosának szecessziós művészetéről beszél. *Von Haus aus* hozhatta ezt az érdeklődést, hiszen Csehország szülötte, bár már hosszú évek óta a Sorbonne óraadó tanára. Bécs, Krakkó, Prága és Budapest van terítéken. Nagy-nagy élvezettel hallgatjuk részletes, gazdagon illusztrált előadását, csak az a baj, hogy vészesen fogy az idő, és szép fővárosunkról még egy vak hangot sem beszélt. Pedig a Magyar Intézet Baráti Társaságának közönségét mégiscsak Budapest érdekelné a legjobban. Tíz óra felé egyre többen nézegetik az órájukat. Közeledik az utolsó

busz indulásának ideje, vagy egyszerűen csak nem akarnak az éjszakába hajlóan bumlizni távolabbi lakóhelyük felé. Megterítve vár odalent a hosszú fehér asztal is. Végül a főtitkár, Antoinette Daridan oldja meg a helyzetet: diplomatikusan, de határozottan megkéri az előadót, tegye ki a pontot. Budapestre majd visszatérünk egy másik előadásban.

Január 28. szombat

A Pont Neuf és környéke az egyik kedvenc helyem Párizsban. Most hivatalból visz ide az utam: *Mózes Tamara* zongorista-énekes hívott meg a Les Voyelles-be szólóestjére. Tamara fiatal, csinos és nagyon tehetséges. A budapesti Zeneakadémián végzett zongoraszakon, majd Franciaországban és Belgiumban dzsesszéneket és -improvizációt tanult. Most jár-ke a világban, önmagát és a siker kulcsát keresi.

A Les Voyelles egy szép kis művészkávéház az Île de la Cité csúcsán, a Pont Neuf és a Quai des Orfèvres találkozásánál. A koncertet az alagsorban rendezik, de a pince berendezése legalább olyan kulturált, mint a Szajnára néző felső teremé. Tamara már most örül, hogy eljöttem, én pedig a koncertje végén. Rendkívül muzikális, képzett és invenciózus művészt ismerek meg benne, aki kreatívan, de mértéktartóan tudja használni a technika vívmányait is. Például azt a készüléket, amellyel saját hangjából tud kórust alakítani. Bevallom, most látok először ilyen kutyüt, s ha nem lennék fiatalokkal körülvéve, őszintén rácsodálkoznék. Az előadó feléneklí az alapidallamot, megnyom egy pedált, s máris „tolhatja” a második, harmadik, sokadik szólamot. Az élőzene és a playback sajátságos ötvözete.

Tamara szívesen vállalna fellépést az intézetben is. A zongoránkat például már jól ismeri, elődeim rendszeresen megengedték neki, hogy fontosabb fellépései előtt a Steinway-n gyakoroljon. Rajtam nem fog múlni.

Január 29. vasárnap

Többször is írtam már Mester-Parajd Lászlóról. Építész, festő, református főgondnok, tiszteletbeli konzul. Mára ebédre hívott meg minket Pannival a Bois de Boulogne-ba, ahová lovagolni jár. A Polo de Paris zártkörű klub, de *Monsieur Mester de Parajdot* mindenki ismeri, hiszen ha csak teheti, naponta leizzasztja a közeli lovardában tartott lovát – és persze saját magát. Mondjuk, ez meg is látszik alkatán: bár közel jár a hetvenhez, délceg tartása, sportos mozgása inkább az ötvenesek táborába sorolná.

Magyarul erős akcentussal beszél, ami nem csoda, hiszen szüleivel és testvérével nyolc évesen hagyta el Magyarországot, közvetlenül a forradalom bukása után. Rövid bécsi tartózkodás után Franciaországban telepedtek le. Itt járta ki építészeti iskoláit, s egy nyári kirándulása hatására érdeklődése Afrika felé fordult. Évtizedeken át tervezett hagyományba és tájba illő középületeket Nigerben. A helyi anyagok felhasználására épülő iskolaépítészét a Budapesti Műszaki Egyetemen is tanítják, ahová gyakran meghívják egy-egy kurzus előadójaként.

Sokoldalúságát és főleg időbeosztását csak bámulni tudom. Mert az építészeti munkák mellett serényen forgatja a festőecsetet is. A Párizsi Szalonon és az 5. kerületi városháza kollektív kiállításán magam is láttam munkáit. Vannak feladatai Rouen-ban is, ahol Magyarország tiszteletbeli konzuli feladatkörét látja el.

Kellemes, felhőtlen szombat délutánt töltünk a Mester-Parajd-házaspár társaságában. Bár László felesége nem beszél magyarul, Panni pedig franciául, a kölcsönös tolmácsolás csak apró akadályokat jelent a jóízű beszélgetés menetében. Ebéd után kisétálunk a lovardába, ahol megismerkedhetünk kedvenc paripájával is.

Január 31. kedd

Ülést tart az intézet baráti társaságának vezetősége. François Nicoullaud – rossz egészségi állapotára tekintettel – lemondani készül az elnöki poszt-ról. Utódául René Roudaut-t, később budapesti nagykövet kollégáját ajánlja. Itt jelentem be, hogy Rechner-Boda Gabriellával egy francia-magyar énekkar alapítását tervezzük. A közlést általános tetszés fogadja. Milyen szép is lenne, ha sikerülne!

Február 1. szerda

A házban vendégeskedik Colin Foster. Este előadást tart a villányi-siklói művésztelep történetéről. Ő az az angol szobrász, akit az 1985-ös szobrász szimpóziumra hívtunk meg – a telep igazgatójaként fungáltam akkor -, aztán kultikus kelta szobrokra emlékeztető kövekkel ékesítette föl a szoborpark nyugati sétányát. Egy heveny gyomorrontása során olyan gondosan ápolta a fotósunk, Becker Nóri, hogy egymásba habarodtak és összeházasodtak. Colin itt ragadt Magyarországon, s szépen megtanult magyarul. Karrierje később kiterjedt az egyetem művészeti karára is, amelynek négy évig dékánja volt.

Előadása számomra csalódás. Vontatottan és unalmasan beszél erről az egyébként érdekes történetről – hogyan lehetett amatőr szobrászok kőfaragó műhelyecskéjéből nemzetközi hírnév művésztelep a Kádár-rendszerben? – s ezt már csak azért is sajnálom, mert nem valószínű, hogy valaha is ez a téma napirendre fog kerülni a Párizsi Magyar Intézetben. A Siklósi Szalon kiállítását nem utolsósorban a Siklósi-Villányi Művésztelep szebb napjaira emlékezve hívtuk meg. Azért jó vele találkozni, főleg azért, hogy közösen emlékezzünk egy kis darabkájára.

Február 2. csütörtök

EUNIC-ülés az EU francia képviseletének palotájában, a boulevard Saint-Germain-en. A helyszínek kétszeresen örülök. Egyrészt, mert itt még nem jártam, másrészt az intézetből gyalog is megközelíthető, így nem kell a párizsi forgalomban tokolodnom. Az EUNIC az uniós országok kulturális intézeteinek fóruma. Egy gittegylet nagy testvéréhez, a FICEP-hez képest, ahol a többség már ellövi puskaporát. Ráadásul most búcsúzó elnöke, Juan Manuel Bonet, a Cervantes Intézet igazgatója nem a határozottságával és kreativitásával fog bekerülni az EUNIC aranykönyvébe. Utódául a British Council – franciául egyébként nagyon gyengén beszélő – barátságos igazgatóját választjuk meg. Sokan megkönnyebbülnek, hogy sikerült egy palimadarat találni...

Intézetünk valószínűleg két programhoz fog az idén csatlakozni: az egyik a párizsi kisiskolások megismertetése az európai nyelvekkel, a másik az irodalmi kávéházak sorozata. Nem vitás, hogy az EUNIC franciaországi sikertelenségéhez az az ellenszenves gyakorlat is hozzájárul, hogy párizsi irodájuk 500 eurós hozzájárulást kér a közös programok megszervezéséhez. Márpedig ez engem a kőleves meséjére emlékeztet: a vándorlegény megfőzi a kőleves, ha a falu népe tesz hozzá egy kis sót, paprikát, zöldséget és húst... De tényleg: miért fizessünk a terembéren, honoráriumon, repülőjegyen, szállásköltségen felül még félezer eurót azért, hogy felléptessünk egy magyar író egy párizsi kávéházban? Amikor ott van a vendégszobánk és elegáns előadótermünk a város szívében? Hogy az EUNIC irodája ráüthesse a pecsétjét?

Este a Cinéma Luminorban Takács Mária *Eltitkolt évek* című, 2009-ben készült filmjének vetítése. Mi annyiban vagyunk érintettek, hogy Baranyai Judit tolmácsol a rendezőnek a vetítést követő vita során. Van is mit megbeszélni. A film a leszbikus nők helyzetéről szól alapvetően a Kádár-rendszerre fókuszálva, de oldalgázásokat téve a mai Magyarország felé is. A film nem a melegparádé fogadtatásának képsorai miatt drámai, hanem a szereplők őszintesége miatt. Magánéletük legtitkosabb kazettái nyílnak fel a rendező

előtt s ez nagyon komoly filmes teljesítmény. Persze, a közönség soraiban akadnak szép számmal, akik politikai síkra próbálják terelni a beszélgetést. Párizsban vagyunk, csodálkoznék, ha nem így lenne.

Február 4. szombat

Ismét egy szép nap, amikor kitehetjük a lábunkat a városból. Picardia egyik történelmi ékszerdobozába hívott meg egy Bernard Lenormand nevű úr, hogy vegyek részt az Esztergom-Cambrai Baráti Társaság ünnepi estjén.

Cambrai több szempontból is érdekes hely a magyarok számára. Az első említésre méltó esemény még a kalandozásokra vezethető vissza: 954-ben három napon keresztül ostromolta Bulcsú vezér a Fulbert püspök által védett várat, de nem sikerült bevennie. Meghódította viszont a cambrai-ieket szép szóval és nemes szívvel Árpád-házi Erzsébet, aki aranyat és ezüstöt küldött a templom újjáépítésére. Hálából a püspök a városba hozatta a fiatalon elhunyt királylány szívét, és egy ma is látható ereklyetartóban a templom szentélyében helyeztette el.

Esztergom huszonöt éve lépett testvérvárosi kapcsolatba Cambrai-val. Szó, ami szó, szépen egymásra találtak, akár ikreknek is nevezhetnénk őket, ahogy a francia nevezi az ilyen liezőnt. Láttam már néhány nyögvenyelős testvérvárosi együttműködést – hát ez biztosan nem az. S erről az est minden percében meggyőződhetünk.

Meghívónk, Bernard Lenormand az egyesület elnöke. Foglalkozását tekintve tanár az egyik szakközépiskolában, ami Franciaországban sem könnyű terep. Már első találkozásunk során bebizonyosodik, hogy Bernard ízig-vérig pedagógus, megáldva szép orgánummal és rendíthetetlen optimizmussal.

Az első napirendi pont az egyesület közgyűlése. Az elnök minket is kedvesen bemutat, de nem fogadom el az elnöki asztalhoz szóló invitálást. Újságíróként megtanultam, hogy ha igazán fel akarsz térképezni egy társaságot, érdemes valamelyik hátsó sorban helyet foglalni. Sporadikus közéleti megbízatásaim idején éppen a „VIP-szektorban” vagy a pulpituson való feszítést volt a legnehezebb megszoknom és elviselnem. Már hallok az ellenvetést, hogy a protokollhely legtöbbször nem a személynek, hanem a hivatalnak – mi több az országnak – szól, s ezt el is fogadom. Csak úgy megemlítettem...

Lenormand tanáros elnöki beszámolójából én is tiszta képet kapok az egyesület Esztergommal kapcsolatos programjairól és terveiről. A napnál világosabb, hogy itt már régen nem a polgármesterek és esetleg az iskolaigazgatók feszengő cserelátogatásairól van szó, hanem generációkon átívelő baráti, családi

kapcsolattartásról. A megállapodás szerint egyik évben a cambrai-iek utaznak az érseki városba, a következő évben ugyanolyan létszámú esztergomi küldöttség adja vissza a vizitet. Elszállásolás szigorúan családoknál, s a határon érvénybe lép a legfontosabb szabály: mindent a vendéglátó fizet. A vendég ki sem nyithatja a bukszáját. Természetesen a látogatás nem csak a városokra korlátozódik. Az esztergomiak elviszik francia barátait Budapestre, a Balatonhoz, alkalmasint a Hortobágyra is. A következő évben ugyanilyen magától értetődő egy tengerparti és egy párizsi kiruccanás.

Így megy ez már huszonöt éve. S mindezt úgy, hogy Cambrai-ban mutatón is alig él magyar! Ez teljes egészében virtigli franciák barátsága a magyarok iránt. E barátság mélységéről a közgyűlést megkoronázó vacsora során győződhetünk meg igazán. Az elmaradhatatlan pörkölt és az „à la hongroise” készült sütemények elfogyasztása után vetélkedő következik Magyarországról. Amolyan „Ki tud többet a Szovjetunióról?”, csak éppen itt mi vagyunk célország. A társaság hat csoportra oszlik, hat lelkes társaságra, akik gyerekes izgalommal lesik Lenormand tanár úr céduláit. A kérdések a magyar történelemre, földrajzra, zenére, irodalomra vonatkoznak, de nem ám olyan szinten, hogy melyik nagy európai folyó szeli át hazánkat. A helyes válaszáért vagy ott kellett járni Magyarországon, vagy messze a francia iskolai átlagot meghaladó ismeretanyagot összegyűjteni egyéb forrásból. Óriási izgalom az asztaloknál. Egy-egy választ szenvedélyes vita előz meg, többen hozzám fordulnának tanácsért, persze nem szólalhatok meg. Néha meg kell csípnem magam, nem egy székelőföldi faluban vendégeskedem-e. A magyarbarátságnak ilyen hőfokát Nyugat-Európában még sehol sem tapasztaltam. A Trianon miatt a franciákat en bloc megvető honfitársaimra és a Magyarországot gyalázó francia sajtótermékek szerkesztőire gondolok: bár csak itt lennének most, s látnák, hogyan lehet, hogyan kell ezt másként csinálni...

Február 7. kedd

Különös kis könyv fekszik az asztalon. A brüsszeli Nevicata Könyvkiadó jelentette meg *Néplélek* című sorozatában. Két hölgy és egy szakállas úr vitázik róla serényen. Méretét tekintve inkább füzetnek nevezném. A tartalma a jelenlegi viszonyok között revelációnak számít: Magyarországról írnak benne, de csaknem korrekten. „*Amikor egy szerződés a nemzeti politikák fájdalmainak bűnbakjává válik, jobb megérteni azt*” – olvasható a kötet borítóján, nyilvánvalóan Trianonra utalva.

Néhány héttel ezelőtt keresett föl egy politológus-újságíró, Françoise Pons, hogy szívesen bemutatná nálunk legújabb könyvét, amelynek címe: *Magyarország – Félelem az eltűnéstől*. Hozzátette, hogy egy országokat, városokat bemutató könyvsorozat darabjáról van szó, társadalomlélektani elemzésről és nem aktuálpolitikai pamfletről. Beszélgetésünk hosszabbra nyúlt a tervezettnél. Belemelegedtünk könnyen megnyíló történelmi, politikai kérdésekbe, s a végén Madame Pons kibökte: a kiadó már-már a könyv visszavonását fontolgatja, mert van benne egy szarvashiba, amit olvasók észrevételeztek, s a szerkesztők ezt nagy blamázsnek tartják. Mindszenty József haláláról van szó. A szerző egy odavetett mondatban azt állítja, hogy az esztergomi prímást agyonverték Rákosi börtönében, miközben közismert tény, hogy a főpap jelentős szerepet játszott az 1956-os forradalomban, hosszú éveket töltött az USA budapesti nagykövetségén, végül Kádárék kiengedték és Bécsben halt meg. Françoise arra kért, nézzem át a könyvet, s jelezzem neki, ha más hibát is találok benne.

Nyelvemen volt a kérdés akkor: miért nem három magyar interjúalanyát kérte fel erre, még a könyv megjelenése előtt? Ráadásul egyikük történész. De nem akartam ezzel frusztrálni. Végül tizenhárom tételből álló hibajegyzéket küldtem el neki. Szerencsére ezek többsége csak a magyar nevek, kifejezések helytelen írása volt, vagy, hogy a *táncházat* kinevezte egy magyar táncnak.

A könyvbemutatóra egy magyar és egy francia oponentst kértünk fel. Marie-Élizabeth Ducreux, a CNRS (Akadémiai Intézet) történeti kutatásvezetője törzsvendég intézetünkben. Nem csak azért, mert a közép-európai régió elismert szakértője, hanem férje révén is: Lakits Istvánt a forradalom utószele fújta ki Franciaországba, ahol immár Étienne néven mérnöki pályát futott be, míg-nem idős fejrel regényíróvá nem vedlett át. Vitapartnere Deme Tamás oktatáskutató Budapestről. Ezer éve ismerjük egymást, valamikor még ő egyengette utamat a Vitányi-féle Népművelési Intézethez, majd Makovecz köréhez, s végül az Andrásfalvy-vezette minisztériumhoz. Karácsony Sándor lelkes híve és pedagógiai örökségének népszerűsítője. Nem melleleg örömmel és jól beszél franciául, így joggal remélhettem, hogy jól kiegészíti majd a hölgyek társaságát.

Hogy miről szól a könyv? Françoise Pons szerint a XVI. századtól elszenvedett vereségek, a török, Habsburg, majd szovjet elnyomás következtében az eltűnés miatti szorongás hatja át a magyarokat, amit felerősítenek a trianoni szerződés következményei, az ország területe kétharmadának és a lakossága közel hatvan százalékának elvesztése. A magyarok meg nem értettnek és áldozatnak érzik magukat, miután a traumát még mindig nem dolgozta fel az eltűnt nagyság iránt nosztalgizáló társadalom, a politikát is az identitás fennmaradásának érzése hatja át és határozza meg irányvonalát. Ugyanakkor a magyarok nagyon szeretnek „élni”: a nyomasztó múlt miatti depresszió feloldásáról tanúskodnak a balatoni nyarak, a fürdőkultúra vagy a Sziget fesztivál is. A kötet

második felében Ablonczy Balázs történész, Lackfi János költő és Soós Eszter Petronella válaszol a fenti téziseit pontosítani kívánó szerző kérdéseire.

Az asztalnál a leghevesebb szócsata természetesen a cím körül zajlik: valóban félünk-e a nemzethaláltól? A vita mostanáig tart...

Február 8. szerda

Török igazgató kollégámat, Ahmed Bakcant fogadom délután. Lépésről lépésre barátkoztunk össze előbb a FICEP és az EUNIC összejövetelén, majd a futballhoz kapcsolt tavaly nyári kulturális parádén. A török úriember archetípusa: kifogástalan, már-már simulékony modor, fekete haj és ápolt bajusz, jól szabott öltöny. Már per Ahmed és per János vagyunk, de még nem tegeződünk. Lehet, hogy nem is fogunk. Ahmeddel – éppen a fentiek miatt – ez túl direkt lenne. Elkísérte kolléganője, egy szép barna asszony, akit többször láttam már a párizsi diplomáciai kolónia rendezvényein Ahmed helyetteseként. Gyorsan vágó esze és kreatív javaslatai miatt kifejezett tiszteletnek örvend a szakmai értekezleteken.

Körülvezetem őket az épületben. Ahmed sóvárogva jegyzi meg:

- Bárcsak nekünk is lehetne egy ilyen palotánk! Nem tud egy eladót a köz-
zelben?

Pedig ők sincsenek rossz helyen ott a Champs-Élysées kellős közepén. Csak éppen egy hatalmas bér- és irodaház első emeletén. Lényegében egy tágas belvárosi iroda, a folyosón egy ajtó a sok közül...

A Török Intézetet Yunus Emréről nevezték el. A nagyvilágban ugyanúgy senki sem ismeri, mint a mi Balassi Bálintunkat. A névadóról annyit jegyez meg az intézethálózat ankarai központjának honlapja, hogy egy 13-14. században élt „misztikus anatóliai” volt, aki mélyen humanista eszméket vallott és békét szeretett volna az egész világon. (Mondjuk, ezt közölhette volna szultánjaival is.) Amikor megemlítem Ahmednek, hogy nekem ez az *Emre* név nagyon ismerősnek tűnik, hiszen erősen emlékeztet a mi Imrénkre, felderül az arca:

- Igen, ugyanarról a névről van szó! Az Imre a török népek egyik jó szelleme volt, aki tavasszal fölmelegíti a földet és eltünteti a havat.

Az irodában teázgatva – Ahmed hithű muzulmánként egyáltalán nem iszik alkoholt –, meglódul a fantáziája. Több közös programot szeretne, amire sűrűn bólogatok egészen addig, amíg el nem hangzik egy közös Szulejmán-kiállítás terve. Eszembe villan első találkozásunk egy kis párizsi galériában, ahol egy XIX. századi szultán műkedvelő festményeit állították ki. Mit tesz Isten, a diadalmas csatajelenetek kétharmada a korabeli Magyarország végvárainak bevételét ábrázolta... Temesvárárt, Egerét, Szigetvárárt.

- Szulejmánról? Ezen egy kicsit még gondolkodnom kell – mondom vendégemnek, s lelki szemeim előtt megjelenik a hazai sajtó valamelyik gyöngyszemének szalagbetűs címe: „*A véreskezű szultánnak állított emléket a Párizsi Magyar Intézet!*” – Térjünk vissza rá később.

A „müdü” – így hívják törökül a menedzser-igazgatót – megértően bólint.

Február 9. csütörtök

Victor Vasarely életművének tiszteleg legújabb kiállításunk. A Pécsi Egyetem Művészeti Karának doktoranduszai festettek, faragtak, öntöttek és hajtogattak műveket a pécsi születésű mester emlékére. A kiállítás kurátora, Fekete Valéria művészettörténész tanítványom volt a kilencvenes évek elején, amikor néhány féléven keresztül óraadója voltam az egyetem kommunikációs tanszékének. Azóta tekintélyt szerzett szakmájában és nem mellesleg jól beszél franciául is. Közönségünk egy része csalódottan veszi tudomásul, hogy nem Vasarely művei láthatók kiállítótermekben, „csak” tisztelőinek képei. Azzal vigasztalom őket, hogy valamikor az op-art szülőatyja is így kezdte. Adjuk meg az esélyt a fiataloknak!

A családi folytonosságot Pierre Vasarely képviseli. Szép és tartalmas megnyitóbeszédet mond, meleg szavakkal emlékezve meg a pécsi Vasarely Múzeum megnyitásával kapcsolatos gyerekkori emlékeiről.

Február 9. péntek

Ma reggel levelet küldtem a minisztérium biztonsági főosztályának, jelezvén, hogy egyre több garázdaság fordul elő a környékünkön. Nem, mintha Budapestről bármit is tudnának tenni a rue Bonaparte esti csendjének biztosításáért, de kíváncsi lennék a külképviseletek biztonságáért hivatalból felelős munkatársak véleményére: megfelelőnek tartják-e azokat az intézkedéseket, amelyeket például portásaink védelmében tettünk. (Elvileg törhetetlen üvegajtó, vészcsengő, éles képet adó videókamerák stb.)

Indulatomat az váltotta ki, hogy éjjel egy duhaj társaság átvitte az intézettel szemközti parkba azokat a bútorainkat, amelyeket a kerületi lomtalanítóknak tettünk ki az utcára, de ők a megbeszéltek ellenére egész nap nem jöttek értük. Jött viszont egy galeri, s klubszobát rendezett be bútorainkból a fák alatt. Ugyancsak megadták a módját: egyik kopott szőnyegünket még ki is terítették a kavicsra. Majd az ital fogytával egyenes arányban erejük is nőtt, s elkezdtek módszeresen fához vagdalni székeinket, asztalainkat. Mindezt úgy, hogy

a kerületi rendőrség légvonalban száz méterre sincs a helyszíntől, a Szenátus szemközti lakóházát pedig csendőrök vigyázzák éjjel-nappal...

Reggelre bútortöredékek borították a parkot, s a mellette lévő kutya-futtatót is. Tán mondanom sem kell, nem hordtuk vissza a törmeléket az intézet elé.

Február 14. kedd

Kovács Ilona szegedi professzor asszony kitűnő előadása Casanováról. Első pillantásra talán furcsa, hogy a francia irodalom és a műfordítás tanára – mások mellett de Sade márki és George Sand fordítója – miért választja kutatásának témájául ezt a kétes hírű kalandort. De a kutya éppen itt van elásva: Kovács Ilona éppen azt bizonyítja be élvezetes előadásában, hogy a csécsap Giacomo a nők hajkurászása mellett (után) maradandót alkotott az irodalomban is, főként franciául írt önéletrajzában. Ebben nem csupán a velencei dózsze börtönéből történt szökését és gáláns kalandjait meséli el bőbeszédűen, hanem kora társadalmának érzékletes és hiteles leírását adja. Casanova nem érte meg *l'Histoire de ma vie* című kézíratsorozatának kinyomtatását. Olyannyira nem, hogy több német nyelvű változat után az eredeti szöveg csak 1962-ben jelent meg először a Brokhaus-Plon kiadásában. Erre a könyvre is igaz tehát a latin mondás: *habent sua fata libelli*. De még mennyire!

Bármilyen érdekes is Kovács Ilona előadása, az utolsó perceiből már elcsípek, hogy még átérjek a Café St. André-ba a Mardi hongrois estjére, ahol egy nem kevésbé érdekes könyvbemutató zajlik. A házigazda, Jean-Pierre Frommer egy Nina Yargekov nevű ifjú hölgygel beszélget, akinek néhány hónapja jelent meg regénye, a *Double nationalité* (Kettős állampolgárság). Nem sokkal később az egyik legrangosabb irodalmi díjat, a Prix de Flore-t kapta meg érte. Nina – ha egyáltalán ez az igazi neve – mindössze harminchat éves, magyar szülők gyermekeként Franciaországban született. Rejtélyes kis nő, annyi szent. Hivatását tekintve szociológus és tolmács. A Kettős állampolgárság már a harmadik regénye. Az elsőt huszonkilenc évesen írta *Tuer Catherine* (Katalint megölni) címmel, a másodikat két évvel később adták ki (*Vous serez mes témoins* – Tanúim lesztek). Legutóbbi könyve személyes életének, dilemmáinak, félelmeinek és örömeinek lenyomata. A történet kiindulópontja – mutatis mutandis – ismerős lehet Karinthy Ferenc Epepéjéből: egy nap valaki arra eszmél a repülőtéren, hogy két útlevele, két repülőjegye, két biztosítása van, s igazából nem tudja eldönteni, kicsoda is valójában. Hosszú hónapokat töltött Magyarországon és Erdélyben, hogy impulzusokat gyűjtsön a könyv megírásához.

Frommer kiválóan irányítja beszélgetést. Egyetlen baj van csak: ez a kávéház – és általában egy párizsi kávéház – teljesen alkalmatlan az ilyesfajta irodalmi

csevegésre. Jean-Pierre eleve halkan beszél, és Nina sem egy Wagner-énekesnő. A termet nem bérelte ki az egyesület, következésképpen a szomszédos asztaloknál ülő vendégek teli torokból való fecsegése, vitatkozása, hahotázása teljesen „legális”. Viszont élvezhetetlenné teszi az estét.

A könyvbemutató után szót váltok az írónővel, s megállapodunk, hogy ő lesz az egyik íróvendégünk a FICEP által szervezett Cafés de la Littérature sorozatban.

Február 15. szerda

Maár Judit keres föl délelőtt, hogy tolmácsolja a Sorbonne Paris 3 illetéke-seinek javaslatát: Budapest időben írja ki a párizsi magyar lektori poszt pályázatát, hogy az új tanár már szeptemberben elkezdhesse a munkát.

Aztán egy Franciaországban élő magyar pszichológus, Erdélyi Ágnes kopogtat be azzal a kéréssel, hogy szeretne egy szombati baba-mama klubot indítani az intézetünkben. A hölgyet néhányszor láttam már a Mardi hongrois rendezvényein.

Indítványa igen csak meglep. Kisbabák, mint közönség? Elég szokatlan egy kulturális intézet profiljában. De Ágnes – szakmájának protokollját követve – türelmesen elmagyarázza, hogy itt a szülők és gyermekeik interaktív kapcsolatáról van szó. Sokan olyan kis lakásban élnek, és hétközben olyan keveset van együtt a család, hogy az intézet „játékszobája” megváltás lenne a számukra. Ráadásul a játékos foglalkozás során módjuk nyílna arra is, hogy életvezetési tanácsokat kapjanak a házigazda pszichológusoktól.

Ilyen meggyőző és logikusnak tűnő érvelésnek nehezen tudok ellenállni. Végül is próbaképpen... miért ne? Tisztázásra vár azonban két csöppet sem elhanyagolandó kérdés: Mennyibe fog ez nekünk kerülni? (Az éves költségvetésünk az utolsó centig le van kötve.) És hogyan fogom kollégáimnak beadni, hogy ezentúl valamelyiküknek szombaton is dolgoznia kell? A hölgy megnyugtató: egyelőre senkitől nem kérnek pénzt. A szülőktől legkevésbé, mert ők a Dolto-módszer szerint vezetnék a foglalkozást, s ott a honorárium kérése nagyon nem „comme il faut”.

No lám, megint tanultam valamit. Pontosabban: kezdek tanulni. Ki az a Dolto? Mi ez a módszer? Csak nem valami okkultizmust akarnak becsempészni az intézetbe? Estére már eljutok az első leckéig: Françoise Dolto (1908-1988), francia gyermek-pszichoanalitikus, aki szerint már az újszülötten is őszintén kell beszélni az őt érintő kérdésekről. Gyermeknevelési dilemmákról számos népszerűsítő munkát írt. Hm... Afféle női Spook lehetett a hölgy.

Még alszom egyet Erdélyi Ágnes kérésére.

Február 17. péntek

Ismét nálunk vendégeskedik Vashegyi György. Délután a mozitermünkben tart sajtótájékoztatót a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar elmúlt évadjáról és ezévi terveiről. Nem csak kiváló karnagy, de profi kommunikátor is. Igazi zenei csemegével kezd: legújabb lemezük bemutatásával. Jean-Joseph Cassanea de Mondonville *Isbé* című, három órás barokk operájáról egyáltalán nem mondható el, hogy gyakran játszott zenemű lenne. Nem véletlen, hogy a kéttucatnyi zenei szakíró mellett ott ül a hallgatóságban a versailles-i Barokk Zenei Kutatóközpont főigazgatója és művészeti vezetője is. A sajtótájékoztató végén Vashegyi bemutat minket egymásnak, s nyomban meg is állapodunk, hogy a nemzetközi hírű kutatóhely májusban nálunk tartja meg sajtókonferenciáját.

De még nincs vége a napnak. Este újabb zenei csemege, igaz, más jellegű, mint a délelőtti: családi koncert részese lehet közönségünk. A négy Deák-testvér, Sára, Márta, Anna és György gyerekkora óta kamarázik. Valamennyien a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen végeztek, s amellet, hogy az ország különböző szimfonikus zenekaraiban játszanak, időről-időre összetrombitálják a családi vonósnégyest. Nálunk Liszt, Kodály, Bartók és Debussy műveit játszzák nagy sikerrel.

Február 21. kedd

Mára virradó éjjel valaki feltörte a Lagunánkat a mélygarázsban. A hátsó pillangóablakot zúzta be, aztán a csomagtérben keresett valami zsákmányt, de hoppon maradt. Valószínűleg már korábban megfigyelhette a helyszínt, s így rájöhetett, hogy kulcs híján nem tudjuk bezárni a box csapóajtaját. Gyorsan kell intézkednünk a javításról, mert ez az egyetlen használható autónk, amióta az Espace-t rapityára törte egy teherautó.

Február 22. szerda

Délután farsangi jelmezverseny az intézeti foglalkozásokra járó gyerekek számára. Természetesen nagy az készülődés: Hófehérke, Kalóz, Űrhajós, Miki Egér és ki tudja, még ki ütközik össze a folyosón izgalmaiban.

Este a Bagarry-Karátson-díj átadása. No lám, ismét eltelt egy év... Ezt az irodalmi díjat Karátson Endre író alapította 2000-ben elhunyt első felesége, a neves műfordító, Nicole Bagarry emlékére. 2003 óta minden évben megmé-

rettetnek magyar művek frissen elkészült francia fordításai, s a legjobbnak ítélt szöveg nyeri el az alapító által felajánlott kétezer eurót. Idén Thierry Loisel a nyertes, Kosztolányi: *Néró, a véres költő* című regényének fordításáért. Loisel egyébként 2007 óta Budapesten él, s most, hogy ő a díjazott, bevillan egy beszélgetésem Méhes Károly pécsi költővel. Közvetlenül 2015-ös kiutazásom előtt ajánlotta figyelmembe Thierry Loist, aki egyik regényének helyszínéül szeretett városunkat választotta. Sőt, a könyv címe is: *Pécsi látogatás*.

Párizsi látogatása azonban most elmarad. Betegsége miatt a díjat felesége veszi át Karátson Endrétől.

Február 24. péntek

Egyre csak gyűlik a nép az esti koncert előtt. Megszokhattuk már, hogy Rey Etelka kitűnő szervező, jóllehet internetet alig használ, mindent postán és telefonon intéz, azt viszont hihetetlen intenzitással. Képes a koncert reggelén egyesével fölhívni zenebarát egyesületének minden egyes tagját: „*Ugye számíthatok rád ma este?*” De hát egy gyenge zongorista miatt telefonálhatna akármennyit, ezért kiváló érzékkel a még megfizethető legjobbakat hívja meg. Különösen most, hogy Osato mesterrel megcsináltattuk a zongorát, egyenesen szárnyakat kap. (N.B. Azóta is Osato hangolja a Steinway-t minden Etelka-koncert előtt. De nem ám úgy, ahogy eddigi hangolójától megszoktuk! Aki délelőtt felstimolja a hangszeret, átveszi a pénzt és elmegy... Osato este visszajön, beül a koncertre, s ha valamivel nincs megelégedve, a szünetben utánahúzza a húrt. Mindezért a mutatványért kevesebbet kér, mint a mi megszokott rátarti magyar mesterünk.)

A mai népsűrűsödés Eric Artz nevének szól. „Természetesen” ő is csodagyereknek indult – aztán sok kipukkadt gyermekzenével szemben tehetséges is maradt. Sikerét a Magyar Intézetben sem bízta a véletlenre: Schubert, Debussy és főként Liszt műveit tartalmazó programmal nagyot kellene hibáznia, hogy elmaradjon az ováció. De ő nem hibázik. Zongorajátéka lélegzetelállító.

Február 25–26. szombat–vasárnap

Ismét Lyonban. Kora reggel indultam a már bejáratott sztrádán Pannival. Sajnos, Julcsi és Péter már nincs Franciaországban, így a Balassi-bandát egyedül képviselem a táncházban. Szerencsére a kis Áron – az egyesületi elnök tizenöt éves fia – időközben szépen belejött a hegedülésbe, így a legfontosabb táncterületek ismert nótáit ügyesen el tudja muzsikálni. Bőgősnek pedig Fodor Jenő jön

át Grenoble-ból. Kora délutántól késő estig tart a tánctanítás. Vesztemre nem a saját kényelmes hegedűkontrátát hoztam el, hanem Áronék méretes brácsáját kaptam kölcsön, így az utolsó órák már nem okoznak maradéktalan élvezetet.

Vasárnap délelőtt mintegy félszáz fős közönség előtt a málenkij robotról tartok előadást. Mint mindig, ezúttal is a légervilágban készült fotóim és videófelvételeim váltják ki a legnagyobb érdeklődést. Annál is inkább, mert például a Donyec-medence – lévén polgárháborús terület – külföldi számára manapság megközelíthetetlen.

Lassan már hazajárok Lyonba. Mind többen üdvözlnek ismerősként. Itt van például Patrick Szendrő, egy negyvenes forma fiatalember, aki ugyan egy szót sem tud magyarul, de egyetlen alkalmat sem mulasztana el, hogy zenei, irodalmi rendezvényeken meg ne merítkezzen felmenői kulturális örökségében. Amúgy kitűnő fotós, így minden egyes látogatásom után tucatjával kapom tőle a jobbnál jobb felvételeket.

Február 27. hétfő

Egy irodalmi est, amelyre sokan vártak: Bodor Ádám a vendégünk. Frissen jelent meg a Cambourakis kiadónál a *Verhovina madarai* című regényének francia fordítása. A mai magyar irodalom egyik rejtélyes, kultikus figurája, igazi magyar sorssal a háta mögött. Tizenhat évesen már börtönben ült Kolozsváron kommunistaellenes röplapok terjesztése miatt. Nem esett messze az alma a fájától: édesapja két évvel előtte, 1950-ben kapott öt esztendő Márton Áron perében. Bodor 1982 óta él Magyarországon. Kivándorlása valószínűleg az életét mentette meg, de aligha kell ahhoz hivatásos esztétának lenni, hogy minden tollvonásában felfedezzük az Erdély iránti nosztalgiát.

Érdekes, kerek este. Kányádi András, az INALCO tanára moderálja a beszélgetést a szerzővel és francia fordítójával, Sophie Aude-dal, s egy fiatal magyar-francia színész, Matyas Simon olvas fel részleteket a regényből. Ez utóbbi bizony jól tesz a „dinamikának”, mert Bodor igen csak takarékosan bánik a szavakkal, mondhatni, nem egy szószátyár típus. De hát egy írónál ez nem is feltétlenül követelmény. (Fiatal újságíró koromban, de sokszor voltam kínban, ha íróval vagy költővel kellett interjút készítenem! „Mit kérdezek tőle? Amit akart, már úgyis leírt a könyvében...”)

A könyvbemutató után a harmadik emeleti kiselőadóban – a franciáktól visszaszerzett egykori igazgatói irodában – ülünk össze borozgatni, beszélgetni az est „kemény magjával”. Most már Bodorhoz is közelebb lehet férkőzni, s hamarosan kialakul az az inspiráló, semmivel sem összehasonlítható kellemes társalgás, ami miatt érdemes hosszú órákat ellopni az alvásidőből.

Február 28. szerda

Valljuk meg, viszonylag ritkán fordul elő, hogy egy kenyai hölgygel magyarul lehessen beszélgetni Párizsban. Linda Oumaval pedig lehet: a Pécsi Tudományegyetem Afrika Kutatóközpontjának külső munkatársa köszön be néhány percre hozzám. Párizsi tanulmányai után hosszú éveken át Pécsen tanult, tökéletesen elsajátította legendásan nehéz nyelvünket, s most a Tarrósy István-féle Afrika-kutatásokat segíti. Erre járt, s benézett. Jó volt egy „földimmel” találkozni.

Március 1. szerda

Vége eljutottam a híres párizsi Olympiába is! S ehhez nem Mireille Mathieu, Sylvie Vartan vagy Johnny Hallyday, hanem a *Man Doki Soulmates* szuperkoncertje adott lehetőséget. Aki nem tudná: az 1975-ben kalandos körülmények között disszidált Mándoki László világsztárokból álló szupergrupjáról van szó. Az 1956-os magyar forradalom tiszteletére a *Szabadság szárnyai* címet adták világjáró koncertsorozatuknak, amelynek első állomása éppen Párizs. (A turné finanszírozásához a magyar 1956-os Emlékbizottság jelentős összeggel járult hozzá. Ez a koncertsorozat az évad egyik kiemelkedő eseménye.)

Nem kell ahhoz szentimentálisnak lenni, hogy leplezetlen elfogódottsággal lépünk be a boulevard des Capucines 28-as számú épületének kapuján. Párizs legrégebbi, folyamatosan működő előadóterme nyílik meg előttünk, ahol minden négyzetcentiméternek története van. A vörös plüssel borított székek olyan világnagyságokat láttak, mint Edith Piaf, Gilbert Bécaud, Charles Aznavour, Dalida, Marlene Dietrich, a Beatles, a Rolling Stones, Juliette Gréco... Itt fellépni még a legnagyobbaknak sem rutin, inkább kitüntetés. Ennek megfelelően Mándoki is erős csapattal érkezik. Az egyik főszereplő Nick Van Eede énekes gitáros, de itt van Bobby Kimpball a Toto sztárja, két kiváló szaxofonművész: Bill Evans és Klaus Doldinger, Randy Brecker, a legendás amerikai trombitás, Ian Anderson, a Jethro Tull frontembere, és nem sorolom tovább.. Minden percében megtervezett, vérprofi előadás. Mire mind a húsz zenész színpadra kerül, négy óra is eltelik. Mándoki végig a színpadon, így nem csoda, hogy amikor az előadás végén fölkeresem az öltözőjében, hogy a követség nevében gratuláljak neki, egy boldog, de hullafáradt férfi néz szembe velem.

Igazán el vagyunk kényeztetve ezen a héten zenei csemegékkel. Este Kocsis Zoltán emlékest, amit Wiener Pál kezdeményezett legutóbbi találkozásunk alkalmával. Magam sem reméltem, hogy ilyen hamar partnereket találunk hozzá. De előtte még meglátogat Szakáli István Loránd, a földművelési tárca agrárfejlesztésért és hungarikumokért felelős helyettes államtitkára. Főleg ez utóbbival kapcsolatban érdeklődik: miként tudnánk hozzájárulni a magyar hagyományos értékek népszerűsítéséhez. Esetleg egy kiállítás? Előadással összekötött bemutató? A legfőbb akadály, mint annyi más hasonló kezdeményezés esetében: a nyelv. A kiállított tárgyak ismertetői, a kísérőfilmek képaláírásai (szinkronjai) Párizsban még ma is csak franciául érvényesülnek igazán. De ott-hon – alighanem érthetően – az angolt erőltetik, s egy-két bemutató kedvéért nem készítenek francia változatot. Amúgy Szakáli kellemes, barátságos, joviális fiatalember, hamar megtaláljuk a közös hangot.

Este a nagytermünkben egy gombostűt sem lehet leejteni. Mind a százhetvenöt székünket be kellett tenni, de még így is álldogálnak néhányan a falnál. Örökké aggodalmaskodó gondnokunk összeráncolt homlokkal figyeli az ajtókhöz vezető menekülési útvonalak folyamatos szűkülését. Ilyen helyzetekben különösen idegesítőnek hat számunkra az a közismert társasjáték, amelyet a franciák a kabátjukkal művelnek. Mintha a ruhatár itt ismeretlen fogalom lenne, vagy személyes sérelem lenne másfél-két órára megválni a felső ruhadarabtól. Szinte kivétel nélkül mindenki fölviszi magával a kabátját a terembe, s leteszi a mellette lévő székre. Az újonnan érkezők kizárólag az üres székekre ülnek le mindaddig, amíg föl nem telik a terem. Ekkor elkezdődnek a kabátos székekre vonatkozó első bizonytalan kérdések, majd egyre határozottab kérések: *„Szabad ez a hely, kérem?”* *„Volna szíves levenni a kabátját, Hölgyem, én is szeretnék leülni!”* Ilyenkor a kabát tulajdonosa – amennyiben ismeretlentől érkezik a felszólítás – villámló szemekkel, sőt néha kifejezett ciccegéssel jelzi nemtetszését, s ölébe veszi a kabátját. Így, felpakolva ülnek egész előadás alatt, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga. Előfordul, hogy a felesleges ruhadarabot fölhajtják székük háttámlájára, s ilyenkor előregörnyedve, feszengve kísérik figyelemmel a programot. Nem tartom kizártnak, hogy esetleg tulajdonvédelmi okai vannak ennek a kényelmetlen gyakorlatnak, de a benne lévő rációt megfejtani négy év alatt sem sikerült.

Mindez csak a Kocsis-emlékestre érkezett nagy tömeg miatt jutott eszembe. A műsor első részében Emmanuelle Haim, a neves csemballóművész-karmester és Wiener Pál író eleveníti fel személyes emlékeit Kocsis Zoltánról. Kocsis számtalanszor vendégeskedett Wieneréknél, ahol nem egyszer Pilinszky Jánossal osztotta meg szobáját. Ebben a családban nőtt fel Emmanuelle

Haim is, így nem csoda, ha kapcsolatuk a magyar zongoravirtuózzal több volt a pusztá kollegialitásnál.

Az est további részében három magyar pályatárs, Csordás Klára operaénekes, Mocsári Károly zongora- és Hadady László oboaművész ad hangversenyt. Mind a hárman diákkoruk óta ismerték a maestrót. Hadady és Mocsári még a futballpályán szerzett közös élményeikről is mesélt nekem a koncertre készülődés során. Mélyen átélt, valóban a szívükből szóló zenei élményt varázsolnak a terembe.

A koktél során bemutatnak Kocsis Ritának, a művész első házasságából született lányának. Amikor megszólal, mintha az édesapja beszélne: ugyanaz a lassú, megfontolt, szinte álmodozó hanghordozás és mondatformálás. Rita évek óta Párizsban él, koncerteket és más kulturális eseményeket szervez. Feltűnő, szép jelenség, később gyakran látom az intézeti rendezvényeken is.

Március 3. péntek

Történelmi pillanat: ma este megalakult az első magyar-francia vegyeskar az intézetben! Karnagyunk Rechner-Boda Gabriella, a Kodály-módszer elkötelezett tanára. Negyvenegy alapító tag jegyezte föl magát a jelenléti ívre. Sok helyről verbuválódtunk, de hát ez is volt a cél. A külképviselet dalos kedvű munkatársai mellett párizsi egyetemek oktatói, a Dumakavics körhöz tartozó fiatalok, a Lisztomanias International Társaság tagjai, a Katolikus Misszióból ismert hölgyek és urak alkotják a kezdőcsapatot. Nagy örömmre itt van René Roudaut (basszus) és felesége, Paule (alt) is, ékes megerősítésül annak, amit Finnországban, Ausztriában és Németországban már régen megtapasztaltam: Nyugat-Európában egyáltalán nem „égő”, ha egy volt nagykövet és külügyminisztériumi főhivatalnok amatőr művészeti együttesbe jár zenélni, énekelni... Magától értetődően énekkarunk tenor szólamát erősíti Alain Rechner, Boda Gabriella férje is.

Csupa nagyszerű karnagy kezei alatt énekeltem eddigi kórusaimban, de Gabriella mindannyiukon túlszép pedagógiai érzékben, empátiában, humorban és szuggesztivitásban. A próba végére szinte észrevétlenül belénk plántál három kórusművet. Persze, nincsenek még előadáskész állapotban, de a szólamok összeálltak, már csak csiszolni kell őket a következő hetekben. Célunk, hogy június 21-ére, a Zene Éjszakájára önálló repertoárral léphessünk a közönség elé. Sajnos, Gabriella elfoglaltságai miatt csak kéthetente tudunk próbálni, de ha – ígéretéhez híven – mindenki gyakorolja szólamát otthon is, talán elérhetjük a kitűzött célt.

Március 4. szombat

Bárcsak minden kósza ötletünk ilyen hamar megvalósulna! Alig pár napja, hogy nálam járt Erdélyi Ágnes a Baba-mama Klub elképzelésével, s máris ott látok vagy tucatnyi apukát és anyukát csúszni-mászni kisbabájukkal harmadik emeleti előadótermünk padlóján. Ágnes és segítője, Patykó Fanni ügyesen játékszobává varázsolta ezt az amúgy elég rideg irodát. Nem akarom megzavarni az idillt, ezért csak pár másodpercig kukucskálok be a résnyire nyitott ajtón. Látszólag nem történik semmi, csupán halk beszélgetés és gögicselés hangjai szűrődnek ki. De Ágnes szerint pont ez a lényeg: csak semmi kényszer! Semmi kitervelt program! Aki tanácsot szeretne kérni a köztük térdelő, üldögélő két pszichológustól, megteheti, de aki „csak” magyar környezetben szeretne játszani és babázni, az sem távozik elégedetlenül.

Annál kevésbé, mert a hallban már kipakolta süteménykészletét Gyenis Kati és barátja, a pécsi származású képzőművész, Fekete Mariann. Kati szintén a napokban kérte beleegyezésemet, hogy folytathassa a korábbi években már megszokott havi süteményprogramját. Beigli, rétes, linzer, almás, túrós, meggyes pite és még ki tudja hány kárpát-medencei csoda hoz változatosságot a megszokott – egyébként hasonlóan finom – francia ízvilágba. A süteményhez desszertbor is dukál, ami jelen esetben nem lehet más, mint Tokaji Aszú vagy édes Szamorodni. Mire bealkonyul, Katiék már csak az üres tepsiket tudják mutogatni a későn érkezőknek.

Március 7. kedd

Emlékezés Kristóf Ágotára, vagy, ahogy a világ megismerte: Agota Kristofra. *Clous* (Szögek) címmel most jelentette meg magyarul írt verseinek francia fordításait a svájci Zoé Könyvkiadó.

Kristóf Ágota köszegi és szombathelyi diákevek után – mint annyian mások – 1956-ban Svájcba emigrált, és férjével Neuchâtelben telepedett le. Ekkor még egyáltalán nem ismerte a francia nyelvet, magyarul kezdett el verseket írni, amelyek közül a sikerültebbeket emigráns lapok közölték. Később franciául is elkezdett publikálni, jóllehet saját bevallása szerint élete végéig csak szótár segítségével tudta szövegeit irodalmi szintre csiszolni. Hogy ez a művelet mennyire sikeres volt, számos irodalmi díja és könyveinek eladott példányszáma jelzi. 2011-ben halt meg Svájcban, sírja azonban a köszegi temetőben van. Hazatért. Élete utolsó éveiben már szeretett volna, csak azért nem tette meg, mert ezt a kis magyar ékszerdobozt nehezen megközelíthetőnek találta.

Az emlékező kerekasztalt három hölgy üli körül nálunk: Marlyse Pietri, a legutóbbi Kristóf-könyvek svájci kiadójának, a Zoé-nak alapító igazgatója, Maria Mailat műfordító és Tóth Réka, egyik párizsi egyetemi lektorunk.

Március 9. csütörtök

Újabb megemlékezés, ezúttal a tavaly elhunyt Zsigmond Vilmosról. Róla személyes emlékeim is vannak: Lakitelken találkoztunk néhányszor a film-szemlék alkalmával. Sára Sándor testi-lelki jóbarátja volt. Életrajzírói többször emlékeztetnek kitartóan érvényesített vizuális elképzeléseire, amelyek képviselte néha a rendezőkkel történt szakításig vezetett. Az ilyen hírek hatására gondolta azt közös forgatásuk előtt Woody Allen, hogy *„Zsigmond Vilmos egy zord magyar óriás, egy igazi hadvezéri alkat, aki mellett majd meg sem mer szólalni”*. Ehhez képest meglepődött, amikor egy *„halk szavú, talpig gentleman rázott vele kezét”*.

Most egy portréfilmet vetítünk le, amelyet egy fiatal francia rendező, Pierre Filmon készített az Oscar-díjas mesterről. Eredetileg első játékfilmje operatőrének szerette volna felkérni, de Zsigmond végül a kamera másik oldalára került. *A Harmadik típusú találkozások Zsigmond Vilmostal* című filmben mások mellett John Travolta, Isabelle Huppert és Peter Fonda vall a világhírű magyar operatőrrel kapcsolatos emlékeiről. Nekünk pedig a rendező a forgatás kulisszatitkairól.

Március 11. szombat

Tegnap este óta ismét Nizzában. Március 15-e alkalmából hívott meg Dabizs Mercédesz, hogy tartsak előadást a helyi magyar egyesület ünnepén. Tudósítást ígértem az eseményről az Öt kontinens – egy nemzet című televíziós műsor számára is.

Alig hiszem, hogy a Petőfi-legendáról szóló előadásom keltette föl pesti kollégáim figyelmét. Sokkal inkább az, hogy Szili Katalin miniszterelnöki megbízott – az Országgyűlés volt elnöke – lesz az ünnepi szónok. Bár mindketten pécsiek vagyunk, közelebbi ismeretségbe csak politikusi pályája delén kerülünk, amikor a Schenk Verlag megbízásából egy kis portrékönyv megírására vállalkoztam. (A másik riportalanyom Dávid Ibolya volt.) A kézirat elkészült, de a könyvsorozat Boross Péter portréjának megjelenése után torzó maradt. Szili Katalinnal viszont tovább élt kapcsolatunk, s még a Gyurcsány-kormány idején is tudtunk barátságos, őszinte beszélgetéseket folytatni, főleg a külföldi magyarokat érintő ügyekben. (Akkoriban az MTV Határontúli Szerkesztőségét vezettem.)

Katalin és asszisztense egy rendkívüli asszony, Zipszer Mária vendégszeretetét élvezi. Mária néni ápolónő volt az 56-os forradalom idején, s a megtorlások elől ő is külföldre menekült. Sokáig élt Amerikában, s férje halála után Dél-Franciaországba költözött. Bőven túl van már a nyolcvanon, mégis ő a nizzai magyar egyesület lelke és motorja.

Az ünnepség délután lesz az anglikán egyháztól bérelt gyülekezeti teremben, közel a tengerparthoz. Előtte azonban ebédre vagyok hivatalos Szili Katalinnal Rudy Salles-hoz, Nizza alpolgármesteréhez, a francia jobbközép politikai elit egyik befolyásos tagjához. Velem nagyjából egykorú, hozzám hasonlóan jelentéktelen külsejű, diplomatikusan barátságos férfiú. Egy tengerparti étterem napsütötte teraszán ülünk asztalhoz, ahol a szokásos hosszú mediterrán ebéd keretében mind a magyar, mind a francia bel- és külpolitika szóba kerül.

Rudy Salle alpolgármesteri tisztsége mellett parlamenti képviselő is, a Francia Nemzetgyűlés külügyi bizottságának elnöke. Hosszasan ecseteli a magyar-szerb határon a közelmúltban szerzett tapasztalatait. Elismerését fejezi ki azokért az erőfeszítésekért, amelyeket Magyarország tesz a schengeni határok, s ezáltal egész Európa védelméért. Elmondja, hogy ők, jóllehet csak harmincöt kilométerre vannak az olasz határtól, nem érznek nagy nyomást, mert a migráció súlypontjai máshol vannak. Ezzel együtt a francia csendőrség szigorúan veszi a határellenőrzést. Járőröznek a hegyekben, de a vonatokon is. Az alpolgármester szerint sokkal nagyobb problémát jelentenek számukra a nizzai külvárosokban élő maghrebi származású fiatalok. Egy tömbben élnek, s bár francia állampolgárok, nem tudnak, és nem is akarnak beilleszkedni a többségi társadalomba.

Természetesen tájékoztatom az intézet idei terveiről, az Azur-parti magyarokkal kialakított jó kapcsolatról. Érdeklődéssel bólogat, majd mintegy mellékesen megjegyzi: nemrég magyar zeneigazgatót neveztek ki a Nizzai Operához, Ráth Györgynek hívják.

– Ó – mondom, – én ezt az urat ismerem: Győriványi Ráth György 2011-ig a budapesti Operaház karmestere, előtte zenei főigazgatója volt!

Azt már nem teszem hozzá, hogy elég zajos körülmények között távozott az Operából, miután nézeteltérése támadt a kinevezett kormánybiztossal, a későbbi főigazgatóval. Az üggyel 2011-ben a sajtó is foglalkozott.

– Mi lenne, ha ősszel egy kicsit ünnepélyesebbé tennénk a beiktatását? – kérdezi Rudy Salles. – Rendezhetnénk egy kis koncertet, fogadást magyar gasztronómiai és borbemutatóval.

Szili Katalinnal buzgón bólogatunk, hiszen semmi jónak nem vagyunk elrontói. Nem is sejtem, mennyi bürokratikus tortúrát és bosszúságot zúdítok a nyakamba ezzel a bólintással.

Az ünnepség rendben, méltósággal zajlik le. Szili Katalin szokásához híven kerek, szép beszédet mond. Kis magyar gyerekek szavalnak és táncolnak – az

egyik tündérke éppen Mercedesz kislánya -, majd egy környékbeli énekesnő, Ríz Laura ad elő magyar dalokat. Jól fogadják Petőfi-előadásomat is. A szibériai fogság legendája és a költő nyomába indított expedíció története nem túl ismert a szórványban élő magyarok számára.

Miközben a közönség a süteményes tálak választékával ismerkedik, az anglikán templom kertjében Dani fiammal elkészítjük az interjút Szili Katalinnal. Mennénk vissza a terembe mi is, de onnan már kifelé áramlik a nép. Mercedesz pulykavörösen háborog: az egyházközség nem tartotta be a megállapodást. A gondnokasszony két órával a megbeszélte időpont előtt mindenkit kizavart a teremből. És a kizavarást itt szó szerint kell érteni. Ezzel nyilván jó időre vége az angol-magyar összeborulásnak Nizzában.

Sebaj, több időnk maradt az esti sétára az enyhe tengeri levegőn.

Március 12. vasárnap

Reggeli a szállodában, majd föllépünk elköszönni Mária nénihez, ahol Szili Katalinék is útra készülődnek már. Felhőrpintünk egy kávét, egyeztetünk néhány jövőbeli közös programot, aztán indulás Cannes-ba, ahol Schmidt Éva vár bennünket. Földink ő is, Pécsen volt tanár, mielőtt franciaországi életét megkezdte volna. Most itt tanít egy középiskolában. Kedves kalauzolásával rövid sétát teszünk a városban, ami Nizzánál is jobban tetszik nekem, mert intimebb, családiasabb. Igaz, fűződik hozzá kellemetlen emlékünkhöz: Cannes egyik parkolójában törték fel Skodánkat 1986-ban, amikor nagy naívan azt gondoltuk, itt nem kell elpakolni az utastérből, ha hosszabb időre magára hagyjuk a kocsit.

Föllépdelünk – vörös szőnyeg nélkül – a Fesztiválpalota híres lépcsőjén, végigsétálunk a Croisette-en, eszünk egy süteményt a Hotel Carlton halljában, ahol megannyi sztár lábnyomát őrzi a parkett, s közben kicserélünk néhány történetet Évával pécs-baranyai és itteni ismerősökről.

Aztán nekilödulunk a nyolc órás útnak Párizs felé.

Március 13. hétfő

Este a Lisztomanias Társaság tartja éves közgyűlését nagytermünkben a szokásos külsőségekkel. Jean-Yves Clement mond megnyitót, aztán az új elnök, François-Roger Cazala, a neves pénzügyi tanácsadó köszönti a hallgatóságot. Látszólag tiszta protokoll az egész, de ha mélyebben belegondolunk, igazán szívmelegítő ez a ceremónia: itt minden egy halhatatlan magyar zseni, Liszt Ferenc emléke körül forog.

A közgyűlés után Bruno Rigutto zongoraművész haladéktalanul megkezdte mesterkurzusát. Ezúttal nincs magyar a kezelésbe vett fiatal tehetségek között. Két estére elosztva – mert, hogy a kurzus holnap is folytatódik – egy angol és három francia méreti meg magát a mester előtt.

Március 15. szerda

Emlékezetes, szép nemzeti ünnep. Nagytermünk szokás szerint zsúfolásig megtelt. Ezúttal biztos, hogy nem a pörkölt a legfőbb vonzerő, hiszen egy Kossuth-díjas nemzetközi sztár is van a fellépők között: Sebestyén Márta. Azt mondják a kollégák, többször próbálták már meghívni, de valamiért nem sikerült. Ehhez képest Márta most elsőre igent mondott, amiben része lehet annak is, hogy ezek a zenésztársai szeretettel és empátiával viszonyulnak kissé tüskés természetéhez. Laposa Julcsi a legfiatalabb közöttük, érthetően örömmel üdvözlöm itt ismét, mint a rövid életű Balassi Bandánk primását. Havasréti Pál bőgős, tekerős és Szabó Zoltán dudás, kontrás a népzene „nagy öregjeinek” számítanak. Zolit ráadásul még diák korából, Pécsről ismerem, egy rövid ideig együtt muzsikáltunk a Mecsek Táncegyüttes üstököscsövájában.

Az ünnepség történész előadója is neves, elismert szaktekinély: Hermann Róbet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgató-helyettese, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetének avatott kutatója. Összefogott, érdekes előadást hallunk tőle Károlyi György köszöntője után. S ami ilyenkor lényeges: se nem ünneprontóan rövid, se nem a tömeg fészkelődését kiváltóan hosszú a mondandója.

Nekem ez az este ezért is emlékezetes marad, mert néhány dal erejéig ezúttal is lehetőséget kaptam a zenélésre. Nem én kezdeményeztem, de nem is nagyon riszáltam magam, amikor följánlották, hogy vegyem át a kontrát, amíg Zoli tárogatózik.

Az ünnepség forgatókönyve amúgy a szokásos: a műsor után roham a tányérokhoz. Szerencsére már rutinunk van a leghervasztóbb clochard-ok kiszűrésére. Igaz, ők is kupálódtak az idők folyamán: már igyekeznek valami elfogadható ruházatban beállni a pörköltért tolongók sorába.

Éjjel már csak szűk körben folytatjuk az irodámban. Ablakom szerencsére az utcára néz, így a hajnalig tartó muzsikaszó nem zavarja a házban lakó kisgyermekes családot...

Március 16. csütörtök

Párizsban tárgyal Pálinkás József, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke. Ezt a hivatali tulajdonképpen a személyére szabták, lévén szó vadonatúj, 2014-ben alapított intézményről, amelynek felállításáért kormánybiztosként felel. A nagykövet úr ebédre hívta meg, ehhez kérve a tudományos attasé és az én csatlakozásomat is. Pálinkás Józsefet még miniszteri és akadémiai elnöki korszakából ismerem, rendszeres vendége volt az általam szerkesztett, illetve felügyelt tévéműsoroknak. Nagy titkok természetesen nem hangzanak el az ebédnél. Mind az elnök párizsi tárgyalássorozata, mind követ-ségi látogatása erősen protokolláris.

Délután megtartjuk második kóruspróbánkat! Jött néhány új erő is. Nyugdíjas francia énektanárnők, ragyogó hanggal. Szinte észre sem vesszük, s a második óra végére már két újabb művet megtanultunk.

Március 17. péntek

Most, hogy 2017-es naplómát rendezgetem, lakonikus bejegyzést találok a március 17-i naptároldalon: „Kincses Előd hívott. Iliescu vád alatt.” És egy magyarországi mobilszám, vélhetően Kincsesé.

Nem tudom, hová tenni ezt a bejegyzést. Kincses Előddel néhányszor futólag találkoztam, legelőször talán akkor, amikor Romániából történő elmenekülése után rövid ideig a Magyarok Világszövetségének főtitkára volt. Emlékezetem – sajnos egyre gyakrabban – nincs segítségemre, miért hívott fel akkor a Párizsi Magyar Intézetben. Tény, hogy 2015 óta folyamatosan napirenden volt Iliescu perbe fogása főként a bányászjárásként elhíresült 1990-es bukaresti pogrom idején elkövetett emberiesség elleni bűncselekmények miatt. Nyilván ezzel kapcsolatban tudatta velem legfrissebb információit a neves marosvásárhelyi ügyvéd, mások mellett Tökés László védője.

Este megnyitjuk legújabb kiállításunkat: „Akik Budapestet építették”. Maketek, tervrajzok, fotók és épületdíszek abból a korszakból, amikor a Duna-parti ikerváros a Kárpát-medence fővárosából európai metropolisszá fejlődött. A mindkét kiállítóteret betöltő gazdag anyagot a budapesti Képzőművészeti Egyetem Schola Graphidis Műhelyének, konkrétan pedig Kovács Júlia művészettörténésznek köszönhetjük. A bemutatott képeken nemcsak a tervezők, az adományozók valamint az átadási ünnepségek elegáns alakjai tűnnek fel, hanem félmeztelen, férfiúi méltóságukat mégis kalappal őrző mesteremberek, vízholdó fiúk, asszonyok is. Az eseményről tudósító újságíró kollégáknak hangsúlyozzuk, hogy a kiállítás fontos eleme az osztrák-magyar kiegyezés évfordu-

lós megemlékezéseinek. A százötven éve megkötött kompromisszum nélkül Buda és Pest nem indulhatott volna ilyen látványos fejlődésnek.

Általában egy ilyen hétköznapi vernisszáson ritkán tolong a nép. Most sincsenek többen az előcsarnokban hatvannál, de közöttük jelentős szakembereket fedezünk fel, egyebek között a Louvre-ból és a Katolikus Egyetemről.

Március 18. szombat

Hogy kollégáink szombaton se maradjanak munka nélkül, bevasalja rajtam korábbi ígéretemet Diana Ignatova, a párizsi Bolgár Kulturális Központ igazgatónője: ha nagyon megszorulnak, szívesen kölcsönadjuk mozitermünket egy-egy vetítésre. Hát most nagyon megszorultak. Egy bolgár rendező Carmen-filmjét szeretnék bemutatni Párizsban élő honfitársaiknak. A film szép, a rendező értelmeseket mond, s a hatvan fős közönség a végén megnézi kiállításunkat is. Mindenki jól járt.

Március 19. vasárnap

Este vacsorára vagyunk hivatalosak François Nicoullaud-ékhoz. További meghívott a Roudaut-házaspár. A francia szertartással tálalt finom vacsorán kívül két nagyon okos ember társaságát élvezhetjük. Mind a házigazda, mind René Roudaut sok-sok évet töltött diplomáciai szolgálatban. Előbbi Indiában kezdte diplomáciai karrierjét, aztán Chilében folytatta. Szolgált Nyugat-Berlinben a francia katonai kormányzó kabinetfőnökeként, aztán nagykövetnek nevezték ki két olyan egzotikus országba, mint Magyarország és Irán. A nálánál tizenkét évvel fiatalabb René Roudaut a Moszkva-Bonn-Rabat-Budapest-Bern kört futotta be diplomáciai karrierje során, miközben kirándult egyet a Canal+ tévétársasághoz is. Számukra a világtérkép munkaeszköz, tapasztalataikra, elemzéseikre a mai napig igényt tart a Quai-d'Orsay és a francia sajtó. Mindketten úgy bánnak Magyarországgal, mint a hímes tojással. Az ott töltött évek érzelmileg is nyomot hagytak bennük, nem véletlen, hogy szerepet vállaltak a PMI Baráti Társaságában. Ha bírálják is, azt kérdésbe és tűnődésbe csomagolják. Fiatal diplomatainkat hozzájuk íratnám be mesterkursusra. Inspiráló, gazdagító beszélgetés után éjfél felé sétálunk haza az Invalidusok kerületéből.

Március 21. kedd

Ahmed Bakcan kollégám lát minket vendégül Baranyai Judittal a *La voie lactée* nevű török étteremben a Quartier Latin-ben. Elegáns hely, de semmi luxus. Alig titkolt irigységgel konstátálom, hogy az étlapon a török konyha minden jellegzetességét felkínálják. Hol van Párizsban ilyen színvonalú magyar étterem? Egyáltalán: magyar étterem? Miért nem éri meg egy hazai vállalkozónak, hogy kárpát-medencei magyar specialitásokat kínáljon egy ekkora városban? Amelyek voltak – *András bácsi kocsmája*, *Balaton Étterem* –, régen bezártak, vagy prostituálódtak a világkonyha irányában.

Először azt hittem, hogy a meghívás csak nekünk szól, de itt van Ahmed helyettese, Esra Tanoglu is, sőt, hamarosan csatlakozik hozzánk Bérénice Dziejak és Vladimir Marinkovic, a FICEP két irodavezetője. Ahmed igazi török úriemberként udvariasan megköszöni az együttműködést valamennyiünknek. Nekünk főként azt, hogy már többször is önzetlenül a rendelkezésükre bocsátottuk helyiségeinket. Ismét előhozakodik a Szulejmán-projekt, ezúttal annak a hírnek a fényében, hogy Szigetvár mellett pécsi régészek megtaláltak a nagy uralkodó (ideiglenes) eltemetési helyét. Biztosítjuk róla, hogy minimálisan egy török-magyar történészkonferenciában partnerei leszünk.

Az ebéd vége felé négyszemközt maradunk. A politikára terelődik a szó. Nem vitás, hogy Ahmed meggyőződéses híve erőskezű elnöküknek, s kifejezetten örül, hogy a magyar miniszterelnök megtalálja vele a közös hangot. – Nagyon drukkolok maguknak – mondja búcsúzóul, mintha nagy csata előtt állnánk. Lehet, hogy tud valamit?

Este a Mardi hongrois vendégeskedik nálunk. Jean-Pierre Frommer ajánlotta fel még a télen, hogy elhozza hozzánk Joséphine Dedet-t, a *Géraldine, Albánia királynéja* című életrajzi mű szerzőjét. És lőn.

Nem csoda, ha a regényes életű Apponyi Géraldine „tündérmeséje” megmozgatta a fiatal francia író nő fantáziáját. Egy egzotikus ország elszegényedett arisztokráciájának szépséges leánya hozzámegy egy még borzongatóbban egzotikus ország királyához... Hát kell ennél érdekesebb olvasmány Franciaországban? A szerző mentségére legyen mondva, műve közelebb jár a tényirodalomhoz, mint a lektűrhez. Családi kapcsolatok révén személyesen is volt alkalma megismerkedni története hősnőjével, aki 2002-ben, nyolcvanhét éves korában halt meg Tiranában. Számos dokumentumot gyűjtött össze Géraldine családi hagyatékából, s ha mindehhez hozzáadjuk a kor világtörténeti eseményeinek fordultatos leírását, máris kedvünk támad a könyv elolvasásához.

A nézőtéren mintegy félszáz érdeklődő, köztük meglepetésemre ott ül Jérôme Tébaldi, Tours város olasz származású alpolgármestere is. A könyvbemutatót követő koccintás során – örömem kifejezése mellett – próbálom diszkréten

megtudakolni, minek köszönhetjük látogatását.

- Sokat olvastam az albán-magyar királyné regényes történetéről. Mint tudja, az olaszoknak volt némi közük Albániához a harmincas években... Az interneten botlottam bele, hogy lesz ez az előadás, s miután éppen Párizsban volt dolgom, eljöttem.

Március 24-25. szombat-vasárnap

A hétvégét Saverne-ben töltjük. A FRAMOSZ vezetősége tartja soros értekezletét az elzászi kisvárosban. Ezúttal Szörényi Éva tanárnő a spiritus rector, az ő lakóhelye Saverne, de a strassburgi magyar egyesület vezetőjének, Szalóky Panninak sem kell messziről jönnie, hiszen - ügyvédi praxisát felfüggesztve – egy Strassburghoz közeli kisvárosban igyekszik férjével egy kis panziót felvirágoztatni.

Déli magyarjainknak – Dabizs Mercédesznek, Sombrin Enikőnek, Reményi Györgynek és Gábor Áronnak – annál több időt kellett autóban tölteniük. A legmesszebről azonban mégis Maróthy Orsolya érkezik, minisztériumunk oktatási főosztályvezetője, akit még a Balassi Intézetből emeltek át ebbe a pozícióba. További kulcsszereplő Józán Ildikó, a strassburgi egyetem magyar lektora, és ne felejtkezzünk el Körösi-Csoma ösztöndíjasainkról sem, akik nélkül már évek óta elképzelhetetlen a szóránymagyarok kulturális gondozása. Örömmel állapítom meg, hogy immár határon túli fiatalok is vannak a „kistanárok” között.

Az első órák a kölcsönös tájékoztatással telnek. Beállva a sorba én is eldicsekszem sikereinkkel, és felsorolom azokat a mozgósítható kiállításokat és rendezvényeket, amelyekkel gazdagítani tudjuk a magyar egyesületek programkínálatát. Nagyon fontos szempont, hogy ezek a felajánlások ne terheljék meg őket anyagilag, mert sajnos egyik helyi közösséget sem veti föl a pénz.

A FRAMOSZ célkeresztjében most az első családi anyanyelvi tábor áll, amelyet május végén szeretnének a Francia-Alpokban megrendezni. A szervezés körül vannak viták, de ezek estére nyugvópontra jutnak.

Reményi Gyuri egy pártfogoltját ajánlja figyelmünkbe: Pári Béla hangszer-virtuóz Lille közelében lakik, onnan jött el szórakoztatásunkra. Szívesebben mondanám, hogy zenebohóc, de annak pejoratív éle is lenne. Béla barátunk alaphangszere a tangóharmónika. Magyar és francia repertoárja rendkívül gazdag, főként persze szonokból és nótákból áll. Emellett bemutat vagy egy tucat fúvós és pengetős hangszert, köztük egy műanyag öntözőkannából fabrikált szaxofont is...

Vasárnap Strassburg szépségeivel ismerkedik a társaság.

Dél előtt Szekeres-Varsa Veronika keres föl az irodámban. Személyesen soha nem találkoztunk, ezért amikor időpontot egyeztetett a titkárságon, igyekeztem utána nézni munkásságának. *Szalamandra az égő tűzben* című könyvének legújabb kiadását két éve mutatták be az Ünnepi Könyvhéten. (Rémlík, mintha a Magvető Tények és Tanúk sorozatában megjelent eredeti mű ott lenne pécsi könyvespolcomon.) Férjének, Szekeres Györgynek, a francia ellenállás harcosának, a Gestapo és az ÁVÓ áldozatának állít benne emléket. Ha cinikus akarnék lenni, azt mondhatnám: így jár az, aki hű marad ideáljaihoz! Kommunista volt, miközben maga a Francia Kommunista Párt is kollaborált a németekkel. Ezért aztán Szekeres igyekezett a maga útját járni a dél-franciaországi partizánösvényeken. A Gestapo nem vette jónéven, hogy röpcédulákon árulásra bízta a Wehrmacht katonáit, de fogságukból sikerült megszöknie. Párizs felszabadulása után – magas francia kitüntetések birtokában – hazaköltözött Magyarországra, hogy az új rendszert szolgálja. Két évi budapesti szerkesztői munka után Rómába és Párizsba küldték tudósítónak. Emitt a hidegháború kezdetén be akarta szervezni a francia titkoszolgálat, s miután ez nem sikerült, kiutasították. Rákosiék viszont francia kémeket láttak benne és négy év börtönre ítélték. Érthető módon haláláig már nem politizált.

Alacsony, markáns arcú, határozott fellépésű hölgy Varsa Veronika. Néhány perc múlva felajánlja a tegeződést, mintha régi ismerősök lennénk. Tulajdonképpen azért keres, mert nem kapott választ egy korábbi levelére, amelyet a nagykövetségnek írt, s azt gondolta, a Magyar Intézetben könnyebben talál majd partnert. Könyvbemutatót szeretne a Szalamandra most megjelent francia kiadásának, egyben meghív a Mardi hongrois mai klubestjére, ahol ugyanez lesz a téma. Mindkét kérésére könnyen mondok igent, mert Szekeres György története valóban bőséges tanulságokat kínál mind a francia, mind a magyar olvasók számára.

Mindez látszik a klubtagok érdeklődésén is. Este legalább harmincan szoronganak a Café Saint-André csöppnyi asztalainál. Kár, hogy a szokásos vendéglátós alapzajban csak minden második-harmadik szavát érteni az előadónak. Ez is megerősít abban az elhatározásomban, hogy a könyvbemutatót előbb-utóbb nálunk is meg kell rendezni.

Lőrinszky Ildikó magyar lektor meghívására két napra Lille-be utazom, hogy az ottani 3-as számú egyetemen – Ildikó órakerete terhére – két előadást tartsak hallgatóinak.

Ildikó filigrán, halkszavú, mosolygós és kedves hölgy, aki tud határozott és elszánt is lenni, ha a magyar nyelv és civilizáció oktatásának ügyeiről van szó. Az egyetem bölcsész kara kint van a város szélén, modern épületei ligetes campus közepén fehérlelenek. A beltér már-már puritán, sőt embert próbáló. A folyosókon nincsenek például székek vagy padok, így a diákok egy-egy tanterem előtt a földön ülve várják az óra kezdetét. A termet csak az utolsó pillanatban és az órarendi jegyzék szigorú ellenőrzése után nyitja ki a pedellus, aki szemmel láthatóan nagyobb úrnak képzei magát a professzornál is. (Ahogy elnézem, nem alaptalanul.)

A diákokkal való találkozás előtt bekopogunk Constantin Bobashoz, a román, szláv és más keleti nyelvek tanszékének vezetőjéhez. Ildikótól tudom, hogy a professzor kezdeményezte a találkozást, mert szerette volna tudni, mi a budapesti külügyminisztérium álláspontja a Balassi Intézet égisze alatt megkezdett magyartanítással kapcsolatban. Röviden: vállaljuk-e a jogfolytonosságot, vagy sem?

Beszélgetésünk során hamar világossá válik, miért nyugtalankodik a professzor: kevés diák választja ezeket az „egzotikus” nyelveket. Ő, aki görög származású, tisztában van azzal, mennyire fontos nekünk, kelet- és dél-európaiaknak, hogy legalább egyetemi szinten sikerüljön elosztatni azt a homályt, amely térségünket övezi a francia iskolarendszerben. Ehhez azonban komoly erőfeszítésekre van szükség. Legfőképpen a mi részünkről, hiszen könnyű belátni, hogy a lille-i tanulmányi osztálynak édesmindegy, román, svéd vagy szuahéli nyelvi és civilizációs kurzust hirdet-e meg a tanszék. A lényeg az, hogy legalább tizenöten jelentkezzenek rá, mert különben a kurzus el sem indítható.

A tanszékvezető éppen itt vár segítséget a kulturális tanácsostól és a minisztériumtól: minden lehetséges módon reklámozzuk a lille-i magyar kurzust, mert ha marad a jelenlegi négy-öt fős évfolyamlétszám, az egyetem vezetése meg fogja szüntetni a magyar oktatást.

Ébéd közben Ildikó megerősíti, hogy valós veszélyről van szó, ami egész térségünket érinti. Sajnos, elmúlt az a kegyelmi állapot, ami a rendszerváltoztatás éveit jellemezte. Kelet-Európa megszűnt érdekesnek lenni, s ehhez paradox módon uniós csatlakozásunk is hozzájárult. Ma már ugyanolyanok vagyunk, mint a többiek: tizenkettő egy tucat. A francia diák válogathat Kína, az arab világ, Dél-Amerika, Irán, Oroszország között...

A két nap során két előadást tartok húsz-harminc fős hallgatóság előtt. Az egyiket a málenkij robotról, a másikat a magyar népzeneről és népi hangszerekről. Feltűnik, hogy hallgatóimnak legalább a fele negyven, sőt ötven év fölötti. Ildikó szerint ez más szakokon sem ritka. Franciaországban sokkal komolyabban veszik a holtig való tanulás fontosságát, mint nálunk. Igen gyakran nyugdíjasok iratkoznak be az egyetemre, hogy pótolhassák mindazokat az ismereteket, amelyek megszerzésére a kenyérkereset hajszájában nem volt lehetőségük.

- S hogyan fogadják a köztük ülő fehérhajúakat a huszonéves diákok? – kérdezem Ildikót. – Természetes számukra. Talán fel sem tűnik nekik... - válaszolja.

Március 31. péntek

Délelőtt Dán Bernadett, Baranyai Judit stuttgarti homológia ugrik be, hogy megbeszéljük a Bauhaus-kiállítás részleteit. A pécsi múzeumi anyag tőlük érkezik majd hozzánk. Stuttgart ez egyik olyan intézet, amellyel különösen szoros a kapcsolatunk. Igazgatója, Szalay Tamás, fontos szerepet játszott Pécsen a Kulturális Főváros programjának kidolgozásában. Sajnos, az intézetnek enyhén szólva nem túl harmonikus a kapcsolata a helyi főkonzulátussal.

A felsőbbbséggel való viszonyáról cseh kollégám, Gaspar Palaniček is tudna mesélni. És mesél is. Olyannyira, hogy éppen ma délután búcsúztatjuk, miután győztes pályázata ellenére sem nevezte ki párizsi igazgatónak az éppen sokadik interregnumát élő cseh kormány. (Palaniček eddig csak megbízott vezető volt.) A FICEP köreiben nagy a felháborodás. Persze, Gaspar is gondoskodott róla, hogy az őt ért méltánytalanság híre mindenhová eljusson. Egyes intézetek petíció megfogalmazását és körözését fontolgatják. Személy szerint sajnálom, hogy ilyen rövid idő alatt véget ér együttműködésünk, hiszen Gaspar felkészült, kreatív és szorgalmas partnernek bizonyult V4-es programjaink kidolgozásában. Egy esetleges petíciót azonban több okból sem fogok aláírni.

Este Julien Fourier koncertjére vagyunk hivatalosak az elnöki palotához közeli Saint-Roch-templomba. Bruno és Lilla fia egy orgonistával lép fel, ami első hallásra meglepő párosítás. El sem tudom képzelni, hogyan lehet úgy harmonizálni a két hangszert, hogy a hegedűs ráadásul nem is a karzaton, az orgonista közelében, hanem lent, a templom főhajójának közepén játszik. És mégis megtörténik a csoda. A hangszerek királynője, amely, ha akarná a falakat megremegetető hangerővel tombolhatna, kedvesen és empatikusan simul bele a hegedűszólóba. Megérdemelten nagy siker.

Április 3. hétfő

Adélelőtti diplomataértekezleten beszámolok lille-i utam tapasztalatairól. Különösen a tanszékvezető aggodalmai elgondolkodtatóak, amelyek sajnos egybeesnek a párizsi tapasztalatokkal. Abban maradunk, hogy kezdeményezni fogom a „központnál” olyan program indítását, amely érdekeltté teszi a pályaválasztás előtt álló diákokat a magyar nyelv és kultúra megismerésében.

Referálnak a nagykövetnek a Sziget-fesztivál itteni szervezőjének kéréséről – egyik elődömről van szó –, aki rutinszerűen ötven adag pörkölt előállítását kéri szakácsunktól a fesztivál nemzetközi sajtótájékoztatójára. Tekintettel arra, hogy milliárdos összegeket mozgató rendezvénysorozatról van szó, a kérés előterjesztője nyilvánvalóan szimbolikus gesztusra gondolt azzal a nyomorult pörkölttel. Szerintem amennyire szimbolikus, annyira nevetséges.

Április 5. szerda

ASorbonne Paris 3-n is kezd komolyodni a helyzet. Az itt elnöknek nevezett rektor már nyíltan fenyegeti a magyar tanszéket bezárással, beolvasztással, létszámcsökkenéssel, áthelyezéssel. Maár Judit professzor asszony találkozót szeretne a nagykövettel, amit annál is szívesebben támogatok, mert így legalább autentikus forrásból fogja hallani, amiről a hétfői diplomataértekezleten beszéltem. Ma délelőtt Pálvölgyi Balázs oktatási titkárral négyesben létre is jön a randevú. Abban állapodunk meg, hogy nagykövetünk haladéktalanul levélben tájékoztatja a rektort: a magyar félnek továbbra is érdekében áll a magyar tanulmányok egyetemközi központjára (CIEH) vonatkozó államközi egyezmény *maradéktalan* érvényesülése.

Április 6. csütörtök

Oberfrank Ferenc tart előadást a magyarországi agy kutatás eredményeiről. Befogadott rendezvény, a követség tudományos és technikai attaséja szervezi.

Oberfrank járatos a diplomáciában is. Szávai János idejében Párizsban dolgozott a követségen, mondhatni a misszióvezető jobbkeze volt. Minden bizonnyal fényes külügyi karrier állt volna előtte, ha nem tér vissza eredeti hivatásához, az orvoslásához. Így viszont a tudományszervezés nyert egy ragyogó koponyát. Most az MTA Kísérleti Orvostani Intézetének ügyvezető igazgatója, s egyben a tizennégy egyetem közreműködésével folyó Nemzeti Agykutatási

Program koordinátora. A magyar állam 2014 óta százhusz kutatóhely munkáját finanszírozza. Az előadó ezeknek a kutatásoknak legfontosabb eredményeit ismerteti. Bármilyen hihetetlen, törzsvendégünknek és örökös kommentátorunknak, Beregi úrnak még ehhez a témához is van kérdésnek álcázott hozzáfűzni valója. Elismerésem. Ezt azért nem hittem volna róla.

Április 11.

Újra Párizsban van Antall Péter barátom, az édesapjáról elnevezett tudásközpont kutatási igazgatója. Ezúttal Nógrádi György biztonságpolitikai szakértővel érkezett, aki este magyar nyelvű előadást tart nálunk. Délben együtt ebédelünk a szokásos „piros kockás” étteremben a Saint-Sulpice háta mögött. Nógrádi sziporkázik, de azért észrevehető rajta, hogy elsősorban a német nyelvterületen otthonos.

Délután Ábrahám Judit keres föl, s kér szereplési lehetőséget az intézetben. A magyar népzenei mozgalom színes alakja ez az erdélyi származású fiatalasszony, aki kezdetben gyimesi és moldvai csángó területen jeleskedett, aztán érdeklődése kiterjedt az indiai népzeneire is. A legutóbbi években a két kultúra párhuzamos bemutatását tekinti hivatásának. A nekünk felajánlott műsora is a „Székelyföldről Radzsasztánig” címet viseli. Ha csak pusztá elhatárolásomon múlna, bármikor jöhetne, hiszen a magával hozott fotó- és videóanyag rendkívül meggyőző. De hát ő is, mi is a piacról élünk. Türelmét kell kérnem, amíg felléptetésére megtaláljuk a forrásokat.

Április 19. szerda

Ismét egy rendkívül érdekes könyv a terítéken. Jaap Scholten holland újságíró közvetlenül a Ceausescu-házaspár pokolra szállítása után látogatta meg nagykövetségént szolgáló nagybátyját Bukarestben. Erdélyen átutazva annyira megtetszett neki a vidék, hogy azóta többször is visszatért, s a táj mellett megismerkedett az itt élő emberekkel is. Érdeklődését legfőképpen az 1949-ben földönfutóvá tett magyar arisztokraták sorsa keltette fel. Számtalan interjút készített a magyar nemesség helyben maradt vagy Magyarországra menekült leszármazottaival. *Báró elvtárs* címmel angol nyelven megjelent könyvének hamar elkészült magyar és francia fordítása is. Ez utóbbit mutatja most be nálunk a szerző, akit Marc Hostier történész kérdez.

Lássuk be, van annak valami diszkrét bája, hogy olyan történelmi magyar családok, mint a Bethlenek, Telekiek, Bánffyok, Festeticsek és Bornemisszák

romániai vesszőfutásáról egy holland és egy francia beszélget. Minden humánus jószándékuk mellett néha van olyan érzésem, mintha egy botanikuskert egzotikus növényeiről folyna köztük a szó... A könyv egyébként empátiás és alapos munka, s mint olvasmány is érdekes.

Nem tudom, hányan lettek volna képesek ennyi morális megaláztatás, anyagi lenullázás után talpon maradni, mint ahogy megtették azt az erdélyi arisztokraták. Egykori televíziós kollégám, Marosi Péter sokat mesélt például a Marosvásárhelyen élő Teleki Ádám grófról, akitől a francia nyelv mellett emberi tartást és túlélési technikát is tanult Ceausescu országlása idején.

Április 20. csütörtök

A nap második felét az UNESCO-ban töltöm Sebestyén Márta meghívottjaként. Ismét üléseznek a szervezet jószolgálati nagykövetei. Kosuth-díjas énekesnők mellett olyan neves művészeket találunk közöttük, mint Claudia Cardinale, Herbie Hancock, Jean-Michel Jarre és Georges Moustaki. A sztárparádé Irina Bokova bolgár UNESCO-főigazgató hatyúdala is egyben. Már kiszivárgott, hogy novemberben a francia Audrey Azoulay váltja föl ezen a posztón.

Minden jószolgálati nagykövetnek joga van egy vendéget hívni a díszebédre és az esti fogadásra. Sebestyén Márta választása rám esett. Az ebédet kihagyom, de a plenáris ülés második felén, az ünnepélyes nyilatkozat aláírásán már jelen vagyok.

Sajnos, nem valószínű, hogy e tiszteletre méltó gyülekezet fogja kiegyenlíteni az összes kulturális egyenlőtlenséget a nagyvilágban, ahogy nagy valószínűséggel a tálibok, a Boko Haram harcosai és a vörös kurdok sem teszik majd le a fegyvert a művészek most elfogadott közös közleményének hatására. De az egységes akarat mindenesetre nagyon szép. A szöveg véglegesítésének protokolláris óráit a szakértőknek fenntartott oldalsó székek egyikén követem végig.

A delegátusok lassan szedelőzködnek, s kezdenek a záróoktél feldíszített terme felé szivárogni. Márta bemutat egy-két kollégájának, köztük Jean-Michel Jarre-nak, az elektronikus zene neves francia úttörőjének is. Nevének hallatán sokunknak az *Oxygène* című lemeze jut az eszünkbe. Zenei anyagát 1976-ban a lakásán rögzítette egy szintetizátor és néhány elektronikus hangszer segítségével. Az innen eredő sejtelmes zenei fordulatok még azok számára is ismerősen csengenek tán, akik Jean-Michel nevét sem hallották. Ha máshonnan nem, televíziós műsorok szignáljaiból köszönnek vissza ezek a kadenciák.

A zeneszerző egy híján hetven éves, de legalább tizet nyugodtan letagadhatna. Barátságos, közvetlen figura. Kedvesen bókol Mártának, dicséri a magyarok

kultúraszeretetét. Lelkesen beszél tavaly októberi budapesti koncertjéről, ahol tömegek előtt mutatta be legújabb repertoárját. Már csak egy közös fotó elkészítésére van időnk, mert egyre sűrűbben pillant a hátam mögé. Sorban állnak itt művésztársai és az UNESCO-diplomaták – közöttük egy arab hercegnő suhanó-lebegő aranyszínű klepetyusban -, s valamennyien vele szeretnének szót váltani.

A fogadáson szót váltok a távozó főigazgatóval is. Dicsérem Bulgária szépségeit (ebben nem is kell kegyesen lódítanom) és méltatom az UNESCO-nak az ő főigazgatósága alatt elért eredményeit.

Pedig hát... Kifelé menet sajnos meg kell állapítanom, hogy ez az UNESCO már nem az az UNESCO, amely akár csak huszonöt évvel ezelőtt volt. A hatvanas-hetvenes évekről nem is beszélve. Breuer Marcell által tervezett székháza ugyanúgy megkopott, mint a szervezet jelentősége. Mártával is erről beszélgetünk, amíg meg nem érkezünk elegáns, csinos kis szállodájáig a boulevard Grenelle-en.

Április 25. kedd

Egy tegnapi, kissé hervatagra sikerült irodalmi rendezvény után ma telivér dzsesszkoncert lüktet a színpadon Balázs Elemér hét tagot számláló formációjával. Természetesen telt ház, még a nagykövét úr is eljött feleségével, és a dzsessz száznál több párizsi rajongója. Európai turnén vannak, hozzánk Ingolstadtból érkeztek. Elemér két fiatal énekest is illesztett csapatába. Kiss Flóra egy kicsit elfogódott még a koncert elején, de Szakonyi Mihályon semmi ilyesmi nem érezhető. A többiek – Balázs József, Komjáti Áron, Pecek Lakatos Krisztián, Czibere József és természetesen Balázs Elemér a dob nál - hozzák állandó, vagyis legjobb formájukat. Ami a koncert után következik, kiküldetése sem egyik legkedvesebb emléke. A közönség távoztával az irodámban gyűlünk össze a tapasztalatok szokásos megbeszélésére. Éjfél után azt veszem észre, hogy a zenekar tagjai sorra tünedeznek el, s a nagyteremből mintha zeneszó hallatszana. Nyilvánvaló, hogy itt valami jam session-féleség van készülóban. Utánuk megyünk Elemérrel, s valóban, a szerencsére elől hagyott hangszerek már sorban gazdára találtak. Csak éppen nem abban a rendben, ahogy a színpadon láttam őket. A fiatal énekesnő éppen bőgőleckét vesz Pecek Lakatostól, így én is megkérdezem Elemértől, beülhetnék-e a dobszerkó mögé. – Persze, parancsolj! – mondja készségesen. Hajnali háromig több hangszert is kipróbálhatok. Na, ja, ha egyszer ilyen tanítóim vannak...

Április 27. csütörtök

Este Horváth Ramona lép fel triójával a román nagykövetségen. Invitál engem is. Miután nem jártam még a híres Béhague-palotában – amelyet egykoron Párizs egyik legszebb épületének neveztek –, örömmel elfogadom a meghívást. A rue Saint-Dominique 123-as száma alatt található kastélyszerű épületet az 1860-as években építtette névadója. A román állam 1939-ben vásárolta meg követségi célokra. Impozáns épület, annyi szent, csak a rendezvényteremként használt Bizánci-terem látványán szörnyülködök el: egy párizsi palota kötelezően elegáns előcsarnokából minden átmenet nélkül egy levantei sötét, nyomasztó hodályba érkezünk. A falak mintha füstösek lennének, néhol a vakolat is hullik, a neonszerű világítás leginkább egy hangárhoz illik, s ha fölnézünk... Nem, inkább ne nézzünk föl, ha több emeletnyi magasságban nem akarunk meztelen deszkákban gyönyörködni. Pontosan úgy fest, mintha odafönt szénapadlást rendeztek volna be.

Bár az ajtónál leadtam a névjegyemet, s előre regisztráltam is, senki nem kísér a helyemre, még csak nem is segít helyet találnom. Ugyanez a román követség kulturális tanácsosával sem a követségünkön, sem az intézetben elő nem fordulhatna. De más diplomatával sem. Az utolsó előtti sorban találok szabad helyet, de sebj, a hangosítás remek, és Ramonáék sem felejtettek el muzsikálni, amióta utoljára hallottam őket. Az estét egyébként Körössy János emlékének ajánlották, s ezt a művésznő többször hangsúlyozza is.

Április 28. péntek

Estére Hermann Klárához vagyunk hivatalosak Pannival vacsorára. Az a fajta kedves, idős hölgy, aki akkor is mosolyog, ha komolyan beszél. Egy francia papírgyáros özvegye, gyakori vendég az intézeti rendezvényeken. Szép helyen lakik, festői utcácskában a Luxemburg-kert és a Val-de-Grâce katonai kórház kápolnája között. Itt minden és mindenki a francia középosztályra emlékeztet: jól érzékelhető, de mégsem hivalkodó elegancia, könnyed, barátságos, nem túl mély, de nem is felszínes érdeklődés a világ dolgai iránt. Klára asszonynál a vendéglátás is tanítani való. Nyoma sincs az „*Úristen, mit adok nekik? Vajon megesszük ezt a köretet? Elég lesz a hús?*” – jól ismert háziaszszonyi görcsölésnek. Az éték finom, s abban a sorrendben érkezik az asztalra, ahogy az meg van írva, de amúgy semmi fakszni. Az étel nem főszereplő, inkább csak kulissza a beszélgetéshez.

Hermann Klára lakása sok-sok kapcsolat, barátság, sőt házasság kovácsműhelye volt az elmúlt évtizedekben. Hasonlóan Wiener Pálhoz, Klára asszony

is előszeretettel fogadott magyarországi vendégeket, köztük neves írókat, zenészeket, képzőművészeket. Egyik portásunk szobát bérelt nála egyetemi éve alatt, s ennek köszönhetően ismerte meg férjét, egy jeles történészt.

Szóval igazi polgári szalon vendégei vagyunk ezen a könnyed, barátságos estén.

Április 30. vasárnap

Hónapok óta először miséznek magyarul a Katolikus Misszióban. Érsekújvárról érkezett a szolgáló lelkész. Ahhoz képest, hogy mennyire hiányolták a magyar szót a hívek, nagyon kevesen ülnek az imateremben. Mintha a párizsi magyarok már el sem tudnák hinni, hogy ők is számítanak valahol valakinek. Az arcokra kiül a kétely, a bizalmatlanság. Andruskó atya minden igyekezete ellenére hiányzik a szertartás lényege, a spiritualitás. Az ima utáni felszólításnál – „Köszöntések egymást a béke jelével!” – egy idős asszony hangosan fölsóhajt: „Ó, de utálok ezt!...”

Hol van már az az atmoszféra, amely páter Ruzsik, vagy akár Molnár Ottó miséin uralkodott! Nincs pásztor a nyájnak, és előbb-utóbb szét fog széledni.

Május 2. kedd

De jó! Az év legszebb hónapjához érkeztünk! A Luxemburg-kert fái és bokrai roskadoznak a virágok alatt. Szinte szédeleg az ember az illatfelhőben. Már a tetőteraszra is ki lehet ülni a délutáni napsütésben náthaveszély nélkül.

Délután baráti társaságunk vezetősége megtartja első ülését René Roudaut elnökletével. Elődjéhez hasonlóan barátságosan és határozottan vezeti az értekezletet. Intézetünknek ismét megszavazzák a szokásos gáláns támogatást.

Május 3. szerda

Egész délelőttömet Roissyban töltöm. Kedves barátaim és kollégáim érkeznek a Kárpát-medence minden szegletéből: a Kós Károly Kollégium. Kulin Zolit és feleségét, valamint Zver Ilonát és Kriják Krisztát tudom behozni a reptérről egy fuvarral, a többiek Beauvais-ból vergődnek be fakultatív módon. Hogy elment ez az év! Mintha tegnap lett volna, hogy ott vígadtunk a Marais kávéházaiban...

Kora este még elszaladok a lengyel nagykövetség fogadására, de sokat nem időzhetek, mert nálunk fél nyolckor Tóth Ferenc hadtörténész előadása kezdődik a magyar alapítású francia huszárezredek történetéről. Itt ülnek a teremben televíziós barátaim is. A francia nyelvű előadásból – Barlay Tamás kivételével – nem sokat értenek, de aztán jön számukra a megkönnyebbülés: illusztrációként az én tavalyi képeimet vetítjük le a laktanyalátogatásokról. A végére van egy „meglepetésvendég” is: Pierre Merkling kapitány Hagenau-ból. Hírét vette Tóth Ferenc előadásának, s felutazott Párizsba. Személyében egy valóságos huszártisztet üdvözölhetünk. Annál is inkább, mert engedélyt kapott rá, hogy egyenruhában jöhessen. (Amúgy a terrorveszély miatt a hadsereg nemigen szereti, ha tisztjei uniformisban vonatoznak...) Maga is jeles kutatója a lovas hadviselésnek, több kötetes szerző, így magától értetődik, hogy szót kap a rendezvényünkön.

Május 4. csütörtök

Nem volt könnyű megszervezni, de végül sikerült: Bartal Zsuzsa zongoraművész ad hangversenyt Liszt *Zarándokévek* ciklusából. Bájos egyéniségénél csak tehetsége feltűnőbb. Zongorajátéka olyan, mintha „hírhedett zenésze e világnak” személyesen száguldozna ujjaival a billentyűzeten. Természetesen telt házunk van, Zsuzsa zajos sikert arat, alig akarják elengedni a zongora mellől. Örömmel vegyes meglepetéssel állapítom meg, hogy a közönség nagy része – nyilvánvalóan Bartal Zsuzsa nevének hallatán – most lépte át először intézetünk küszöbét. Hirtelen jött ötlettől vezérelve a szünetben kis beszédet rögtönzök az újoncok számára. Vázzom az intézet történetét, ars poeticáját és idei legfontosabb programjait. Ha csak két-három ember érdeklődését sikerült fölkeltenem, már megérte.

Május 8. hétfő

Franciaországban ez munkaszüneti nap: a „Győzelem napja”. (Kíváncsi lennék, hány gyerek tudná megmondani, miért nem kell ma iskolába menni...) A reptérre igyekszem, Köbli Norbert érkezik. Holnapután Szász Attila *Félvilág* című filmjét vetítjük, Norbert volt a forgatókönyvírója. De ha nem hivatalos ügyben jönne, akkor is kimennék érte. Pécsi joghallgató kora óta ismerem, idősebb fiam jó barátja volt – s remélem, az ma is –, többször járt nálunk. Már akkor is sokat beszélt a filmezéssel kapcsolatos terveiről. Sejtethető volt, hogy nem egy megyei kormányhivatal jogi osztályvezetőjeként fog

megöregedni. A sors úgy hozta, hogy nemrég közös munkánk is akadt: néhány évvel ezelőtt neki és Lajos Tamás producernek adtam oda édesanyám málenkij robotra hurcolásáról szóló filmnovellámat és életrajzi könyvemet. Akkor egyikünk sem gondolta volna, hogy ezzel az Örök tél című film alapkövét tesszük le. De a csillagok állása kedvezett. Amikor biztossá vált, hogy lesz pénz a megvalósításra, Norbi megírta a forgatókönyvet. Szász Attilának épp most fejezték be a forgatást.

Sokat beszélgetünk, de hagynunk kell témát holnapra is. Meg aztán itt van egy zavaró tényező: Párizs...

Május 10. szerda

Úgy látszik, ezek ilyen repülőteres napok. Ismét úton vagyok Roissyba, és ezúttal is nagy-nagy örömmel: a Brenzovics-házaspár érkezik, László és Zsóka. László előre szólt, hogy most nem a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöki ornátusában jönne, hanem szabadságra és pihenni, de azért azt ő is tudja, hogy nem fogja olyan könnyen megúszni ezt a párizsi inkognitót. Holnap délelőtt például biztos, hogy számítanak ukrainai helyzetértékelésre a nagykövetségen.

Alig, hogy elhelyezem őket az egyik vendéglakásban, szaladok is a *Félvilág* vetítésére. Az igazán franciás történet, a kiváló rendezés és parádés színészi játék elbűvöli a nézőket. Norbi nem győzi bekasszírozni a dícsereket. A vetítést követő koktélon a leggyakoribb kérdés: mikor játsszák a filmet a párizsi mozik?

Május 11. csütörtök

Brenzovics Lászlót viszem át a követségre. Bár hangsúlyozottan pihenni jött, politikus vénája nem engedi, hogy visszautasítsa a nagykövet kérését egy rögtönzött tájékoztatóra. Szinte valamennyi diplomata kolléga ott ül az asztal körül, amikor László részletesen beszámol a csöppet sem rózsás kárpátaljai helyzetről. Legtöbbjüknek ritkán nyílik alkalma arra, hogy első kézből tájékozódjék a beregszászi főiskola elleni ukrán aknamunkáról, a Szlovákiából oly ismerős új területi felosztás terveinek veszélyéről, a magyar nyelvű sajtó el lehetetlenítéséről, a készülő új ukrán nyelvtörvény sovíniszta rendelkezéseiről. Nem árt, sőt kíváncsós, hogy kollégáink ezen ismeretek birtokában tárgyaljanak francia partnereikkel, ha utóbbiak a magyar külpolitika mozgatórugóira kíváncsiak.

Délután viszont mi fogadunk vendéget: Berzétei Ákos, minisztériumunk egyik helyettes államtitkára járja végig az épületet. A gazdaságissal és a gondnokkal részletesen tájékoztatjuk a ház működtetésének tapasztalatairól. Estére a nagykövet látja vendégül vacsorán, amelyre szintén hivatalos vagyok.

Május 12. péntek

A Versailles-i Barokk Zenei Központ (CMBV) Franciaország legnevesebb barokk zenei kutató- és bemutatóhelye. Számos nagyrendezvény fűződik nevükhöz, s a világ jelentős zeneművészeit hívják meg ezekre. Magyarországról Vashegyi György együttese, a Purcell Kórus és az Orpheo Zenekar szerepelt többször a királyi kastély operatermében. Ez utóbbi kapcsolatnak köszönhetjük, hogy a CMBV alapításának 30 éves évfordulóját éppen a PMI-ben ünnepli meg. Előző évben a Goethe Institut vendégei voltak, korábban nem volt kapcsolatuk külföldi kulturális intézetekkel. A jubileumi összejövétel egyben nemzetközi sajtótájékoztató is: most mutatják be 2017/18. évi programjukat. Telt ház a nagyteremben. Miután a közönség nagy része most jár először intézetünkben, rövid házigazdai köszöntőmben kitérek a magyar-francia kulturális kapcsolatok hagyományaira, intézetünk történetére és idei legfontosabb programjainkra is. Természetesen méltatom a Barokk Zenei Központtal kialakult jó kapcsolatunk fontosságát. Hervé Bruckel de Tell vezérigazgató barátságos szavakkal viszonzozza a gesztust, megköszönve a szíves fogadtatást. A programismertető után a *Gilles Barde Ensemble* ad koncertet. Három fiatalember és egy ifjú hölgy fagott kísérettel szólaltat meg barokk műveket éteri hangon, elképesztően cizellált előadásban. Az ünnepi matiné sikeréhez szekszárdi és tokaji borainkkal tudunk hozzájárulni.

Május 13. szombat

Ezen a héten Magyar Napokat tartanak a Lyon vonzaskörzetébe tartozó Gleizé városkában. A Beajaulais-borvidék egyik fellegvárának számító kisváros saját kezdeményezésére választotta Magyarországot az idei Európa-héten partneréül. Május 9-ikén a városháza parkjában hazánkat bemutató szabadtéri kiállítás nyílt, 11-ikén magyar népmeséket adtak elő francia színészek a helybeli gyerekeknek, majd Liszt Ferenc négykezeseiből rendezett hangversenyt Elodie Vignon és Stefan Cassar zongoraművész. A magyar hét megkoronázásaként szombaton népzenei estét és táncházat tartanak a kisváros kultúrházában. A rendezvény koordinátora a lyoni Magyar-Francia Egyesület.

Elnökének, Gábor Áronnak figyelme még arra is kiterjedt, hogy hagyományos magyar sütemények és italok is kerüljenek az asztalokra. A továbbiakhoz Áron tőlünk kért segítséget, így került képbe a Magyar Intézet. A mintegy százfős közönség előtt a magyar népzeneről, népi hangszerekről tartok rövid előadást, majd a kis Áronnal, a grenoble-i Fodor Jenővel és genfi amatőr muzsikussal táncházat tartunk. Körösi Csoma-ösztöndíjas fiataljaink dunántúli, mezőségi és moldvai táncokat tanítanak a rendkívül fogékony publikumnak. Gyerekarok és ősz fejek egyaránt kivillannak a körtáncban tekerőző sokadalomból. Éjfél felé a polgármester hosszasan rázza a kezem a búcsúzásakor:

– Tudtam, hogy magyarokat kell ide hívnom, ha jó hangulatot akarok!

Május 14. vasárnap

Dél előtt futballedzés Nanterre-ben. Nem tévedés: fociedzés. A nagykövetség évek óta részt vesz a diplomaták párizsi labdarúgó bajnokságán. Idén, hogy ki legyen a csapat, meg hát virtusból is, játékra jelentkezem a csapatkapitánynál, Székely János szakácmesternél. János ugyanis nem csak a kanalat, hanem a labdát is briliánsan kezeli. Valamikor igazolt labdarúgó volt. Az első héten egy réten edzettünk a Bois de Boulogne-ban, de a fiúk most kibéreltek egy pályát a nanterre-i tornacsarnokban. Mi tagadás, öt évtizeddel korábban kicsit könnyebben ment a futkározás. Térdhajlatban máris tele vagyok véraláfutásokkal. Legszívesebben kapus lennék, de ez a poszt hagyományosan a nagykövet úré.

Délután Brenzovicsékat viszem ki a repülőtérre. Kitűnő és bátor emberek. Kicsit szomorúan ballagok le a mélygarázsban hagyott autóhoz, mert ismerem a helyet és körülményeket, ahová vissza kell menniük...

Ma megválasztották Emmanuel Macront a Francia Köztársaság 25. elnökévé. A francia sajtó és a liberális baloldal – a kettő csaknem ugyanaz – a kampányban ócska vádakkal, tanítani való módon lemészárolta legnagyobb jobboldali ellenfelét, François Fillont, majd a már untig ismert taktikával mozgósított az állva maradt Marine Le Pen ellen. („Fasiszta, idegengyűlölő”, blablabla...) Macron teátrális hang- és fényhatások közepette vonul be a Louvre udvarára találkozni népével. A magányos hős szerepében az egykori tehetséges diákszínjátészó.

Május 18. csütörtök

Az Eiffel-torony lábánál, a Pont de Iéná-ról a Szajna rakpartjára vezető lépcsővel szemben, márvány emléktábla szürkellik a falon. Kevesen tulajdonítanak neki jelentőséget, hiszen betűi meglehetősen kopottak, alatta pedig csövesek tanyáznak, akiket már csak erős kipárolgásuk miatt is jobb elkerülni. Tőle nem messze egy ázsiai zsisbárus teríti ki portékáját a közeli hajókikötőbe igyekvő turisták kedvéért.

Pedig ez az emléktábla nem akármilyen férfiú érdemeit rögzíti: Széchenyi Ödön ezen a helyen kötött ki Hableány nevű gőzösével, miután Pestről több nagy európai folyó érintésével Párizsba hajózott. A Duna-Majna-csatorna ekkor még nem létezett, így rendkívüli furfang és ügyesség kellett ahhoz, hogy a nagy európai folyók hátán Széchenyi és utitársa, Follmann Alajos Párizsba érkezzen. Nem kisebb személyiség üdvözölte a fedélzeten, mint III. Napoleon és az írófejedelem, Jules Verne.

Mindez napra pontosan százötven éve, 1867. május 18-án történt. E ponton múltidőbe kell tennem a kopott táblára vonatkozó észrevételeimet: az évfordulóra az NKA-tól nyert pénzen letisztítottuk és újrafestettük a táblát, sőt, póoltuk az időközben letört két bronzcsapot is, mely a koszorúk felfüggesztésére szolgál. Koszorúzásunk időtartamára, ha morogva is, de eltakarodnak a csövesek, távolabb költözik a zsisbárus. (Ne legyenek illúzióink, holnap már ugyanitt rontják majd a levegőt.) Nagykövetünkkel az élen felsorakozik a kis magyar tábor, köztük a Budapestről erre az alkalomra kikerkezett Fa Nándor, aki idén nyolcadik helyen ért be a Vendée Globe atlanti vitorlásversenyén. Koszorút helyez el Varga István, a Magyar Hajózási és Yacht Egylet egyik vezetője is. Ez az egyesület harcolta ki ezt a táblát 1997-ben a párizsi hatóságoknál.

Sajnos, megint nem vagyunk sokan. Főként magyarországi kiküldötteket, konzulátusi, követségi és intézeti dolgozókat látok a parton. A kor szellemét Pári Béla tárogatómuzsikája idézi meg. A nagyköveti megemlékezés és a koszorúzások után stílszerűen hajóra szállunk. Üde színfoltot jelent két ifjú francia hölgy, aki a francia kulturális minisztériumot képviseli. Érdeklődéssel hallgatják, amikor a XIX. századi Magyarországról mesélünk nekik. Pári Béla tárogatója visszhangzik a Szajna-hidak alatt, ahogy a Pont-Neuf felé csorgunk a folyó közepén. A Louvre előtti szakaszon egy trombitás szólózik a vízparti lépcsőkön. Nyomban veszi a lapot, s ugyanabban a hangnemben folyamatosan felelget Béla romantikus kadenciáira. Igazi zenészpárbeszéd alakul ki.

Széchenyi Ödön emlékét még egyszer megidézzük aznap az intézetben is. Az előadó Fa Nándor, aki a történelmi hajóút méltatása után a sajátjáról mesél. Az estét Pári Béla hangszerbemutatója zárja. Egyfajta világkörüli út ez is, csak éppen a zenei instrumentumok világában.

Május 19. péntek

Kora reggel Cambrai-ba indulunk. A helyi magyar-francia baráti társaság hívott meg Esztergom testvérvárosába, ahol pár hónapja már eltöltöttünk egy kellemes estét. Bernard Lenormand elnök két előadást is szervezett nekem mára: délelőtt három gimnáziumi osztálynak, este felnőtteknek beszélhetek a második világháború kelet-európai sajátos lezárásáról, a magyarországi civilek rabszolgamunkára hurcolásáról. (A témát Lenormand választotta korábbi beszélgetésünk alapján.) Különösen a diákok előtt kell összeszednem magam, hiszen elemi ismereteik hiányoznak Európa történetéből. Igyekszem az érzelmeken át közelebb vinni hozzájuk a történeteket. Az egykori szovjet lágervilágban készült fotóim, videóim bemutatása mellett azt domborítom ki, hogy a málenkij robot elszenvedőinek jó része alig volt idősebb, mint akik most a nézőtéren ülnek.

Ébéd után rövid városnézés. Elsődleges célpontja természetesen az ősi katedrális, ahol Magyarországi Szent Erzsébet szívét őrzik. Aztán vissza a városházára, ahol a Lengyel-Francia Egyesület tart összejevetelt. Úgy illik, hogy meghallgassam Kopernikusról szóló előadásukat, amely ráadásul nagyon élvezetes. Aztán újra enyém a pódium, ezúttal már felnőtt közönség előtt. Itt már nem kell alapfogalmakat magyarázni, de a kérdésekből látszik, hogy sokak számára hihetetlen: a zsidóság deportálása után nem ért véget az etnikai alapú tisztogató Kelet-Európában.

Május 20. szombat

Délután Maisons-Lafitte-be visz az utunk. Szerencsére ma nem kell sokat autózni, ide látszanak a Défense toronyépületei. A nemzetközi zsűri Demény Balázs fiatal magyar zongoristának ítélte oda az Opus Yvelines idei zongoraversenyének nagydíját. A Párizst is magában foglaló Ile-de-France régió rangos zenei versenyéről van szó, amelyet tizenkilencedik alkalommal rendeztek meg Maisons-Lafitte barokk kastélyában. Olyan neves zongorista fémjelzi ezt a rendezvénysorozatot, mint Anne Quéffelec. Ő a fesztivál tiszteletbeli elnöke. Személyesen választja ki a zsűritagokat, akik között hagyományosan megtaláljuk Mocsári Károlyt is.

A Párizsi Magyar Intézet évek óta jó kapcsolatot ápol a fesztivál szervezőivel, így én gyakorlatilag beleültem a készbe. Csak tartanom kell elődeim ígéretét: koncertlehetőséget kínálunk a mindenkori győztesnek. Idén kétszeresen is szívesen tesszük majd.

Nem Demény Balázs az első magyar, aki elhozta az első díjat ebben az igen rangos nemzetközi mezőnyben, ahol főként ázsiaiak és oroszok tarolnak. 2014-ben Szabó Marcel állhatott fel a képzeletbeli dobogó tetejére. Az eredményhirdetésnek egyetlen szépséghibája van csak: a győztes elrontotta a gyomrát, s kórházba kellett szállítani. Mocsári Károly azt mondja, már a versenyprogramot is rosszulélttel küzdve zongorázta végig. Ha így van, egyenesen hősie teljesítmény, amit véghez vitt.

Még tart a *Múzeumok éjszakája*, amikor visszaérek Párizsba. Kollégáim derekasan állják a sarat, pedig folyamatosan kell tartaniuk a tárlatvezetéseket. Szerencsére Katona Júlia, a Budapest-kiállítás kurátora is besegít. Fáradhatatlanul válaszolgat a fővárosunk múltját firtató kérdésekre. Gyenis Kati is jól időzített: magyar süteményeiből sokszoros adagokat készített, de nem valószínű, hogy egy darabot is vissza kell majd vinnie.

Május 22. hétfő

Vető Miklós és Antoinette Daridan állami kitüntetése a nagykövetségen. Két nagyszerű ember két eltérő szakterületen, de közösek abban, hogy minden körülmények között hűek maradtak hazájukhoz. Nem rombolták, hanem öregbítették a magyarok jó hírét. Vető professzor a vallásfilozófiában alkotta meg életművét. A szegedi egyetemen a híres 1956-os diákszövetség, a MEFESZ egyik alapítója volt, és részt vállalt a forradalom ottani eseményeiben is, ezért menekülnie kellett. Franciaországban telepedett le, a Sorbonne-on és más nagy nyugati egyetemeken tanult, majd tanított. Számos filozófiai munkáját magyarra is lefordították. Gyakran részt vesz az intézeti és követségi rendezvényeken, így már többször is volt alkalmam hosszabban beszélgetni vele. Közvetlen, mosolygós, kicsit szarkasztikus egyénisége, professzoros beszédmódja sajátos atmoszférát teremt maga körül. Ami különösen megragadott élettörténetében: mélyen átélt istenhite. Olyan vallásfilozófus, aki nem csupán a kutatás tárgyának tekinti a keresztyénséget, hanem gyakorolja, és belülről vizsgálja azt. Pálvölgyi Balázs laudációja után a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét veszi át Károlyi Györgytől.

Az én szívesen vállalt feladatom Antoinette Daridan laudálása, aki a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetettje. Ivády Antóniaként látta meg a napvilágot Magyarországon, felmenői között neves konzervatív politikusok voltak. Életüket összeegyeztethetetlennek tartották a kommunizmussal, a háború után nyugatra menekültek. Antónia Bécsben tanult, majd férjhez ment Franciaországba és különböző nagyvállalatoknak lett vezető munkatársa. Hosszú évek óta tevékenykedik a Magyar Intézet Baráti Társaságában, mint annak főtitkára.

Arisztokratikus fellépése, mély hangja tiszteletet parancsol, türelme, kreativitása, lényeglátása felbecsülhetetlen érték az intézet mindenkori vezetése számára. Az Érdemkereszt nem is kerülhetett volna jobb helyre.

Május 23. kedd

Az Arany János-emlékév keretében Egyed Emese kolozsvári irodalomtörténész tart előadást a költő franciaországi kapcsolatairól. A professzor asszony szinte hazajár Párizsba, jóllehet, amikor a hetvenes évek végén elvégezte a Babeş-Bolyai Egyetem magyar-francia szakát, még aligha álmodhatott róla, hogy valaha is eljut a Fény Városába. Halk szavú, szelíd és okos tanárnő. Intézetünk vendégszobájában lakik, s olyan természetes kedvességgel áll szóba a munkatársakkal, mintha évek óta közénk tartozna.

Előadása előtt – afféle *captatio benevolentiae*-ként – a *Tetemre hívás* című kisjátékfilmet vetítjük le. A film alapjául Arany János balladája szolgált, ahol a szerző a fenti alakban, külön írta le a tetemrehívást. Forgatókönyvírója és rendezője Madarász István – művészneven Isti –, egy esküvői videóból profivá érett filmes.

Szerintem a film zseniális, bár kollégáim között is van, aki fanyalogva fogadja. Lényegében mai bűnügyi történetként meséli el Bárczi Benő tragédiáját. Az utolsó sorokat egy híradó-műsorvezető szájába adni – telitalálat.

Május 27. szombat

Egy rossz hír otthonról: meghalt Litauszki János filmrendező, televíziós kollégám. Alattam járt a pécsi jogi karon, de a paragrafusok helyett már akkor is a filmkockák érdekelték jobban. Amatőr filmesként kezdte, aztán hivatásosként folytatta és fejezte be torzóban maradt életművét. Különös érzéke volt a jelenségek szociografikus megközelítéséhez. Szenvedélyesen fúrta magát egyre mélyebbre a kádári Magyarország vidéki valóságába. A változások után többnyire televíziós műsorok rendezőjeként dolgozott, de ha lehetősége engedte, még megvillant dokumentumfilmesként is. Feleségével, Schillinger Erzsivel együtt csináltunk újságot a rendszerváltoztatás éveiben, s együtt aggódtunk Lityiért, aki – ahogy mondani szokták – két végén égette a gyertyát. Most aludt el a láng.

Este egy 20. kerületi kávéházban Nina Yargekov *Double nationalité* című könyvét mutatja be a szerző Guillaume Metayer esztéta és Julie Chaise színművész közreműködésével. Emlékszünk: ő az a magyar lány, aki tulajdonkép-

pen francia, s aki erről a kettős identitásról írt egy szép és érdekes regényt. Olyan sikerrel, hogy még a kiadás évében rangos irodalmi díjat kapott. A Café Plateau Sauvage-ban a FICEP irodalmi kávéházak sorozatának magyar szereplőjeként lép most fel.

Május 31. szerda

Tanévzáró INALCO-est. A forgatókönyv szinte kottára ugyanaz, mint tavaly. Evés, ivás, bohóckodás.

Június 1. csütörtök

A nyári szünet előtti utolsó kiállításunk. Témája ezúttal a hiperrealizmus, a hatvanas évek végén Amerikából – honnan máshonnan? – elterjedt képzőművészeti irányzat. Festmények, már-már a színes fotó hűségével és részletességével. Tizennégy ismert magyar művész képei borítják a földszinti és emeleti kiállítótér falait. Bordács Andrea kurátor megnyitó szavait mintegy félszáz érdeklődő hallgatja, köztük nagykövetségünk is.

Innen egyenesen a Luxemburg-kertbe sietünk, ahol Rozsda Endre nagy emlékkiállítása nyílik meg éppen ma este. Benedek Csaba, az alapítvány elnöke és José Mangani nagy munkát végzett. A hatalmas kiállítóterem voltaképpen a park télikertje: novemberben ide menekítik be a hideg elől a pálmafákat és egyéb trópusi növényeket. A Szenátus által fenntartott épületben kiállítani önmagában rangot jelent. Ez is mutatja Rozsda kivívott helyét a francia és európai művészettörténetben. Természetesen meghívták nagykövetségünket is, éppen Jacques Lang-al, a francia politikai élet egyik régi sztárjával beszélget. Lang 1981 és 1993 között két cikluson át volt Mitterrand kulturális minisztere. Fürtös fejével, lehangoló stílusával a sajtó és a baloldali értelmiség kedvence. (A haja egyébként még ma is csigás; festi, hogy olyan legyen, mint a régi szép időkben.) A nevéhez fűződik egyebek között a Zene ünnepének hivatalos bevezetése, korábban ugyanis csak társadalmi kezdeményezés volt a júniusi 21-i össznépi muzsikálás. Sokáig a kormány második emberének tekintették, annál is inkább, mert Párizsban nem gyakori, hogy valaki két cikluson át egy tárca élén maradhasson. Károlyi György bemutat a volt miniszternek, pár szót beszélgetünk a kilencvenes évek elejéről, amikor még hatalmának és befolyásának teljében volt. Andrásfalvy Bertalan sajtófőnökeként 1992 telén Bécsben is találkoztam vele az európai kulturális miniszterek találkozásánál. Természetesen nem említem neki, hogy a magyar homológja mennyire nem kedvelte

őt. Miközben az Antall-kormány más miniszterei hébe-hóba megfordultak Párizsban, Andrásfalvy egyáltalán nem törekedett szorosabb együttműködésre francia homológjával. Jacques Lang zavaros nézeteinek ismeretében jó oka volt rá. Azt hiszem, tűz és víz ez a két ember.

Június 2. péntek

Vége a Magyar Intézetben is fellép Horváth Ramóna triója. Partnerei, mint a román követségen: a kiváló bőgős, Nicolas Rageau és Patrick Fil-leul dobos. Koncertjét nálunk is Körössy „Jancsinak” ajánlja. Megérdemelt nagy siker. A közönség távoztával felvonulunk a tetőteraszra. Június lévén fél 11-kor még világos van, a levegő langymeleg. Vidám, kellemes beszélgetés jó sokáig. Azóta is őrzöm a fönt készült hangulatos képeket.

Június 6. kedd

Dél előtt egy alacsony, rövid hajú, filigrán férfi látogat meg: Jean-Michel Devésa, a Limoges-i Egyetem tanára. Nagyjából velem egykorú, mosolygós férfi, bár ez utóbbi tulajdonságát kissé rendezetlen fogazata nem teszi előnyössé. A kölcsönös bemutatkozás során hamar kiderül, hogy Algériában született, nem sokkal a gyarmati háború kitörése előtt. Az ottani élmények később két történelmi regényét is megihlették. Azért látogatott meg, mert magyar egyetemi partnerkapcsolatokat keres. Elsősorban Szegedre, az ottani frankofón tanszékre gondolt, s ezt nyomban meg is indokolja.

Devésa úr korábban a Bordeaux III. egyetemen tanított huszadik századi francia irodalmat, de valamilyen, általa nem részletezett okból nemrég átköltözött Limoges-ba. Úgy fest, személyes tárgyaival együtt szeretné „átcuccolni” korábbi kapcsolatrendszerét is.

- Célszerű lenne ezt közvetlenül a szegediekkel megbeszélni – kockáztatom meg. - Valószínűleg nyitott ajtóra fog találni, mert magam is úgy értesültem, hogy amióta megszűnt a bordeaux-i magyar lektori poszt, egyetemi kapcsolataik kihűltek ezzel a várossal. Figyelmébe ajánlom Csernus Sándort, egykori kollégámat, későbbi intézetigazgatót, aki ma is tevékenyen munkálkodik a frankofónia területén. Megállapodunk a professzorral abban is, hogy az első adandó alkalommal fölkeresem Limoges-ban, s a lehetőségeinkhez képest programokkal támogatjuk munkáját.

Június 8. csütörtök

Lehetetlen úgy kilépni az intézetből, hogy ne látnánk járókelőket – bennszülötteket vagy turistákat – a kapu mellett kiállított szobrot tapogatni és fotózni. Sőt, éjjel is gyakran hallok viháncolást a bejárat körül. Nemrég még a polgármester is bevallotta, hogy szerinte ez a 6. kerület legnépszerűbb képzőművészeti alkotása, pedig van azért néhány nevezetes szobor a környéken. Lapis András szegedi szobrász *Kalap alatt* című alkotását a kétezres évek elején egy kiállításra hozták ki az intézetbe, de valamiért elfelejtették hazavinni. Sokáig odabent kerülgették, míg az egyik elődöm, Derdák András, egy hirtelen jött ötlettől vezérelve kirakatta a kapu mellé. Se pecsét, se engedély, csak a nagy elhatározás. S lássunk csodát: a durcásan ülő ifjú hölgy beleszervült a rue Bonaparte látványába. Olyannyira, hogy az egyik éjszaka, amikor hazafelé sétáltam, magam is megdöbbsentem, amikor a egy sötét alak hirtelen fölemelkedett az intézet előtti bronzpadról. Egy pillanatig azt hittem, a kalapos nő nyújtózik egyet. De csak egy megpihent járókelő volt...

A hölgy hihetetlen fotogenitása ösztönzött arra minket, hogy a héten „*Dame*” címmel külön rovatot nyissunk számára honlapunkon. A szobor mögé elhelyezett angol és francia nyelvű szalagon hívtuk fel a szelfizgetők figyelmét: ha megtisztelnék minket bizalmukkal, az itt készült felvételeiket szívesen közzéteesszük az intézet weboldalán. És megjelöltük e-mail-címünket. Mára már az ötvenet közelíti a beküldött fényképek száma. Egyik jópofább, mint a másik. Valamelyik nap két állig felfegyverzett rendőrt fotózott le valaki a durcás nő két oldalán...

Június 10. szombat

Diplomata-focibajnokság – nélkülem. Életemben először rugdalózhattam volna nemzetközi mezőnyben, de ez már soha nem fog nekem összejönni. A harmadik vagy negyedik edzés után rá kellett jönnöm, hogy már túl öreg vagyok a pályán szaladgáláshoz. (Mint említettem, a kapuőr helye foglalt.) Döntésem helyességét megerősíti a kollégák beszámolója. Dühösen mesélik, hogy a többi követség egyáltalán nem tartotta magát ahhoz a szabályhoz, hogy csak diplomaták és követségi alkalmazottak vehetnek részt a bajnokságban. A horvátok, ukránok például félprofi, bikaerős futballistákkal tűzdelték meg csapatukat. Durván, életre-halálra harcoltak a játék kedvéért pályára lépett diplomatákkal. Mintha bármi is múlna ezen a nyomorult bajnokságon. A rendezők fogadkoznak, hogy jövőre ez nem fordulhat elő: ellenőrizni fogják a csapattagok diplomata-igazolványát.

Nem is baj, hogy így alakult, hiszen ez a szombat délutánom sem szabad: népes közönség előtt Badal János operatőrre emlékezünk. Az ötvenes években tudást szerzett nagy budapesti operatörgenerációhoz tartozott. Első játékfilmjére, az 1953-ban forgatott Rákóczi hadnagyára sokan emlékezhetnek még. Badal, mint annyian mások, a forradalom után elhagyni kényszerült hazáját. Franciaországban mintegy száz film képalkotása fűződik nevéhez. Legnagyobb sikerének a Jacques Tati rendezésében készült *Playtime* című burleszket tartják, de fényképezte Simon Signoret és François Leterrier díjnyertes filmjeit is.

Az intézet mozijában és nagytermében három filmjét vetítjük le, majd kerekasztal keretében emlékeznek rá pályatársai: Kende János operatőr, Kaszowitz Péter és Pierre Filmon rendező. A Badal-családot lánya, Clotilde képviseli, egyben ő a kerekasztal animátora is.

Június 11. vasárnap

A Marché de la Poésie Franciaország legnagyobb költészeti mustrája, amelyet 1983 óta minden év június első hetében rendeznek meg Párizsban. Jean-Michel Place könyvkiadó és Arlette Albert-Birot irodalomkritikus fejéből pattant ki az ötlet, hogy egy hétre verseskötetek vegyék birtokba a Saint-Sulpice-teret. Ilyenkor félezer francia könyvkiadó állítja fel asztalait a sátorvárosban, s legalább háromszáz új kötet megjelenését időzítik ezekre a napokra. Újabban egy-egy külföldi ország is meghívást kap, hogy amolyan díszvendégként bemutassa verseskönyveinek kínálatát – természetesen lehetőleg francia fordításban.

Magyarország hosszú éveken át kiállítóként vett részt a vásáron, de 2013-ban ez a sorozat megszakadt. Szerencsére lengyel barátaink ezúttal segítségünkre siettek. Felajánlották, hogy ők, mint a vásár idei díszvendégei, nemcsak lengyel, hanem néhány V4-es – köztük magyar – költő versét is felolvassák ünnepi műsoruk színpadán. Ez történt ma délután.

Este Salzburgból várunk vendégeket. Kedves egyetemi évfolyamtársam, Kurucz Andrea húga, Tündi vizitál le nálunk zongoraművész férjével, Rohmann Imrével. Tünde nem követte nővérét a jogi pályára. Annál kevésbé, mert zenei tehetsége már korán megmutatkozott, így gyerekként fölvehették a Zeneakadémia tehetséggondozó osztályába. Később Zempléni Kornél mellett Rohmann Imre lett a tanára – a többit pedig talán már mondani sem kell. Sok éve a salzburgi Mozarteum tanárai. Sétálunk a városban, süteményezünk a Notre-Dame-nál és sokat-sokat beszélgetünk. Kislány volt még, amikor utoljára láttam. Édesapja, a ládbesenyői iskolamester, aki zenei pályáján elindította, már közel jár a századik évéhez. Bandi bácsival, a falusi kántortanító archetípusával, egyetemista koromban én is többször találkoztam. Tündi büszkén meséli, hogy

még el tudja látni magát, sőt autót is vezet. Mindig tudtam, hogy ezt a két háborút és több forradalmat átélt nagy generációt vasból gyúrta a Jóisten.

Június 12. hétfő

Nemzetközi konferencia a Kiegyezésről. Baráti társaságunké és főként Antoinette Daridané az érdem, hogy idei szezónk talán legsikeresebb rendezvénye. Ő volt az, aki minden követ megmozgatott, hogy az osztrák fél is küldjön előadót, sőt, vállaljon részt a rendezvény megszervezéséből. Nem rajta múltott, hogy a párizsi Osztrák Intézet nem szaggatta az istrángot a velünk való közösködésben.

Az érdeklődés viszont óriási. Józsi megint aggódhat a menekülőútvonalak miatt. A pulpituson közép-európai térség olyan ritka és neves francia szakértői, mint Jean-Paul Bled és Catherine Horel történészek, továbbá Ivo Goldstein zágrábi és Erwin Schiedl bécsi professzor, valamint egy tehetséges magyar trónkövetelő, Romsics Gergely, az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. Videóra rögzítjük az eseményt, de igazából könyvet kellene kiadni mindazokról az okos és érdekes hozzászólásokról, amelyek a kétórás rendezvény során elhangzanak. Az eszmecsere később zárt körben folytatódik a harmadik emeleti könyvtárszobában, immáron a követségi mesterszakács bekapcsolásával.

Június 13. kedd

Még az év elején keresett meg Roger Tessier zeneszerző, hogy szeretne egy önálló estet rendezni intézetünkben magyar költők verseire írt kortárs zenei műveiből. Akkor csak azt tudtam ígérni neki, hogy ha a feltételekben meg tudunk egyezni, a tavaszi évad végén elképzelhető lesz egy szerzői est az PMI-ben.

A hetvenes éveinek végén járó Tessier a magyar kortárs költészet régi barátja. Mint művészetének egyik méltatója, Tverdota György írja: *„Akik a baszkok voltak Wilhelm von Humboldt számára, azt jelentik Roger Tessier-nek a magyarok: egy nép, amely egyszerre keleti és nyugati, közeli és idegen, egzotikus és európai, misztikus és megismerhető.”*

Tény, hogy nem minden nap történik meg, hogy egy semmilyen kelet-európai gyökerekkel nem rendelkező francia művész ilyen intenzitással forduljon magyar nyelven született alkotások felé. Álom című ciklusán tíz éven keresztül dolgozott. Tizenegy magyar költő versére komponálta két részből

álló zeneművét mezzoszopránra és szaxofonra. A költők között találunk hazai magyar klasszikusokat – Pilinszky János, József Attila, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc – és pályájukat Franciaországban kiteljesítő alkotókat. Utóbbiak közül nagy örömünkre eljött Forrai Eszter és Zirkuli Péter, valamint a tíz éve elhunyt Nyéki Lajos lánya, Katalin.

Bevallom nem számítottam ilyen érdeklődésre. Közel százhuszan ülnek szemben az előadókkal. Többségüket most látom itt először. A kortárs zene kedvelői lehetnek, mert amúgy a művek alaposan próbára teszik a klasszikus zene megátalkodott híveinek idegrendszerét. A partitúrában alig találunk hagyományos kottafejeket. Annál több egyenes- és hullámvonalat, tremolót és glissandót, és olyan utasításokat, mint: „csaknem suttogva”, „minden szótagot külön kiáltva”, „szöveg nélkül nazálisan rezonálni”...

Amúgy a mezzoszoprán énekesnő, a bejrúti születésű Raula Safar, egyenesen zseniális. A műveket magyarul „énekli”, szinte tökéletes kiejtéssel. A már említett Tessier-jegyek miatt fizikálisan is komoly teljesítmény a tizenöt dallamból álló ciklus előadása. Tán mondanom sem kell, hogy Marc Sieffert elzászi származású szaxofonművész is egészen megdöbbenő hangokat csal ki hangszeréből. Különös, nagyon különös zenei élmény.

A koncert után a szokásos kis fogadás végén Tessier félrevon, s a kezembe nyomja az Álom partitúrájának egyik másolatát a következő dedikációval: *„Havasi Jánosnak, 2017. június 13-án, egy felejthetetlen pillanatban, hálából Önnek, hálából a költőknek.”*

Ezúton is köszönöm, kedves Roger. Azt nem ígérem meg, hogy valaha is eléneklem vagy játszom, viszont a kalapom utólag is megemelem.

Június 15. csütörtök

Még mindig a Kiegyezés 150. évfordulója jegyében a *Redl ezredes* vetítjük le. Telt ház, nagy érdeklődés. A történet időben kicsit túlfutott már 1867-en, de mit tegyünk, ha a Kiegyezésről nem készült még történelmi film Magyarországon. (A Kiegyezésről *sem*...) A Sissy-t mégsem vetíthetjük le sokadszorra. De nincs semmi baj a Redl ezredessel sem. Sokan most látják először, s rájuk ugyanúgy hat, mint az ősbemutató közönségére annak idején.

Június 17. szombat

Már egy idő óta érzem, hogy a szívemmel nincs valami rendben. Néha szúrást érzek a mellkasomban és sajnos a bal vállamban is. Talán jobb is,

hogy nem erőltettem a futballedzéseket. Reggelente igyekszem mozgással kezdeni a napot. A Luxemburg-kert ösvényein lihegő futók között nincs kedvem topogni, ezért a tetőterazon jelölök ki magamnak kilencvennyolc lépésből álló pályát: éppen ilyen hosszú az L-alakú terasz kerülete, ha szorosan a fal mellett kocogok vagy gyalogolok. Húsz-huszonöt perc alatt megvan két kilométer. Ennyit még ki lehet bírni csendes szemlélődéssel.

Június 19. hétfő

Rendkívül zsúfolt nap. Délelőtt a követségen Roland Nicolin, tours-i tiszteletbeli konzulunk veszi át kitüntetését nagykövetünktől. Teljesen megérdemelten, hiszen tucatnyi kollégája közül azon kevesek közé tartozik, akik valóban éjt nappallá téve munkálkodnak a magyar kultúra, gazdaság franciaországi megismertetésén.

Koraeste a Deux Magots-ban, Ady egyik kedvenc kávéházában a Le Passeur kiadó tart fogadással összekötött könyvbemutatót. Ez Jean-Yves Clément könyvkiadója, a meghívást is tőle kaptam. Chopinről írt legújabb könyve éppen a napokban jelent meg, számos magyar vonatkozást tartalmaz.

A közeli rue Dragonban székelő karakteres kis kiadó évente egyszer tokkal-vonóval kibérli a patinás kávéházat, s az elegáns pincérek a megszokott kimért udvariasságukat most a meghívott neves és névtelen szerkesztőkre, írókra, kritikusokra pazarolják. Természetesen a középpontban a Le Passeur művészeti igazgatója, Jean-Yves áll. Mindenkihez van egy barátságos szava, de azért ügyel arra, hogy udvariasan lerázza magáról, aki hosszabb lére szeretné eresztetni mondandóját. (A mi fogadásainkra gondolva végigfűt rajtam: bizony tanulhatnék tőle, amikor például Beregi uram és mások szózuhatagát hallgatom, kétségbeesetten keresve a menekülés útját.) Clément bemutat a neves kávéház jelenlegi főigazgatójának, Jacques Vergnaud-nak, egy barátságos fiatalembernek. Büszke lehet örökségére: Giraudoux, Aragon, Gide, Hemingway, Picasso, Brecht, Sartre és annyian mások ültek ezeknél az asztaloknál. A mi Ady Endrénről nem is beszélve...

Innen az Alcyon Club konferencia-vacsorájára (vagy vacsora-konferenciájára?) sietek tovább. A helyszín ismét az Operához közeli Hôtel Millennium különterme. Ezúttal a Brexitet választották Lilláék a menü mellé, azt nem mondom, hogy desszertnek, mert az előadást tartó neves francia és angol történészek és közgazdászok elemzései meglehetősen keserű szájjázt hagynak a vacsora résztvevőiben.

Június 20. kedd

A Magyar Intézet Baráti Társaságának vezetősége tart brain stormingnak nevezett kötetlen megbeszélést nálunk. Szokatlan műfaj, eddig többnyire csak hivatalos ülések voltak, de most a neves irodalmár lánya, Nyéki Katalin kért lehetőséget arra, hogy megcsillogtassa informatikai tudományát, s azt a PMI szolgálatába állítsa.

Katalin asszony az informatika és a kommunikáció-elmélet legújabb módszereivel heteken át elemezte a Magyar Intézet közönségének összetételét. Kidolgozott egy táblázatot is, amit most az AAIH jelen lévő vezetőinek kellene tartalommal megölteniük. A brain storming alapszabályát követve egyelőre minősítés nélkül rögzíti akár a legvadabb ötleteket is, mivel tehetnénk népszerűvé programjainkat például a fiatalok körében. Ez utóbbi valóban időszerű lenne, mert ha önkritikusan végiglapozzuk statisztikáinkat, a gyerekprogramokat és a táncházakat leszámítva negyven évnél fiatalabbak csak mutatóban fordulnak meg intézetünkben. A grémium önkritikusan állapítja meg: bizony az AAIH vezetőségére is ráférne a fiatalítás...

Pár hónappal ezelőtt Járfás Ágnes, a jeles műfordító keresett föl minket azzal a javaslattal, hogy önálló est keretében emlékezzünk meg a tavaly elhunyt Esterházy Péterről. Erre a szerző szokásosan kacifántos címet viselő *Egyszerű történet vessző száz oldal – A Márk változat* most megjelent francia fordítása kínál jó alkalmat. Nagytermünkben mintegy száz érdeklődő előtt a Gallimard kiadó irodalmi szerkesztője, Katharina Loix van Hoof, Járfás Ágnes és Michel Crépu irodalomkritikus beszél az „Esterházy-jelenségről”. A francia színpadokon és filmekben egyre gyakrabban felbukkanó fiatal színész, Simon Mátyás részleteket olvas fel a frissen megjelent műből, Dés László pedig szaxofon-improvizációkkal fejezi ki Esterházyhoz kötődő érzelmeit és gondolatait.

Június 21. szerda

Az év leghosszabb napja, s egyben a Zene Ünnepe. A Nap Párizsban ilyenkor délután két óra felé delel és este fél 11-kor még olvasni lehet az utcán. Könyvetűt is, nem csak reklámfeliratokat...

Számunkra különösen nagy nap a mai: énekkarunk első fellépése közönség előtt! A gárda alaposan kicserélődött az első próba óta. Önbizalomhiányban szenvedők mentek el, önbizalom-túltengésben lubickolók érkeztek, de aztán helyreállt az egészséges egyensúly. Hála Boda Gabriellának és a szólamok vezéregyeniségeinek, mára kiegyenlítettnek mondható a Párizsi Magyar-Francia Kórus énekkari hangzása.

Dél előtt még kiszaladok a reptérre. Kedves hadtörténész barátom, Illésfalvi Péter érkezik a feleségével. Nálunk fognak lakni néhány napig az egyik vendégszobában. Segítőképző, komoly felkészültségű szakember, nagyon sokat köszönhetek neki a hadisírkutatásban.

Kora este nagytermünkben a Lisztomanias International, az Alain Rechner által elnökölt zenebarát egyesület tart ünnepi közgyűlést. A zárszó elhangzása után Jean-Baptist Fonlupt zongoraművész ad szép hangversenyt. Eközben már koncertteremmé rendeztük be a földszinti csarnokot is, hogy a muzsikaszót meghallva minél több járókelőt csábíthassunk be az utcáról.

Mire rázendítünk félórás repertoárunkra, már tele van az előcsarnok. Néha-nyan a fal mellett is állnak. Liszt, Kodály, Bárdos, Erkel műveit énekelni csodás élmény. A közönség reakcióiból ítélve hallgatni is, bár azzal valamennyien tisztában vagyunk, hogy itt működő előadás zajlik. A profik, nem is akármilyenek, utánuk jönnek: Fassang László orgonaművész külön erre az alkalomra bérelt Hammond-orgonán improvizál Vincent Le Quang vietnámi-francia szaxofonista közreműködésével. A koncertek után naplementés koktél a tetőterazon a kórustagok és az előadóművészek számára. Langymeleg este, lábaink előtt Párizs. Szent Iván éji valóság.

Június 22. csütörtök

Vaugirard utcai lakásán Varga Krisztina elsőbeosztott rendez búcsúösszeszejövetelt. Félidőben hagyja itt Párizst. Távozásának szándéka sokakat meglepett, hiszen köztudomásúlag a nagykövet jobbkeze volt. Az elején néha idegesítettek kecke kedésnek tűnő kérdései, észrevételei, de rá kellett jönnöm, hogy az esetek túlnyomó többségében igaza volt. Sokat tanultam tőle a külügyi aprómunka fortélyairól. Emellett nem volt szakbarbár: protokollkötelezettség nélkül is többször megjelent rendezvényeinken. Hágai követségünkön folytatja tovább, ugyancsak a misszióvezető helyetteseként.

Június 23. péntek

Meg kell, hogy emeljem a kalapomat Rey Etelka előtt: nélküle aligha tudtuk volna elérni, hogy Rusztem Szaitkulov – vagy, ahogy Franciaországban ismerik: Roustem Saïtkoulov – fellépjen a Magyar Intézetben. Maxim Vengerov mellett a fiatal korból éppen kinőtt orosz művészgeneráció legnagyobb sztárja. Pályája zenitjén jár, akit a világ összes nagy hangversenytermében örömmel fogadnának.

Nyilvánvaló, hogy Etelkának nem fényes gázsi ígéretével sikerült ide csábítania. Etelka sokkal maradandóbb tőkével gazdálkodik: az idővel. A fiatal tehetségeket akkor hívja meg először, amikor még csak szárnyukat bontogatják, amikor még nem sztárok, csak ígéretetek. Bármennyire nagy tehetség is, egy tizennyolc éves zongoristának még kihívás fellépni egy külföldi párizsi kulturális intézetében. Különösen, ha ez az ország Liszt, Bartók, Kodály, Dohnányi és Kurtág hazája. S ha a koncert végén a szervezőtől megkapja egy francia munkás egyhavi minimálbérét, alighanem az a hangverseny és Madame Rey emlékezetes marad számára.

Etelka később is tartja a kapcsolatot ezekkel a zongoristákkal. Ha csak lehet, elmegy a koncertjeikre, elolvassa és gyűjti a róluk szóló kritikákat, amelyeket egy-egy ebédmeghívás során át is ad nekik. Így, amikor évek múlva megcsendül a telefonjuk és Madame Rey van a vonal végén, nem teszik le a kagylót. Számtalan ilyen koncertet köszönhetünk neki.

Rádásul Szaikulov úgy mondott igent, hogy az utóbbi hetekben súlyos gerincbántalmakkal küzd. A koncert utáni koktél során elárulja: tegnap este már azt fontolgatta, hogy lemondja a hangversenyt. Aztán mégis hősiiesen végigjátszotta a Bach, Liszt, Schubert és Chopin műveiből álló programot. Méghozzá olyan hőfokon, hogy a közönségnek időnként elállt a lélegzete. Csak ő tudja, milyen kínokat állhatott ki játék közben. Az mindenesetre jól látható volt, hogy fényes fekete ingéből a hangverseny után csavarni lehetett a vizet.

Június 25. vasárnap

A Cziffra Alapítvány idén is megrendezi Senlisban nemzetközi zenei versenyt, amelyre tizennyolc ifjú tehetséget hívtak meg. Az eredményhirdetés novemberben lesz, addig folyamatosan zajlanak a meghallgatások. A zsűri elnöke a magyar zenei életben is jól ismert Isabelle Oehmichen zongoraművész. Férjével, Vincent Bérczy operatőrrel együtt gyakori vendégei intézetünknek. Ezúttal a versenyprogramok szünetében megtartott tanári hangversenyre hívtak meg minket a Capetek egykori kápolnájába. Természetesen zongorához ül Isabelle is egy kiváló csellista hölgy társaságában. De a legnagyobb meglepetést egy harmónikás lengyel lány szolgáltatja. Barbara Slavinska néven mutatja be a műsorközlő. Magas, nádszálvékony, karcsú hölgy ölti magára a mázsás gombos harmónikát. Meg sem fogja tudni mozdítani – mondanánk, aztán már nem mondunk semmit... Szájtátva hallgatjuk. Ez a sokak által lesajnált hangszer egyik pillanatban még fuvolaként, aztán brácsaként majd bőgő templomi orgonaként szólal meg kezében. Bár a harmónikások nincsenek elkényeztetve a zeneszerzők által, repertoárja a latin muzsikától egészen Brahms-ig terjed.

Meglepetésünk csak fokozódik, amikor kiderül, hogy Barbara – aki jobban szereti, ha Bashának szólítják – legalább annyira magyar, mint lengyel! Édesapja magyar volt, Szegedről került Lengyelországba. A házasság azonban hamar szétment, így a lányt egyedül nevelte föl édesanyja. Érthető, hogy Basha ezek után nem tanult meg magyarul. A koncert után felajánljuk, hogy visszaviszük Párizsba, ahonnan már a mélyvasúttal folytathatja útját az egyik nyugati peremvárosba, ahol lakást bérel. Útközben elárulja, minden vágya, hogy megtalálja az édesapját. Szabónak hívják, ami nem könnyíti meg a keresést. Arról nem is beszélve, hogy ha az édesapja annyira akarta volna, már régen fölvehette volna vele a kapcsolatot: Basha fönt van az interneten, több tucat zenei felvétele követhető a legismertebb vidómegosztón.

A Bois de Boulogne-nál búcsúzunk el. Pár méteren át segítem vinni a harmónikáját. Mi tagadás, egy hegedűtökkel könnyebb sétafikálni. Amúgy gyönyörű egyedi darab, amelyet külön az ő igényei alapján készítettek Oroszországban.

Június 28. szerda

Zárják a szezont a játékos foglalkozásokra járó gyerekek, és zárja a szezont a Dumakavics fiatal menedzsergárdája is. Ez utóbbi a tetőterazon. Hol máshol is ebben a kellemes júniusi melegben? Csatlakozik a megszokott cserfes társasághoz Klemm József, a Vajdasági Rádió és Televízió vezérigazgató-helyettese, aki feleségével egy héten át Párizsban piheni ki az újjvédéki stresszes napok fáradalmait. Régi kedves kollégám, szintén a Kós Károly Kollégium tagja volt, de elfoglaltságai miatt sosem tudott a többiekkel tartani. Most ilyen estékkel igyekszünk pótolni, amit elmulasztott. Itt búcsúzik el a Dumakavics tagjaitól Varga Krisztina elsőbeosztott is.

Június 29. csütörtök

És még mindig búcsú... Ma este mond *adieu*-t Párizsnak a szlovák nagykövet. Éppen csak bepillantok fogadásukra, mert félórával később a V4 koncertje kezdődik nálunk. Lengyel barátaink búcsúznak a visegrádi együttműködés soros elnöki posztjától a krakkói Airis vonósnégyes koncertjével. Négy tehetséges, ifjú hölgy stílszerűen lengyel, magyar, cseh és szlovák szerzők zeneműveit játssza. Zsúfolásig megtelt a nagyterem, itt van Károlyi György és a német UNESCO-nagykövet, a lengyel és portugál követség néhány tanácsosa, és magától értetődően a V4-es intézetigazgatók – a cseheket kivéve. Gaspar

Palaniček távozása óta Bohémia intézete erősen takaréklángon működik. Sajnos, ezt a visegrádi együttműködésben is megérezzük. Az a legkevesebb, hogy a mai szervezésből sem vették ki a részüket. Helyük üresen marad a koncert után felkínált V4-es gasztronómiai ingyenségek asztalán is. De hát, ez lenne a legkevesebb...

Június 30. péntek

Jó zsi Orlyra repít, onnan tovább a Transavia Budapestre. Nyári szabadságra utazunk. A gép félórás késéssel indul, hivatkozás: meteorológiai helyzet. FERIHEGYEN viszont bombariadó van, a 2A terminált lezárták. Tűzoltók, rendőrök, tűzserészek kutatnak.

Augusztus 9. szerda

Tegnap késő este érkeztem vissza Párizsba. Panni még otthon maradt. Nem sokat aludhatok, mert Hegedűs Ibolya, az energikus rendezvény-szerző már egészen kora reggel idehoz egy magyar stábot, hogy a tetőterazon videóklipet forgassanak Rácz Gergőről. A filmecske novemberi párizsi koncertjének előzetese lesz. Tudom, szégyellnem kellene, de mostanáig fogalmam sem volt, kit tisztelhetek Rácz Gergőben. Most is csak egy fázós, pokrócba burkolózott, nyűgös fiatalembert látok, aki némán szenved el, hogy a stáb körülötte ugráló tagjai berendezzék a helyszínt a párizsi háztetők fölött. Ahogy az már lenni szokott, egy jelenetet többször is meg kell ismételni. Ibolya azt mondja, az éjszakai forgatás szörnyű volt. Az ifjú énekes mindenkit kiidegelt sztárallűrjeivel. Velem halk és udvarias, igaz, nem sokat beszélgetünk. Jól fönny jár már a nap, mire mindent leszerelnek.

Augusztus 12. szombat

Szokatlanul hűvös az idő, de nem bánom. Egész nap az Örök tél forgatókönyvén dolgozom. Szász Attila és Köbli Norbi kért meg, hogy hitelességi szempontok alapján nézzem át még egyszer a történetet. A forgatókönyv már legalább a hetedik változatnál tart. Sok jelenetet ki kellett hagyni a pénzügyi keret behatárolt volta miatt. Úgy érzem, a rövidítés és a cselekmény feszítése javára szolgált könyvnek. Valami húsz kérdést tettek föl megint, ezekre válaszolok most. Egyik másik olyan, hogy nekem is mélyebben utána kell néznem.

Augusztus 16. szerda

A napok az őszi munkaterv csiszolgatásával, előkészítésével telnek. Eszembe jutnak elődöm, Ablonczy Balázs szavai, amikor 2015 nyarán az átadás-átvételről beszélgettünk Pesten: „Attól ne félj, hogy nem lesz elég programotok. Válogatni lehet majd a jobbnál jobb javaslatok közül. Más kérdés, hogy lesz-e pénz a megvalósításukra.” Én sem mondhatok majd mást az utódomnak.

Délután Sujánszky Jenőéket látogatom meg Maisons-Alfortban. Jenő még csak-csak tartja magát, de Liliane-t elég rossz állapotban találom. A toloszék-ből már ki sem tud kelni. Amíg ereje engedi, részt vesz a beszélgetésben, de aztán visszavonul. Amilyen hőiesen megharcolták sorsukat, olyan hőiesen viselik most éveik mázsás súlyát.

Augusztus 18. péntek

Komlóssy Ágnes látogat meg, a Magyar Művészeti Akadémia nemzetközi főosztályának vezetője. Éppen Párizsban tárgyal, s ha már szállást kér és kap az intézetben, megragadjuk az alkalmat, hogy szót váltsunk a PMI és az MMA-együttműködéséről. Ágnes asszony nyitott kapukat döngtet nálunk, hiszen mind Fekete György elnökkel, mind Kucsera Tamás főitkárral beszélgettünk már arról, hogy szívesen fogadnánk az akadémia kész programcsomagjait. Különösen, ha a finanszírozásukat is vállalják.

Augusztus 21. hétfő

Ma vettem egy városi kerékpárt a Decathlonban. A Madeleine-től már ő hozott haza. Vacsora után ráteszek még egy nagy kört a Montparnasse környékén. Csodás élmény a néptelen, csöndes kis utcákon suhanni. Egy óra alatt szép nagy területet be lehet járni vele. Úgy érzem, egészen új perspektívák nyíltak meg előttem. Csak azt sajnálom, hogy nem korábban pattantam nyeregbe. Elég sok a kiépített kerékpárút, de lehet menni buszsávban és lényegében mindenütt, ahol csak egy kis rés nyílik. Az autósok többsége elmebetegnek kijáró elnézéssel figyeli a kerékpárosok mozgását, s vigyáz is rájuk. Már csak azért is, mert sok úrvezető maga is kétkerekűre száll néha, így ismeri a másik oldal félelmeit.

Augusztus 27. vasárnap

Antoinette Daridan meghívására Eure-et-Loir megyében utazom. A program szerint egy LoirenFestival nevű rendezvénysorozat zárónapjának vesznek részt. Koncert a szépséges villiers-sur-loir-i műemléktemplomban. Előtte sétálgatok egy kicsit a városban, irigyen megfürödve a francia középkorban. (Ej, az a kutya török!) Mire visszaérek a templomhoz, már jól szituált hölgyek és urak vonulnak be a reneszánsz stílusban rögzült kapun. A párizsi Moraguès Fúvósötös nemzetközi koncertprogramot intonál, „meglepetésszámai” között Ligeti György és Farkas Ferenc egy-egy műve is szerepel. Jólesik, hogy a koncertet követő vacsorán mind a közönség, mind a zenészek részéről számos magyarbarát kijelentés hangzik el. A fesztivál főszervezője Guy de Brantes, Valéry Giscard d’Estaing sógora, aki a rendezvény során szintén szívélyesen gesztusokat tesz az irányomban.

Augusztus 29. kedd

Gábor Péter keres föl. A Mardi hongrois-ból ismerem, ha jól tudom hivatásos fotós. De ha nem is profi, a fényképezés a kedvenc elfoglaltsága lehet, mert mindig csak géppel a kezében láttam. Lassan körvonalazódni kezd, miért is kérte a találkozását: segítségemet kéri, hogy a Magyar Nemzeti Galériából ingyen megkaphassa édesapja, Gábor Pál grafikusművész néhány plakátját kiállítási célokra. Állítólag nem is válaszolnak a leveleire.

Gábor Pál élete – annyi kortársáéhoz hasonlóan – regényesen alakult. A harmincas években magániskolában tanult grafikát, aztán Párizsban fejlesztette tudását. A háború után Budapesten vált ismert művésszé, 1955-ben Szocialista Kultúráért érdemérmet kapott. A forradalom után mégis elhagyta Magyarországot, Franciaországban csinált karriert.

Az egész történet roppant zavaros számomra. Annyi biztos, hogy örökségi vitája van magyar állami intézményeknek. De mi lenne ebben az én szerepem?

Augusztus 31. csütörtök

Macron tegnap elmondta terjedelmes szűzbeszédét. A követségen és nálunk is, aki csak él, ezt fordítja, mert a Központ azonnalra kérte. Este kellemes biciklitúrával lazítok, stílszerűen az Invalidusok körül.

Szeptember 5. kedd

Kinyitottuk a házat. Programok még nincsenek, de a könyvtárba már be lehet ülni és portás fiatalasszonyainkat is elszórakoztathatják visszatérő látogatóik. Programfüzetet kérnek, kisóhajtozzák magukat, elfecsegik filmélményeiket, pletykákat hoznak és visznek, egyszóval élni kezd a ház.

Szeptember 7. csütörtök

Tíz éve halt meg Párizsban Csernus Tibor Kossuth-díjas festőművész, Kondoros szülőtte. 1964 óta élt Franciaországban, műterme a híres Bateau Lavoironban volt, Rozsda Endréé mellett. Képeit méltatlanul kevesen ismerik, pedig nagy-nagyon jó festő volt. Délután a Montparnasse-temetőben koszorúzunk tisztelőivel, utána a város másik végében, a montmartre-i Bateau Lavoironnál kis megemlékezés.

Ma érkezik Panni a húgával és az én ikerbátyámmal. Orlyban várom őket a késő esti gépnél.

Szeptember 9. szombat

Harminc magyar (magyar-francia) szervezet részvételével egyesületi napot tartunk. Rutin, hát persze, hogy rutin, de csak egyszer maradna el ez az évi összejövétel, ott a vájvégen biztosan hiányérzete támadna az önkéntes kultúr szolgálknak. De nekünk is hiányoznának ezek a kitűnő emberek, a magyar nyelv, irodalom, zene- tánc- és képzőművészet helyi nagykövetei Strassburgban, Nizzában, Aix-en-Provence-ban, Tours-ban... Jó érzés, hogy a legtöbbjüket már személyesen is ismerem, sőt, volt alkalmam a helyszínen tanulmányozni tevékenységüket. De vannak olyanok is, akikkel eddig még nem volt kapcsolatunk, mint például a saint-nazaire-i francia-magyar baráti kör, vagy a La Voix de Kodály en France elnevezésű lyoni zenei egyesület.

Körben ülünk le, mint ahogy a szekták szokták ültetni tagjaikat, vagy az őszinteségi rohamra számító csapatépítő trénernek. Az első előadás hagyományosan a nagyköveté, aki a magyar-francia kapcsolatok jelenlegi állását elemzi. Aztán az intézet munkájáról kapnak vendégeink átfogó és részletes képet, beleértve az együttműködésre vonatkozó javaslatainkat is. Ebéd után övék a szó. Időnként elkerekedett szemmel és ébredező irigységgel hallgatom, mennyi energiával és ötlettel szervezik a magyar érdekű rendezvényeket. Utólérhetetlen ötlet például a Sombrin Enikőéké Aix-en-Provence-ban: valamennyi közép-

kolai menza szakácsát sikerült rávenniük, hogy egy adott napon, előre megadott receptek alapján kizárólag a magyar konyhára jellemző ételek kerüljenek háromezer (!) aix-i diák asztalára...

Azok számára, akik nem sietnek a vonathoz, magyar filmek vetítésével zárjuk a napot.

Szeptember 12. kedd

Mi vagyunk a házigazdái a EUNIC soros értekezletének. Tizenhét intézet vezetői fogadták el meghívásunkat. A fő feladatunk most a párizsi EUNIC-*klaszter* (brrr...!), szóval ennek a valaminek az alapszabályát kidolgozni. Az irodaszagú művelet gyakorlati haszna állítólag az lenne, hogy működjünk együtt olyan országok kulturális képviselőivel is, amelyek még nem tagjai az Európai Uniónak. Persze, erre Párizsban sokkal hatékonyabban ott a FICEP is...

Még mindig az angol Andrew Chadwick vezeti az üléseket. Egyeztetjük olyan közös irodalmi programok menetrendjét, mint a neves írók párizsi kedvenc kávéházaikhoz kötődő *Európa kávéháza*, vagy a nemzeti nyelveket francia iskolásokkal megismertető *Nyelvi műhely*. A lehetőségeinkhez mérten igyekszünk minden jó kezdeményezésben részt venni.

Szeptember 14. csütörtök

Őrszi első kiállításmegnyitónk. A hallban október 28-áig lesz látható az idősebb Antall József és Henryk Slawik második világháborús embermentő tevékenységét bemutató tablósorozat, amelyet a korszak jeles kutatója, Grzegorz Lubczyk korábbi lengyel nagykövet állított össze. A Párizsi Lengyel Intézet közreműködésével kiállított dokumentumok jelentőségét az adja, hogy a francia közvélemény rendkívül gyér ismeretekkel rendelkezik a második világháború közép- és kelet-európai eseményeiről. A tablók részletesen bemutatják a Lengyelországot letaglózó német és szovjet megszállás következményeit, nagy hangsúlyt fektetve az akkori magyar vezetés karakán kiállítására a lengyel menekültek érdekében.

A megnyitónak egyetlen szépséghibája van: Lubczyk úr iszonyú hosszan beszél. Többször próbálom udvariasan figyelmeztetni az idő múlására. Ezt kedves mosollyal nyugtázza, s változatlan lendülettel folytatja. Nagykövetünknek azonban sikerül örömteli meglepetést szereznie: mint kiderül, könyvében megemlékezett a menekültek ápolásában fontos szerepet vállalt Károlyi Józsefnéről is, aki nem más, mint Károlyi György nagymamája. A nagykövet meleg szavakkal

köszöni meg a gesztust, s nyomban felajánlja, hogy megosztja a szerzővel az erre vonatkozó családi dokumentumokat. Méltatja a kiállítás jelentőségét Tomasz Mlynarski, a frissen kinevezett párizsi lengyel nagykövet is. Utóbbi meglehetősen egy tömbből kifaragott férfiú. Állítólag az akadémiai szférából jött.

Az intézet emeleti kiállítótermében a magyar-francia vegyesházasságból származó Frédérique Bachellerie nagyméretű, látványos szőnyegek láthatók. A művész nő édesapja a háború előtt Sepsiszentgyörgyről vándorolt ki munkát keresni Franciaországba. Frédérique példásan megőrizte „apanyelvét”, pedig jó messzire, Santiagóba ment el képzőművészetet tanulni. Férjével, Schönwald Péterrel 1972-ben alapított önálló műhelyt Párizsban. Igényesen megmunkált, egyedi megoldásokat magukban rejtő szőnyegek számos gyűjtő figyelmét felkeltették. Rendszeresen dolgozik a dán királyi családnak is, így semmi rendkívüli nincs abban, hogy a jelenleg zajló Velencei Biennálén is a dán pavilonban szerepel egy dekoratív szőnyege. Nálunk látható kiállításának az ad különös jelentőséget, hogy ez Frédérique Bachellerie első egyéni bemutatkozása.

Szeptember 15. péntek

Balázs Elemér ad hangversenyt nálunk, ezúttal az ifjabb, aki zongoraművész. Az alma nem esett messze a fájától. Idén megnyerte a Vukán György által alapított Creative Art országos improvizációs versenyt. Még nincs húsz éves, nyilvánvalóan szép jövő előtt áll. A koncert első felében Kodály és Bartók műveiből játszik, a szünet után a saját szerzeményeiből mutat be válogatást.

A koncert után kellemes és hosszú este az irodában. Az ifjú művész ugyan kimentette magát – a párizsi éjszaka egy fiatalembernek sokkal több érdekességet kínál, mint egy intézeti beszélgetés – a Balázs-családot így a büszke apuka képviseli. Dezső bátyám is csatlakozik a társasághoz, valamint tegnapi kiállítónk, Frédérique a férjével. Csak nehezen szánjuk rá magunkat, hogy véget vessünk a zenének, de vésszen közeledik a reggel, s nekem korán kell kelnem.

Szeptember 16. szombat

Korai fölserkenésemnek az az oka, hogy a mai napon előbb sofőr, aztán diplomata, végül kórlista leszek a yerres-i Rákóczi-ünnepségen. Fél 9-re megyek a magyar delegációért szálláshelyére, a Katolikus Misszióba. Régi hagyomány, hogy a Nagyságos Fejedelem szülőhelye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Oroszlány város küldöttsége részt vesz az emlékmisén és a koszorúzáson. (Hogy miért éppen Oroszlány? Mert a bányászváros határában ugyan-

olyan kamalduli szerzeteskolostor szolgálta a Teremtőt egykoron, mint amilyen Grobois-ban Rákóczinak menedéket nyújtott.) De legalább ilyen fontos szereplője lesz az ünnepségnek Vaslabán Csaba, Balatonkeresztúr plébánosa is, a mai szentmise koncelebránsa.

Yerres alig harminc kilométerre fekszik Párizstól, de a szombat reggeli forgalomban mégis csaknem egy óra hosszat tart az utazás. A plébános úr ül mellettem, többnyire vele beszélgetek hát. Annál is inkább, mert szeretném megtudni a véleményét a lassan krónikussá váló párizsi paphiányról. Mi az oka, hogy egy éve nem sikerült megtalálni Cibian Miklós utódát? Az atya pontokba szedi az indokokat.

Először is: Párizs ma már egyáltalán nem olyan vonzó hely az otthoni papok számára, mint húsz-harminc éve lehetett volna. Aztán: a francia katolikus egyháznak elég rossz a híre odahaza. Túlságosan rebbellisnek, formabontónak tartják, olyannak, mint amely hajlamos engedni a liberális divatirányzatoknak. Nem vonzóak az anyagiak sem. Egy fiatal papnak ma már „nem olyan nagy szám”, ha kap egy három szobás lakást Párizsban, s melléje másfélezer eurós fizetést. Ennél odahaza sokkal nagyobb jövedelmet remélhet, hiszen a szórványgyülekezetektől is kap fizetést, s minden bizonnyal a parókiája is nagyobb luxust kínál. (Például nagy kertje, parkja van.)

A nyelvi nehézségeken túl – kevesen beszélnek franciául -, többeket taszít-hatnak az itteni profán életkörülmények is. A plébános erre a saját példáját hozza fel:

- Én már egy hete itt vagyok, mert vállaltam a beteg hívek lelki gondozását is. Bent lakom a szolgálati lakásban, hasonlóan az elődeimhez. Csakhogy a Misszió egyes szobákat kiad diákoknak, alkalmi szállóvendégeknek, hogy némi bevételhez jusson. És azt bárki beláthatja, igazgató úr, hogy minden reggel női papucsokat kerülgetni, fürdőszobára várni nemigen tartozik hozzá a katolikus papi életformához...

A misén egyaránt részt vesznek magyar és francia háborús veteránok. Csak a városháza marad tüntetően távol a szent laicitás jegyében. Annál aktívabbak a városatyák a Rákóczi-emlékparkban. Fabrice Gauduffe alpolgármester mond értelmes, szép beszédet, Károlyi György követi hasonló eleganciával, majd sorban a magyarországi küldöttség vezetői méltatják a történelmi magyar-francia kapcsolatokat. A városi fúvószenekar búbjósan lassan elfújja a Rákóczi-indulót – ebben a tempóban soha nem értek volna oda eleink a csatába -, aztán a mi énekkarunk kemény magja is eldanol néhány kuruc nótát.

Koszorúzás, ebéd, aztán sietek haza: ez családtagjaink utolsó napja Párizsban. Este a La Coupole-ban koronázzuk meg egyhetes látogatásukat.

Szeptember 17. vasárnap

Ebéd után kiviszem Marit, Dezsőt és Balázs Eleméréket a reptérre. Vissza-felé már érzem, hogy valami nincs rendben a mellkasomban: szűrő fájdalom a szegycsontom körül, ami szinte tűrhetetlenné fokozódik, amikor leviszem a kocsit a mélygarázsba. Már levegőt is nehezen kapok, kiver a víz. A mínusz harmadikon vagyok, itt nincs térerő. Döntenem kell, hogy lifttel vagy gyalog menjek-e föl. Az utóbbit választom, ne a liftben találjanak meg, ha valami nagy baj ér. Eszembe jut, hogy korábbi múltó szúrásaimra emlékezve Panni indulás előtt a zsebembe csúsztatott egy kis flakont, amiből gyorssegélyt permetezhetek a nyelvem alá. Így is teszek, ezért ha csigalassúsággal is, de fel tudok vánszorogni a napvilágra. Az intézet innen két utcasaroknyira van. Az út felénél benyomok még egy permetet, így eljutok a lakásig és végigvágom magam az ágyon. Most már mintha a hátamba is kést szurkálnának. Kapkodom a levegőt és a matracot csapkodom a fájdalomtól. Panni riasztja Józsit, szerencsére itthon van. Ő telefonál a tűzoltó-mentőknek, de aztán átadja a kagylót, mert még mindig én tudom a legjobban elmagyarázni, ki vagyok, mi vagyok és mi a problémám.

Szerencsére a tűzoltólaktanya itt van a szomszédban, öt percen belül megérkezik a mentőcsapat. Teszik a dolgukat, s közben folyamatosan figyelmeztetnek, hogy ne mozogjak. (Jó ezt tudni... Három emeletnyi lépcsómászás és fél kilométer gyaloglás után.) Hamarosan becsönget egy kardiológus is, aki azonnal kórházi mentőt rendel. Félmeztelenül, lógó csövekkel és tartályokkal tolnak le a kapu elé. Még szerencse, hogy vasárnap van, és sem a munkatársak, sem a vendégek nem látnak ilyen állapotban. Tíz percen belül a Cochin kórház kardiológiáján fekszem. Egy fiatal orvos már vezeti is be a katétert a jobb csuklómon át a szívem felé. Nagyképernyős televízión együtt követjük a vékony vezeték útját. A doktor közben úgy magyaráz, mintha orvostanhallgató volnék. Tehet velem bármit, egyéb vágyam sincs, mint hogy ez a szörnyű súly eltűnjön a mellkasomról.

Dr.Adjedj az egyórás műtét során egy értágító hálót (sztentet) helyez föl a megfelelő helyre. Amikor vége a tévéadásnak, feltolnak az intenzív osztály egyik kétágyas kórtermébe. Végre tudok lélegezni. Ezek szerint meg vagyok mentve?

Szeptember 21. csütörtök

Ma engedtek ki a kórházból. Panni minden nap kétszer meglátogatott, s bent volt Józsi is Krisztával. Kedden feltoltak a szívembe még egy sztentet, biztos, ami biztos. Előtte többször és hosszasan konzultált velem két

fiatal orvos, mert újszerű megoldást akartak alkalmazni, s ehhez szükség volt a beleegyezésemre. A vasárnapi vizuális alapon történő matatás helyett most egy számítógépre szerették volna bízni a miniháló pontos helyének meghatározását, de ehhez nyomás alá kellett helyezni a szívemet. Természetesen beleegyeztem, bár azért elgondolkodtatott ez a többszöri hosszas elbeszélgetés. A műtét alatt valóban fölpumpálták a motort. Nem volt kellemes érzés, de hát mindent az életért és a tudományért!

Tegnap beállították a gyógyszereimet, kiállították a zárójelentést, ma délelőtt elbúcsúztam a Cochintól. Szakszerű, udvarias gondozásban volt részem. Még az sem zavart, hogy néha éjfélig tartó vidám dzsembori hangjai hallatszottak ki a szemben lévő nővérszobából.

Népes küldöttség, Panni, Józsi és Sándor Juli jött értem autóval. Október 1-ig írt ki táppénzre a doktor.

Szeptember 22. péntek

Délután Lilla és Bruno látogat meg. Utóbbi orvosként is kifaggat, tanácsokkal lát el. Azt magam is látom, hogy bizonyos dolgokon változtatnom kell. De mit és hogyan? Ez az, amit még tanulnom kell.

Október 1. vasárnap

Elegáns, idős hölgy szólít meg ma késő délután a Luxemburg-kertben. Miből gondolta, hogy külföldi vagyok? Talán, hogy a Medici-kút ismeretőjét olvasgatom, vagy rá van írva a fizimiskámra? Mindenesetre kérdéssel kezdi: hogy melyik országból származom. Magyar voltom felderíti, s mindjárt a lényegre tér: hajlandó lennék-e civil mozgalmukhoz csatlakozni, mely mozgalom a Medici-kút szoborcsoportjának eltávolítását tűzte zászlajára. Sietve hozzáteszi, hogy természetesen nem szoborrongálásról van szó, csupán azt szeretnék, ha a három főalak a Louvre-ba kerülne, s helyüket egy sokkal békésebb jelenetet ábrázoló együttes foglalná el. Már bocsánat, hebegem, de mi a gond ezzel a szép szerelmespárral, s a fölöttük kukkoló izmos férfialakkal? Hisz ide jár mindenki olvasgatni, sétálgatni, vízcso bogást hallgatni, magam is gyakrabban tenném, ha lenne rá időm. Ennél békésebb idill nincs az egész Luxemburg-kertben. De hiszen ez a szobor magát a bűnt ábrázolja! – csattan fel a hölgy. A bűnt, érti? Hogy van magyarul az, hogy bűn? Elmondom neki, bár túl sokra nem mehet vele. Ez a szobor a féltékenységről s a gyilkosságról szól – szögezi le ellentmondást nem tűrően, s valahol persze igaza van, hiszen

a féltékeny küklopsz, Polyphemus valóban éppen ebben a pillanatban kapja in flagranti Galateát és Acist. De a szikladobálás csak ezután jön, a vérbugyogás is, amire a hölgy szintén hivatkozik, kétségkívül kiválóan ismerve a görög mitológiát. Már menekülnék, de a dáma nem tágít. Kell hát nekünk olyan szobor, ami az erőszakot, a terrorizmust dicsőíti? Mondja, van maguknál terrorizmus? Hál'Istennek nincs, vágom rá igaz meggyőződéssel. No látja. Nálunk van, hát mi történt ma is Marseille-ben? Megint ártatlanokat gyilkolt meg egy örült. Hogy mondják magyarul, ha valaki megbolondul? - Drága hölgyem, nem mindegy? - nyögdecselem, segítséget keresve szemeimmel. Megmentőként harsan fel a parkőrök napnyugtát jelző sípja. Az asszony az órájára néz: - Pardon, nekem mennem kell. A madarakért miséznek a Saint-Germain-des-Prés-ben, nem szeretnék elkésni.

Ne is, de rám ne számítson. Se a szoborügyben, sem a misén – kiáltanám utána, de már eltűnt a forgatagban. Aztán elszégyellem magam: lehet, hogy neki van igaz?

Október 6. péntek

Az évad talán legsikeresebb programja. Arany János Toldi-trilógiájának dramatizált változatát mutatják be a Conservatoire Philippe Rameau dráma szakos növendékei és magyar színövendékek nálunk, illetve a konzervatóriumban. Pálvölgyi Balázs és feleségéé, Gurmai Beáé az érdem: ezt az ösvényt ők taposták ki a két intézmény között. Perényi Balázs és Sylvie Pascaud rendezők egy hetes intenzív próbasorozattal jutottak el oda, hogy vegyes francia-magyar narrációval előadhatóvá váljék Toldi Miklós dicsőséges vesszőfutása. A diákok tényleg mindent beleadnak, s így megérdemelten aratnak óriási sikert. Imponáló, milyen hamar egy hullámhosszra kerültek ezek az egymást soha nem látott gyerekek.

Október 8. vasárnap

Alapításának kilencvenedik évfordulóját ünnepli a Párizsi Katolikus Misszió. Emlékmise a Magyarországi Szent Erzsébet templomban, a szertartást Cserháti Ferenc esztergomi segédpüspök, a határon túli magyarokért felelős főpap celebrálja. S vannak más otthoni vendégek is: a pannonthalmi Bencés Gimnázium fiúkórusa énekel. Mise után kiállításmegnyitó és ebéd a Misszióban. Előtte rövid gyülekezeti összejövetel, amelyen természetesen ismét nekiszögezik a kérdést a püspöknek: „Mikor lesz végre magyar papunk?”

Cserhádi kitérően válaszol, s ami nagyobb baj, eléggé lekezelően. Márpedig ezt itt, Párizsban nagyon nehezen viselik el. Leginkább sehogy. A hangulat egyre paprikásabb, egy-egy sértő kifejezés is elröppen a levegőben. Rossz hangulatban ülünk neki az ebédnek.

Október 11. szerda

Meglehetősen zsúfolt nap. Délelőtt Laurent Pfaadt keres föl egy Villeneuve-sur-Lot nevű városkából, amely Bordeaux és Toulouse között fekszik félúton, Dél-nyugat-Franciaországban. Monsieur Pfaadt a tizennyolc községből álló önkormányzati társulás kulturális igazgatója. Azzal az örömhírrel állít be, hogy zeneiskolájuk Bartók Béla nevét veszi föl. Így döntött a tantestület. Már csak az önkormányzatnak kell rábólintania, de ez pusztán formalitás. Azért jött, hogy meghívjon az ünnepélyes névadóra, amely valamikor tavasszal lesz. Hát, rajtam nem fog múlni! Pfaadt úr egyébként szegről-végről kolléga is, hiszen történelmi témájú riportkönyveket és portrékat ír például a Wehrmacht soraiban harcoló franciákról, Simone Veil-ről, Ségolaine Royalról és Jacques Chiracról. Ez utóbbiból mindjárt a kezembe is nyom egy dedikált példányt.

Késő délután kiszaladok a Grand-Palais-ba, ahol az őszi képzőművészeti tárlat ontja színeit és formáit. Köztük Mester-Parajd László építészeti ihletésű festményei. Gyorsan levizitelek nála, aztán igyekszem becserkészni a magyarországi alkotókat. Nem könnyű feladat, mert nem egy bokorban vannak. Így aztán keringhetek a hatalmas kiállítócsarnok jéghideg labirintusában.

Este pedig André Lorant Fugato című regényét mutatjuk be. Nem írtam még erről az idős professzorról, pedig gyakori vendége intézetünknek. Sokáig nem is kerestem a társaságát. Talán azért, mert eleinte erős távolságtartást, talán egy kis cinizmust is éreztem részéről, legalábbis testbeszédéből ezt olvastam ki. Aztán egy rendezvény után leültünk beszélgetni, s többek között ennek a „megismerkedésnek” eredménye ez a könyvbemutató is.

Lóránt Endre néven született Budapesten 1930-ban. (Ez szinte hihetetlen, mert nyolcvanhét évéből egy tucatnyit nyugodtan letagadhatna.) 1957 óta él Párizsban, ahol Balzac- és Shakespeare-kutatóként szerzett irodalomtudományi nevet magának, de írt könyvet az osztrák-magyar kiegészítés francia fogadtatásáról is. *Le perroquet de Budapest* (Budapesti papagáj) című önéletrajzi regénye tavaly jelent meg. Most előállt egy újabb – ismerői szerint szintén önéletrajzi ihletésű – történettel, a Fugatoval, amely egy idős operarendező és egy fiatal hegedűs lány romantikus szerelméről szól. Mind a téma, mind a szerző személye magyarázat a telházra.

Október 14. szombat

Montmartre-i szüret. Még tavasszal kerestek meg a fesztivál civil szervezői, hogy nincs-e kedvünk csatlakozni az idei felvonuláshoz. Elmondták, hogy 1935 óta minden évben megrendezik a város utolsó, néhány száz négyzetméteres szőlőterülete mellől induló menetet. Borrendek vonulnak fel és táncosok, zenészek. Hát legyen! Úgy alakítottuk a programot, hogy az intézeti táncházak gyakori vendége, a Gyenis Kati által menedzselte Merkati együttes éppen ezen az estén táncoltassa meg közönségünket, délelőtt pedig képviselje Magyarországot a szüreti felvonuláson.

Óriási színes girlandra emlékeztető, több száz méter hosszú menetoszlop sorakozik fel a rue Saint-Vincent-on, a mutatóban megmaradt parányi szőlőbirtok oldalában. A zenészek itt is, ott is rázendítenek, egyetlen nagy kakofónia a Montmartre északi oldala. A magyar csapat öt muzsikusból és négy táncosból áll. Utóbbiak között Ertl Péter, a Táncszínház igazgatója, aki elhozta nagyfiát is. Nem is bírják sokáig a tétlenséget: már a várakozás percei alatt táncba hívják a környéken bámészkodó gyerekeket.

Legalább két óráig tart, amíg a tarka sokadalom végigsétál-táncol a kijelölt kacskaringós úton. Csak tízezrekben lehet mérni a hálás közönség számát. A mieink ugyancsak népszerűek. A nézők már messziről fölkapják a fejüket a dudaszó és a különleges hangszerösszeállítás hallatán. Mennyire más ez, mint az afro-amerikai tamtamdobok dübörgése! Péterék a legrövidebb megállót is felhasználják arra, hogy öreget-fiatalt elkampózzanak egy-egy fordulóra. Két kilométert betonon táncolni – hősises teljesítmény...

És számukra messze nem ért még véget a nap a kerületi városházán bekapott ebéd után. Este még egy éjszakába hajló táncház is vár rájuk az intézetben. Fáradhatatlan, kedves, bohém és vérprofi társaság.

Október 15. vasárnap

1956-os megemlékezések a Misszióban és a Diadalívnél. A mise után Sujánszky Jenő mond nagy beszédet. Mintha érezné, hogy ez az utolsó alkalom, amikor összefoglalhatja harcos életének – ahogy ő szokott fogalmazni: idealizmusának – mozgatórugóit. Kitér a forradalom ideológiai sokszínűségére, amely lehetővé tette, hogy egy táborba kerüljenek keresztények és zsidók, baloldali munkáskáderek és Mindszenty József klerikális hívei. Elemzi Nagy Imre ellentmondásos szerepét, mártírhalálát, amellyel szerint minden korábbi nép- és nemzetellenes cselekedetét jóvátette.

A legelgondolkodtatóbb, ahogy a rendszerváltoztatásról beszél. Az egykori ötvenhatos szabadságharcosok nézőpontjából mindaz, ami 1990 után történt – csalódás. Ők nem egy vadkapitalista Magyarorszáért, hanem egy szociális igazságosságon alapuló, nagyhatalmak játékától nem függő társadalmi rendszerért harcoltak. (Ebből is látszik idealizmusuk...) A szabadságharcosok természetesen elismerik a demokratikus választások során hatalomra került kormányok legitimitását, de eltűzottnak tartják a jövedelmi különbségeket és a multinacionális cégek gazdasági befolyását. De legnagyobb szívfájdalmuk az, hogy a fegyverrel küzdő forradalmárok közül nagyon kevesen kaptak szerepet a rendszerváltoztatás utáni hatalmi gépezetben.

Mint 1958 óta csaknem minden évben, a Diadalívnél ezúttal is koszorúznak a magyar és francia veteránok. Katonai tiszteletadás, szigorú formaságok – ahogy a hely szelleméhez illik. Az ünnepség után visszatérünk a követségre, ahol Károlyi György átadja Sujánszky Jenőnek Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes köszönő levelét.

Október 19 – 22. csütörtök–vasárnap

Hétvége Nizzában. Az ottani magyarok hívtak meg, hogy az 56-os forradalom évfordulója kapcsán tartsak előadást. Ahogy tavaly Grenoble-ban, az idén Nizzában is a málenkij robotról beszélek, s levetítem egyik donyeci riportfilmemet. Hogy miért éppen egy háború utáni történet? Egyrészt mert errefelé szinte egyáltalán nem hallottak róla, másrészt a kényszermunkások családjában felhalmozódott gyűlölet és keserűség is hozzájárult az 1956-os robbanáshoz.

Vendel napja van, október 20-a. Édesanyám névnapját ezen a napon ünnepeltük, mert az evangélikus naptárban itt Irén áll, s természetesen nálunk ez volt a mérvadó. Különös érzés most egy azúr-parti filmvászonon látni őt, hallani a hangját, figyelni jellegzetes gesztusait, szófordulatait.

Másnap a Chagall Múzeum igazgatónőjéhez vagyok hivatalos a decemberi koncert ügyében. Emlékezetes, hogy a nizzai alpolgármester fejében fogant meg az ötlet még tavasszal, hogy Ráth György ősszel esedékes kinevezése alkalmából magyar kulturális napot kellene rendeznünk egy kis gasztronómiai bemutató kíséretében. Szeptemberben azonban maga az új zeneigazgató kért halasztást, mondván: a saját együttesével szeretne debütálni. Így került december 16-ára az intézetünk által javasolt hangverseny. Most nagyon úgy fest, hogy a Nizzai Opera igyekszik lerúgni magáról ezt a rendezvényt. Új helyet kell hát találnunk. Lemondani már nem lehet, pályázati pénzből megvettük két budapesti muzsikusz repülőjegyét. A karmestertől azt a tanácsot kaptam, hogy

vegyem fel a kapcsolatot Anne Dopfferrel, a nizzai Chagall Múzeum igazgatójával, s próbáljam meg rábeszélni, adják oda kölcsön egy estére a koncerttermüket.

A múzeum fönt van a domboldalon, egy festői kert mélyén megbúvó épületben. Középkorú, fekete, alacsony hölgy az igazgató. Meglehetősen kimérten fogad, amin az sem sokat változtat, hogy nyomban a kertben lévő kávéházuk teraszára invitál. Figyelmesen meghallgatja a tényállást, majd amolyan „összintességért őszinteséget” alapon kifejti: a Chagall Múzeum állami fenntartású intézmény, az Operaház pedig a városhoz tartozik. Politikai és egyéb okok miatt ő nincs jó viszonyban a városvezetéssel, ezért kétszeres akadályja van, hogy a polgármesteri hivataltól utasítást, városi intézménytől pedig kérést fogadjon el. Egyetlen megoldás lehetséges: miután nekik kivételesen a Nizzai Operával van együttműködési megállapodásuk, a főigazgató írjon neki egy levelet a koncert ügyében, s akkor – mint operaházi rendezvény – megrendezhető náluk a december 16-i hangverseny.

- És a gasztronómiai bemutató? A tervezett bormustra, ami szintén Rudy Salle ötlete volt? – kockáztatom meg.

- Arról szó sem lehet – rázza meg a fejét az igazgatónő. – Nekem nem hiányzik, hogy utána magyarázkodnom kelljen, miért éppen a magyaroknak biztosítottuk ezt a lehetőséget.

- Miért, mi a baj a magyarokkal?

- Nézze... - bizonytalanodik el. – Ebben a politikai helyzetben... De amúgy sem szeretnék precedenst teremteni. Mert akkor holnap jönnek az olaszok, a spanyolok, a chileiek...

Végül abban maradunk, hogy megpróbálom megszerezni a főigazgató támogatását. Végül is a zeneigazgatójuk ünnepléséről van szó! Még a végén nekem kell könyörögnöm, hogy meg akarjuk valósítani az alpolgármesterük ötletét - a mi pénzünkön!

2017. október 23. hétfő

Este a hagyományos '56-os ünnepségünk. Sujánszky nem tud jönni, lázas, kimentette magát. Gyáni Géza a történészvendég, Pálvölgyi kollégám választottja. Érkezésekor kissé nehezen viselte, hogy nem mentünk ki eléje a reptérre. Elkeveredett a városban, könyvtárosunkkal is perlekedett az esti beengedéskor: „*A maga havi fizetése több, mint az én egész éves bérem, stb. stb.*”

A forradalom kevésbé ismert eseményeiről szóló előadása érdekes, de végtelenül hosszú. A negyvenedik percnél már többen morgolódnak. Ezután Tornyai Ildikó előadása. A Vígszínház színésznője kellemes, energikus egyéniség.

A versek, visszaemlékezések mellett korabeli táncdalokat és „népi” jeleneteket is beleszó előadásába. Nagy sikere van, sokan gratulálnak neki

A fogadás a szokásos. Derék ejtőernyőseink kitesznek magukért. „*Hozz bort, kisanyám, az ünnepre koccintani kell.*” Itt van a Montmartre admirálisa is, most egy 1870-es amerikai népfölkelő sapkában, de ugyanabban a pólóban, mint három hete a szüreti mulatságon volt. Tornyi Ildikó szeretné látni az Eiffel-tornyot, még nem járt Párizsban. Tegnap este jött, holnap elutazik, nincs sok ideje. Bár esik az eső, felajánlom, hogy elviszem. A toronynál letesszük a kocsit kísétálunk a Mars-mezőre. „*Hát szia*”... - suttogja ellágyulva, mintha csak egy kisgyereket látna. Ha már városnézésére indultunk, legyen teljes az élmény! Elkanyarodunk az obligát látnivalók felé: Diadalív, Champs-Élysées, Concorde-tér, Madeleine, République, Bastille, Notre Dame, Panthéon. Itt beülünk egy még nyitva lévő kávéházba. (Az asztalok között egér szaladgál, Ildikó ezt nem veszi jónéven.) Közben beszélgetünk a hivatásáról, a Vígszínházról és természetesen az éppen terítéken lévő Marton-ügyről. Azt mondja, az egész színházat sokkolta ez az eset. A színésznők – Hegyi Barbara és mások – lehajtott fejjel mennek be a Pannónia utcába, mert az emberek az arcukba bámulnak, hogy „*na biztos ezekkel is*”... Ildikónak osztályfőnöke volt Marton László, de soha egyetlen közeledési kísérletet sem tett, viszont már főiskolás kora óta játszatta az előadásokban. (Például a Padlás tizenhárom éve megy.) Ő Martont abszolút úriembernek tartotta, szemben Eszenyivel, aki szerinte egy vidéki kofaasszonyként viselkedik.

Este még megnézzük a panorámát az intézet teraszáról. Szeretne visszajönni a családjával.

Október 24. kedd

Délután egy rejtélyes, drámai női hang hív fel: a nyelvtanítással kapcsolatban szeretne nekem valami „kényes” ügyet elmondani, de nem telefonban. Egy óra múlva egyszerűen öltözött, idősebb francia hölgy áll előlem, s elmondja, hogy egyik nyelvtanárunk az óra végén megtiltotta neki, hogy a lépcsőt használja, pedig ő klausztrofóbiás. „*Liftbe semmiképpen sem szállok. Lépcsőre pedig nem mehetek. Akkor ugorjak ki a második emeletről?*” Különösen azt sérelmezi, hogy nyelvtanárunk aztán „röhögcsélve” mégis a lépcsőn jött le a többiekkel.

Természetesen megkérdezem a nyelvtanárt is. Ő úgy magyarázza az esetet, hogy a hölgy új hallgató, ennek ellenére mindenbe beleköt. Ő csak azért próbálta lebeszélni a lépcsőről, hogy teljesítse kérésemet: este nyolc után idegenek már ne kószáljanak az épületben!

Micsoda dráma! Mellesleg a hölgy született francia, soha nem járt Magyarországon. Nemrég olvasta Karinthy Ferenc Epepe című regényének fordítását, ennek hatására kezdett el magyarul tanulni. Karinthy Juditot is megkereste már. Remélem, a kis affér miatt nem szeret ki belőlünk.

Október 25. szerda

1956-ban egy idealista holland festő, Martin Jannink Budapestre utazott, hogy segítse a fiatalok harcát. Fegyvert végül nem foghatott, mert a felkelést időközben leverték, de festményei örök mementóként őrizték meg az általa látott drámai eseményeket. Később Franciaországban telepedett le, s itt élt 2012-ben bekövetkezett haláláig. Életrajzát Michaud, a párizsi Modern Művészetek Múzeumának kurátora írta meg, s ezt a könyvet mutatja be most Könyvszerdánk on a festő testvére, Beaudouin Jannink.

Október 27. péntek

Török fogadás a nagykövetségükön a köztársaság kikiáltásának 94. évfordulója alkalmával. Mint kiderül, rajtam és a katonai attasén, Posgai András on kívül más magyart nem hívtak meg. A nagykövetet sem. A rezidencia a Francia Rádió székháza mögötti utcában, stílszerűen a rue d'Ankarában van. Húsz percet állunk sorba a bejutáshoz, akkora a tömeg. A követség egész háztömböket foglal el, két utcáról is meg lehet közelíteni, s a közepén hatalmas kertet zár körül. Itt állítottak fel egy ménkü nagy fehér sátrat, ahol már tolong a nép.

Bent megtalálom Ahmed Bakcant, akinek a meghívást köszönhetem. Úgy adja elő, hogy a nagykövetét „sikerült meggyőznie”: ha valakit, hát engem meg kell hívniuk. Hosszan, kedélyesen beszélgetünk. Természetesen ismét előhozakodik a Nagy Szulejmán kiállítás és/vagy konferencia ötletével. A budapesti Gül Baba türbéje felújítását is emlegeti, én a szigetvári sírmegtalálás adu-ását húzom elő. Mindenesetre próbálom érzékeltetni vele, hogy Szulejmán glorifikálásához nem leszünk partnerek – nehogy már bebizonyítsák, hogy ők tulajdonképpen fölszabadítottak minket -, de egy objektív nagy történeti konferenciában benne vagyunk.

Az intézetigazgatók közül egyedül Dan Jurkovič van még itt. Piros nadrágban már a foghatósabb ételek pultjánál ácsorog, amikor Ahmeddel becserkesszük. A cseheknél nagy baj van, tudom meg tőle. Nem elég, hogy egy éve nincs igazgatói az intézetükben, a legújabb pályázat is eredménytelen lett. Kit

tartanának alkalmasnak Prágában párizsi igazgatónak: Teslát? Vagy Hávelt? Erősen foghíjas lesz ez a V4-es együttműködés!

A nagykövet beszéde előtt a műsorvezető hölgy törökül felolvassa Erdogan elnök üzenetét. Nem hosszú, mindössze hat-hét perc az egész. Csoda-e, hogy mindenki ugyanazzal a lendülettel beszélget és eszeget tovább? A nagykövet néha rosszállóan belepisszeg a mikrofonjába, de nincs sokkal nagyobb csend az ő francia nyelvű nyelvű beszéde alatt sem. (Azt azért nem egészen értem, hogy ha már egy diplomata eljön egy fogadásra, miért nem tudja tartani a száját az ünnepi beszédek alatt...) Így csak kevesen halljuk, hogy természetesen Törökország a legnagyobb ország, ott a helye az Európai Unióban. Három millió migránst tartanak vissza, stratégiai partnerek, stb., stb. Ennél már csak a francia területfejlesztési miniszter, az Áfész-elnökök legjobb napjait idéző Jacques Mézart szónoklata unalmasabb. Buzgón dicséri a törököket, a követet személyes barátjának nevezi.

Feltűnő a katonai attasék elszigetelődése. Egy csoportban álldogálnak, nem nagyon vegyülnek civilekkel, s mintha férrias foglalkozásukat szeretnék el-lensúlyozni, mindenhová elviszik a feleségüket. És ez rólukról így megy minden este, csak a helyszín és a menü változik.

Október 29. vasárnap

Veszünk egy nagy levegőt, s bár hűvös az idő és szemerkél az eső, elindulunk vidékre biciklizni. Beeröltetjük a kerékpárokat az autóba, aztán a GPS-re bízva magunkat a grobois-i erdő felé vesszük az irányt. Az erdőszéli falu, Sucy határában parkoló, innen már kétkeréken tekerünk tovább. Aztán föltámad a szél és kiszakad egy felhő. Éppen csak megússzuk nagyobb átázás nélkül. Még ott a faluban találunk egy családiasnak nevezhető, közepesen drága éttermet, ahol degeszre esszük magunkat. A szomszéd asztalnál apa és fia étkezik, nagyjából másfélszer annyit, mint mi. A fiú velem egykorú lehet, édesapja kilencven táján. Megindító látni a fiú gondoskodását, viccelődését, miközben a bácsi nem mindig tudja, hol van és mit csinál. De azért derekasan végigeszi az ebédet a húsos előételtől a cubákon és sajton át a madártejig. S amikor az ebéd vége felé kihoznak nekik még fél liter vörösbort, az öreg fiatalos lendülettel kap *demi pichet* után. A pultnál családanyák, családapák szivornyázzák az ebéd utáni itókát, hosszú lére eresztve a társalgást is. A vendéglős szakács, pincér, pultos, beszélgetőtárs egyszemélyben. Íme, a békés francia vidék utolsó mohikánjai...

November 2., csütörtök

Sujánszky kórházban van. Múlt pénteken vitték be Montreuil-be sorozatos rosszulléttel. Azóta többször telefonált, de nem a maga ügyében. Á, de-hogy! A temetői koszorúzás izgatja, hogy mi van Mérayval: megy-e vagy sem Nagy Imre jelképes sírjához.

Jenő ma is telefonál, még mindig a kórházban van. Csak ritkultak a rosszullétei, de nem múltak el. Nyolcvankilenc éves, a szíve van oda, és a tüdeje. Sem a börtönélet, sem a vegyészeti munka nem tett jót neki. Liliane-ért aggódik, aki súlyos Alzheimeres, s most egyedül tölti az éjszakáit.

Az állataikon kívül nincs senkijük, s mint elejtett szavaiból megtudom, egy váratlan ügy miatt anyagilag sem állnak fényesen. Liliane az állatvédelemre, Jenő a „magyar ügyre” költötte a pénzét. Végtelenül tiszta, idealista jellem. Egyetlen harcból állt az élete, miközben alapvetően barátságos, szeretetreméltó úriember. Nemrég megjelent életrajzi könyve kész krimi. Bár mindenki szereti, nem tudunk rajta segíteni. Gyermeükük nincs. Oda kellene most költözni valakinek Liliane-hoz, de ki vállalkozik rá? És hogyan fogadná? Éppen úgy megöregedett, mint természetvédő harcostársa, Brigitte Bardot. Nemrég láttam utóbbiról egy fotót: két mankóval vánszorog, valamikori szép arca elfolyik, mintha gyurmából volna.

November 3. péntek

Délelőtt a Père-Lachaise-ben koszorúzás. Nagyon nyögvenyelős már ez az egész. Talán, ha huszan lehetünk, ebből is öt-hat protokollrésztvevő a követségről, a többiek a szabadságharcos szövetség veteránjai. Sujánszky kórházban, Méray telefonon üzent, hogy már nem jár ki a lakásból.

Este Senlis-ban, a Cziffra Alapítvány koncertjén. Korán kiérünk Pannival, nagy séta a tündéri középkori belvárosban. A kápolnában csaknem telt ház. A *Monarchia* kamarazenekar Budapestről és Isabelle Oehmichen korrekt hangversenyt ad. Aztán színre lép egy magas, lányos képű fiatalember, Simon Graichy, olyasféle haj alatt, mintha a fejére ült volna egy puli. Elképesztő Liszt-concertót játszik, majd ráadásként két dél-amerikai szerzeményt, briliánsan. Libanoni és mexikói szülők francia gyermeke. És imádja Lisztet...

Este még tárgyalásféle hármásban - a nagykövet, Isabelle Cziffra és én - a családi perpatvarokról, főleg a névhasználatról. Amúgy mindez magánügy lenne, ha nem hatna ki a Cziffra Alapítvány munkájára. És az is jó lenne, ha végre a filmesek szabad kezét kapnának a családtól a Cziffra-filmhez, amit a Szamos Marcipán szponzorálna. Isabelle mindenre bólogat, fűt-fát ígér, de nem vagyunk meggyőződve róla, hogy ez elegendő garancia.

November 5. vasárnap

A Reformáció ötszázadik és a párizsi gyülekezet születésének kilencvenedik évfordulóját ünnepeljük a rue Roquépine hatalmas református templomában. Fellép a kórusunk is, pontosabban, ami az éppen tartó Szent Iskolai Szünet alatt maradt belőle. Összesen két művet énekelünk műsorszerűen, valamint a Himnuszot. Nem biztos, hogy ez a fellépés szerepelni fog a kórus aranykönyvében. Steinbach József püspök hirdet igét, szépen és meggyőzően. Hét-nyolc lelkész oszt áldást, köztük francia és koreai is. Meglepően sokan ülnek a csaknem ezer személyes Saint-Esprit templom padjaiban, köztük szép számmal katolikusok is.

November 6. hétfő

Egész nap Luxemburgban Pannival. A *Soli Deo Gloria – Reformáció 500* című kiállítás francia nyelvű tablóiért jöttünk. Egy templomban voltak kiállítva, s most vinnénk tovább Párizsba. Pár percünk van csak megállni a megbeszélt helyen. Az itteni kollégák szerint a luxemburgi rendőrök nincsenek tekintettel a diplomatarendszámra, sőt, mintha egyenesen utaznának rá. De amúgy sincs kedvünk sokáig maradni. Nem egy vendégmarasztaló ország, vagy micsoda. Összekutyult stílusban épült utcák, rossz értelemben vet vidékies hangulat. Egyedül a hercegi palota és környéke, ami odavonzza a szemet. Visszafelé kis kitérőt teszünk Verdunbe. Egy lengyel vendéglős amerikai éttermében *gulasch*-t ebédelünk. Sült krumplival kínálják, mint lengyel specialitást... A székesegyház gyönyörű, nem is tudjuk kihagyni. Fél 8-ra érünk haza, de ez nem tart vissza attól, hogy még ne biciklizzek egy órácskát.

November 9. csütörtök

Este kiállításmegnyitó: a földszinten Bánkuti András fotói a rendszerváltoztatás éveiből, az emeleten a Reformáció ötszázadik évfordulójának tisztelegő tablókiallítás. Bánkutiét egy Jean-Cristophe Bechet nevű fotós-szerkesztő nyitja meg, egy szaklap volt szerkesztője. Vele és az AFP-nél dolgozó kollégájával később jót beszélgetünk. Mindketten jártak már nálunk. Az AFP-s a házak homlokzatának szürkeségét, rossz állapotát hozza fel, sajnos nem minden alap nélkül. Bechet szerint Budapest „nem elég keleti”, pedig ő azt kereste, s végül Szófiában, Bukarestben találta meg. Rákérdezek: miért éppen Budapesten kereste keletet? Mi sohasem tartoztunk oda. A gótika

is Brassónál ér véget. Csak kicsit jött zavarba: hát, ez nézőpont kérdése, hol van Mittel-Európa és Kelet határa. Ők a szovjet blokkot egyöntetűen besorolták kelethez, ehhez képest „zavarta” fővárosunk nyugatias képe. Persze, az tényleg zavaró lehet egy franciának, ha nem illünk bele a klisébe. Ilyenkor elbizonytalanodik, s gyorsan igyekszik valami fogódzót találni, amivel bizonyíthatja: ahá, hát mégis!

Talán éppen ő az, aki Bánkúti Antall-ellenes tüntetési képe apropóján rákérdez: igaz-e, hogy a magyarok közül sokan még mindig nosztalgiát éreznek a Kádár-rendszer utolsó évtizede iránt? Mert az szabadabb volt... Mint micsonda? – kérdezek vissza. – Hát, talán mint ez a mostani – motyogja. Ez az a pillanat, amikor jobbnak látom továbblépni.

November 10. péntek

Este a Szent László- és a Lancelot-legenda párhuzamait, mi több: azonosságait fejtegeti egy fiatal kanadai angol kutató, bizonyos Stephen Pow. A CEU-n fog doktorálni ebből a témából. A francia középkoros történészek társaságával közösen hívtuk meg, Sághy Marianne professzor asszony kezdeményezésére. Kanadaiként elvileg tudhatna annyira franciául, hogy ezen a nyelven olvassa fel téziseit, de ő megmarad az anyanyelvénél. Szerencsére Sághy Marianne az utolsó pillanatban szétosztja a francia fordítást. A téma egyébként nagyon érdekes. Az előadó azt boncolgatja, honnan keletkezett „hirtelen” a XII. század végén a Lancelot-legenda, Arthur király vitéz lovagjának története. Hiszen addig semmi nyoma nem volt a krónikákban a hétszáz évvel korábban élt kelta uralkodó ilyen nevű főemberének. Lancelot alakja először egy Chrétien de Troyes nevű francia szerző regényében tűnik fel az 1200-as évek végén. Története kísértetiesen hasonlít a mi Szent László legendánkra, a kún vitéz lányrablásának erőteljes megghiúsítására. Stephen Pow elmélete szerint valószínűleg *III. Béla követei révén juthatott a franciák tudomására Szent László legendája*, ugyanis megözyvegült királyunk szeretett volna francia feleséget hozatni magának. (Ami sikerült is, Capet Margit személyében.) Bár-hogy történt, szerintem nagyon dicséretes, hogy egy kanadai fiatalember egyik szent királyunk életének európai hatásaival foglalkozik.

Az előadás után a szokásos koktél, aztán egyre szűkül a kör, s végül egy pár fős társasággal kezdjük „megbeszélni” a középkort. Nagy lendülettel ecsetelem Heribert Illig kitalált középkor elméletének általam is elgondolkodtatónak tartott állításait. Hajdú Éva újságíró, a volt Seuso-kormánybiztos inkább helyesel, mint sem vitatkozik, amikor odasodródik Visy Zsolt római koros régész-professzor, s ahogy várható volt, egy „*Ez egy marhaság! Kár beszélni róla!*”

felkiáltással igyekeznek „rendet tenni a fejekben”. Azzal érvel, hogy létezik egy megbízható kormeghatározási módszer, a dendrokronológia, ami az évgyűrűk megszámlolásán alapszik. Szerinte a leletek faanyagának tanulmányozása alapján minimum 2000 évre visszamenően stimmelnek a történeti kronológia évszámait. És ezek után nincs is miről beszélni.

Fölteszem neki szokásos kérdéseimet: hogyan lehetséges, hogy a Római Birodalom bukása után Európa a román kori építészetig egyszerűen elfelejtett építkezni? Nincsenek városok, templomok, nincsenek jelentős középületek. A professzor szerint a barbárok nem értettek az építészethez, nem is volt igényük városokat létrehozni. Szerinte a püspöki székhelyek működtek tovább, s onnan rajzottak szét a mesterek az évezred vége felé. Azt mondja, elfelejtettek habarcsot csinálni, téglát égetni, tervezni. Azért ez már viccnek is erős. És akkor Nagy Károly állítólagos székhelyét, az aacheni udvart és dómot hogyan építették föl? – vetem közbe. Ha egyszer nem volt építészeti kultúra. Azt mondja, azt itáliai mesterek építették föl, építőanyagot is onnan hoztak... Aztán kétszáz évig megint semmi? Több dómot már nem akartak építeni ezek a mesterek? Még divatból sem akarták majmolni elődeiket, akik nem kunyhóban laktak?

Szentségtörés egy régészprofesszorral vitatkozni, de nekem itt valami akkor sem kerek. Azt ő is elismeri, hogy a régi könyvekből, krónikákból sokszor csak néhány bekezdést vettek át, a többit megsemmisítették. Az írástudás fellegváraiban, a kolostorokban lényegében azt írhattak bele a kódexekbe, amit csak akartak.

Aztán már elfáradunk, és a barátságos vitát felfüggesztjük.

November 11. szombat

Késő este van, véletlenül néztem meg a telefonomat. 20.17-kor érkezett üzenet Sebestyén Mártától, hogy neki már haza kellett volna tegnap mennie az UNESCO-ból, de a vasárnapi repülőjegye szállással együtt is olcsóbb, mint a pénteki. S hogy holnap, vagyis vasárnap 11-ig el kell hagynia a szobát, s ha ide taxizik, letehetné-e a portán a holmiját. Aztán majd ő elcsélt a Luxemburg-kertben, ami amúgy is régi vágya. Ebből már sejtem, hogy nekem holnap különprogramom lesz, amellelt, hogy délelőttre már elígérkeztem a Katolikus Misszióba, este pedig egy külügyes osztályvezetőt kell beengednem.

Más. Még tegnap kétségbeesett telefont kaptam egy francia történész hölgytől, hogy ugorjak be a Lengyel Könyvtárban rendezendő konferencián az 1921-es magyar fegyverszállítással kapcsolatban. Tartsak félórás korreferátumot egy magyar történész helyett, akit nem volt idejük meghívni... A végén már szinte könyörgésbe fordítja kérését.

Próbálom mozgósítani történelmi ismereteimet: milyen fegyverszállításunk volt nekünk 1921-ben Lengyelországba? Halványan dereng ugyan a történet, mint az évszázados lengyel-magyar barátság egyik próbaköve, de momentán félórát beszélni róla aligha tudnék. Talán fél percet sem. És mi az, hogy nem volt idejük meghívni a történészt? Megkérem a hölgyet, hogy hétfőn délután látogasson meg, mert telefonban nagyon zavarosnak tűnik ez a história.

Mindenesetre az érdeklődésemet sikerült felcsigáznia, így a hétvégén kicsit utánanéztem a dolognak. A lényeg: 1921. augusztus 21-én a Weiss Manfréd csepeli hadianyaggyárából 80 vagon – összesen 22 millió darab lőszer – érkezett a Varsóhoz közeli Skierniewicébe. Ekkor a fővárost védő lengyel katonáknak már csak néhány töltényük volt puskáikhoz. A magyar lőszerszállítmánnyal viszont erőre kapott a lengyel hadsereg, és kiverte a bolsikat Varsó alól, majd egész Lengyelországból. Offenzívájuk olyan eredményes volt, hogy még a híres Curzon-vonalat is sikerült átlépniük. Ez volt a „visztulai csoda”, amelyet a magyarok Polónia-segélye előzött meg.

November 12. vasárnap

Reggel ismét Sebestyén Márta üzenete vár. Nem akar zavarni, majd elboldogul egyedül... Próbálom hívni, de nem veszi föl. Csak üzenni tudok, hogy a mise után érte megyek.

A szertartást egy rákospalotai plébános, Neruda Károly celebrálja. Gyalázatosan kevesen vannak, 11-kor még csak pár ember lézeng, persze mind öregek. Negyed 12-re rázódik össze úgy-ahogy a hívek „serege”, talán két gyerekes család. A követségről egyedül Posgai András van itt. A plébános szépen beszél. Nem véletlen: megvan a logopédusi és gyógypedagógusi képesítése is, odahaza szellemi fogyatékosok gondozóapja egyben.

Ebéd után autóval Mártiért a Hotel Garibaldiba. Zaklatott üzenetei ellenére nyugodt és kedélyes. Kávézunk egyet a lakásunkon, aztán elkísérem a Rubens-kiállításra a Luxemburg-kertbe. Végül fél 6-kor a reptéri vonathoz. Előtte nyugtalanító híreket mond Beregszászról: ukrán nácik masíroztak, ködbombáztak a városban. Ezt a hírt este a világhálón sokan megerősítik, volt kollégáimmal, a két Debrecenivel levelezek, nagy a felháborodás. Ha így folytatódik, ebből még nagy baj lehet. Most csak füstbombákat robbantanak, aztán jönnek a kézigránatok. Van nekik bőven. Jugoszláviában is így kezdték a szerbek.

November 13. hétfő

Újabb képek és videók Ukrajnáról. A francia sajtó bezzeg hallgat. Az idősebb Debreceni Misi nyíltan káromkodik és átkozódik a neten, remélem, nem lesz baja belőle.

Délután megérkezik a szombati telefonáló hölgy, Céline Gervais-Francelle, a Sorbonne Paris 1 professzor emeritusa. Majdnem nyakamba ugrik, amikor közlöm vele, hogy elvállalom a november 24-iki szereplést a Lengyel Könyvtárban. Quasi megmentem a konferenciát, mint magyar résztvevő. Föl kell köt-nöm a textilt, bár, ha csak annyit mondok, mint amiről most itt beszélgettünk, már eltelik a témára szánt húsz perc.

November 15. szerda

Minden doktor – beleértve a bőrgyógyászt is – azt ismételteti, hogy időnként jelentkező egészségi problémáimat a stressz okozza. Hát lehet. De hogyan kell távol tartani magamtól a stresszt?

Vegyük csak a mai napot. A délelőtt még csak-csak. Aztán feljövök ebédelni, s az első kanál leves után hív Neruda Károly atya, hogy bent vagyok-e a házban, mert ő most erre járt, s ahogy szó volt róla, szívesen találkozna velem. Kérek tőle fél óra türelmet, aztán várom az irodában. Bejárjuk a házat, udvarias beszélgetés, ahogy egy érdeklődő plébánossal illik. Fél 3-kor azért már tűkön ülök, - valamikor dolgozni is kellene -, amikor szólnak, hogy megérkeztek a francia egyetemisták, akiknek tényleg megígértem, hogy a szakdolgozatukhoz mondok pár dolgot a magyar kultúrpolitikáról. Végül két helyes lány jegyzeteli és magnózza végig okfejtéseimet az intézetről és stratégiai céljainkról. De már majdnem 4 óra, és a leveleimbe még bele sem néztem.

Kinyitom Győriványi Ráth György nizzai zeneigazgató újabb emiljét, amelyben beszámol az ottani operaház főigazgatójának bakafántoskodásáról: Eric Chevalier megerősítette, nem járul hozzá, hogy náluk legyen a decemberi koncertünk, s egyáltalán, ő nem tud az egészből semmit.

Estébe hajlik már, mire befejezem a válaszlevelek megfogalmazását. Ezen a szinten már ügyelni kell minden szóra, sajnos nem írhatom azt, amit most a legszívesebben Nizzába üzennék. Éppen csak beesem a kóruspróbára, előtte még kottákat is kell másolnom. Az már tényleg az én hibám, hogy a próbán alaposan felhúszom magam a kórusművek latin szövegének következetlen francia kiejtésén – *pacem* = *pácsem*, *coeli* = *csöli* és hasonlók – aztán 8-kor koncert kezdődik a nagyteremben.

Már a hallban válsághangulat fogad: emberek állnak a bejutásban reménykedve. A Rameau Konzervatórium tanárai játszanak Kodály-műveket, diákok és szülők tömegei szeretnék meghallgatni. Józsi elsötétült arccal figyeli a menekülő útvonalak folyamatos szűkülését az újabb és újabb pótszék elhelyezése miatt. Végül a koncert rendben lezajlik, a négy konzervatóriumi tanár nagynagy sikert arat. Csak az egyik szülőnek lopták el a pénztárcáját a kabátságéből. Kínos, nagyon kínos.

November 16. csütörtök

Este nagy sajnálattal kihagyom Fejérdy Gergely előadását a fordulat évéről, mert Dan Jurkovič szinte könyörgött, hogy hallgassuk meg az Archive Nationale-ban Jan Hajnal „szlovák” pianistát. Aki „*kosicei és zemplini kötődésű bratislavai muzsik*”, Bartókot fog játszani. A koncert egyébként a JazzyColors része, tehát valószínűleg improvizálni is fog. Azon már meg sem lepődöm, hogy a párizsi Nemzeti Levéltár otthont ad koncerteknek is. Szébb napokat látott barokk teremben játszik Hajnal – kiválóan. A végén gratulálok neki, angolul kezdem, de pironkodva abbahagyom az erőlködést, mert kristálytisza magyarsággal válaszol. Itt van szlovák felesége is, aki szintén nagyon próbál magyarul beszélni, de ő már kevesebb sikerrel. (Vajon Pozsonyban is így lenne?) Hajnal János nagyon szeretne a PMI-ben koncertezni, ami ellen természetesen nekem sem lenne kifogásom, sőt! Ha, és amennyiben... És a folytatás innen már ismerős.

Késő este még elérem Fejérdyékét. Mindenkinek tetszett az előadása.

November 17. péntek

Reggel indulás Pannival és Baranyai Judittal Tours-ba. Kényelmes ebéd a Dohányzó Nyúlban, aztán rövid séta a Bazilika körül, és fél 4-kor Teleki de Gerando Charpentier Judithot keressük föl peremvárosi lakásán. Egy baj van csak: Judith asszony teljesen elfelejtette az előző nap megbeszélt randevút. Azért kedvesen beinvitál minket, s jó félórát beszélgetünk.

Jövetelünk tulajdonképpen célja a kalandos életű újságíró-ellenálló-fotográfus, Lucien Hervé műveinek kiállítása egy Loire-parti kastélyban. Hervé Hódmezővásárhelyen született Elkán László néven, 1929 óta élt Franciaországban. Tíz éve halt meg kilencvenhét esztendőskorában. Első kiküldetésem alkalmával többször is találkoztam vele intézeti rendezvényeken.

Fotóinak kiállítását az új polgármester, Christian Bochet nyitja meg, aztán Hervé Judit, a világhírű fotós kilencvennégy éves özvegye mond rövid beszédet. Kiváló szellemi állapotban van, visszaemlékezése nagy sikert arat.

Találkozom a Jusseaume házaspárral is, egyesületük szeretne minél több programot kérni tőlünk.

Még aznap vissza Párizsba.

November 19. vasárnap

Erzsébet-nap. Anno Elza nagymamámhoz zárandokoltunk ilyenkor. Most nem köszöntöttem meg senkit. Délelőtt a Szent-Erzsébet templomban impozáns mise egy francia püspökkel és a még mindig itt szolgáló Neruda atyával. Az ebéden nem maradunk ott. Délután levélírás a nizzai Opera főigazgatójának. Pontról pontra megírom neki a magyar zenei szerepvállalás történetét, hangsúlyozva, hogy nem mi találtuk ki az egészet: az ötlet az ő képviselő-alpolgármesterüktől jött, aki most hallgat, mint az a bizonyos a fűben. Sürgetem, hogy álljanak az ügyhöz konstruktívabban, mert a repülőjegyeket már megvettük, a művészekkel a szerződést megkötöttük, s nagy blamázs lenne, ha a pályázati pénzt úgy költenénk el, hogy a koncert elmarad. Kérem, hogy szülje már meg végre azt a nyomorult levelet a Chagall Múzeum számára. Ez mindent megoldana.

Másolatba teszem Győriványit és nagykövetünket is. Utóbbi postafordultával válaszol, s közli, hogy tudomása szerint Rudy Salle most Amerikában van, nehéz lesz vele kommunikálni. Egy óra múlva Győriványi válasza is megérkezik: levelemet átküldte egy városházi tanácsosnak, állítólag keresni fog majd.

November 22. szerda

Anizzai ügy megoldódni látszik. Rudy Salle hívott fel tegnapelőtt este kissé idegesen, hogy miért kevertem őt bele, miért csak most szólok, ha gond van, stb. Aztán fokozatosan leengedett, amikor közöltem vele, hogy ezt a koncertet már szeptember óta szervezzük, s eddig úgy tűnt, nem lesz semmi akadálya. Attól végképp megnyugodott, hogy mindez nekik nem kerül semmibe. Ígérte, hogy azonnal beszél Chevalier főigazgatóval. Másnap délelőtt valóban kétszer is keresett, mielőtt elérte. Immár roppant barátságosan elmondta, hogy éppen most tette le a telefont a nagykövettel, minden rendben lesz.

Azóta persze megint bonyolódik az ügy. A múzeum igazgatónője most a plakátot kifogásolja, miért nem az Opera dizájnját követi, miért ilyen, miért

olyan... No, most ment el a kedvem az egésztől. Kezdek kiábrándulni a nizzai magyarokból is. Jóllehet a decemberi 16-i dátum szeptember óta ismert, hát nem erre a napra szervezik Mikulás-ünnepségüket?

Este Barnás Ferenc könyvbemutató nagy körítéssel. Előtte unokatestvére, Csaba Ferenc lyoni hegedűművész és karmester lép oda hozzám. A finn nagykövetségen ismerkedtünk meg nemrég, ahol megkapta az egyik legnagyobb finn állami kitüntetést, a Fehér Rózsakeresztet. Felháborodva meséli, hogy milyen sokan nem ismerik Barnás Ferencet. Nem akarom elkészeríteni, hogy mielőtt a programba illesztettük a könyvbemutatót, bizony nekem is utána kellett néznem életrajzának.

A közönség soraiban fölfedezem Csordás Gábort, a pécsi Jelenkor egykori szerkesztőjét majd főszerkesztőjét. Legalább harminc éve nem találkoztunk. A Marais-ban lakik barátnőjével. Ígéri, hogy meglátogat. Jó lenne egyszer hosszabban is elbeszélgetni vele, ami Pécsen sem sikerült soha.

Kezd összeállni előadásom az 1921-es magyar segítségről, de azt hiszem, inkább az akció előzményeiről beszélek majd.

November 25. szombat

Felhívott, aztán be is jött egy Armance Quero nevű fiatal csellista, aki Perényi Miklósnál tanult egy évet Pesten az Erasmus keretében. Áradozott mesteréről, és azt javasolta, szervezzünk koncertet Perényi hetvenedik születésnapja alkalmával. Ilyen is van...

Meg olyan is, hogy a francia sajtó megint offenzívát indított az Orbán-kormány és Magyarország ellen. Egész oldalas cikk és szerkesztőségi vezércikk „ekézi” a Soros ellenes kampányt. Előző nap a TF1 *Quotidien* című esti revolvérműsorában mutattak be egy kisriportot, ami Oroszáján készült a határvidékek laktanyájában. Nyegle kis riporter tesz fel idióta kérdéseket a kommunikációban járatlan újonc rendőröknek, egy nagydarab szőke sajtófőnök próbál időnként beavatkozni. A kommentek kilencven százaléka Magyarországot gyalázza a Facebook-on.

Tegnap, pénteken délután lezajlott a konferencia a Lengyel Könyvtárban. Mindig öröm fölkeresni ezt a csodás palotát a Szent Lajos szigeten, a város szívében. Sajnos, Mickiewicz és Chopin kiállított tárgyait nem volt időm újra megnézni, ellenben végigszenvedtem három ménkü hosszú előadást. Az első még érdekes is lehetett volna, ha a lengyel professzornő nem nyökögve, szinte követhetetlen akcentussal olvasta volna fel dolgozatát az első világháborút követő bolsevik propagandáról.

A másik lengyel előadó éppen ellenkezőleg, hadarva olvasta fel ötven perces dolgozatát. Mentségére legyen szólva, ő legalább kifogástalan nyelvtudással. Témája egy byalstock-i baloldali zsidó újság 1919-20-as tündöklése és bukása volt. Még azt is megtudtuk, hol volt pattanás a szerkesztők arcán az amúgy tizenkétezer példányban megjelent helyi lap szerkesztőségében, de hogy ez miért érdekes most Párizsban, 2017-ben, az sajnos nem derült ki felolvasásából.

Én a szünet után következtem. Korcsák Réka kolléganőm előzőleg parádés prezentációba foglalta illusztrációnak szánt képeimet, így lényegében csak a korabeli fotókat és térképeket kellett értelmesen kommentálnom. Úgy éreztem, előadásomat jól fogadták, már csak azért is, mert tartottam az időkeretet. Utánam egy Boissière nevű INALCO-s tanár beszélt érdekesen a cseh álláspontról. (N.B. éppen a csehek nem engedték át a fegyverszállítmányokat a bolsevikoktól szorongatott lengyeleknek.) Elég sokat reflektált az én előadásomra. De utána a borzalmak borzalma: Anna Bilos igazgató kolléganőm férjének, Piotr ötven perces lelkendezése három novelláskötetről, egyes történetek részletes ismertetésével. Mme Gervais, a konferenciát rendező professzor asszony előadása emiatt el is maradt. Másfél óra csúszást szedtünk össze a fegyelmezetlen előadók miatt...

Este még szép Etelka-koncert Paolo Riguttóval, az idős mester hasonlóan tehetséges fiával, valamint Audry Lonca-Albertoval, egy karcsú, fekete, szép zongorista lánnyal. Ezúttal is Ossato mester hangolta a zongorát. Természetesen végighallgatta az esti koncertet, s ahogy a múltkor is, most is előkapta műszureit a szünetben, hogy korigálja a hangzást. Ugye ezt hívják szakembernek?

November 26. vasárnap

Reggeli után megírom a heti jelentést, délután nagyot biciklizünk. Előbb a Ruche felé, aztán a déli városrészt megkerülve a Szajnáig, s onnan végig a parton. Hideg, kicsit borongós idő, de a gurulás nagyon jólesik.

Megjelent a Le Monde cikke, amelyhez Deme Tamás barátom megszólaltatását is ajánlottam. Szegény, nagyon megjárta ezzel a franciával: nem, hogy semmit nem idézett tőle a másfél órás beszélgetésből, de még azt az ajándékot is „kiszerveztette”, amit Tamás jóhiszeműen adott neki. Mielőtt ezt a jellemző pár sort ide másolnám, néhány szó az előzményekről.

Pár héttel ezelőtt azzal hívtam fel Rebecca Lopez, követségünk sajtóattaséja, hogy a Le Monde egyik munkatársa Magyarországra készül, s szeretne találkozni olyan interjúalanyokkal is, akik rokonszenveznek az Orbán-kormánnyal. Én Boros Jánost, a Filozófiai Intézet volt igazgatóját és Deme Tamás oktatástudatót javasoltam – mindketten jól beszélnek franciául.

Borost a riporter nem kereste meg, Deme Tamással másfél órát beszélgetett. Tamás szerint nagyon sok minden szóba került közöttük. Az interjú végén egy apró fiola levendulaolajjal ajándékozta meg a kollégát. A riportban végül ennyi jelent meg a másfél órás beszélgetésből:

„A beszélgetés végén Deme Tamás, a politikatudományok kutatója (sic!), Orbánnak, ennek az »igazi államférfinak« harcos támogatója, »viccből« egy igen különös ajándékot adott át: egy kis fiolában magyar levendulaolajat, amely alkalmas a molyok távoltartására. »Mert önöknél abból elég sok van, ugye?«” (Kiemelések a Le Monde által.)

Tamás, mint ma esti leveléből kiderült, ezt a levendulát a „belső molyok” ellen ajánlotta. Hát, ez egy francia újságíró számára tényleg nem nagyon vicces. Ösztönösen és rutinosan rasszista asszociációi támadnak. De mi történt az előző száztizenkilenc percben? Arról nem szól a fáma.

Most már csak azt nem értem, miért kérték tőlünk a neveket?

November 27. hétfő

Délután óta nincs fűtés. Eredetileg csak magasabb víz hőmérsékletet akartak beállítani kollégáim, de egy óra múlva leállt a kazán. Egész éjszaka ruhástul alszunk. A manzárdban nagyon le tud hűlni a levegő.

November 28. Kedd

A fűtés egész délelőtt szünetel. Panni a konyhában a sütővel melegít, a fürdőt a hajszárítóval próbálom pár fokkal fölfűteni. A szerelő késő délután jön ki, elindítja a kazánt, de estére ismét leáll. Jó kis éjszaka elé nézünk megint.

Nyilván a rossz hangulatom mondatja velem, de ebben az országban semmi nem működik normálisan. Telefonálni már hetek óta nem lehet, a mobiltelefon csak az erkélyen vagy az ablaküvegre tapadva tudom használni. Még csak nem is biztatnak semmivel. Mióta nem a követség, hanem magánemberként mi szerződünk a szolgáltatóval, még rosszabb az érdekvégyesítő képességünk. Valószínűleg leszerelhettek egy átjátszóállomást a közelünkben, ezért gyengült a térerő. Ez most különben is divat Párizsban: egyre kevesebb lakóközösség járul hozzá, hogy a tetőre antennát szereljenek föl. Félnek a káros sugárzástól.

Este Illik Péter és Harai Dénes tart előadást a Magyar Tudomány Napján La Rochelle ostromáról és az angol-spanyol armada küzdelmeiről. Jól felkészült fiatal történészek, de a téma kissé távol esik a közönség többségének érdeklődésétől. Törzsközönségünk jellegzetes alakjai azért most is itt vannak. A

mongoloid vonásokat őrző francia fiatalember, akinek – mint ma kiderült – apai nagyapja magyar volt, 1930-ban tántorgott ki Franciaországba. Aztán itt van Beregi úr is. Mint mindig, első szava most is, hogy a „lengyelekhez” invitál. A második: a politikai helyzet. Zsebéből újságkivágásokat halász elő, s az aktualitásoktól függően Donald Trump, Macron, Putyin vagy Angela Merkel intézkedéseit elemzi. Kíséretében – csendesen szemlélődő élettársa mellett – az elmaradhatatlan Martine Le Quentrec, egy hiperaktív montmartre-i egyesület hiperaktív elnökhasszonya. Rám köszön Tereza Szabowska, a kulturális események és követségi fogadások örökmozgója, híreinek hozója és vivője. Nem hiányzik a kolozsvári származású Halász Ede barátunk sem, aki főként agykontrollos tréningekből tartja fenn magát, és nem kevésbé jól értesült a párizsi pletykákat illetően.

November 29. szerda

Este bekukkantok énekkari próbánkra, de nem sokáig maradhatok, mert JazzyColors hangverseny kezdődik a nagyteremben. Inkább népzenei bemutatónak nevezhetnénk. Egy taivani formáció lép fel, cselló, kongadobok, valamint cimbalom, szitár és fúvós összeállításban. Egy kedves fiatalasszony kíséri el őket, Tsai Ya Wen, a tajvani kulturális intézet igazgatója, de az igazi meglepetés őexcellenciája Ming-Zhong Zhang „nagykövet” és felesége megjelenése. (Tényleg ilyen zengő neve van!) Természetesen a koncert előtt föl kísérem őket az irodámba. Tokaji aszú helyett csak vizet fogadnak el. Zhang úr ismeri egy kicsit Budapestet, megfordult már ott, ha nem is mostanában. Érdeklődnek programjainkról, a ház történetéről. Rokonszenves pár. Rövid beszélgetésünk végén meghívják a „követségükre”. (A sok idézőjel azért indokolt, mert Franciaország nem ismeri el Tajvant önálló államként, így képviselőtüket sem követségként.)

A koncert végén Chien-ming Huang-al beszélgetek, a kultúrális intézet titkárával. Az egyszerűség kedvéért adott magának egy francia keresztnévet – Fabrice -, ez gyakori az Európában élő vagy dolgozó kínaiaknál. Ő gyengébb franciás, mint főnökhasszonya, de sok érdekes dolgot tudok meg tőle. Például azt, hogy most már szabadon átjárhatnak Kínába, amelynek politikai rendszeréről természetesen lenézéssel beszél.

Pár nappal később díszes ajándékcsomag érkezik a tajvani „követségről” Zhang úr dedikációjával.

November 30. csütörtök

Dél előtt Fazekas Sándor és népes küldöttsége látogatja meg az intézetet. Kicsit csodálkoztam, amikor egy hete Nesuta Mariann agrárattasé jelezte a miniszter látogatási szándékát, mert nem gondoltam volna, hogy a mezőgazdasági tárca első emberének párizsi programja során kiterjedne a figyelme a magyar kulturintézet munkájára. Pedig így igaz: a miniszter nagyon is érdeklődő. Bizonyára roppant előítéletes vagyok, de meglep az is, mennyire tájékozott még részletkérdésekben is. A könyvtárban nyomban kiszúrja a Nagy Iván-sorozatot, s megtalálja benne a delegáció egyik tagjának felmenőit. Végigjárjuk a házat a pincétől padlásig, minden apróság érdeklí. Megígérteti velem, hogy küldök neki adatokat a Hotel Transylvaniáról, ami majdnem a magyar intézet székháza lett. Aztán átsétálunk a Luxemburg Múzeumba, ahol a Rubens kiállításon mindenkit leiskoláz flamand és spanyol történelemből.

Levelet írok Perényi Miklós gondonkaművésznek: szeretnénk egy koncerttel megünnepelni hetvenedik születésnapját. Sajnos, erre már csak az első negyedévben kerülhet sor, de semmiképpen sem szeretnénk elmulasztani a lehetőséget.

Este a Reformáció jubileumi kiállításához kapcsolódóan konferenciát rendezünk. Három előadó Budapestről érkezett: Karasszon István, a Károli Gáspár Református Egyetem, Szászi Géza a Szegedi Egyetem professzora, Harmati Béla pedig az Evangélikus Múzeum igazgatója. A francia történevszeket Marie-Elisabeth Ducreux képviseli. Társai udvariasságból a hölgyet engedik előre. Érdekes dolgokat mond a hugenottákról, de ötven perces expozéjával teljesen szétzilálja a kerekasztalt. Mire a többiekre kerül a sor, már erősen lankad a figyelem, pedig jól összefogott, érdekes előadásokat hallunk.

Sajnos a széksorok meglehetősen foghíjasak. Még a református egyházközségből is csak Heddad Annamária gondnokasszonyt és Nagy Zsuzsa festőművészt látom.

December 1. péntek

Nagyon hideg van, hó is esett, de nem maradt meg. Délután Reményi György köszön be. Egy közismert és szeretett magyar emigráns, Jankovich István búcsúztatására jött fel Grenoble-ból. Sok dolgom van, de örömmel szakítok időt egy kis beszélgetésre.

Este megtartja első próbáját kis rock-zenekarunk. Meglepően jól szól, kár, hogy Jávor Balázs nem ért ki időben a kórházból, így az ő gitárjátékáról le kell mondanunk. Pálvölgyi nagyon jól szólózik, Posgai András is virtuóz módon

kezeli a dobverőket, én a basszusgitár húrjain próbálok eligazodni. A *Let it be*-vel kezdünk, amíg bírja a hangom. *Nyolc óra munka, Utazás, Felkelő nap háza* és imprók. Székely Mariannak a követség titkárságvezetőjének nagyon tetszik, feljön gratulálni. Ezek szerint oda is lehallatszott. Szegény nagykövetségünk! Éppen az ő szobája fölött van a próbatermünk, vagyis a katonai attasé irodája...

Este későn Pannival Laposa Julcsiért szaladunk ki Orlyra. Fél 12-kor száll le a gépe. Előtte lefűlelünk egy gazdátlan női táskát. Értesítjük a biztonságiakat, be is riadóznak, de az utolsó pillanatban előkerül a tulajdonos, egy kétségbeesett olasz asszonyság, így nem robbantják fel a cekkerét.

Késő éjjelig beszélgetünk. Julcsi szép ajándékot hozott: magyar kisdiákoknak írt első népzenei füzetét.

December 2. szombat

Szinte egész nap Senlis-ban a vendégünkkel. Metsző hideg, pedig talán még mínusz sincs. Járjuk a várost, aztán ebéd, teázás, és a „macskás bolt” keresgélése. Egy korábbi alkalommal fedeztük fel ezt a régiségkereskedést, aminek a kirakatában hemzsegnak a cicák. De már nem elfelejtettük, merre kell odamenni. Egy idős asszony magyarázza el az irányt, aztán biztos, ami biztos, el is vezet a bolthoz. Közben megemlíti, hogy jónéhány ismerőse áradozott Budapestről: „*Oda el kell menned!*”...

Este 6-ra értünk haza, Julcsi elmegy hajózni, mi pedig a rue de l'Aude 25-be, egy magánkoncertre, ahová Basha Slavinska, a lengyel-magyar harmónikás hívott meg minket. Párizsban gyakoriak az ilyen privát hangversenyek: egy-egy nagy lakással rendelkező család meghívja barátait, ismerőseit zenei csemegének számító összejövetelre. A fellépők többnyire támogatásra szoruló tehetséges, fiatal muzsikuskok. Basha partnere egy Tristan Pfaff nevű francia zongorista. Ügyes fiú, de képességeiben messze Slavinska mögött. Ismét megerősödik bennem az elhatározás, hogy ezt a lányt fel kell léptetni nálunk.

December 3. vasárnap

Nyúlós, hideg idő. Ebéd után Julcsival, Pannival a Misszióban. Karácsonyi vásár, nagy nyüzsgés. Gálfi Gézával és Hadady Lászlóval beszélgetek, egyebek között a Kodály-módszer és a francia zeneoktatás különbségéről. Azt mondja László, a fia egyszer csak elkezdett énekelni egy dallamot különböző szolmizációs névvel, de mindet egy hangon. „Dó, ré, szol, mi stb...” Kérdezte tőle: - Te mit csinálsz? - Énekelek... Ilyen a francia énekoktatás.

Öt órára a reformátusokhoz megyek át istentiszteletre. Géresi Róbert szolgál Abaújból. Nagytudású, szimpatikus lelkész. Az agapé során apám szülőhelyéről, Rimaszombatról is beszélgetünk.

December 5. kedd

Este a román követség tart fogadást a román filmhét megnyitása alkalmával. Megismerkedem Luca Niculescu nagykövettel és Vlad Dumeával, a kultúrintézet művészeti titkárával. Bemutakozom a Francia Intézet főigazgatójának is – az itteni Hammerstein Juditnak –, akit fél éve neveztek ki. A megszólalásig Jack Langra hasonlít, mintha a francia kultúrpolitikusokat azonos standard alapján választanák ki. Amúgy rokonszenves úriember. Járt már Budapesten, és az intézetünkről is tudja, merrefelé található.

Szerencsére nálam a mobil, mert Perényi Miklós hív. Barátságos hangon közli, hogy tanulmányozta a felkérő levelem, és az ajánlott összegért március 17-én szívesen ad egy negyven perces hangversenyt. Hurrá!

December 7. csütörtök

Ma este meg kell kettőznünk magunkat: a nagyteremben Stanik Dóra szervezésében Virág Barnabás, a Magyar Nemzeti Bank ügyvezető igazgatója tart előadást a magyar munkaerőhelyeztről, aztán Demeniv Mihály, a kis harmonika-virtuóz ad hangversenyt Tálás Áron zongoristával. Lehetnek vagy hetvenen. A közönség szemmel láthatóan különbözik a mi átlagos értelmiségi publikumunktól: márkás öltönyök és karórák, diszkrét parfümillet. A rendezvény záróakkordja egy kiadós kóstoló Gyenis Kati pörköltjéből és süteményeiből.

Két emelettel lejjebb, a moziteremben Klaniczay Gábor vendégeként André Vauchez akadémikus mutatja be Magyarországi Szent Erzsébetről írott könyvét. A szerző a középkori szellemtörténet egyik legnevesebb kutatója, a francia mellett belga, tunéziai, vatikáni, olasz és amerikai tudományos akadémiai tagja. A vaskos kötet idén jelent meg a párizsi ferences kiadónál. Nálunk most Klaniczay mellett Jacques Dalarun, a Sorbonne professzora és Armelle Le Huerou, a kiadó képviselője méltatja.

Az itteni koktélt – jóval szerényebb körülmények között, mint odafönt – a mozival szomszédos nyelvi teremben kezdjük el. A két professzor rendkívül barátságos, hosszasan beszélgetünk. Dalarun figyelmembe ajánlja Nagy Piroska munkásságát, aki az érzelm szerepét vizsgálja a történelemben. Jelenleg Montréalban tanít és publikál.

Aztán a két fogadás összeolvad az előcsarnokban. Itt van Lidija Vizek Mrzljak, a párizsi horvát kulturális központ mosolygós vezetője is, nem kevésbé jókedélyű barátjával, José-Manuel Lamarque-al, a France Inter „grand reporterével”. Utóbbi szerint az olasz maffia tartja sakkban egész Amerikát. Az 1944-es szicíliai partraszállás is egy amerikai börtönben sínylődő maffiózó közreműködésével zajlott le: ő adott parancsot embereinek, hogy engedjenek szabad utat az amerikaiaknak a szigeten keresztül. Hálából az ötvenes évek elején szabadult.

A hangulat emelkedtével kollégáim elmesélik, hogy az egyik bankár megkérdezte Demenivtől, hány gomb van a harmónikáján és mindegyiket használja-e. Nyilván racionalizálni gondolta a „készletet”: az átlagnál kevesebbet nyomogatottakra semmi szükség, akár ki is lehetne iktatni őket...

December 8. péntek

Ma délelőtt itt volt azangers-i filmfesztivál egyik szervezője. Tulajdonképpen pénzt jött kérni Mundruczó Kornél meghívásához. (Ő így ejtette ki: *Mundrutsko...*) Január végén lesz a fesztivál Catherine Deneuve elnökletével. Legalább négy-öt magyar filmes is bejutott a mezőnybe.

Délután intézeti értekezlet, aztán megyek próbálni a követségre. Egy félóráig mindkét Balázs itt van, de sok idő elmegy a technika összeszerelésével. Kár, hogy ilyen messze lakunk egymástól.

Az amerikai nagykövetség Jeruzsálembe költözésének terve miatt ismét nő a feszültség a világban. Mi is újabb figyelmeztetést kaptunk illetékes helyről, mit tegyünk és hová bújunk, ha lőnek vagy robbantanak. És az ünnepek alatt se nagyon menjünk tömegrendezvényekre. No, ez remek. Épp most jönnek majd az unokák...

December 9. szombat

Napos, de hideg idő. A teraszon délben kicsit napozok is, bár a kövön még ott a reggeli fagyott víz. A tévéből ömlik Johnny Halliday temetése. A TF1 élőben adja a Champs-Élysées-n végighömpölygő felvonulást, a megérkezést a Madeleine-templomhoz, Macron ömlengő beszédét és a gyászmisét. A képeken síró emberek, mint Sztalin halálakor, a riporterek a megszólaltatott emberek szájába adják a megrendült, hozsannázó választ. Mintha egy isten hunyt volna ki az égen. Egyszerre szomorú és rémisztő. Az ugyanazon a na-

pon meghalt Jean d'Ormesson író-filozófussal – akinek távozása néhány óráig nagy publicitást kapott – ma már senki nem foglalkozik. „Zsoni” és „Zsoni”...

Délután a nehéz dolgok bevásárlása, majd pihenés. Este gyalog a Salle Gaveau-ba, az RATP szimfónikus zenekarának koncertjére. Mert, hogy a párizsi BKV-nek ilyenje is van. Benne Gyapay Gábor magyar génkutató, a franciaországi magyar tudósok egyesületének elnöke, aki most amatőr muzsikusként a csellósok szólamát erősíti.

A karmester – Martin Lebel – zseniális. Rövid, szellemes, velős bevezetőt tart Brahms életútjáról, Liszthez és Robert Schumannhoz fűződő viszonyáról. Legalább öt magyar tánc hangzik el tomboló sikerrel. Nekirugaszkodnak Schumann hegedűversenyének is, egy filigrán nő, Marie-Laure Goudenhooff a szólista. So-so...

Az út hazáig négy kilométer. A város már lenyugodott, igaz, hideg is van, ilyenkor kevesen üldögélnek a teraszokon. A Madeleine-nél csak „Zsoni” piros gitárja (utánzata) és egy nagy virágkoszorú emlékeztet a délelőtti ceremóniára.

December 11. hétfő

Reggel Kecskés D.Gusztáv történésszel kávézom az irodán. Nehéz Párizsban télen nyolckor kelni. Olyan, mintha hajnali négy lenne.

Jót beszélgetünk mindenféléről. Most tudtam meg, hogy Veszprémben a Kereskedelmi Szakközépben tanított, azután futott be történészkarriert. Ma elismert 56-szakértő, s hogy tud franciául, nagy előnyt jelent azokkal szemben, akik nem tudnak. Az viszont erősen meglep, hogy egy első világháborús konferenciaterv nyomán kiderül: nem is hallott még Kuncz Aladárról és a *Fekete kolostorról*! Ő, aki a széteső Monarchia új államalakulatairól fog értekezni... Az már csak hab a tortán, hogy a rendszerváltás kapcsán a *Reform* c. hetilap említések is tágra nyitja szemeit. Korabeli újságunk, *A Helyzet* fényezésével már meg sem próbálkoznék, ha nem lenne nálam a lapban megjelent riportjaimnak gyűjteménye, amit kegyetlenül át is nyújtok neki.

Délután Csernus Sanyi köszön be, aztán Gát Ákos Bence, Trócsányi miniszter kabinetjének fiatal, tehetséges munkatársa, aki épp most védte meg szakdolgozatát a SciencePo-n. Az ENÁ-n és a Sorbonne-on végzett, remek papírjai vannak, s tényleg ügyes, harapós fiatal jogász. Még hallani fogunk róla.

Nagy gond van a Paris 3-án: meg akarják szüntetni a CIEH magyar könyvtárosának státuszát. Arra hivatkozik az egyetem, hogy szerződésből állandóra kellene változtatni munkaviszonyát, de nem biztosak benne, hogy fizetjük-e. Megmentése érdekében a levelezés beindult.

Az Antillákon ma családi körben eltemették Johnny Halliday-t. Természetesen előben közvetítették a láthatatlant.

December 13. szerda

Svetla Moussakova keres föl délután három diákjával. Huszonhét éve találkoztam vele először és utoljára a CFPJ, a francia újságíró főiskola hat hetes kurzusán. Akkor még egy bolgár lap munkatársaként érkezett Párizsba. Húszfős nemzetközi csoportunk motorja volt. Nem sokkal később végleg Franciaországban telepedett le, jelenleg az INALCO professzora. Nagy örömmel elevenítjük fel annak az 1990-es ősznek vidám pillanatait, számba véve a kollégákat, akiknek nagy része persze régen eltűnt a szemünk elől. Most a Magyar Intézet munkájával szeretné megismertetni diákjait. Nosza. Nem vagyok semmi jónak elrontója.

Aztán egy jól sikerült Szabó Magda-est, születésének századik évfordulója alkalmából. Francia kiadója, Vivian Hamy 2003-ban *Az ajtót* jelentette meg Chantal Philippe kitűnő fordításában. A könyv még abban az évben Prix Femina díjat kapott, s az író ezzel egycsapásra híressé lett Franciaországban. Idén az *Abigélt* adta ki Viviane Hamy, akit személyesen is üdvözölhetünk a bemutatón. Élénk, szuggesztív asszony. Rajta kívül Jolly Savignon újságíró és André Lorant méltatja Szabó Magda életművét. Az *Abigélt* Laure Klerk színművésznő olvas fel, aztán – a nagy tömegre tekintettel két helyszínen – levetítjük Az ajtó filmes feldolgozását Szabó István rendezésében.

December 14. csütörtök

Délben karácsonyváro ebéd a kollégákkal a nagyteremben. Mindenki kitesz magáért, aki sütni vagy főzni tud. Nehéz évünk volt, jólesik most egy kicsit kiengedni.

Este kedves, szép karácsonyi koncert a Palais de Monaco-ban, a lengyel követségen. Az Élysée-vel vetekedő palota, gyönyörű, egybenyíló termekkel. 1936 óta a lengyeleké, de a megszállók 1940-ben átalakították német intézetté.

Egy sugárzó énekes Hanka Wójciak és gitáros kísérője, Jacek Długosz ad koncertet lengyel népdalokból, dzsesszes harmóniákkal ötvözött karácsonyi énekekből. A lengyel hölgy főként a Zakopane környéki hegyilakók, a gorálok népdalkincséből villant fel néhányat nagy kedvvel és teli tudóval. A koncert után pár percet beszélgetünk. Budapestet szereti, barátai is vannak ott stb. A végén megajándékoz egy lemezével.

Sok lengyel megszólít egyébként, főleg idősebb hölgyek, mind izzó magyarbarátok. Az egyik, akitől még az utcán útbaigazítást kértünk, Radom környékéről származik, negyven éve él Franciaországban. Legjobb barátnője erdélyi magyar volt.

Összefutok Jean-Pierre Lecoq polgármesterünkkel is. Pár perc múlva már politizálunk. Szíve a jobbközéphez húz, de Macronról diplomatikusan csak annyit jegyez meg: „Hatalomra kerülésével eléggé megkeveredtek a dolgok...” Kérdezem a kerületek és a főváros viszonyáról, de ennek itt egész más dimenziói vannak, mint Budapesten. A párizsi kerületeknek sokkal kisebb az önállóságuk. Az igazán nagy dolgok a Városházán dőlnek el, ott pedig az erősen balos Hidalgo asszony az úr.

Tartalmas, szép este.

December 15. péntek

Anap fő eseménye a Baráti Társaság estje, benne énekkarunk fellépésével. Kicsit borulátóak voltunk a részvétel felől, de a közel száz érdeklődő – köztük hetvenöt fizető – feledteti a rossz érzéseket. (Az énekkarral együtt az már százhusz-százharminc lélek.) Az éneklés is jól megy, sok korábbi hiányzó megemberelte magát, így a szólamok kiegyenlítődték. Boda Gabriella egy huszárvágással zongorakiséretessé alakította a legnehezebb műveket, így a csúszást és bizonytalankodást felváltja a magabiztosság. A döntő pillanatban pedig színpadra áll karnagyunk menyee, Vámosi Katalin operaénekes, aki lenyűgözően szép szopránjával biztos sikerbe fordítja az előadást. Végül a közönséget megénekeltetjük, a Társaság pedig enni-innivalóval kínálja – teljes az élvezet.

December 16. szombat

Baranyai Judittal és Józsiával Nizza felé tartunk. Lassan beérett ugyanis a vetés: a Chagall Múzeum igazgatónője beadta a derekát, megrendezhetjük náluk a koncertet.

Ezúttal TGV-vel megyünk. A Gare de Lyonig taxival, mert Józsi teljes videófelszerelést hoz. A szuperexpressz Marseille-ig ledönget három óra alatt, onnan azonban a pálya korszerűtlensége és az üdülőtelepek sokasága miatt majdnem újabb három órára van szüksége.

A Hôtel Monsigny szobája, mint egy cella, de a célnak megfelel. Teljes felszereléssel lesétálunk a partra néhány vágóképet készíteni. A parton egy zenés kávéházban várjuk be a naplementét, aztán fölsétálunk a Chagall Múzeumhoz.

Nyomban az igazgatónő, Anne Dopffer irodájába megyünk, ahol helyi magyarjaink – felfüggesztve korábbi mikulási szándékaikat – már szépen megterítették. Lassan előkerül az igazgatónő is. Láthatóan nem örül, hogy elkezdtek az interjúzást a vendégekkel. Reggeli engedélykérelmemet nem olvasta, most áll neki válaszolni rá, addig szóba sem áll velünk, míg a kezembe nem nyomja a forgatási engedélyt. O, sancta formalitas!

A koncertterem jó félig telt meg, s ez kellemes meglepetés, mert azt jelenti: száznál is többen vannak a nézőtéren. A városházától és az Operától senki, az „ünnepelet”, Győriványi Ráth Györgyöt kivéve.

A bevezetőt Dopffer asszony és Győriványi mondja, én elhárítottam a szereplést. Ráth agyba-főbe dícséri a nagykövetet – aki itt sincs –, bennünket meg sem említ. Végül Anne Dopffer veszi vissza a szót, s mondja ki köszönettel az intézet nevét. A Zeneakadémia Karrier Irodájától delegált két lány alaposan kitesz magáért. Kokas Dóra egészen kiváló csellista, de a Budapesten tanuló belga Lily Maisky is szépen zongorázik. Legalább három ráadást kell játszaniuk.

Megvárjuk, amíg a hivatlanok elszivárognak, aztán megkezdődik a borkóstolás az igazgatói irodában. Azaz, csak kezdődnék, mert hamar kiderül: nincs dugóhúzó. A direktornak haza kell szaladnia érte, szerencsére bent lakik a múzeumában. Nehezen indul az este. Én mondok pár köszöntő és köszönő szót, aztán fokozatosan belelendülünk. Néhány korty magyar bor után Madame Dopffer is egyre jobban feloldódik, szinte rá sem lehet ismerni a korábbi mészasszonyságra.

Másfél óra múlva példát mutatunk rendrakásban, elköszönünk az egészen elvarázsolt igazgatónőtől, s a zenészekkel vacsorázni indulunk. Igen ám, de hová? Hétvége ide vagy oda, decemberben ezen a „mondén” üdülőhelyen minden potenciális vendégnek otthon a helye. Egyedül a Massena téren találjuk nyitva a Hippopotamust, ahol két kilométeres gyaloglás után végre leülhetünk. Győriványi otthoni és itteni zenészpletykákat mesél, a két művész nő inkább egymás társaságát választja: tudomást sem véve a körülöttük ülőkről, egész idő alatt angolul cseverésznek. Fél 2-kor érünk a szállodába.

December 17. vasárnap

Délelőtt 10-től háromnegyed 4-ig zötykölődés a TGV-n Párizsig. Na jó, Kijev-Budapest viszonylatban ez az út huszonnégy óráig tartott volna, de ha egyszer egy vonat háromszázra is képes, nehéz elfogadni a száz kilométeres átlagsebességet.

Este megérkezik Vashegyi György. Ő is fáradt, így másnapra halasztjuk az első megbeszélést. Azért arra jut idő, hogy gratuláljak neki: megválasztották a Magyar Művészeti Akadémia elnökévé.

December 18. hétfő

Diplomataértekezlet. Károlyi György szabadságon, közeledik a karácsony, mindenki szeretné felpörgetni a tempót. Elég érdekes dolgok derülnek ki a 15-i követségi fogadásról. Nem véletlen, hogy olyan kevesen voltak: egy adminisztratív hiba miatt nem mentek ki a meghívók a nagyköveteknek...

Köztársasági elnökünk Párizsi látogatásának is voltak meredek pillanatai. Macron ugyan katonai tiszteletadással fogadta, de a klímakonferencián az Élysée-palota munkatársai egyszerűen kihúzták a felszólalók névsorából! Állítólag a finn miniszterelnök erősködött, hogy mindenképpen beszélni akar, mert fontos mondanivalóval érkezett. Áder János a tizedik helyen következett volna, ő is fontos bejelentésre készült. Miután értesült a változásról – amelynek most természetesen a franciák körében sincs gazdája -, beült az autóba és kiment a repülőtérre. Ott érte utol egy SMS (!!), hogy mégis fölszólalhat, de akkor már inkább felült a gépre. Állítólag másnapra már lehiggadt, s csak a fogadást köszönte meg Macronnak, a mellőzést nem dörgölte az orra alá.

Délután hosszú, jó beszélgetés Vashegyivel.

December 19. kedd

Délben a piros kockás étteremben, kedvenc vendéglőmben folytatjuk Vashegyi Györggyel. Ő hívott meg ebédre. Beszél a választásról és akadémiai terveiről. Tavasszal szándékozik letenni a kormány asztalára stratégiai elképzeléseit. Ígéri, hogy gondolni fog a külföldi magyar intézetekre is.

Este az orosz kulturális központban ikonfestészeti előadás és kiállítás. Az egyik intézeti törzsvendégünket is ott látom, egy mindig mosolygó, filigrán hölgyet. Nem is tudtam, hogy köze van ehhez a nációhoz. Dióhéjban elmeséli családtörténetét: felmenői oroszok voltak, szerte a birodalom területéről érkeztek a közös tűzhely köré. Ő már itt született, de az anyanyelvét nem felejtette el.

Délután az EUNIC oktatási programjának zárórendezvénye nagyteremünkben. Ez véletlenül egy jó EUNIC-rendezvénysorozat záróakkordja: az őszi folyamán párizsi kisiskolásokat ismertettek meg tanáraink olyan nyelvek alapjaival, amelyekről talán még nem is hallottak. A magyart egyik kolléganőnk, Karinthy-Rébay Orsi tanította számukra rutinosan, ügyesen. De tanulhattak finn, portugál, svéd, török, lengyel és más dalokat is a játékos nyelvórákon.

Most Ahmed Bakcan és törökjei érkeznek először, aztán a kölyökképű lengyel, Michal Grabowski. A németek élén Barbara Honrath, a Goethe Institut igazgatója, majd Andrew Chadwick, a British Council első embere. Áradnak a sütemények, két asztalt is betérít a sok édesség, egy másikat a nemzeti italok palackerdeje. A gyerekekre tekintettel a legtöbb alkoholmentes.

Hamarosan beáramlik az üvegajtón az első csapat, valamennyien láthatósági mellényben. Alig van közöttük fehér. Az egyik vezető tanár ősei is Afrika szülőttei lehetnek. A nagyteremben az előzetes tervek szerint a gyerekek a földön, a tanárok széken ülnek. Hát persze, hogy a csemeték az első szempillantásra elfoglalják a székeket! Végül is logikus: miért kellene szerencsétleneknek a földre ülniük, ha a felnőttek állhatnak is? Aztán nagy nehezen mégis helyreáll a világ rendje.

Mondok pár üdvözlő szót, utánam Herman Ruivo Sanches, a polgármesteri hivatal nemzetközi tanácsnoka beszél. Neki személyesen is nagy érdemei vannak a program kidolgozásában. El kell ismernem: a francia közigazgatás kulturális szférájában módfelett értenek az effajta „érzékenyítéshez”. Végül egy iskolaigazgató mond rövid köszöntőt. A tanárok produkáltatják a gyerekeket, bemutatják az őszi folyamán tanultakat. A magyar szekcióhoz érve improvizálnunk kell, mert Rébay Orsi kimentette magát. Az intézeti gyerekfoglalkozások önkéntese, Ladányi Emese ugrik be a tanár szerepébe, s a *Virágéknál ég a világ* című, nem túl bonyolult zeneművet csalja ki a gyerekekből az én hegedűszólóm mellett.

Amúgy a diákok nagyon fegyelmezettek, eddig még egy papírfecnit sem láttam a földön. Ám ekkor jönnek a vidám angoltanárok valami váltóbot szerű papírhengerrel, amelyet némi trükkös énekelgetés után a gyerekek miszlikbe aprítanak. És persze ott is hagyják a földön. És a tanáraik sem szólnak rájuk a program végén, hogy „No, akkor most kiskomáim, padlóra bukj, egy perc múlva egy morzsányi szemetet sem akarok látni”. Nem, dehogy. Mindent otthagynak, mintha az lenne a világ legtermészetesebb dolga. Majd jön utánuk a személyzet – jelen esetben ugyanaz a Ladányi Emese, aki megénekelte őket -, és föltakarít...

Lent a roskadásig telt asztalok is a kis hercegek és hercegnők boldogságát szolgálják. Gyenis Kati kitett magáért. Végzőra megérkezik Patrick Bloché, Hidalgo asszony oktatási helyettese. Persze, mindenki körüldongja. Végül is

közvetlen figura, de azért nem tagadja meg politikusi voltát: az első öt percben kizárólag csak ő beszél.

Mindenki nagyon elégedett, áradoznak a rendezésről.

Este hangverseny az 5. kerületi városházán, a Panthéonnal szemben. Pálvölgyiek kislánya, Minna is szerepel. Bea kérte meg Pannit, legyünk pótszülők, mert ők hazautaznak. Igazi franciás koncert. A gyerekek azt csinálnak, amit akarnak, de a szülők sem sokkal fegyelmezettebbek. Ott és akkor állnak fel, mennek és jönnek, ahol, és amikor csak nekik tetszik. Véletlenül sem várnák meg a darab végét, a tapsot. Ötször-hatszor átmásznak az emberen, ha úgy kívánja kedvük.

Már régen akartam a franciák hihetetlen egoizmusáról írni. Soha jobb alkalom e két gyerekzsúr után. Mintha minden nevelési elvük kimerülne a „laissez-faire, laissez-passer” megvalósításában. Még csak véletlenül se megsérteni a szegény gyerek önérzetét! Rászólni más gyerekére? Főben járó vétség! A sajátjukra is csak a legvégső esetben szólnak rá, ha egyáltalán. Így lesznek a végtelenségig individualista, szerintük szabad polgárok. Ha szembejön a járdán? Térjen ki a másik, neki eszébe sem jut! Az autóval ott áll meg, ahol akar, legfeljebb kiteszi a vészvillogót, s ezzel a dolog a részéről el van intézve. Hogy megbénítja egy utca forgalmát? Kit érdekel? Neki itt dolga van, a többi „így járt”, oldja meg a problémáját, ahogy tudja.

Persze, a felszínen még dívik valamiféle társasági udvariasság. De ez is kopik, érezhetően kopik a huszonöt évvel ezelőtti állapotokhoz képest, amikor még általános volt, hogy ha egymás előtt elmennek, egy „pardont” elmormoljanak.

A taxis, a biciklista azt csinál, amit akar. Csendrendelet csak az elméletben létezik. Ha ő éjjel ordítózni akar, nincs az az erő, amely megakadályozhatná. Mert ő jól érzi magát, kinek mi köze hozzá, hogyan viselkedik. Általános jelenség, hogy egymástól ötven centi távolságra lévő emberek ordítva beszélgetnek.

Érdekes társaság, Mentségükre legyen mondván – szemben az angolszász brutalitással – mindezt az önző performanszot egyfajta bájjal és gráciával adják elő, mintegy a többiek fölött lebegve, egoizmusukat talán észre sem véve. Ezért a pillanatnyi dühöngés után nehéz rájuk igazán haragudni. Mert egy kedves, a magyar utcákon ritkán látható mosollyal, barátságos – idehaza talán kihívónak tekintett – szemvillanással mindent jóvá tudnak tenni.

2018. január 1. hétfő

Hosszú ideig nem jutottam íráshoz. A karácsonyi ünnepek alatt családi programjaink voltak. A Szilvesztert Posgai András katonai attasénál töltöttük a 16. kerületben, Székely Jani és Mariann, Varga Zoltán és felesége, az Sz.Nagy-házaspár és Agócsék társaságában. Fél kettő felé jöttünk el.

Január 4. csütörtök

Este Georges-Henri Soutou és Joël Broquet látogat meg Fejérdy Gergő kíséretében. Broquet úr foglalkozására nem sikerül rájönnöm, Henri Soutou viszont tekintélyes történész, a Sorbonne professzora. Szakterülete az első világháború. Nem véletlen tehát, hogy nálunk is erről szeretnének konferenciát tartani. Sokat és hosszasan beszélgetünk. Meglep Magyarországgal kapcsolatos tájékozatlanságuk – például Károlyi Mihályról semmit sem tudnak, csak Kún Béláról hallottak valamit harangozni – miközben a Vatikán és XV. Benedek pápa minden köhintését ismerik ebből a korszakból.

Na persze, nem mindegy, hogy ki köhint és hol. Az már mindegy is, hogy mekkorát. Károlyi és Kún nekünk nagyot, máig betegek vagyunk tőle...

Január 5. péntek

Délben Maciej Forycki keres föl, a Lengyel Tudományos Intézet új igazgatója. Az intézeti bemelegítés után meghívom ebédre a l'Enfance de lard-ba. Rokonszenves poznani történész, szakterülete a XVII-XVIII. század. Két évig már dolgozott Párizsban, nemrég jött vissza a „tett színhelyére”. A politikát és a diplomáciát kerüli – „*mi a Lengyel Tudományos Akadémiához tartozunk*” – , kérdés, meddig. Nyolcan dolgoznak az intézetben, valamennyien a lengyel munkajog szerint. Javasolja, hogy gondolkodjunk együtt tudományos rendezvényeken. Végül is miért ne? Rászabadítom majd Szántó Szilvia tudományos attasét is.

Január 6. szombat, Vízkereszt

Egész nap borongós, viszonylag enyhe idő. Átfut rajtunk, hogy elmegyünk valahová kerekezni, de a rám törő ólmos fáradtság felülírja a terveket. Végül délutáni séta és cipővásárlás lesz belőle. A Montparnasse-temető mögötti rue Losserandban meglepően olcsó és jó cipőket árulnak. (Ezt már a múltkor fölfedeztük.) De az igazi meglepetés az „elárúsítónő”: egy nyolcéves kínai kislány tüsténkedik a boltban, anyukájának szinte meg sem kell szólalnia, mindent a fekete szemű csöppség intéz. Kifogástalanul – talán egy kicsit melegen – van öltözve, a stílusa közvetlen, szakszerű és udvarias. Kiválasztunk két cipőt, a lányka tölti ki a garanciajegyet és kezeli a bankkártyalehúzó. Mondom, nyolcéves! Ezért tart ott Kína, ahol tart. Gondolom, ötezer év óta ezt tanítják a gyerekeinknek...

Január 7. vasárnap

Hideg, borús idő, bár még mindig bőven pluszokban járunk. A szél mégis átfúj a lakáson. Hivatali ügyekkel töltöm el a délutánt, levél a Sorbonne-nak, aztán Pestre a Bakáts-téri gyerekkórus ügyében. Eredetileg szállást kértek tőlünk, most már ennivaló és szállítás is kellene, de erre nincs kapacitásunk. Sajnálom szegényeket, nagyon készülnek a gyerekek, de meg kell írnom Molnár Anikó karnagynak, hogy ez nem fog menni. A napokban a direktor is keresett, valószínűleg szállodásnak néz, olyan igényei voltak. Végül este jön a levél, hogy akkor lemondják.

Az esti séta keretében a St. Severin templomhoz keveredünk. Éppen mise van, jó hangú kis kórossal, fantasztikus orgonával és nagyon kulturált, jó orgánumú papokkal. A padok félig telve, talán száz ember, ami mégis tömegnek hat, sok fiatal, többnyire fehérek, de színesek is. Előttünk egy mutatós, kosaras természetű félvér fiú imádkozik, szemmel láthatóan őszinte hittel. Ismét meg kell állapítanom, amit már a Ste. Elisabeth-ben is a múltkor, hogy a francia misék sokkal méltóságteljesebbek, jó értelemben misztikusabbak és kulturáltabbak, mint amelyeneket Magyarországon valaha is láttam. Protestánsként is spirituális élmény ülni és követni a szertartást ebben a kilencszáz éves, tiszta gótikus templomban.

Este még megnézem a követségi leveleket. Rebecca küldte át a francia sajtószemlét, benne a Libération cikkét az AFP nyomán Kárpátaljáról. A tudósító arról értekezik a szokásos francia slendriánsággal, hogy a magyarok miért forszírozzák a nyelvtörvény megváltoztatását. A riport első megszólalója *Fedir Chandor* magyar képviselő, akit később Monsieur Chandornak nevez. Csak-hogy az illetőt Fodor Sándornak hívják, tehát legfeljebb Sandor Fodor-nak írhatta volna egy francia lapban. Katasztrófa, ahogy errefelé az idegen nevekkal bánnak. De merné csak valaki Sárk Döglőnek írni a nagy nemzeti hőüket! Vagy, ki tudja. Lehet, hogy ebben a nagy multikultiban és pizsiben már ezt is lenyelnék.

Január 8. hétfő

Este divattörténeti előadás a nagyteremben. Befogadott program. A párizsi szépművészeti múzeum egyik munkatársa beszél közel száz fizető néző előtt a XVII. századi francia udvari és köznépi divatról. Sajnos, ez utóbbiról nagyon keveset, pedig igazából ez érdekelt volna. Néhány festmény árulkodik a paraszti viseletről, c'est tout. De azért nagyon érdekes. Sokan jegyzetelnek. Még kétszer jönnek majd hozzánk.

Január 9. kedd

AFRAMOSZ elnökének telefonja ébreszt, aki sírva panaszolja, hogy a Körösi Csoma ösztöndíjjal itt ügyködő diáklány mennyire felforgatta a dél-franciaországi egyesületet. Önféjűsködik, fellázítja ellene a tagságot, le akarja váltatni a mentorságról stb. stb. Pedig amúgy talpraesett, helyes lány, eddig talán háromszor találkoztam vele, akkor jó benyomást tett rám. Kiváló franciás, jó szervezőnek látszik. Állítólag a nizzaiak nagyasszonya, Mária néni is beállt mögéje Mercedesz ellen, aki most tőlem kér segítséget. Nehéz lesz itt igazságot tenni.

Január 11. csütörtök

Ez az év is jól kezdődik. Este éppen a Sándorfi-kiállítás megnyitójára készülök, amikor egy hazai szám jelentkezik a mobilomon. A pécsi rendőrségről kérdezik, én lakom-e ezen és ezen a címen. Mondom igen, de most éppen Párizsban. Gondterhelt fejkavarás a vonal másik végén. Itt nyilvánvalóan valami gond van! Betörés? – kérdezem. - Nagyon valószínű, hogy igen – hangzik a válasz. Kérdezi, ki van olyan, aki meg tudná mondani, mi tűnt el. Dani nevét mondom be és orvos barátnőnkét. Aztán hosszas telefonálgatás. Szerencsére Dani azonnal fölveszi, éppen a gyerekeknél van Budapesten, s azonnal indul Pécsre.

Éjfélre áll össze a mozaik: a kapu alsó részét rúgták be, aztán felfeszítették az elvileg öt ponton záródó ajtót. Valószínűleg nagyon kevés időt tölthettek a házban, mert csak a dolgozóban forgatták fel az íróasztalt és a szekrényeket, továbbá Dani szobájában a ruhásszekrényt. Nyilvánvalóan „kincsekre” vadászhattak, készpénzre és ékszerekre. Hát, arra hiába. Még ha több idejük lett volna is...

Itt Párizsban Sándorfi István helyenként horrorisztikus festményeinek kiállítását nyitjuk meg. Egy Claude Yvel nevű festő méltatja, akit én nagy derűtséggel kiváltva Sándorfi tanítványaként mutatok be, pedig éppen, hogy a mestere volt. Hiába, az eszem nem itt jár most. Amúgy feltűnően sokan vannak, köztük több galerista.

Január 15. hétfő

Zirkuli Péter nyitja rám az ajtót ebéd után. No, nem váratlanul, ő annál sokkal régi vágásúbb úriember. Régi Szabad Európás, író, talán költő is, de újságíró mindenképpen. Annak idején valamelyik magyarországi lapot is tudó-

sította, főként sajtótájékoztatókon találkoztunk. Érdekes módon még nálam is pontosabban emlékezik a Göncz Árpádnak föltett kérdésem pontos tartalmára, 1994 őszén, Párizsban. Azóta nem láttuk egymást, így persze csapongunk térben és időben.

Január 16. kedd

Este Lillák vendégeskednek nálunk és hajtanak végre egész pályás letámadást. Tényleg nagyon kedves emberek, de még soha úgy nem telt el találkozás, hogy valami kulturális cserebere ne kerüljön szóba. Legújabb kérésük Julien fiúk és Gérard Poulet budapesti koncertjének promotálása a sajtóban. Konkrétan meg is szabják, hogy a Duna TV vegye fel a koncertet, de legyen előzetes rádióinterjú is, meg írott sajtó és internet. Lefelé a liftben még hozzátesszik, hogy számítanak rám Julien pécsi koncertjének megszervezésében is, a Filharmónikusok partnereként...

Január 17. szerda

2018 első kóruspróbája néhány új taggal. Köztük egy ifjú hölgy, bizonyos Varecza Viktória, aki szegről-végről újságíró kolléga, de méginkább turisztikai szakember. Jelenleg a párizsi ír utazási iroda munkatársa. Hogy miért érdekes ez? Hát csak azért, mert a francia fővárosban *tizenhárman* dolgoznak Írorszáért, miközben kis hazánk éppen karácsony előtt számolta fel itteni, amúgy sem túlméretezett turisztikai irodáját, és nem is szándékozik újat nyitni! A hírek szerint egyetlen hölgy igyekszik párizsi projekteket elővárazsolni Budapesten az ügynökség központjában. Lehet, hogy az írek tudnak valamit?

Január 18. csütörtök

Délelőtt Anne Hidalgo párizsi polgármesternek szokásos fogadásán állunk sorba néhány újról jó szóért. Kivételesen haza írt jelentésemből idézek. Kicsit hivatalos lesz, de nincs kedvem átfogalmazni:

„A szocialisták baloldalán politizáló Hidalgo asszony a közigazgatás laicitásának hangsúlyozása mellett fontosnak nevezte a vallások – »minden vallás« – képviselőinek és híveinek jelenlétét a városban. Hosszasan beszélt a klímaváltozással kapcsolatos diplomáciai feladatokról, és megemlítette az együttműködés fontosságát a

migráció kezelésében is. Nem titkolta, hogy Párizs nincs könnyű helyzetben, ugyanis számos kerületet migránsok és fedél nélküliek árasztottak el, ezért bevezették a Szolidaritás éjszakája című akciósorozatot. Ennek keretében közintézményeket – sportcsarnokokat, üresen álló középületeket, sőt városházi helyiségeket – bocsátanak éjszakanként a hajléktalanok rendelkezésére. Fontosnak nevezte, hogy végre megbízható összeírás készüljön az utcán lakókról, mert enélkül nem lehet cselekvési programot kidolgozni. Hídalgo asszony a városháza fontos partnerének nevezte a Párizsban működő külföldi kulturális intézményeket is.”

A mi nagykövetünk megint nem jelent meg. Azt hiszem, zsigeri ellenszenvet érez a polgármester asszony iránt. A lengyel nagykövettel váltok néhány szót, és megismerkedem a Szerb Intézet új igazgatójával. Jól megtermett, markáns vonásokkal megáldott férfi. Ami feltűnik, hiszen déli irányból ilyenhez nemigen voltunk hozzászokva: nagyon dicséri a jelenlegi szerb-magyar viszonyt és a két kormány közeledési politikáját.

Este színházba megyünk. A Théâtre de l'Athénée igazgatója küldött jegyet Ionescu *A kopasz énekesnő* című darabjára. Gyönyörű kis színház az Opera háta mögött. Szünetben találkozunk a direktorral is, magam korabeli, hosszú ősz hajú férfi. Néhány percig nagyon szívélyes, de az a típus, akinél egy kis idő után meg kell tudni érezni, hogy nem kíván hosszabban diskurálni. Kölcsönösen meghívjuk egymást intézményeink jobb megismerésére. Amúgy az előadás kitűnő, remek színészekkel.

Január 19. péntek

Délelőtt az AFP leányvállalata, a News Press két ifjú kollégája keres föl, mert a Goethe Institut és a Horvát Intézet után a PMI-t is be akarják mutatni. Nagyon derék. Jó két órát diskurálunk, aztán végigvezetem őket az épületen.

Délután Maár Judittal a Sorbonne személyzeti főnökét, a beszédes nevű Juliette Sanchez Mondesir asszonyt keressük fel. Magas pozíciója ellenére meglehetősen szerény irodába vezet. Olyanba, amilyen odahaza egy falusi jegyző szobája. Kicsit furcsa ez a Sorbonne patinás épületében. Így válik érthetővé számomra, miért ajánlotta el egyik levelében, hogy szívesen átjönne a Magyar Intézetbe. De a spártai körülményeket ellensúlyozza Mondesir asszony szívélyessége. Látszik, hogy spanyolos beütése van, nyoma sincs rajta a francia bürokraták felsőbbrendűségének. Viszonylag hamar megállapodunk Balázs Gábor CIEH-könyvtáros ügyében, csak azt kell még tisztázni, hogyan fog ő itt magyar szerződéssel dolgozni. Mondesir asszony megígéri, hogy jogászaikkal megtalálják a megoldást.

Január 20. szombat

A Magyar Kultúra napjának tisztelegve ismét szépkiejtési verseny. Idén a PMI saját nyelvtanulóin kívül a párizsi és lille-i egyetemekről és középiskolákból is érkezett versenyző. (Lőrinszky Ildikó lille-i lektor tizenegy hallgatóját mozgósította!) Végül huszonhatan indulnak el a kezdő, középhaladó és haladó kategóriában. A korösszetétel is vegyes. Ahogy az elmúlt két évben, most sem kapjuk fel a fejünket, ha fürtös huszonéves fejek mellett egy-egy ezüstös is felbukkan.

Január 23. kedd

Évnyitó ülését tartja nagytermünkben a FICEP. Harminc kulturális külképviselet mintegy ötven vezetője ismerkedik az új elnök, Barbara Honrath (Goethe Institut) és a régi-új titkárok, Bérénice és Vladimir idei elképzeléseivel. Legalább a fele társaság most jár először a Magyar Intézetben. Visszatérő megjegyzés: „*Bár csak nekünk lenne ekkora épületünk Párizs központjában!*”

Este Brenzovics Lászlóért megyek a reptérre. Még a tegnapi diplomaérkezleten jelentették be, hogy szerdán Szíjjáró Péter Klimkin ukrán külügyminiszterrel Párizsban fog tárgyalni. A közvetítői szerepet Wess Mitchell amerikai külügyi államtitkár vállalta. Washingtont ugyanis nagyon nyugtalanítja, hogy egyik NATO-partnerük – ezek volnánk mi –, s egyik új üdvöskéjük – ez volna „Kijiv” – ellenségeskedik egymással. Ez pedig zavarja az amerikaiak oroszellenes terveit. Mint kiderült, Brenzovics László, a KMKSZ elnöke is hivatalos a megbeszélésre, vagy annak egy részére.

Már a kocsiban nagyon jól beszélgetünk mindenféléről. Elmondja, hogy az ukrán állami tévé nemzetiségi adását már „elengedték”, inkább venni fognak egy kereskedelmi csatornát és abból csinálnak magyar televíziót. (Remélem, a most tüdőgyulladással bajlódó Kulin Zoli is szerepet kap benne. És még sok ottani kedves kolléga.)

Este elmegyünk vacsorázni a szokásos helyre, ahol már mélyebben is bele tudunk merülni a politikába. Megerősíti, hogy Ukrajnában a hivatalos alkalmazkat leszámítva szinte mindenki oroszul beszél, beleértve Porosenkót és Grojzman miniszterelnököt is. Nem beszélve Klimkinről, aki született orosz, csak tizenöt éve él Ukrajnában, de most pápább akar lenni a pápánál. Szerinte az a különbség Oroszország és Ukrajna között, hogy előbbi központosított állam, míg utóbbi a lopásra épül. Ami a nemzetiségeket illeti: a lengyelek azért nem tényezők, mert a második világháború után Lengyelországot „eltolták” nyugat felé, s a keleti területeken élő lengyeleket áttelepítették az elűzött németek he-

lyére. A románok elég erősek, de szerinte a bukovinaiak nem akarnak Moldáviához csatlakozni, s ezek sem Romániához.

A jó alvás érdekében egy stampedlivel megiszunk még a tetőteraszon is.

Január 24. szerda

Az alvás jó, csak rövid. Reggel 7-kor már autóban ülünk, hogy időben az Intercontinentálhoz érjünk, vagyis a Café de la Paix épületébe. Útközben már hív Varga Zoltán elsőbeosztott: legyünk ott minél előbb, mert a miniszter magángépe a tervezettnél előbb szállt le. Tőlünk egyik technikusunkat, Huppert Attilát vették igénybe sofőrnek a reptéri fuvarhoz. A Mondeót kell vezetnie, ez a konvoj első kocsija a rendőrmotorosok után. (Mint később elmondja, nagyon élvezte ezt a feladatot.) Brenzovicsot Jávari Balázs gondjaira bízom, nincs értelme, hogy megvárjam a küldöttséget. Délelőtt tizenegyre megyek vissza a szállodába, s viszem ki Lászlót a Gare de l'Est-re, mert indul Strassburgba: este már az Európa Tanács elnökével vacsorázik.

Közben csöpgönek az információk a találkozóról is, ami csak annyira titkos, hogy a miniszter még a helyszínen nyilatkozik az MTI-nek és a Híradónak. Brenzovics szerint alapvetően megérte eljönni, s egy bizottság megalakításáról beszél, ami szépen el is fogja emészteni az ügyet. (Azt már Jávari Balázstól tudom meg, hogy Lacit – minden bizonnyal ukrán nyomásra – végül is kiküldték a tárgyalásról – s a megbeszélések után folytatott külön eszmecsere az amerikaiakkal.)

Délután Sujánszkyhoz vagyunk hivatalosak, de annyira magas a Szajna, hogy az A4-es pálya kivezető szakasza le van zárva. Egy órát ülünk dugóban a Bercy-nél, végül feladom és telefonom exkuzálom magam.

Este viszont az Alcyon Club estjére vagyunk hivatalosak a nagykövetségre. Lilla végül is elérte Károlynál, hogy a szakács főzzön egy magyaros vacsorát a követség repikeretéből az Alcyon támogatására. „Mert már Nikicsér nagykövet is így csinálta...” Az est előadójának engem kértek föl, miután még korábban megemlítettem, hogy szívesen beszélnek a Petőfi-legendáról.

Négy asztalnál körülbelül harmincöt-negyvenen ülhetünk. Elég sok érdekes emberrel ismerkedem meg. Például egy Zemplényi nevű kultúrantropológussal és székelyudvarhelyi származású feleségével, aki szintén néprajzos-antropológus Párizsban és Pesten. (Andrásfalvyval publikált is közös cikkeket.) Aztán mellettem ül egy érdekes és szép vonásokkal rendelkező középkorú, szuperértelmes hölgy, aki egy geopolitikai kérdésekkel foglalkozó egyesület vezetője – legalábbis Lilla utólagos elmondása szerint. A második szomszédom nem kisebb személyiség, mint Michel Zink, a Collège de France professzora, az Institut de France Académie des Inscriptions et des Belles Lettres – vagyis

középkorász – tagozatának örökös titkára. (Már többször vendégeskedtem náluk.) Vashegyi Györgynek lobbizok nála, nyílt kapukat döngetve, mert végül is sikerül levélben fölvenniük a kapcsolatot egymással.

Az asztalunknál ül még egy Sogny nevű zongorista, aki voltaképpen Szőnyi, de már nem tud magyarul. Elmondása szerint jó barátságban volt Cziffra Györggyel. Itt van az Alcyon törzstagnak számító máltai lovag Vizy István a feleségével, a bájos Giselle-el, valamint Pásztor Éva – a híres Tesson-család garde-dame-ja, Lilla bizalmasa – és két lengyel hölgy is.

Este fél 10 után kezdek neki mondókámnak. Hálás téma ez a Petőfi-utóélet, megtétezve a Morvai-expedícióval és a csontváz vitával. A végén vagy féltucat kérdést kapok, többek között Zink úrtól is. Úgy látom, az ő fantáziáját is megmozgatta ez a különös történet, amellet, hogy egyes részletein remekül szórakozott.

Január 25. csütörtök

Packi Barbarát búcsúztatjuk a Követségén. Több más irodájával együtt a budapesti központ bezárta párizsi turisztikai kirendeltségét is, amelynek Barbara a vezetője volt. (Mondjuk, abban a formában, ahogy az utóbbi években működött, talán nem is volt értelme fenntartani.) Bármilyen furcsa, az irodabezárásnak már az intézet is érzi következményeit: megsokasodtak a portánkra bekopogtató érdeklődők, akik prospektusokat, utazási ajánlatokat kérnek kolléganőinktől.

Barbara Franciaországban marad, hiszen a férje idevalósi. Valahol Normandiában van a családi fészük. Optimistának, tűnik, szerintem van már állásajánlata is. Sokan eljöttek a búcsúztatására.

Késő délután Rey Etelka oszt meg velem mindenféle történeteket röpké két órán keresztül, így nem sokat haladok az év végi beszámolóval. Pedig ha török, ha szakad, holnapra be kell fejeznem. Este nagyot sétálok. A Szajna árad, 5 méter 20 centinél tart, állítólag szombaton tetőzik majd. A zuáv derékig áll a vízben.

Január 26. péntek

AFICEP kompániája ezúttal a párizsi városházára hivatalos, ahol állandó partnerünk, Hermano Ruivo Sanches Európa ügyi tanácsos tart fogadást. Rendhagyó fogadást – teszem hozzá, mert a hozzávalókat piknik alapon minden intézet képviselője maga szervírozza. De most senkiben sem kelt rossz érzést, hogy meghívónk részéről ezúttal csak jó szót kapunk, mert így több lehetőség nyílik kéttucat nemzet gasztronómiai specialitásainak megismerésére.

Január 28. vasárnap

Ilyen sem volt eddig: év közben „csak úgy” hazaugrunk Magyarországra. Persze, ennek nyomós oka van: kedden lesz az Örök tél díszbemutatója az Urániában.

Január 30. kedd

A sajtóvetítés délelőtt tízkor kezdődik, zsúfolt ház előtt. A nézőtéri hatás elementáris. Utána sajtótájékoztató. A stáb több meghatározó tagjával most találkozom először. Az „Iré” szerepét megformáló Gera Marinával is. Hálával tartozom az egész csapatnak, amiért tudásuk legjavát adták ennek a filmnek a sikeréért. És köszönet mindazoknak, akik bizalmat szavaztak az irodalmi alapanyagnak és a forgatókönyvnek. Valamennyien a meghurcoltak, a soha vissza nem tértek emlékéért tettük, amit tettünk.

A sajtótáj után néhány interjú, aztán kényelmes ebéd egy közeli vendéglőben családi körben, végül baráti délután a Kós Károly Kollégium tagjaival az Astoriában. Hét óra után érek vissza a díszbemutatóra, ahol kézzől kézre adnak az ismerősök, barátok. Az életben nem sokszor adódnak ilyen pillanatok.

Február 8. csütörtök

A visszaút egy kissé kalandosabb, mint amire számítottunk. A Transavia a „párizsi hóhelyzet miatt” törli a járatot, így csak egy véletlenszerűen talált hajnali géppel indulhatunk el. Nyolckor már a havas Párizs köszönt ránk. Persze, ez a pár centi egyáltalán nem indokolná a katasztrófhelyzetet. A reptérről kegyetlenül megrakott mélyvasúttal bumlizunk el a behavazott Luxemburg-kertig. Szép az így is. Mint a századeleji fekete-fehér képeslapokon.

Február 10. szombat

Réggel indulás Lyonba. Déli 1-kor már a Magyar Házban kanalazzuk a finom ebédet. Aztán egész délután táncot tanít a gyerekeknek Medvegy Andrea KCSP-ösztöndíjas, este pedig felnőtt táncház döng csaknem tíz óráig. Vannak itt franciák, olaszok, sőt, egy orosz fiú is ott topogja a palatkai táncrendet a magyar lányokkal.

Andreához hasonlóan bőgősünk is Körösi-Csoma ösztöndíjas, Vajda Mátyás Stuttgartból. Amikor nincs külföldön, a budapesti Üsztürü-együttesben muzsikál. Az ifjabb Gábor Áron sokat fejlődött, amióta utoljára hallottam. Remek primás lesz belőle, ha a klasszikus zenei tanulmányai másfelé nem kanyarítják.

Február 11. vasárnap

Kicsit nehéz az ébredés. Reggeli után indulunk a szomszédvárba, Grenoble-ba. Furcsa módon, itt még melegebb az idő, mint Lyonban. A hőmérő hét fokot mutat, hó csak a hegyekben látszik. A szállás felejthető: barátságos, de koszos arab fészek. Sétálunk egy órát a városban, aztán becserkæsszük a magyarokat. Az első benyomás hervasztó: helyiek csak mutatóban, a vendég lyoniak téblábolnak a teremben az első félórán. Aztán fokozatosan belelendül a társaság, végül fél tízkor alig akarjuk abbahagyni. Az ujjaimon vízhólyag, de ez édes gyötrelem.

Február 12. hétfő

A früstüköt meg sem várva nekifutunk a párizsi útnak. Gondoljuk, majd egy benzinkútnál pótoljuk a hiányzó kalóriákat, de majdnem az iratainkat és bankkártyáinkat hagyjuk ott cserébe. Panni hátizsákjába pakoltunk mindent, s egyikünk sem figyelt oda a bisztró elhagyásakor, nálunk van-e a jószág. Szerencsére katonatisztek követtek minket az asztalnál és leadták a pénztárosnak. Így, bár reményvesztetten kanyarodtunk vissza, a Jóisten adott még egy esélyt a tanulópénz megtakarítására.

Este Horváth Ramóna koncertje a PMI-ben. Nehezen jött össze – megint az az átkozott pénz! - végül kiegyeztünk egy nem túl nagy összegben. Nicolas Rageau a bőgős, Ramona állandó partnere. A trió harmadik tagja egy Philippe Soirat nevű szimpatikus dobos, a vendégművész pedig egy rettenetesen elhízott, de bűbajos amerikai énekesnő, Kimberly Gordon. Ő párizsiasra veszi a figurát a maga két tonnájával, de meg lehet bocsátani, mert zseniális hangja és előadói stílusa van.

A bukaresti születésű Ramónára tekintettel eljött Doina Marian, a Román Központ új igazgatónöje – gesztusként ő is köszönti a nagyérdeműt -, továbbá egy Vlad keresztnevű mérnök, aki a koncert után kezét-lábát összetörve dicséri a magyar intézetet, példaként állítva a románok elé. Aztán még borozgatás, trécselés a harmadik emeleten éjfélig.

Február 13. kedd

Kissé váratlanul a Grand Palais-ba kellett mennem. A Ramona-koncerten Baranyai Judit összeismertetett Uzonyi Ferenc Debrecenben élő festőművésszel, aki az idei képzőművészeti szalon, a *Le capital de l'art* egyik különdíjasa lett. Kérte, nézzem meg a képeit, s ha már ott vagyok, adjam át a város elismerő oklevelét egy francia festőművész özvegyének. (Röstellem, de csak a festő keresztnevét jegyeztem meg: Guy...) Végül nem az özvegy, hanem Martine Delaleuf, a Francia Képzőművészek Társaságának elnöke veszi át tőlem a magyar nyelven kiállított díszoklevelet. Prémbunda, polgári viselkedés, barátságos udvariasság – francia középosztály... A beszélgetés során kiderül, hogy Madame Delaleuf a mai napig a francia haderő hivatásos festője! Finoman utalok arra, hogy nehezen tudom elképzelni, amint Mali légterében üldögél egy helikopteren és a bevetésre váró deszantosok feszült arcvonásait festi, de megnyugtató: egy katonai festőnek nem kell ennyire naprakésznek lennie. Sokkal békésebb környezetben rajzol és fest katonákat.

A Grand-Palais-ból a Théâtre des Champs-Élysées-be megyünk tovább, ahol a Miskolci Szimfonikusok lépnek fel a nyíregyházi Cantemus Kórusral és négy szólistával. A műsoron Mozart Jupiter szimfóniája és Requiemje. Dugig telt ház van, eljött a nagykövet is a feleségével. A szünetben a miskolci igazgatónővel beszélgetek. Végre egy direktor, aki nem panaszkodik! Ahogy érzékelem, elég jól ki vannak stafírozva. A koncert végén öt perces vastaps és ováció. Fölmegyünk a színpadra gratulálni, Károlyi egy kis beszédet rögtönöz. Tényleg nagyon-nagyon jók voltak.

Február 14. szerda

Énekkari próba a moziteremben. Sajnos, az utóbbi hetekben nagyon meggyöngült az altunk, több jó hangú asszonyka kerekét oldott vagy lezserkedik. A tenorra is ráférne az erősítés. A próba végére bejön Vashegyi György. Vigyázat: szakértő a nézőtérén! Szerencsére a Himnusz-t gyakoroljuk, ez egy fokkal jobban megy, mint Bárdos általam egyébként nem nagyon kedvelt Dana-danája.

A nagyteremben mintegy félszáz érdeklődő előtt Kányádi András mutatja be legújabb tanulmánykötetét a magyar irodalomtörténeti mítoszokról.

Február 15., csütörtök

Ma nagytermünk a Dumakavicsé: Gyapay Gábor beszél a génkutatásról, amelynek Franciaországban elismert szakértője. A személyes beszélgetések alapján jobb előadónak gondoltam. Egyszer a reptéren tartott nekem kiselőadást a munkájáról, szájatva hallgattam, s csak azt sajnáltam, hogy nem egymás közelébe szól a jegyünk. Most sokkal szétesőbbnek érzem a prezentációját, pedig képekkel és ábrákkal is megtámogatja. Lehet, hogy csak rossz napja van. Vagy nekem...

Február 16., péntek

Dél előtt nagy beszélgetés Vashegyivel. Megígér néhány milliót az Arany János-év hátramaradt keretéből, csak adjunk be érdemleges pályázatot. A Toldi nagysikerű francia-magyar előadásának felújítása tetszik neki. Jó lenne legalább hat vidéki városban is bemutatni. Sikeres pályázat esetén a Blattner-kiállításunk kísérőprogramjaira ugyancsak elképzelhetőnek tart kétmillió forintot. Ma még Csordás Klára is szeretne találkozni vele, de erre valószínűleg már nem lesz idő.

Este a Tchalik-testvérpár hegedű-zongorakoncertje a nagyteremben. Csordultig telt ház, Etelka mégsem elégedett, hangosan panaszkodik és szokás szerint a ráfizetéseit emlegeti. A két fiú kiváló, különösen a hegedűs egészen muzikális a szó legjobb, legteljesebb értelmében. A koncert végén megpróbállok oroszra váltani velük. Rajtuk nem múlik, hiszen odesszaiak, csak nemrég telepedtek le Normandiában.

Február 18. vasárnap

Kivételesen magyar mise a Misszióban. A római magyarok plébánosa jött át a szomszédvárra elvégezni a szertartást. Pirospozsgás, joviális, világot járt papi ember. Érezhető, hogy érti a szórványmagyarok nyelvét. Nem provokálja őket, nem is okoskodik. A terem majdnem megtelt, de ez sem több ötven embernél. És mind reménytelenül öregek. Mise után ott ebédelünk, a menü: finom babgulyás.

Február 20. kedd

Délután Nyáry Judit gyászmiséje a Saint-Germain-des-Prés-ben. Gyenis Kati és Sujánszky is szólt már, hogy elment szegény hetvennyolc évesen. Ismét egy mulasztásom: állítólag csak tavaly tavasztól volt nagybeteg, előtte fölkereshettem volna. De Jenő azt mondta, nem veszi föl a telefont, s belenyugodtam. Valamikor sokat dolgoztunk együtt. Érdekes módon a grenoble-i Fodor Jenő is tőlem tudta meg Judit halálhírét, pedig ők huszonöt éve vállvetve szolgáltak humanitárius ügyeket a Jeunesse Hongroise-ban.

A gyászmisén elkülönül a család és a magyarbarátok csoportja. Állítólag a család Judithoz közeli tagjai választották ki, kit hívnak meg ide, s én is köztük voltam. Dénes, az öccse csak a mise végére jön oda hozzám, pulóverben, már-már vidáman. Talán két francia, a menyé és unokaöccse viselkedik a helyzetnek legmegfelelőbben. Indiai pap celebrálja a misét, kultúráltnak és méltósággal. Egy csodálatos alt énekel a karzaton. Lenyűgöző! Ahogy az orgonaszó is az oldalkápolnában.

Szegény Jenő barátom rossz bőrben van, botjára hajlik, alig vánszorog. Először percekig hozzám is franciául beszél. A mise után hazavisszük, adok neki egy példányt az Örök tél alapjául szolgáló novellámból. Nehéz lehet neki egy régi harcostársától elbúcsúzni.

Február 22. csütörtök

Este az Örök tél (Hiver éternel) bemutatója. A kópiát itt ültette át franciára egy profi fordító, aztán Sándor Juli feliratozta sok-sok órányi különmunkával. A számos regisztrációra tekintettel a kollégák még tegnap is arra próbáltak kapacitálni, hogy legyen két előadás a moziban, de én nehezen tudtam volna elképzelni az osztozkodást. Kinek mondjuk meg, hogy várjon két órát, vagy jöjjön máskor? Ezért inkább a nagytermet rendezzük át mozivá. Egyedül azzal a nyomorult zöld menekülőlámpával nem számoltunk: eléggé rávilágít a vászonra. Végül száznál is több nézőnél állapodik meg a létszám. Többnyire franciák, sok ismeretlen arc is. Itt van Cséfalvay Zoltán UNESCO-nagykövet a feleségével, ugyanakkor Károlyi György sajnálkozva előre kimentette magát. A vetítés előtt mondok néhány szót a történeti és családi háttérrel, de nem ereszthetem bő lére mondókámat, mert a film csaknem két órás. A hatás ugyanaz, mint a magyarországi vetítéseken. Döbbszent csend, könnyes tekintetek.

A vetítés után egész gyűrű vesz körül. *„Hogyhogy ezekről a dolgokról mi semmit sem tudunk?”* – ez a leggyakoribb kérdés. De ezt aligha nekem kellene föltenniük. Kiosztom novellám magyar és angol kópiáit, sajnos messze nem jut

mindenkinek. Bruno Fourier meghatottan ölel át. Ígéri, ha kap egy DVD-t, átadja egy filmforgalmazó ismerősének.

Chantal Grell történész professzor más miatt szeretne beszélni velem. Lányának, egy szelíd fekete ifjú hölgynek nyitna utat Magyarország felé egy érdekes témában: az Orient-Expressz történetéről, irodalmi emlékezetéről írt könyvet, benne sok magyar vonatkozással. Ennek szeretne egy kicsit nagyobb publicitást adni, s ha lehet, Budapesten folytatni a kutatásokat.

Február 23. péntek

Eragnyból keres föl az ottani magyar-francia egyesület elnöke, Nathalie Lamouroux. Eragny nincs messze tőlünk, mindössze harminc kilométer észak-nyugati irányban. Valamikor biztosan volt önálló karaktere, ma egyike Párizs több tucat elővárosának. Az elmúlt évtizedek migrációs hullámai természetesen ezt a települést sem hagyták érintetlenül. Huszonöt évvel ezelőtt létesítettek testvérvárosi kapcsolatot Komlóval, s most szeretnék magyar vonatkozású eseményekkel felélnéskíteni a hivatalos találkozások közti időszakot. Amúgy jól megvannak egymással, immáron abban a fázisban, amikor nem csak városvezetők, hanem családok is látogatják egymást. Biztatom, hogy nem hagyjuk magukra őket. Amúgy is szándékomban állt a sok hasonló kérés támogatására összeállítani egy intézeti „rohamcsomagot” mozgó kiállításokból, előadásokból, filmvetítésekből.

Este Ábrahám Judit és barátai - Melkuhn Róbert és két indiai – lép fel a nagyteremben. Ez az az előadás, amelyet Judit „Székelyföldről Radzsasztánig” címmel ajánlgatott néhány hónappal ezelőtt. Különös ötvözete a magyar és indiai autentikus zenének. Semmi más baja nincs, mint hogy cudarul hosszú. Én már korábban dezertálok, de szegény Józsi háromnegyed 11-kor csukja rá az utolsó vendégre az ajtót. Pedig...

Február 24-25. szombat-vasárnap

Pedig... ő visz ki hajnalban a reptérre. Ugyanis az Örök tél egy fontos vetítése miatt ismét haza kell utazom! 9-kor már Pesten vagyok. Napközben családi program, az unokáktól megyünk Danival 6-ra a Hold utcába, a német protestánsok templomába, ahol a vetítés lesz, Elég nehezen gyűlik össze a nép – ó, hol van ilyen hidegben a polgárság? -, de azért lehetünk a kezdésre vagy százan. Eljött több újságíró kollégám és a bécsi Collégium Hungaricum igazgatója, Molnár Mária is.

Balog Zoltán, a gyülekezet lelkésze, miniszter vezeti be az estet, s mutatja be a templomot, amely az 1800-as évek utolsó harmadában épült, s adott otthon nem csak a reformátusoknak, de a németajkú evangélikusoknak is.

A film után szünet, négyen ülünk ki beszélgetni Farkas Anikó egykori miniszteri kabinetfőnök moderálásával: Gera Marina, Szász Attila, Köbli Norbert és jómagam. A beszélgetés a szokásos körkérdéssel indul, próbálunk egyéni szempontokat is beleszőni mondandónkba. Aztán a közönségé a szó. Egy munkácsi születésű úr az egész élettörténetét elmeséli, de mások is próbálkoznak ezzel. Itt mondja el Mátyássy Andrea kolléganőm, hogy az ő nagyapja századosként Arhangelszkben raboskodott. Pálffy-Österreicher szedte le a vonatról, amikor végre hazajöhetett, s az ÁVÓ nyomban letartóztatta... Aztán persze Pálffyt is elérte a sorsa. Sokan a forgatás részleteiről érdeklődnek, a film fikciós története és a valóság kapcsolatáról

A miniszter megígéri, hogy hozzájárul a film kapcsán megjelent könyv újbóli kiadásához, amelybe be lenne fűzve egy DVD is. Amikor pedig már csak hárman maradunk, s a Körút felé sétálunk, visszatérek arra a kérdésre, amit már odabent, közönség előtt is érintettem. Szóvá tettem ugyanis hogy a forgatókönyv szerint a papleány Irén viszonylag könnyedén átengedi apja bibliáját Rajmundnak a cigarettagyártáshoz. Az igazi Irén – édesanyám – esetében ezt elképzelhetetlennek tartottam.

- Felfoghatjuk ezt úgy is, hogy az Úristen most más módon mentette meg egy vagy több ember életét a Szentírás segítségével – mondja elgondolkodva Balog Zoltán.

Hajnali 3-kor fölzavarom szegény Danit, megyünk a hidegben a reptérre. A gép és az utazás rendben, de Roissyból hétvégén nem jár az RER, ezért tömegjelenetek után Mitrybe buszozunk. Onnan talán indul egy vonat. Fagyos szélben fél 11-re érek be az intézetbe.

A Duna Televízióban ma este vetítik a filmet. Ma van a Kommunizmus üldözötteinek napja. Az Örök tél hivatalosan kétrészes tévéfilmként készült – mozifilmként további egyeztetést igényelt volna olyan személlyel, akinek nem akartuk a kezére adni – ezért Dobos Menyhért vezérigazgatónak külön köszönettel tartozunk, hogy végül reklámszünet és más megszakítás nélkül mehet le a film. (Szép is lett volna: Irént bedobják a bunkerba, majd jön egy intimbetét-reklám...)

Éjjel még átnézem a kulturális híreket. Hirtelen rengeteg kritika és interjú jelent meg. Az írások többsége dicséri a filmet, egy-kettő dörrént csak oda negatívumot. Egy Gyárfás Dorka nevű hölgy kifejezetten rosszindulattal áll hozzá, bár még az ő kritikájában is van megfontolandó.

2018. február 27. kedd

Délután megérkezik régi kollégám és barátom, Komor István, a Pécsi Zsolnay Örökség Kht. igazgatója, és Gyugyi László, akinek a híres Zsolnay-gyűjteményt köszönheti a város. A város, az ország, Európa és a világ. Mert amit ez az amerikai Pittsburgh-ben élő mérnök-feltaláló tett, azt joggal nevezhetjük egyedülálló művészettörténeti jótéteménynek. A Westinghouse kutatási vezetője élete során nem részvényekbe, hanem felkutatásra érdemes Zsolnay-kerámiákba fektette megtakarított pénzét, majd az egész csodálatos gyűjteményt felajánlotta Pécs városának. Két feltétellel: hogy a kollekció maradjon egyben, s hogy láthassa a nagyközönség.

De ezzel a nemes gesztussal sem ért véget műgyűjtő tevékenysége. Így fordulhatott elő, hogy két hónappal ezelőtt egy párizsi magánszemély azzal kereste meg: eladó lenne négy értékes Zsolnay-kerámia, amelyet az 1900-as párizsi világkiállításon mutattak be. Párizsból a tárgyak már nem is tértek haza, mert egy Bardaut nevű dúsgazdag férfiú vásárolta meg őket. Arról nem szól a fáma, hogyan kerültek az eladó családi gyűjteményébe.

Pista kérésére már próbáltam társfinanszírozót keresni, ugyanis kezdetben Gyugyi László csak a fele összeget vállalta volna. Miután a Magyar Nemzeti Bank csak úgy lett volna hajlandó beszállni, ha a kerámiák az Iparművészeti Múzeumba kerülnek, a gyűjtő úgy döntött: egyedül vásárolja meg a műtárgyakat. Ő a pécsi gyűjteményt szerette volna gazdagítani velük!

Pistáék elég elcsigázottan érkeznek, s ráadásul a tárgyakat vételre felkínáló Nicolas Pecheur-rel sem sikerült kapcsolatba lépniük. Mint kiderül, tévesen írták fel a telefonszámát. A lakásból felhívom az illetőt, de neki és nővérének is csak üzenetet tudok hagyni. Nemsokára visszahív, s végül átjön az intézetbe. Kicsit zakkant, jópofa filmes, mintha kicsit az alkohollal is problémái lennének. Biztos, ami biztos, még aznap átmegyünk hozzá kocsival. Nem is lakik messze: pár saroknyira az intézettől, a 6. kerületben.

A tárgyak ágyyneműbe csomagolva várják a vevőt. Pecheur úr (akinek neve halászt jelent), előbb az ágyra, majd a nappali asztalára pakolja ki a szépséges eozin tárgyakat: egy közel egy méter magas, lélegzetelállítóan szép vázát, egy női mellalakot ábrázoló szobrot, továbbá két madaras vázát. Nyomban nekiállnak megszövegezni a szerződést. Ezalatt körbejárom a tekintetem a lakáson, ami itt, Párizs kellős közepén megérhet vagy nyolcszáz millió forintot, ha nem egymilliárdot. A benne lévő műkincsek ennek többszörösét. Márkás festmények, szobrok, bútorok minden szobában. Szép örökséget hagytak Nicolas barátunkra, az biztos. A házát szeretné felújítani Dél-Franciaországban, s mint elárulja, a műtárgyakat aukcióra fogják vinni örökös társaival.

A tárgyak biztonságba helyezése után hármasan elmegyünk vacsorázni a szokásos vendéglőbe. Szóba kerül Amerika politikája, a mesterséges intelligencia és hasonlók. A kutatás-fejlesztésben megőszült Gyugyi úr szerint hamarosan csak a legképzettebbeknek és a legprimitívebbeknek lesz munkájuk, a robotizáció mindent felfal. Ő csak tudja: hetvennyolc találmányát valósították meg az Egyesült Államokban...

Február 28. szerda

Komor Pisták ma indulnak vissza egy furgonnal. Nálunk reggeliznek, aztán bepakolunk. A tárgyakat illetően semmit sem bíznak a véletlenre. Bombabiztos ládákkal készültek a nagy útra, a legprofibb múzeológus sem találna kivetni valót csomagolástechnikájukban.

Ébéd után Sujánszky Jenőhöz vagyunk hivatalosak. Hiába kértem, hogy ne készüljön semmivel, legalább huszonöt szendvicset hoz elő, aztán édességet. A szokásos témát ragozzuk két órán keresztül: Diadalív... De hát mi más is éltetné?

Március 1. csütörtök

Köhögéssel, náthával köszöntött be a tavasz. Nem vagyok meglepve, már a repülőn éreztem, hogy az arcüregemben valami nem stimmel. A napot átvészelem valahogy. A ház szinte üres, így én is fönnmaradhatok a szobában. Azért a levelezésemet próbálom intézni.

Március 2. péntek

Tombol bennem az influenza. Délelőtt mégis le kell mennem Boulenguez úrral találkozni. Ő a rendőregyesület elnöke, utazást szerveznek Magyarországra, ehhez kérne egy előzetes kulturális előadást április végén. Meg persze egy kis tokaji borkóstolót. Jó elképzelés. Legközelebb kifagगतom, miért éppen Magyarországot választották. Közöttük egyetlen emigráns magyar sincs, csak nyugdíjas francia rendőrök. Ők hogyhogy nem félnek a diktatúrától?

Március 5. hétfő

N chéz hétvége után ma dolgozom először. A követségi értekezletet azért kihagyom, ahhoz még erőt kell gyűjtenem. Száraz köhögés is kezdődött, erősen húz az ágy. Különben is, gazdaságisunkkal – aki szintén elég kutyául van – egy csomó dolgot el kell intéznünk. Este a divattörténeti előadásra sem megyek le, csak pár fotó erejéig.

Délután megérkezik minisztériumi főosztályvezetőnk távirata, amely lényegében egy nagy dicséret a tavalyi beszámolónkkal kapcsolatban. „Minden remek, csak így tovább”.

Március 8. csütörtök

T iszteletbeli konzulok találkozója a követségen. Most már tizen vannak. Az előadásokat az előtérben tartjuk meg, sikert aratok kulturális felajánlásaimmal. Prudhon úr nyíltan megfogalmazza: évek óta erre várnak, hogy a PMI konkrétan segítse őket. Unalmas expozék után nagy ebéd. Vasarely és Mester Parajd között ülök. Két kedves, barátságos ember, merőben eltérő életutakkal. A végén már nagyon fáradt vagyok. Szakadó esőben a Champs-Élysées-n haza.

Március 10. szombat.

T avaszias meleg, sétálunk egyet a Luxemburg-kertben, majd a Lilas-ban egy kávé. Még mindig nem vagyok topon.

Március 11. vasárnap.

G yönyörű tavaszias idő. Délelőtt a Misszióban mise és 48-as megemlékezés. Mindkettő egy katasztrófa. Egy zavarban lévő fiatal szakállas plébános misézik a felvidéki Kürt községből. Gyenge paródiája a normális papi szolgáltatnak. Prédikációja harmatgyenge, néha percekig ül némán a székén, a hívek találgatják, rosszul van-e vagy elmélkedik, esetleg elfelejtette a liturgiát.

Ünnepi beszéd gyanánt Léh Tibor „érdekességeket” mesél, amelyeket „nemrég olvasott”. Ilyeneket, hogy a kivégzett tábornokok, főtisztek között alig volt magyar, s hogy Petőfi sírját soha nem találták meg. „Állítólag deportálták az oroszok, sok történész állítja ezt...” Úgy adja elő, mint újdonságot. És

hogy Kossuth nem Törökországba menekült, hanem Bulgáriába. „Megnéztem a térképen, és az a város Bulgária!” – fedezi fel lelkesen Sument. (Évtizedek óta Debrecen bolgár testvérvárosa...)

A műsorban fellép Ábrahám Judit két szép moldvai népdallal, három kisgyerek, Varga Kata a János vitéz előadásával, és a Hadady-Gódeny duó. Maradunk ebédre is. Tibor közben meghallotta, hogy az Alcyonban én éppen Petőfi-ről beszéltem, s a részletek iránt érdeklődik.

Délután koszorúzás a Montparnasse-temetőben Teleki Blanka sírjánál. A részvétel minden várakozást alulmúl. A nagyköveti páron kívül Sz. Nagy Csabák vannak ott, Pálvolgyi Balázs és mi, Pannival.

Március 13. kedd

Elkezdődött a foradalmi nagyhét. (Az idei kerek évforduló: százhetven éve történt, ami történt Pesten és Budán.) Este ünnepi fogadás az OECD központjának otthont adó kastélyban. A kezdés előtt pár perccel talán huszan-harmincan lézengünk a nagyteremben. A többség a képviseleten dolgozik, a követségről rajtunk kívül még Varga Zoltánék vannak itt. Cséfalvay fogad a feleségével, nagyon szívélyesek. Aztán dühöng a pincérek lustasága miatt. A Dumakavics van jelen a legnagyobb létszámban, ezek a hölgyek szeretik az ilyen kivonulós eseményeket. Végül lehetünk vagy hatvanan, amikor Cséfalvay kiváló angolsággal köszöntőt mond. Az ünnepi műsorban két fiatal magyar muzsikusz adja elő Kodály hegedű-gordonka szvitjét.

Március 14. szerda

Este fogadás a követségen. Irtóztató tömeg, legalább száznyolcvan lehetnek azokban a kis helyiségekben. Összefutok Soutou professzorral, aki őszre nagy első világháborús konferenciát szervez nálunk. Kiselőadást tart a háború végéről, igazi professzorosan. Szerinte a Monarchia és ezzel Magyarország sorsa nem Trianonban, hanem már 1918 elején eldőlt, amikor Czerny, a közös külügyminiszter hazudott Clémenceau-nak. A Tigris ezt soha nem tudta megbocsátani. „*Ma természetes, hogy a külügyérek hazudnak, de a századelőn ez nem volt szokás*” – mondja Soutou. Nagyon érdekes lesz ez a konferencia, az biztos.

Aztán beszélgetek egy mézforgalmazóval, aki minőségi magyar akácmézzel kereskedik több mázsás tételben. És beszélgetek egy orosz hölgygel is, egy bizonyos Madame Vavrovicsovával. Ő is valami kereskedő. És beszélgetek egy borostás emberrel, bizonyos Hubert de Roquemaurel-Galitzine-nel is,

aki exkluzív utazásokat szervez egyebek között Magyarországra. És hosszasan beszélgetünk Jean-Baptiste Tivolle-al, a nord-pas-de-calais-i FRAC elnökével, ami egy dunquerque-i nagy múzeum. Magyar kiállítást szeretne. Ott helyben összeismertetem Baranyai Judittal, talán egyszer lesz módunk közösködni velük.

Tíz óra felé érünk vissza, de még a Zengő-együtttest is meg kell várnom. Nehezen találunk helyet a mikrobuszuknak, így megint jóval éjfél után kerülök ágyba.

Március 15. csütörtök

Másnap korán a reptérre Dian Viktóriáért. Ő felel a minisztérium könyves programjaiért, mint a Publishing Hungary vezetője. Sokáig a Móra Kiadó szerkesztője volt. Kedves, segítőkész kollégaként ismertem meg. A Párizsi Könyvszalonn magyar pavilonjának munkáját segíti majd. Mert, hogy néhány évi kihagyás után végre erre a hatalmas mustrára is beneveztünk.

Viszonylag könnyen bejutunk a városba. Viktóriát leteszem a szállásán, aztán a követségen megpakolom az autót asztalokkal. A PMI az ünnep miatt zárva, egyedül rakodok ki, a többiek a könyvszalonn pavilonját csinosítják, vagy az esti műsort és fogadást készítik elő. Délután próba a Zengővel, este ünnepség. Lehetnek vagy száztízen, plusz az énekkar. A Himnusszal kezdünk, aztán a nagykövet úr méltatja az esemény jelentőségét. Csapó Csaba történész a fumei úti nemzeti sírkert honvédhőseinek emlékhelyeit mutatja be. Énekkarunk is előadja ünnepi repertoárját. Meglepetésként karnagyunk operaénekes fia, Yanis Benabdallah elénekli a Hazám, hazámat. Csodás bel canto, dübörgő tapsvihár, akár mehetnénk is haza. De még messze nincs vége az estnek: a Zengő-együtttes ad pergő ritmusú népzenei műsort. A táncos fiú majdnem szétrúgja a színpadot. A Kossuth-nótára Lajos engem is felhív a színpadra hegedülni, így sütkérezem egy kicsit a sikerben.

A fogadás a szokásos. Néhányan mintha az életükért harcolnának, úgy állnak sorba háromszor-négyszer repetáért. Szegény lányaink meg is kapják tőlük a magukét, ha nem adnak nekik. A nagykövet nem várja ki a tülekedést, elmegy. Csapó Csaba is éhen marad, de azért beszáll a munkálatokba. A konyhában igyekszünk érte kárpótolni. Szemmel láthatóan élvezi a kolléganők társaságát, s ez kölcsönös, mert magas, fess fickó. Ott, a mosogatópultnál nagy vitába keveredünk vele hármasban, Leh Tibor ügyvéddel. A téma: Petőfi halála. Csaba természetesen Hermann Róbert és a hivatalos történetírás álláspontját védi. Tibor totál felkészületlen. Valamit hallott az ügyről harangozni, s most felszínes ismereteit ismételve.

Csapó a nemzeti sírkertben dolgozik. Ez azért érdekes, mert köztudomású, hogy a vitát azonnal eldönthetné, ha felbontanák Hríúz Mária sírját, és összevetnék DNS-ét a Morvai-expedíció által kiásott csontokban találtakkal. Csapó szerint a tudós szakma nyitott a kutatásra, de csak „meggyőző bizonyíték” hatására engednék meg a Petőfi-család sírjának felbontását. S mi lenne a meggyőző bizonyíték? Gondolom, Petőfi videóüzenete.

Kint a hallban beszélgetek a migrációról egy színesbőrű törzsvendégünkkel. A magyar kormány bevándorláspolitikáját dicséri, ő, aki martinique-i vagy ceyloni...

Egy indiai hölgy hegedűsnek ajánlkozik: Philomena Raymond, akinek névjegyen egy lótuszvirágon kívül semmi nem utal hivatására.

Március 16. péntek

Nálunk munkanap, bár Pesten mindenki hosszúhétvégézik. Megjegyzem, a követségen is. Este Perényi Miklósért megyek a reptérre. Iszonyatos dugó a Bercynél, el is terelik a forgalmat, szerencsére egy gyors útvonalra a Porte d'Orée felé, így időben kiérek.

Szerény, halkszavú, rokonszenves úriember Perényi Miklós, pedig a mögötte álló szakmai életút akár indokolhatná is, hogy sztárallórei legyenek. A gordonkaművészet egyik élő legendája. A kijáratnál egyedül kézipoggyászából ad át egy kisbőröndöt, a csellót megszokott mozdulattal a hátára billenti. Hetven éves múlt! Összeszedjük még Totth Benedek íróit is, a Párizsi Könyvszalon egyik magyar vendégét, aki egy másik géppel jön. Így hármasan araszolunk aztán a belváros felé. Totth is nagyon kedvező benyomást tesz rám. *Holtverseny* című regénye igencsak durva és trágár, de hát ez „csak” irodalom... Ő? Maga az udvariasság és a kellem.

Március 17. szombat

Délelőtt a könyvvásáron. A Porte de Versailles hatalmas kiállítócsarnokában gyönyör vár a könyvbarátokra. Ügyes kis pavilon a miénk, de nehéz észrevenni a hivalkodó tunéziai és ukrán mellett. Pálvölgyi Balázs és Orbán Gábor tartja a frontot, aztán hamarosan megérkezik Dian Viktória is. Egyes francia kiadóknál tömegek állnak sorba dedikálásért. Jó érzés lehet az írónak... – nézek feléjük irigyen. A vásár idei díszvendége Oroszország. Nem messze tőlünk emelkedik látványos standjuk. Meglepve látom, hogy rengeteg cirill betűs köny-

vet állítottak ki. Valószínűleg mi nem sokra mennénk magyar nyelvű kiadványokkal, de úgy látszik, ők számítanak a népes orosz diaszpóra érdeklődésére is.

Metróval jövünk vissza, hideg, szakadó esőben.

Amúgy Gerzsenyi Bea nagy napja ez. Rendezésében mégis létrejött egy dramatizált irodalmi est, kiegészítve Perényi szőlőkoncertjével. Kezdetben kényszerházasságnak tűnt, mert a Publishing Hungary csak így finanszírozta Perényi Miklós meghívását, de a végeredmény nagyon színvonalas lett. Bea a terem közepére állította be a színpadot, amelyet a közönség amfiteátrumszerűen vesz körbe. Perényit egyetlen reflektor világítja meg, amikor játszik, aztán a színészek, Cécile Durand és Alexandre Jazédé dramatizálva mondják fel Tolnai Ottó, Bodor Ádám, Borbély Szilárd franciára fordított verseit, valamint regényrészleteket Totth Benedek regényéből. Utóbbi szövegénél még a víz is fröcsög a színpadon. A rendező instrukciói szerint Perényi Miklós tíz-tizenöt perces szereplései után lejöhetne a színpadról, de nagy-nagy művészi alázattal úgy dönt: ő is ott marad, csak a fény vándorol el róla a színészekre. Ezáltal szerves részévé válik a produkciónak, mint *A Zenész*... Ő, aki egymaga meg tudná tölteni a Salle Gaveau-t, vállalja ezt a művészi kompromisszumot. A mai napig hálás vagyok érte.

Természetesen nagy-nagy siker. Előadás után a harmadik emeleti könyvtárszobában gyűlünk össze vagy tucatnyian: Bodor, Tolnai Ottó feleségül, Hász Róbert, Totth, a színészek, Perényi, Gerzsenyi Bea, Pálvölgyiék, Baranyai Judit, Dian Viki. Az öregek remekül bírják. Tolnaiékkal főlevenítetjük a vajdasági ismerősöket, Bodorékkal az erdélyieket. Jót beszélgetek Jazédéval is. A családjában vannak németek, még hozzá lutheránusok. Ő maga is evangélikus lelkész katolikus fia. Érdeklődő, kíváncsi fiatalember, persze halvány sejtelve sincs a közép-európai történelemről. Mindenre rácsodálkozik. Fél kettő után oszlik fel a társaság.

Március 18. vasárnap

Reggel Perényi Miklóst viszem ki a reptérre, s mindjárt maradok is, mert Érkeznek a debreceni Vojtina bábosai és a MODEM munkatársai. Kellemes társaság. Szerencsére nincs forgalom, hamar beérünk. Aztán az egész délután elmegy a heti jelentéssel.

Március 19. hétfő

Követségi értekezlet, a szokásos késésekkel.

Este a Könyvszalón záróeseménye nagytermünkben a négy íróval, sajnógyér részvétellel. A hétfő Párizsban elátkozott nap. Francesca Isidori, a kérdező is fáradt, indiszponált.

Aztán ismét késő éjszakáig ülünk a hallban, s váltjuk meg a világot. Itt van „Jozef Nagi”, a híres vajdasági származású balettművész is. Elmeséli, hogyan épített Magyarokányság gólyafészket együtt a madarakkal. Mikor látta, hogy van érdeklődés gólyailag a kéménye iránt, csináltatott rá egy vasabroncsot és elhelyezett rá néhány gallyat. De az első évben nem épült meg fészkek. Aztán a következő tavasszal egy pár szállt le a kéményre. József fölhalmozott egy csomó gallyat az udvarán, aztán beöltözött gólyának és táncsal próbált kedvet csinálni a párnak a fészkekrakáshoz. Ez végül sikerült is: azóta mindig van gólya a fészkekben.

Sokat beszélgetek Bodor Ádámval is, s a könyvét dedikáltatom.

Összességében fárasztó, de igen tartalmas, szép este. Az élet adománya, hogy részem lehetett benne.

Március 21. szerda

Blattner Géza emlékkiállítását nyitjuk meg este. A huszadik század egyik legjelentősebb bábművésze volt. Debrecenben született, de pályája Párizsban teljesedett ki, ahol 1925 óta élt. Arc-en-Ciel nevű bábszínháza a marionett újító műhelyévé vált. Maga a bemutatott anyag is rendkívül gazdag és színvonalas. Hat magyarországi műhely és közgyűjtemény bocsátotta a kurátor, Kónya Ábel rendelkezésére. Ő mondja a megnyitót is, eléggé hosszúra nyújtott beszédben, amit Judit tolmácsol. (Eljött Blattner lánya is, hatvan körüli rokon-szenves hölgy.)

Van még egy másik rendezvényünk is mára: az *Isten hozta őrnagy úr* című Fábri-film levetítése. Telt ház, pedig az elmúlt évtizedekben biztosan tucat-szor vetítették már elődeim. Szerintem zseniális film, csodálatos alakításokkal, ezért is lep meg, hogy a vetítés után egy magyar-francia hölgy kifejti: a remek színészi játék ellenére neki nem tetszett, mert „nem szólt semmiről, nem volt semmi mondanivalója”... Hát mit nézett ez az asszony? Nem vagyok egy Ör-kény-rajongó, de ennek a műnek legalább három síkon van nagyon komoly mondanivalója. Ráadásul egyik törzsvendégünkre hivatkozik, egy virtigli franciára, hogy „neki sem tetszett”. Halvány gőzük sincs Közép-Kelet-Európáról.

Március 22. csütörtök.

Altalános sztrájkra ébred az ország, de mégsem akkorára, mint amekkorának hirdették. A metró és az RER is közlekedik, persze jónéhány kollégánk késik, illetve eleve be sem jön. Bodorék és a bábosok rendben el tudtak menni.

Dél előtt Maróti Orsolyával telefonálok az ELTE francia lektori státuszáról. A francia kormány meg akarja szüntetni ezt a posztot. Az egyetemi tanszék vezetője kikottyantja, hogy a budapesti francia követség több pénzt ad a Magyarországi Franciatanárok Egyesületének, mint az ELTÉ-nek, mert az előbbiek részt vettek a kockásinges pedagógustüntetésen. Hogy ez miért lenne jó pont a francia követség szemében, arról nem szól a fáma.

Este Tintoretto-konferencia a nagyteremben, abból az alkalomból, hogy most az ő képei láthatók partnerünknel, a Luxemburg Múzeumban. Három szakember elemzi festményeit. Rendkívül érdekes előadások. Tényleg, micsoda döbbenetes évszázada volt ez Itáliának!

Március 23. péntek

Este Fériel Kaddour zongorahangversenye, Etelka szervezésében. Szép és tehetséges nő. A zongorajáték karrierjének csak egyik része, mellette a zenetudományok kutatója is. A teremben százan, ha lehetnek, de Etelka most nem panaszkodik. Halk szavú, mondhatni diszkrét koncert. Barokk franciák, Chopin, Liszt, Schuman. Zsongító zene. Eljött a lány apja is: Hédi Kaddour Goncourt-díjas író.

Dél-Franciaországban, Trèbes-ben merénylet. Egy marokkói fickó úgy szerzett autót, hogy rálőtt az utasra és a sofőrre, előbbi meghalt. Aztán rohamrendőrökre lőtt rá Carcassonne-ban, az egyik a vállán sérült. Végül egy szupermarketben lőtte fejbe a hentest, többeket megsebesített pisztollyal, majd tűszokat ejtett. Egy csendőralezredes vállalkozott cseretűsznak. Szegény, ő húzta a végén a rövidebbet: amikor a terrorelhárítók megrohamozták az épületet, az arab – huszonhat éves marokkói – halálosan megsebesítette. Egész Franciaország az alezredes hőstettéről beszél. Negyvennégy éves, képzett, fiatal főtiszt volt, valóban hős. Az arabnak már volt figyelési dossziéja „kisebb bűncselekmények” miatt. Azt is tudták róla, hogy szalafista honlapokat látogat, de, úgymond, nem látták benne a konkrét radikalizáció veszélyét. Hát persze... A végén aztán csak sikerült meggyőznie a kétkedőket.

Március 24. szombat

Nyugodt pihenőnap, hosszú ideje az első. Délután gyalog a Decathlonba, Panninak veszünk bakancsot és a biciklijére kosarat. Fáradt vagyok, de enyhe az idő, muszáj kipróbálni a bringát. Megyek egy órát a szokásos körön a 14. kerületben. Magam is meglepődöm, hogy a téli kihagyás után mennyire nem fáradtam el. Éjjel óráátállítás.

Március 25. vasárnap

Konrad Lorenzet (*A civilizált emberiség hét főbűne*) és Bodor Ádámot olvasom (*Sinistra körzet*), mindkettő nagyon érdekes. Épp ideje volt már olvasni őket. Remélem, nyugdíjban több időm lesz erre, csak le tudjam paszszolni az internetet! Bodornak egészen különös a stílusa; kicsit csapongó a szerkesztése, de követhető, s ez teszi sejtelmessé egyben.

Délután Pannival biciklitúra a Szajna-parton a Bir-Hakeim-ig, majd az Invalidusok felé vissza. A Mars-mezőn még egy sör és egy gichet is belefér.

Március 26. hétfő

Egy szép gondolat megvalósulása: Gődény Márta zongora- és Hadady László oboaművész kezdeményezésére jótékonysági hangverseny a Katolikus Misszió javára. Bár a hétfő este nem ideális időpont egy intézeti rendezvény számára, csaknem nyolcvan fizető néző ül be a koncertre. Az említetteken kívül Clélia Goldings fagottművész és Jens Mac Manama kürtös alkot kvartettet. „Meglepetésvendégként” a Misszióban ministráns gyerekként megismert Süveg Andris szaxofonozik Gődény Márta zongorakíséretével.

Március 27-28. kedd-szerda

Másfél nap Saint-Malón. A szentesi és a pesti Kölcsey gimnázium vesz részt egy ottani diákszínházi fesztiválon. Erre hívták meg a nagykövetet, s ő engem delegált, miután megírtam neki, hogy fontos lenne a részvételünk. Reggel indulunk szakadó esőben, fél 11-kor már megis érkezünk az A11-esen. Ibis szálló, ebéd, aztán a szentesiek *Döm-dő-dönjére* ülünk be. Előtte a nantes-i török főkonzult és engem felhívna a színpadra megköszönni a jelenlétünket. Állunk és mosolygunk, mint a bazári majmok.

A produkció sajnos gyenge, iskolás színvonalú. A franciák egy környezetvédelmi paródiát mutatnak be zseniálisan, az újvidékiek *A kopasz énekesnő* ropant unalmasan. Este viszont a Kölcsény nagyon jó a *Pál utcai fiúkkal*. Kár, hogy az előadáshoz szükséges videó rakoncátlanokodik közben. Az alpolgármesternő mellett ülünk, kedves, kellemes idősebb hölgy. Neki is tetszik az előadás. A taps elültével beszaladok az öltözőbe gratulálni, aztán a friss tengeri szélben hazasétálunk. Másnap is elég rossz az idő. Megcélazzuk a Mont St. Michelt, de éppen, amikor leparkolnánk, trópusi eső szakad ránk. Caen-ban ebédelünk egy olasz étteremben, aztán irány Párizs. Este még meghallgathatom az intézetben Csáky Veronika angol nyelvű előadását a magyar régészeti emlékek genetikai vizsgálatáról.

Március 29. nagycsütörtök

Délelőtt francia kisiskolások látogatják meg az intézetet. Aztán Tóth Ferenc hadtörténész ül be hozzám egy órácskára, de már az ajtó előtt várakozik Kubassek János, az érdi földrajzi múzeum igazgatója is. Hozott vagy hat könyvet, köztük egy érdi színvonalas málenkij robot összeállítást. Sokat utazott Ázsiában, egyebek között Tajvanon, amiről nagy könyvet is írt.

Április 1. Húsvét vasárnap

Mise a Katolikus Misszióban. Talán tíz megszokott arc, a többség újnak tűnik, köztük fiatal népes családok is. Egy pirospozsgás, kövérkés szegedi plébános celebrálja a misét; szentbeszéde halványan szellemes néha, összességében azonban mérsékelt intellektuális élmény. Az ebédnél Léh Tibor elmondja, hogy hamarosan négy, a saját családját futtató cigányt megy védeni Nizzába. Állítólag vajszlóiak. Az ottani polgármester hivatalos levélben közli a bírósággal, hogy a falu díszei amúgy rendes emberek. (N.B. a család két férfitagja a saját feleségét bocsátotta áruba...)

Délután a reformátusoknál Móricz Árpád szabadkai tiszteletes hirdet ígét. Markáns, jóarcú középkorú pap, jóval színvonalasabban prédikál, mint délelőtti szegedi kollégája. Sokan vannak, pótszékeket kell behozni. Heddad asszony majdnem elfelejti az adománygyűjtést, ilyen sem volt még. A Miatyánk után sebtében pótolja.

Új organista van, mert a raktárszobából eltűnt a magyarok szintetizátora, és a kántorleány nem vállalta a harmóniumot. Ez a francia fiú viszont profi, ráadásul tisztelettudó és szerény. A végén beszélgetünk, bemutat egy ismeretlen

funkciót a Gibert-harmóniumon: egy kallantyú elmozdításával az egész billentyűzetet el lehet csúsztatni fölfelé és lefelé, így nem a kottán, hanem magán a hangszeren végezhető el a transzponálás!

A szeretetvendégség után hazahozom a tiszteletes urat, de előtte teszünk egy kört a Diadalív felé. Most van először Párizsban, el van ragadtatva.

Április 2. hétfő

Dani kérésére meghívtam Kubassek igazgató urat az irodámba. Délután 4-től este 8-ig beszélgetünk. Színes, szórakoztató mesélő, tele élményekkel. Bátorítja Danit, hogy menjen Tajvanra, riportötleteket ad más országokba is. Vajaskenyeres világutazó, de ez a szenvedélye, így sok helyre eljutott.

Április 3. kedd

Gara György látogat meg délután. Mondhatnám, ha Mohamed nem megy a hegyhez, a hegy megy Mohamedhez. Gara nagy név, nagy rendezvény-szervező, számtalan jelentős művészeti esemény fűződik a nevéhez a Théâtre de la Ville-ben. Valószínűleg nekem illett volna őt becserkésznem, de az volt a híre, hogy semmi kapcsolatot nem tart a PMI-vel. Nem is értem, mi lelte hirtelen. Egy jövő évi Várdai-koncert közös lebonyolítását jött előkészíteni. Lehet, hogy jó benyomást tettem rá, mert másnap levélben köszöni meg a barátságos fogadtatást.

Este a St.Eustache-ban francia-német-magyar ifjúsági zenekari koncert.

Április 4. szerda

Délelőtt az őszi 1. világháborús konferencia előkészítése Henri Soutou és Henri Peter professzorokkal, valamint a hihetetlenül bőbeszédű Broquet úrral. Soutou professzor szokása szerint kiselőadást tart, ami akár még érdekes is lehetne, ha nem rúgózna állandóan egyes részletkérdéseken. A konferenciát 1917-18-ra szűkítik le, a nyugaton zajló békepuhatolózásokra és a Vatikán szerepére. Számítanak magyar előadóra is, továbbá egy igazi Habsburg részvételére.

Este Klaniczay Gábor tart előadás a középkori Magyarország dominikánus női szentjeiről, Margitról és Ilonáról. A téma speciális voltára tekintettel a 3. emeleten rendezzük meg, ahol már tizenhét érdeklődő is tömegnek számít.

Április 5. csütörtök

Klaniczay ezúttal a Sorbonne Serpente utcai épületében tart előadást ugyanarról. Eljött nagykövetünk is, mint Klaniczay régi ismerőse, és brilliánsan intelligens bevezetőt mond, természetesen papír nélkül. Az utána következő franciák mind olvassák szövegüket, messze nem olyan választékos stílusban, mint Károlyi.

Klaniczay Gábor apja, Tibor, nagynevű filológus akadémikus volt, így *von Haus aus* hozta magával műveltségét. Ő maga elismert középkoros történész, tavaly Moszkvában megkapta a Nemzetközi Történész Egyesület éves díját. Ezt a mostani előadást is az egyesület francia bizottsága szervezte, amelynek elnöke Dominique Barjot, a Sorbonne emeritus professzora, főtítkára Catherine Horel Közép-Európa szakértő. Utóbbi gyakori vendégelőadó nálunk is, nemrég írt kitűnő könyvet Horthyról. Jól beszél a régió nyelveit, köztük a magyart.

Már az előadás bevezetőjében odaszúr néhány gusztustalan fricskát egy Einstein-frizurás fazon a magyar politikai vezetésnek a CEU kapcsán. Hogy kerül a csizma az asztalra? Szent Margithoz Orbán Viktor? Nyilván Klaniczay anyagyetemének „elüldözése” kapcsán. Egy vehemensebb nagykövet vagy kultúr-tanácsos most vagy bekiáltana, vagy csörtetve kivonulva, de Károlyival mindketten úgy látjuk: egy bevezető néhány idéetlen mondata miatt kiváltott botrány éppen azokat az előítéleteket erősítené föl, amelyekkel vádolnak bennünket. Sajnos, Klaniczay nem ennyire diplomatikus. Miközben előadásai alapján piarista vagy bencés paptanárnak gondolnánk, nézetei az SZDSZ fő ideológusai mellé helyezik őt. A Sorbonne főépületében tartott kis fogadáson például már buzgón szekundál a bongyorhajúnak, amikor annak a CEU-val kapcsolatos téveszméit próbáljuk eloszlatni.

Április 7. péntek

Hogy szalad az idő! Mintha tegnap rendeztük volna meg baráti társaságunk díjátadóját, máris elérkezett az újabb ünnepi alkalom. Emlékeztetőül: az AAIH azoknak adományozza a Prix Hungarica díjat, akik jelentős publikációval gazdagítják a magyar-francia kapcsolatok történetét. Az idei nyertes egy világító szőke, rövid hajú doktorandusz, az anyai ágon magyar származású Julia Arikan Bavouzet. Díjnyertes dolgozatának témája: a dualizmus korának miniszteri adminisztrációja, amely francia mintára szerveződött meg. Itt büszkélkedik édesanyja is, aki szépen megőrizte anyanyelvét.

Levezetésképpen séta Danival a Montparnasse környékén. A rue de Gai-té-ben egy kis pastis, tapasz, sör.

Április 8. vasárnap

Odahaza választ az ország, és szavazunk mi is a konzulátus épületében. A hangulat nyugodt, már-már majálist idéző.

Április 9. hétfő

Dél előtt diplomataértekezlet. Mindenki azt találgatja, miért nem gratulált még Macron Orbán Viktornak. Mindenesetre a franciáktól szokatlan, s nyilván célzatos udvariatlanság. Bejelentik, hogy a Quai-d'Orsay új nagykövetet küld Budapestre egy tapasztalt diplomata hölgy személyében. (Eric Fournier-t – akivel náthás állapotában a kinevezéseink idején találkoztam Fehérvárcsurgón – egy Orbán-pártinak tekintett nyilatkozata miatt idő előtt hazahívták.)

Értekezlet után ebédelünk Baranyai Judittal, majd kitüntetésátadás Szabó Katalin romániai tornászbajnok franciaországi lakosnak, és Jean-Philippe Hérítier svájci-francia zeneszerzőnek, Bozsik Yvette háziszzerzőjének. Utóbbit nekem kell laudálnom a pesti felkészítő matéria alapján. Hazudnék, ha azt állítanám, hogy az alkalomhoz illő öltözékben jelent meg...

A kíséretében itt van viszont Iványi Marcell – Bozsik Yvette producere –, az 1996-ban Cannes-ban Aranypálmával díjazott *Szél* című rövidfilm alkotója. Ha valaki nem látta volna: Lucien Hervé *Három nő* című fotójának ihletésére készítette Iványi ezt a vizsgafilmet, ami lényegében egy hatperces lassú, drámai körsvenk. Mind az ötlet, mind a megvalósítás zseniális. Jót beszélgetünk a régi Duna Televízióról, főleglegve néhány kedves közös ismerőst, köztük Durst Györgyöt, akkori mentorát, a Duna Műhely atyamesterét. Meglep, amikor elárulja, hogy Kassai Józsefnél lovasíjászatot is tanult.

Délután – már az intézetben – Sarkadi Bence marionettes tart rövidke műsort a gyerekeknek. Tehetséges és ügyes bábművész. Kis magyarjaink csalódottan veszik tudomásul, hogy félóra múlva összekol és elköszön.

Este a Deux Magot-ban – J-Y. Clément meghívására – egy könyves díj átadására és minikoncertre megyek. A szerző egy szovjet-orosz zeneszerzőről írta állítólag jó könyvét, a *Cadence secret*-t, amely a France Culture díját nyerte el.

Elalvás előtt Macron tegnapi előtti beszédébe kezdek bele, amit egy katolikus püspöki konferencián mondott, s amelyben meglepő módon – már-már a laicitás erős francia korlátait feszegetve – együttműködést ajánl az állam és a katolikus egyház között. Cserébe némi erkölcsi támogatást kér, például a klímaváltozás elleni küzdelemben.

Április 10. kedd

Sép megemlékezés Rév Líviáról, aki március 28-án ment el örökre, életének százkettedik évében. Testét a „tudománynak” ajánlotta fel, így a család temetést nem rendez. Az intézeti megemlékezés hivatott pótolni a szertartást. Ifjabbik lánya, Beatrice, remekül megszervezett mindent. Eljöttek vagy nyolcvan, még Svájból és Angliából is, köztük kedves tanítványa, Krausz Adrienn zongoraművész. Őt huszonöt éve láttam utoljára. Akkoriban visszatérő vendége volt az intézetnek. Mondok pár bevezető szót, aztán a nagykövet emlékezik elegánsan, személyes történetekkel megtűzdelve beszédét. Végül többen a gyászoló közönség soraiból elevenítik fel Livia nénivel kapcsolatos emlékeiket. Sok-sok fotó és néhány rövid videó pereg le a vásznon, aztán egy hosszabb portréfilm. Ezt már kevesen nézik végig, pedig igen érdekes. Végezetül Gyenis Kati enni-innivalója mellett a hallban éjfélig beszélgetés, afféle halotti tor.

Április 11. szerda

Anapot mindenfajta adminisztratív bonyodalmak közepette a Cochin Kórházban töltöm. S még mi szidjuk a magyar egészségügyi bürokráciát! Csak azért nem dúlom fel magam jobban, mert ennek a kórháznak végül is csak halálával tartozom: itt mentették meg az életemet.

Este egy nagyon elvarázsoltnak indult, de aztán érdekesnek bizonyult előadás részesei lehetünk: Stachó László muzikológus és Ester Pineda zongoraművész beszél a zenészek agyi és lelki működéséről. Előadásuk címe: *A hangszeres zeneoktatás optimalizálása kognitív módszerekkel*. Az érdekes az, hogy egymástól független kutatásaik alapján jöttek rá bizonyos törvényszerűségekre. Nevezetesen, hogy a zeneoktatásban felhasználhatók a modern agykutatás és pszichológia eredményei. A közönség bevonásával példákon keresztül szemléltetik egy-egy dallam elsajátításának és kifejező előadásának újszerű formáit. Tudom, ez így nagyon elvarázsoltnak hangzik, de itt és most meggyőzően hat.

Április 12. csütörtök

Délelőtt felszól valaki a földszintről, hogy valami akció van a kinti szobor körül. Lemegyek, s legalább hat-hét fotós, videós fényképezi a bronznőt, ami mellé egy fehér edény és egy tábla van helyezve az Űdvhadsereg emblémájával, s olyan szöveggel, hogy minden utcán éjszakázónak joga van egy kávéra.

Kérdezem az egyik fotóst, mi történik itt, de rám se hederít, mire fölemelem a hangom: „*Itt mindenki süketnéma*”? Erre odalép hozzám egy fiatalabb nő és zavartan elkezd magyarázkodni, hogy ők az Üdvhadsereg és reggelit készítenek elő csövesek számára, arra kellene ez a hírverés. De sem a tévében, sem az interneten nem fogunk szerepelni. Aztán odahívja az Armée de Salut kommunikációs igazgatóját is, aki bizonygatja, hogy semmi politikai tartalma nincs az akciónak, s ilyen szándékuk nincs az intézettel sem. Kifejezem nemtetszésemet, hogy nem szóltak előre, s garanciát kérek arra, hogy valóban nem szerepelünk majd a sajtóban és kereskedelmi célokra sem használják fel a fotót. Esküdöznek, hogy így lesz. Mindenesetre távozásuk után gondosan otthagyják a táblát, nekünk kell eltakarítanunk.

Április 13. péntek

Neki kell állnom lerövidíteni Saly Noémi budapesti videóját a rendőr egyesület jövő heti előadására. Déli egykor a Saint-Sulpice-ben a szombathelyi Savaria Kórus ad koncertet nagyjából négyünknek. Értekezlet után pedig Stachó László vázolja további terveit az irodámban.

Este a pesti zsidó humorról értekezik hetven ember előtt Bíró Ádám író, Guillaume Metayer és Karády Viktor akadémikus, a CNRS, vagyis a francia Nemzeti Tudományos Kutatóközpont volt kutatási igazgatója. Kifejezetten érdekes, és a témának megfelelően ráadásul szórakoztató beszélgetés. A végén Bíró melegen köszöni a lehetőséget, aztán egy francia férfi lép oda hozzám: nagyon meg van lepve, hogy egy magyar állami kulturális intézetben ilyen nyíltan lehetett beszélni erről a „zsidós” témáról. Csodálkozásomra tovább erősködik, hogy ez egyáltalán nem szokványos, és hogy egyébként is milyen jó az intézet programja, stb. stb. Nem tiltakozom tovább... Szót váltok még Jean-Luc Souléval, a budapesti Francia Intézet egykori igazgatójával, s egy hölgygel is, aki szintén azt méltatja, hogy a magyar szépirodalomban nincsenek antiszemita művek. Szemben például a franciával, oroszsal, lengyelrel – teszi hozzá.

Itt volt Forrai Eszter is. Holnap lesz 80 éves.

Április 17. kedd

Tegnap későn este megjöttek Vashegyiék. Orlyra mentem ki értük. Kucsera Tamás főtitkárral és asszisztensével, Magyar Zsuzsával érkezett. Éjfél után értem haza, miután egy indiai portás félórát vacakolt a becsekkolásukkal a szállodában.

Ma Laurent Petigirard, a Szépművészeti Akadémia örökös főtítkárát keressük föl az Institut de France-ban. Nehezen jött össze ez a randevú, sokáig nem válaszolt az MMA megkeresésre, aztán egy talpraesett titkárnő segítségével sikerült mindent elintézni.

Petigirard erősen kopaszodó, maradék hajából azonban művészfrizurát formázó zeneszerző. Nagyon szívélyesen fogad minket egy Szajnára néző kis szalonban. Bemutatja az akadémiáját, aztán az MMA-ról kérdez. Kiderül, hogy többször is járt Pesten rádiófelvételen, de összefüggően csak pár napot töltött ott. Vashegyi György aztán fokozatosan átveszi a szót Erdélyi Ágnes tolmáctól. Ez kifejezetten jó pont a francia szemében. A hangulat baráti, egyszer próbálkozik csak érzékenyebb területre lavírozni. „*Kapcsoljuk ki a mikrofónt* – mondja (remélem) képletesen. – *Mi a helyzet önöknél a művészi szabadsággal?*” Vashegyi ügyesen elhárítja a szúrást, s közli: a Művészeti Akadémia apolitikus testület, ő sem akar politizálni. Vendéglátónk megértően bólogat, persze, a fejébe nem látunk bele.

A háromnegyedórás beszélgetés végén én is átadok néhány könyvet, brosúrát, intézeti programfüzetet. A magyar feltalálókról szóló könyvet nagy érdeklődéssel tanulmányozza. Még megmutatja delegációnknak az Institut de France kupolatermét, az akadémiái ülések helyszínét, majd a rezidenciáján egy pohár pezsgőt kínál. Remek lakás az akadémia épületében. Ablakai a Szajnára és a Louvre-ra néznek. Zongora, kényelmes modern és antik bútorok. Megismerjük a feleségét is, s a végén a két elnök nagyon összebarátkozik. (Különösen azok után, hogy megtudja: Vashegyi György a francia barokk zene avatott kutatója és előadója.) Sens mellett van birtoka, nagy háza, még képet is mutat a bernáthegyijéről és Steinway zongorájáról. Egyetlen sérelme, hogy operáját, a *Gurut*, nem akarják bemutatni Franciaországban, mert „*még mindig Boulez izlésterrorja uralkodik*”. Mondja ő, a művészeti akadémia első embere! Ismeri és becsüli Ráth Györgyöt, s nagyon dehonesztálóan beszélt Chevalier nizzai operaigazgatóról, aki nekünk is annyi kellemetlenséget okozott az ősz folyamán. Nagy barátságban válunk el.

Levezetesképpen – gyönyörű időben – az intézet tetőteraszán beszélgettünk napnyugtáig.

Április 18. szerda

Kucsera Tamás főtítkárnak egy napra sürgősen vissza kell térnie Budapestre, így reggel kiviszem a reptérre. Este baráti társaságunk rendezésében Nyéki Katalin informatikus – Nyéki Lajos professzor leánya – és Marc Denjean iparművész előadása Nicolas Schöfferről.

A kis Schöffner – még Miklósnak keresztelve – 1912-ben látta meg a napvilágot Kalocsán. Végül, mint annyian kortársai közül, Franciaországban teljesítette ki szobrászi karrierjét. A kibernetikus művészet egyik úttörőjeként vonult be a művészettörténetbe. Több emelet magas csillogó-villogó fémalkotmányát Kalocsán lehet látni a főutca elején, később múzeuma is nyílt a városban.

Schöffner intézeti méltatására eljött a lánya is. Aligha bánta meg: Nyéki Katalin briliánsan felkészült a szobrász életművéből.

Április 19. csütörtök

Hosszú akadémiai nap. Laurent Petigirard után ma Bruno Mantovanival, a párizsi felsőfokú zene- és tánckonzervatórium főigazgatójával találkozik Vashegyi György. Mantovani elsősorban zeneszerző, de karmesterként is bejárta már a világot. Kettejük randevúját sem volt könnyű megszervezni, de az eredménye ugyanolyan pozitív, mint az előző találkozóé.

Este Fülei Balázs zongoraművészért és menedzseréért megyek a reptérre. Elkísér Panni is, hogy ne aludjak el menet közben. De monotóniáról szó sincs, sőt, stressz ólálkodik az autóban. Óriási dugó valamennyi úton, ráadásul a gép is késik, így fél 10-re érünk a nagyköveti rezidenciára, ahol Angelica asszony várja a művész urat Vashegyi György társaságában. Mindenki hullafáradt, a beszélgetés elég kötelességszerűen csordogál. Éjfélre érünk haza.

Április 20. péntek

Kora délelőtt visszatér körünkbe Kucsera Tamás. Még éppen időben, mert délben Michel Zink, a bölcsészeti akadémia főtitkára várja az MMA küldöttségét ebédre. Nem is kell messzire mennünk, csak a rue Mazarine-ig: Zink úr a munkahelyéhez közeli Terrasse de l'Alcazar étteremben foglalt asztalt számunkra. Az ebéd igen kellemes hangulatban telik el. A főtitkár soha nem rejtette véka alá, hogy rokonszenvezik a magyarokkal. Azonnali és konkrét eredményekre nyilván nem lehet számítani a két akadémia együttműködésében, de a legfontosabb, az első lépés megtörtént. Délután az MMA elnöke és a főtitkára részt vesz az akadémia ünnepi közgyűlésén is.

Este Fülei-hangverseny az intézetben. Tekintettel arra, hogy meghívására a V4-es pályázatból kerülhetett sor, a nagykövetség az érintett diplomatákat is mozgósította. Igaz, csak a szlovák nagykövet ért rá, de itt van a lett, az osztrák és a bolgár misszióvezető. Örülök, hogy a Magyar Művészeti Akadémia vezetőivel is össze tudjuk ismertetni őket. Házigazdai köszöntőm után Károlyi

György méltatja a V4-es együttműködés jelentőségét. A koncert után koktél a tetőterazon Székely János falatkáival. Csodás idő, holdfény. Jót beszélgetek a bolgár követtel. Rokonszenves fiatalember, szófiai karrierdiplomata. Boriszov miniszterelnök kabinetjében dolgozott előtte. Szót váltok a szlovákkal is, egyebek között Dan Jurkovič váltásáról. (Mert, hogy Dan barátunk hamarosan itt hagyja Párizst.)

A fogadás vége felé magam is távozom, igaz, csak a repülőtérre. Panni két volt kolléganője, Vali és Zsú érkezik pár napos látogatásra. Az útjuk rendkívül kalandosra sikeredett. Végül frankfurti átszállásra kényszerültek, s ez okozta a végső kalamajkát: Zsuzsa bőrröndje valahol elkallódott. Éjfélig szórakozunk a reptéren a keresgéléssel, majd az adminisztrációval. Éjjel két óra, mire ágyba zuhanunk.

Április 21.szombat

Valamiért ma munkanap van. Nem is bánom, mert egyébként sem lenne számomra pihenőnap: délután a francia rendőri egyesületnek tartok előadást Budapest történetéről. Magától értetődően beleágyazom a magyar történelembe. Nagy érdeklődéssel hallgatják. Aztán levetítem neki Saly Noémi egyik előadásának rövidített videófelvételét a budapesti kávéházi életről. A beszélgetés során egy idős hölgy megkérdezi: „*A trianoni szerződés melyik korszakban is volt?*” Aztán nagy élvezettel rávetik magukat Fekete Mariann süteményeire. Június első hetében utaznak majd Pestre négy napos látogatásra.

Este nagyot sétálunk vendégeinkkel. Mikor hazaérünk, első pillantásunk Zsuzsa bőrröndjére esik: házhoz szállította egy reptéri autó.

Április 24. kedd

Panniék egész nap a Montmartre-on. Szép, napos idő, kicsit hűvösebb, mint az előző napokban. Ebéd után V4-es megbeszélés Anna Bilossal és Michallal, két cseh lánnyal és Dan Jurkovič-csal, aki szomorú, mert lejár a kiküldetése. A csehekhez is jön végre új igazgató augusztusban, mint hírlik, egy történész. Megállapodunk egy nyár eleji filmhétről, és őszre egy első világháborús konferenciáról. Utóbbi számunkra kényes téma, lévén Csehszlovákia születésének századik évfordulója.

Aztán Ahmed Bakcan jön hozzám egy nem kevésbé kényes ügyben. Török kollégám a Ramadámot, pontosabban annak megszakítását, az iftárt szeretné megünnepelni a társintézetek igazgatóival. Ehhez keres helyet, és a magyar in-

tézetre gondolt. Nem ígérek azonnali választ. Mindenesetre a lehetséges helyszínt megmutatom neki, bár többször járt már a nagytermünkben. Előtte csak nem egy órát beszélgetünk Szíriáról, a kurdokról, a török belpolitikáról. Azt mondja, három millió szír menekült van náluk, egymillió a határ mellett óriási sátorvárosban él. A többi szétszóródott Törökországban, lakást kapott vagy bérel, munkát vállal, azonos feltétellel, mint a törökök. A török állam hétszáz ezer nyelvkönyvet nyomtatott ki az arab gyerekek integrációjának elősegítésére. Részletesen elemzi a kurdok helyzetét is, nagyjából megismételve a török hivatalos álláspontot: a PKK terrorista szervezet, de nem minden kurd tartozik közéjük. A Daes-t a nyugat fegyverezte fel, a szellem kiszabadult a palackból.

Beszélgetünk az iszlámról is. A sííták és szunniták szembeállítását Ahmed újkori mesterkedésnek tartja, évszázadokon át nem volt probléma közöttük. Az első világháború után meghúzott mesterséges határok okozták a feszültséget. Szerinte mind Törökország, mind Palesztína (Jeruzsálem) a vallási türelem és sokszínűség jelképe volt.

Nem tudom, miből doktorált, de rendkívül értelmes úriember, az biztos.

Este az 5. kerületi polgármesteri hivatalban a május végi könyvfesztivál beharangozóját tartja Florence Berthout polgármester asszony. A fogadást már nem várom meg. Kifelé jövet megállít az egyik portásnő, hogy hol a hátizsákom. Szerinte ugyanis én befelé hátizsákkal jöttem. Csak a másik portás csitítására hiszi el nagy nehezen, hogy összetéveszt valakivel. Nyilván azt gondolja, hogy bombát csempésztem az épületbe. Szegények. Ez már a paranoia jele. Mondjuk, nem minden alap nélkül.

Április 25. szerda

Délután Anne-Marie Desjardins keres föl Lisieux-ből megtárgyalandó a június 16-i programot. Európai napot szeretnének tartani, ez errefelé nagy divat. Kedves idős hölgy, puncsfagyi színű ruhában. Nagyon örül, hogy legalább mi személyesen megyünk, a többi követség csak anyagot küld.

Este Laposa Julcsi érkezik. Orlyn várom.

Április 26. csütörtök

Réggel kétnapos konferenciába kezd Maár Judit és CIEH oktatói gárdája. A téma meglehetősen elvárásoltnak tűnik: *„Bizonytalan egzisztenciák; esettanulmányok a XIX., XX., XXI. században”*. Itt van a Sorbonne Paris 3 elnökhelyettese (rektorhelyettese) is, aki már tavaly is fontosnak tartotta, hogy

legalább a tanácskozás első óráit végigülje. Rokonszenves, velünk kifejezetten barátságos professzor. Az egyetemi viszonyokat ismerők szerint szöges ellentétet a „magyarfaló” rektornak. Mondok pár üdvözlő szót, aztán már csak az esti fogadás során találkozom velük.

Egész délután Ester Pinedának, a velünk partnerkapcsolatba lévő Rameau-konzervatórium tanárának írok egy kis összefoglalót Pécsi Géza zenei nevelési módszereiről. Atyai barátom volt ő, aki az életét tette fel az intézményes zenei-esztétikai nevelésből kiszorult fiatalok – elsősorban a szakmunkástanulók – ezirányú „kárpótlására”. Tankönyvcsaládot írt, zenei összeállítást készített, hangversenysorozatot rendezett az elfelejtett korosztály számára. A tanárnő figyelmét fölkelte a „Pécsi-módszer”, ezért ígértem meg neki, hogy a lényegét írásban is összefoglalom.

Este fogadás a Kulturális Minisztérium, az egykori királyi palota Gérome-termében. Európai országokból érkezett fiatal levéltárosok veszik át oklevelüket ösztöndíjas továbbképzésük után. Minden résztvevő párizsi nagykövetségéről hívtak vendégeket. Itt van bolgár kolléganőm, tovább a svájci, a spanyol, a mexikói, az orosz kultúratanácsos is. A magyar ösztöndíjas egy Paulusz Richárd nevű százhalombattai fiatalember. Minden diplomatának ki kell mennie honfitársa oklevélatadására, aztán közös fénykép készül rólunk. Idegen tollakkal ékeskedem.

Április 27. péntek

Mára kiürült a ház. Mindenki csúsztat, vagy szabadságon. Ránk Pannival és Julcsival sokszáz kilométer vár: kezdődik a nyugat-európai magyarok első anyanyelvi tábora a Francia-Alpokban. Ezt szervezi már hónapok óta Fodor Jenő és a KCSP-ösztöndíjasok csapata.

A sok-sok közlekedési dugó miatt csak sötétedés után érünk le Saint-Solvin-des Arves-ba. A szállásadót már előtte hívtam, de sajnálkozva közli, hogy meghibásodott az autója, ezért csak reggel tud minket személyesen fogadni. Szerencsére bennhagyta a kulcsot a zárban, így a szállást el tudjuk foglalni. A ház gyönyörű helyen van, zubogó kis folyó partján, körülötte legelők és hatalmas hegyek. Ha kinyitjuk az erkélyajtót, alig lehet szavunkat érteni a vízcsobogástól. De törülköző, mosogatószer, konyharuha és egészségügyi papír már nem fért bele a komfortba...

Április 28. szombat

Reggeli után nagyot kirándulunk, aztán ebbédelünk a központi szállóban, ahol délután és este a FRAMOSZ végtelen ülését asszisztálom végig Dabizs Mercédesszel, Reményi Gyurival, Szalóky Pannival, Gábor Áronnal és még három, számomra ismeretlen grenoble-i és antibes-i magyarral. Közben a szálloda különböző termeiben néptáncitanítás, anyanyelvi órák, rajzszaakkörök váltják egymást. Franciaországon kívül Svájcban és Németországból is vannak itt családok. Tán mondani sem kell, remekül érzik magukat a szép környezetben, jobbnál jobb programok közt válogatva.

Vasárnap délelőtt megint kirándulunk, délután az intézet céljairól, tevékenységéről tartok előadást. Itt is felkínálom azokat a „gyors reagálási” programjainkat, amelyeket a különböző magyar szervezetek fel tudnának használni a közösségük erősítése érdekében. Aztán egy kedves gesztus: Vajda Matyi meghív a zenekarukba muzsikálni. Vagy félszáz gyerek és felnőtt ismerkedik a szatmári táncdialektussal az egyik különteremben. Ez a másfél óra éppen elég ahhoz, hogy kigyönyörködjem magam a színes forgatagon, és ismét megállapítsam: a magyar népzenenél és néptáncnál nincs szebb, elegánsabb, méltóságtelesebb a világon.

Sokáig ma nem éjszakázhatunk: kora reggel vissza kell indulnunk Párizsba.

Május 2. szerda

Este koncert, a Rameau-konzervatórium növendékei lépnek fel. Elég vegyes a színvonal, de aranyosak. Elkísérte az igazgató és Ester Pineda zongoraművész is. Utóbbi köszönettel veszi át a Pécsi Gézáról írt ismertetőmet.

Később megérkezik kedvenc unokaöcsénk, Bence is. Sörözünk egy jót a közeli O’Neil-ben, s politizálunk. Mi mást is tehetnének az egymást rég nem látott családtagok?

Május 3. csütörtök

Ismét egy koncert, ezúttal a Cziffra Alapítvány szervezésében. Két estére ígértük oda nekik a nagytermünket. Clément Caillier majdnem szétveri a zongoránkat, mentségére szólván briliáns tehetség. Bachot és Prokofjevet játszik, utóbbi szolgálatot okot a heveskedésre. Aztán a KBZ Duo mutatkozik be: Héloise Koempgen-Bramy szoprán és zongorakísérője Lucia Zarcone. Óriási nagy műsor, Berlioz, Liszt és Bartók. Utóbbi az énekesnő magyarul énekl,

meglepően jó kiejtéssel. A szép estének egyetlen hibája van: valószínűleg a vasutassztrájk miatt elmaradt a közönség. Alig tizenötön lézengünk a teremben.

Május 4. péntek

A Cziffra Alapítvány második koncertje. Ezúttal François Moschetta ül a zongoránál, egy rendkívül muzikális, snájdig fialaleMBER, aki egészen más stílusban játszik, mint tegnapi elődje. Haydn C-dúr szonátáját mintha maga a szerző játszáná, és a négy Debussy-prelűd... Egészen fantasztikus. Szinte látjuk, amint a hóban és fényben jár, akit Debussy a komponálás közben elképzelt. Tökéletes atmoszféra. De úgy látszik, nem mindenki számára. Mellettem egy nagykövet felesége szenvtelenül és hangosan lapozgat egy nem is ide tartozó műsorfüzetet, például a döbbenetes *Des pas sur la neige* alatt. Valószínűleg fából van faragva, göcsörtös akácból.

Aztán egy kiváló csellista, Olivia Gay és a virtuóz Basha Slavinska harmónikus lép a pódiumra. Repertoárjuk ezúttal könnyedebb darabokból áll, filmzenékből, slágergyanús dalocskákakból. Slavinskát már kétszer hallottuk szólóban muzsikálni. Számomra akkor meggyőzőbb volt. Most Olivia Gay „viszi el a show-t”. Ezzel együtt nagyon jól összeillenek. Bashát bemutatom Károlyi Györgynek is. Érdeklődve hallgatja a lány szomorú családi történetét, némely vonatkozásban ugyanúgy hitetlenkedve, mint én. Eljöttek Basha lengyel rokonai is. Kedves, egyszerű emberek egy Varsó környéki kisvárosból.

Május 8. kedd

A franciák – és mindenki, aki a „jó oldalon állt” – a Győzelem napját ünnepli. Ez itt munkaszüneti nap. Mi azonban a munka lázában égünk: V4-es elnökségünk lezárásaként ma este lesz Baráti Kristóf és Várdai István hangversenye montmartre-i Théâtre du Gymnase Marie Bellben. Nem nagy színház, de azért illene megtöltenünk hallgatósággal, ami a művészpár világhíre ellenére nem is olyan egyszerű feladat. Tekintettel a keddi munkaszünetre, a derék párizsiak már pénteken hátat fordítottak a fővárosnak, s úgynevezett hidat képeznek az első és utolsó munkanap között. (Ehhez nagyon értenek...)

A szebb napokat látott színház nézőterén négy-ötszáz embert lehet leültetni. A kezdésre csaknem meg is telik a terem. A műsoron Mozart, Ravel és Kodály. Utóbbi kettő nagyon elvárásolt zene, sok-sok bravúrelemmel, ami „át is jön” a nézőtérre. Ez a két fialaleMBER – együtt is, külön is – tényleg zseniális. Hatalmas taps, ováció.

A lengyel elsőbeosztott mellett ülök, a szünetben jól elbeszélgetünk. Varsói karrierdiplomata. Ahhoz képest, hogy másodszor szolgál Franciaországban, meglepően gyengén beszéli a nyelvet. A koncert után fogadás egy valaha díszes, mára kissé lepukkant teremben, s annak a körútra néző teraszán. Vagyunk vagy százötvenen, több érdekes ember is. Beszivárog például a társaságba egy kifogástalan modorú fiatalember a kissé spanyol vonásokat viselő édesanyjával. Valami ipari alpinista egyesület főtitkára, elismerően beszél magyar kollégáiról, nevezetesen az aggteleki barlangászokról.

Éjfél felé oszlik szét a társaság.

Május 9. szerda

A Várdai-családot viszem ki a Gare du Nord-ra, s indulok tovább Roissy-ba Lux Erikáért és Izsák Andorért. Unokaöcsénk esküvőjén találkoztunk velük – a menyasszony távoli rokonai –, ekkor derült ki, hogy Lux Erika azonos a hatvanas-hetvenes évek ismert zongoraművészeivel, akit én is többször hallottam a Filharmónia diákhangversenyein játszani. Férje a zsinagógai orgonaművészet és kórusmuzsika reneszánszáért él ifjúkora óta. 1988-ban költöztek Németországba. Izsák Andor a hannoveri Seligmann-villa megvásárlásával a zsidó egyházi kórusok számára teremtett nemzetközi hírű alkotóműhelyt.

Párizsba is Hannoverből érkeznek, a számomra ismeretlen G-terminálra. A kocsiban Andor elmeséli, hogy az Arte potréfilmet készített róla, mint neves orgonaművészről, s amikor a riporter megkérdezte, hol vegyék fel az interjút, ő Párizst, Budapestet és Jeruzsálemet jelölte meg, mint életének jellemző helyszíneit. A stáb aztán be is járta vele ezeket a városokat.

Május 10. csütörtök

Krisztus mennybemenetelének ünnepe. A laikus Franciaországban – mint néhány más keresztyén ünnep – ez is munkaszüneti nap. Az intézet is zárva tart. Ezt az időt használjuk ki könyvtárosunkkal, Gáborral, hogy fölkeressük a Montmartre-on Nagy Imre László festőművész özvegyét. A napokban telefonált, hogy szívesen felajánlana néhány magyar nyelvű könyvet férje hagyatékából. Csöngetésünkre magas, szögletes skót asszony nyit ajtót. Csontossága és angolszász, férfias termete ellenére rendkívül barátságos, szuggesztív hölgy. Kávét kínál, s közben elbeszélgetünk a családi emlékekről, férje munkásságáról. Nagy Imre László műveit a szakemberek természetesen ismerik, a nagyközönség kevésbé. A Rákosi-korszak derekán járt a Képzőművészeti

Főiskolára, ahol Berény Róbert tanítványa volt. Dolgozott Barcsay mester keze alá is az anatómiai atlasz elkészítése során. A forradalom után nyugatra menekült, rövid hollandiai tartózkodás után Franciaországban telepedett le. Tizenegy éve halt meg Toulonban. Maga az asszony inkább a zene iránt érdeklődött, egy időben aktívan muzsikált is. Magyarul persze nem tanult meg, így váltak feleslegessé férje hazulról beszerzett könyvei.

Este Lux Erika ad koncertet. Előtte a hangoló munkáját kritizálja, egy Cisz hangosságára panaszkodik. Elmondom állandó hangolónknak a kívánságokat, erre sértődötten kitálal, s minden velünk kapcsolatos sérelmét rám zúdítja. (Ez főleg Osato mester fölkerésére vonatkozik, aki azóta is az Etelka-koncertek kizárólagos hangolója.) Ráadásul most ez a Cisz-történet...

A koncert szép siker. A teremben csaknem százan vannak, ami meglepő, hiszen sokan elutaztak a mennybemenetel ünnepe miatt, azon kívül sztrájknapot tart a francia vasút. Örömmel állapítom meg, hogy eljött nagykövetségünk is. Lux Erika tanárosa veszi a figurát: francia ismertető szöveget olvas fel, minden művet külön felkonferál. A közönség jónéven veszi a gesztust és Lux Erika lemezeit egyaránt.

Miután művészvendégeink hat barátja is eljött a világ minden részéből, a koncert után kis fogadást rendezünk. A vendégek között van egy német házaspár, a férfi neves fül-orr-gégész és szenvedélyes pilóta. A koktél végére nagykövetségünk egészen összebarátkozik Izsák Andorral, pedig utóbbinak eleinte mintha fenntartásai lettek volna vele szemben. De lehet, hogy mindezt csak képzelem.

Május 12. szombat

Eaubonne-ban töltjük a napot Pannival és Korcsák Réka kolléganőmmel. Tipikus francia kisváros Párizs nyugati agglomerációjában. Még tavasszal az itteni középiskola diákok kértek tőlünk segítséget egy strassburgi vetélkedőhöz, ahol minden résztvevőnek egy-egy EU-országot kellett bemutatnia. Nekik Magyarországot „dobta a gép”. Réka nagyon jó anyaggal látta el őket, a diákok is komolyan vették a versenyt, így az első helyen végeztek a népes mezőnyben. Jövőre ők rendezhetik meg az országos diákparlamentet.

Most a város főterén mutatkozik be a győztes csapat. Persze nem egyedül: az 1950. május 9-i nevezetes Schumann-nyilatkozat emlékére Európa Napot rendeznek szerte Franciaországban. Eaubonne-ban is több európai nemzet kap bemutatkozási lehetőséget. A „mi sátrunk” a spanyol és szerb pavilon társaságában áll. Kitétek magukért a görögök, románok is – itt egy regáti országgyűlési képviselő tartja a frontot –, viszont az angolok és németek pavilonja szájalmasra sikeredett: konkrétan kong az ürességtől, már amennyire egy sátor kongani tud.

A magyar prezentáció plakátokból, tájképekből, népművészeti tárgyakból, könyvekből és prospektusokból áll. Gimnazistáink összetétele leképezi a földgolyót. Fehér akad közöttük a legkevesebb. Barátságos, érdeklődő tinédzserek, szemmel láthatóan – és jogosan – büszkék a Strassburgban elért eredményükre. Magyar receptek alapján még süteményekkel is kirukkoltak a rendezvényre. Találkozunk az osztályfőnökükkel, Veronick Gozlannal, aki annyira fellelkesült tanítványai sikerén, hogy budapesti utazást tervez osztályával. Összefutok Dublineau polgármesterrel is, aki sorra járja a pavilonokat.

Ezen a délutánon több magyart is odavonz a sátor, többek között egy énekesnőt, aki természetesen meg van sértve, hogy az intézetben még nem léphetett föl. De mindezt nagyon szerényen adja elő. Aztán egy fiatalember – ha jól emlékszem Majoros Lajos – köszön rám. Állítólag Pierre Vasarely vacsoráján találkoztunk már. Informatikus grafikus, Izlandtól Moszkván át Dél-Amerikáig járkal a világban, közben őrzi debreceni gyökereit, s haza-hazugrik ápolni nagypapáját, ha szükséges. Szerény, tehetséges, színes egyéniség, jó hallgatni egyáltalán nem hivalkodó, de annál érdekesebb történeteit, tapasztalatait, elképzeléseit. Például a Bodroghözben egy felújított, de gyerekhiányban szenvedő kisiskolában évente nemzetközi nyomdászati szimpóziumot szervez, ahová még Oroszországból is hoznak régi nyomdagépeket a szakma szerelmesei.

Este Lux Erikáékát látom vendégül egy közeli hangulatos étteremben. Andor részletesen elmeséli, hogyan gyűjtötte össze a szükséges tőkét hannoveri zsidó kulturális központjának megalapozásához. Egyebek között a Rossmann és a Continental tulajdonosai nyúltak a zsebükbe, akiket ő még fiatal korából, Bécsből ismert. Áradozik, milyen kedvesen fogadták szombaton a párizsi zsinagógában, szemben például az augsburgival, ahol hasonló alkalommal ridegen közölték vele, hogy már megtelt a templom, kívül tágasabb. Egyébként sok kérdésben – például a migránskérdés, a határvédő kerítés – szinte a radikális jobboldalhoz hasonlóan gondolkodnak.

Május 13. vasárnap

Egy hétre hazautazom szabadságra. A program: ügyintézés, orvosi vizsgálatok és egy születésnap.

Május 22. kedd

Ismét Párizsban. A repülőtérre araszolgatok ki reggel, iszonyú forgalomban. Rádiós kollégákat, Vágner Máriát, Farkas Erikát és egy hangtechnikus fia-

talembert kell behoznom. A Hely című rádióműsornak fognak a héten riportozni Párizsban. Éppen dél van, mire beérünk, gyors ebéd után már fordulok is Sujánszkyért, akit Vágner Mária akar meginterjúvolni. Jól belemelegedtek a beszélgetésbe, így szakadó esőben és hatalmas dugóban viszem haza hét óra felé. Odaajándékozom neki a közben kiolvasott Trócsányi-naplót.

A kocsiban mesél egy érdekes történetet. Egykori hadapród és 56-os felkelő bajtársa megesküdütt a feleségének, hogy nem fogja engedni kórházban meghalni. Így is történt: amikor az asszony már eszméletét veszítette, és két orvos is kijött a mentővel, az öreg megakadályozta az elvitelét. Végül a felesége otthon halt meg. A férjet följelentették az orvosok, s a bíróság a fiával együtt öt évi börtönre ítélte. Így lett az egykori fölkelő ismét börtönlakó, a kőbányai fogház legidősebb rabja a maga kilencven évével. De egy hadapród nem szegi meg az esküjét!

Május 24. csütörtök

Most került sorra az a Szekeres György emlékest, amelyet még özvegye, Szekeres-Varsa Vera kezdeményezett néhány hónappal ezelőtt, aztán még sürgetett is. Ehhez képest most ő késik egy órát, mert elnézte az időt, így nélküle kezdjük el a megemlékezést Edgar Morin videóinterjújának levetítésével. Morin filozófus volt és ellenálló, Szekeres barátja. Sajnos, a film szakmailag elég gyengécske. A vetítés után az asztalnál Szekeres-Varsa Vera, Suzanna Körössy újságíró és Lőrinszky Ildikó lille-i lektorunk ül, a beszélgetést Jean-Pierre Frommer moderálja. Minek tagadjam: volt már érdekesebb esténk is, pedig Szekeres életútja valóban nem hétköznapi. Már a koktélnál tartunk, amikor megérkezik Pálvölgyi Balázs Oraveczt Imrével. Mindjárt egymásra találunk Sipos Gyulával, s mint kiderül, Szekeres Verával is ismerik egymást.

Egyik francia törzsvendégünk figyelmembe ajánlja Hélène Darroze-t, a híres női séfet, a francia konyhaművészet tévében is sokat szereplő nagyasszonyát. Nem messze a rue d'Assas 4-ben van legendás étterme. Hogy jön ez most ide? Hamarosan gasztronómiai kiállításunk nyílik, ehhez keresünk megnyitó személyt. Illúzióim nincsenek, de egy levelet megér majd holnap.

Május 25. péntek

Oraveczt-est igen gyér részvétellel. A szereplőket és a ház munkatársait leszámítva, ha tizen jöttek a városból. Töredelmesen bevallom: ha hivatalból nem kellene itt lennem, én sem ültem volna be...

Sipos Gyula mellett ülök, a párizsi írók nagy generációjának egyik utolsó mohikánja ő. Mindig és mindenkiről van valami története, és ezeket el is suttogja. Néha komoly erőfeszítésembe kerül, hogy ki ne robbanjon belőlem a nevetés. A *verre d'amitié* során két ifjú hölgy mellé sodródom. Az egyik magyar pszichológus a Baba-mama klub köreiből. Nemsokára megnyitja önálló kabinetjét. A másik egy keletnémet nő, akivel még oroszul is lehet beszélgetni, pedig 89-ben született. Mint mondja: ő az utolsó kommunista. Hát, ebben nem vagyok olyan biztos...

Május 26. szombat

Ismét a Fourier-házaspárhoz vagyunk hivatalosak „Alcyon-büfévacsorára”. Lilla már előre jelezte, hogy szeretné, ha vacsoravendégeinek beszélnek Kele Jánosról, a harmincas évek híres „léleklátójáról”, akiről 1985-ben könyvet írtam.

A háziakon és az állandó meghívottakon kívül két fiatal házaspár és egy idős hölgy, bizonyos Aranka néni ül az asztalnál. Utóbbi 56-os menekült. Kivételesen a franciák vannak kisebbségben, mégis franciául kéretik elmondanom Kelével kapcsolatos történeteimet. Az egyik öregúr elalszik rajta, a többség azért figyel.

Bruno és Lilla kitűnő házigazda, de tíz óra után mégis asztalt kell bontanom, mert szeretném elérni az Oravecz-est végét az 5. kerületi polgármesteri hivatalban. Ez az éjszaka ugyanis az irodalomé. Szerte Párizsban izzanak a mikrofonok: írókat vallatnak felkent kritikusok, színészek olvasnak fel jobbnál jobb műveket.

Valóban csak a végszóra érkezem. De most az összes helyszínről átvonul a meghívottak serege az ír kulturális központba, ami hol máshol lehetne, mint az Írországiak utcájában. U-alakú barokk palota, hatalmas kerttel. A EUNIC ebben a történeti miliőben szervezte meg a zárófogadást. Mielőtt belevethetném magam a forgatagba, Oravecz Imre megkér, fuvarozzam haza az intézetbe. Megértem, hogy fáradt: legalább ötször kellett ugyanazt elmondania óránként váltott közönség előtt...

Szerencsére a két intézet nincs messze egymástól, éjjel kettőig van hát időm bőven megbeszélni Ahmed Bakcannal a Ramadánt záró vacsora részleteit, meghallgatni Dan Jurković szomorkodását hazatérte miatt, és ismételten gratulálni Dimitra Kontou ciprusi görög színésznőnek *A női test, mint csatamező* című Visniec-darabban nyújtott zseniális, felkavaró alakításáért. Sokoldalú művész, angolul, görögül, franciául egyaránt hiteles a játéka. Énekesnőnek sem utolsó: görögösen fátyolos énekhangja kivételes atmoszférát teremt. Ugyanakkor: máról holnapra él... Minden apró felkérést kénytelen elfogadni. Most egy olasz író műveiből olvasott fel a városházán.

Május 28. hétfő

N euillyben az Örök tél ügyében találkozom egy Grynbaum nevű filmproducerrel. Bruno Fourier a háziorvosa, ő hozta létre ezt a randevút.

– „Joli film” – kezdi a beszélgetést Grynbaum úr. Ez nyilván dicséret, de mégsem érzem a legtalálóbbnak, ha csak nem úgy értette, hogy „szép film”. Elmondja, hogy varsói lengyel zsidó szülők gyereke, az apai családját elvitték és megölték a németek, az anyai felmenőket pedig az oroszok hurcolták el munkatáborba. Innen 1946-ban sikerült kiszabadulniuk. Nagyapja rabbi volt és szabó, ő varrta a „kápók” ruháját, talán ezért engedték el egy évvel a háború vége után. Én inkább betegségre gyanakszom, mert a szabóságtól nem szokott meghatódni az NKVD, sőt, a jó szakembereket szívesen marasztalták még egy pár esztendőre.

A folytatásból kiderül, hogy Grynbaum úr hajlandó kiadni egy szándéklevelet, amely szerint egy év alatt ezer francia moziban futtatnák le a filmet, méghozzá úgy, hogy egy-egy hétig szimultán három párizsi és tizenegy vidéki mozi játssza. Az előkészületekhez, reklámhoz és más költségekhez x euróra lenne szüksége – és itt mond egy nekem horribilisnek tűnő összeget – amelynek felét a magyar félnek kellene állnia. Persze, a vetítések során keletkező bevételből is osztoznának. Abban maradunk, hogy írásban is megerősíti majd az elképzeléseit, amelyeket továbbítok a film producerének.

Este az intézetben a V4-es filmhét kapcsán Fekete Ibolya *Anyám és más futóbolondok a családban* című filmjét vetítjük le nagyszámú és érdeklődő közönségnek. Élvezetes történelmi tabló, kiváló színészekkel.

Május 29. kedd

T egnap az Invalidusoknál lévő katonatiszti otthonban meghalt Yves de Daruvar magyar származású francia történész, az Ellenállás hőse. Róla első kiküldetésem kapcsán többször is írtam. A kilencvenes évek elején viszonylag gyakran látogatta az intézet rendezvényeit, jó kapcsolatot ápolt Szávai nagykövettel is. Könyveiben korrekten elemzi mindazokat a gyötrő dilemmákat, amelyekkel a magyarok kalandos történelmük során szembesülni kényszerültek. Sujánszky Jenő sok évtizedes bajtársi és baráti viszonyban volt Daruvárral. Megtisztelő számomra, hogy engem kért meg, kísérjem el a temetésre.

Este az INALCO tart évfáras összejövetelt a nagyteremben. A szokásos kedves, gyermekded színjátékok, Philippe Stollsteiner barátunk hegedül, Sziklai Éva lektor a gulyáslevesét kínálja. Családias hangulat, le a kalappal a tanári kar előtt, hogy még erre is van energiájuk.

Mozitermünkben a V4-es filmhetek keretében a *Hotel Pacific* című lengyel film. Kifejezetten érdekes: egy pincérfiú karrierje egy luxusszálló pincéri ranglétráján. Lényegében egy alagsori konyhában és a fölötte levő étteremben játszódik, mégis feszült, hiteles, tanulságos. Nem csoda, ha telt ház van.

Május 30. szerda

Sujánszky telefonál, s kérdi: ülök-e. Most tudta meg, hogy Yves de Daruvar családja nem fogadja el apjuk poszthumusz magyar kitüntetését ettől az „idegengyűlölő, nacionalista” kormánytól. Jenő a nagykövet kérésére felhívta Daruvar lányát, hogy tisztázza a temetés részleteit, s ő megerősítette, hogy a család valóban nemkívánatosnak tartja ott a jelenlegi magyar kormány képviselőit. Így én sem mehetek Sujánszkyval. Hívom Szarka Gábort, a korábbi attasét. El van képedve.

Május 31. csütörtök

Ma ismét meghányjuk-vetjük Daruvar ügyét Szarka Gáborral. Egyetértünk abban, hogy állami temetés esetén a család valószínűleg nincs abban a helyzetben, hogy megakadályozza egy másik állam képviselőjének részvételét. Valószínűleg Gábor volt az utolsó a magyarok közül, aki még személyesen találkozott Daruvárral, s elemi szinten kommunikálni tudott vele. „*Én Imre vagyok, nem Yves, és a szívem magyar*” – hajtogatta neki még tavaly is a katonai otthonban.

Délután Kuklis Erika horrortörténeteket mesél a párizsi egyetemi állapokról, a blokádról, egy törpe kisebbség arroganciájáról. Lassan két hónapja nincs tanítás a legfontosabb párizsi egyetemeken, mert a hallgatóknak talán egytizedét képviselő izgága csoportok megszállva tartják az egyetemi épületeket. Erika a Sorbonne Université nevű új mammutegyetem egyik magyar lektora. Azt mondja, nincs irodája, ahol a szakmai holmijait lepakolhatná. Tanári szoba? Hol élek én?? De ha lenne is, most nem tudna odamenni, mert az épület kapuja zárva van. A bejáratot biztonsági emberek őrzik. Inkább nem eresztenek be senkit, mintsem hogy Molotov-koktélok alapanyagaival érkező fiatalok vegyék birtokba az épületet. Dékánjuk minden tanárt kötelezett, hogy vizsgáztassák le a hallgatókat, de hát hol, ha egyszer nem lehet az egyetemre bemenni? Erika ezért most hozzánk kéretőzik be. Nagyszerű: a Magyar Intézet, mint a Sorbonne filiája...

Este Zelnik Józsefet és Siklós Csabát várom a Gare de l'Est-en. Zelnik a „nomád nemzedék” egyik emblematisztikus figurája, a kultúra szürke eminenciása. Nem kis része volt abban, hogy Andrásfalvy Bertalan sajtófőnöke lettem. Siklós Csaba az Antall-kormány közlekedési minisztere volt. Néha Budán szoktunk találkozni, Zelnik főhadiszállásán, a Selyemgombolyítóban. Most egy nagy Loire-menti bortúrára mennek a Kárpát-medence vezető borászaival, Párizsban csak átutazóban vannak.

Az intézet kapujában fura kis emberbe botlunk. Trikóban, mackónadrágban és zoknira húzott strandpapucsban imbolyog ki az épületből, s kérdezi tőlem, van-e még ilyenkor nyitva bolt a környéken. Már-már elküldöm, amikor kiderül, hogy ő az az úr, akit Szántó Szilvi attasé kommandált hozzánk, mint egy tudományos eszközöket gyártó magyar cég vezérigazgatóját. Valóban lóg a nyakában egy konferencia billogához hasonlító lapocska. A névjegye megerősíti státuszát. Hozzá képest a kerületi csövesek kifogástalanul öltözött úriemberek. És még mondják, hogy a ruha teszi az embert...

Vendégeimmel jó sokáig beszélgetünk a tetőteraszon, és közben kiváló Zelnik-borokat iszunk. Szerencsére jó idő van odafönt a parnasszusi magasságokban. Jóska megajándékoz legújabb könyvével is, amely a Magyar Művészeti Akadémia történetét mutatja be igen bő kultúrtörténeti kitekintésben. A korábbiakhoz hasonlóan jó stílusban megírt, elmélyült munka. Siklós Csaba viszonylag ritkán szólal meg, de azt látom, hogy nagy érdeklődéssel hallgatja franciaországi helyzetelemzésemet.

Június 1. péntek

Ahmed Bakcan török kollégám kérése teljesült: ma este hamisítatlan *iftár* számára tárul föl az intézet kapuja. Iftárnak a muzulmán világban azt a vacsorát nevezik, amelyet Ramadán idején egy-egy böjtöléssel töltött nap estéjén családi és/vagy baráti közösségben fogyasztanak el. Az evés, ivás, szeretkezés, de még a dühöngés tilalmát is magában foglaló tizennégy-tizenhat óras önmegtartóztatás végét hagyományosan ágyúlövés jelzi, de Párizs hatodik kerületében ez egyelőre még feltűnést keltene. Így a biztonság kedvéért megvárjuk, hogy a kerületi városháza toronyórája üssön nyolcat.

Ebben az esetben a vacsoravendégek a külföldi intézetek igazgatói. Szó volt arról, hogy eljön a török nagykövet is, de végül kihagyta ezt a nagy lehetőséget. Eljött viszont feleségestül Hermano Ruivo Sanches, a városháza nemzetközi tanácsnoka. A FCEP irodáját az elmaradhatatlan páros, Bérénice és Vladimir képviseli, a lengyeleket Dominika Ostrowska igazgatóhelyettes. Itt van a mexikói, az ecuadori és a portugál igazgató, a svéd intézet vezetője és a csehek min-

denese, Veronika Rehackova. Továbbá az ázsiai képzőművészek szövetségének elnöke és egy kínai kolléga is.

Ahmeddel mondunk köszöntőt, aztán húrokba csap a zenekar, pontosabban belefúj és beleüt, mert furulya-dob összeállításban lépnek fel, kiegészülve egy fahangú énekessel. Ahmed ismerteti a Ramadán mibenlétét, kiemelve a harminc napos böjtnek nem csupán spirituális, de egészségmegőrző szerepét. Ami ez utóbbit illeti, abban kételkednem kell, hiszen egy hithű muzulmán napkeltétől napnyugtáig semmit sem fogyaszthat, még vizet sem. Ez azt jelenti, hogy ha a Ramadán a nyári hónapokra esik, a hívő legkevesebb tizen-négy órán keresztül szomjazik, miközben természetesen dolgoznia azért kell. Víz nélkül milyen szervezeti tisztulás ez? Aztán persze napnyugta után jön az irdatlan zabálás szinte hajnalig. Teli hassal fekszenek le – ez megint csak miért egészséges?

Noha közülünk feltételezhetően csak Ahmed és esetleg török munkatársnői böjtöltek aznap, embertelen mennyiségű ételt szolgál fel egy török vendéglős és csapata. Alapból ott van az asztalon egy csomó mag (mandula és egyebek), kenyérféleségek, előételként vékony sonkaszelet, de nyilván nem disznóhúsból. Aztán egy csésze nagyon finom turmixolt leves, majd irdatlanul sok borjúhús és csirkepörkölt rizibizivel. Aztán sajtok, baklava, gyümölcsök, s végül tejberizs, kívánság szerint kávéval, teával.

Alkoholt nem szolgálnak fel, de nem is hiányzik. Repedésig jóllakunk. Éjfélkor még közös fotók készülnek. Technikusunkat, Attilát sajnálom, ő marad felügyelni a pakolást, ráadásul még vonatoznia kell hazáig. (Utólag tudom meg, hogy ha már iftár, legyen iftár: hajnalig a vendéglősökkel mulatott egy török csehóban valahol a 20. kerületben.)

Június 2. szombat

Már régen megszoktam, hogy ritka a szabad hétvége. Ezúttal Maisons-Lafitte-ben utazunk Pannival, az Opus Yvelines zongoraverseny idei díjátadójára. Egy tizenhét éves orosz fiú nyerte meg az összes fontos díjat. Alexandr Krjucskónak hívják és jellegzetesen orosz feje van, mintha a Krokyil című vicclap karikaturistája rajzolta volna a nyakára. A zsűritagok szerint kimagaslott a mezőnyből. Kár, hogy a közönség most nem hallhatja, mert a kastély dísztermének zongoráját nem tudták használható állapotba hozni... Találkozom Mocsári Károly zongoraművésszel, aki visszatérően zsűritag ezen a fesztiválon. Ő is dicséri az orosz fiút. Aztán a százötven centi magas Myard polgármesterrel politizálunk. Amióta tavaly összeismerkedtem vele, igen harcias blogokat írogat és oszt meg velem (is) a világhálón. A fogadáson gratulálok

a győztesnek. Szerény, már-már félszeg fiatalember. Ősszel nálunk fog fellépni, ez a mi hozzájárulásunk a díjhoz.

Június 3. vasárnap

Délután református istentisztelet. Forró László nagyváradai püspökhelyettes a meghívott lelkész. Autóval megyünk át a templomba négyen, útközben meséli a tiszteletes úr, hogy a metróban ellopták a mobilját. Szerencsére nincs túlságosan kétségbeesve. Sajnos, Párizsban az ilyesmire számítani lehet. Aztán a református gyülekezetre terelődik a szó. Közli, hogy a Körösi-Csoma Program keretében hamarosan állandó lelkész jön Párizsba, egy háromgyerekes családapa. Ez ügyben éppen ma ülésezett a presbitérium. Kérdezem is az ajtóban Kiss Zsolt presbitert, mire jutottak. A válasza igencsak meglep:

- Köszönjük szépen, de nem kérjük. Nincs rá szükségünk...

Az istentisztelet a szokásosan párizsias: hiába prédikál szépen és fennköltén Forró tiszteletes, Annamária asszony közbeszól, intézkedik, kever-kavar. Kovács Ilonka néni, a kilencven éves operaénekes pedig plénum előtt szidja le *magyarul* a francia orgonistát, hogy miért kezdi olyan magasan az Erős várunkat...

Aztán agapé, vagyis szeretetvendégség, ahol Mester Parajd László gondnok fejti ki az állandó lelkészről: valóban nem tudnák kihasználni ezt a lehetőséget. Itt hétközben mindenki dolgozik, sem a családlátogatásra, sem a hetenkénti istentiszteletre nincs igény. Rossz hallgatni. Különösen annak fényében, hogy a Magyar Katolikus Misszióban mit nem adnának egy ilyen ajánlatért!

Együtt megyünk vissza az intézetbe. A püspökhelyettes nehezen leplezi csalódottságát és bosszúságát:

- Ha nem kell nekik állandó lelkész, a párizsiak azt kockáztatják, hogy a Zsinat esetenként sem fog ide küldeni senkit.

Napnyugta körül csodásat biciklizünk a Szajna-parton.

Június 4. hétfő

Reggel még benéz hozzám Forró tiszteletes egy búcsúkávéra. Ismét szóba kerül az állandó lelkész kérdése. Úgy látszik, őt is foglalkoztathatta még az éjszaka folyamán.

- Az a helyzet, hogy a párizsiak tévedésben élnek. Ez a kérdés el van döntve. Heddad asszony és a presbitérium nincs abban a helyzetben, hogy bármit mondjon, vagy tegyen. A lelkészcsalád jön. Nem törvényszerű, hogy abban a templomban legyen az istentisztelet – néz rám jelentőségteljesen. – Én például

megkeresném az igazgató urat, hogy legyen vasárnaponként itt az istentisztelet, ha már egyszer van egy magyar ház...

Most rajtam a csodálkozás sora. Csendesen megjegyzem – úgy is, mint papgyerek –, hogy ez egy állami intézmény, s ilyen alapon akkor kopogtathatna a többi felekezet is, szóval ez a „templomválasztás” nem ilyen egyszerű...

Sujánszky Jenő hív délután: lezajlott Yves de Daruvar gyászszertartása. Magyar részről ő volt ott és két zászlótartó: Nagybányai Attila és egy Hadady nevű férfi, de nem az oboista. És a misét is ketten celebrálták: a francia pap mellett Cibian Miklós. Sem diplomaták, sem francia politikusok nem voltak jelen, kizárólag katonák. Így a mi követségünk távolléte sem tűnt fel.

Este cseh filmvetítés, Miloš Forman *Egy szösz szerelme* című klasszikus alkotása. A mai videóklipes szemmel nézve lassú, már-már amatőr. Mégis zseniális. Megismerkedem a jövőendő igazgatóval, Jiří Hnilicával. Rokonszenves, mosolygós, franciául kiválóan beszélő kopasz fiatalember. Az alapszakmája történész, ráadásul a francia-cseh kapcsolatok kutatója. A nyár végén utazik majd ki a családjával.

A vetítés után egyik törzsvendégünk, egy szakállas francia úr, bemutat egy zongoraművészt, aki előtte már koncertezett a cseheknél is. Laurent Wagschal előszeretettel kutat fel ismeretlen komponistákat, hogy aztán előadhassa műveiket. Érdekli a zongoránk, kinyitom neki a termet. Amúgy hátizsákosan nekiül és csodálatos Chopint játszik a sötétben. Éjfél elhallgatnám. Fölérve a lakásba első dolgom, hogy rákeressek a nevére. Befutott, nemzetközileg is jegyzett művész, koncertezett már Magyarországon is. Bocs, Laurent, hogy nem ismertelek föl mindjárt...

Ma a következő szöveggel járultam hozzá a követség heti jelentéséhez. Ide másolom, mert jól jellemzi a helyzetet:

„Az elmúlt héten a PMI egyik nyelvi termében vizsgáztatta le hallgatóit a Sorbonne Université (régi nevén Sorbonne Paris 4) magyar nyelvi lektora. Azért kényszerült erre, mert az egyetem épületei még mindig blokád alatt vannak, illetve a blokád veszélye miatt sem a hallgatók, sem az oktatók nem mehetnek be irodáikba és a tantermekbe.

A francia egyetemek diákjainak egy-egy militáns csoportja március óta mintegy túszként tartja társait és az oktatói kart. Számos fakultás emiatt felfüggesztette működését, s a dékánok nem egyszer a rendőrség segítségét kérték a helyiségek erőszakos kiürítéséhez.

Az egyetemfoglalásoknak több objektív és szubjektív oka van. Az ifjúság szószólói hivatalosan Macron tervezett felsőoktatási reformjai – például a felvételi vizsgára emlékeztető előzetes szűrés bevezetése – ellen tiltakoznak, de a tüntetők egy része az ötven évvel ezelőtti, s a társadalomban azóta ideali-

zált 1968-as diáklázadások megismétlődésében reménykedik. Egyetemi körökből érkező jelzések szerint csak a Sorbonne Université-n mintegy huszonkétezer hallgató év végi vizsgáztatása, bizonyítványszerzése forog veszélyben a radikálisok miatt. A tanügyi hatóságok tizenkét százalékosra becslik a blokád támogatottságát, de ez az erőszakos kisebbség a legváratlanabb és legrafináltabb módon képes megakadályozni a normális tanítást. Az egyetemi vezetés ezért arra kérte a tanárokat, hogy keressenek házon kívüli lehetőséget a tanév végi vizsgák lebonyolítására. Így az sem ritka, hogy más közintézményekben, sőt kávéházakban folyik a vizsgáztatás.

Nem egy esetben az a furcsa helyzet állt elő, hogy a Nemzeti Front párt-színeiben erős felépítésű fiatalok jelentek meg az előadótermekben, és baseballütőkkel verték ki a blokád résztvevőit, de természetesen az egyetemi biztonságok ők is eltávolították. (Mindenesetre különös, hogy egy jobboldali ellenzéki párt reprezentánsai próbálnak érvényt szerezni a Macron által képviselt állami akaratnak.)

A francia sajtó a blokád kezdetén beszámolt a legerőszakosabb egyetemista és rendőri akciókról, de tapasztalatunk szerint a francia közvélemény nincs tisztában a felsőoktatási intézményekben uralkodó valós helyzettel.

A blokádra hivatkozással nem kapunk választ a Sorbonne Paris 3 egyetemről sem; a magyar tanszékkal kapcsolatos megállapodás-tervezetünket három hónappal ezelőtt nyújtottuk be.”

Június 5. kedd

Letudtuk a szlovák film vetítését is, ami igazából csehszlovák: *Ünnep a fűvészkertben*. 1969-ben követte el valami neofita elmebeteg, egy bizonyos Elo. Nem csoda, ha betiltották: ritka nagy marhaság. Itt volt Dan Jurkovič, de nagyon össze van zuhanva. Három hete maradt Párizsban. Úgy volt, hogy este a film után hivatalosan is elköszön külföldi kollégáitól, de nem hívott meg senkit. Hát, így nehéz lesz...

Június 6. szerda

Ha ezt látná kedves atyai barátom, Pécsi Géza! Francia zenetanár lapozgatja nagy érdeklődéssel *Kulcs a muzsikához* című tankönyvének német nyelvű kiadását. Mindez a Jean-Philippe Rameau nevét viselő konzervatórium-ban történik, ahol Ester Pineda művésztanárt látogatom meg. Korábbi beszélgetéseink során felkeltette érdeklődését a Pécsi-módszer. Franciaországban is

akuttá kezd válni a probléma, nevezetesen az intézményes esztétikai és humán nevelésből kiszorult, általában szegény sorsú fiatalok tanítása. Márpedig agykutatók régen bebizonyították, hogy csak a két agyfélteke együttes stimulálása eredményez *egészséges* embert. (Milyen kifejező ez a magyar szó!)

A tanárnő körbevezet az intézményben, ahol rendes iskolai tanulmányaik mellett nyolctól huszonkét éves korig oktatnak művészetekre fiatalokat. Sokat és sokféleről beszélgetünk aztán a tanáriban. Nem is tudtam, hogy Ester katalán.

Június 7. csütörtök

Martinovics Viktor látogat meg délelőtt, egyik korábbi gyakornokunk. Osztrák és magyar állampolgár. Most fejezte be Bécsben az egyetemet, az osztrák külügybe megy hat hónapos szakmai gyakorlatra, a nyugat-balkáni osztályra. Apja után horvátul, anyja után magyarul, ezen kívül németül, angolul és franciául ír és beszél kiválóan. Okos, szorgalmas, szerény: nagy karrier áll előtte. Érdekes dolgokat mesél az osztrák társadalmi életéről. A fiataloknak nem „ciki” politizálni, már kamaszként pártoknak szórólapoznak, érvelnek, vitatkoznak. A konzervatív és szélsőjobb pártoknak kizárólag férfitagokat tömörítő komoly háttérszervezeteik vannak, ahol katonás bajtársi szellem uralkodik. Napirenden van a sörpárbaj, de az igazi sem ritka, igazi kardokkal, az első vérig. Sebesüléseikre büszkék. Mindeközben az osztrák társadalom is változóban. Viktor úgy tudja, Bécsben már a legnépszerűbb név a Mohamed, vagy annak valamelyik változata.

Délután Alain Rechnerrel és Paule Roudaut-val a Villette-be megyünk a Philharmonia kommunikációs vezetőivel tárgyalni a tervezett magyar napokról. Nem teljesen értem a magam szerepét, hiszen a MŰPÁ-val már mindenben megállapodtak. Azt mégsem tudom megállni, hogy ne világosítsam fel őket a programfüzet állításának tévedéséről, miszerint a magyar zene a cigányzenéből táplálkozik. Olyan jól sikerül rögtönzött kiselőadásom, hogy a két kedves hölgy fölajánlja: vegyek részt a jövő márciusi konferenciájukon. Köszönettel elhárítom. Ennyi önkritikámnak csak kell lennie...

Sietek vissza az intézetbe, vár a Parlamenti Közgyűjteményi Igazgatóság küldöttsége: Bellavics István államtitkár, Markója Szilárd könyvtárigazgató és egy művészettörténész hölgy. Megmutatom nekik a házat, aztán az irodámban és a teraszon sokáig beszélgetünk. Engem a hazai, őket a párizsi hírek érdeklik.

Este megnyílik legújabb kiállításunk, az Írói fogások. A közlekedési nehézségeken kívül nem tudom mivel magyarázni, miért csak félszázan sétálgatnak a tárgyak körül, mert a kiállítás maga rendkívül érdekes. A Petőfi Irodalmi Múzeumtól kaptuk az anyagot. Híres emberek relikviáinak sajátos, ritkán lát-

ható válogatása: klasszikus és kortárs írók konyhai és evőeszközei, kiegészítve a kulináris élvezetek hatására született művek kézirataival, nyomtatványaival. Nagykövetünk mondja a köszöntőt. A parlamenti küldöttség mellett itt van Varga Benedek, a Nemzeti Múzeum főigazgatója is. Később a vendégekkel átmegyek a kockás terítős étterembe, és 11-ig vacsorázunk, beszélgetünk.

Június 11. szombat

Pannival Nancy-ba a reformáció-kiállítás anyagáért. Fülledt, meleg idő. Gyors városnézés, ebéd az Excelsior nevű luxusétteremben. (Nancy annyival olcsóbb, hogy még ez is megfizethető.)

A templomnál a lelkész vár, középkorú, rövidnadrágos férfi, továbbá a helyi magyar egyesület három tagja, és egy meglepetés: a roll up-ok még kihúzza, nekünk kell összeszerelni. Ráadásul két táska és doboz hiányzik, csak hosszas keresés után kerülnek elő a karzatról. Luxemburgból is ilyen sietve jöttünk el, amikor elhoztuk a tablókat, pedig most marasztalnak. A nekibuzdult eső csak erősíti indulási szándékunkat. (A tiszteletbeli konzul betegsége miatt eleve lemondta a találkozót.) Nosztalgiából végig a régi 4-es főúton jövünk, mint annak idején, amikor kelet felé még nem vezetett autópálya. Nem biztos, hogy jó döntés volt. Párizs előtt baleset, kegyetlen nagy dugó. Hullafáradtan érünk haza.

Június 12. kedd

Dél előtt követségi értekezlet, majd a kereskedelmi tanácsos búcsúztatása, aki tulajdonképpen el sem megy, mert Lyonban lesz konzul. Délután a Lengyel Tudományos Intézetben kipróbálom az Örök tél vetítését, s tisztázom az előadásom részleteit az igazgatóval. Aztán gyalog haza a lógó felhők alatt a Szajna-parton. Este Chantal Delsol, a neves filozófus-akadémikus előadása az illiberálisnak mondott demokráciákról. Előtte az irodámban tíz percet beszélgetünk. Elmondja, hogy Csernus idejében hosszú évekig tartott nálunk egyetemi előadásokat száz hallgató számára.

Előadása erősen szofisztikált, jól beburkolt szöveg, lényegében empatikus megértési kísérlet a lengyelek, magyarok felé. Utána sok kérdés, de inkább monológ. Még Beregié a legértelmesebb, amire Delsol asszony is sűrűn bólogat. A koccintáskor odajön a Théâtre de Poche kommunikációs vezetője, Mme Schlemmer, egy kedves, mosolygós asszony. Meghív egy szombat esti előadásra. Elragadtatással beszél a málenkij robot kiállításunkról, mindjárt meg is kapja is tőlem donyeci riportjaim kazettáját és a kinyomtatott filmnovellát.

Június 14. csütörtök

Megjött Marc Grynbaum szerződéstervezete az Örök tél forgalmazásáról. Bár előszerződés, de már ez is részletes, alapos. Nekiállok fordítani, de nem könnyű szöveg.

Délután Klemm Jóska és felesége köszön be. Régi kedves kollégám, az Újvidéki Rádió és Televízió vezérigazgató-helyettese, a nemrég megszűnt Kós Károly Kollégium délvidéki tagja. Hamar elmerülünk Jóska vajdasági történeteiben. Életrajzi részleteket mesél például Sándorov Péterről, akiről kárpát-mendencei újságíró díjat neveztek el öngyilkossága után. Szegény, nem lehetett könnyű eset.

Este az Örök tél vetítése a Lengyel Tudományos Inézetében. Az utolsó kockák lepergése után szokás szerint kiállok válaszolni a kérdésekre, hozzászólásokra. Egy kivétellel csak kedvező értékelések hangzanak el, de egy kopasz úriember -, akit egyébként ismernem kellene, mert mindenki úgy beszél róla, mintha evidens lenne, kicsoda -, szóval ő megkérdezi: honnan vesszük a film végén kiírt kétszázötvenezer elhurcolt létszámot, s miért szerepel egy tablón, hogy *Roosevelt és Churchill tudtával, beleegyezésével* vitték el a hazai svábokat. Igyekszem barátságosan válaszolni, de egyre jobban behergeli magát, s hamarosan eljutunk a holokausztig. Szerinte történelmi kontextusba kellett volna ágyazni a filmet, és jobban érzékeltetni a magyarok felelősségét a történetekért. Többen lehurrogják. Ha jól értettem, Ranukelnek hívják az illetőt, foglalkozását tekintve pénzügyi tanácsadó...

Június 16. szombat

Európa-nap Lisieux-ben. A normandiai kisvárost eddig csak Szent Teréz kapcsán hallottam emlegetni. Feladatunk hasonló az eaubonne-ihoz: a magyar kultúra színeit hozzáfűzni egy nemzetközi csokorhoz. A különbség csak annyi, hogy itt nincsenek lelkes francia diákgyerekek, akik berendeznék helyettünk a pavilont. Görög, szlovén, szlovák, cseh, német, lengyel, román, bolgár, ír, svéd és spanyol színeket látok még fölsvillanni a sokadalomban, de ezeket a nációkat többnyire régen itt élő emigránsok képviselik. Mi annyiban is különbözünk tőlük, hogy a tablók és prospektusok mellett zenészeket, táncosokat is hoztunk: Gábor Áronka és Fodor Jenő tegnap este érkezett meg Lyonból, Ertl Péter táncművész leánykái pedig Budapestről.

Madame Desjardins és a többi rendező kedvesen fogad. Kapunk jó ebédet és egy lovári cigány nyelvű nótát az iskolai gyerekkartól, mint „Magyarországot reprezentáló népdalt...”. Amikor később, egy alkalmas pillanatban megemlí-

tem karnagyuknak a házszám eltévesztését, röstellkedve szabadkozik: egy kollégájától kapta a partitúrát...

Amíg Korcsák Réka kolléganőm tartja a frontot a sátorban, táncos lányainkkal magyar táncokat tanítunk a közönségnek.

Gyors városnézés után indulunk is vissza, hogy még elérjük a Montparnasse Théâtre de Poche nevű kis színházának Port-Danube című előadását. Korábban említettem már, hogy ezt a lehetőséget Catherine Schlemmer, a színház kommunikációs igazgatója ajánlotta fel az egyik intézeti program után.

A nevéhez méltóan valóban zsebkendőnyi méretű színpadon Robert Bouver színész, Dimitrij Artemenko hegedűs és Vadim Sher zongorista ad elő egy hamisítatlan „mittelajrópai” zenés irodalmi összeállítást. Téréségünk írói, zeneszerzői, költői szolgáltatták az előadás alapanyagát. Az orosz hegedűs egészen kivételes tehetség. Nagyon érzi a stílusokat, s szinte egybenő hangszerével. De a színész is kiváló. Ukrán története kifejezetten drámai.

A darab után Brunoval és Lilla Fourrier-vel még beülünk a patinás Selectbe, hogy amúgy párizsiasan egy kései vacsora keretében beszéljük meg a látottakat.

Június 18. hétfő

Délelőtt két kollégámmal, Attilával és Gáborral Gara Györgynél tesszük tiszteletünket. Látogatásunk nem teljesen öncélú: Gara a hatezres könyvtárából jelentős tételt ajánlott fel az intézet számára. Könyvtárosunk általában szívja a fogát az ilyen felajánlások hallatán, mert vannak rossz tapasztalatai. Nem, mintha az élők sorából elköltözött emigráns magyarok értéktelen könyveket gyűjtöttek volna. Sőt! Csakhogy többnyire mind ugyanazokat a lexikonokat, magyar és világirodalmi remekeket halmozták fel életük során a polcokon. Már alagsori raktárunk is tele van az ilyen adományokkal, onnan is selejtezni kellene.

Persze, Gara György azért más kategória, mint egy átlagos magyar könyvgyűjtő. Olyannyira, más, hogy amikor Párizs környéki szép kis kertes házából elkezdjük kihordani a dobozokat az autóhoz, minden egyes fordulónál felszisszen. Látom rajta, hogy legszívesebben leállítaná az akciót. Pedig az előző hetet precíz dobozolással töltötte, s nyilván kétszer is megfontolta, melyik kötetétől akar és tud megválni.

Berakodás után egy kávé mellett meg is hallgathatjuk néhány könyv történetét. Szó, ami szó, Gara Györgynek van miről mesélnie.

És lenne miről mesélniük a Tessonoknak is. Apának és gyerekeinek, akiket nemrég a *Journal du Dimanche* című hetilap terjedelmes cikkében úgy jellemeztek, mint „Egy regényes és nonkonformista klán”. Az apa, Philippe

Tesson, kilencven évesen is aktív. 1960-tól a legendás *Combat* főszerkesztője volt, aki megvalósította a csodát: jobboldali szerzőket csábított oda a közismerten kommunista orientációjú laphoz. 1974-ben aztán saját napilapot alapított, a húsz évet megélt *Le Quotidien de Paris*-t, amelyet szintén a sokoldalúság és nyitottság iskolapéldájaként szoktak emlegetni. Felesége, Marie-Claude, egy egészségügyi napilap főszerkesztőjeként teljesítette ki karrierjét. Idősebb lányuk, Stéphanie, színész lett, 2012 óta saját színházzal, a Théâtre de Poche-al, amelyet a mai napig apjával együtt irányítanak (Itt jártunk a minap Madame Schlemmer vendégszeretetét élvezve.)

A kisebbik lány, Daphnée, apjuk hivatását követi. A középső fiú, Sylvain Tesson pedig híres világutazó. Óriási példányszámban kiadott útleírások szerzője, televízióműsorok sztárja.

S hogy miért említem mindezt? Mert estére hivatalosak vagyunk Stéphanie Tesson Reneszánsz estjére a Saint-Sulpice téren felállított színpadon. A meghívást Pásztor Évának köszönhetjük, Lilla Fourier barátnőjének, akiről már többször tettem említést az Alcyon-estek kapcsán, főként, mint a csodálatos sütemények forrásáról. Éva azonban sokkal több egy tehetséges háziasszonynál. 1972 óta él Franciaországban. Huszonnégy éves korában döntött a disszidálás mellett, s hogy valami jövedelemhez jusson, gyerekcsősznek állt be egy francia családhoz. Ők voltak Tessonék. A három gyerek olyannyira megszerette, hogy a mai napig tartják vele a kapcsolatot és afféle anyapótlékként tekintenek rá. (A *Journal du Dimanche*-ban megjelent terjedelmes riportban is hivatkoznak „magyar pótmamájukra”).

Stéphanie tehetséges színész. Középkori viseletben ad elő reneszánsz verseket, a népes közönség hol elérzékenyülve szífog, hol harsányan hahotázik. Sylvain-nel, a világutazóval ülünk egy sorban, előttünk Brigitte Fossey, a neves francia színésznő. (A hetvenes évek nagy sztárja volt, a magyar közönség többek között *A férfi, aki szerette a nőket* című Truffeau-filmben láthatta.)

Előadás után közös vacsora a szomszédban kialakított étterem-sátorban. Stéphanie kedvesen odainvitál minket is. Az asztaloknál színészek, festők, és természetesen a *bonus et diligens paterfamilias*: Philippe Tesson maga. Amikor Stéphanie megtudja, hogy kenyérem javát újságíróként ettem meg, lelkesen felpattan és kijelenti: feltétlenül beszélnünk kell erről az apjával. Erről a múlhatatlan igényről egyedül Philippe Tesson nem tud. Magába roskadva a szomszédaival vált néhány ritkás szót. Így aztán Stéphanie sem erőlteti tovább a dolgot. Sokkal közlékenyebb az öccse, Sylvain, aki érdekes epizódokat mesél több hetes kalandozásáról a szibériai őserdőben. Megajándékoz erről szóló könyvének dedikált példányával is.

Éjfél felé jövünk el. Szerencsére nem kell sokat gyalogolni az ágyig, lévén a tér száz lépésnyire az intézettől.

Június 19. kedd

Meleg, fülledt idő. Délután biciklivel megyek el a Marais-ba az EUNIC közgyűlésére, a Svéd Intézetbe. Eddig csak az udvarát ismertem, ahol a kávézó van, de az épületen átmenve egy nagy reneszánsz kert is kinyílik, a falak mentén szobrokkal, a pázsit végén színpaddal. A sátrak alatt választjuk meg Joao Pinharanda portugál igazgató kollégánkat elnöknek a leköszönő brit Andrew helyett.

Június 20. szerda

Nyögyenyelősen indult, fergetes este lett belőle. Énekarunk félévi utolsó próbája, aztán „koncert a barátoknak”. Utóbbiak vannak vagy negyvenen, többségükben franciák, de látok néhány magyar-francia, sőt egy orosz-francia házaspárt is. A koncert belterjességének jótékony leple alatt három műkedvelő kórustársammal nekiveselkedünk Weiner Leó Rókatánca előadásának is. A mester, ha élne, biztosan meglepődne a fuvola, hegedű, zongora és három húros kontra hangszerösszeállításon.

Meleg az alkonyat, a koncert után irány a tető. Itt aztán együtt van minden, ami a kiváló közérzethez szükséges: kellemes társaság, finom ételek és italok, muzsika, holdfény, szikrázó Eiffel-torony... A hangulat tetőfokán még Józsi is felóvakodik közénk. No, nem történt csoda, nem mulatni, hanem filmezni.

Éjfél felé kiderül, hogy orosz barátunknak, Keltchevsky úrnak is igen szép hangja van. Meghatódva éneklí a Moszkva parti estétet és a Nyema búza, nyema kukurúzáat, persze, utóbbit nem ezzel a szöveggel...

Június 21. csütörtök

Ahmed Bakcant látogatom meg a Yunus Emre Intézetben. Lényegében öt-hat nagyméretű iroda egy bérház első emeletén, ahová a Champs-Élysées-ről lehet bejutni. Az egyik helyiségből ki lehet menni a zárt udvarra, amit istanbuli kerámiával és fotókkal színesítettek. Igaz, a fölötte lévő emeletről már francia lakók dugják ki a fejüket, így nagyon is megértem Ahmed elégedetlenségét jelenlegi elhelyezésükkel.

Bemutatja kollégáit, akik közül Esrát jól ismerem a FICEP és EUNIC gyűléseiről, s a vele ellentétben fejkendőt viselő szép titkárnőt is többször láttam már török érdekltségű rendezvényeken. Negyedórás ismerkedés után átmegyünk egy vadonatúj török étterembe, és végigeszünk egy négyfogásos ebéd-

det. Sok minden szóba kerül, a török politikai és szociális rendszertől Ahmed életútjáig. Ismét meggyőződhetek róla, hogy elkötelezett híve az elnökek, csak azt nem tudom megítélni, hogy ez az érzület valódi meggyőződésből fakad-e vagy a kötelező loyaltásból. De hát ez nem is tartozik rám. Amit mi látunk belőle, az az, hogy Ahmed tevékenyen és színvonalasan képviseli a török kulturális érdekeket Párizsban.

Este a Virtuózok koncertje. A szokásokhoz híven lelkes, igen tehetséges társaság. A kis zongorista lány, Buoteng Stéphanie Carmen már játszott nálunk. Kiderül, hogy csokonyavisontai, csodálkozik is, hogy tudja valaki a társaságból, merre található a falu. Klarinétos partnere, Nagy Zoltán pécsi, a művészeti szakközépiskolába jár, rendkívül tehetséges fiú. Harmadik társuk, Kéring Dávid, aranyos nagy melák gyerek, szintén jól klarinétozik, de érzésem szerint Zoltánban több van.

Hatalmas közönség gyűlt össze, szinte kidagad a ház, többeket nagy sajnálattal el is kell küldenünk. A koncert utáni beszélgetéshez csatlakozik két professzor, Egyed Emese Kolozsvárról és Bognár Zalán történész a Károli Gáspár Egyetemről. Zalánnal aztán hajnali fél 4-ig még túlórázunk az irodámban. Úgy fest, igen döcögősen halad az önálló málenkij robot intézetről szóló álmunk megvalósulása.

Június 22. péntek

Este ismét összefövünk a teraszon, aztán az irodában. Előbb Taxner Tóth Ernővel, aki Mádl Ferenc minisztersége idején a kultusztárca helyettes államtitkára volt – valamint tizenkilenc éves, kommunikációs szakos Tünde unokájával –, aztán csatlakozik hozzánk Bognár Zalán is. Inspiráló beszélgetés fél 2-ig. Kitűnő tudósok, egyetemi szemináriumon érzem magam.

Június 25. hétfő

Ma délelőtt azzal fogadnak a kollégák, hogy hajnalban látogatónk volt: egy bajúszos, szemüveges félvér fickó egyszerűen berúgta vagy benyomta a gazdasági bejárat ajtaját és három percen át tusakodott magával, melyikünk biciklijét vigye el. (Három közül választhatott, plusz egy gyerekbicaj is rendelkezésre állt.) Végül egyik sem nyerte el magas tetszését. Komótosan kísértalt, gondosan becsukta az ajtót, aztán bemutatott egy nemzetközi jelet Nórinak, aki kinézett a zajra.

A videokamera felvételén mindez filmszerűen látszik. Délután lemegyek a rendőrségre. Némi várakozás után elmondhatom panaszomat egy készséges fiatalembernek, aki szerint erőszakkal bemenni valahová önmagában nem bűncselekmény. (Franciaországban.) Mert, hogy ez még csak nem is lakás, hanem „közösségi tér”. Pláne, hogy el sem vittek semmit. A mozgóképek nem érdeklik, a fotókat elteszi. Még jó, hogy nem minket büntetnek meg személyiségi jogok megsértése miatt!

Délután megérkezik Dede Franciska: két hónapos Klebelsberg-ösztöndíjat kapott. Estig beszélgetünk a teraszon – mint megtudom, a Széchenyi könyvtárban is áll a bál.

Este biciklizás teliholdnál. Gyönyörű langyos nyár, zsong a város. Sajnos, a szomszédos ház is, ahol éjjel 1-kor még ordítós buli van, az erkélyt is beleértve. Persze, ez sem szabálysértés. Sőt, alapvető emberi jog, s akinek nem tetszik, költözzön ki egy erdőbe.

Június 26. kedd

A Kínai Kulturális Központban búcsúzik a FICEP az első szemesztertől. Hatalmas, két részből álló épületegyüttes az Invalidusok közelében. Az egyik egy klasszikus régi párizsi palota, a másik csupa üveg modern irodaház. Természetesen komoly biztonsági beléptetőrendszeren át vezet az út az előcsarnokba, de utána már csupa mosoly, bűbáj és udvariasság fogad. A rövid protokolláris ülés után megtekintjük a ház nyilvános részeit, aztán elmerülünk a kert és az ízlésesen megterített büféasztal szépségeiben.

Június 28. csütörtök

I ndulás haza!

Augusztus 13. hétfő

M ár ismét Párizsban. Letelt a szabadság, ami a hivatalos intézendők és az unokák jegyében telt el. Utóbbiakkal folytatódik itt is, mert visszakísértek minket a kis csibészek.

Ünnep – szünnap. A nyári üres ház ha lehet, még üresebb. Telefonügyelet viszont tartok, remélem, nem lesz hívás. Tegnap tönkrement a francia mobilom – vízbe ejtettem. Még szerencse, hogy otthon beruháztam egy magyar „okos” telefonba, így, ha kimozdulok, van internetem. A franciát egy fapados készülékkel pótoltam, mert a szalonban hamar kiderítették, hogy ványadt kis csomagommal nem vagyok jogosult kedvezményes készülékre.

Reggel a Montmartre-ra indulunk a gyerekekkel, de elég hamar megéhezünk, s igazi, hosszú francia ebédidőt töltünk el a place des Tertres szomszédságában. A teraszon ülven több rajzos ember is odajön hozzánk, de elhessentem őket, míg egy idősebb úr magyarul meg nem szólít. Néhány alapvető kifejezésen túl nem sok mindenre futja szókincséből, de aztán franciára váltunk, s kiderül, hogy apai ágon magyar, sőt erdélyi. Később visszajön, s egy pohár bor mellett el is meséli élettörténetét.

Apja egy bizonyos László családból származik Kovásznából. Az őseinel még Petőfi és Bem apó is vendégeskedett – állítja. Az apa már Besztercebányán végezte műszaki iskoláit, onnan a két háború között belga bányába csábították el mérnöknek, itt kisebb bányabaleset érte. A kórházban beleszeretett egy belga ápolónőbe, pedig akkor már családja volt otthon – a mi atyafink féltestvére. Első feleségétől elvált, az ápolónővel összeházasodott, hazaköltöztek, s így született meg a mesélő valahol Észak-Magyarországon. Végül 1946-ban hagyták ott a kommunizmusba rohanó Magyarországot, s Kanadában telepedtek le. Hősrünk 1973-ban költözött át Franciaországba, s azóta karikaturistaként próbál megélni. Saint-Germain-en-Lay környékén lakik egy elővárosban. A helyi magyarokkal nem tartja a kapcsolatot, egyedül egy Zöldi nevű volt légióossal találkozik néha. Valami Barlay nevű idegenvezetőt emleget, aki állítólag ismer engem, s aki egyszer mintha beszélt volna neki rólam... Mindenesetre meghívom az intézetbe. Kíváncsi leszek, eljön-e.

Aztán Mátéka kívánságára elmegyünk a szabadkőművesek párizsi nagy páholyának székhelyére, a 17. kerületi rue Puteaux 8 szám alá. (Valamiért mostanában nagyon izgatják a gyereket az „illumínátusok”. Danival még egy amerikai egydollárost is vetetett, mert azon is rajta van a szemes háromszög.)

A kiírt órarend ellenére az épület zárva. Látna tanácsalanságunkat, egy jóarcú, értelmiségi forma úr szólít meg, s elmondja, hogy csak augusztus 27-től lesz újra nyitva a ház, tehát a hónap utolsó hetében még láthatják a kiállítást a gyerekek.

Már éppen eljőnnénk, amikor egy másik férfi is megszólít a ház előtt: ő teljesen más fazon, borostás, kopasz, korpulens fiatalember, hatalmas szivarral a szájában. Neki is elmondom, kik vagyunk, s mi járatban vagyunk. Az augusztus

végi ígéretre csak a fejét ingatja, s hümmögve jelzi: az csak az adminisztratív nyitány lesz, a múzeum szeptembernél előbb nem nyit ki. Amikor emlékeztem rá, hogy a kapun semmi sem árulja el a nyári zárvatartást, sőt, az van kiírva, hogy hétköznapi délelőtt és délután nyitva, csak annyit jegyez meg: igyekezzünk diszkréten tartani... S szinte sűgva hozzáteszi: „Ön talán *testvér*?”

Elbizonytalanodom. Mit lehet erre mondani? Valakiknek a testvére vagyok, de egy biztos: nem az övé. Nem tudom eldönteni, ez most előnye-e vagy hátrány.

Kopasz patrónusunk végül felhív valakit, egy bizonyos Jean-Claude-ot, s egy idő után közli, kivételesen kinyitják nekünk a házat!

És lőn. Felmegy a vasfüggöny, kitérülnek a vaskapuk, s bent egy flanelliges „testvér” fogad a múzeumtérben. Részletesen elmagyaráz mindent, beszél a szabadkőművesség rítusairól, jelenlegi kiterjedtségéről (kb. ötvenezer tag, kilencszázhat páholy Franciaországban). „Szabadság, egyenlőség, testvériség”... „A káoszból lesz a rend – Ordo ab chaos.”... És így tovább.

Barátságos kalauzunk a ház jelentős részét megmutja. Beléphetünk például a szentélybe is! Az épület 1911-ig ferences kolostor volt, de a szerzeteseknek kellett a pénz, és eladták – ősellenségeiknek, a szabadkőműveseknek. Ők aztán vízszintesen kettévágták a kápolnát, s alul-felül szabadkőműves szentélyt alakítottak ki. A fenti rész háromszáznegyven személyes. Még azt is megengedik, hogy Dávidka, a legkisebb unoka beüljön az elnöki székbe, Máté pedig a nagymesterébe.

Azóta is azon tűnődöm: miért? Miért nyitották ki nekünk, és miért mutattak meg mindent töviről hegyére? Amikor kifelé menet megkérdezem, mivel tartozunk, mindkét férfi elneveti magát és jelentőségteljesen összenéz.

Kíváncsi vagyok, találkozom-e még velük valaha.

Augusztus 22. szerda

Elég nyögvenyelősen halad az Örök tél franciaországi forgalmazásának ügye. Grynbaum tetemes összeget kér, odahaza egyelőre nincs gazdája a „projektnek”. (Hú, de mennyire utálok ezt a szót...) Mindenesetre a film negyedmagával ott van a montreáli filmfesztivál versenyprogramjában.

Augusztus 29. szerda

Péntektől tegnap estig Dél-nyugat-Franciaországban voltunk hivatalos úton. Tihany és egy St.Florent-le-Vieil nevű Loire-menti kisváros ünnepli ezekben a napokban testvérvárosi kapcsolatainak 20. évfordulóját. Magánház-

nál laktunk egy közeli kis faluban, La Boutouchère-ben. Házigazdáink Véronique Forestier és Michel Neau, dolgoz, nyugodt, jókedélyű emberek. A vidéki Franciaország villan fel számunkra ismét. Számomra azért is kedves, mert az itt élők mentalitásában, életmódjában az összetéveszthetőségig hasonlítanak magyar megfelelőikre. Talán ezért is jönnek ki olyan jól a tihanyiakkal, akikkel húsz éve intenzív kapcsolatot ápolnak.

A vendéglátók gazdag programot állítottak össze, amiben volt koncert – a helyi és a tihanyi kórus részvételével – kirándulás és egy borászati kombinát fölkeresése is. Én egy Magyarország történetéről tartott ismeretterjesztő előadással igyekeztem hozzájárulni a magyar-francia baráti napok sikeréhez.

Szeptember 1. szombat

Tegnap hazaröpítettem az unokákat. Ma egész napos szép megemlékezés-sorozat édesanyámról Kaposszekcsőn. Holnap lenne száz éves. Délelőtt istentisztelt, délután megemlékezés a faluházban. Levetítem egy riportfilmmet róla, föllevenítem töttösi gyerekkorát, a kőszegi iskolaéveket és persze a lágert. Jó érzés látni, hogy tele a nagyterem.

Este Bergics Lajos levisz Villányba, Bock József birodalmába, ahol Balázs fia a fő fotós. Összefutok Kovács Ferivel, a Siklósi Szalon spiritus rectorával, váltok pár szót a két sztárborással, Bockkal és Gere Attilával is, aztán a száz méteres csodálatos pincefolyosón keresztül bemegyünk a „szentek szentjébe”, ahol Miklósa Erika énekel egy pécsi basszistával és egy vietnámi tenoristával. A számok között Batta András zenetörténész ontja a történeteket. Érdekes találkozása a kultúráknak. A látott borászati labirintus fölveszi a versenyt bármely francia hasonmásával.

Szeptember 4. kedd

Ismét Párizsban. Reggel Panni azzal ébreszt, hogy Szász Attila a legjobb rendező díját kapta meg Montréalban az Örök télért. A fődíjas a Curtiz lett, a Casablanca ultraagresszív rendezőjéről, Kertész Mihályról szóló magyar film. (Topolánszky rendezte.)

Este megérkezik Vashegyi György. Egy Gervais-operát próbál Versailles-ban, most nálunk lakik néhány napot. Tíz előtt átjön, éjfélig beszélgetünk. Tele van tettvággyal, szeretné, ha az MMA minél hamarabb betölthetné azt a szerepét, amelyért alapítói létrehozták: teljes jogú partnere lenni a kulturális kormányzatnak.

Szeptember 5. szerda

Bokor Attila volt Duna tévés kollégám néz be hozzám délelőtt. Másodszor van itt családjával. Kicsit talán rámenősebb, mint ahogy én szeretem embertársaimat, de jól áll neki. Jó érzékkel mindjárt azzal indít, hogy Szőcs Géza egyszer az én Kele-könyvemre hivatkozott valamilyen vita során. Ezen *entrée* után természetesen leültetem, s végül egy jót beszélgetünk. Egyetértünk abban, hogy jó lenne, ha ma is lenne négy filmstúdió, ahogy régen, a magyar film fénykorában volt.

Este a Pompidou Központba megyünk, mert még délelőtt meghívott Tóth Kinga költő és punk énekes. (Egészen pontosan: „*sound-poetry énekes*”). Nálunk kért és kapott vendégszobát. Babaarcú, dekoratív, érdekes jelenség. Ma zöldre veszi a figurát, masnitól a harisnyáig, de lehetne kékben is, ha éppen erre szavazott volna facebook-os közönsége. De a többség a zöldre szavazott.

A sound poetry tíz legjobbját hívták meg ide, s hogy köztük van Tóth Kinga, az mindentől függetlenül nem kis dolog. Kellően stílszerű, számomra hotten-totta környezetbe érkezünk. Krix-kraxok a falon és artikulátlan üvöltés a színpadon. Egy idős performer hölgy – Kinga szerint a szakma egyik legnagyobbja – némán ad elő egy verset, gesztikulálva. Nehéz eldönteni, hogy az ember sírjon-e vagy röhögjön. A méltató beszédben Jean-Max Colard, a Pompidou Központ „kultúrafejlesztési” (sic!) igazgatóságának szóvivője külön is megemlíti, hogy „*eljött Magyarországról Kinga Tóth, eljött minden nehézség ellenére*”. A szeánsz végén odamegyek Colard-hoz, bemutatkozom, s megkérdem, milyen nehézségekre hivatkozott. Természetesen rögtön Orbánózni kezd. Kérdezem, honnan szerezte az információit. Arra számítottam, hogy a sajtót fogja említeni. De nem. „*Hát, Kinga Tóth egész délután erről beszélt, milyen nehéz helyzetben van most az értelmiség Magyarországon...*”

Szeptember 6. csütörtök

A tegnap esti szóváltás kíváncsivá tett. Nem néztem volna ki Tóth Kingából a rettegő értelmiségit. Jobb ezt azon melegében tisztázni, hátha van még segítség. Reggel meghívom egy kávéra és hosszan elbeszélgetünk. Először diszkréten arról kérdezem, miből él. Kiderül, hogy többnyire meghívásokból, fellépések honoráriumából és magyarországi – állami – ösztöndíjakból. Ekkor emlékeztetem, mit hallottam róla-tőle a franciától, de nem jön zavarba:

- Igen, én valóban nem értek egyet azzal, ami ma Magyarországon történik. A demokrácia igenis veszélyben van, s ezt én el is mondom mindenhol – feleli mosolygva.

Beszélgetünk aztán a migrációról, a szavazás eredményéről, a határon túli magyarokról, az elvándorlásról, a sajtóról, s néha úgy tűnik, sikerült egy-két dologban egyetértenünk. A Magvető körül Parti Nagy, Nyáry Krisztián és a többiek nyilván mást mondanak neki. Az állami pénzt természetesen elfogadja, mert az „nem a kormány, hanem az adófizetők pénze”. Úgy tünteti fel, hogy ő tulajdonképpen egy missziót teljesít azzal, hogy nálunk száll meg. Ehhez képest kifejezetten támogatást kért tőlem, amikor szállásért kopogtatott az intézetben, arra hivatkozva, hogy egy rangos díjátadóra érkezett. Félreértés ne essék, nem sajnálom tőle, másoknak is megteesszük. Csak ez a politiko-mártírkodás valahogy nem áll jól ennek a helyes lánynak. Akkor már jobb, ha talpig zöldben énekel.

Szeptember 7. péntek

Estére bejelentkezett Bánkúti András fotóriporter, jelenleg a Fotó című szaklap főszerkesztője. Fél kilenc felé fölmegyünk a teraszra és csaknem éjfélig beszélgetünk egy üveg francia vörösbor mellett. Nagyon sok kérdésben hasonlóan gondolkodunk, néhányban eltér a véleményünk, de abban megegyeztünk, hogy a nyolcvanas évek vége, kilencvenes évek eleje a magyar sajtó egyik legizgalmasabb és legtermékenyebb időszaka volt. Számtalan közös témánk van. Ő néhány évvel később járt Irakban, mint én, nagyjából ugyanazokon a helyeken; a jugoszláv hadszíntéren is sok közös pontot találtunk, nem beszélve a rendszerváltás körüli eseményekről, s azok főszereplőiről.

Szeptember 11. kedd

Ma végre jó hír érkezik a Toldi-pénzről, amire hónapok óta várunk. Tizenkét magyar és francia diákszínjátész több hetes programja függ tőle. A minisztériumból biztatnak, hogy ASAP utalják. ASAP? „*As soon as possible*” – oldják fel a rejtvényt a fiatalok. *OMG!* Vénségére is tanul az ember!

Délután EUNIC-ülés az Olasz Intézetben, a rue Varenne-ben, majdnem szemközt a Matignon palotával. Ők bezzeg megtarthatták itt a nagykövetséget, a Monarchia nem. (És a Monarchiát sem...) Hatalmas épületegyüttes, zárt parkolódudvarral és nagy kerttel.

Az ülés dögunalom. A spanyol tótumfaktum, Soledadad, a luxemburgi Mädchen für alles Valérie és a lengyel igazgatónő, Anna Bilos viszi a prímet. Nem tudom elhessegetni azt a permanens gyanút, hogy ez az egész párizsi EUNIC egy öngigazolásba menekülő gittegylet. Egy szerencsénk van, hogy

az az évi néhány fellángolás mindig termel annyi hőt, hogy a hörgő gépezet túllendüljön a holtpontra.

Szeptember 14. péntek

Gyenis Kati haza készül. Sütiszombatjainak pótlásáról tárgyalunk ma Filakova Anicával, egy hercegszántói sokac hölgyel, aki húsz éve él Párizsban. Kiderül, hogy a Fáklya Táncgyüttesben Kricskovics Antalnál táncolt, és jól ismerte a pécsi koreográfus Vidákovics Tónit és Filákovity Brankó rádiós kollégámat is. Ráadásul üzletileg is biztató ajánlatot tesz. Néhány évig a République környékén üzemeltetett magyar-balkáni cukrászdát, de a magas bérleti díjak miatt nem jöttek be a számításai.

Délután Oroszlány és Yerres vezetőivel találkozunk a 3. emeleti tárgyalóban. Lazók Zoltán polgármester és Fabrice Gauduffe alpolgármester barátkozik közvetítéssel. Gauduffe időt kér a testvérvárosi szándéknyilatkozat aláírására. Értelemszerűen meg kell beszélnie a polgármesterével. Holnap lehet, hogy aláírják a Rákóczi-ünnepségen.

Szeptember 15. szombat

Hosszú és nehéz nap, amelynek során a következő jelmezeket húzhattam volna fel: sofőr, diplomata, zenész, tolmács.

Reggel 8-kor szomorúan konstatalem, hogy a Mercedes kisbusz jobb hátsó gumijában még egy megveszekedett bar nyomás sincs. Ehhez képest a Katolikus Missziónál beszáll egy száznegyven kilós lelkész, egy százhusz kilós polgármester, egy százharminc kilós egyesületi elnök és egy hölgy, akinek becsült súlyát nem illik ide írnom. Valahogy kivergődünk, aztán Yerres-ben a követségi gépkocsivezető elviszi az autót egy benzinkúthoz. (Sajnos, visszafelé már ismét csipogni kezd keréknyomást jelző műszer.)

A baj nem jár egyedül. A misére nem érkezik meg időben a Magyar Katolikus Misszió orgonistája. Tegnap már többen panaszkodtak a vonatforgalom akadózására, talán ez lehet az oka a késésnek. Tóth Balázs ferences atya nem veszi szívére a dolgot, annál inkább ministránsának bénázásait, akit többször leteremt a hívők és Krisztus színe előtt. A végén még perselyezni is elfelejtene, pedig ez ritkán szokott előfordulni.

Sajnos, a Rákóczi-ünnepségen a tavalyinál is kevesebben vagyunk. Nagykövetségünk mond erőteljes, frappáns politikai beszédet, a többiek – az oroszlaní, a borsodi, a yerres-i előljárók – a szokásos történelmi közhelyeket sorolják föl.

Olivier Clodong polgármester helyett Fabrice Gauduffe képviseli a várost. A koszorúzások énekkarunk kemény magja ad elő kuruc nótákat, Philippe barátom és jómagam festünk alá hegedűn.

A fogadáson a franciák szokás szerint kitesznek magukért. Annyit teljesítenek, amennyit vállaltak. Sőt! Végül Oroszlány és Yerres vezetői aláírják az előszerződést, ami a francia bürokráciát tekintve igen nagy dolog. Tolmács hiányában nekem kell fordítanom a yerres-i polgármester üdvözlő beszédét, s ha már ott állok a mikrofonnál, Lazók Zoltánét is.

Az idei magyar ebéd... A legkevesebb, amit mondhatok, hogy színvonal alatti. Két szelet Monoprix-felvágott egy kis Tescós majonézes krumplival, mikronnyi beigli. Mindezt tíz euróért, amit személyesen a Misszió egyház-tanácsának tagja kasszíroz be a vendégektől. Délután még megnézzük a szép Caillebotte-kastélyt a szomszédban. Kertjében összefutunk a korábbi polgármesterrel, Dupont-Aignan radikális jobboldali képviselővel, a francia politikai élet egyik fenegyerekével. Melegen megrázza a kezem, föleleveníti egy korábbi találkozásunk emlékét, amiről azt hittem, csak a számomra volt emlékezetes. Sietve beszámol róla, hogy előző este egy tévéműsorban megvédte Magyarországot, s hogy októberben hosszabb időre Budapestre szándékozik menni.

Az oroszlaní polgármester fáradt, a kertet már nem nézzük meg. Hazafuvarozom őket a hálálkódó Suba nénivel együtt.

Szeptember 17. hétfő

Tengernyi megválaszolatlan levél vár az irodában. Egyszerre fut több itteni program szervezése, odahaza pedig az Örök tél francia forgalmazásának és a Toldi színházi sorozatának ügye.

Délelött Szalay-Bobrovniczky Vince hív, a Miniszterelnökség civil kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára. Kérdezi, mikor utazom haza, mert kellene beszélünk az önálló Gulág-Gupvi kutatóintézetéről. Rá szignálták ki ugyanis nyári kezdeményezésünket. Miután belátható időn belül nem tudok most hazamenni, inkább őt hívom Párizsba. Nincs ellenére, annál kevésbé, mert már amúgy is érik néhány korábban tervezett látogatása itteni civil szervezeteknél.

Egy órakor AAIH-ülés Antoinette Daridan vezetésével, mert elnökünk Kanadában van. Előre kérem magam a napirendben, majd biciklire pattanok, irány a Cochin Kórház. Megcsinálnak egy EKG-t, ennyi az éves kontrollvizsgálat. A korábbi fiatal doktor, valamilyen Philippe hív be, hamarosan az intézetre tereli a szót, emlékszik a foglalkozásomra. Mint kiderül, ő is zongorista, konzervatóriumba is járt. Mindjárt bejelöl magának a programfüzetünkben néhány hangversenyt.

Szeptember 18. kedd

Salay-Bobrovniczky telefonüzenetére ébredek: október 10-11-én tudna jönni Párizsba. Megerősítem: ha élek, én itt leszek.

Este a szokásos Lisztomanias sajtótájékoztató és koncert a nagyteremben. Nekem is kell pár köszöntő szót mondanom. Beszél az elnök, a neves pénzügyi tanácsadó, Roger-François Cazala, aztán Jean-Yves Clément ismerteti a programot. Az est sztárja egy petyhüdt, kövérkés, ámde zseniális zongorista, bizonyos Jean-Baptiste Fonlupt. Amit Bach körül művel – utolérhetetlen. A koncert végén a kerületi polgármesterné, Lecoq asszony szólít meg barátságosan, majd Menou professzorral váltok néhány szót. Itt van több ismert zongoraművész is, köztük a zongora nagyasszonyának, Anne Queffélecnek az ő babérjaira törő langaléta fia, Gaspar Dehaene.

A koktél végére – divatos megfogalmazással élve – többen már igen csak nem szomjasak. Tizenegy óra felé széled szét a társaság.

Szeptember 19. szerda

Az örökké nyüzsgő Beregi úr – állítása szerint Beregi Oszkár színész leszármazottja – és az általa sűrűn ajánlgatott Lengyel Könyvtár ma kiesett a kegyeimből. Állandó gyözködésének hatására munka után elhatározom, elmegyek Mickiewicz egykori lakóházába, s meghallgatok egy érdekesnek ígérkező előadást a lengyelországi nemzetiségekről. Emiatt még a *Szürke senkik* újbóli megtekintéséről is lemondok, pedig emlékeim szerint igen jó film.

Gyalog megyek a Szent Lajos-szigetre. Kevéssel 7 óra után érkezem a jól ismert barna kapuhoz. Rögtön gyanússá válik, hogy nincs forgalom a bejáratnál, és a rendezvény plakátját sem látom a hirdetőablán. Többszöri csengetésre sem nyit ajtót senki. Tíz perc után végre lépéseket hallok belülről, és nemskára egy magas, jólfésült idősebb úr lép ki a kapun. Ráköszönök, bemutatkozom neki, de címem-rangom egyáltalán nem hatja meg: ridegen közli, hogy itt semmilyen előadás nem lesz ma este. Emlékeztetem rá, hogy meghírdettek egy kisebbségi konferenciát, mire kurtán odaveti: „*Ja, az törölve van*”... És el-siet. Utána küldött jókívánságaimat inkább most nem részletezem. Felborzolt idegeimet végül a Szajna-parti séta simítja le. Még a filmvetítésünk végét is elérem, aztán családi vendégünkkel, a pécsi Baracs Eszterrel a tetőn csevegünk az első hűvös fuvallatig.

Szeptember 20. csütörtök

Ma egész nap filmforgatás a házban. René Roudault unokaöccse, Christian Roudault kért meg még korábban, hogy nálunk vehessenek föl egy hosszabb interjút Bernard Kouchnerrel és két másik politikussal, Giscard és Mitterrand famulusaival. Közülük nyilvánvalóan Kouchner az, aki megérdemli a nagyobb figyelmet, hiszen a francia politikai élet egyik karakteres figurájának számít. Eredeti hivatását tekintve orvos – az Orvosok Határok Nélkül elnevezésű civil szervezet egyik megalapítója – de államtitkárként és miniszterként is több kormányban megfordult. Alapbeállítottságát tekintve erősen balos – volt már kommunista és radikális –, sokak meglepetésére azonban 2007 és 2010 között mégis miniszteri szolgálatot vállalt az első és második Fillon-kormányban. Nicolas Sarkozy volt ekkor a nagy csábító. „Hűtlenségéért” meg is kapta a magáét Kouchner az övéitől: kizárták a Szocialista Pártból...

Az interjú végén váltok vele néhány szót. Dicséri az intézetet – már, amit látott belőle –, köszöni a forgatási lehetőséget. *„Azt azért nem ígérem meg, hogy gyakori látogatójuk leszek”* – jegyzi meg elmenőben. Tréfának szánta valószínűleg. Mint, ahogy én is, amikor a kalapos nő előtt kezét fogunk: *„Azt sohasem lehet tudni.”*

Délben kis koktél a Városházán a FICEP égisze alatt. Az egésznek sok teteje nincs, öt perc alatt ledaráljuk a lényeket, a többi könnyed poharazás. Vladimir Marinković, az egyik irodavezető kókadtan meséli, hogy a francia kultuszminisztérium lebegteti a huszonkétezer eurós támogatás kifizetését, ezért az egész FICEP-büro működése veszélybe került.

Szeptember 22. szombat

Megjött az őszi, legalábbis ide bólintott. Ma mindenki kiskabátban van, Józsi be is fűtött kazánpróba címén, amit újszülött kisfia, I. Albert királyfi miatt meg is értek.

Még az éjjel Kuklis Erika lektorunk érdekes dolgokat írt a Paris 4-ről, mai nevén Sorbonne Université-ről. Az egyetem honlapján már nem szerepel a cseh és a magyar nyelv, pedig meghirdetett kurzus mindkettő. A pedellusok keccednek velük, nem adnak nekik termet, vagy hat főnél többet nem engednek be, biztonsági szabályra hivatkozva. A Paris 3-ról (CIEH), még ennyi hír sincs.

Délben az indonéz követség meghívására egy kulturális bemutatóra és koktélna vagyunk hivatalosak a Pavillon Dauphine-be, a Porte-Dauphine-nál. Zene, tánc, klepetyusverseny, amit a három legbénább nyer meg. Aztán hosszas főzési bemutató Degan Septoadji mesterszakáccsal, aki a *nasi goreng* nevű in-

donéz sült rizst prezentálja igen lassan és sok hókuszpókusszal. Mire elkészül, eleredt az eső, így a többi ételt meg sem igen tudjuk nézni. Nekem izlik, Panni csípősnek találja.

Este a Lisztomanias International rendezésében Bruno Moysan zenetörténész professzor tart szó szerint kimerítő előadást Liszt „felforgató” zenéjéről és személyiségéről. Érezhető, hogy bele van szerelmesedve témájába, amit meg is értek, mert Liszt zenéje, egyénisége közömbösen talán még egy fadarabot sem hagy. A közönség is így gondolhatja, mert a kétórás szünet nélküli előadás után még kérdeznak is professzortól. Aztán még a szokásos koktél, tizenegy óra felé kezdenek távozni a vendégek. Utoljára a prof megy el, kissé becsípe, lányainkat puszilgatva. Előtte még megvallja, hogy mindenben egyetért a magyar kormánnyal, a V4-ek Európa megmentői. Rákérdez a magyar politikára Yves Nazé a Lisztomanias International elnökhelyettese is, ám amikor olyan húrokat kezdek pengetni, amelyek nem illenek az ő kottájába, sietve elhessenti a témát.

Szeptember 25. kedd

Zenebarátok hangversenye a 16. kerületi városházán. Bruno Fourier és orvosbarátainak rendezvénye, amelyre minket is meghívtak. A hetvenhét éves, Liszt-díjas Érdemes Művész Prunyi Ilona zongorázik, s a nyolcvanadik évében járó Gérard Poulet hegedül. Fénykorukban óriási nevek. Az ifjabb korosztályt Julien Fourier képviseli. Magyar és orosz szerzők műveiből tiszta, szép koncert, megérdemelt nagy siker. Ha lenne pénzünk, szívesen meghívnám őket az intézetbe is.

Szeptember 26. szerda

Egész napos konferencia a francia EU Bizottság boulevard Saint-Germain-en lévő Központjában. Témája felettébb izgalmas: *Nagy Románia megszületésének francia vonatkozásai*. Ráadásul a Román Intézet küldte a meghívót. Kicsit meg is lepődnek, amikor beállítok. Valószínűleg biztosra vették, hogy tüntetően távol maradok majd.

Jöllehet a szervezők nemzetközi konferenciaként hirdetik az eseményt, azon csak francia és román történészek vesznek részt, és a közönség soraiban sem látom más nemzet fiait-lányait. Sőt, rajtam és a román intézet néhány dolgozóján kívül egyáltalán nincs is közönség! Az előadók maguk ülnek végig egymás előadásait, ha végigülik.

A másik meglepetés: magyar szempontból ellenséges hangot egész nap nem hallok. Disszonánsat is keveset. Köszönhető ez mindennek előtt a konferenciát moderáló *Adrian Cioroianu* higgadt és kulturált vitavezetésének. (Cioroianu maga is történészprofesszor, újságíró, egykori Európai Parlamenti képviselő, majd 2007-2008 között a második Tariceanu-kormány külügyminisztere.) Nem egyszer emel ki olyan történeti tényeket, amelyek a magyarok erdélyi, bánáti dominanciájára vonatkoznak; egy hozzászólásra adott válaszként fontosnak tartja leszögezni, hogy román nyelvi többség történetileg csak Moldovában és Havasalföldön értelmezhető, Erdély a XX. századig magyar és német nyelvű volt.

Az egyetlen aktuálpolitikai megjegyzésre – nem meglepő módon – a konferenciát protokollárisan megnyitó *Baudouin Baudru*, az EU párizsi képviseletének helyettes vezetője ragadtatja magát (aki egy interjúban „flamand nyelvvédő valonként” jellemezte magát). Rövid köszöntőjében az Európában elharapózó *populizmus és illiberalizmus* veszélyeire hívja fel a figyelmet, országok megemlézése nélkül. Ezen dörgedelmek után nem sokkal távozik is.

A román diplomáciát *Luca Niculescu* nagykövet képviseli, aki a történelmi francia-román barátságot méltató protokolláris beszéde után maga is hamarosan veszi a kalapját.

Az előadások többsége az 1916-19 közötti romániai történések egy-egy részletkérdését taglalja, általában magas színvonalon, szemmel láthatóan alapos történészi kutatómunkát feltételezve. Magyar fül számára a legfülsértőbb természetesen a „*román állam reintegrációja*” kifejezés többszöri elhangzása. Elsősorban a legidősebb román történészek hangoztatják. A másik: a magyarok történelmi szerepére utaláskor következetesen az „*osztrák-magyar*” jelzőt használják.

A nyitóelőadást a *Dumitru Preda*, a Ceausescu-korszak emlőin nevelkedett diplomata- és történészgeneráció emblematisz alakja tartja meg. A bukaresti professzor több, mint húsz országban képviselte hazáját. Mind előadásában, mind számos hozzászólásában zavarbaejtő igyekezettel gazsulál a franciáknak, s már-már mulatságos módon fejezi ki a magyarokkal szembeni freudi félelmeit. Például, mikor *Francis B. d’Azay* író Berthelot tábornok naplójából olvas fel részleteket, s elérkezik egy olyan részhez, ahol *Nagykároly* neve magyarul van leírva, d’Azay megakadt az olvasásban, és segélykérően néz körül: hogyan kell ezt kiejteni? Mielőtt bármelyik magyarul (is) tudó résztvevő megszólalhatna, Preda professzor bekiáltja a csendbe: « *Carei Mare !* » Természetesen a franciának nem tűnik fel, hogy itt valami nincs rendben. Úgy tesz, mintha a Nagykárolyt tényleg Carei Marénak kellene ejteni...

A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemről két történész érkezett. A professzori rangú idősebb, *Gheorghe Cipaianu*, Predához hasonlóan igen aktív, de közbe-

szólásai nem tükröznek elfogultságot. (1992-ben a Köpeczi-könyv vitájának egyik résztvevője volt.) Az 1918. november 13-ai belgrádi konvenciót s annak következményeit ismertető előadása objektívnek tekinthető, hiszen nem hallgatja el a románoknak tulajdonított atrocitásokat és azt a tényt sem, hogy – természetesen különböző okokból – sem a magyar, sem a román fél nem tartotta megfelelőnek a Károlyiékkel kötött megállapodást. Az egyik szünetben beszélgetek vele közös kolozsvári ismerősökről, s ekkor önkritikus-kritikusan megjegyzi: tudja, hogy vannak olyan kérdések, amelyekben magyar és román történészek talán sohasem fognak azonos álláspontra helyezkedni.

A másik kolozsvári előadó, *Ana-Maria Stan* előadásában nyíltan elismeri, hogy 1918-ban – francia tanácsra! – a románok egyetlen célja az volt, hogy még a béketárgyalások előtt elfoglalják Erdélyt, s ezáltal kész helyzetet teremtsenek a tárgyalóasztalnál.

A konferencia legnevesebb előadója kétségkívül *Jean-Paul Bled*, a Sorbonne professor emeritusa, aki ezúttal a romániai francia katonai misszió mindennapjait ismerteti egy francia százados helyszíni naplója alapján. A napló nem éppen a leghízelgőbb képet festi le a Jászvásárban (Iasi) és általában Moldvában uralkodó állapotokról, s eképpen jól rímel *Frédéric Guelton* hadtörténész ezredes előadására, aki a dobrudzsai francia bázis tevékenységéről beszél érdekfeszítő stílusban, korabeli dokumentumok alapján. Ő is infernális állapotokról számol be, ami persze több kétkedő kérdést és hozzászólást vált ki a román hallgatóságból.

Utolsóként kerül sorra a már említett Berthelot-napló, amelyet a tábornok kései leszármazottja (unokatestvérének unokája), *Francis B. d’Azay* rendezett sajtó alá családi dokumentumok alapján. (Ő végig mellettem ül a konferencián, a végére összebarátkozunk, kapok is egy dedikált könyvet tőle a következő bejegyzéssel: „*Havasi János úrnak, a 2018. szeptember 26-i konferencia kellemes perceinek emlékére, azzal, hogy barátságunkban egész Magyarország osztozzék.*”)

Szó, ami szó, szükség is van a kései rokon kompenzációjára. Henri Mathias Berthelot tábornokot ugyanis a legkevésbé sem lehet magyarbarátsággal vádolni. Az akkor már meglehetősen előrehaladott korú és testsúlyú generális az 1916. december 1-én kezdődött romániai (tulajdonképpen moldvai) francia katonai tanácsadó és kiképző misszió parancsnoka volt. Kiutazásától hazatéréséig, 1919. május 5-ig naplót vezetett. Bejegyzéseit nem szánta közlésre, ezért teljes őszinteséget engedhetett meg magának. A Pérot Kiadónál 2017-ben megjelent naplója különösen ezen (ön)cenzúrázatlansága miatt érdekes. Számos magyar vonatkozású eseményről is beszámol az elfogult szemtanú hitelességével. A naplóban egy percig sem titkolja a románok iránt érzett rokonszenvét.

Nagyon érdekes nap volt! Búcsúzáskor a résztvevőket meghívom október 2-i konferenciánkra és Kálmán Béla október 27-i könyvbemutatójára.

Este kóruspróba, két-három nagyon szép új férfihanggal.

Szeptember 27. csütörtök

Azzal kezdjük a napot Korcsák Rékával, hogy elszaladunk a Kínai Intézetbe megtekinteni egy október 17-ére tervezett kiállításunk helyszínét. Itt adja kezembe egy fiatalember a hagyományos teaünnep ma estére szóló meghívóját.

Biciklivel megyek, ennek megfelelően sportos öltözetben, gondolván, majd meghúzódok valahol a tömegben. De már a bejáratnál jókívánságokat kell írnom egy lampionra, s az igazgató rögtön az első sorba állít. Szomszédom az egyik kínai tartomány kommunikációs igazgatója és a párizsi kerület alpolgármesternője. Fotósok, videósok hada sorozza rólunk a képeket. A nagykövet köszöntő beszédében külön is megemlíti, *Zsa-nosz Hai*-nak ejtve a nevem. (Jó tudni. Ha legközelebb Kínába megyek, így kell majd bemutatkoznom...) Aztán teát öntünk egy bokályba, jókívánságot tartalmazó szalagokat gyömöszölünk melléje. Fönt a galérián egy képzőművészeti kiállítás nyílik, tehetséges faszobrásszal ismerkedem meg és fényképezkedem, bélyegzőt festek és nyomtatok, eszem és iszom. Végtelenül kedves társaság.

Sokáig mégsem maradhatok, mert a kockás terítés étteremben már vár a párizsi turizmus ügyek új felelőse, Ljubinkovics Iván és Baranyai Judit kolléganőm. Megbeszélésünk legfőbb eredménye, hogy immár tisztán látom: az Ügynökség nagyban utazik, s nem valószínű, hogy a mi „piszlicsáré” ügyeink eléri az ingerküszöbüket. Aztán még az intézet teraszán fél 2-ig borozgatunk, beszélgetünk Ivánnal immár sokkal kötetlenebb témákról.

Szeptember 28. péntek

Értekezlet és tengeri levél megválaszolása. Bridier asszony is hív Tihany testvérvárosából, a jövő évi programokról beszélgetünk. Az Örök telet szeretnék levetíteni és a málenkij robotos tablók is érdeklik. Egy napra majd feljönne Párizsba hozzánk. Sujánszky lemondta a jövő heti találkozót.

Szeptember 29. szombat

Kései kelés után Ormos Mária Padovától Trianonig c. könyvét olvasom, s közben napozom. Amíg Bottlik József cikkére rá nem bukkantam a Valóság 2009 októberi számában, olyan nagyon nem foglalkoztatott az első világháború. Pedig családunkban is volt háborús sebesült és szibériai fogoly. De Károlyiék árulásának részletes és pontos leírása annyira feldühített, hogy azóta igyekszem a lehető legtöbb forrásból tanulmányozni a Trianonhoz vezető éveket.

Ormos könyve 1984-ben jelent meg, és ma is korszerű. Semmi vonalasság nincs benne. Francia történeti forrásokat elemez briliáns stílusban. Az ő leírása alapján másként rezonál a tegnapelőtti francia-román konferencia is. Például a „joviális” Berthelot tábornok románbérenc disznóságai Erdély ügyében, ami még Franchet d’Espèrey-nél és Vix alezredesnél is kiverték a biztosítékot. Pedig ők sem voltak hungarofilek.

Délután Senlisba megyünk ki, a Bakács téri Bodzavirágok lépnek fel a Cziffra Alapítványnál. Mert közben mégis sikerült úgy alakítaniuk, hogy kiutazhassanak. (A *Mindenki* című Oscar-díjas rövidfilm kórusáról van szó.) Aranyos, kedves társaság. Molnár Mónika karmester szerény, anyáskodó tanára a gyerekeknek, talán jobban izgul, mint ők. Telt ház mellett szép sikerük van. Az egyik kissrác rosszul lesz, a barátja erre sírva fakad az aggodástól, őt is ki kell vezetni. Nagyon édesek. A koncert végén szép lemezzel ajándékoznak meg.

Szeptember 30. vasárnap

Ebéd után Gyenis Katihoz megyünk ki piknikre Bessancourt-ba. Ez már a sokadik Kati-búcsú, de ugyanolyan kellemes, mint az előzőek. A városka temploma előtt portugálok tartanak folklórbemutatót. Feltűnő, mennyivel hitelesebb még náluk ez a hagyományőrzés, mint akár a németeknél, akár a franciáknál. A korán polgárosodott társadalmakban a folklór már kis falvakban is csak műmájerkodás.

Katinál a szokásos társaság, főként Mardi hongrois-sok, de nekünk ismeretlenek is. Barátsággal fogadnak, pláne azután, hogy a zenére mindig kapható Philippe Stollsteinerrel elővesszük a szárazfát. Egy idős hölgy azt mondja, petíciót fognak indítani annak érdekében, hogy maradjak még igazgató. Jó tréfa.

Este a nagy dugó miatt kénytelenek vagyunk a szomszéd város Hippopotámuszánál még egy vacsorával is megtoldani a pikniket.

Október 2. kedd

Egész nap történészkonferencia a nagyteremben. Délelőtti köszöntőmben nem tudom megállni, hogy ne időzzek néhány mondat erejéig Károlyi Mihály dicstelen szerepénél, nem titkoltan provokálva az előadókat, hátha valaki kitér majd az 1918-as esztendőnek e sötét magyarországi periódusára is.

Hát, erről szó sincs, természetesen. A konferencia amúgy nagyon érdekes. A fő téma a nagyhatalmak és a Vatikán béketapogatózásai. Eljött egy páрмаi hercegno is, valamikori szépasszony, délután mellettem ül, s folyamatosan kom-

mentálja a hallottakat. Egy francia úr az EU elődjeként emlegeti a Monarchiát, dicsérve annak sokszínűségét. A konferencia utáni koktél során szemléletesen hasonlítja össze az egységes Franciaország bürokratikus kockaszerűségét a Monarchia multikulturalitásával. Levetítenek néhány részletet Jean Gabin egyik filmjéből is, amely a határ német oldalán játszódik, s egy német özvegyasszony és egy szökött francia fogoly kezdődő románcáról szól.

Október 3. szerda

Este megint kerékpárral megyek az Invalidusokhoz az 1918-1923 közötti háborúkat bemutató kiállítás megnyitójára. Egy óras késéssel kezdődik, előtte a lengyel Bilos-házaspárral, a bolgár kolléganővel és egyik törzsvendégünkkel beszélgetek, akinek talán már sosem fogom megjegyezni a nevét. Aztán végre egy nyalka huszártábornok, Alexandre d'Andoque de Serière, a múzeum igazgatója köszönti a népes tömeget, majd egy minisztériumi főigazgató nyitja meg a kiállítást. Jólesik, hogy megemlíti és megköszöni a budapesti Hadtörténeti Múzeum közreműködését.

Meg sem várom az etetés-itatást, nyargalok föl a kiállításra. Kellemes meglepetés a szövegek és ábrák objektivitása, a magyar területi veszteségek és az utódállamokkal együtt megszületett problémák hangsúlyos megemlézése. Egy bakit veszek csak észre, de az is inkább a javunkra történt: a kiállítás bejáratánál kifüggesztették a megszűnt birodalmak zászlait, de az „*Empire Austro-hongrois*” címszó alatt – ami már eleve vitatható megnevezés – az angyalos címeres magyar zászló van kifüggesztve. Kicsit cselesen úgy hajtogatva, hogy inkább a piros-fehér színei látszódnak. Erre többeknek felhívom a figyelmét, utoljára az igazgatóét, akivel a végén hosszabban is tudok beszélgetni.

Összefutok Posgai András katonai attaséval is. Nagy hévvel magyarázza német kollégáinak Trianon igazságtalanságait. Elismerő pillantással fejezem ki egyetértésemet.

Hazafelé még teszek egy szép kerülőt a Szajna felé. Milyen kár, hogy az első két évben nem jártam biciklivel!

Október 4. csütörtök

Dél előtt másfél napos Esterházy Péter-konferencia kezdődik az INALCO rendezésében. Nekem csak pár üdvözlő szót kell elrebnem. Természetesen nem árurom el, mennyire nem kedveltem szegény Mestert, Isten nyugosztalja. Nevetségesnek és gyerekesnek találtam, hogy körmére írta Ottlik

Iskola a határon című kultuszregényét (pontosabban: kultusszá tett regényét), s ezzel és mással egy egész posztmodern szektát alapított. S akiknek nem tetszettek egymásba tekerő, hömpölygő szövegeik, az csakis Mucsáról jöhetett.

Eljött a konferenciára Pestről Szávai János lánya, Dorottya is, akit utoljára még középiskolásként láttam. A szülei jól vannak, üdvözlétüket küldik. Istenem, de régen volt!

Október 5-6. péntek-szombat

Londoni hétvége. Az Örök tél című filmet vetítik egy filmfesztivál keretében. Ha régészeti leletekből kellene kiindulni – feltételezve, hogy semmi nem porladt el –, a következőkkel tudnám leírni a kiásott Themze-parti várost: zsúfolt település, ahol különböző etnikai rasszhoz tartozó túlsúlyos emberek papírpohárral és papírzacskóval a kézben rohangásznak a legkülönbélebb építészeti stílust képviselő épületek között. S, ha megállnak is néha, azt csak azért teszik, hogy ivóhelyeik előtt sűrű csordába tömörülve egymás képébe ordítsák mondandójukat. Járművekben a sofőr a jobb oldalon ül és bal kézzel (!) váltja a sebességet. Zebrák nincsenek fölfestve, vannak viszont helyi nyelven írt feliratok – azok számára, akik tudnak olvasni –, hogy éppen merre tanácsos néznie a gyalogosnak.

Reggel az Eurostar utasfelvétele vetekszik a repülőtérivel, azzal a különbséggel, hogy itt még útlevelellenőrzés is van. Az egyik kis nyikháj megpróbál minket az „all passport” sorba terelni. Diplomata útlevéll? Ugyan! Külön kell szólani neki, hogy a fejéhez kapjon: „*Ja, Magyarország is EU-tag? Valóban!*”.

A vonat kényelmes, átlag 267 kilométeres sebességgel megy, bár, mint a képernyőn az antiterror tanácsok mellett jelzik, tudna süvíteni 337-el is. Igaz, ez egyben a rekord, s miért éppen most akarná túlszárnyalni? Sangatte község mellett diszkréten bújik be az alagútba, aztán a halak hasa alatt hetvenöt méterrel suhanunk vagy félóráig.

Angliában reggel köd van – hát milyen is legyen a ködös Albion? –, London utcáin is csak dereng a fény. A Kings Cross – St.Pancras környéke nem valami nagy élmény. Miután a szállást még nem lehet elfoglalni, a Tower-hidat célozzuk meg gyalog, ami a GPS szerint 1 óra 6 perc járásnyira van. (Mint a PMI-től a követség. Párizsban ez meg sem kottyán, annyi a látnivaló, de itt nagyon hosszúnak tűnik. Unalmas utcácskákon ballagunk már fél órája, mire a City-be érünk, s nemsokára előttünk magasodik a híres St.Paul-székesegyház. A Millennium gyaloghídon átbballagunk a Themze másik oldalára, s ott balra fordulva hamarosan belebotlunk Shakespeare Globe-színházába. Szép, érdekes épület, de ezt is agyonnyomja környezete, a kocka- és üvegházak brutális tömege. Bár

nincs nagy sor, inkább csak a kávézóját vesszük igénybe, mert Panni térde már nagyon kezd fájni, s még hosszú út áll előttünk.

Pozitív fejlemény, hogy kisüt a nap, s egyre melegebb van. A Themze túlsaján sétányt alakítottak ki, ez dicséretes, így csaknem a víz mellett lehet megközelíteni a Tower-hidat. Szemben velünk az óriási épületek árnyékában a jelentéktelenségbe olvad a híres Tower, a várbörtön. (Lám, ha a párizsi csőcselék nem rombolja le a Bastille-t, most nekik is lenne egy ilyenjük. Igaz, a Conciergerie megvan, s ha nem is vetekszik a Towerrel méretekben, szépségben mindenképp. A Vincennes-i erőd pedig még méretekben is kiállja az összehasonlítást.)

A Tower-híd és környéke szép és érdekes. Egy kis parti napozás után gyalog indulunk a szálloda felé. Elvileg már nincs messze, de Panni számára minden lépés gyötrelem. Ebédidő lévén útba ejtünk egy sörözőt. Korrekt ebéd harminchét fontért. A szállás is korrekt, megvan benne minden, ami kell. Megpróbáljuk összeszedni magunkat a tizenkét kilométeres gyaloglás után. A vetítésre már metróval megyünk el. Nincs kedvem részletezni a bonyodalmakat az elvileg egyszerű bankkártyás módszerrel. (A francia érintőset nem fogadja el a gép, kifelé is kell érintgetni, de nem mindegy, hogy melyiket, stb.) A mozi a Regent street-en van, kívül tatarozzák, belül szép. Vue Piccadilly, *Raindance film festival*, ezt csak az utókornak írom le. Az Örök tél nincs kiplakátolva, szórólap sincs. A vetítés előtt még sétálunk egy rövidet a környéken. Impozáns városi fények, hömpölygő tömeg mindenütt. Háromnegyed 9-kor ketten vagyunk a teremben, aztán kezdésre még jönnek kb. tizenöten. Köztük öt-hat férfi és nő, nyakban fityegő bilétával. Éppen mögénk ülnek le. Őket egy jópofizó fiatalember külön is köszönti. A film végén tapsolnak. Ezen felbátorodva hátrafordulok és elkezdem magyarázni, kiről is szól ez a film, miért bátorkodom zavarni őket. Mindjárt odahajolnak, s érdeklődve figyelnek, kérdezgetnek. A „főnök” egy hosszú hajú, negyvenes forma napbarnította férfi, legalábbis órá mutogatnak, amikor kérdezem, hogy a zsűrihez van-e szerencsém. Megtudván, hogy Párizsból jöttem, az egyik férfi franciára vált, aztán névjegyet is ad: *Christopher Poke*. Mint később kiderül, színész. Neki küldöm el szövegeim angol fordítását.

Este metróval haza.

Szombaton hideg van, szakad az eső. Reggeli után – amit, hogy foghatós legyen, ki kell egészíteni öt fonttal – bevesszük magunkat a British Museumba. Aztán buszra szállunk, Westminster apátság kívülről, mert éppen valami rendezvény van, rövid séta a hideg esőben a parlament körül (Big Ben bedeszakázva), s kalandos metróúton a Kings Cross-ra. Ott estebéd, végül becsekkolás és utazás Párizsba. Metróval haza, végre.

Október 7-8. vasárnap-hétfő

Vasárnap pihenés, este viszont Toldi-bemutató, és Hamvai Kornél *А longwy-i hóhér* című darabja magyar és francia diákjaink előadásában. Mindkettő élvezetes produkció, különösen az utóbbi, mert ez kifejezetten annak készült, ami: abszurd játék. Különösen a francia színészek remekelnek, arcjátékuk vérprofi. Egy barna fiú elképesztően jól adja a csúszómászó Toldi Györgyöt, és a Hamvai-darabban a bürokratát. Különösen nagy truváj, hogy egy szerepet – pl. Toldi, vagy a hóhér –, többen is játszanak.

Hétfőn ugyanez az előadás a Konzervatóriumban. Ez kicsit halványabb, a fények is hiányoznak, de azért élvezhető. Utána kis koccintás, beszélgetés az igazgatóval. Minden elismerésem ezeké a nagyszerű fiataloké, és persze meseteraiké. A jutalmuk: valószínűleg tartós barátság. Máris hallom sutyorogni a francia fiúkat, hogy a Szilvesztert Budapesten töltik majd...

Október 9. kedd

Este Palabres, vagyis a párizsi partner-egyetemeink közép-európai irodalmi estje. Ártalmatlannak indul, de igen csak cirkuszosan alakul a vége.

Előzmények:

Az intézet hosszú ideje együttműködik a Sorbonne Paris 4 Közép-Európa tanszékével, amely lengyel, szlovák, ukrán, cseh, orosz, francia és magyar bölcsészeket gyűjt össze. Évente kétszer tartanak nálunk irodalmi esteket, könyvbemutatókat, s ezek általában langyos unalomba fulladnak. A mindenkori oktatási-tudományos titkár tartja velük a kapcsolatot, korábban Dede Francis-ka, most Pálvölgyi Balázs. Utóbbira sajnos az jellemző, hogy igen nagyvonalúan kezeli a rendezvényeket, a legutolsó pillanatban derülnek ki fontos részletek.

Balázs most elutazott a színjátszó csoporttal vidékre, ezért én helyettesítettem, mint beköszönő ember és házigazda. A tanszék négy könyvbemutatót tervez, nagyjából ennyit tudok a programról. Nem is foglalkoztam vele korábban, mert Balázs kedvenc szavajárásával élve „teljesen önjáró”.

Akkor fogok csak gyanút, amikor azt kéri az est szervezője, a lengyel *Małgorzata Goldberg* – francia becenevén *Maougocha* –, hogy szeretnék egész este kivetíteni egy ukrán író fényképét. Ekkor nézem meg alaposabban a programot, s fedezem föl, hogy az egész szeánsz *Oleg Szenčov* ukrán filmrendezőnek van ajánlva, aki „2014 óta fogoly Oroszországban”. Dereng a történet, de azért utána kell olvasnom. Szenčovot Szimferopolban tartóztatták le a Krímet elfoglaló orosz hatóságok, s azzal vádolták, hogy terrorcselekményre készült. Húsz év fegyházra ítélték. Idén májusban éhségsztrájkba kezdett a börtönben, száz-

negyven napja (!) nem vett magához táplálékot. Kiszabadításáért világszerte tüntetnek.

Az lehet, de nem nálunk... Nem egy irodalmi esten, s főleg nem úgy, hogy kész tények elé állítanak a külső esemény rendezői. A fotóját tehát könyvének ismertetése alatt ki lehet vetíteni, de arról szó sem lehet, hogy az egész estét neki ajánljuk fel – közlöm a professzor asszonnyal.

Érzem, hogy ezt az intézkedést bővebben is meg kell indokolnom. Papírra vetem hát köszöntőmet, s hosszabbra is kanyarítom, mint az ilyenkor szokásos üdvözlő beszédet. Percig sem állítom, hogy epistolám előadása kerül minden teatralitást. Kifejtem azon reményemet, hogy az irodalmi est nem alakul át aktuálpolitikai demonstrációvá, mert ez egy kulturális intézmény, amúgy pedig a magyar külképviselet része. Hangsúlyozom, hogy mi is elítélünk mindenfajta erőszakot, jogtalanságot, de ezek ellen nem a direkt politika, hanem a kultúra eszközeivel harcolunk.

A hatás? Mint, amit várni lehetett. Az a legkevesebb, hogy elmarad a köszöntőket általában honoráló udvarias taps, de mind az előadói asztaltól, mind a közönség soraiból villámló szemekkel méregetnek. Vendégként nincs is más lehetőségük, mint tudomásul venni a döntést. A magyar tanszék vezetője, Clara Royer is csak a későbbiekben kockáztat meg néhány pikírt megjegyzést, mint például „*Ugye ez nem direkt politizálás? Mert, mint hallottuk, az itt nem ildomos...*” stb. Szencov könyvét egy Iryna Dmytrychyn nevű tanárnő ismerteti. Előtte gondosan kitémasztják a közönség felé a szerző fotóját tartalmazó címoldalt.

A végén viszont határozott lépésekkel odajön hozzám Gilles Rozier író, a jiddis nyelvű irodalom specialistája, és felháborodva nekem szegezi a kérdést:

- Önnek tényleg az volt a szándéka, hogy nevetségessé tegye ezt a mai estét?

Először úgy teszek, mintha rosszul hallanám, s megismételtetem vele. Aztán elmondom neki: nagyon is komolyan gondoltam, hogy elébe megyek egy esetleges aktuálpolitikai demonstrációnak. Én legalábbis annak tekintem azt a szándékot, ha egy tisztázatlan politikai ügy főszereplőjének képét egész este kivetítjük.

Aztán meghívom őket egy *verre d'amitié*-re, ahogy szokás. Az én emberem persze elfüstöl. Később odalép hozzám az egyetem magyar lektora, Kuklis Erika:

- Sajnos, kicsit késve érkeztem, a köszöntőd elejéről lemaradtam. Miről beszéltél? Clara Royer ugyanis azt kérdezte tőlem: „Te nem szégyelled, hogy magyar vagy?”

Természetesen Royer nem jön oda hozzám szemtől szemben is elmondani véleményét, pedig csak pár lépésnyire vagyunk egymástól a poharazásnál. A főszervező lengyel professzor asszony kötelességszerűen megköszöni a vendéglátást. Más résztvevőkkel barátságosan beszélgetek, de Erika szerint ennek biztosan visszhangja lesz.

Október 10.szerda

Úgy látszik, ez ilyen politikus hét lesz. A délelőtti folyamán belép hozzám a titkárnőnk, hogy sürgősen nyilatkozni kellene, föltegyék-e a logónkat az Odéon Színház november végi programfüzetére, mint a *Week-end à l'Est* című rendezvénysorozat támogatóját. A fő téma Varsó és Kijev után Budapest kulturális élete lesz. A szervezőkkel egyébként művészeti titkárunk tartja a kapcsolatot, ő ígérte meg, hogy három résztvevőt, Tóth Krisztinát, Nina Yargekovot és Dragomán Györgyöt elszállásoljuk. Ennyi a támogatás.

- Persze – mondom Fontanarosa Juditnak – tegyék csak ki.

Kicsivel később, a tegnap esti időzített petárdán is okulva, elkérem a Week-end részletes programját, s benne igen érdekes neveket találok: fővédnök Schilling Árpád, előadók Tóth Krisztina, Dragomán és Yargekov mellett Tarr Béla, Heller Ágnes... A nemzeti, konzervatív értelmiségi közösséghez tartozók közül „természetesen” senkit nem hívtak meg. Az nem minőség.

Kiszólok Juditnak, hogy mégse tegyék ki a logónkat a műsorfüzetre. Ha már megígértük a szállást az íróknak, üsse kő, de az intézet nyilvánosan nem vállalhat közösséget egy olyan rendezvénnyel, amelynek előadói gárdája ennyire elfogultan kormányellenes. Schilling, Heller... El lehet képzelni, micsoda fröcsögés lesz ott.

- Már elküldtem a mailt - mondja Judit. - Sürgősen kérték...

- Nem baj, visszavonjuk.

A nap további részét Szalay-Bobrovniczky Vincével, a Miniszterelnökség helyettes államtitkárával és két munkatársával töltöm. A követség szervezett neki programot a Matignon-palotában, illetve a Zsidó Szövetségben (CRIF). A kis küldöttség nálunk vacsorázik, aztán háznézés, teraszozás, beszélgetés a leendő Gulág-Gupvi Intézetről. Az utóbbit illetően meglepően optimista, sőt lelkes. Még az éjjel tájékoztatom az örömhírről hadtörténész barátaimat.

Október 11. csütörtök

A munka kisebb vitával kezdődik a házban. A téma természetesen a Week-end. Megjött az egyik főszervező levele, amelyben közli, hogy levették a logót a programfüzetről, s az orrunk alá dörgöli, hogy ez 1438 euró többletköltséget okozott nekik.

A Palabres-fronton sem nyugodtak meg a kedélyek: Kuklis Erika jóslata beválni látszik. Baranyai Judit estefelé átküldi Malgorzata egyik Facebook-bejegyzését, quasi figyelmeztetve a készülő botrányra.

„Köszönöm a Palabres előadóinak és hűséges közönségének azt a szolidaritást, amelyet ahhoz a csörtéhez nyújtottak, amelyet a Magyar Kulturális Intézet jelenlegi igazgatójával vívtam, aki visszautasította, hogy a háttérbe kitegyük a bebörtönzött Oleg Szencov képét, miközben a tegnapi felolvasóestet neki dedikáltuk. Megnyitó beszédemben emlékeztettem Szencov harcára és letartóztatásának körülményeire. Ezután ő – mármint én – hosszú vádbeszédben megparancsolta nekünk, hogy a vita során ne politizáljunk. Tehát a közép-európai művészek és értelmiségiek már nem vitatkozhatnak szabadon a párizsi Magyar Intézetben. Meddig hagyjuk ezt? Hol húzódik a kultúra, a művészet és a politika határa?” – adja meg az alaphangot Maugocha Goldberg.

Aztán persze jönnek a kommentek:

„Persze, hogy nem szeretem ezt! Teljes szívvel támogatlak.” „Megosztom a Twitteren is.” „Veled vagyok. Hajrá csajok!” „Igen, Maugocha, botrányosnak tartottam ezt a hozzászólást, mint ahogy a Gilles Rozier-vel folytatott későbbi heves szóváltást is.”

De a legedesebb Virág Ibolya műfordító-könyviadó megjegyzése, aki ott sem volt: „Ez szégyenletes. Megosztom én is.”

A kommentárok végére – akkori végére – odabiggyesztem a magamét is: „Kedves Maugorzata! Önnek nem kell nálunk csörtéznie senkivel. Szabad irodalmi, művészeti, tudományos vita – IGEN, politikai tüntetés – NEM.”

Október 11-13. péntek-vasárnap

Micsoda ellentéte ennek a perlekedésnek a most lezajlott két nap! Csütörtök este megjöttek Ertl Péterék a Merkati együttessel. A reptéren várom őket, másnap délelőtt indulunk Avrainville-be, Párizs egyik déli elővárosába. A *Domaine La Beauvoisière* nevű, szépen helyreállított udvarházban a környék nyugdíjasait látja vendégül egy alapítvány. Kapnak egy ebédet és hozzá egy magyar népzenei együtttest. A PMI hétszáz, az alapítvány százötven eurót és egy ebédet ad ezért a három órás programért a fellépőknek. A főszervező, egy Solange Gymont nevű matróna kissé szereptévesztésben van: úgy próbálja ugáztatni az együtttest, mintha a fizetési arány fordított lenne. „A hangulat visszaesett” címszóval állandóan valami akciót kér. Gyenis Kati tradicionális népi énekét túl statikusnak tartja, több mozgást és gesztikulációt várna tőle, pláne, hogy „magyarul énekel, és azt senki nem érti”.

Pedig Péterék mindent elkövetnek a jó hangulatért: műsoron kívül még valcert is hajlandók játszani, s jól megtáncoltatják az öregeket. A házigazdának mindez kevés. A végén mégis azzal búcsúzik el, hogy szervezzek neki minél több magyar együtttest hasonló rendezvényekre. Hát persze, hogy így megérné neki!

Este az egész társulat átautózik Eragny-ba. Majdnem két óra az út, pedig csak nyolcvan kilométerre van egymástól a két település. Szó, ami szó, nem szűkölködik színes lakosokban Komló testvérvárosa. A városközpontban épült modern könyvtár és művelődési ház oldalában meglehetősen gyanús figurák üldögélnek és heverésznek.

Az intézeti látogatása során megismert kedves népművelő hölgy, Natalie Lamouroux pesszimista jóslata ellenére végül jó erős félház gyűlik össze. Az együttes itt is kitesz magáért, még táncházat is tartanak. Éjfélre érünk haza.

Szombaton szüreti felvonulás a Montmartre-on. A Jóisten kegyes a szervezőkhöz: egy felhő sincs az égen, a hőmérő huszonhét fokig kúszik fel. A magyar menettánc a tavalyihoz hasonló nagy sikert arat. Sajnos, elcsigázott csoportunknak a városházi állófogadás nemigen nyújt pihenést: a hatalmas tömegben minden falatért meg kell küzdeniük.

Este aztán még egy óriási táncházat is abszolválnak az intézetben. Tizenegy óra felé befutnak országjáró Toldi-színészeink, hát persze, hogy éjfélig még ők is beállnak a körbe. Érkezik néhány török fiatal, közülük az egyik fürge hölgy szintén lángra kap. De a legnagyobb meglepetést mégis három magyar idegenlégiós szerzi nekünk: egy őrmester és két káplár. Először csak Dórral fecserésznek a portán, majd amolyan falusiasan nótát rendelnek a zenészekről. Utóbbiak persze veszik a lapot. Végül a hadfiak táncolni is beállnak. A Vigipirate, vagyis a terrorellenes hadművelet keretében vannak fölrendelve Avignon környékéről. Megjárták már Dél-Amerikát, Malit is. A szünetben sokat beszélgetünk, egyre többet árulnak el magukról. Itt a Val-de-Grâce katonai kórházban laknak, két hónapig lesznek Párizsban. A két tisztes négy és fél éve van kint, egyikük szolnoki, másikuk balatonfüredi. A szolnoki srác nagyon szépen énekel, ezt később a zenekar előtt is bebizonyítja: biztos hallása és szép, meleg baritonja van. A szerződésük lejártával mindketten hazakészülnek. Az őrmester azonban itt szeretné folytatni katonai karrierjét. Furcsa egy élete lehet: felesége az izraeli hadseregben szolgál, van egy hét éves gyerekük, akikre most a nagyszülők felváltva vigyáznak.

Október 15. hétfő

Dél előtt diplomataértekezlet, de kihagyom, mert Laurent Pfaadt-ot kell fogadnom, Villeneuve-sur-Lot kulturális tanácsosát. Ez az a dél-nyugat-franciaországi városka, ahol Bartókról neveztek el egy zenei konzervatóriumot. Első találkozásunk leírásakor említettem talán, hogy Pfaadt úr, amikor nem hivatalnok, francia elnökökről ír könyveket, és zenekritikákat is szívesen papírra vet. Majdnem két óráig tart szóval. Megígérem neki, hogy hamarosan

fölkeresem az iskolájukat. Búcsúzóul könyveket, videókat cserélünk. Másolok neki egy francia feliratos Örök tél kazettát is.

Apropó, Örök tél. Megjelent egy újabb hosszú és részletes angol kritika a londoni filmfesztivál kapcsán. Nem kevesebbet állít, mint hogy Nemes Jeles *Sunset*-je helyett az *Eternal winter* esélyesebb lett volna az Oscarra. Mint az alapmű szerzőjét engem is nevesít a cikkben.

Október 16. kedd

Különös fordulatot vett a „Palabres-ügy”. Az esti biciklizésre induláskor összefutok Kiss Anikó nyelvtanárunkkal, az imént emlegetett Nemes Jeles László filmrendező édesanyjával. Kiváló nyelvtanár, s bár egy kicsit túlteng benne a kritikai szellem, eddig még minden szakmai ügyben korrekten megtudtunk egyezni egymással. Miután ő is ott volt azon az ominózus estén, megkérem, mondja el őszinte véleményét. Jó félórát beszélgetünk, s úgy fest, érveim teljesen meggyőzték. Azt mondja, beszélni fog Clarával.

Október 18. csütörtök

Kiss Anikó üzen délelőtt, hogy szeretne beszélni velem. Az utcán meséli el, hogy Clara Royer állítólag teljesen megérti az én álláspontomat, „hiszen ő is volt diplomata”. S bár az elején tényleg mérges volt rám, igazán Małgorzatát hibáztatja a történekeért, mert erről a „dedikálásról” előzetesen őket sem tájékoztatta. Amikor fölmegyek a helyemre, Baranyai Judit kiböki, hogy ő is beszélt Clarával, s neki lényegében ugyanezt mondta: Maougocha a hibás. Clara azt is hozzátette: én talán akkor jártam volna el a legdiplomatikusabban, ha nem veszek részt az ülésen. (Megjegyzem, ez azért ez elég furcsa kérdés egy házigazda felé.)

A nap megkoronázásaként este könyvbemutató a nagyteremben: Svitel Anna 896 című családregényét interpretálják szó szerint teátrálisan. Egy húsz éves kézdivásárhelyi lány, Sebestyén Rita, gyűjtő hatású, Erdélyt védő, románokat támadó verseit szavalja el. A beszélgetés során *Vincent Németh*, az egyik félig magyar színész elmeséli a pulpitusról, hogy egy orosz rendező ismerőse szóvá tette Putyinnál Szencov sorsát. Mindezt azért említi, folytatja Németh, mert „itt az intézetben az igazgató megtiltott valamit Szencovval kapcsolatban”. És hogy a politika meg a kultúra mennyire szorosan összefügg, blablabla. Körül is néz, hogy itt van-e az igazgató. Jelzem, hogy itt vagyok, s amikor még folytat-

ja a Putyinozást, hozzáteszem, hogy talán vissza kellene térni Svitel Annához.

A műsor után odamegyek hozzá, s barátságosan megkérdezem, milyen történetet hallott ezzel a Palabres-esttel kapcsolatban. Elmeséli, hogy ő a facebook-on találkozott a sztorival. Innen kezdve jól kitárgyaljuk, ki is ez Szen-cov (ő három filmjéről tud), s az utolsó pohár után bevallja, hogy a franciák többségével szemben ő orosz- és Putyin-párti, mert ha Putyin nem lenne, Oroszország már régen a káoszba süllyedt volna...

Október 19. péntek

Ebédszünet után belemerülök a szokásos hetven-nyolcvan email olvasásába. Hamarosan Xavier Galmiche professzor levelén akad meg a szemem, s egy kicsit a lélegzetem is: meghív egy baráti beszélgetésre a Paris 4 Malesherbes úti központjába. A magyar nyelv és kultúra fontosságának hangsúlyozása, mint captatio benevolentiae után a következőket írja:

„Az az incidens, amely rányomta a bélyegét a Palabres legutóbbi összejövételére, paradox módon talán módot nyújt egy beszélgetésre, s ezért találkozót javasolunk önnek: szeretnénk meghívni a Centre Malesherbes-be, amelyet feltehetően még nem ismer elég jól. Felhasználhatnánk az alkalmat, hogy bemutassuk intézetünket, s hogy barátságos légkörben megbeszélhessük további együttműködésünket. Mindamellett, ha szívesebben venné, hogy mi látogassuk meg önt az intézetben, állunk rendelkezésére.”

A levelet hárman írták alá: Galmiche, Clara Royer és Małgorzata Smoreg-Goldberg...

Mi tagadás, erre nem számítottam. Természetesen el fogok menni, bár egy kollégám megpróbál lebeszélni: - Meg fognak enni kiskanállal. Azt akarják, hogy Canossát járj náluk.

Este szép koncert a St.Eustache-ban. A pesti Monteverdi és Boda Gabi *Plejádok* kórusának hangversenye. Saint-Saëns Requiemje felkavaró zene – ez a legkevesebb, amit mondani lehet róla. Mélységekbe és magasságokba röpít.

Es ezzel a gyönyörűséggel még mindig nincs vége a napnak. Villanypostán kapom a hírt, hogy az Örök tél Berlinben elnyerte a 2018-as év legjobb tévéfilm díját. Gera Marina képviselte a stábot. Éppen ma délután beszéltem Lajos Tamás producerrel, aki aggódik Grynbaum úr elérhetetlensége miatt. Talán ezen újabb siker birtokában még könnyebben tárgyalhatunk majd a film franciaországi forgalmazásáról.

Október 21. vasárnap

Éjjelel megérkezett a Nemzeti Örökség Intézetének elnöke, Földváriné Kiss Réka. Elkísérte a családja is; szegény gyerekek, kissé elcsigázva szállnak ki a taxiból.

Ma az 56-os megemlékezések töltik ki a napot. Délelőtt szentmise a Misszióban, velünk jön Józsi is a videokamerájával. Meglepően sokan vannak. A mise után 56-os emlékünnepe ugyanott, sajnos, ismét csak ünneprontó elemekkel. Az egykori nemzetőr, Szinyei János a moderátor, de kora és súlyos betegsége miatt már felolvasni is alig tudja szövegét. Léh Tibor hosszan beszél, Júlia néni énekel – bár ne tenné. Imádni való kedves asszony, de tudomásul kellene vennie, hogy kilencven fölött már nem ugyanaz egy szoprán, mint huszonöt évesen. Aztán koszorúzás Mindszenty József emléktáblájánál. Sok idő nem marad az ebédre, indulnom kell Sujánszky Jenőért Maisons-Alfortba. Az intézetben megintérjüvöljük Józsival a Duna TV számára, aztán csatlakoznak hozzánk Kiss Rékák és együtt megyünk át a Diadalívhez. Hál'Istennek itt is sokan vagyunk, így nem maradunk szégyenben, amikor a rendőrök a szokásos módon leállítják az Étoile forgalmát az 56-os megemlékezők kedvéért. Földváriék egyik kislánya lobbantja fel a lángot egy francia kisfiúval. Micsoda élmény lesz majd egyszer felnőtként visszaemlékeznie erre!

Jenő bátyámmal még hazakocsikázunk. Ez az év sem telt hiába a számára: ezért a rendezvényért él és küzd minden esztendőben. Tízet üt az óra, amikor leteszem az autót a mélygarázsban.

Október 23. kedd

Dacára az ünnepnek – vagy tán épp ezért – erősen munkás nap. Délben Anica hozza az esti ennivalót, Orbán Gáborral segítünk bepakolni a konyhába. Közben besurran egy francia-dán nő, aki, ki tudja miért, a portásoknak hozott virágot, aztán bejelenti részvételi szándékát az estére. Adok neki egy jegyet. Időközben ugyanis azt találtuk ki, hogy a tumultus megelőzése érdekében belépőjegyet osztunk az 56-os ünnepségre és az azt követő fogadásra. Száznolcvan főnél húzzuk meg a határt.

Kettőkor megérkezik a Monteverdi Kórus. A tagok – ahogy az már lenni szokott – nyomban különféle kívánságokkal lépnek fel. Én Sujánszkyért indulok: nagy dolog, hogy vállalta a részvételt az intézeti ünnepségen is, hiszen ereje utolsó tartalékait éli fel.

Az érdeklődés minden várakozást felülmúl. Dacára az iskolai szünetnek, sokan, nagyon sokan jöttek el. Beállít az én dán-francia vendégem is – minden

második mondatában hangsúlyozza, hogy ő dán -, de hiába invitáljuk a terem végén még fellelhető üres székek felé, ő – amúgy circa hetvenévesen – leül az öltözőfolyosó ajtajában a földre, s onnan az úristennek sem hajlandó elmozdulni.

Leszaladok a bejáráshoz, hányan várnak még bebocsátásra. Már a lépcső alján szemben találok magam a kint rekedt későnjövők húsz fős tömegével, akikkel Baranyai Judit és Korcsák Réka hadakozik. Feltűnik köztük „légiós” Gyuri kitüntetésekkel zsúfolt zakója, de más ismerős is, akik mind könyörgő szemmel néznek rám. Nehéz pillanat, de nem csinálhatok bolondot addig tartó kollégáimból. Így inkább visszasietek és elkezdődik a műsort.

A nagykövet a szokásosnál is rövidebben beszél, Kiss Réka pedig kifejezetten okos és érzelmekre is ható beszédet mond. Simon Eszterrel, egy Trencsényi László nevű Corvin-közi harcos unokájával átadjuk a *Pesti Srác-díjat* Jenő bátyánknak. A Monteverdi Kórus szép műsora zárja az est kulturált részét.

Az ünnepi etetés sajnos igazolja előzetes várakozásainkat. Emberi mivoltukból kivetkezett emberek tolonganak az enniválóért, mintha ettől függene életben maradásuk. A biztonsági őr jelenléte ellenére újabb csövesek szívárogznak be, akik pillanatok alatt merevrészegre isszák magukat. Egy torzonborz nőstény két újjal zabálja a pörköltet, s amikor ki akarom küldeni, motyogva a végébe menekül. Rékától egy nő kifejezetten a hajléktalanságára hivatkozva követel repetát, később azonban már ötvenhatosnak nevezi magát. Végül még marad is pörkölt, mert sok jeggyel bíró normális vendégünk nem bírta idegekkel, és a tumultus láttán távozott.

Jenő bátyánk nálunk vacsorázik fönt, s közben Kiss Rékával beszélget. Jóval tíz óra után indulok vele haza. Az autópálya zárva, Charenton felé kell kerülni. Éjfél után érek vissza Párizsba.

Október 24. szerda

Kiss Rékával beszélgetek a reptérre indulásuk előtt. Felhívom figyelmét Vlagyimir Motrevics professzorra, aki kísérőnk volt 2012-es uráli látgertúránk során, mint a Voennije Memoriali Szverdlov megyei képviselője. Ő beszélt arról, hogy a jekatyerinburgi levéltár számos magyar nyelvű dokumentumot rejt a Komintern idejéből, de nyelvismeret híján nincs, aki fel tudná dolgozni az anyagot. Érdemes lenne ráállítani valakit a magyar történészek közül, mert mások mellett Kun Béla ottani tevékenységéről is tartalmazhatnak adatot.

Sajnos, az általam megkérdezett szakemberek – beleértve Kun Miklóst is – nem mutattak túl nagy érdeklődést az anyag iránt. Ezért kanyarítom most erre felé a beszélgetést az elnökasszonnyal. Ő is tagja annak a vegyes bizottságnak, amely az egykori szovjet lágerrek fogolykartonjainak átadásáról tárgyal az oroszokkal.

Nem sokkal később a Paris 3 Európa-szakos diákjai látogatnak meg tanáruk, Svetla Moussakova vezetésével. (Svetláról már többször írtam: 1990-ben együtt vettünk részt a CFPJ újságírói továbbképzésén.) Friss, kedves társaság, a moziban tartok nekik vetítéssel kísért előadást a magyar kultúra évszázadairól, aztán végigvezetem őket a házban. Persze, a teraszt élvezik a legjobban. Egy teljesen és egy félig magyar lány is van közöttük.

Október 25. csütörtök

Retkes Dorottya követségi protokollal szépen megkér, hogy menjek ki az útutazóban lévő Trócsányi miniszter fogadására a reptérre. Miután a Zengő-együttes csak késő estére ígérkezik, természetesen elvállalom. Ezúttal gépkocsivezetőt is kapok, Agócs Laci dolga lesz a délutáni csúcsban kivergődni Roissy-ba. A miniszter gépe késik, így csak egy negyedóránk jut a beszélgetésre, de arról kellemes emlékeim vannak. Leginkább a közös ismerőseinket próbáljuk meg összehozni a pécsi és szegedi egyetemi világból. Trócsányi Rabatba utazik tovább két fiatal munkatársával. Szerencsére nem ragaszkodik hozzá, hogy az afrikai géphez is kikísérjem, így már este 10-kor otthon vagyok. Igyekszem kipihegni magam, mert ha a zenekar rendben megérkezik, reggel Limoges-ba indulunk.

Október 27. szombat

És megjött a Zengő. Az intézeti mikrobusszal vágunk neki a hosszú útnak. Várakozáson felül jól elférünk benne. Orleans-ban rövid pihenő, Lajosék kérésére megnézzük a székesegyházat, iszunk egy kávét, s három óra körül már meg is érkezünk. Hiába, a Vito nem a gyenge „pékautó”, ahogy kollégáim a fehér Peugeot Partnert nevezik. A szálloda kétszintes, nem luxus, de viszonylag korrekt. Az egyetemi előadótermet elég nehéz megtalálni, de nem adjuk fel. Hamarosan előkerül Jean-Michel Devésa professzor is.

A közönség... Hát, nem valami izmos. Iskolai szünet van, igazából nem is egészen értem, miért mostanra időzítette meghívónk a koncertet. De ez a félszáz fiatal legalább érdeklődő és szívélyes. Az egyes tájegységek dalai, táncai előtt rövid ismertetőt mondok. A jó francia diákhagyományoknak megfelelően bátran közbe is kérdeznek, ha valami nem világos a számukra. A Zengő repertoárja gazdag és magával ragadó, így a sikerük garantált.

Este nagy vacsora a szálloda közelében. Jean-Michel fokozatosan mámorosodik, s ebben az arányban barátkozunk, tegeződünk össze. A vacsora vége felé bevallja, hogy nem szereti a fináncotkét és a kapitalizmust, kicsivel később

azt is, hogy ő kommunista, sőt maoista és marxista. Kérdezem, akkor bizonyára Melanchonra szavazott, mire megerősíti, hogy bizony így történt: a szélsőbalos elnökjelölt az ő választottja is. Ebbe aztán jó belemelegedünk, a végén majdnem kettőnkre zárják az étteremet. A reggelihez már le sem jön, dacára, hogy megbeszéltük az indulás előtti találkozást.

Az autópályának és a diplomata-rendszámnak hála háromnegyed 2-kor már Párizsban vagyunk.

Október 29. hétfő

Este a török követségen fogadás. Nagy tömeg, kígyózó sorban állunk kint az utcán a metsző hidegben. Itt csatlakozik hozzánk Posgai András is. Fémkapu, táskavizit, s az udvaron egy második biztonsági ember a meghívónkon esetleg meglévő piros pont iránt érdeklődik. Miután olyanunk nincs, a csillogó épület helyett egy nagy sátor felé irányít a kertben. Ez már ismerős, tavaly is itt ünnepeltük a köztársaság napját. De most legalább fűtik a sátrat, s még egy pohár borhoz, kis harapnivalóhoz is sorállás nélkül jutunk hozzá. András hamarosan feloldódik az övének gyűrűjében: a katonai attasék, mint mindig, most is külön atollszigetet alkotnak.

A hivatalos program csaknem botrányba fullad az erősítés miatt. A hangfal a múlt század közepének falusi recsegőit idézi, sípol, szűkül, vonyít. Egyszerűen érthetetlen, hogy egy ilyen drága, ezer embert megmozgató fogadáson hogy nem lehet normális hangosítást beállítani és előre kipróbálni. Erdogan ünnepi üdvözlétének felolvasása totális zajba fullad, és a nagykövet beszédét is csak azért lehet érteni, mert kiköveteli magának, hogy legalább mondandója elejére elcsendesedjék a társaság. Még nagykövetünkkel váltok néhány szót, aztán kitörünk. Elmenőben Panni estéjét végleg emlékezetessé teszi egy túlökorrú török férfi a koedukált vécében: kézmosás közben orrát rutinszerűen belefűjja a mosdóba. Furcsa módon nem reagál arra a magyar nyelvű felvetésre, hogy „*Hát ezt nem hiszem el, ez nem igaz...*” Valószínűleg azért, mert ebben a rövid mondatban nincsenek török jövevényszavak. Talán, ha Panni a *kücsük olma, árpa* szavakat használta volna...

Október 30. kedd

Ismét Eragnyban, ugyanis a magyar feltalálók kiállítása nyílik ott. A magyar testvérváros, Komló ajánlott fel a könyvtárnak vagy kéttucat tablót. Irtóztató forgalomban vergődünk ki Pannival. Hogy ezt az autóáradatot meddig

fogja bírni Párizs és környéke? A *mignon* Natalie Lamouroux vár bennünket, egy sarokban vagy húsz magyar hölgy fecserészik. Aztán előkerülnek a férfiak is, néhányan stílszerűen pálinkáspohárral a kézben. Átesünk a megnyitó formáságain, én is mondok pár üdvözlő szót, aztán egy kis koccintgatás kezdődik, ahogy illik. Panni egyik pécsi tanítványát, én egy volt falumbeli férfi – egy ki-betelepített felvidéki gazda – unokáját találom meg a sokadalomban. Kiderül, hogy csaknem az összes felsőszei családot jól ismeri, csak úgy pörgetjük a régi neveket. A tanárnők szomorú híreket mondanak a komlói Belvárosi Iskoláról, amelyben – bányászváros ide, kommunizmus oda – apám három évtizeden át tartott vasárnapi istentiszteleteket, Pécsi Géza atyai barátom pedig világraszóló kórust és zenekart alapított. A zene tagozatos iskolát a katolikus egyház vett át, s első dolga volt kisöporni a zenei nevelést... A névadó Kodály forog a sírjában.

November 2-án San Franciscóban kerül vászonra az Örök tél.

November 5. hétfő

Egy hosszú, nyugodt hétvége után ma újra föl vesszük a tempót. Az 56-os megemlékezések sorában az utolsó rituálé: a jelképes Nagy Imre-sír megkoszorúzása a Père-Lachaise-ben. Gyönyörű vénasszonyok nyara. Pannival és Balázssal megyünk át a városon nagy csúcsban. Sujánszky Jenő mond dörge delmes beszédet. Éppen csak a botjával nem hadonászik, amikor mindjárt a tárgyra térve a vérbírák elmaradt felelősségrevonását kárhoztatja.

Éppen csak visszaérek az AAIH ülésére, ahol mindenféle magvas ügyeket tárgyalnak a vezetőség tagjai.

November 6. kedd

Este megérkeznek a pécsi Focus csoport tagjai, régi pécsi fotóművész barátaim, legújabb kiállításunk szerzői. A hetvenes évek „szűk levegőjében” vettek egy mély lélegzetet, és hatan új stílusú fényképész csoportot alapítottak. Azóta sajnos őket is elérte a magyar átok, a politikai alapú polarizáció. Egyik kulcsmemberük nemrég kivált a társaságból. Párizsba most négyen jöttek el, feleségstül.

A reptéren várom őket. Gondoltam, megiszunk egy *welcome drinket* a tetőn, de be vannak szóva: érthető módon minél előbb szeretnék belevetni magukat a párizsi forgatagba.

November 7. szerda

Egész délelőtt egy túlsúlyos cimbalom fuvarozásával küzdünk Baranyai Judittal. Montreuil-ben béreltük egy hangszerkölcsonzésre szakosodott cégtől, onnan kellene az Ír Intézetbe szállítani. Már az meglep, hogy a vállalkozás egy Schunda-rendszerű – bár nem általuk gyártott – magyar cimbalmot is a kínálatában tart. Aztán, ahogy végigpillantok a hatalmas raktárcsarnokon, már nem csodálkozom. Talán nincs a világon olyan hangszer – a dorombtól az orgonáig –, amelyhez több-kevesebb pénzért itt hozzá ne lehetne jutni.

Az íreknél egyébként nem kisebb művész pendíti meg a cimbalmot, mint Lukács Miklós. Szandai Mátyás nagybőgős sem állt hátrább a sorban, ahol a tehetséget osztogatták. Egy Mathias Lévy nevű francia hegedűssel Bartók-impressziókkal kápráztatják el a közönséget a FICEP Jazzy Colors sorozatának keretében.

November 8. csütörtök

Aváltozatosság kedvéért délelőtt megint cimbalmozunk, ezúttal a visszaúton.

Este a két új kiállításunkat nyitjuk meg. Meglepően sokan vannak az előcsarnokban, aminek már csak azért is örülök, mert mindkét tárlat igen közel áll az érdeklődési körömhöz. A földszinten egy Teeuwissen nevű holland-amerikai protestáns lelkész képzőművészeti gyűjteménye látható. Hogy ebben mi az érdekes? Az alkotók személye. Első világháborús osztrák és magyar hadifoglyok rajzait, festményeit és kisplasztikáit mentette ki a lelkész 1919-ben Szibériából, s őrizte meg haláláig. (Teeuwissen önkéntesként vállalt tábori lelkészi szolgálatot egy Isten háta mögötti lágerben.) Lányának, Suzanne-nak, és egy freiburgi művészettörténésznek, Lena Radauernek köszönhetjük, hogy most a nagyközönség elé tárhatjuk a példátlanul ritka gyűjteményt. Mindketten itt vannak, Radauer asszony pufi kisfiát karjaiban tartva mondja el megnyitó beszédét.

A pécsi fotósok bemutatása rám vár, s régi barátaimról lévén szó, nagy örömmel teszek eleget a feladatnak. Harnóczy Örs, Marsalkó Péter, Kálmándy Papp Ferenc és Borbély Tamás *Arcok* című kiállítása jellegzetes pécsi figurák – iparosok, színészek, orvosok, képzőművészek – portréinak gyűjteménye.

A megnyitó közönsége alig akar távozni. Egyik törzsvendégünk, a Pompidou-központ volt munkatársa egy matematikust mutat be, akivel fél óra alatt átvesszük Magyarország több évszázados történelmét. Aztán a harmadik emeleti klubszobában folytatjuk a nap főszereplőivel, immár kötetlenebb formában. Hosszan beszélgetek Lena Radaurel. Impulzív, érdekes hölgy, az első

világháborús foglytáborok művészetének világszerte elismert kutatója. Ebből írta a doktoriját is. Osztrák származása ellenére nem kedveli Bécset, jelenleg is Freiburgban él szlovák férjével. Az ő kedvéért megtanult szlovákul, kutatásaiért oroszul és egy kicsit magyarul. Franciául és angolul természetesen folyékonyan beszél. Járt Irkutszkban, Vlagyivosztokban és az orosz Távol-Kelet még számos városában.

November 9. péntek

Estére Cséfalvayékhoz vagyunk hivatalosak búcsúvacsorára, de elkészünk, mert a mélygarázsból kigördülve hamarosan defektet jelez az autó. Sajnos, nem vaklárma volt: a bal hátsó kerék tényleg csaknem a felnin fut már. Végül taxival jutunk el az OECD/UNESCO nagykövet 16. kerületi rezidenciájára.

Mint kiderül, Zoltán nem hazamegy, hanem Sevillebe, ott pályázott meg egy kétéves európai ösztöndíjat valami kutatóintézetben. Szemmel láthatóan örül ennek a fejleménynek. Itt van a búcsúvacsorán Szabó Zsuzsa is – Szabó Zoltán népi író, szociográfus özvegye – akivel az intézet baráti társaságában és rendezvényeken gyakran találkozunk. Az ő élete is kész regény. Nem is tudtam, hogy ilyen jóban van Cséfalvayékkal. Kellemes este, hosszú, jó beszélgetéssel. Aztán taxival haza, s a hozzám hasonlóan éjszakai bagoly Józsiával még a defektes kereket is kicseréljük.

November 10–11. szombat–vasárnap

Reggel szakadó esőben indulunk Strassburgba. A málenkij robot pécsi kiállításának itt maradt francia nyelvű tablót szerencsére még este beraktuk, így legalább a pakolással nem veszünk időt. Végig ömlik az eső az A4-esen. A szálloda a belváros kellős közepén – Kleber Hotel a Kleber téren –, az autót is sikerül feltornászni egy garázsház felső emeletére, hogy aztán hamarosan egy még zsúfoltabb sétálóutcába kelljen betüremkedni vele. A Münsterhofot, a reformátusok gyülekezeti házat kell megtalálnom. Az elzászi magyarok egyesülete szervez itt összejövetelt, s ennek az estének vagyok egyik előadója.

Nagyon jó kezekben van Strassburgban és környékén a magyar kulturális élet. Jacky-Szalóki Anna hivatását tekintve jogász, de ha kell, beáll a családi vendéglőbe is. Ugyanilyen gyakorlatiasan irányítja a helyi magyar egyesületet. Franciaországban ritka kivételként még magyar tánccsoport is működik Elzászban!

A Münsterhof szépséges báltermében száznál is többen gyűltek össze. Itt van az Európa Tanács mellett működő külképviseletünk helyettes vezetője, Gosztonyi Krisztina is. Kulturált, szimpatikus karrierdiplomata. A sztárvendég egy Stéphanie Schlessen nevé, felettébb mutatós táncos-énekes. Produkciója előtt azonban az általam elővezetett komor témával is találkozni kell a közönségnek. Levetítem donyeci riportfilmemet édesanyám táborairól, a terem oldalában pedig szakkiállításunk tablói tájékoztatják mindazokat, akiket a téma részletesebben is érdekel

Stéphanie Schlessen anyja magyar, apja luxemburgi, ő belga. Ez errefelé nem ritka felállás. Mindamellet már több éve Párizsban él, mert itt végzett tánc- és dramatikus iskolát. Szerepelt musicalekben Sopronban és Pesten is. Hangja és mozgáskultúrája káprázatos. Ismert zenés színpadi művekből ad elő részleteket úgy, hogy két szám között boszorkányos ügyességgel még ruhát is vált, természetesen az öltözőben. A hang- és fénytechnikát édesapja kezeli.

A kis fogadáson, ahogy az már lenni szokott, többen is odalépnek hozzám beszélgetni. Közöttük Klapka György kései leszármazottja, bizonyos Wágner-Klapka Emese asszony. Eredetileg temesvári, de már hosszú ideje Franciaországban él. A rendszerváltás óta sűrűn hazajár, itt is, ott is ápolja a Klapka-kultuszt.

Vasárnap reggeli után verőfényben kezdünk visszafelé csorogni, szigorúan elkerülve az autópályát. A GPS ellenére néha eltévedek - érdekes, térképpel a kézben harminc éve ez még ritkán fordult elő - de megéri, mert mindegyik út szép tájakon és városokon át vezet. Sajnos Reimsben már ismét szakad az eső és be is sötétedett, így a katedrális csak futtában nézzük meg. De hogyan is tudnánk kihagyni ezt a ritust! Lenyűgöző az még félhomályban is.

November 13. kedd

Tegnap diplomataértekezlet volt, de ma délután is vissza kell mennem a követségre, mert egy Lafaye nevé úr fejébe vette, hogy a Párizshoz közeli Bougivalban nemzetközi zenei komplexumot szeretne létrehozni, s följánlanak Magyarországnak is, hogy építsen oda valamit. Mondjuk, potom ötszázezer euróért egy amfiteátrumot, vagy másfél millióért egy öregotthont elaggott zenészeknek. Mindkettőt Liszt Ferencről lehetne elnevezni. És erről a tervről szeretne a magykövettel és velem szót váltani. Váltunk is, a részünkről sok-sok hümmögéssel megtűzdelve. Kínomban - ezúton is bocsánatot kérve tőle - Vashegyi Györgyöt, a Művészeti Akadémia elnökét ajánlom figyelmébe.

November 15. csütörtök

Ismét egy nehéz, de amolyan *ende gut, alles gut* nap. Délután létrejött a nagy kibeszélő show a Paris 4 szlavistáival. Csak emlékeztetőül: a Palabres „ügy” kapcsán kaptam tőlük meghívót.

(És itt máris egy kis kitérő: a Sorbonne Paris 4 egyetemen, amit január 1-je óta a Sorbonne Université bölcsészkarának neveznek – a *szláv* tanszék keretében oktatják a magyar nyelvet és kultúrát...)

A Malesherbes úti egyetemi központ kapujában személyesen Clara Royer, a magyar szekció vezetője ment ki a szigorú fekete őr karmai közül, de már jön eléem Małgorzata Goldberg és Kuklis Erika lektorunk is. A volt tanszékvezető, Xavier Galmiche irodájában folytatjuk bemelegítéssel, majd a magyar-francia oktatási konvenció és a magyar lektorátus problémáinak megtárgyalásával. Mindenki nagyon kedves, Szencov neve szóba sem kerül. Jól érzékelhetően sokkal fontosabb nekik az intézettel kialakult jó együttműködés fennmaradása, mint, hogy egy nekik nem tetsző gesztusomon hosszasan rúgózzanak. És ezt én nagyon becsülendőnek találom bennük.

A megbeszélés végén átmegyünk az aktuális tanszékvezetőhöz, Kinga Siatkowska-Callebat-hoz. Rendkívül rokonszenves lengyel hölgy, aki örömét fejezi ki, hogy meglátogattam őket. Kiterítem ajándékba hozott könyveimet és lemezeimet, amit örömmel fogadnak, még dedikálnom is kell a tanszéknek a Kelét, Clarának A Helyzetet.

Este Balázs János zongoraművész szólóestje az intézetben. Odahaza bizonyos körökben kissé gyorsnak találják karrierjének felívelését, mások Cziffra György méltó utódát látják benne. Hogy zongorázni nagyon tud, az biztos. A koncert előtt jót beszélgetünk négyesben Baranyai Judittal, Isabelle Oehmichannel és Bérczy Vincent-al. Nagy terveik vannak együtt Senlisban és Budapesten is.

November 16. péntek

Mára a nyugati végek magyar intézetigazgatóinak röpgyűlését terveztük. Délelőtt megérkezik B.Szabó Dezső Stuttgartból, aztán Brüsszelből Vitézy Zsófi is a mexikói férjével. (Sajnos, Pataki Eszter nem tudott átjönni Londonból.) Szendvicsekkel várom őket, a megbeszélésre bejön Baranyai Judit is, hiszen a jövő esztendő második felét már nélkülem kell levezényelnie. Várakozáson felül jót ötletelünk. Dezső érdekes híreket hoz a Központból: például a stuttgarti intézetet jövő nyáron bezárják és összevonják a főkonzulátussal. Tragikomikus történeteket mesélt Berényi János főkonzul országlásáról.

(Ő az, aki miatt Szalai Tamás előző igazgató egy nap kocsiba vágta magát és köszönés nélkül, mindenét hátrahagyva távozott.) Beviszem őket az intézeti értekezletre is, majd estefelé a nagy csúcsforgalomban kiaraszolunk Senlisba, Balázs János és a Monarchia vonósnégyes hangversenyére, a Cziffra kápolnába. (Előtte egy breton palacsintázóban megvacsorázunk.) A remek koncert után hazafelé már könnyen gördülünk, csak a Belgium felől áradó éjszakai kamionos elefántcsordát kell előzgetni. Utána még fél 2-ig beszélgetünk a két igazgatóval.

November 17. szombat.

Panni ma sem mulasztotta el megkávéztatni csöves – bocsánat: fedél nélküli – kuncsaftjait, én 11-ig aludtam. Az intézettel szemközti park egyik padjárt két úriember – egy idősebb és egy fiatalabb – hetek óta kibérelte éjszakára. Éppen a Szenátus vendégházának bejárata előtt tanyáznak. Alváshoz készülődésük rituáléjának minden mozzanatát követni tudjuk az erkélyről. Panni egy idő óta friss reggeli kávéval kedveskedik nekik, aminek rendszeres érkezését már-már természetesnek veszik.

A város ma egész nap blokád alatt áll. Macron adópolitikája ellen tiltakozik a „gilet jaune” mozgalom negyedmillió aktivistája szerte Franciaországban. A nevüket onnan kapták, hogy valamennyien az ismert közlekedési sárga melényt viselik. Kreativitásuk vitathatatlan: ahol megjelennek, sárgállik tőlük az utca, a tér, mint a tavaszi mező. Sajnos, az erőszak, a szélsőségeség ezt az alulról jövő, alapvetően vidéki mozgalmat sem kíméli: már egy halott is van és kétszáz sebesült. Holnap folytatják, sőt még tovább is, „Macron lemondásáig.”

Estére vacsoravendégeink érkeznek. Szabó Dezső a nagylányával, Vitézy Zsófi a férjével. Kicsit furcsállom, hogy Carlos fokozatosan átveszi a szót, mint ha az egész vacsora a kedvéért lenne megrendezve. S miután Dezső nem tud franciául, az angollal mulatjuk az értékes időt. Egyáltalán nem beszél butaságokat – az Európa Tanács mellett asszisztens –, például a migránsmenettel kapcsolatos helyzetértékelése kifejezetten érdekes, de azért ő itt mégis csak egy oldalborda, s e minőségében illene visszafognia magát. A vacsora végét már föl is kell pörgetni, mert kezdődik egy portugál dzsesszhangverseny a nagyteremben. A Rodrigo-trió lép fel, portugál kollégám, Joao Pinharanda mutatja be őket. Free jazzt játszanak egy egészen kiváló fiatal dobossal, de a szaxofonos is nagyon erős. A csellista hatvanéves hobó, talán kicsit a vakulj paraszt műfajából. Utána meghívom őket egy pohár borra a harmadik emeletre.

November 18. vasárnap

Nem sokat aludhattunk, 10-kor indulás az Árpádházi Szent Erzsébetről elnevezett templomba misére és énekkarunk újabb fellépésére. A beének-lés ellenére a hangzás lehetne imponálóbb is. Hiába, a rutintalanság...

A szertartás a szokásos francia: elegáns, intellektuális, színvonalas. Csak a magyar ferences szerzetes nincs megelégedve: amennyire érték hozzá, joggal nehezményezi, hogy koncelebránsként még annyi szerepet sem kapott, mint egy minisztráns. Valami kommunikációs probléma lehetett ennek az oka, mert a helyi plébános amúgy szívélyes fiatalembernek tűnik. A gyülekezethez inté-zett szónoklatában a vezető konzult és engem - mint a „magyar intézet elnökét” - külön is köszönt. Magyar lekésztársát viszont nem...

A mise a Himnusszal ér véget, amit a jelek szerint a franciák kivonuló ének-nek fognak fel, de aztán időben kapcsolnak, s pár taktus után ők is vigyázzba merevednek. Énekkari produkciónk végül nem sikerült rosszul. Karnagyunk hősiesen énekelt, zongorázott és vezényelt, sőt, a Mária-éneket is elkezdte szólóban, amiről azt gondoltuk már, hogy begyakorlatlansága miatt nem kerül majd sorra.

A produkció végén Bruno Fourrier lepi meg a kórustagokat egy délutáni koncert meghívójával. Eredetileg nem terveztük, hogy a mai napot is telezsú-foljuk programokkal, de ilyen szíves invitálást nem illik visszautasítani. Visz-szaröpítjük hát Szabó Dezsőeket az intézet közelébe, és rövid ebédszünet után sietünk a Saint-Roch-templomba.

Igaz, ami igaz: ezt a hegedű-orgonakoncertet kár lett volna kihagyni. Ju-lien Fourrier filigrán hangszere a legkevésbé sem veszik el a diszkrétén szóló hatalmas orgona árnyékában. Somogyi Tóth Dániel nagy-nagy muzikalitással bővíli a manuálokat, Julien pedig egész egyszerűen beérett. Már a második alkalommal kell ezt megállapítanunk. Hatalmasat fejlődött két év alatt is.

Rövid kávézás után hazasétálunk a novemberi hidegben. Késő este Panni noszogatására leviszek két hálózszakot csöveseinknek. Álmosan pillognak rám vastag télikabátjuk csuklyája alól, halk köszönömöt morognak, s mire felérek, már magukra is ráncigálták a hálózszakokat.

November 19. hétfő

Vége egy nyugodt este, gondolom egészen addig, amíg Réka le nem teszi elém a két kinyomtatott jegyet Bence Péter zongorakoncertjére. „Zut!”, mondja ilyenkor a francia, s lehet, hogy még a „putaine” vagy a „merde” is ki-susszan a száján, mint legtrágárabb káromkodásaik egyike. Elfelejtettem, hogy

visszajeleztem jelenlétemet e számomra teljesen ismeretlen művészember stábjának. Pedig nem akármilyen sztárról van szó: ő tartja az egy perc alatt leütött zongorahangok Guinness-rekordját! És egy Michael Jackson-szám elzongorázásának videófelvételére csaknem hét milliónyian kattintottak rá. Bizony!

A koncertet a rue de Clichy-ben, a párizsi Casinóban rendezik. Érdekes, hogy rendszeres bolyongásaink során még sohasem jártunk erre, pedig közvetlenül a sokszor látott Sainte-Trinité-templom háta mögött van. Amint leparkoljuk a kocsit, már feltűnik a fiatalok áradása a Montmartre irányába. Szabályos zarándoklat a fényárban úszó Casino felé. A teremben legalább nyolcszázan várják e nyurga magyar kölyök megjelenését. Öregek és fiatalok együtt lélegeznek vele. Ha kéri, tapsolnak, sírnak vagy nevetnek, még a balkon tetejéről is kommunikálnak vele, beszélnek hozzá, mintha mellettük ülne. Valamit tud a fickó, az biztos. Amúgy jól adja elő magát, kétségkívül a bárzongoristák legjobbjai közé tartozik. Mindez leöntve fény és hangeffektusokkal és rengeteg kommunikációs trükkel – garantált siker.

Megint éjfél van, mire hazakerülünk, mert egy jó félórát még sétálgatunk a tüdőnk felfrissítése végett.

Csőveseink már ismét hálósák nélkül dideregnek a padon. Ki tudja, kinek és mennyiért passzolhatták el a két kifogástalan állapotban lévő zsákot. Panni mindenesetre már elhatározta a reggeli kávéjuk megvonását. Mintha csak megéreztek volna, éjjel fél kettő tájban fölkerelkednek és a park bokrainak akkurátus levezelése után ismeretlen irányban elimbolyognak.

November 20. kedd

A delegációk napja. Reggel tűzvédelmi brigád szerencsétlen minket, félórás oktatással megkoronázva látogatásukat. Fontos művelet, nem vitatom, de Józsi annyira eldugta a portásfülke szekrényébe a kezelőszerkezetet, hogy csak egyesével tudunk kellő jártasságot szerezni a gombok és jelszavak világában, s úgy is csak lámpával.

Délután egy csillagvizsgálással kapcsolatos lourdes-i rendezvény szervezői adják elő elképzeléseiket, háromezer eurós magyar hozzájárulást kérve a zselici csillagrezervátum és Soponyai Zoltán égboltfotós jövő nyári meghívásához. Soponyai a Hold különböző fázisainak egyetlen fotón történő megjelenítésével nyerte el a rendezők figyelmét. Természetesen boldog lennék, ha szűkebb hazám, a Dél-Dunántúl unikális intézménye, a zselici csillagpark is kellő nyilvánosságot kapna Franciaországban. Hiszen egyre kevesebb az olyan táj Európában, ahol még égbolt az égbolt, s nem halványítja el a csillagokat a fényszennyezés. Lám, itt is a Pireneusokig kell menni, ha hasonló objektumot akar

találni az ember. De hát az a háromezer euró nekünk nagyon nagy pénz. Csak annyit tudok ígérni a derék franciának, hogy körülnézünk a hazai tudományos berkekben szponzorok után.

Végül este St.Florent-le-Vieil polgármesterei állítanak be nyári házigazdánk, Michel társaságában. Két üveg tokaji mellett jól beszélgetünk. A lényeg, hogy Tihany iránti barátságuk töretlen, a jövő esztendőre is nagy terveik vannak.

Az elmaradhatatlan esti koncertet ma a Rameau Konzervatórium ifjú hegedűsei adják - magyar programmal. Bár ne tennék! Inkább Bach, Händel, Grieg egyszerűbb műveiből válogathattak volna. De nekik Bartók, Kodály és Vécsey kellett, hát szenvedünk közösen: ők a pódiumon, mi a nézőtéren. De a tanári kar aranyos, és eljött a direktor is.

November 21. szerda

Fekete Vali néz be hozzám Pécsről. Most a PTE művészeti karán oktat és kiállításokat szervez. Ők hozzák majd ki a Bauhaust is hozzánk, ha itt lesz az ideje. Sok új hírt csöpögtet el a Zsolnay Központtól.

Egy órára a Montmartre-ra megyünk fel Pannival Karátszony Endrével ebédelni. Törzshelyünk a *Le Cépage* a rue Caulaincourt-on. Ezt még Endre választotta az első közös ebédünk alkalmával, s hogy többé-kevésbé rendszeressé tettük találkozásainkat, rendre a *Le Cépage*-nál cövekelünk le. Jó két órát beszélgetünk, s bár nehéz megérteni Endre halk beszédét, ha fülel az ember, nagyon sok érdekes dolgot tudhat meg a hazai és az emigrációs irodalmi élet műhelytitkeiről. Jó lenne nyolcvanöt évesen szellemileg ilyen frissnek maradni! Talán azért sikerült neki, mert még ma is rendszeresen leúszik ezer métert valamelyik közeli néplavorban. Igaz, távgyaloglásban már nemigen indulhatna el szegény. Sok emlék fűzi Pécshez is, valamikor a Jelenkorban publikálta írásait. Itt van egy könyve az éjjeliszekrényen, el is kezdtem olvasni, de nem jutottam messzire benne. Úgy járt, mint a legtöbb ajándékba kapott könyv: harminc oldal után letettem és újat kezdtem, pedig amúgy mindegyik érdekelne. De hát ehhez kellene napi két-három óra olvasásra fordítható idő, és az internet teljes kikapcsolása. Mindegyik lehetetlen.

Este Guillaume Metayer tart rendkívül élvezetes előadást Nietzsche magyar kapcsolatairól. Ki gondolta volna, hogy ezt a neves filozófus író-költőt ilyen szoros szálak fűzték például Petőfihez, Nikolaus Lenau-hoz és egy pozsonyi Laban nevű filoszhoz? Olyannyira, hogy fiatal korában Nietzsche még magyar álnévet is használt egyes írásaihoz: „*Szegény Imre*”... Guillaume kivetít két melabús filozofáló költeményt Petőfitől és Nietschétől – persze francia for-

dításban -, s nagy élvezettel konstatálja, hogy a közönség nem tudja eltalálni, melyiket szerzette a magyar forradalmár. Guillaume ismét nagyot nőtt a szememben. Méltó utóda lesz a legjelentősebb magyarbarát francia professzoroknak, Sauvageot-nak, Perrot-nak, Jean-Luc Moreau-nak.

November 23. péntek

Este Etelka-koncert Gaspard Dehaene-vel. A zongoravirtuóz anyuka, Anne Queffélec neve jótékonyan hat – egyébként tehetséges – fia népszerűségére is: legalább százharmincan kíváncsiak a hangversenyére. Etelka boldog lehet. Úgyis mindig aggódik a deficit miatt, szegény.

November 24. szombat

Korán reggel indulunk Lyonba, vagyis először Clermont-Ferrand-ba. De nem elég korán ahhoz, hogy megelőzzük a „gilets jaunes” blokádját már a Porte d’Orléans-nál. Az autópályára nem lehet felhajtani, mert három sárgamellényes cinegemadár ott virgonckodik a rendőrökkel az úttest közepén. Így, együttes derűvel figyelik, amint a tanácstalan autósok százai fordulnak vissza a rettenet, a reggeli csúcs felé. Valahol mélyen Párizs alatt tudunk nagy nehezen fölkecmeregni az A6-os majd A77-es autópályára, ahol aztán jó darabig semmi nem zavarja a lendületes haladást. Hogy lássunk valamit a tájból is, Clermont előtt hatvan kilométerrel lejövünk a pályáról, s ezt nagyon jól tesszük, mert nem sokkal később már három kilométeres álló sor kígyózik egy fizetőkapunál. Az egyik városka határában lévő körforgalomnál aztán mi is belefutunk ezekbe a derék utonállókba. Kiszállok a kocsiból és mintha ott sem lennének, egyből a csendőrökhöz fordulok, melyik utat javasolják Clermont felé.

- Hát az autópályát. Mindenképpen a sztrádát – mondja egy csendőrnő.

- De hát azt blokád alatt tartják. Mi sem tudunk innen tovább menni – mutatok az úttorlasznál heherésző kanárikra.

- Hát már elég régen lezárták az utat, most már hamarosan átengedik ezt a konvojt – mondja nagylelkűen és optimistán a másik csendőr, és a mögöttünk feltorlódott autósorra mutat. Látván, hogy ezzel a szimbiózissal nem sokra megyek, visszaindulok a kocsinhoz. Azért nem tudom megállni, hogy oda ne szóljak az egyik vastagnyakúnak:

- Uram, azért ez egyfajta banditizmus, ugye tudja?

Mintha darázs csípte volna meg őket, egyből ordítózni kezdenek. Az egészről csak a buffogást, a felháborodás jellegzetes francia hö-hözését hallom. Pan-

ni viszont látja, hogy az egyik hölgy félreérthetetlen kézmozdulattal jelzi elme-állapotomra vonatkozó negatív értékelését.

Clermontban végül fél 2-re találunk nyugalmat egy elegáns étteremben a fekete dóm szomszédságában. Rövid városnézés után lemondunk Le Puy meglátogatásáról.

Hamarosan akad még egy kalandunk ezekkel a sárgamellényesekkel, akik aznap lángba borították a Champs-Élysées-t Párizsban. Már sötét van, amikor Lyon határában egy hegyifalu előtt megint elállják az autók útját. A francia sofőrök már ismerhetik a dörgést, mert a szolidaritás - vagy a meghódolás - jeleként kitesznek egy sárga mellényt a szélvédő alá, és még dudálnak is egyet a tüntetők legnagyobb gaudiumára. Ám amikor az egyik alfahím meglátja a rendszámunkat, s érzékeli, hogy nincs se duda, se mellény, diadalmasan visszahívja Mercedesünk elé a raklapot. Szemléletes mozdulatokkal egy felíratra bökö, hogy ha dudálok kettőt, továbbmehetünk. Hát nem dudálok. Csalódottsága és felháborodása az egekbe tör ekkora makacsság láttán. „*Akkor nincs tovább*” – jelenti ki az úttesten hadonászó férfi, de a többiek arcán már fölfedezem a zavarodottság jeleit. Egyre többen hívják fel az ürge figyelmét a diplomáciai rendszámra. Végül ő únja meg hamarább, s dühösen félrerántja az utakadályt.

Ha nem ilyen agresszívek, még talán rokonszenvezni is lehetne velük. Ha például meglegednének szórólapok osztogatásával, a forgalom lassításával. (Ez az úgynevezett escargot-hadművelet.) De a teljes útelzárás sokkal inkább bünteti a benzináremelés sorstársait, mint Macron elnököt, aki állami autóval furikázik, s ha megbuktatják, legfeljebb visszamegy a bankszektorba az elnöki fizetésének többszöröséért.

Így aztán elmúlik este nyolc, mire megtaláljuk szállodánkat, a négycsillagos Hôtel Charlemagne-t. (Szállodanévnek még jó ez a kitalált „nagy uralkodó...”)

November 25. vasárnap

Reggeli után becserkésszük a templomot, ami nem könnyű, lévén egy sétálóutca kellős közepén. Végül barátságos kukások segítségével küzdjük le a liftező vasbetontüskében megtestesülő utakadályt. Gábor Áron és a KCSP-ösztöndíjas, valamint a helyi egyházi segítségével félóra alatt kihúzzuk a roll-upokat, a *Soli Deo Gloria - Reformáció 500* című kiállítás másutt már nagy sikert aratott tablóit. Az istentisztelet pap nélkül, teológiai szolgálattal zajlik le, gyönyörű orgonajátékkal, dallamos zsoltárokkal. Aztán a hirdetések előtt szót kapok én is, hogy bemutassam a kiállítást. Istentisztelet után szeretetvendégség az elmaradhatatlan francia rituálé szerint. Mindenkinek tetszik a kiállított anyag, ezúttal is hálával gondolok készítőire. A Külügyminisztérium

jó kezdeményezése volt, hogy több nyelvre lefordítva világszerte lehetővé tette bemutatását. A tizenöt tabló ugyanis távolról sem csak a protestantizmus történetéről szól. Általuk az európai és magyar történelem újkori sorsfordulóiról is képet kap az érdeklődő.

Áronék ebédmeghívását most köszönettel mellőzzük, s inkább útnak eredünk. Jó döntés volt. A sztráda blokádja miatt Macon környékén ismét nagyot kell kerülni, így már késő estebe hajlik az idő, amikor begurulok a párizsi mélygarázsba.

November 26. hétfő

A hétfőgén megint díjat nyert az Örök téllal Szász Attila. Ezúttal Spanyolországban a Zoom Fesztiválon.

Ma egész nap Troyes-ban Gérard Martin-Chaussade, a De Gaulle Társaság elnökének vendégeként. Korán indulunk, hogy időben kiérjünk, sikerül is fél 10-re abszolválni a közel kétszáz kilométeres távolságot. Nyirkos, hideg, esős idő. Fabetétes házakkal zsúfolt meseváros szép katedrálisokkal. Martin-Chaussade úr és felesége egy étteremben vár minket. Magas, szálas férfi, még túl a nyolcvanon is imponáló katonatiszti testtartással. Mintha maga De Gaulle tábornok állna előttünk, pedig „csak” az emléket őrző társaság elnökével randevúzunk. Hivatását tekintve középiskolai tanár, nincs hát köze a katonasághoz. Ismeretségét Sujánszky Jenőnek köszönhetjük, aki évtizedes barátságot ápol vele. Gérard Martin-Chaussade volt az, aki a hetvenes években megmentette a magyar ötvenhatosok Étoile téri koszorúzási hagyományát, amikor néhány sunyi honfitársunk intrikái miatt a francia hatóságok nem akarták már engedélyezni. A De Gaulle Társaság vette szárnya alá a magyar szabadságharcosokat. (Dacára annak, hogy egykori ötvenhatos felkelők is részt vettek a petit-clamart-i De Gaulle elleni merényletben... Milyen furcsa az élet!)

Ebéd után nagyot sétálunk a városban Martin-Chaussade tanár úr precíz idegenvezetésével. Nagy örömmel fedezzük fel a Szajnából kikanyarított Canal du Trévois egyik hídján Lapis András bronzszobrát, amelyet a helybéli polgárok, *Lili, a kalapos nő* címmel illetnek. Bizony, sem a téma, sem a szerző nem független a Párizsi Magyar Intézettől! Itt, a rue Bonaparte 92 kapujában látta meg Troyes polgármestere, François Baroin Lapis duzzogó nőcijét, s egyből beleszeretett. Volt azért annyira férfi, hogy a szegedi szobrásztól saját városába már egy sokkal vidámabb hölgyet rendelt. Így a troyes-i Lili egyáltalán nem durcás, sőt, nagyon is érdeklődve nézeget méretes kalapja alól a járókelőkre.

A kellemes nap után a fél világot megkerülve érünk vissza Párizsba. Ha nincs a fedélzeti navigátor, talán még most is a dugóban ülnénk.

November 27. kedd

Tegnap este volt az Odéon Színházban az *Un week-end à l'Est* zárórendezvénye. Ez az a fesztivál, amelynek központjában idén Budapest állt, s amelynek részünkről történő erkölcsi támogatását megakadályoztam. A színház műsorfüzete így mutatta be a kerekasztal magyar résztvevőit:

„Kik ezek a »nemkívánatosak«, és kikhez és mihez képest nem azok? És miért fontos a mondanivalójuk számunkra? Az Orbán Viktor kormánya által összeállított feketelistán szereplő Heller Ágnes »kulturkampfról« beszél: a hatalom támadásáról az értelmiségiek ellen, a véleménynyilvánítás és a tudomány szabadsága ellen. Megláthatjuk, hogy a cenzúra és a pellengérre állítás visszautasításával /az értelmiségiek/ hogyan formázzák meg szellemi függetlenségük köveiből emberi méltóságukat és életcéljukat.”

Aztán név szerint is bemutattnak ezek a „nemkívánatosak”: maga Heller, a „disszidens idealista szabadgondolkodó”, Schilling Árpád rendező, „aki létrehozta a kreativitás, az ellenállás és a tiltakozás műhelyét”, valamint Tarr Béla, az „egyedi stílusú rendező, akinek pesszimista világképe szemben áll a feltétlen alkotói szabadsággal”.

Igen, ezt írják róluk, még ha ennek így se füle, se farka sincs. Néhány kollegám jelen volt a kerekasztal-beszélgetésen. Megerősítik, hogy a nevezettek bizony nem tettek lakatot a szájukra a „mai magyar viszonyok” bírálatában.

November 28. szerda

Rutinszerű kóruspróbának indult, s nagyon tartalmas, szívet melengető beszélgetés lett a vége. A basszus erősebb, mint valaha, kiváló hangok gyűltek össze benne, s ma végre az alt sem gyengélkedik. A próba végén fölhívjuk a lakásba Alain Rechnert és Boda Gabit egy kis beszélgetésre. Sok régi Tolna megyei emlék előjön. Alain, szegény, kissé álmosan hallgatja a hol franciául, hol magyarul folyó diskurzust. Fogalma sem lehet a magyar hetvenes évekről, de miért is lenne. De mi Gabival félszavakból is megértjük egymást, s nem csak a lelkész felmenők, hanem a szekszárdi-dombóvári diákevek miatt is. Mint kiderül, a családja inkább Kajdacshoz kötődött, mint a megyeszékhelyhez, innen lett tudós református pap az édesapja, aki iskoláit Pápán, Svájcban és Amerikában végezte. Clevelandben sokáig marasztalták is, de inkább hazajött. Kalandvágyból, mint az akkori viccekben többször elsütötték. Aztán szóba került kórustársunk, Denis, aki ma is mellettem ült, s aki pár héttel ezelőtt a kezembe nyomott egy pendrive-ot, de máig nem néztem meg. Gabi már látta kopasz barátunk videóit, s erősen ajánlja megtekintésüket. Hát éjjel nekidurálom magam,

és rögtön rabul ejt a varázslat: egy fiatal nővel Bartók kórusműveket énekelnek *magyarul*, kétszólamban, s közben balettoznak hozzá a maguk amatőr, de tehetséges módján. Elbűvölő! Hány és hány órát töltött ez a két derék francia ezeknek a nehéz műveknek betanulásával és autentikus előadásával! Minden elismerésem az övék.

November 30. péntek

A Jazzy Colors dzsesszfesztivál központi záróeseményét rendezzük nagytermünkben. A lengyel Witold Janiak Trio lép fel, az est jó kis koncertélményt ígér. Izgalmat ismét csak csak az okoz, aminek örülnünk kellene: nagyon sokan kíváncsiak rájuk. Több mint százhetven zenerajongó áll sorban a bejáratnál, ez a terem végső kapacitása.

A rendezvény fő szponzora, a Francia Jogvédő Iroda (Sacem) VIP-fogadást képzelt el ötven ember számára az előadás végén. Magyarán: meg kell valahogy szerveznünk az egyenlők és még egyenlőbbek elegáns szétválasztását. Igen ám, csak hogy Anna Bilos lengyel igazgatónő köszöntőjében bezengi, hogy várjuk a közönséget egy koktéllra, tehát innen már kommunikációs bravúrra van szükség ahhoz, hogy levezessük a hoppon maradottak csalódását. Erre a halálugrásra vállalkozom a végén, amikor túlharsogva a nézőtéri zsongást bejelentem, hogy a meghívás csak azokra vonatkozik, akik külön értesítést kaptak, viszont megígérem, hogy ha gyakran eljárnak hozzánk, sokszor találkozhatnak magyar borkóstolási lehetőséggel. Szerencsére a többség egy mosollyal tudomásul veszi a diszkriminációt.

Aztán egy még kínosabb incidens: a koktél során Anna Bilos férje teljesen kivetkőzik magából. Miután lassúnak találja az arab „serveur” italtöltését, maga szeretné meggyorsítani a vodkához jutás sebességét, de a fickó ezt sértetten visszautasítja. S ebben nincs semmi meglepő. Franciaországban a mesterségek tisztelete fontos követelmény. Egy étteremben vagy kávéházban meg ne próbálja valaki jó magyar szokás szerint összetologatni az asztalokat vagy székeket! Vagy átlépni egy vizeskancsóért, sótartóért a szomszéd asztalhoz. Annak egészen biztos, hogy rendreutasítás lesz a vége. Egyszer megkérdeztem egy pincértől, hogy biztosan koffeinmentes-e a feleségemnek hozott kávé. „*Uram, ez egy mesterség!*” – nézett végig rajtam jeges pillantással.

Érthető hát, hogy nálunk is majdnem tetlegességre kerül sor a felszolgáló és a lengyel professzor között. Aztán persze lehiggadnak.

Én viszonylag hamar otthagynom őket, de az utolsó vendég csak két óra felé távozik.

December 1. szombat

Reggel kilenc felé elindulunk Grenoble-ba az Art Budapest vonósnégyessel. Stoll Péter, Vajda Barna, G. Horváth László és Krähling Dániel helyezkedik el a mikrobusz ülésein. Lille-i egyetemi lektorunknak, Lőrinszky Ildikónak köszönhetően két hangversenyt is adnak Franciaországban. A csellista Dániel annak a bonyhádi evangélikus esperesnek az unokaöccse, aki ugyanezt a nevet viseli, s akit gyerekkorom óta ismerek. Az ifjú művésszel együtt tehát régi emlékek is beköltöznek az autóba.

Viszonylag jó utunk van, demonstrálók is csak kétszer lassítják le a forgalmat Lyon, illetve Grenoble előtt, de legalább nem kell autópályadíjat fizetnünk, mert blokkolják a készülékeket. Mindezt a csendőrök szeme láttára, sőt asszisztenciájuk mellett...

A zenészeket Reményi Gyuriék szállásolják el, mi Pannival a Hotel Campanilébe kvártélyozunk be. A koncert-vacsora egy belvárosi szép kis kávézóban, a Café des Art-ban zajlik le. A vonósnégyes repertoárja talán egy kissé túl komor a helyhez és időhöz mérten – Kodály, Dohnányi és Weiner Leó műveiből játszanak -, de az előadás minősége mindenkit rabul ejt. A tulajdonos is melegen gratulál a fiúknak, s nyomban megállapodunk egy magyar vonatkozású fotókiállítás megrendezésében.

Éjjel döböntően nézzük a szállodában a párizsi gyűjtogatások, rombolások képeit. Ezután már minden szombaton ez lesz a menetrend? És hol az államhatalom?

Nem kell ide terrorista, elintézik ők maguk a saját országukat.

December 2. vasárnap

Utazás szakadó esőben Grenoble-ból Lille-be. A Lyon fölötti blokád miatt most is kerülni kell. Végül este 6-ra érünk a fiúk lille-i szállására, ahol el is köszönünk tőlük, és Pannival még éjjel lecsorgunk Párizsba.

December 5. szerda

Végre megérkezett a minisztériumból az állásfoglalás a Sorbonne Université (Paris 4) szerződésével kapcsolatban. A jó hírbe mindjárt feladat is vegyül: nekünk kell a módosításokat átvezetnünk, létrehoznunk egy koherens szöveget és azt lefordítani.

Délben aztán robban egy szép nagy bomba. Ebéd közben hív Pestről főosz-

tályunk helyettes vezetője: magyaráznám meg, mi folyik itt a Csirkefej című Spiró-darab párizsi bemutatása körül. Amúgy baráti és kollegiális hangú telefonjából kiderül: egy párizsi magyar hölgy felháborodását fejezte ki a Külügyminisztériumnál amiatt, hogy tőlünk, mármint a Párizsi Magyar Intézettől egy durván kormánybíráló meghívólevelet kapott a Csirkefej holnapi bemutatójára. „Hogyan engedheti meg magának ezt egy állami intézmény?” – tette fel a költői kérdést a levélíró.

Így szembesülök a darab rendezőjének partizánakciójáról, amelynek ismeretéhez szükség van az előzmények összefoglalására is.

Még kora ősszel határoztuk el, hogy Gerzsényi Bea két sikeres intézeti bemutatója után lehetőséget biztosítunk neki és kis francia társulatának, hogy felolvasó színházi jelleggel színpadra állítson egy magyar színművet. Bea Spiró György kultikus darabját, a *Csirkefejet* választotta. Én ugyan nem tartozom Spiró rajongóinak táborába, de kétségtől a magyar kortárs irodalom jeles alkotójáról van szó. A nevét először Jerzy Robert Nowak történésztől hallottam, akivel a nyolcvanas évek elején a lengyel menekültekről szóló interjúkötetem kiadásáról tárgyaltam, s aki villámokat szórt Spiró *Ikszek* című „lengyelgyalázó” regényére.

Bea pár hete el is kezdte a próbákat három színészével. Az utóbbi héten többször igénybe vette valamelyik vendégszobánkat is, ha a sztrájkok, tüntetések vagy más okok miatt nem tudott, vagy nem akart külvárosi lakásába hazamenni.

Miután a főosztályról pár perc múlva megkapom az inkriminált szöveget, most már magam is meggyőződhetek róla, mi verte ki a biztosítékot a magyar hölgnél.

Bea email-ben küldte el egy oldalas meghívóját mintegy százhusz ismerősenek. Az iromány felső része egy szubjektív „kedvcsináló” a rendező tollából, bár a neve nincs odaírva. Alatta pedig az intézet *hivatalos programfüzetéből* kimásolt szöveg. Mindez azonos tipográfiával, azonos sorszerkezetben, mintha az egész beharangozó a Magyar Intézet közleménye lenne:

„From: Bea Gerzsényi

Date: mar.4. déc. 2018. 23:32

Subject: *Théâtre hongrois dissident – le 6 décembre* (vagyis: disszidens magyar színház, december 6-án)”

S innen kezdve már csak a magyar fordítás:

„MEGHÍVÓ

Spiró György: *Csirkefej*

Felolvasószínház

Akik még nem tudnák, ideje megtanulniuk, hogy ma is léteznek valahol Európában indexre tett könyvek és emberek. Harminc évvel a diktatórikus kommunizmus bukása után még nem fejeződött be azoknak a tátongó sebeknek a gyógyítása, amelyet a

vörös óriás ejtett Közép- és Kelet-Európában. A totalitárius eszme továbbra is működik ebben a szabadnak mondott világban, amely még sohasem volt ennyire megbénítva a Másoktól (idegenektől, migránsoktól) való félelemtől és rettegéstől. A korrupció államában Orbán Viktor úr összeköti a média leigázását az igazságszolgáltatásával, hogy megerősítse csizmája alatt létrehozott, magába zárkózó rendszerét.

A szabad eszmét képviselő Spiró György, mint annyi más menekülésre vagy rágalmak elviselésére ítélt társa, Orbánisztán villámainál szenved. A nyolcvanas években, közvetlenül a kommunista rezsim bukása előtt írt kiábrándult színdarab, a Csirkefej rávilágít a mai Magyarországra is, amely még sohasem volt olyan szomorú, sivár és abszurd, mint most. Amikor a butaság, a szeretethiány, a mások gyűlölete pöffeszkedik korlátlan úrként életünkön, fel kell készülnünk a legrosszabra. Mert a mai Magyarországon a butaság államvallássá vált. És nagyon ritka a hitetlen. Spiró hangját hallatni még mindig és megint egyfajta ellenállás a vaskos tudatlanság ellen.”

Elhűlve olvasom a szöveget. Szinte nem hiszek a szememnek. Mert tény, hogy Gerzsenyi Beáról a közösségi médiában általa közölt és megosztott tartalmak alapján már régóta tudom, hogy nem tartozik a jelenlegi magyar kormány szimpatizánsai közé. De jó rendezőnek tartom, s hogy így hátba szúrjon minket egy nappal a bemutató előtt, ezt soha nem feltételeztem volna róla.

Egy kis időt kérek a főosztálytól, hogy kivizsgáljam az esetet és meghozzam döntésemet. Azonnal hívom Gerzsenyit, aki nem is nagyon védekezik. Azzal érvel, hogy ő csak érdekesebbé akarta tenni a holnapi bemutatót a Spiró-darab ílymódon történő „aktualizálásával”. S hogy csak a barátainak küldte ki a meghívót. Semmi reakciója sincs arra az egetverő sunyiságra, hogy mindezt a politikai öklendezést a mi hivatalos szövegünkkel egybemosva tette közzé.

- Bea, ugye tudod, hogy ezt én nem hagyhatom szó nélkül? Hamarosan értesítelek a bemutató sorsáról – mondom, mielőtt bontanám a vonalat.

A Külügy rám bízta a döntést. Tisztában vagyok vele, hogy ebből jól már nem jöhetnek ki: ha nem tartjuk meg a bemutatót, akkor mindkét országban, ha megtartjuk, akkor Magyarországon tör ki botrány. Mert az biztos, hogy az előadás törlése esetén Gerzsenyi mindent meg fog tenni a közvélemény fellázításáért. A kollégáimtól nem számíthatok segítségre. Megszeppenve figyeli a fejleményeket. Még túl friss a Palabres- és a Week-end à Budapest-„ügy”. A rendezőnő sunyi húzása őket is megdöbbenettette, de félnek a botránytól.

Tudom, hogy sokáig nem lehet halasztani a dolgot, mert a társulat közben gőzerővel próbál. Közlöm elhatározásomat Budapesttel, amit ők jóváhagynak. Pár perc múlva megy a levél Gerzsenyi Beának: „Tájékoztatlak, hogy a holnapi előadást töröltem a Magyar Intézet programjából. Az okokat ismered. Üdvözlettel: Havasi János.” Az interneten lévő programismertetőre és a bejáratnál kihelyezett plakátra kiteszük az „Annulé” feliratot. Kiadok egy sajtónyilatkozatot is, amelynek lényege: „Inkorrekt lépésével Gerzsenyi Bea olyan helyzetbe manőverezte intézetünket,

magát és társulatát, amelyben nem dönthettem másként, mint hogy a rendezővel megszakitottam a munkakapcsolatot, és a bemutatót töröltem az intézet programjából.”

Talán egy órát sem kell várni az első telefonhívásra. Rám talál a HVG, az Index. Nem talál rám, de ír rólam a 444.hu és egy csomó bulvárlap. Hogy én betiltottam Spiró darabját, mert a szegény rendezőnő egy magánlevélben bírál-ni merte a kormányt. El kell ismernem, hogy éppen a HVG és az Index újság-írói a legkorrektebbek velem szemben, mert szó szerint lehozzák az intézet hi-vatalos állásfoglalását, és a telefonban hozzáfűzött kommentárjaimat. Például:

„Az esettel kapcsolatban megkerestük a Párizsi Magyar Intézetet is. Közlemé-nyükben hangsúlyozzák, hogy »fontos és értékes műnek« tartják Spiró György Csirkefej című művét. Kiemelik, hogy Gerzsényi Bea színdarabja »a magyar kormány Publish-ing Hungary programjának keretében és anyagi támogatásával került a műsorterv-be«, és hogy a három hónapos próbafolyamat során »a rendező minden szakmai kí-vánságát« teljesítették; »egyebek között trítésmentes szállást biztosítottunk számára.«”

Vagy:

„Gerzsényi úgy rendezi meg a darabot, ahogy akarja, mindenki azt ért bele a darabba, amit akar. Ha aktualizálni akarja, engem az sem érdekel, ez messze belefér a szólásszabadságba. De az nem megy, hogy egy gyalázkodó közleményt tesz közzé, ráadásul azt úgy tünteti fel, mintha az a mi közleményünk lenne – fogalmazott az igazgató.”

Ilyen légkörben kell megtartanunk a Mikulás-ünnepséget, amelyen szülő és más férfijelentkező híján én öltöm magamra Szent Miklós köpönyegét, s nö-vesztem hosszúra ősz szakállamat. A gyerekek tündérik. Ahogy Mikulásként szóba elegyedem velük, egyre közelebb merészkednek, így néha már az inkog-nitóm megőrzése is gondot okoz.

Este pedig Dézsy Zoltán egykori televíziós kollégám *Seuso II.* című doku-mentumfilmjét vetítjük le a szerző jelenlétében. Döbbenetes krimi és elgon-dolkodtató talány: az rendben van, hogy megkerült tízvalahány darab a polgári borospince kincseiből, és nagy pénzért vissza is vásároltuk őket minden rendű és rangú nyugati seftestől, de hol van a többi? És megbűnhődnek-e valaha Sümegh József gyilkosai, s az ő megbízói? A vetítés előtt Visy Zsolt régészprofesszor beszél érintőlegesen a filmről, majd részletesen Pannónia római kori leleteiről.

December 6. csütörtök

Még mindig habzik a Spiró ügy, sőt, most habzik igazán. Egy újságban megkérdezik az író véleményét is. „Fingom sincs, kik ezek” – nyilat-kozza Gerzsényiről és rólam, nagyjából a Csirkefej stílusában. (*Vö. le style c'est l'homme...*) A kötelező diktatúrázás után azért valami olyasmit is odabiggyeszt

mondandója végére, hogy a rendező az rendezzen, és ne politikai magyarázatokkal rájja szájba a mondanivalót.

Természetesen a közösségi oldalon is forrnak az indulatok. Gerzsenyi Bea egyoldalú bejegyzéséhez csatlakoznak a színészei is, amit megértek, mert az előadás elmaradása miatt elúszni látszik gázsijuk. Márpedig ők szabadúszók, nyilvánvalóan nem mindegy, megkapják-e több heti munkájuk díját. Közülük Jazédének válaszolok egyedül, annak a fiúnak, akivel egy felolvasóestje után olyan jól elbeszélgettem. Próbálom megnyugtatóni, hogy ők nem lehetnek az affér károsultjai.

Az Origó védelmemre kel és Gerzsenyit „ekézi”, tehetségtelen rendezőnek nevezve. A Párizsban élő Gábor György nyílt levelében újfajta numerus clausust emleget, majd imígyen fordul hozzám:

„Volna egy kérdésem: Kedves Havasi János! Én szinte már csak undorral és megvetéssel vagyok képes gondolni az Orbán-kormány egészére, s valamennyi kiszolgálójára. Azt szeretném tudni, hogy a korábbiakkal ellentétben maradt-e még jogom belépni a Párizsi Magyar Intézet területére, avagy jobb, ha elkerülöm még a környékét is?” (Őt megnyugtatom, hogy bármikor tárt ajtókkal várjuk.)

A Momentum párizsi alapszervezete is fontosnak érzi, hogy hallassa szavát. Eddig nem is tudtam, hogy van ilyen szervezet. Nekem címzett hosszú epistolájuk végét betűhíven közlöm:

„Ön maga is a részesévé válik annak a döntéshozási mechanizmusnak, mely, ha jónak látja korlátozhatja, a véleményalkotási pluralizmust, felülemelheti magán-személyek érdekeit a közérdeken, akár újra is definiálhatja azt és sivárabbá teheti a polgárok hétköznapijait. A hétköznapi emberek pedig tehetetlenek ezzel szemben. Mindazonáltal a döntés, természetesen az Ön egyéni állásfoglalása marad.

De talán egy kicsit erről is szól a Spiró György bemutatásra nem került alkotása, a jogállamiságon, a szabadságon, a politikán és a sivár hétköznapiakon túl.

Az Ön személyes döntéséről.”

Nekik nem áll szándékomban válaszolni, hiszen a tegnapi közleményünkhöz képest sok újat nem tudnék mondani. Választ kapnak viszont egy Párizsban élő magyar hölgytől. Miután higgadt levele engem is meglep, sőt új szempontokat villant fel, hozzászólását az utókor számára ide másolom:

„Akkor tegyük tisztába ezt az ügyet! Tudjátok, hogy utálok a hergelést, és a tárgylagosság rajongó híve vagyok. A Párizsi Magyar Intézet NEM Spiró darabját tiltotta be. Meghívta, meghirdette, nyilván tudta, miről van szó. Be akarták mutatni, nem betiltani. Az olvasott információkból azt szűröm le, hogy a rendezőnővel nem kívántak dolgozni. Én két dolgot nem értek: mi szüksége volt a rendezőnőnek arra, hogy az előadás előtt elmagyarázza, miről szól? Majd az előadással elmagyarázta volna. A másik, a legfontosabb, hogy nem tudni, KIKNEK küldte. Ha

valóban csak barátoknak, akkor enyhén szólva furcsa barátai vannak, akik azonnal felfejtik őt. Mint tudjátok, öt évig a Római Magyar Akadémián dolgoztam. A politikai hergelődés, gyűlölködés szerencsére nem is hasonlított a mostanihoz, de azért akkor is voltak preferenciái a különböző pártoknak. Én konkrétan két olyan kiállításra emlékszem, amik művészeti szempontból értékelhetetlenek voltak, de mindkettőt be kellett mutatnunk erős »ajánlás« okán. Az egyik a Fideszhez, a másik az MSZP-bez volt köthető. Egy-egy. A külföldi Magyar Intézetek akkor a Művelődési Minisztériumhoz tartoztak, most meg a Külügyhöz. Ez azért erősen megváltoztatja a csecsemő fekvését... meg az is, hogy azóta a politika nagyon elmérgesedett. A mindenkori igazgatók kinevezése mindig kötődött a politikához, most még erősebben. Soha, egyetlen párt sem nevezett ki ellenzéki igazgatót, mint ahogy nagykövetet sem. Ezt tudni kell, és ha az ember a Párizsi Magyar Intézetben akar rendezni, akkor természetesen lehet magánvéleménye, ezt meg is oszthatja a barátaival. De ha a »barátai« közül valaki felnyomja, és ettől a mindenkori igazgató úgy érzi, hogy nincs »biztonságban« az előadása, mert BÁRMIRE számíthat ezek után (nyílt provokációra, tüntetésre... bármire), akkor nem teljesen téves a döntése, mely szerint leállítja. Nem tehet mást. A Külügy félkatonai szervezet. A mindenkori igazgatónak minden lépéséről be kell számolnia, minden rendezvényről jelentést kell írnia, mint, ahogy a nagykövetnek is. Ez van. Ugyanolyan butaság azt várni egy kultúrintézet igazgatójától, hogy »ellenzéki« módon viselkedjen, mint a kommunizmus alatt felnőtt generációtól – az enyémtől – hogy miért nem negligáltuk az egyetemen a politikai gazdaságtan vizsgát. Hát csak azért, mert anélkül nem kaptunk volna diplomát.”

Ezúton is köszönöm az ismeretlen hölgynek higgadt és pontos elemzését.

Este, az előadás tervezett időpontjában tüntetés kezdődik a ház előtt. Gerzsenyi Bea kezdeményezte ezt is. Lehetnek vagy huszonöten, köztük sok ismerős, például Jean-Luc Soulé, a PMI Baráti Társaságának vezetőségi tagja. (Utóbb azt állítja, hogy ő csak az előadásra jött, nem tudván a program törléséről. Ehhez képest elég szépecskén ott marad a demonstrálókkal.) Bea megteríti a szobor lábánál, előkerülnek a műanyagpoharak és néhány borosüveg. A kalapos hölgy mögé A4-es lapot rögzítenek: „A véleménynyilvánítás szabadsága (1989–2018)”. Mindezt a biztonsági kamera képein látom. Egy kis ideig még hezitálok, ne menjek-e le közéjük, de aztán elhessentem az ötletet. Sok újat úgysem tudnánk mondani egymásnak, legfeljebb a járókelőket szórakoztatnánk egy parttalan és indulatos vitával. Aztán lassan széledezni kezdenek. Egy óra múlva már csak Beát látom, amint a poharakat és üvegeket szedegeti össze. Szinte megsajnálom. Most hajolnának meg a színészei a tapsrend szerint...

December 8. szombat

Avárosban ismét ostromállapot. A rendőrség egész városnegyedeket zárt le a várható tüntetések és a hozzájuk kapcsolódó vandál őrjöngés miatt. Sajnos, ez kihat délutáni rendezvényünkre is: Varró Dániel költő és Kardos György gitáros lép fel alig tucatnyi bátor szülő és picinyeik előtt.

December 10. hétfő

Reggel diplomataértekezlet, de most kivételesen pattogós, mert a követség a miniszteri látogatás lázában ég, teli vannak munkával. Természetesen beszámolok a Spiró-előadás elmaradásának körülményeiről.

Ma este beszél Macron először a tüntetések eldurvulása óta. Nagyjából azt mondja, amit várni lehet tőle: kenetteljes, teátrális szöveg, némi mea culpa-zás, sok-sok hazafias közhely és a nép közé szórt dénárok: januártól minimálbér-emelés, a kétezer euró alatti nyugdíjak egyik adójának eltörlése, a vállalkozók felkérése év végi dolgozói jutalom biztosítására, ami adó- és illetékmentes lenne.

Attól tartok, ez kevés lesz. A sárgák máris elégedetlenkednek, Macron fejét követelik. Egyre inkább nyilvánvalóvá válik a bolsevik populizmus erősödése: le a kapitalizmussal!

December 11. kedd

Este csodás koncert Versailles-ban. A Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar adja elő Bach Karácsonyi oratóriumát Vashegyi György vezényletével. Gyuriért mi megyünk ki a reptérre Pannival, s visszük ki nyomban Versailles-ba. Egy kellemes ebéd után együtt cserkésszük be a királyi kápolnát, az esti koncert helyszínét. Lenyűgöző ez a terem. Az 1700-as évek legelején épült kora barokk építmény fantasztikus akusztikával. S ha már házon belül vagyunk, aprólékosan be is járjuk a kastélyt.

A koncert fantasztikus. Csak szuperlatívuszokban lehet beszélni erről a két művészegyüttesről, karnagyukról és szólistáikról. A végén öt perces vastaps a zsúfolásig megtelt háromszáz fős teremben. (Csak halkán jegyzem meg: itt egy belépőjegy száz euróba kerül. Nem akárkiért szurkolják le a bejáratnál...)

Éjjel hazaérve a diáktüntetések miatt kapcsolom be a tévét, s a strassburgi merénylet képeit látom. Két embert megölt, tucatnyit megsebesített egy huszonkilenc éves arab fickó, akinek – mint kiderült – tizenhárom éves kora

óta huszonhét bűncselekmény volt a rovásán. Már 2015-ben figyelmeztettek a börtönőrök a jóember rács mögötti radikalizálódására. Két éve úgynevezett figyelési dossziéja is volt, s éppen aznap akarták őrizetbe venni egy újabb bűncselekmény miatt. De nem találták a lakhelyén, s állítólag egész nap keresték. Este ámokfutásba kezdett a karácsonyi vásárban, éppen azon a Kléber téren, ahol nemrég a szállásunk volt. A lakásán fegyvereket és kézigránátokat találtak.

December 12. szerda

Még ma sincs meg a strassburgi lövöldöző. Délelőtt átviszem a Peugeot-t a követségre. Visszafelé gyalog sétálok, s közben megiszom egy kávét az avenue de Iénán Breuer Klárával, lisszaboni nagykövetünkkel, akinek családját még Pécsről ismerem. Jó és őszinte beszélgetés. Sok mindenben hasonlóan látjuk a dolgokat.

Az elmúlt napok után nagyon jólesik ez az ötkilométeres gyalogtúra.

Este Vashegyiek a Saint-Roch-templomban aratnak a versailles-hoz hasonló sikert. Nálunk a mi kis kórusunk lép fel a tagok barátai előtt, s utána a hallban búcsúznak egy kis piknikkel az óesztendőtől.

December 13. csütörtök

Az Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus szólistái ma a mi közönségünket örövendeztetik meg egy igényes programmal. Hat énekes és kilenc muzsikussal Strattner és Buxtehude lutheránus műveiből ad elő. Itt van a nagykövet és Angelica asszony, s a szépen benépesült nagyteremben örömmel fedezem fel a kerület polgármesterét és Ahmed Bakcan kollégámat is.

Köszöntőm után a Vashegyi György mond pár szót a Művészeti Akadémia terveiről, aztán minden darab előtt a művekről. Megérdemelt siker.

A koncert utáni fogadáson egy férfi azzal hívja fel magára a figyelmemet, hogy kijelenti: jelöljünk meg egy francia szót, s ő megmondja, melyik korszakban hogyan ejtették ki. És tényleg tesz is kísérletet a beau-ra, François-ra és egyebekre. Küllemében is furcsa figura: alacsony, vékony termet, szalmás-vörös túskehaj, kisfiús, selypegő beszéd. Meg vagyok győződve róla, hogy francia, s még meg is dicsérem, milyen jól megtanult magyarul, alig érezni a francia akcentust beszédén. Erre elmondja, hogy ő magyar, Kovács Kapolcsnak hívják, és csak 2015-ben kezdett el franciául tanulni. 2016-ban jött ki Párizsba egyetemistának. Csodálkozásom határtalan. Zavarba jön, s elpirul, amikor felvilágosítom tévedésemről. Közli, minden vágya, hogy francia legyen. Szép magyar

nevét már meg is változtatta valami Lefèvre-re. A zenészek úgy ismerik, mint fantasztikusan tehetséges oboistát.

A tömeg szétozlása után még lemegyek Vashegyivel az együtteshez, megköszönöm szép szereplésüket, aztán hagyom, hogy magukban is megünnepeljék a parádés franciaországi koncertsorozatot.

December 14. péntek

A zenészek délelőtt elutaztak. A városban tüntetés tüntetés hátán, de a követségre azért átmegyünk, mert Angelica asszony karácsonyi összejövetelet tart.

Este még egy esemény vár ránk: karácsonyi Alcyon vacsora a Hôtel Milleniumban. Csak nehezen találok parkolóhelyet, de nem tudunk eléggé elkészni ahhoz, hogy ne az elsők között érkezzünk. Kérdemesült blues-zenekar pengeti a talpalávalát, Bruno régi együttese. A főasztalnál ülünk, összesen talán huszonöten lehetünk. Lakits István, Lilla és Mme Maillet ül mellettem, utóbbi Solt Pál egykori főbíró unokatestvére. Franciául kezdjük a csevejt, aztán egyre gyakrabban váltunk magyarra. Az est további része kissé mókásra sikerül: aggok twistelnek, rockendrolloznak, szvingelnek, élükön a Katolikus Misszió egyháztanácsának elnökével. Nem éppen ádventhez méltó látvány, de hát *iuventus ventus...*

December 15. szombat

Munkanap is, meg nem is. Otthon most dolgozzák le Szilveszter napját, ugyanakkor a Külügyből olyan hírek jönnek, hogy a nőket elengedték haza, „hadd végezzék nyugodtan az ünnepi készülődést”. Kolléganőim ezen rendesen kiakadnak, mondván, hogy ez megint valami szexista üzenet, hogy „*asszonynak konyhában a helye...*”. A nagykövetség viszont a sárgamellényesek tüntetésére és a terrorveszélyre hivatkozással rendelt el otthoni munkavégzést dolgozóinak – rólunk gondosan elfelejtkezve. Így aztán úgy döntök, mi ledolgozzuk a napot, legfeljebb annyi könnyítéssel, hogy csak 10-kor nyitunk. Már csak azért is, mert a délutáni programjainkat – süti és dúdolás -, nem volna jó lemondani.

Ebédidőben tartunk egy kellemes összejövetelet a nagyteremben; piknik alapon egész szép kis fogadás jön létre a hosszú asztalnál.

A városban a gilets jaunes-ok egyre bágyadtabban tüntetgetnek, estére meg is nyitják a a Champs-Élysées-t. Dani fiam ismét Párizsban, ráveszem, hogy kísérlen el a román követségre gordonkahangversenyre. Késve indulunk szaka-

dó, hideg esőben, taxi persze sehol. Negyedórás késéssel érünk a követség elé. A méretes kapu zárva, csengő nincs, csak egy hatalmas kopogtató, amire senki a füle botját sem mozgatja. Végre jön egy idősebb román hölgy, majd nemsokára egy királynői ruhába bugyolált hetven éves szőke ciklon. No, erre már kinyitják a kaput – a mi kapucnis sziluettünk bizonyára riasztóbb volt –, leigazoljuk magunkat, s máris kísérek be a Bizánci terembe. A Román Intézet munkatársa felismerhetett, mert mindjárt a második sorhoz irányít, ahol névszerint foglalt hely vár. Éppen a bukaresti francia nagykövetség asszonya beszél, majd a párizsi román nagykövetség olvas fel egy köszöntőt. Semmiről nem maradtunk le.

A Bizánci terem egy hatalmas, négyszögletes sötét hodály, iszonyatos belmagassággal, valóban bizánci hangulattal. A színpadon – jól kivilágítva – egymásra rakott székek halmaza, a nézőtéren fel-felcsendülő mobiltelefonok, a pianissimók alatt tükörfelület fényképezőgép csattogó expozíciói, hogy a kákán is csomót keressek.

A Louis Vuitton tehetséggondozó osztályának hangversenyén vagyunk. Az osztályfőnök és egyben sztárvendég Gautier Capuçon, aki hírnevéhez méltóan zseniális művész. Egy álom, ahogy muzsikál a kezében a gordonka, amúgy egy 1701-ben készült olasz darab... Háromszáztizenhét éves hangszer! Mi minden történt kifáradása óta a világban!

A koncert után kis fogadás. Román homológom, Doina kedvesen fogad minket. Itt van osztrák kollégám, Mario – *nem tévedés: Mario!* – Vielgrader is, aki nyomban bemutatja „férjét”, egy jól ápolt brazil fiatalember személynében... Igyekszem, hogy arcizmom sem rendüljön.

Még beülünk egy sörre a sarki kávéházba, hogy Dani übert hívhasson.

December 17. hétfő

Már kora reggel indulok a reptérre Karasszon Eszter gordonkaművészt és négy külügyes munkatársért. Utóbbiak a párizsi külképviselet épületeit jöttek felmérni. Visszafelé másfél órát araszolunk a dugóban.

Délután Jakub Urik, az új szlovák direktor, Dan Jurkovič utóda érkezik bemutatkozó látogatásra. Intelligens, udvarias fiatalember, az első pillanattól kezdve rokonszenvet kelt. Zsolnai származású, iskoláit Besztercebányán és Pozsonyban végezte, de járt egyetemre Franciaországban is. Tőviről hegyre megmutatom neki az épületet, aztán összefoglalom neki az eddigi V4-es együttműködésünk eredményeit.

December 18. kedd

Este baráti társaságunk rendezésében Karasszon Eszter és Dani Imre gondonka-zongora koncertje. Fizetős, talán ezért is jöttek kevesebben, de így is vagyunk vagy félszázan. A székek ritkításával és elhelyezésével kicsit „árnyaljuk” a képet. A program remek, a hölgy igazi virtuóza hangszerének. Előtte Jean-Luc Soulé, a budapesti Francia Intézet volt igazgatója lép oda hozzám kicsit zavart mosollyal, és a „Spiró-darab betiltásának” okait firtatja. Bizonygatja, hogy ő tényleg nem a ház ellen tüntetni, hanem színművet nézni jött csütörtök este.

Előadás után koktél. Rey Etelka is ittragadt, sajnos megint előjön néhány mániájával. Végül az irodámba menekülünk fel öten – Karasszon Eszter, a barátja, aki grafikus, Dani Imre, Baranyai Judit és jómagam. Jól megbeszéljük fél 2-ig a Kodály-módszer és a szolfézstanítás vadhajításait, a Mester magánéletét (Eszter és Imre szerint nem volt egy Grál-lovag, Isten nyugosztalja.)

December 19. szerda

Már zárva vagyunk. Délután a Cervantes-intézetben gyerekkarácsony az EUNIC szervezésében. Rébay Orsi képviseli az intézetet, de azért átnevezek én is. A gyerekek három kerület iskolájából jöttek. A hatvan kisdíák közül talán tíz fehér. Amúgy érdeklődőek, aranyosak. Az idegen nyelv számukra olyan, mint egy szórakoztató rejtvény, vagy inkább utánzós játék. Amikor az olasz igazgatóhelyettes bemutatkozik nekik, hogy Sandro vagyok, hatvan gyerek ismétli: „*Sono Sandro...*” Orsival a *Virágéknál ég a világ* kezdetű opust énekeljük nekik, lelkesen gajdolják a zimme-zummot. Kicsit infantilis és hervatag, de legalább megmutatjuk magunkat. Itt van Hermano Ruivo Sanches is a Városházáról. Kérdezi, hogy miről szól a dal, amit énekeltünk. Elkezdem neki fordítani, hogy a Virág család házában ég a lámpa, mire közbevág: „Á, szóval ez egy karácsonyi dal?” Ráhagyom.

December 20. csütörtök

Estefelé kiviszem a reptérre Karasszonékat. Két óra alatt érünk ki a dugóban, másfél óra vissza. Amúgy vonattal negyven perc alatt kint lettek volna... Szerintem már ők is megbánták, hogy megkértek rá, mert a vége igen sietősre sikerült. De minden rosszban van valami jó: bőven volt időnk folytatni az esti beszélgetést.

December 21. péntek

Ma végre megjött az egy napja keringő távirat Gerzsenyi-ügyben: a társulat megkaphatja a honoráriumot. Megírom Alexandre Jazédé színésznek a hírt, postafordultával megköszöni.

December 22. szombat

Dani fiammal lemegyünk Lyonba a Reformáció kiállítás tablóiért. Az autópályán végig nagy a forgalom, fél 4 is van már, mire a szállodához érünk: Hotel Roosevelt. Lyonnak ebben a részében még nem jártam. Egyik eddig látott városnegyedhez sem hasonlít. Utcaszerkezete, mint Újlipótvárosé. Dani elrohan várost nézni, én lepihenek – tévé, kádfürdő, alvás. Párizsban a maradék sárgák megint kicsiholtak magukból egy kis balhét: ezúttal motoros rendőrökre támadtak, az egyiknek elő kellett vennie a pisztolyát, de nem lőtt. Inkább ott hagyta a földön a motorját és felpattant társa mögé az ülésre. Támadója Amerikában már halott lenne. Itt? Még a rendőrségi szóvivőnek és szakértőnek kell hosszan magyarázkodnia, miért volt jogos a fegyver kézbe vétele. Beteg ország.

December 23. vasárnap

Reggeli után odaállnánk az autóval a templomhoz, de nincs olyan szerencsénk, mint a múltkor. A sétálóutcát a talajból föl-le liftező acéltuskó zárja el a forgalom elől. Ott vár ugyan az egyházfi, de hiába próbál beszólni valahová az erre szolgáló szerkezeten keresztül, sokáig senki sem veszi föl. Végül beledörmög a hangszóróba egy álmos ügyeletes, akit már én próbálok meggyőzni az ügy fontosságáról, de hajthatatlan maradt. Nem nyomja meg a láthatatlan gombot, így a tuskó peckesen továbbra is zárja az utat. A fickó jól érzékelhetően élvezi, hogy a szabályokra hivatkozva szórakozhat velem. Már az egyházfi is beszól neki, nehezményezve a rugalmasság hiányát, de ez sem hatja meg. Végül kézben hordjuk ki a tablókat, ötször, hatszor megtéve a kétszáz méteres távolságot.

Jól odalépünk, kettőkor már látjuk Párizs tornyait.

December 28. péntek

Szenteste megjöttek Berciék. Azóta járjuk a várost anyósával és a jól megnyúlt unokákkal. S nem csak nőttek: komolyodtak és okosodtak is.

2019. január 1. kedd

Szilveszterre ketten maradtunk megint. Szombaton még tettünk egy kirándulást a tengernél, ugyanis Irénke még sosem látta az óceánt. A már jól ismert dieppe-i partot céloztuk meg. Szerencsére az idő megenyhült, s bár ködös-párás volt az idő, de tíz fok fölé emelkedett a hőmérséklet. Néhány bátor ember még fürdött is a tengerben. Legalább egy órát töltöttünk az aszály miatt jócskán kitágult homokpadon, aztán megebédeltünk a városban. Este hét tájban értünk vissza Párizsba.

Másnap kivitem Danit a Porte-Maillot-hoz, onnan busszal ment tovább Beauvais-ba, majd repülővel Varsóba. Berciékkel hétfőn tíz óra körül indultunk a reptérre. Láttam a srácokon, hogy egy kicsit bánják az elválást, de változatlan és egyre erősebb szenvedélyük, a telefon majd elhomályosítja a párizsi emlékeket. Délután 4-kor már Pesten voltak. Mi sétáltunk egyet a városban – meglepően kihalt volt a Quartier Latin – de mint a tévéből kiderült, annál többen nyomorogtak a Champs-Élysées-n. Az éjféli tűzijátékot a tetőn néztük meg, de innen nem volt olyan nagy szám, mint ahogy Józsi beharangozta.

Feltételezhetően az utolsó Szilveszterünk Párizsban. Semmi megrendülést nem érzek.

2019. január 5. szombat

Ma beköszönnek kerületünkbe a sárgamellényesek. Ezúttal a nyolcadik alkalommal gondolták úgy, hogy a párizsi nép velük és huligán kísérelőkkel kívánja eltölteni szombatját, a rendőrség teljes impotenciája mellett. A mai menetrendjük a következő: gyülekező a Városháza előtt, majd a Szajrán átkelve vonulás a baloldali rakparton a Musée d'Orsay, és persze a Nemzetgyűlés épülete felé.

Csak késő délután kapcsolom be a hírtévéket, s ekkor látom, hogy hohó!, már a mi kerületünkben folyik az utcai harc. Éppen a boulevard Saint-Germain-en kergetőznek a rendőrökkel. No, ennek fele sem tréfa! Gyorsan beöltözzünk katasztrófaturistának, s bizony, már az épületből kilépve érezni lehet az égett

gumiszagot. A házak fölött füstfelhő gomolyog, összekeveredve az alacsonyan lógó felhők szürkéjével.

A rue de Rennes és a boulevard Saint-Germain sarkán égő elektromos robogók lángjainak fényében a francia társadalom teljes keresztmetszetével találkozunk. A kereszteződést bámészkodó tömeg zárja el, ami nem akadályozza meg a legeltökéltebb – és legtökéletlenebb – autósokat, hogy megpróbálják folytatni útjukat a rue Bonaparte-on a Szajna irányába. Törekvésüket nem egyszer sárga mellényes aktivisták is segítik, akik a bámészkodók közé keveredve alkotnak kisebb-nagyobb csoportokat. A tömeget beöltözött rohamrendőrök és csendőrök is gyarapítják, akik időnként és látszólag ötletlenül, tizes-huszas csoportokban meglódnak valamilyen irányban. Nagyjából úgy, mint amikor a földön bogarászó galambokat megriasztja egy-egy hirtelen mozdulat, s vezényszóra fölrebbennek.

Elindulunk a füst és láng irányába a rue des Saint-Pères torkolata felé, ahol éppen az út közepére kiborogatott robogók felgyújtásával foglalkozdik néhány fiatal. A gond az, hogy az égvilágon senki sem szól rájuk, hogy gyerekek, ezt talán nem kéne, beleértve a tőlük ötven méterre ácsorgó rendőrsorfallal parancsnokait is. Akkurátusan alagyújtanak két-három motor alá, mintha csak odahaza a rácsot készítenék elő a grillezéshez. Aztán megmozdul a rendőrsorfallal – nagyjából azt mondhatták: hu! – s erre a huligánok hada, akiket szokás casseur-öknek vagy black block-nak is nevezni, meglódul az ellenkező irányba. Igazából nekimehettek volna az egyenruhásoknak is, hiszen legalább tízszeres létszámfölényben vannak az incifinci rendőrsorfallal szemben, de most másként döntöttek. Mintegy száz méteres trappolás után újabb célpontot keresnek és találnak a Saint-Germain-des-Prés előtti bazársoron. Elővédjeik itt már szép nagy barikádot emeltek az útkarbantartás végett kihelyezett palánkokból. Az újonnan érkezőknek ezt már csak meg kell gyújtani.

És a tűzoltók? No, igen, ők is ott vannak nagy számban, csak éppen nem férnek oda tűzhöz. Legalábbis szerintük. Igazából érthetetlen, miért nem megy oda legalább egy-két gyalogos tűzoltó az égő motorokhoz, hiszen kézi porlótóval könnyen elolthatnák őket, és a vandálok sem akadályoznák munkájukat: már régen megpucoltak. A tűzoltóautók csak a rendőrsorfallal előnyomulását követően állnak neki az oltásnak, amikor – valljuk meg őszintén – olyan sok mindent már nem kell oltani.

A balhé – jaj de utálok ezt a szót! – ezután a rue Bonaparte kereszteződéséhez tevődik át. Már javában ég a barikád, amikor a Saint-Michel felől is megindulnak a rendőrök, s a tömeget visszanyomják a Deux Magots felé. Így járunk mi is. Panni ugyan próbálkozik még a videóval, de jobbnak látom határozottan visszafordítani, mielőtt a „reculez”-t harsogó rendőrök fölkennék egy plexipajzs-

ra. A két oldalról összeszorított tömegben aztán egymás mellé kerülnek a haditanácsot tartó vandálok, valódi sárga mellényesek, otthonaikba vágó párizsi lakosok és külföldi turisták. Mindez itt mégsem tűnik félelmetesnek, inkább látványosnak és izgalmasnak. Kétségkívül van a tüntetésnek valami *romantikája*... A levegőben rendőrségi helikopter köröz. A rohamrendőrök valószínűleg onnan kapják az utasításokat, mert időnként egy-egy szakasz előbújik valahonnan, és látszólag minden ok nélkül egyik vagy másik irányba elrohan.

Aztán megúnjuk és hazajövünk. Panni fölteszi videóit a netre, s learatja a sikert az aggódó hozzászólásokkal.

A hírtelevíziók közben arról tudósítanak, hogy a Champs-Élysées-n is áll a bál, továbbá valami útépitéshez használt géppel betörték a kormányzóvivői hiavatal kapuját. A Szajrán már korábban felgyújtottak egy diszkóhajót – gondolom a kapitalista fertő fellegvárát láthatták benne –, és a gyaloghídon összecsaptak a rendőrökkel. Mindez ott történt, ahol este biciklizni szoktunk. Este el is kerekedem arrafelé: hát a hajó tényleg siralmas látványt nyújt. Ott nem mostanában rendeznek „partyt”, az biztos.

A tévében a belügyi államtitkár ismét elmondja, hogy nem egyes intézményeket és rendőröket, hanem a Köztársaságot és a Demokráciát érte támadás. Valóban? Azt a kutyafáját!

Mindenesetre a sárgák jövő szombatra már bejelentették a harag kilencedik napját is. Remek, éppen Tours-ba készülünk akkor.

2019. január 7. hétfő

Reggel abszolváljuk az idei első követségi értekezletet. (Nagykövetünk olyan fogadalmat biztosan nem tett Szilveszter éjjelén, hogy ezután pontosan fogérkezni...) Kevesen ülünk az asztal körül. Bemutatkozik az angolszász területre távozott Kicsi Valéria utóda, az új biztonságpolitikai elemző, Galicza György.

Este Ahmed Bakcan meghívásának teszünk eleget. Az Alhambra Színházban – közel a Magyar Katolikus Misszióhoz – egy isztambuli török kamarazenekar lép föl. Inkább nemzetközinek kellene neveznem, hiszen például a koncertmester egy érdekes arcú magyar hölgy. A többi japán, bolgár, koreai, spanyol és talán egy német is. A szólista egy Ahmet Koc nevű lantművész, a karmester pedig, aki a frakkját fellebbentve sűrűn a zongorához is odaül, a kölni szimfonikusok karnagya. Betin Gunesnek hívják, ha valaki kíváncsi lenne rá. Két énekesük is van, az egyik a szemrevaló Janet Sahin szoprán, a másik a vidéki bonviván szerepét parodizáló Hakan Aysev.

Melodikus, mulatságos, könnyed este: így őrzi majd meg az emlékezet. A narráció törökül megy, így legalább senkinek sem okoz fejfájást a fordítás.

Január 8. kedd

Este a Capitale galériában megnézzük Forrai Eszter kilenc festményét. Ő hívott meg a vernisszázsra. A rue du Roule szűk kis utca a St.Honoré és a Rivoli között. Egy néni, akinek piros sál tekereg a konytya körül, megkínál valami aprószendviccsel, amúgy mindenki elvan magával. A festmények? Hát... Maradjunk annyiban, hogy Eszter költőnek sokkal tehetségesebb. Visszafelé tizenhat euróért veszünk egy hatalmas, színes albumot Párizs múltjáról. Mellékletként térképeket, plakátokat, társasjátékot adtak. Ennyiért odahaza sem lehetne beszerezni. De még a kétszereséért sem.

Január 9. szerda

Estefelé átsétálok Wiener Pálhoz a Lacépède utca 51-be, ami – mint kiderült – közvetlenül a Contrescarpe tér, vagyis a Mouffetard közepén nyíló terecske leágazásában van. A tizenkilencedik század közepén épült egyemeletes ház, érhet ma vagy egymilliárd forintot az egyetemi negyed kellős közepén.

Régen láttam Pali bátyámat. Nehezen mozog, ezért nem is vállalkozik már arra, hogy akár hozzánk, akár a Szenátushoz közeli kávéházba eljöjjön beszélgetni velem. Azon szabadgondolkodók egyike, aki megtalálja hangot velem, s én is vele, jóllehet a nézeteink egy ponton biztosan merőlegesen elválnának. Például Horthy megítélésében.

A lakás bentről is a francia középréteg jobb napjaira emlékeztet. Francia felesége csendes mosollyal fegyelmezetten végigüli a beszélgetést, pedig Wiener többszöri javaslatára magyarul beszélgetünk.

Este megtartjuk az idei első énekkari próbát, de csak perceket töltök bent a szólamomban, mert a nagyteremben Catherine Horel történész mutatja be új könyvét francia utazók magyarországi tapasztalatairól. Utána még sokat beszélgetünk. Átadom neki a rendszerváltó években készült riportjaim gyűjteményét, s miután a magyarországi közmédia is szóba kerül, egy 2009-es tévéelőnk-jelölti interjúm másolatát. Abban maradunk, hogy márciusban leülünk egy kis beszélgetésre a magyar sajtóról.

Január 12. szombat

A hétvégét Toursban töltjük. Hajnalban indulunk, a Reformáció kiállítását visszük le a református gyülekezet templomába.

A korai indulással a sárgákat szeretnénk kikerülni, de egész úton a színűket sem látjuk. Szerencsére a szállásunkat már délelőtt elfoglalhatjuk a Grand Hotelben, így tudunk egy kicsit pihenni. Itt halljuk a hírt a tévében a párizsi gázrobbanásról és az ismételt tüntetésekről. Még ebéd előtt megkeressük a tempomot, amely a prefektúrához vezető szűk kis utcában van. A szomszédos teret már három napja lezárta a rendőrség a tüntetések miatt. A tiszteletbeli konzul és az egyik egyházi segítségével gyorsan kipakolunk, felállítjuk a tablókat.

Hívek és laikus nézők szép számmal jöttek el, néhány ismerős magyar is, de főként franciák, köztük Jérôme Tebaldi alpolgármester. Még délelőtt kipróbáltam a két manuális barokk orgonát, hát nem megkértek, hogy a megnyitón játsszam el a Himnusz? Tiszteletbeli konzulunk, Roland Nicolin és a presbitérium elnöknője mond köszöntőt, aztán én próbálom meg lekötni a hallgatóság figyelmét a tablók egyenkénti bemutatásával. Jó érzés látni, hogy őszintén érdekli őket a közép-európai protestantizmus története. Később egy nyugdíjas tábornokkal beszélgetek, aki a kilencvenes években katonai attasé volt Budapesten. Egészen jól megtanult magyarul.

Mire visszaindulok a szállodába - Panni derékfájása miatt nem tudott velem jönni - már megy a hecc a legfontosabb tours-i középületek körül. A prefektúra előtt macska-egér játék folyik a tüntetők és a rohamrendőrök között, éppen akkor teper le egy fickót néhány CRS egy a sarkon. Nem is tudok hát a legrövidebb úton hazamenni. Útközben összefutok Pannival, aki lumbágó ide vagy oda, leejtett a fütyögésre, ordibálásra. A sárgák főleg a városháza előtti teret szállták meg, de nem látunk vandálokat.

Január 13. vasárnap

Reggeli után La Roche-Guyont célozzuk meg, a Szajna-parti kisvárost, ahol Kozma József töltötte életének utolsó tizenhat évét. (1969-ben hunyt el a *Hulló falevél* halhatatlan szerzője.) Saly Noémi kérte, hogy fényképezzem le a házát és a rajta lévő emléktáblát. Az út Tours-ból jó három órát vesz igénybe, szebbnél szebb falvakon, kisvárosokon gurulunk át. Összesen két embert sikerül találni, akinek egyáltalán mond valamit Joseph Kozma neve. Végül egy népművelő forma pasas igazít el minket. A ház egy hosszú utca felső végén magasodik. Kozma halála után többször is átépíthették. A táj a Dunántúlt idézi fel bennünk. A zákányi szőlőhegyről ilyen a Dráva-síkság, mint amilyennek a Szajna völgye mutatja itt magát.

Kényelmes tempóban koraeste érünk haza.

Január 15. kedd

Barokk hangversenyre vagyunk hivatalosak estére a Banque de France-ba, az egykori Hotel de Vrillière-be, ami később Toulouse gróf szerény hajléka lett. Ehhez a palotához építtette még az első tulajdonos a Galerie d'Or-t, ahol kiélhette a kultúra iránti szenvedélyét. Legutóbb 2015-ben renoválták, valóban pazar látványt nyújt. A fiatalokból álló *La Chapelle harmonique* ad elő korabeli műveket, s egy neves színész-rendező, *Jean-Damien Barbin* bőg hozzá prózai szöveget. Utána fényes fogadás a luxusirodákból nyíló fogadótermekben. Még jó, hogy nem látják a sárgamellényesek!

Január 17. csütörtök

FICEP-közygyűléssel kezdjük a napot a román követségen. Szébb napokat látott palota, amelyet eddig csak este volt szerencsém látni. Az arany stukkók megrepedezve, a folyosókon látszik, hogy felpuposodott a tapéta. Itt van a cseh igazgató is, Jiři, akivel nemrég el kellett halasztanunk egy randevút. Azt hittem, neheztel emiatt, de nem. Jót beszélgetünk.

Ebéd után indulás a követség Peugeot 308-asával Dél-Franciaországba, hogy abszolváljuk Pfaadt igazgató úr meghívását a Bartókról elnevezett konzervatóriumba. Este nyolc körül érünk le Villeneuve-sur-Lot-ba, ami valahol félúton található Bordeaux és Toulouse között, még Limoges-nál is sokkal délebbre. A szálloda családias, kissé provinciális, a város középkori utcácskái teljesen kihaltak. Nehezen találunk éttermet, végül egy olyanba csöppenünk be, ahol csak halat lehet enni. És milyen finomat! A belváros kihaltságát azzal magyarázza a vendéglős, hogy a (fehér) polgári lakosság a környező nagyvárosokba költözött, s a házak azóta üresen állnak. De ez csak idő kérdése, mert – ahogy Magyarországon is megfigyelhető az ormánsági, borsodi településeken – előbb-utóbb másfajta raj foglalja majd el a középkori hangulatot árasztó ingatlanokat.

Január 18. péntek

Tíz órára a Bartók Zeneiskolánál beszélünk meg randevút Laurent Pfaadt kerületi kulturális igazgatóval. Az előcsarnokban Ludovic Rucosa igazgató fogad - jól megtermett, örökké mosolygós férfi -, aztán fölkísér a tanáriba, ahol két művésztanár ad rögtönzött hangversenyt. Stílszerűen Bartók *Román táncok* című művét adják elő. Nyilván véletlen, hogy az egyik énektanár Román-

niából származik. Pfaadt úr teli torokból kezdi mesélni előtte, hogy nálam az irodában látta „Nagy-Magyarország térképét” – voltaképpen a Kárpát-medence természetföldrajzi térképe van ott kifüggesztve –, s hogy nekünk a románokkal mennyire rossz a viszonyunk. A tanárnő is, én is roppant kínosan érezzük magunkat. (N.B. Éppen egy francia szórakozik ezen?) Próbálom elütni Pfaadt harsánykodásának életét, hivatkozva a nagypolitika bajkeverésére, s az egyszerű emberek békés együttélésére.

Végigjárjuk a zenetermeket. Mindenütt lelkes és elmélyült munka folyik. Nagyon jó a kisugárzása ennek az intézménynek. Úgy érzem, ha a dombóvári Lovik tanár úr brutális módszerei helyett az itteniekkel tanítottak volna hegedülni, nem hagyom ott a zeneiskolát néhány év után.

Az iskolajárás befejeztével a tanári karral ebédelünk. Kérdezem az igazgatót, hogyan és miért esett a választás éppen Bartók Bélára. Hosszú történetbe kezd bele – aminek tulajdonképpen még ma sincs vége, hiszen a hivatalos névadó még nem történt meg –, de a lényege: mindenképpen egy huszadik századi zeneszerzőről szerették volna elnevezni iskolájukat. Bartók mellett jó eséllyel indult Schönberg és Francis Poulenc is. Végül a tantestület 5:4 arányban Bartókot szavazta meg.

Délután a városházára látogatunk, hogy Laurence Lamorette tanácsos aszszonnyal az együttműködés lehetőségeiről beszélgessünk. Kinyitják a színházat is a kedvünkért: valamikor börtön volt a helyén, egyes részei még meg is maradtak. Elképesztő összegeket költ kultúrára a város. A tanácsos elmondja, hogy egyre szegényebb a térség, sokan elköltöztek. Az oktatással és kultúrával igyekeznek itt marasztalni őket. Érdekes és rokonszenves elképzelés, sok sikert hozzá!

Január 19. szombat

Reggeli után indulás Párizsba. Jól megnyomom a pedált, délután 4-re meg is érkezünk. Laposa Julcsi már elkezdte a gyerektáncházat, a részvétel hervasztó: tulajdonképpen csak a kollégák gyerekei vannak itt. Este egy kis kocsmázás Julcsival, aki végül csak vasárnap este utazik haza, így holnap még egy mozi is belefér majd neki Pannival. Az biztos, hogy az én délutánomat – mint minden párizsi vasárnap – a heti jelentés lekörmölése tölti majd ki.

Január 22. kedd

Hajnalban esett a hó, délig meg is marad. A város persze nyomban megbénul, a hat milliméteres hó miatt már-már válsághelyzetet hirdetnek. Amúgy jól sikerült nap. Ha valamiért, hát az ilyen találkozásokért fogom sajnálni, hogy itt kell hagynom Párizst. (Ha jól emlékszem, ezt már írtam néhányszor...)

Délben V4-es megbeszélést tartunk a szlovák követségen. Az új igazgató, Jakub Urik fogad barátságosan. Anna Bilos már ott van, s utolsóként befut cseh kollégánk, Jiří Hnilica is. Lekezel velünk a busafejű nagykövet, aztán a kisszalomban elkezdjük az ötletelést. A két fiú nagyon okos és nagyon szimpatikus. Pospíšil és Dan nagyképű hólyagok voltak a máz alatt, Gaspar Palanicek több fokkal jobb, de még benne is volt egy kis mindenkinél többet tudás. (Ezt már Franciaországban szedhette össze.) Ez a két fiatalember azonban tényleg megnyerő közép-európai fazon. Hamarosan átülünk egy másik szalonba, ahol már meg is van terítve. Pincér ugrál körülöttünk, s közben megállapodunk egy V4-es jazzkoncertben, egy ifjúsági mozidélutánban és egy 1989-et taglaló ke-rekasztalban.

Este Farkas Andráshoz (André Farkashoz) vagyunk hivatalosak vacsorára a rue Lisbonne egy szép kis bérházába. A fő vendég Tüskés Anna irodalomtörténész, holnapi előadónk, rajta kívül még András két lánya, Olivia és Karen, valamint utóbbi férje ül az asztalnál. Barátian, kötetlenül, jókedvűen – és még sorolhatnám a jelzőket – beszélgetünk. Marie-Hélène diszkréten teszi a dolgát, s közben a francia háziasszonyok utolérhetetlen bájával még a társaság részese is tud lenni.

Miután Anna atyai jó barátom, Tüskés Tibor író unokája, s maga is tanított a pécsi egyetemen, föllevenítjük régi és kevésbé régi dél-dunántúli emlékeinket. Tíz óra felé köszönünk el, s fuvarozzuk el az intézetig a hölgyeket, miután Anna nálunk kapott szállást, Olivianak pedig a közelben van lakása.

Január 23. szerda

Megint havazott reggel, s megint elolvadt. Ilyen a párizsi tél. Szegények nem tudják, milyen jó félméteres hóban eszkimókunyhót építeni, faluvégi dombon csak úgy kedvünkre szánkóztatni, anélkül, hogy sorba kelljen állni a síliftnél. Lecsúszol, aztán fölrohansz, hátad mögött rángatva a szánkót, alig várva, hogy ismét hasra vághasd magad rajta, vagy lovacsaként a nyergébe pattanhasz.

Délután Kardos Margit Gyöngyvér keres föl, *Az Angyal válaszol* (Dialogues avec l'Ange) című kultuszkönyv nagy propagátora. Február 19-én Angyal-estet

rendez majd nálunk Juliette Binoche-sal és vélhetően nagyon sok érdeklődővel. Kedves, impulzív idős hölgy, tömegeket mozgat meg idekint *Mallász Gitta* örökségét ápolva.

Azok kedvéért, akik nem ismernék a könyv regényes történetét, röviden összefoglalom: az osztrák-magyar katonatiszti családból származó Mallász Gitta tehetséges úszónő és ugyanolyan tehetséges grafikus volt a múlt század első felében. A Vészkorszak idején három zsidó barátjával egy Buda környéki kis házban rejtőzködtek, s eközben éltek meg egy furcsa spirituális élményt. Esti beszélgetéseik során barátnője, Dallos Hanna, egyre gyakrabban szólalt meg: „Vigyázz, most már nem én beszélek...” A Mallász Gitta által lejegyzett szöveg az „Angyal” válaszait, szentenciáit, intelmeit rögzítette. Zsidó barátai végül koncentrációs táborban végezték életüket. Mallász Gitta 1960-ban Franciaországba disszidált, s férjével ott formálta könyvvé feljegyzéseit. A *Dialogues avec l'Ange* 1977-ben lett könyvsiker, s azóta hódít az ilyen témák iránt érdeklődő körökben. Akik bizony számosan vannak szerte a világban. Mallász Gitta 1992-ben halt meg Dél-Franciaországban.

Kardos Margit naprakészen követi az otthoni politikai fejleményeket is. A nemzeti-konzervatív oldal rendíthetetlen híveként francia barátai körében nem mindig arat osztatlan sikert. Amikor megmutatom neki a nagytermet, szóba kerül Gerzsényi Bea és a „betiltott” Spiró-darab. Margit – itt nem részletezendő okból – jól ismeri Beát.

- Megdöbbenett a szülőhazája elleni fröcsögése – mondja, s megdicsér „kiállásomért”.

Este Gara László író és műfordító (1904-1966) feleségével, Nathalie-val együtt írt könyvét mutatja be Tüskés Anna. Nemrég találta meg a Petőfi Irodalmi Múzeumban Garáéknak a dél-franciaországi illegalitásban papírra vetett kéziratát, amelyet az Irodalomtudományi Intézet adott ki 2018-ban *Szent-Bonifác és lakói* címmel.

A könyv – amelynek, mint mindegyiknek, megvan a maga sorsa – a Lyon környékén rejtőzködő zsidók és a helyi lakosság csöppet sem konfliktusmentes mindennapjait írja le szociografikus hitelességgel. A *L'Apocalypse à Saint-Boniface* 1947-ben jelent meg először az Édition du Bateau-nál, s nyomban nagy sikert aratott. A Gara által készített magyar fordítás viszont évtizedeken át az asztalfiókban maradt, s csak nemrég került elő Tüskés Anna kutatásai nyomán.

Nagyon érdekes Anna felolvasása, aztán Farkas Andrásé is. Mellettük egy különös hölgy ül: Elisabeth Cottier-Fábián esztéta. Szép vonású arca másfélszer nagyobb, mint amely alacsony termetéhez illene. Itt tanít valamelyik egyetemen. (A szeánsz előtt magyarul beszélgettünk, büszkén mutatta be kamasz fiait, akik szintén jól tudnak magyarul, és magyar állampolgárságuk is van.) Claire Gara-Meljac, az író nyolcvan fölötti lánya többször közbekotyog.

Személyes kiegészítésekkel hozakodik elő, ami rendben is van, de nem mindig a legjobb időzítéssel teszi. Összességében nagyon érdekes és kellemes este.

Annával később sokat beszélgetünk nagyapjáról. Végül felkér, hogy a *Somogy* című folyóirat számára írjam meg személyes emlékeimet Tüskés Tiborról.

Január 24. csütörtök

Délután Jiří Hnilica kopogtat be egy technikusával. Színháztermet keresnek egy cseh színésznő Sarah Bernard-előadásához. Hát íme! Meg van hatódva nagylelkűségünkötől, a terem adottságaitól, s úgy egyáltalán. Derék fiú ez a Jiří.

Este Gurmai Bea fotókiállításának megnyitójára sétálunk el az Arras művelődési központba, lakásuk tőszomszédságában. Mi tagadás, Bea asszony százszor életrevelőbb menedzser, mint férjeura, Pálvölgyi Balázs kollégánk. Fekete-fehér képei között van jónéhány kifejezetten erős kompozíció. Legfőképpen: Bea imponáló házigazda. Kerek megnyitóbeszédet mond, mindenkihez külön-külön is van egy kedves szava. Szervezőkészségét dicséri, hogy benéz néhány percre a kerület polgármesternője is. A követségről Zita és József Judit zarándokolt el, tőlünk Emese, aztán Józsi és Kriszta a kis Alberttel.

Január 28. hétfő

Csendes hétvége után újra bele a közepébe. (Tegnap Carine Gutlerner házi hangversenyére lettünk volna hivatalosak, de teljesen elfelejtkeztem róla. Pedig be volt írva a naptárba. Helyette a Closerie des Lilas-ban Lenin asztalánál ittunk egy kávé-pastis kombinációt. (Kíváncsi lennék, Adolfnak van-e asztala valahol a világban, pedig ő is szeretett kávéházba járni ott és azokban az években, ahol és amikor tovaris Uljanov.)

Délután Ljubinkovics Iván turisztikai referens jön tárgyalni a tavaszi Ginop rendezvényről és másról, például, amihez én kértem segítséget tőlük: a lisieux-i magyar nap és a lourdes-i csillagászati hét magyar pavilonjáról. Prospektusokból, Magyarországról szóló színvonalas kiadványokból bizony nagy a hiány!

Este a Katolikus Egyetem Vaugirard utcai tömbjében politológiai konferencián veszek részt, amelynek szervezői egyetemi hallgatók. Ők hívták meg az előadókat is. Innen kezdve kicsit hivatalos leszek, hogy ne kelljen újraírnom a Külügynek küldött jelentésemet:

Egyetemi hallgatók által körözött hírlevél alapján regisztráltattam magam a párizsi Katolikus Egyetem geopolitika szakos hallgatóinak konferenciájára, amelyet a következő címmel hirdettek meg: „Magyarország és az Európai Unió: tizenöt éves

tagság után szkanderezés?” *A meghívóban előre jelezték Jacques Rupnik ismert cseh származású francia politológus, a Science Po kutatási igazgatójának, valamint Fodor Ferenc nyelvésznek jelenlétét. (Utóbbi évek óta Franciaországban él, a PMI-vel semmilyen kapcsolatot nem tart, nyelvtudományi kérdések mellett környezetvédelmi témákkal is foglalkozik.)*

A patinás egyetem előadótermében mintegy száz érdeklődő várta a vita kezdetét. Zömükben diákok, de tíz-tizenöt idősebb értelmiségit is lehetett látni a padsorokban. Érkezésemkor a rendezők közül egy fiatalember üdvözölt, kifejezte örömét jöveelem felett, s felajánlotta, hogy a vita során fejtssem ki véleményemet.

A konferencia első órájában nyolc diák elemezte Magyarország történetét, politikáját a következő sorrendben:

- Magyarország történelme dióhéjban, a török, osztrák, német, szovjet elnyomás. (Már ebben a részben elhangzottak az első közvetlen utalások, miszerint Horthy admirális Orbán Viktor ideálja.)

- Magyarország az EU kapujában 1994-2004 (Érdekes módon egy szót sem szólt az előadó a vassüggöny lebontásában játszott szerepünkről, az Antall-kormány úttörő lépéseiről).

- Magyarország az EU tagja, nagy hangsúllyal a hazánknak nyújtott kohéziós támogatásokra.

- A Fidesz háromszori győzelme és a hatalom fokozatos „degenerációja”.

- Orbán Viktor karakterének elemzése a Hősök terétől az EU-val folytatott „szabadságharcig”.

- A magyar kormány migrációval és Soros Györggyel kapcsolatos tevékenysége.

- A V4 országcsoport bemutatása, létrejöttének okai, mai szerepének elemzése.

- A magyar-orosz viszony felértékelődése, az „Orbán-Putyin-barátság veszélyei”. (Az ukrainai helyzet kapcsán az ifjú hölgy nem kevesebbet állított, mint hogy Magyarország Kárpátalján a krími példát akarja követni orosz segítséggel.)

A magyarországi viszonyok realitásait nem ismerő hallgatóság számára kifejezetten imponáló volt a nyolc diák pergő, jól illusztrált, látszólag alapos felkészültséget tükröző előadása. A legnagyobb butaságokat állító hallgatónő az orosz-magyar viszony „elemzése” után példáulul nyíltszíni tapsot kapott.

Az előadó diákok meggyőzően és ellentmondást nem tűrően mondták fel a sajtóból és a balliberális műhelyekből megtanult leckét. Egy-egy kereknek tűnő okfejtés hallatán a mellettem ülő fiatalok buzgón bólogattak.

A két professzor ezután kapott szót.

Fodor Ferenc power point használatával támasztotta alá mondanivalóját. Röviden bemutatta a magyar nyelv kialakulását, nyelvfejlődését a Kr. előtti időktől napjainkig. Már az őstörténet tárgyalásakor szükségesnek tartotta az első Orbán-ellenes petárdát elpukkantani, ironikusan utalva arra, hogy a kormány nemrég határozatot hozott a Magyarságtudományi Intézet felállításáról, úgymond a „halsza-

gú finnugrizmus” megcáfolására. Előadását rövidesen teljesen eluralta a politikai mondanivaló. Részletesen elemezte a Fidesz és a kormány által használt retorikai elemeket, amelyek az előadó szerint a félelemkeltésre, az idegengyűlöletre, a burkolt vagy alig burkolt antiszemitizmusra apellálnak. Nem kevesebbet állított, mint hogy a Fidesz háromszori győzelmének oka a társadalom kommunikációs megdolgozása volt. A nyelvhasználat veszélyeit egy történelmi példával igyekezett igazolni: szerinte a III. Birodalomban is retorikai síkon kezdődött meg az önkényuralmi rendszer megalapozása. Hosszan időzött a Soros-plakátoknál, és részletesen elemezte azt az erdélyi fotót, amelyen egy disznóvágáskor a malac bőrébe az „Ő VOLT A SOROS” feliratot égették. Fodor szerint a kétértelmű mondat egyértelműen antiszemita. (A diákok arcán ekkor erős zavart láttam. Többségüknek fogalmuk sem volt a disznóvágás ceremóniájáról és a soros-szó jelentéséről.)

Ezen a ponton vette át a szót Jacques Rupnik, azzal a tréfásnak szánt megjegyzéssel, hogy „most rajtam a sor, vagyis én vagyok a SZOROSZ.” Előadásának vezérfonala az az önmagának feltett kérdés volt: hogyan juthatott el Magyarország az 1989-es élenjáró szabadságharcos szereptől a mai illiberális, a jogállamiságot nem tisztelő államvezetésig? Részletesen elemezte a szerinte jogcsökkentő alkotmánymódosításokat, hosszasan időzött az illiberalizmus eredeti amerikai és a magyar miniszterelnök által használt fogalmánál. Természetesen kitért a bírák nyugdíjazására, a közigazgatási bíráskodás „miniszter által irányított” rendszerére, a tüntetők által rabszolgatörvénynek titulált törvénymódosításra. Véleménye szerint a demográfiai helyzet sem kedvez Magyarországnak: jelentős tömegek hagyják el az országot nyugat felé, s „ők a követségeken rendre a Fidesz ellen szavaznak”.

Mindamellettt Rupnik nem volt agresszív, szóhasználatával, gesztusaival inkább a töprengő, értetlenkedő és az események illetén alakulásán sajnálkozó közép-európai értelmiségi attitűdjét igyekezett felvenni.

A beígért vitára nem került sor, a kérdések feltételére is csaknem két óra elteltével nyílt lehetőség. A hallgatóságból egy diák az illiberális demokrácia értelmezésének pontosítását kérte, egy másik a magyar társadalom motivációira kérdezett rá. Egy fiatalember zavaros, értelmetlen kérdést tett fel, erre az előadók nem is reagáltak.

Jelentkezésemet meglátva az engem fogadó fiatalember nyomban a kezembe adta a mikrofont. Ekkor már túl voltunk a második órán, s világosan láttam, hogy itt részletes reagálásra, hosszú okfejtésre nincs lehetőség. Bemutatkozásom után azzal kezdtem, hogy a hallottak alapján nekem most haladéktalanul menedékjogért kellene folyamodnom Franciaországban vagy valamelyek nyugati EU-tagállamban. Mert ha igazak ezek a diabolikus vádak, egy ilyen diktatúrában valóban nem lehet élni. Csak az a kérdés, hogy önök egy virtuális vagy egy valódi Magyarországról értekeztek-e idáig. Vajon a jelenlegi kormányra szavazó magyar választók valóban egytől egyig manipulált, megtévesztett emberek lennének, akik a propaganda hatására voksoltak úgy, ahogy voksoltak? Ezt valamennyiünk nevében vissza kell utasítanom.

*Elmondtam, hogy a magyar választók az elmúlt évtizedben háromszor is mérlegre tették a kormányzópártot, s úgy látták, hogy a pozitívumok messze jobban le-
húzzák a mérleg serpenyőét, mint a negatívumok. Ekkor a moderátor diáklány – aki
az orosz–magyar elemzést készítette – félbeszakított, s megkért, hogy tegyem fel a
kérdésemet. Ezután nem kérdeztem, hanem kértem őket, hogy minél többen utazza-
nak el Magyarországra, töltsenek el ott néhány hetet vagy hónapot, beszélgessenek el
az emberekkel, győződjenek meg róla személyesen, melyik Magyarország az igazi.*

*Hozzászólásomra Jacques Rupnik reagált. Békülékeny hangon megjegyezte, ő
maga is azt javasolja, minél többen utazzanak Magyarországra, szerezzenek sze-
mélyes tapasztalatokat. „Ráadásul Budapest gyönyörű város” – tette hozzá. Még
mindig a békülékenység jegyében megjegyezte, ő nem állítja, hogy Magyarországon
diktatúra van, de az is igaz, hogy nincs liberális demokrácia. Néhány perccel később
azonban már azt fejtegette, hogy az Orbán-rendszer valahol Erdogan Törökországa
és Putyin Oroszországa között félúton van. „Hiszen Minszkben is rendez választá-
sokat Lukasenka...”*

*Egy idősebb hölgy arra kérdezett rá, van-e valami szociológiai felmérés arról,
mely társadalmi rétegek szavaznak a Fideszre Magyarországon.*

*Fodor Ferenc azzal kezdte a válaszát, hogy rám mutatva ironikusan megjegyezte:
„Lám, ebben a teremben is van Fidesz-szavazó...”. Véleménye szerint a kor-
mányzati intézkedések nyertesei alkotják a Fidesz szavazóbázisát. A tehetős réteg
azért, mert az egykulcsos, 15 százalékos jövedelemadóval, a minden dolgozó állam-
polgárnak járó juttatásokkal ők nyertek a legtöbbet. Elrettentő példaként említette,
hogy bár a rezsicsökkentés következtében valóban 25–30 százalékkal csökkentek az
energiaárak, de ez egyaránt vonatkozott a nyugdíjasokra és a kerti medencéjüket
villannyal fűtő újjgazdagokra is. (A közönség itt már erősen hegyezte a fülét: 15 szá-
zalékos jövedelemadó? Huszonöt százalékos rezsicsökkenés? Hiszen Macron éppen
most akarja emelni az adókat és az energiaárakat!)*

*A közönség meglepetése csak fokozódott, amikor a Fideszre szavazók sorában
megemlítette a legszegényebbeket is. Ők azok, akik a szociális segélynél jóval maga-
sabb közmunkabért kapják, s ha ezt nem akarják elveszíteni, a Fideszre kell sza-
vazniuk”.*

*A vitát ezután berekesztették. Nyomban odajött hozzám az engem fogadó fia-
taleMBER, s halkan megjegyezte: „Nagyon köszönöm a hozzászólását. Biztosíthatom,
hogy a teremben sokkal többen értenek egyet az Orbán-kormány politikájával, mint
azt Ön gondolná. Erről legyen meggyőződve!” Elkérte a címet és megígérte, hogy
meglátogat az intézetben.*

*Lényegében ugyanezt mondta egy másik fiatalember is, aki ugyancsak előadó volt
(mérsékelten kritikus). Majd hozzátette: „Azt mondják, Orbán szuverenista. Na és?
Nem az a dolga egy kormányfőnek, hogy védje a népe érdekeit? Sokan példát vehet-
nének róla Franciaországban!”*

Az előadók közül Fodor Ferencsel sikerült pár szót váltanom. (Rupnik gyors kéz-szorítás után elviharzott.) Kissé zavartnak látszott, igyekezett semleges dolgokra terelni a szót, de abban egyetértettünk, hogy biztatni kellene a francia diákokat a személyes tapasztalatszerzésre.

Javaslatom: célszerű lenne a nyolc előadót (geopolitika és nemzetközi szakos hallgatókat) meghívni a nagykövetségre egy teára, amelynek során elbeszélgethetnének nagykövet úrral.

Január 29. kedd

Délután Madame Desjardins látogat meg Lisieux-ből. Egy hasonló korú és hasonlóan mosolygós hölgygel érkezett, hogy részletesen átbeszéljük a március 29-i programot.

Este a fordítóverseny eredményhirdetése. Idén Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című regényének egyik fejezetét kellett franciára ültetniük a versenyzőknek. Négyen vállalkoztak a feladatra.

Fáy Katalin, a neves műfordító és Kányádi András docens hirdeti ki az eredményt: az első díjat Jean-Louis Pasteur nyeri el, egy ma már Németországban élő francia úr, aki még életében nem járt Magyarországon, talán magyar embert sem látott közelről. De az ógörög és más nyelvek tanáraként fogékonysága van a nyelvek iránt, s a magyar megtetszett neki. Meglepetésemre a harmadik díjas az a kissé furcsán viselkedő francia hölgy lett, aki az *Epepe* hatására egy évvel ezelőtt kezdett magyarul tanulni, s akiről e naplóban följegyeztem, hogy a klausztrofóbiája kapcsán volt egy kis afférja a nyelvtanárunkkal.

Január 30. szerda

Mintha tegnap lett volna, hogy itt ült irodámban Papp Tibor költő, a Párizsi Magyar Műhely egyik alapítója, a számítógépes költészet nagy partizánja. Éppen egy ilyen képvers-parádé ügyében keresett meg akkor, amiből végül a szokásos anyagi okok miatt nem lett semmi. Ma már csak az özvegyét és egy barátját fogadhatom: Tibor bátyánk tavaly nyáron elhunyt. Emlékére kiállítást, vagy konferenciát szeretnének kezdeményezni. Az utóbbiban maradunk.

Január 31. csütörtök

Ma van Korcsák Réka utolsó munkanapja. Elsejétől a konzulátuson dolgozik. Kedves, szorgalmas lány, hiányozni fog munkája.

Dél előtt az éves jelentést véglegesítem, aztán Attila elvisz a CRIF-hez, a rue Broquet-ba. Hogy mi az a CRIF? Hát, elég nagy hatalom: a párizsi Zsidó Koordinációs Tanács, Kalifat elnök úrral az élen, aki Háim Korsiát váltotta. (Utóbbi járt nálunk a Kő kövön kiállításán, dedikált könyvet is kaptam tőle a Deutschcsaládról...) Szalay-Bobrovniczky Vincével van itt találkozóm, hogy aztán együtt menjünk ki a reptérre, megbeszélendő a málenkij robot intézet ügyét.

A miniszterelnökség helyettes államtitkára nem véletlenül tartotta fontosnak, hogy a lyoni Bocus d'Or-ról hazafelé jövet Párizsban egyes-egyedül a CRIF-et látogassa meg. Mértékadó szervezet, amely sokat használhat, de árthat is Magyarország hírnevének.

A székház kívülről hatalmas erődítmény, belülről méginkább az. Állandóan rendőautó és rendőr posztol előtte golyóálló mellényben, mégsem ő, hanem a vizslaként szaladgáló biztonsági emberek zavarják el a ház előtt megállni szándékozó autókat, még a taxikat is. Bevallom, igen furcsak látvány számomra, hogy ezek a civil figurák a francia rendőrök szeme láttára – közterületen! – ilyen agresszív hatóságként viselkedjenek...

Hozzám is mindjárt odalép egyikük, s amikor megmutatom diplomata igazolványomat, föltelefonál valakinek. Három-négyperces várakozás után zsilipelhetek be két páncélozott üvegajtón át az előcsarnokba, ahol a portásnő legalább udvariasan köszönt. Aztán egy másik hölgy siet elém, aki még udvariasabban közli, hogy a magyar delegáció pár perc múlva végez, foglaljak helyet a padon.

Belül a CRIF olyan, mint egy falanaszter. Folyosók nyílnak jobbra-balra, hatalmas betonfalak, sehol egy lélek. Jó tíz perc múlva tűnik fel az egyik folyosó mélyén Fejérdy Gergely követségi tanácsos és Szalay-Bobrovniczky a két munkatársával. Attila visszaviszi Gergelyt a követségre, én Vincét kísérem ki a reptérre a másik mikrobusszal.

Nem hozott jó híreket. Novemberi lelkesedése régen a múltté. Az önálló málenkij robot intézet hajója megfenekleni látszik. Pedig még el sem kezdődött az építése.

Február 2. szombat

Cambrai-ba, az esztergomi testvérvárosi társaság közgyűlésére vagyunk hivatalosak. Hideg, esős, barátságtalan idő. Az elnök, Bernard Lenormand elég nyomorúságos állapotban van. Vérrákkal küzd, kórházi maszkot kell visel-

nie, nehogy megfertőződjék. Betegségének súlyosságával tisztában van, de hősi-esen küzd, hogy ez kedélyállapotán és ügybuzgalmán ne nagyon látszódjék meg. Sok kedves emberrel találkozunk, többek között egy magyar orvosnővel is, aki gyengénlátó férjével már évek óta Cambrai-ban él. Még aznap este hazajövünk.

Február 4. hétfő

Követségi értekezlet. Beszámolok a Katolikus Egyetemen történekekről, megemlítve, hogy azóta már két fiatalember is megkeresett. Szerdán jön hozzám Victor Suret és Jean Bexon erről a hangoskodó évfolyamról. Öröömre a nagykövet is kedvet kap a találkozáshoz: a jövő héten mehetnek hozzá a Magyarország iránt érdeklődő hallgatók.

Február 6. szerda

Délután meglátogat a két fiú a Katolikus Egyetemről. Jóarcú, intelligens végzős hallgatók. Ellátom őket könyvekkel, jó két órát beszélgetünk. Szeretnének Magyarországra menni ösztöndíjas tanulmányútra vagy szakmai gyakorlatra. És itt kezdődnek a bajok: hová és kihez? Ide kellene egy biztos egyetemi, turisztikai, kommunikációs, tudományos háttér. Ezeket a fiatalokat most könnyen meg lehetne fertőzni. Komolyan vették, amit a plénum előtt mondtam: menjenek és lássák meg az igazi Magyarországot, ne a Libération által lefestettet. Mennének is, de hová, kihez?

Kora este Magyaróssi Éva képzőművészeti kiállítását nyitom meg a rue Beaubourg 24-ben. Ő az, akit Barbara Polla patronál, ez a stresszszakutató orvosnő, aki galerista is lett. Magyaróssi zseniális. Videó-festményei és -grafikái tényleg egyéniek és igen szuggesztívek. Baranyai Judittal már beszélgettünk róla, hogy jövőre ki kellene állítani az intézetben. Remélem, utódom is egyetért majd ezzel.

Este énekkar, sajnos csak a második felére érek vissza. Karnagyunk csodát tett, beérett a kórus, most már tényleg csak a jó hangok vannak itt. Utána meghívjuk a Roudaut- és a Rechner-házaspárt egy kis levezetésre. Jót beszélgetünk a lakáson.

Február 7. csütörtök

Este tanári koncertet ad a Rameau Konzervatórium három tanára: a maga nemében valamennyi képzett, kiváló zenész – csellista nő, klarinétos és zongorista férfi. Majdnem telt ház, tehát több mint száz tíz ember, gyerekek is, szépen fegyelmezetten. Aztán meghívom a tanárokat egy verre d'amitiére. Ott is ragadok velük az irodámban fél 12-ig. Minden érdeklőket Magyarországról. Adok nekik néhány kiadványt abból a kevésből, ami még hadra fogható, s például nincs letiltva a központi logó megváltozása miatt. Lent a közönség sorai-
ból is többen érdeklődtek prospektusok, videók iránt. Te jó ég: apró munkával, az ilyen baráti rezdülések figyelmen kívül nem hagyásával mennyi, de mennyi eredményt lehet elérni!

Február 9. szombat

Napközben itthon, mert házhoz jöttek a sárgamellényesek. Tegnap megkaptuk a rendőrség szokásos értesítőjét a tüntetések útvonaláról, s ezúttal a rue du Vaugirard is beleesik. Úgy döntünk, hogy délután 2-kor bezárunk, mert nagyjából addigra érnek majd ide az Étoile-ról. Majdnem tartják is a menetrendet, de előtte egy kicsit még megostromolják a Nemzetgyűlés épületét. A televízió élő közvetítése szerint itt egy szegény fotós súlyosan meg is sérül.

A menet ezután eltér a tervezett útvonaltól – ez már önmagában szabálysértés –, és kerülővel célozza meg a Szenátust. Végül az ellenkező irányból áramlanak felénk a Vaugirardon. Érdekes látni, amint cunamiként egyre növekszik a tömeg a szűk utcában. Ezzel arányosan szaporodnak a rohamrendőrök is, de a demonstrálók végül csak a sarki szemetesünket gyűjtják fel, amolyan edzés-
képpen. A menetben gaullista zászló mellett lilimost és maoistát is lehet látni, de Che Guevara képe is sűrűn felvillan. (Ő nem tudom, most minek számít.) A Rennes és a Montparnasse körút között elég komoly tüzeket okoznak, aztán az Invalidusok környékén is megy a haddelhadd. Pedig ma szokatlanul kevesen, a rendőrség szerint mindössze háromezren vonultak fel Párizsban, és országosan is csak tizenkétezen.

Este Operába megyünk, a lógó eső miatt végül autóval. Csak nagy nehezen találunk parkolóhelyet. A jegyünk – bár méregdrága volt – a kakasülő utolsó sorába szól. A sorok és helyek észrevétlenül számozottak, a jegyszédő udvariatlan. Mint majom a köszörűkövön kuporgunk a szűk ülésen, alattunk a tátongó mélység. Az előadás szerencsére teljes kárpótlást nyújt. Alessandro Scarlatti: *Az első gyilkosság* című operáját adják elő modern felfogásban, de hál'Istennek az eredeti zenével. A hatalmas terem akusztikája lenyűgöző: a kakasülőn

is kiválóan hallani a hegedű pianissimóját. Az énekeseknek sincs szükségük gégemikrofonra.

Délután Dobos Menyhért hív fel, régi kedves televíziós kollégám, jelenleg a Duna Médiaszolgáltató vezérigazgatója. Más ügyben hív, de aztán érdeklődik, mihez kezdek majd hazatérésem után. Mintegy mellékesen megemlíti, hogy náluk lassan egy éve üres a rádiós tartalomszolgáltatási igazgatói poszt. Nem hangzik rosszul... Főleg, hogy egy ilyen régi, kipróbált harcostárssal dolgozhatnék együtt.

Február 11. hétfő

A beszélgetések napja. Délelőtt Orosz Gabriellával kezdem, aki borturizmussal, borkóstoltatással foglalkozik, de volt egy kirándulása a zene világába is. Nevezetesen brácsázott a grenoble-i Rezeda-együttesben. Saját bevalása szerint borzalmas volt, amit ott műveltek, s néhány kollégám, aki akkoriban hallotta őket játszani, ezt teljes mértékben meg tudja erősíteni. Tokajról szóló előadása viszont érdekesnek tűnik, jól lenne, ha ősszel sor kerülhetne rá.

Délután a nagykövethoz kísérem a két katolikus egyetemistát, azaz először csak Victor Suret-t, mert Jean Bexon meglehetősen udvariatlanul félórát késik. Károlyi érthető módon nem is fogad minket addig, amíg a hadari beszédű fiú nagy lihegve be nem fut. De minden jó, ha jó a vége: a fiúk érdeklődőek, s bár senki nem kérte tőlük, hitet tesznek a magyar politika mellett. Sokat és okosan kérdeznek, ifjú diplomatához illően viselkednek. Láthatóan a nagykövetségben is jó benyomást keltenek.

Este Karátson Endréék vendégei vagyunk a Montmartre-on. Pici, galériás lakásban élnek, egyik-másik ablakból, s a teraszról csodás kilátással a városra. A feleség, Anna, könyvkiadónál dolgozott, s hamarosan kiderül: egyik nagymamája sásdi! (Egykori járási székhelyünk, alig kilenc kilométerre a szülőfalumtól.) Mindkettőjünkkel egy csomó közös ismerősünk van Pécsen és Pesten, van tehát kiről és miről beszélgetni. Endre élete amúgy is kész regény. Szerencsére ő már több kötetben megírta, így nem rám vár most a feladat.

Február 16. szombat

Kora reggel surranunk ki a sárgák előtt Párizsból Lyon felé. Gábor Áronék hívtak meg a szokásos táncévtvégére. Fél kettőkor már esszük az Anikó által készített autentikus székelykáposztát. Kint tavaszi idő, de nem nekem. Egész délután húzzuk a székit Áronkával és a Stuttgartból átrándult Vajda

Matyival a cifra lépéseket tanuló magyar és francia fiatalok talpa alá. Csodák csodája, az ujjam sokkal jobban bírja, mint tavaly, pedig este csak egy rövidke szünetet tartunk a táncház előtt. Sok kedves ismerős jött el megint. Szendrő Patrick és mások, akiknek a nevét újra és újra meg kell tanulnom, hogy aztán pár hét után elfelejtsem megint.

Február 17. vasárnap

Mielőtt Grenoble-ba indulnánk, cannes-i ismerősünk, Schmidt Éva tánárnő kér tőlem találkozási lehetőséget. Jó két órát beszélgetünk, főként az azúr-parti magyar egyesületben dülő belháborúról. Most homlokegyenest az ellenkezőjét hallom mindannak, mint amit korábban az egyesület elnöke mesélt. .

Grenoble-ban is sokan várnak, a menetrend ugyanaz. Hamarosan megérkezik a házigazda, Reményi György is, akinek teljes mértékben igazolható a kése: éppen ma reggel született meg harmadik unokája. Itt sem adjuk alább este tíz óránál. Búcsúzóul még elénekli a társaság a mulatozásban kifáradt legények nótáját, ami *Hajnaliként* vonult be a táncházak repertoárjába: *„Haza is kéne már menni//Vajon mit fognak gondolni?//Sötét az ég alja//Babám kísérj el haza//Megszolgálom én azt valaha... Megrendítően szép muzsika.*

A két fárasztó nap után engem sem kell ringatni a belvárosi Grand Hotelben. Reggel korán indulunk vissza Párizsba.

Február 19. kedd

A mikor 2015 őszén megérkeztem Párizsba, előző este fölhívtam a gondnokot, jöjjön ki értem a repülőtérre. Tréfásan megkérdeztem tőle: „Vigyem magammal Juliette Binoche-t is, hogy megismerj a kijáratnál?” „Nem lesz rá szükség” – mondta nevetve a telefonba Józsi.

Nem is tudom, miért éppen őt említettem. Talán a karaktere és az *Angol betegben* nyújtott nagyszerű alakítása miatt. Ő „a” francia nő. Vagy legalábbis az egyik alaptípusa.

Ma este a valóságban is megismerkedtem vele. Az *Angyal válaszol* című könyv sokadik bemutatása-felmutatása-elemzése kapcsán jött el hozzánk Kardos Margit meghívására. Kollégáim többször is elmesélték évekkal ezelőtti első szereplését, amikor hasonló okból járt az intézetben, s rajongóinak sora a Luxemburg-kertig kanyargott. Valamit tényleg jelenthet számára ez az olvasmány,

ha most félórás késéssel ugyan, de lázas betegen is vállalkozott a beszélgetésre, Sőt, mielőtt beülne a terembe, hosszú interjút ad nekünk a Józsi által stúdiónak berendezett harmadik emeleti irodában.

Természetesen a teremben egy gombostűt sem lehet leejteni. Az eseményt vagy fél tucat kamera rögzíti. Kardos Margiton és Juliette-en kívül Monseigneur Germain, Párizs ortodox püspöke ül még az asztalnál. Bölcs és jókedélyű papi ember. Vékony termetével, markáns sasorrával mintha egy Velázquez-festményről lépett volna le.

Töredelmesen bevallom, a könyv engem nem tudott megszólítani, pedig többször is nekifutottam. Vallásbölcséleti kinyilatkoztatások és elemzések kusza gyűjteményeként kavarog a szemem előtt. Még azt is hajlandó vagyok elismerni, hogy kérges lelkemben van a hiba, hiszen nem lehet véletlen, hogy világszerte hatalmas tábora van. Jó két órán keresztül értelmezik vendégeink a Juliette Binoche által kissé náthás hangon felolvasott idézeteket. A művésznő hőiesen végigüli a szeánszt, pedig látszik rajta, hogy időnként közel van a rosszulléhoz. A végén még dedikálni is van ereje néhány könyvet, köztük ez enyémet is.

Február 21. csütörtök

Délelőtt egy erőszakos fotós, Frank Déglise a vendégem, aki meglehetősen gyenge 1989-es budapesti fotóival házal, meg egy erre alapozott költészeti kiadvánnyal. Ímmel-ámmal vezetem neki elő a szokásos mantrát a dossziéről, a jövő évi tervezésről. Az egyedüli konkrétum, amit javasolhatok neki, hogy vegye fel a kapcsolatot Demeter Szilárddal a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatójával.

Délután Ramonával kávézom a Café Madame-ban. Természetesen ő is koncertezni szeretne nálunk, aminek nagyon örülnék, hiszen kiváló muzsikuss. Csak hát, „mibul”?

Munka után elsétálunk a Hôtel Littéraire Swann-hoz, Ady egykori szálláshelyéhez, amit persze akkor nem így hívtak a rue Constatinople 15. alatt. Panni már hónapok óta szisztematikusan dolgozza fel a párizsi magyar irodalmi emlékeket, s posztolja ki az oldalára.

Szép nagy kétnyelvű márványtábla és bronzplakett emlékeztet költőnkre a hallban, de a Panni szerint létező szobáját, benne falnagyságú fotójával nem mutatják meg, sőt létezését is tagadják a portán. Marcel Proust hatalmas portréja ékesíti most az előcsarnokot, a szálloda irodalmi jellegét pedig a falakra erősített könyvespolcok hivatottak jelezni.

Február 22. péntek

Este a Lengyel Könyvtárba sétálok el egy konferenciára, ahol Roselyne Chenu, a *Congrès pour la liberté de la culture* nevű egyesület főtitkára tart előadást és könyvismertetőt. Egészen pontosan: a volt egyesület volt főtitkára.

S hogy ez az egész miért érdekes? Mert a könyv hidegháborús évek „fella-zító” kulturális misszióiról szól. A Kongresszus a szabadságért és a kultúráért elnevezésű egyesületet 1950-ben Svájcban hozták létre antikommunista – igazából antisztalinista – értelmiségiek, hogy szellemileg és anyagilag támogathassák a vasfüggöny kellemetlenebb oldalán élő kollégáikat. (Így kapott például támogatást Illyés Gyula és Pilinszky János is.) Természetesen a keleti propaganda kéjesen kürtölte szét a New York Times 1966-os cikkét, amely leleplezte, hogy a Kongresszust voltaképpen a CIA finanszírozza...

Roselyne Chenu 1971-ben maga is járt Magyarországon, de elsősorban a lengyelekkel tartotta a kapcsolatot. Előadásában érintőlegesen szóba kerül a CEU is, a szokásos célozgatással, hogy Budapesten ellehetetlenült a működése, jajistenem, most mi lesz vele. A végén szót kérek, és néhány csúsztatásért pontosítom. S hogy teljes legyen az élvezet, végül megveszem a könyvét, s dedikáltatom is vele.

Késő este még elkapom az Arthèmes egyesület zongorakoncertjének végét, s ennek igen-igen örülök, mert az előadó Ilija Raskovszkij, a neves orosz zongorista. Irkutszkból hódította meg a nagyvilágot ez a harmincöt éves művész, aki olyan első kategóriás zongoraversenyeken diadalmaskodott már, mint a hongkongi, a párizsi, a brüsszeli és a tel-avivi. Fogalmam sincs, Rey Etelka hogyan csinálja, hogy az ilyen kvalitású zongoristákat zsebpénznek is kevés honoráriumért képes felléptetni nálunk.

Az előadás után a hallban hosszasan beszélgetek Raskovszkíjjal és japán feleségével. Sok minden szóba kerül a magyar zenei életről, a japán, a koreai és a kínai nyelv hasonlóságairól, és persze Szibériáról.

Február 23. szombat

Jó tíz kilométeres sétát teszünk a városban. Pazar, tavaszias idő. A gilet jaune-ok a szokásos helyeken próbálják egyre lankadó erejüket fitogtatni, mifelénk béke és nyugalom. Lesétálunk a rue Mouffetard-ba, eszünk egy felejtős ebédet az utca középső részén, aztán egy hirtelen jött ötlettel a párizsi Nagymecset felé vesszük az irányt. Amúgy nem vagyok nagy híve a vallásos helyeken való turistáskodásnak. Borzasztóan irritál az imádkozó, a szent könyvekben elme-

rülni igyekvő hívek közt kolbászoló turisták látványa. Az arab világban szerzett tapasztalataim után magam is meglepődöm, hogy három euró lefizetése ellenében milyen könnyen be lehet sétálni a mecset belső tereibe. Több tucat idegen toporog, nyújtogatja a nyakát és kissé diszkrétebben a fényképező masináját a szentély körül is. (Oda persze nem szabad bemenni, pláne nőknek nem.)

Egy karakteres iszlám sziget Párizs kellős közepén.

Aztán átsétálunk a Fűvészkerten, az Austerlitz-hídon, onnan a csatorna mentén a Bastille-ig, végül a Marais-ban kötünk ki. Újabbb „útakadály”: Victor Hugo háza. Ezt már csak meg kell nézni! Végül a lengyel Finkelstein – egészen pontosan Finkelsztajn – boltjában eszünk egy finom pomme polonaise-t és egy kevésbé finom bécsi strudelt, aztán hazasétálunk.

Este Halmos Bélára emlékezünk mi huszonvalahányan, akik a nagyteremben összegyűltünk. A debreceni PG Csoport hozta magával Szomjas György filmjét Béláról, akiről nekem is csak jó emlékeim vannak.

A film érdekes, értékes és profi, egy franciának nagyon sokat mond a magyar táncházmozgalomról. A zenekar muzikális, az énekesnő, Erdőd-Tóth Fruzsina pedig egészen kivételes hangú adottságokkal bír. Előadás után meghívom őket egy italra a harmadik emeletre, s bizony ez a beszélgetés is éjfélig tart. A PG Csoportot alapító Jantyk Zsolttól még egy exkluzív szólóéneket is kapunk búcsúzóul.

Február 24. vasárnap

Itthoni ebéd után ismét egy tíz kilométeres séta a városban, hasonlóan tavaszi időben, mint szombaton. Ezúttal egy régi célpont, a Val-de-Grâce kórházmúzeum becserkészése az első. Az épület szép, a múzeum anyaga érdekes, de egyben nyomasztó is. Széttrancsírozott arcok helyrehozó műtétei, sebészeti eszközök borzongató csillogása, hordágyak és kötszerek. Régen rossz, ha már ezekre van szükség.

Aztán egy másik adósság törlesztése: a Conciergerie. Legalább annyira nyomasztó hely, mint a Val-de-Grâce. Csak az a különbség, hogy itt a szenvedést nem enyhíteni igyekeztek, hanem fokozni. Mindenki tisztában van vele, hogy ez a forradalom nevezetű örület micsoda károkat okozott Franciaországnak, mégis ezt a „köztársasági eszmét” tekintik origónak. Meg persze a „felvilágosodást” (értsd: vallásgyűlöletet), a laicitás szektás vallását. És az égalité-t. Égalité... Hát persze.

Február 24. vasárnap

Ma a Katolikus Misszióban hatvankét év után feloszlott az 56-os Szabad-ságharcos Szövetség utóda, az 56-os Emlékbizottság. Az ok: előregedés, utánpótláshiány. Az összejövetel zártkörű volt. A történekről este Sujánszky tájékoztat, ígérve, hogy elküldi a memorandumot.

Február 28. csütörtök

Tegnap este megjött Pozsgai Zsolt. Gábor eresztette be, de előtte taxit kellett küldenie érte, mert az RER baleset miatt megállt egy külvárosban. „Természetesen” Zsolt is pécsi, az édesapja a Moziüzemi Vállalatnál dolgozott népművelőként, fiatal újságíró koromban sokat dolgoztunk együtt. Az Örök tél alapnovelláját először neki adtam oda, de a forgatókönyvnek csak egy jelentős összeg lefizetése után állt volna neki. Kreatív, figyelemre méltó színházi tehetség.

A filmje ma este megy a mozitermünkben. Nagy az érdeklődés, hiszen a „szüzse” is érdekes. A *Megszállottak* Loyola Ignác és Kálvin János képzeletbeli hitvitájáról szól, amelyet Zsolt szokásosan termékeny fantáziája szerint 1536-ban Lausanne-ban folytattak volna le. A film amúgy nem túl erős, a konfliktus színpadon sokkal jobban mutatna. Imbolygó kamera – állítólag ez szándékos –, szegényházi díszletek, kiszámítható jelenetek...

A vetítés után a rendező válaszolgat a kérdésekre. Aztán éjfélig beszélgetünk az irodámban bor és sajt mellett. Talán a Kolibri Színházban találkoztunk utoljára. Hát, az is jó régen bezárt egy kerületi üzleti vita miatt. Azóta minden ott áll érintetlenül a pincében – meséli Zsolt.

Március 2. szombat

Még délelőtt elindulunk Blois-ba a Soli Deo Gloria tablóival. Szállásunk az Ibis-ben van, a vasútállomás közelében. Három csillag, korrekt kiszolgálás. Ebéd a városban – nem volt könnyű éttermet találni – majd vissza a szállodába, hogy Kutasi András nyugalmazott tiszteletes elkalauzoljon a templomhoz. (Őt még első kiküldetésem idejéből ismerem. Akkoriban Párizsban szolgált Drótos Árpád mellett.) A sárgamellényesek itt is megvillannak, de csak viszonylag rövid időre van lezárva a belváros.

A protestáns templom egy szép kis gótikus kápolnában szolgálja a híveket. Homlokzata már messziről felhívja magára a figyelmet, hiszen éppen az egyik

dombocska tetejére építették. A Reformáció előtt a paulánus (minime) rendi apácáké volt. (Hazudnék, ha azt állítanám, hogy bármit is tudok erről az apácarendről.)

Kényelmesen kihúzzuk a tablókat, aztán nyakunkba vesszük a királyi városkát.

Március 3. vasárnap

Panni nem érzi jól magát, így egyedül indulok el az istentiszteletre. Csinos fiatal lelkész nő szolgál Kutasi András utódaként, a kislány láthatóan otthon érzi magát a templomban. Még van időm gyakorolni a Himnusz, más kérdés, hogy amikor sor kerül az eljátszására, mégis majdnem belesülök: az egyik billentyűről játék közben letörik az elefántcsont-lemez és keresztben áll a billentyűsoron. – Ó, ez már másokkal is megesett – vigasztal később a tiszteletes asszony.

Az istentisztelet is tartogat furcsaságokat, főként az úrvacsora. A kötelező kollektív gyónás nélkül vagyunk felszólítva, hogy álljuk körbe az úrasztalát. A lelkész rögtön elkezd kiosztani a kenyeret, még a szokásos „Vegyétek és egyétek, ez az Úrnak szent teste...” ige sem hangzik el. Kivesz egy darab kenyeret, ezt átadja az első úrvacsorázónak, majd a kenyérkosarat is. Az első hívőnek ugyanezt kell tennie a másodikkal: kenyér majd kosár. Engem ez annyira meglep, hogy amikor rám kerül a sor, magamnak veszek ki egy kenyeret és simán tovább adom a kosarat...

A bornál sem hangzik el ige, ráadásul kendő sincs a lelkésznél, amivel megtörölhetné a kelyhet. Nem is ő kínál, hanem a hívek adják körbe, körülbelül negyvenen hörpintve ugyanabból a kehelyből! Szerencsére én a második vagyok...

Az istentisztelet végén tiszteletbeli konzulunk, Roland Nicolin mond rövid bevezetőt, majd nekem kell beszélnem a tablókról. Végigjárunk minden stációt. Ekkor már itt van Blois polgármestere is, a helyi szocialista párt erőssége, eredeti szakmáját tekintve kórházi ápoló. Szép tőle, hogy eljött. A legvégén iszunk egy elmaradhatatlan verre d'amitié-t.

Ebéd kellemes légkörben Kutasiéknál a Nicolin-házaspárral, majd fölkeredünk Amboise-ba. Még éppen meg tudjuk nézni a kastélyt és Leonardo utolsó lakhelyét, a Clos Lucé nevű palotában, mellette a reneszánsz kerttel.

Március 4. hétfő

Reggeli után Tours. Hideg, esős, szeles idő. Nehezen találjuk meg a Ciné-mathèque irodáját, ahol randevúm volt Nicolin-nel és az igazgatónővel, Agnes Torrens-szel. Tiszteletbeli konzulunké az érdem, hogy megszervezte az Örök tél vetítését az egyik leglátogatottabb tours-i moziban.

Madame Torrens érdeklődő vidéki értelmiségi asszony, közelebb a hatvanhoz, mint az ötvenhez. Hármában ebédelünk, majd megkeressük a mozit, hogy leadhassam a technikusnak a film vetítési kópiáját. Itt találkozom Józsival, aki vonaton érkezett, hogy riportot forgasson az előadásról. Aztán becserkészem a családot. Egy céhes múzeumban próbálunk menedéket találni a hideg elől.

Este az olasz filmhét konkurenciája ellenére száznegyven nézőt számolok meg a Cinéma Studio nézőterén. Torrens asszony bevezetője után Nicolin úr mond köszöntőt majd én beszélek a film előzményeiről, családi vonatkozásairól és ukrainai lágerútjaimról. Az Örök tél a szokásos döbrent csendet váltja ki, s a végén tapsot. Jó félórán keresztül válaszolok a kérdésekre. Jóval tíz óra után indulunk vissza Párizsba.

Március 5. kedd

Este Lisztomanias mesterkurzus Bruno Riguttóval. Nagy showman az öreg, de tény, hogy kiváló tanár és briliáns zongoraművész. Egy angol fiatalembert és egy nagyon tehetséges japán lányt instruál, aztán ő ad hangversenyt.

Március 6. szerda

Délben ismét Karátson Endrével ebédelek a Montmartre-on. Ő kérte a találkozást, mert korrigálta az intézet történetéről írt dolgozatomat. Főleg Gergely János visszaemlékezéseit opponálta annak fényében, hogy a Történeti Hivataltól kikérte a saját dossziéját, és érdekes dolgokat talált a Magyar Intézet egykori vezetőiről. Az étteremben nagy az alapzaj, ráadásul a pincér minket is beszorít néhány bölömbika közé. S mivel Endre még csendes közegben is nehezen érthetően beszél, olyan nagy élményt sajnos ma nem szerez a vele való társalkodás.

Este Dani fiunk születésnapját ünnepeljük meg a Tricotin nevű kínai-vietnámi vendéglőben, stílszerűen egykori iskolájuk, a Collège „Camille Claudel” tőzsomszédságában.

Négy év után, íme, rutinfeladattá vált a tiszteletbeli konzulok hagyományos értekezlete is. Ma ezzel kezdjük a napot a követségen. Nagykövetünk politikai és gazdasági helyzetértékelést tart, ugyanezt teszik a KGA-k is, majd a tudományos attasé szaval az innovációról, s végül én vázolom fel a kulturális együttműködés lehetőségeit. Nagyjából ugyanazokat tudom mondani, mint tavaly, azzal a nem kis elégtétellel, hogy egyik-mások konzulunk ügybuzgalmának hála az elvetett mag termékeny talajra hullott.

Az ebéd alatt az elzászi Richard Jungto és a monacói konzul, Vásárhelyi Miklós mellé kerülök. Mennyire jól kifejeződik lakhelyének karaktere ebben a két emberben! Jungtóban egyesül a német és francia jovialitás, munkában a feladatra összpontosító precizitás, míg Vásárhelyi úrból eddig csak fellengzős felszínesség jutott osztályrészemül. Bár több ügyben is személyesen fordultam hozzá, kizárólag titkárnője útján válaszolgatott, ha válaszolt egyáltalán. Tavaly például javaslatot kért tőlünk október 23-i kulturális programra. Én a Dél-Franciaországban turnézó Zengő Együttest ajánlottam, illetve filmeket az intézet készletéből, franciául is jól tudó történészeket. Levelemet válaszra sem méltatva egy rózsaszín-lila ködös festőtriót hozatott ki Magyarországról... De így jártunk más ajánlatokkal is. Úgy veszem észre, Monacóban a felszíni csillogás és nagyzolás nem elhanyagolható szempont a kulturális szférában sem. De mire jó egy ebéd? Beszélgetésünk végére Vásárhelyivel szembeni averzióim nem kis részét sikerül eloszlatni.

Lehet, hogy lesz valami az Örök tél nancy-i vetítéséből, és talán az elzásziból is. (A film éppen aznap nyerte el a tizedik díját, ezúttal az USA-ban a legjobb filmdráma trófeáját.) Viszont Jungto érdekes dolgokat mond a francia belpolitikáról. Szerinte ma mindenki *gilet jaune* Franciaországban, még a rohamrendőrök is. Legalábbis azok az elzászi rendőrök, akikkel beszélgetett, azt állítják: legszívesebben maguk is sárga mellényt vennének föl. A közszolgáltatások a béka feneke alatt, az állam mégis túlköltekezik, mert túl sok az adminisztrációs szint: község, községek társulása, megye, régió mind viszi a pénzt. Az elzásziak önálló Elzászt szeretnének.

Mire visszaérek az intézetbe, a csehek már berendezték színháznak a nagytermünket. Iva Janzurová és Igor Ozorovic szereplésével egy angol szerző kamaradarabját adják elő Sarah Bernard utolsó éveiről. Janzurová igen nagy sztár Csehországban. Fiatal korában leginkább Brigitte Bardot-ra hasonlított. Ha magyar párhuzammal kellene jellemezni, egy Tolnay Klári-Ruttkai Éva-Tordai Teri ötvözetet tudnék elképzelni. Délután találkozom mindkét szereplővel. Janzurová végtelen szerény, nagymamás kedves hölgy, Jiří tolmácsolásában beszélgetünk. Elmeséli, hogy a darab egy része tulajdonképpen Sarah Bernard

beszélgetése a Nappal, s emellett arra épül, hogy fiatal ápolóját a legkülönbélebb szerepek eljátszására veszi rá.

Az előadás előtt megérkezik a cseh kulturális miniszter, Antonin Stanek, és a cseh bilaterális, valamint az UNESCO-nagykövet. Invitálom őket az irodámba, aztán befut a magyar nagyköveti házaspár is, de ők egy konkrét ügy miatt inkább cseh igazgató társaságát keresik. Eleinte a miniszterrel egy éktelenül alulöltözött francia-cseh tolmács közvetítésével beszélgetünk, de hamar kiderül, hogy jól beszél angolul. Pécsét ismeri, járt az egyetemre előadást tartani. Azt is tudja, hogy 2010-ben Kulturális Főváros volt. Minisztersége előtt Olmütz polgármestereként szolgált.

Az előadás zseniális. A fiú is remekel. A díszlet egyszerű, de illúziót keltő az ablakokra vetített égi jelenségekkel. Százötven ember állva tapsol vagy öt percen keresztül, köztük rengeteg fiatal!

Az előadás után mindjárt le is szedik a díszleteket és indulnak vele Prágába. A hallban hajnali fél 4-ig beszélgetünk Jirivel, aki legújabb kori történész. Sok minden szóba kerül: Palanicek elmozdítása, kicsit a cseh belpolitikai helyzet is, a két ország története. Nagyon jó vele beszélgetni, végtelenül közvetlen, értelmes fickó. Vele itthonról is fogom tartani a kapcsolatot, ha lehet.

Március 9. szombat

Délután meglátogatjuk Danival Sujánszkyt. Fiam interjút készítene vele a Vasárnapi Újságnak. Szegény Jenő siralmas állapotban van. Viseltes melegítőfelsőben, ócska mackónadrágban és zöld gumipapucsban jön le. De az elmaradhatatlan ajándékokat, amelyekről nem lehet lebeszélni, nem mulasztja el átadni... Az interjú az autóban készül el, aztán átmegyünk egy közeli lottózóba, ahol még másfél órát beszélgetünk. Újra elmeséli az egész Marton-ügyet, a de Gaulle elleni merényletet. Lassabban beszél, de ugyanolyan szenvedélyesen, mint régen. Szellemileg teljesen friss. A végén felkísérem a lakásáig, ahol Liliane már türelmetlenül várja. A szomszédasszony és egy ápolónő segít nekik a napi teendőkben, de nincs olyan hét, hogy valamelyikük kórházba ne kényszerülne. Vajon meddig bírják így? (N.B. Liliane 2020-ban egy kórházban elhunyt. Sujánszky Jenő azóta egyedül él.)

Március 10. vasárnap

Az Örök tél internetes szavazáson megkapta a 2018-as év legjobb magyar filmje díját a közönségtől. De a kritikusoktól nem. Ők ebben a kategóriában is Milorad Kristic *Ruben*, a gyűjtő című animációs filmjére sza-

vaztak, ami egymilliárd forintot kapott a filmalaptól és három évig készült. És „természetesen” thriller, ahogy mostanában a krimet mondják. Lassan már Kodály Székely fonóját is csak valami gyilkossági történetbe ágyazva lehet eladni. Képzőművészeti akciófilm... No comment.

Március 13. szerda

Reggel behoztam a március 15-i művészeket a reptérről. A Szabó-család érkezik: Zoli, Juhász Kati és András fiúk. Jó két órát jöttünk visszafelé a reggeli csúcsban. Este énekkar, tizenhét fővel, de az minőség. Utána még egy kis csevej nálunk Rechnerékkel és a svéd-magyar Kassay Gabival. Egy csoda, amit Boda Gabi, ez a végtelenül tehetséges és szerény tanárnő a magyar zenekartatásért és a csóró francia gyerekekért tesz.

Március 14. csütörtök

Ünnepi fogadás a követségen. Meglepően sokakat ismerek a meghívottak közül – ez is mutatja, hogy a négy év nem telt el nyomtalanul. Az elején mindjárt Françoise Pons-szal akadok össze, jó húsz percig meséli kalandjait a Magyarországról szóló filmjének akadályozásáról. Bizonyos Kovács urat emleget, aki valami nemzetközi katolikus mufti itt egy vallási rádiónál, s aki túlságosan erősnek tartja a katolikusok (!) hazai nyomulását a miniszterelnökünk körül.

Itt vannak a tiszteletbeli konzulok, továbbá Isabelle és Vincent – csipős nyelvvel beszélnek a Cziffra Alapítvány új elnökének intézkedéseiről –, a *Valeurs actuelles* című jobboldali portál vezető szerkesztője (vele még kell majd beszélnem), és persze a Fourier-házaspár. Az új szakács szimpatikus mackó, de Székely Jani jobban főzött. A falatkái ízben elég gyengécskék és rágósak, az öltözködése pedig... Hát, talán a Balaton-parton elmenne.

Március 15. péntek

Ma viszont nálunk van ünnepség. A házat 5-kor nyitjuk ki, száznolcvannál több jegyet osztunk szét. Most kivételesen zenével kezdünk: Szabó Zoli tárogatózik, aztán köszöntöm a nagyérdeműt. A nagykövet rövid szónoklata után Dobszay Tamás történész a rendi gyűlés átváltozásáról beszél, alapvetően érdekesen, de néhol túlrészletezően. Végül Juhász Kati és Zoli remek előadása a Kossuth-kultusz továbbéléséről, sok zenével. Három számban én is

szerepet kapok a brácsával – ez már amolyan jutalomjáték. (Nekem.) A közönség rokonszenve kézzel tapintható. Lám, milyen kevés kell hozzá: ne nyeljen karót az, aki velük szemben áll...

A műsor végén a szokásos tumultus ételért, italért, de mintha már nem lenne olyan penetráns, mint tavaly októberben.

Egy szőke középkorú hölgy Afrikában készült fotóit ajánlja fel kiállításra, s megígéri, bármikor megszervez nekem egy afrikai utazást. Csak rá kell böknöm a térképre, hová szeretnék utazni.

A ház elcsendesülése után Zolival és Katival még elmerengünk egy pohár bor mellett.

Március 16. szombat

Saint-Ouen, zsbvásár... Eddig sikerült kibújniom alóla, de most, a hazautazás előtt néhány hónappal már nem szabotálhattam tovább. Gyalog indulunk haza. A sárgamellényesek feldűlják a Champs-Élysées-t, de mi távolabbról csak a füstöt és a kék lámpák villogását látjuk. A tévé mutatja aztán, hogy legalább száz üzletet kifosztottak, harmincat – köztük a Swarovskit –, teljesen szétverték. Még este is lángokban áll a „világ legszebb sugárútja”. Macron békésen síel valahol. Amikor már rajta köszörüli a nyelvét a fél ország, visszarepül Párizsba. Valószínűleg szóltak neki a kommunikációs tanácsadói, hogy inkább itt lenne a helye.

Március 17. vasárnap

Ünnepi mise a Misszióban. Egy szombathelyi ferences végzi a szertartást. Testsúlya tekintélyt ad szavainak, díjbirkózónak is elmehetne, helyett lágyan és tehetségesen citerázik a március 15-i ünnepségen. Szerencsére képviseli valaki a professzionalizmust is: Hadady László és Gődény Márta ad szép kamarakoncertet.

A Misszióban ebédelünk, majd Nagybányai Attilával, Danielle de Gérandóval és Szabó Zsuzsával autózunk vissza az intézethez. Virágvásárlás, és irány a Montparnasse-temető. Mint ilyenkor szokás, megkoszorúznánk Teleki Blanka sírját. A bejáratnál csatlakozik hozzánk Anasztázia, a Teleki-de Gérandó unoka is. Meglepetésünkre a temető kapujában útunkat állja az őr: szélvihar veszélye miatt az összes temetőt és parkot lezárták. (Ehhez képest a Luxemburg-kert estig nyitva van.) De ezzel még nincs vége a napnak: délelőtt elcseréltem a ballonomat egy hasonló női kabáttal, mehetek hát vissza a Misz-

szióba. De ehhez ismét át kell verekednem magam a forrongó algériaiakkal teli République-téren. Szerencsére még ott találom a vidám magyarjainkat. Miután eszük ágában sem volt még távozni, fel sem tűnt nekik a ruhacsere.

Hazaérve csak nagy kerülővel tudom megközelíteni a garázst: a Saint-Sulpice környékét lezárták. Az ok: templom egyik barokk oldalajtóját ismeretlenek felgyújtották. Most találgatják a rendőrök, hogy csövesek, vagy terroristák vették-e a galád cselekedetre.

Március 18. hétfő

Hajnalban a reptérre viszem a Szabó-családot. Délután pótoljuk a tegnapi koszorúzást Teleki Blanka sírjánál. Ezúttal már csak négyen vagyunk: Pannin és rajtam kívül Danielle és Nagybányai. Jövőre lehet, hogy már az a közmunkás fog koszorúzni, aki az imént olyan értelmesen útba igazított... Kis ceremóniánk végén egy közeli kávézóban folytatjuk az emlékezést. Este még egy könnyű levezető séta. Úgy látszik nem volt elég fárasztó ez a két nap.

Március 20. szerda

Este borkóstoló a Nemzetgyűlésben a magyar-francia baráti képviselők méltó torkaival. Novák Katalin helyett a képviselőcsoport alelnöke, egy franciául nagyon jó beszélő miskolci fideszes képviselő mond beszédet, majd Gurmai Zita DK-s honanya. Francia részről mintegy huszan lehetnek itt. Tapasztalt diplomaták szerint ez sikernek tekinthető. A terítéken kúnsági, badacsonyi, szekszárdi, egri és tokaji borok. Csendben mindenki a brüsszeli híreket figyeli az EPP-Fidesz kötélhúzásról.

Március 21. csütörtök

Dél előtt a harmadik emeleten ikszedik előkészítő ülését tartja baráti társaságunk rali-előkészítő bizottsága. A rali egy szellemi vetélkedő lesz, amelynek során a benevezett csapatok a kerület magyar emlékeit keresik majd fel. Két nappal a nagy esemény előtt pattanásig feszülnek az idegek. Előbb Danielle de Gerando aztán Michel Beck csattan össze André Boisard pénztárnokkal, aki újabb és újabb részletkérdések felé kanyarítja el a beszélgetést. A többiek ezt bakafántoskodásként értelmezik. Szerencsére Antoinette felméri a helyzetet és megkímél a vita további hallgatásától: kedvesen fölajánlja a távozás lehetőségét.

Négy órakor Novák Katalin államtitkárral találkozom a Luxemburg-kertben, miután a szenátusi és a nemzetgyűlési látogatás között van egy üres félórája. Szinte az egész követség ott van a kíséretében, de az intézetbe időhiányra hivatkozva nem jönnek be. Én a Cité universitaire-ről és a vidéki programok esetleges támogatásáról szeretnék beszélni vele. Föl is ajánlja, hogy szánjunk erre tíz percet. Az egyetemi lakások ügye annál is inkább érdekli, mert valamikor ő is ott lakott a Párizs déli kerületében kialakított egyetemvárosban. Fontos lenne, hogy magyar diákok ismét kedvezményesen juthassanak szálláshoz. Ehhez azonban a magyar oktatási tárcának is a zsebébe kellene nyúlnia. Az írásos előterjesztést a kezébe adom.

Vacsora után séta a hetedik kerületben. Telihold utáni első nap, enyhe este.

Március 22. péntek

Este Ingmar Lazar ad zongorahangversenyt Etelka szervezésében. Ügyes fiú, már járt itt két évvel ezelőtt. Látom életrajzában, hogy képezte magát Salzburgban és Hannoverben is, ahol nekem ismerőseim vannak. S valóban, nagy szeretettel emlegeti Rohmann Imrét, a Mozarteum tanárát, sőt feleségére, Kurucz Tündére is emlékszik. A Villa Seligmannban, Izsák Andor hannoveri zsidó művészeti központjában pedig rádiófelvétele volt. Kicsi a világ! S ezt nem én mondom, hanem ő. Egyébként kiváló zongorista, mégis feljövök a félidőben. Holnap nehéz napunk lesz.

Március 23. szombat

Asok-sok hete készített-csiszogatott „rallye” napja. Kicsit tartunk a sárgák randalírozásától, akik mára Szent Mihály útját célozták meg, de megnyugodva látjuk, hogy dél felé nagyobb atrocitások nélkül eltakarodnak.

A vetélkedőn minden a menetrend szerint történik: a csapatok érkeznek, regisztrálnak, meghallgatják a hosszú tájékoztatót, értetlenkednek, szétszélednek, eltévednek, majd fáradtan visszatérnek. Összességében nagyon jól érzik magukat. Olyannyira, hogy fényképezni például teljesen elfelejtkeznek. Pedig ez lenne az egyik feladat: folyamatosan dokumentálni, merre járnak, s mindezt lehetőleg fogyasztható fénykép formájában. Végül Panni küldi be a legtöbbet, így minden bunda nélkül el is viszi a portré kategória díját. A végeredmény este 6-ra születik meg. Utána a versenyzők még levezetnek a nagyteremben, végül közös fotó készül a tetőterazon.

Április 1. hétfő

Az utóbbi hónapok egyik legzűrösebb nyolc napján vagyunk túl. Kedden, 26-án dél tájban Csordás Klára látogatott meg. Már a múlt héten jelezte, hogy szeretne ebédelni velem. A Madame-ba ültünk be. Szóba kerültek a március 15-i kitüntetések. Úgy éreztem, Klára nem felhőtlenül boldog Balázs János Kossuth-, és Mága Zoltán Liszt-díjától. Jánost ehhez még fiatalnak, Mágát érdemtelennek tartja. Klára szerint valaki Pesten epésen megjegyezte: „Ha Liszt élne, biztosan Mága-díjat kapna...”

Estére megjött a Zala Zenekar, Laposa Julcsi együttese. A társulat alapítója, Horváth Károly néprajzkutató nyomban be is ült az énekkarunkba Deák-Bárdos György csodálatos *Eli-Eli* című kórusművét énekelni. Ekkor ment mozinkban a *Hideg napok* is. Meglepően sokan voltak, pótszéket kellett betenni. Nem tudom, a háború utáni bácskai vérengzésekről mi hangzott el, illetve elhangzott-e egyáltalán valami.

Csütörtökön, 28-án délelőtt indultunk el a Beauvoisière tanyára, Avrainville-be. Előtte elhoztam a bőgőt a konzervatóriumból, amit Este Pineda járt ki nekünk. Madame Gymont most meglepően konstruktív és megértő volt. Összesen két órát kellett muzsikálni és táncolni, mert fölért egy hét tagú mantes-la-jolie-i „magyar” tánccsoportot is, amelynek tagjai évtizedek óta ugyanazt a koreográfiát táncolják, amelyet egy Nagy László nevű 56-os menekült megtanított nekik. Kalocsai ruhában pörögtek-forogtak ezek a kedves öregasszonyok, s villantottak bugyit a közönség nagy elképedésére.

Délután fél 5-kor tudtunk verőfényben elindulni Lisieux felé, ahová nem kevés kevergés után 8 óra körül értünk. Chantal néninél tizenkét fős vacsora várta küldöttségünket, kellemes, jó beszélgetés folyt sokmindenről, végül a fiúk Madame Desjardin-nél, a lányok itt, a vacsora helyszínén aludtak. Mi Pannival a Kyriadban szálltunk meg a város szélén.

Másnap reggel fél 10-kor a Jó Pásztor elemi iskolában kezdtük a Magyar Napot. Tündéri kis kölykök számára tartottunk népzenei ismertetőt, hangszerbemutatót. Kedvesek, érdeklődőek voltak, zászlócskákat, magyar címet lobogtattak. Ugyanez ismétlődött meg más osztályokkal is. Közben befutott Józsi és Orsi is a gulyással. Gyorsan fölállították a magyar standot a Mosaïc rendezvénycsarnokban. Délután kétszáz felső tagozatost táncoltattunk meg ugyanitt.

Estére maradt képekkel, térképekkel illusztrált előadásom a magyar történelem sorsfordulóiról, Horváth Károly zenei közreműködésével. Erről külön is kell ejtenem néhány szót. Amikor Károly megtudta előadásom témáját, nyomban fölajánlotta, hogy zenével illusztrálja a magyar történelem nagy korszakait. A legősibb magyar dallamoktól a gregoriánon, reneszánsz, török- és kuruc kori muzsikán át a romantikáig, a polgáriarsult műzenéig ívelt a repertoár. Mindezt

úgy, hogy előtte semmit nem próbáltunk össze! A közönség mindenesetre nagyon élvezte. Aztán felkínáltuk a gulyáslevest és a borválogatást, végül levetítettük Szász Attila-Köbli Norbi filmjét, a Félvilágot.

Tizenegykor indulás vissza Párizsba. Hullaként az ágyba kettőkor.

Április 7. vasárnap

Megint alaposan lemaradtam a naplóval. Igyekszem utolérni magam. Iszonyú nehéz hét volt. Kedden délután EUNIC ülés a lengyel intézetben a szokásos kevés hatásfokkal. Előtte beállított Komorowski, a guedeloupi lengyel, akit tulajdonképpen másnapra vártam, csak elírtam a dátumot. Ő is azon fiatalok közé tartozik, akiket a Magyarországot bíráló diákrendezvény után sikerült magunkhoz édesgetni. Olyannyira, hogy most szakmai gyakorlatra szeretne jönni hozzánk a Katolikus Egyetemről. De nem tud, mert a magyar szabályok szerint idegen állampolgár nem gyakorlatozhat az intézetben.... Szerencsére az EUNIC-nál többen is ráharapnak, így talán szerencséje lesz. Csak mi vesztettünk el egy magyar szimpatizánst a saját bürokráciánk miatt.

Szerdán délután Madame Schlemmel keresett föl, a Théâtre de Poche kommunikációs vezetője. Hosszan beszélgettünk, és ismét megígértem neki, hogy egyszer bemutatjuk a Mitteleuropa című előadásukat.

Március 4-én este Bartal Zsuzsa zongorázott nálunk. Csodálatosan. Kár, hogy csak nyolcvan volt kíváncsiak rá. Műsorán Liszt és Beethoven szerepelt. Utána még éjfélig beszélgettünk az irodában vele és férjével, valamint két francia zeneesztétával. Utóbbiak rendkívül érdeklődők voltak Magyarország iránt. Igyekeztem összeszedni magam. Elég jól sikerülhetett, mert másnap egyiküktől köszönő levelet kaptam.

Szombaton, 6-án reggel St.Florent-le-Viel-be indultunk. Végig szakadt az eső. Ebéd André Ratouilleau polgármesterrel és néhány helybeli notabilitással, köztük Jean-Pierre Gueriffel, a tihanyi testvérvárosi egyesület pénztárnokával a Loire-partján. Guerif mellett egy csontos, nagydarab nő, akinek nagypapája magyar volt. Ígérte, hogy elküldi a családja történetét. Délután előadást tartottam a magyar történelem nagy fordulóirol az apátságban, s levetítettem Saly Noémi budapesti videóját. Rövid látogatás egy közösségi házban, majd *La Roche-sur-Yon*-ba utaztunk, ahol átadtam Szabó Marianne-nak néhány tucat turisztikai brosrát. A hölgy a Disney Land-nek volt valamikor kommunikációs vezetője, most pedig a helyi Bölcsék Tanácsának tagja a polgármester mellett. (Ez egy szokásos francia civil tanácsadó testület.) Még pár hete jelezte, hogy ha Közép-Franciaországban járnánk, szívesen fogadna prospektusokat, kulturális és turisztikai ismertetőket Magyarországról. Igyekeztem összekaparni neki a kollekciót.

Vasárnap kimentünk a tengerhez, s végre sikerült eljutnunk Noirmoutier-ba, a Fekete Kolostorba. A helyi múzeum vezetőjével, Gilles Renaud-val és feleségével bejártuk a várat Kuncz Aladár nyomában. Ebéd a parton, majd este tízre vissza Párizsba.

Április 9. hétfő

Délután bemutatkozó látogatásra érkezik a kerületi konzervatórium új főtitkára, egy töltött, temperamentumos középkorú hölgy, Ester Pine-da művésztanár kíséretében. A két programfelelőssel fogadjuk őket, minden szépet és jót megígérünk egymásnak.

Este megérkeznek a Turizmus Ügynökség alvállalkozói. Józsi ment meg az éjszakai teherautó fogadásától.

Április 10. kedd

Dél előtt Lecoq kerületi polgármester látogat meg. Szép dolog tőle, hiszen egy rövid levelemre reagált ilyen gyorsan, s ráadásul személyesen.

A Központ a Magyar Intézet teljes felújítását tervezi. Levelemben a polgármester segítségét kértem a külügyi távirat kérdéseinek megválaszolásához. Találkozónkra átjött a követség gazdaságisa is. A polgármestertől megtudjuk, hogy az összes lényeges kérdésben nem a kerület, hanem a párizsi városháza dönt, de azért amiben tud, igyekszik majd segíteni. A tárgyalás után megmuttom neki a tetőteraszt és néhány könyvvel, brosúrával ajándékozom meg. A kalapos nőt nem mulasztja el ismételten megdícsérni.

Délután Morgan Landon keres föl, egy filmes szerkesztőnő, aki Magyarországról szeretne forgatni a *Trésors d'Europe* sorozatban. Kalocsát, Egert, Pannonhalmát, a pesti zsidó fesztivált és Tokajt célozta meg, de orientáltam a Balaton felé is.

Este lezajlik a turisztikai show. A stáb minden felforgat, fény és hangtechnikát szerel föl a nagyteremben. Elég sokan, körülbelül százan jöttek el az ügynökségektől. Rövid előadások hangzanak el Magyarországról, köztük Ljubinkovic Iváné is. Azt nem állíthatom, hogy záporoznának a kérdések, de a hangulat egyre oldottabb. Összebarátkozom Forrai Miklós séffel, akit az első percekben rakodómunkásnak néztem, pedig az egyik legmenőbb catering cég tulajdonos-igazgatója. Fölmegyünk a tetőre, sokat beszélgetünk, végül rám hagy hét üveg márkás bort. Mintegy tíz liter gulyást viszont egyszerűen kiönt, amit meg sem akadályozhatok, mert csak kollégáim látják. Számomra ez szent-

ségtörés. Arra hivatkozik, hogy holnap ez már ehetetlen lenne. A káposztás tésztáját és néhány más fogást szerencsére sikerül megmenteni.

Április 11. csütörtök

Estefelé Sipos Gyula író látogat meg. Már régóta kerülgetjük egymást. Ha nem programra jött, eddig mindig csak a könyvtárban időzött és esetleg Baranyai Juditnál, de most jó másfél órát konyakozgatunk. Apja ludovikás tiszt volt, ennek megfelelően Gyula is kellemesen jobboldali gondolkodású ember. Szarkasztikusan beszél Bernard Henry Levyről, aki nemrég járt Orbán Viktor-nál, aztán fanyalgásaival telekürtölte a sajtót.

Este a Bauhaus 100. évfordulója kapcsán kiállításunk nyílik. Afféle *homage*, mint amilyen a Vasarely volt, ami azt jelenti, hogy fiatal és kevésbé fiatal titánok „újragondolják” a Bauhaust műveiken. Egy páros performanszt ad elő. Mit mondjak, nem a műfajom. Danielle de Gerando asszony bemutat egy építésszt, aki felajánlja segítségét a felújítási kérdések megválaszolásához. Hosszasan beszélgetek Tuli asszonnyal, aki lányával volt itt. Utóbbi festőművész, s mindketten Argentínában éltek sokáig. Az asszony a Mardi hongrois oszlopos tagja, egyszer énekelt is a hegedűkísérettemmel Gyenis Kati kerti partiján. Állítólag operaénekes volt.

És megjelent Lajos is, a nyomdász Eaubonne-ból, aki művésztelepet tart fenn Tokajban.

Április 12. péntek

Délelőtt átjön a szomszédos rue Casette-ből Mester Parajd Gábor építész, a református főgondnok öccse. Pár napja kértem tőle szakmai segítséget a PMI felújításának tervezéséhez, s már be is kopogtat. A megbeszélésre átlibbentek a követség gazdaságis hölgyei is. Lényegében minden kérdésünkre választ kapunk. Mester Parajd irodája komoly francia és nemzetközi referenciákkal rendelkezik: vaskos katalógusban lapozhatunk, amikor az általuk felújított paloták és kastélyok listája iránt érdeklődünk. Irodája elvállalná, hogy francia részről menedzseli a felújítást, ami már csak azért is előnyös ajánlat, mert Gábor mindkét nyelvben járatos, azonkívül mindkét ország építési szabványait ismeri.

Este az AAIH Prix Hungarica díjának átadása. Előtte az egyesület vezetőségi ülését tartjuk meg, ahol hivatalosan is bejelentem távozásomat. A díjátadó-ra eljött a fő szponzor, a *Mazard Hongrie* vezérigazgatója is. Meglep, milyen

izmos nyelvtudással kezd a magyarokkal beszélgetni. A bókomp hatására elárulja, hogy kilenc éve él Magyarországon, s legalább még tizet szeretne nálunk tölteni. Jól érzi magát Budán. Amúgy igazi világfinak látom. Elegáns tengerkéek öltönyéhez rikító citromsárga zoknit húzott. Bronzbarna színe elárulja, hogy szabadidejét valószínűleg nem egy panelszobába zárva tölti.

Az első díjat két hölgy között osztotta meg a zsűri: a brazil pályázó Forgács Péter életművéből írta meg doktoriját. A másik díjazott a két háború közötti magyarországi franciatanításról értekezett, míg a különdíjas francia fiatalember a budapesti biciklis futárok mindennapjairól írt szociológiai tanulmányt. Sikerrült kiválasztania a legfontosabb társadalmi csoportot.

Április 13. szombat

Két és fél kilométeres séta után toppanunk be az aulába. Anica már elpakolta a maradék sütitket, de elárulhatom, hogy nem megyünk fel üres kézzel a lakásba. Amíg a liftre várunk, egy színesbőrű, szakállas fiatalember köszönt rám magyarul, s kérdezi nyájasan: Sipőcz Anna neve mond-e nekem valamit. Sipőcz Anna Hövejről. Hát, nekem aztán semmit. Szerencsére Panni ott áll a közelben, s egy klasszikus idézettel azonnal korrigál: „Hogy ismerem-e? Mi az hogy! Nagyon is! Sipőcz Pannika az én kolléganőm volt a főiskola után...”

Ez a fiatalember pedig „Pannika” afrikai férjétől származó fia, Noé.

Nyomban fölhívjuk egy kávéra, s egy hosszú életregény bontakozik ki kongói forradalmakkal, menekülésekkel és csodás jórafordulásokkal. A fiatalember ma a Banque de France-ban dolgozik, mellette amatőr színész egy társulatnál. Gyakori vendég a Mardi hongrois és a Dumakavics klubestjein. Az a csoda, hogy eddig nem találkoztunk.

Április 15. hétfő

Haza kell utaznunk a további életünket elrendezni, s eltölteni félévre járó szabadságomat. Ebéd után Balázs visz ki minket a reptérre. A pesti lezállás után bekapcsolom a telefont, s az első hívó mindjárt azt kérdezi:

- Ott vagytok a Notre-Dame-nál?
- Nem – mondom -, most szálltunk le Feriegyen. Miért, mi van a Notre-Dame-nál?
- Hát nem tudod? Hatalmas lángokkal ég a teteje!

Május 7. kedd

Hosszú volt ez a három hét, de sok volt a tennivaló is. Most vissza Párizsba, az utolsó nekibuzdulásra. Sima a repülőút, csak a vége libegős egy kicsit. Attila vár a reptéren, onnan már én vezetek. Mintha sosem mentem volna el innen, olyan kézenfekvő minden. Még aznap hosszú kupaktanács a két Judittal. Éppen ma jött meg a távirat, hogy július 15-ig maradunk. Holnap szünnap: második világháborús vereségünket ünnepeljük.

Május 9. csütörtök

Stein Anna kiállítása a 13. kerület dél-keleti részén, az EP7 művelődési házban. Csupán egy karnyújtásnyira vagyunk a négy nyitott könyvet formázó Mitterrand Könyvtártól. Gyalog sétáltunk ki, háztól házig gyenge öt kilométer. Szűk körben vagyunk: Boizard-ék, Karinthyék és még néhány közeli francia. Nagy meglepetésemre befut mongolszemű barátunk is, aki az intézetben értesült a programról. Fantasztikus ez a pasas. Kukutyinból jár be a belvárosi kulturális rendezvényekre. Többször találkoztam vele már az 5. és 6. kerületi polgármesteri hivatalban is. A felmenői között észak-magyarországi német nevű polgárokat tart számon. Ő maga több könyvet írt, amit szeretne Magyarországon lefordíttatni szegény, de irodalmi berkekben módfelett járatos könyvtárosunkról eddig lepattant.

Írtam egy kis Stein-köszöntőt, ezt most felolvasom. Anna örül, ragyog. Az ükapjáról, Engel Adolfról szóló könyv egészen kiváló kordokumentum.

Gyalog jövünk haza a Szajna-parton. Fél 10-kor is világos van még. A Cluny-nél beülünk Ady egykori kávéházába, amit nemrég brutálisan pizzériává alakított át új tulajdonosa. Kár volt. Terméke felejtős, sőt, botrányos. Ady forog a sírjában.

Május 11. szombat

Erős kultúrnap. Délben kimegyünk Eaubonne-ba, ahol az Európa-ünnep keretében ismét magyar sátrat rendeztek be a gimnázium diákjai, tanárnőjük, Veronique Gozlan vezetésével. Sajnos, az idei rendezvényt kicsit ellezserkedtük, pedig tavalý Réka még lelkiismeretesen összekészített nekik egy csomagot.

A diákok azért igyekeztek kitenni magukért. Találkozunk a polgármesterrel és az alpolgármesterrel, aztán megebédelünk és elindulunk Maurepas-ba, Boda Gabiék koncertjére. Ez egy vadonatúj település Párizs vonzáskörzetében.

Csupa lakótelepből áll, egy ilyen „HLM-hez”, panel szörnyűséghez ragasztották a skandináv stílusú katolikus templomot is. Itt ad hangversenyt Boda Gabi *Pléiade* kórusa és egy hamburgi templomi énekkar. Gabi idősebb fia, Marouan zongorázik, s a menyé az egyik énekes szólista: Vámosi Kati. Nagy és megérdemelt sikert aratnak. Koncert után Alain első házasságából származó két lányával Suresne-be megyünk, mert Rechnerék vacsorát rendeznek. Gabi energiája bámulatra méltó. Egy ilyen fárasztó hangverseny után úgy tüsténkedik a népes vendégsereg körül, mintha most kezdődne a nap. Az énekes családtagok még dalra is fakadnak a társaság kedvéért. Fél 3-ra érünk haza.

Május 13. hétfő

Ma jött volna Jakub Urik, a szlovák direktor, de lemondta valami egészségi problémája miatt. Kedves fickó, de most nem bánom, mert elég sok megválaszolatlan levelem összegyűlt. Estére megérkezik Vashegyi György is, akivel nyomban átmegyünk a Café Madame-ba vacsorázni. Jó másfél órát beszélgetünk sokféléről.

Május 14. kedd

Antoinette Daridan kérésére részt veszek a Prix Hungarica zsűrijének értekezletén, amelynek keretében megvitatják a pályázati kiírás módosítását: a francia nyelv mellé fölvennék az angolt is, mint a versenyző szakdolgozatok munkanyelvét. Clara Royer, egy Roman Krakowski nevű genfi történész és még valaki vesz részt a beszélgetésben, aki mellettem ül, de lám, már egy nappal később sem emlékszem rá, ki volt. Clara mindjárt az elején kifejti, hogy ők szociológiai kutatásokkal foglalkoznak, a közvéleményt szondázzák különböző országokban, s kiderült, hogy a lengyelek és a magyarok a legantiszemitábbak Európában.

Kérdezem tőle, mire alapozza ezt. Magától értetődően jelenti ki: a „közvélekedésre”. Visszakérdezem, hogy a temetőrombolások és zsidógyilkosságok (à la française) egyenlő súllyal esnek-e latba a „közvélekedéssel”, mire a gyakran hallott választ adja: nem kellenek ahhoz zsidók, hogy antiszemitizmus legyen. Az összeesküvés-elmélet, a pénzügyi túlhatalom emlegetése már antiszemitizmus.

Erre még rátesz egy lapáttal Krakowski, aki azzal indokolja az angol nyelv bekapcsolására vonatkozó javaslatát, hogy „bátorítani kell a magyar kutatókat, mert ott most veszélyben van a tudományos kutatás szabadsága”. Tőle is megkérdezem, amit Clarától. Krakowski ugyanolyan tömören és nyeglén válaszol: „ez evidens”.

Ez az a pillanat, amikor kénytelen vagyok leszögezni: nem tartanám szerencsésnek, ha a Magyar Intézet támogatására létrejött társaság politikai üzeneteket küldözgetésére használná fel a Prix Hungarica pályázatot. Szerencsére kezdődik egy másik program a házban, így van rá indokom, hogy gyorsan elköszönjek a magyar demokráciáért aggódó zsűritagoktól.

Ez az esemény a *Festival des Arc* sajtótájékoztatója, igen nívós koncerttel megkoronázva. Befut Vashegyi is, összeismertetem őket a szervezőkkel.

Május 15. szerda

Enekkari próba a moziban. Ernyedten kornyikálunk, nem tudom, hogyan lesz ebből hangverseny június 12-én. A nagyteremben Henri Ortholan ezredesnek a K.u.K hadseregről írt könyvét mutatja be Tóth Ferenc hadtörténész. Sajnos, nem tudok kettészakadni, pedig érdekelnének az ezredes háttértörténetei. A közönség mindenesetre igen lelkesen távozik a beszélgetésről. Szerencsére a szerzővel tudok pár szót váltani, s megveszem a könyvet is, amit „szívélyes tisztelettel” dedikál. Már bele is olvastam. Apró tévedéseket leszámítva – Budapest említése a XVIII. század végén! –, egészen kiváló.

Megjöttek Kálmándy Feriék. A hátsó traktusban laknak, még megittunk egy pohár bort lefekvés előtt.

Május 17. péntek

Két napig Nancyban voltunk a két fotóssal és Pannival. Mi tagadás, nem unatkoztunk. Marsalkó Péter szóval tartotta a társaságot. Világképe finoman fogalmazva is egocentrikus, de beszédömlenyéből részletes képet nyerhetünk családi viszonyairól is.

A filmművészeti és audiovizuális intézet halljában tettük föl a pécsi Focus Csoport képeit. A művelethez némi kreativitásra is szükség volt, de Feri mindent ügyesen megoldott. A legválságosabb pillanatokban például egy ritka kincsként beszerzett gémkapocs segített.

Kora délután városnézéssel egybekötött ebéd, majd megnyitó a polgármester, Laurent Hénart közreműködésével. Persze itt volt a kiállítás spiritus rector Jean-Pierre Prudhon tiszteletbeli konzulunk is, aki megsúgta, hogy a hol jobboldali, hol baloldali radikális Bürgermeister nemrég még teli tüdővel szidta Orbánt. Ehhez képest nagyon szép, hogy eljött, sőt, június elején debreceni küldöttség is érkezik testvérvárosi puhatolózás céljából. A polgármesterrel én is váltottam néhány szót, s meg kell mondanom, nem tett rám rossz benyomást.

A megnyitó után koccintgatások többek között a helyi magyarok doyenjével, a 92 éves Kosztolányi Károllyal, aki tizenöt évet nyugodtan letagadhatna életkorából.

Este az Örök telet vetítettük le kb. negyven ember előtt, a már ismert reakciókkal. Előtte és utána is mondtam pár szót, s a végén a kérdésekre is igyekeztem legjobb tudásom szerint válaszolni.

Ma délután értünk vissza. Este Vashegyi György sajtótájékoztatója. Itt vannak Rechnerék is. Gabi tudott beszélgetni Gyurival, s összehoztam őt a fotósokkal is. Gabi érdekes dolgot mesél. Az *Énnekel a radikalizmus ellen* című program keretében bevándorlók gyerekeiből formált kórust. Éppen koncertre készülnek Versailles mellett. Egy közeli zeneiskola hangszereket is kölcsönözne nekik, de a helyi szlafisták megtiltották a gyerekeknek az éneklést, mondván, hogy hithű muzulmán csak a Koránt énekelheti, a többi bűnös dolog. Az önkormányzat pillanatok alatt lefosta a lábát a rémülettől, és meghátrált a zeneiskola is. Gabi kitart, de fél, hogy valami atrocitás éri őt vagy az iskolát. Hát itt tart a laikus francia köztársaság.

Aztán éjjel 1-ig beszélgettünk a teraszon, majd a hallban a fotósokkal, Gyurival és munkatársával, Jobbágy Orsolyával.

Május 19. vasárnap

Tegnap délután elment Vashegyi György. Délben még beköszönt, beszélgettünk vagy háromnegyed órát. Örülök, hogy jól érzi magát nálunk.

Estefelé sétáltunk, de a Conti és Cluny Múzeum eltérített, lévén múzeumok éjszakája, s minden ingyenes. A Cluny vadonatúj épületében ömlött a víz, amikor kint kitört egy zivatar. Pedig maga a miniszter asszony avatta fel az új épületszárnyat 2018-ban!

Nálunk is volt tárlatvezetés, éjfélig nyitva tartottunk, elég szépen csordogáló emberekkel. A legutolsó talán egy punk pár volt. Brávó!

Ma Szent Heverde napja. Este vacsora Farkas Andrénál. Itt van az egész család, Karen, a festőművész a férjével (értelmes, vidám pasas), Olivia a pszichológus a nagylányával, és Tüskés Anna a fiatal férjével, aki huszárméntében érkezett, míg Anna reneszánsz ruhát öltött. Kellemes, jó beszélgetés, a végén politikával, de őszinte érdeklődéssel és nem prekonceptiókkal.

Este még hazaviszük Tüskéséket a lengyel intézetbe, akik a Tisza-tavon saját maguk építettek meg egy nyolc méteres kenut külföldi receptkönyv alapján. Ez igen! Elvarázsolt két fiatal, az biztos.

Május 20. hétfő

Maár Judit hív, hogy három gyanús marokkói fiatalember jelentkezett be a jövő heti konferenciára. A követség biztonságpolitikusával, Galicza Gyurival konzultálva a harmadikat már elutasítatom, a másik kettő egyelőre jöhet, de a francia illetékeseknek jelezzük gyanúnkat. Aztán lehet, hogy jól ki-röhögnek.

Este búcsúvacsora a fotósokkal a kockás terítésben, pedig már többször megfogadtam, hogy többé nem megyek oda. A ma esti felhozatal nem volt olyan rossz, bár különösen jó sem. Még hosszan beszélgetünk fönt a teraszon. Végre javul az idő, bár még mindig felhős.

Május 21. kedd

Dél előtt huszárkonferencia az intézetben. Megnyitót kell mondanom, szerencsére a téma még érdekelt is. Az előadók hívnának ebédelni, de inkább dolgozom.

Május 22. szerda

SZkárosi Endre köszön be a feleségével. Korábban nem ismertük egymást személyesen, bár annak idején Parti Nagy Lajos a Jelenkornál pingpongozás közben lelkesen beszélt a JAK-ról, vagyis a fiatal írók és költők József Attila Köréről, aminek Szkárosi oszlopos tagja volt. Ma is fiatalos frizurát hord, bár a színén koptatott az idő, s a mennyiségén is, de a maradékot a háta közepéig érő copfban viseli. Megajándékoz egy dedikált verseskötetével is, aztán a teraszon zárjuk a beszélgetést. A HELYZET egy példányától ő sem szabadulhat.

Május 23. csütörtök

Ma a nemzeti bankosok jönnek elbúcsúzni: Stanitz Dóra, „Szilvi” és Bartók Laci. Különös történet. Három éve nyitották meg irodájukat, akkor még csak Dóra és Laci volt kint. Később fölvettek még egy fiatalasszonyt, sőt, negyediknek egy fiú is bepályázott hozzájuk. Még idén márciusban is dicsérték, biztatták őket, amikor otthon voltak, hosszú távú stratégiát kértek tőlük. És most jöhetnek haza. Egyedül Szilvi megy vissza a bankba, Dóri férjhez megy egy franciához, Laci pedig hazatér Orosházára.

Alig mennek el, Maár Judit és Tóth Réka lektor kopog be a két hét múlva esedékes konferencia ügyében. A konkrét probléma továbbra is a két marokkói fiatalember jelentkezése. Judit fél, hogy esetleg terroristák. Galiczán keresztül tájékoztattam az illetékeseket, próbálom nyugtatni a professzor asszonyt. Különös, hogy a fickók azóta nem jelentkeztek.

A Sorbonne Paris 3-ról is fura történeteket mesélnek. Az elnöki posztért vívott harc résztvevői sebeket adnak és sebeket kapnak.

Este INALCO-buli, ezúttal kicsit szerényebb körülmények között és kevesebb résztvevővel. Nincsenek bugyuta kabarétréfák, viszont a versmondásban valódi meglepetést szerez bolondos törzsvendégünk, a klausztrofóbiás asszony. (Többször írtam már róla.) Ez a nő mélyen átérezve és értve szavalja el József Attila Altatóját. Nálánál sokkal előrehaladottabb francia nyelvtanulók sem képesek ilyen értelmesen szavalni magyar verseket. A végén Philippel játszogatunk a magunk kedvére széki dalokat. A közönség nemigen fogékony rá.

Május 24. péntek

Délután séta a Grand Palais-ba a román kolléganő meghívására. Tulajdonképpen én is kaptam VIP-belépőt a *Révélation*s című kézműves kiállításra, de kellett ez a román inspiráció, hogy meg is nézzük. A kiállító „románok” között között magyar is van, természetesen: Oláh Gyárfás. Meghallgatom a nagykövet tirádáit, aztán elbúcsúzunk és beülünk a Nemzetgyűlés mögött egy vacsorára.

Nálunk Palajtay János koncertje zajlik, Sziklai Erika lektorunk szervezésében. Kiváló zongorista, hatalmas programmal, de nem lett volna erőm végighallgatni az egészet. Így a szünet után ülök be, és így már élvezhető. Utána még hosszú koktél a harmadik emeleten, beszűrődött félcsöves elemekkel, mint az a ceyloni hölgy, aki elég gyakran itt van. Mentségére szólva kultúrscövesnek nevezném inkább, mint egyszerű ivrogne-nak.

Palojtay tényleg nagy tehetség. Egy picit mintha el lenne szállva magától. A zongoránkról messze nincs olyan jó véleményem, mint nekünk. Szerinte nincs kiegyensúlyozva, vannak billentyűtartományok, amelyek másként szólnak, mint a többi. Becsületére legyen mondvá, hozzáteszi, hogy ahány zongorista, annyi vélemény.

Május 25. szombat

Ma tizennégy kilométert gyalogoltunk. Először Noét néztük meg egy Csehov-darabban montmartre-i színházában, a Théâtre du Nord-Ouest-ben. Félig amatőrök játszanak itt, de akad közöttük remek teljesítmény is. Beszélünk a rendezőnővel is. Aztán Térey Jánost hallgatjuk meg egy irodalmi hotelben az Abesse környékén. (Mert itt ilyen is van.) Alagsori helyiségben szorongunk vagy tucatnyian. A szemem néha lecsukódik, de ez legkevesbé sem Guillaume Metayer vagy Térey hibája. Egyszerűen elfáradtam. Aztán még hazasétálunk – hát jólesik végre belépni a lakásba.

Május 26. vasárnap

Európai parlamenti választások. A konzulátusra oda-vissza gyalog megyünk. Délután a reptérre viszem ki a Térey-családot – párizsi tartózkodásuk végére egészen összebarátkoztunk –, aztán a választási eredményeket nézzük.

Le Pen pártja megnyerte a francia EP-választásokat. Mindenki mondja a magáét azóta is. A TF1 stúdiójában élő adásban vív trágár szópárbajt Gilbert Collard, az ismert radikális jobboldali ügyvéd és Daniel Cohn-Bendit, 1968 hírhedt pedofil diákvezére, a „Vörös Dany”. A két ismert műsorvezető természetesen csak Collard-t figyelmezteti, hogy *„ebben a stúdióban senkit sem sértegethet”*, miközben a pimaszkodást Cohn-Bendit kezdte. Collard már az elején szóvá tette, miért képviselheti két ember Macron pártját a vitában. A műsorvezető azzal védekezik, hogy a Macron-párt hivatalos képviselője mellett Danyt mint „a régi idők nagy tanúját” hívták meg. (Miközben a kampányban nyíltan Macront támogatta.)

Végül négy perces kölcsönös szitkozódás után Collard dühösen kirohan a stúdióból. Valószínűleg erre ment ki a játék.

Május 28. kedd

Papp Tibor emlékest. Balázs szerint ez is „önjáró”. Ehhez képest előző este becsönget egy illető, hogy Claude Maillard, az egyik előadó, akit a programban is meghirdettünk, semmit nem tud arról, mit kell majd csinálnia, hányra kell jönnie stb. Balázst még előző este berendelem emiatt, de szokás szerint csak a karját tárogatja: „Monsieur Gherban szervezi...”

Hát, el is jöttek vagy tizenöten. Igaz, a numerikus és vizuális költészet olyan nagyágyúúi, mint Yan Rucar, Philippe Bootz, Claude Maillard, ez a 92 éves mat-

róna, aki szellemileg olyan friss, hogy fél óra múltán alig lehet lelőni előadását. Tibor bátyánk – Isten nyugosztalja – kétségkívül nem vetette meg a világi élvezeteket. Vetített filmes történetei eléggé 18 pluszosak, bár a szaftos magyar szövegekből a franciák vajmi keveset érthetnek. (Az egyértelműség kedvéért a szerző jónéhány puncvillantó diát is betett a sorozatba.)

A jó kétórás program után még koccintás, s mire mindent összerámolunk a végén, beállít Kovács Tamás brüsszeli magyar nagykövet a két kiskamasz fiával. Miután ágyba küldte őket, még hajnali fél 3-ig borozgatunk az irodában, s közben meghányjuk-vetjük tapasztalatainkat. Rokonszenves, értelmes – s ami egy nagykövethél nagy szó: szerény fiatalember. Jó barátságban válunk el, másnap délelőtt még be is köszön elmenőben, a srácok pedig virágcsokrot és köszönőlevelet rajzolnak a takarítónőknek.

Panni hetek óta sorozatban gyártja az FB-re a párizsi ismeretterjesztő képes összeállításokat. Most a Deux Magots és a Café de Flore van soron.

Június 2. vasárnap

Csütörtökön este megjöttek Dezsőék. Pannival vártuk őket Roissyban, azóta nagy menések és nagy évések vannak napirenden. Pénteken reggel Nancy, szép napfényes időben, erős UV-sugárzással. Prudhon úrhoz, a TB-konzulhoz megyünk, ő szedte le a pécsi kiállítást. Fantasztikus házban lakik, óriási kerttel, nagypolgári belsővel. Nála iszunk meg egy üveg rajnait, aztán a belvárosban ebédelünk. Mellékutakon csorgunk vissza Châlons-sur-Marne-ig, ami megint egy csoda. A catalaunumi csata állítólagos helyszíne, de a pontosabb kutatások szerint ez inkább Troyes mellett zajlott le. A főtéren vacsorázunk, majd 10-re érünk Párizsba. Szokolai Ádám koncertjének éppen vége, már csak pár percre kapom el őket a liftajtóban.

Szombaton délelőtt a Panthéon környékét járja be a család – osztriga a rue Mouffettarban –, én Szokolai Ádámmal futok egy kellemes kötelező kúrt. Leginkább Bagossy Leventére emlékeztet engem, a szelíd arcával és viselkedésével. A nagyapjáról viszonylag kevés emléke van, Sándor bátyámék az ő gyermekkorában már Sopronban éltek. (Szokolai Sándor feleségéhez távoli rokoni szálak fűznek.)

Ebéd után csatlakozom a trióhoz, a Marais-ban csatangolunk estig, egyre nagyobb tömegben és forróságban.

Vasárnap Senlis és Compiègne. Információkban, szépségekben gazdag kirándulás 32–34 fokos hőségben. Est 8 felé érünk vissza, utána kellemes teraszozás. Terveztünk egy esti biciklizést is, de már nincs erő hozzá.

Június 3. hétfő

Dél előtt diplomata-értekezlet. Közben mutatja Balázs a telefonját: meghalt Térey. Szinte hihetetlen. Egy hete jártak itt, ereje teljében lévőknek látszott. „Egészségi problémát” ír az újság a halál okaként. Mi is lehetne más, mint szívroham? Szegény családjá!

Délután kivisszük Dezsőket a reptérre, befelé jövet behozzuk Rényi Katalint festőművészt, a lányát, Baska Barbara videóriportert és unokáját. Barbara édesapja, Baska József is neves képzőművész volt – meséli.

Június 4. kedd

Igen kellemes vacsora René Roudaut-éknál. François Nicoullaud és a Dardan-házaspár van még ott, mindegyikük élő lexikon. Madame Nicoullaud betegeskedik, ezért jött egyedül François. A francia diplomácia nagy öregje. Budapest után Teheránban volt, ma is gyakran megszólal a rádióban Irán-szakértőként. Most az első világháborút megelőző tíz évről ír könyvet nagyon érdekes megközelítésben: teóriája szerint a japán-orosz háború megnyerése után nem csak előbbiek, de a törökök és szerbek is vérszemet kaptak, hogy a nagy európai hatalmak legyőzhetők. Törökország magának szerette volna Boszniát, de a Monarchia megelőzte, és 1908-ban annektálta. S miért? Nicoullaud szerint Ferenc József ezzel „vígasztalódott” amiatt, hogy a magyarok megvétózták az általános választójog bevezetésére vonatkozó elképzelését. (Ez Ausztriának segített volna a nemzetiségek szavazatait megszerezni, és az osztrák hegemoniát kiterjeszteni.) Van benne ráció.

Roudaut – aki szinte hónapra egyidős velem – diplomáciai pályáját Moszkvában kezdte 1978-ban, mint másodtitkár. Itt ismerte meg Paule-t, aki Tambovban volt francia nyelvi lektor. Innen Bonnba majd Rabatba vezetett az útjuk, ahol Alain Rechnerrel és Gabival ismerkedtek meg.

Tizenegy után jöttünk el, igen jó érzésekkel.

(Most, 2021 késő tavaszán, hogy sajtó alá rendezem főljegyzéseimet, François Nicoullaud-ról is már csak múltidőben beszélhetek: a koronavírus elvitte őt is, nyolcvankilenc éves korában. Nyugodjék békében!)

Június 5. szerda

Maár Judit és a CIEH konferenciája. Reggel én nyitom meg. A témája: „a létbizonytalanság terei.” Tavaly már elkezdték körüljárni a „précarité-t”,

most folytatják, de egy fokkal élvezhetőbb formában. Valamennyi prezentációt körüllegi az aktálpolitika, s ez bölcsészektől elég szokatlan. Az esti fogadást jól beszélgetek Maár Judittal, a CIEH magyar tanszékének vezetőjével. Még talán két éve van a nyugdíjig, s szeretné időben megoldani az utódlását. Félek, hogy vágyálmokat kerget. Nagy kérdőjelek görbülnek majd a távozása után: lesz-e készség Párizsban és Budapesten a Sorbonne Nouvelle magyar ügyeit tovább vinni?

Június 6. csütörtök

A Précarité konferencia folytatása. Számos érdekes előadás, és meglepetésemre, a legtöbb vastagon átpolitizálva. Az egyik előadó, Bajomi Iván magyarországi szociológus a budapesti csövesek bizonytalan helyzetét mutatja be, vastagon kárhoztatva a jelenlegi kormány *semi-autoritaire* intézkedéseit, nevezetesen a közterület életvitelszerű használatának tilalmát. Előadásában egyebek között azt állítja, hogy a kitiltott és visszaeső csövesek felett diploma nélküli fiatal bírósági titkárok ítélkeznek. Kénytelen vagyok hozzászólni, s korrigálni a tévedést, nevezetesen, hogy a bírósági titkároknak ne lenne diplomájuk, sőt szakvizsgájuk. Egyszersmind felhívom a figyelmet arra, hogy a többségnek is vannak jogai, például a higiénikus közterületekre.

Este kiállításmegnyitó, Rényi Katalin és a Parlament építészeti kincsei. Nagyon kevesen vannak.

Június 7. péntek

Délelőtt jól beszélgetek Palágyi Tivadarral, az ELTE francia professzorával. Mint kiderült, felesége moldáviai orosz-román, s együtt volt vele egy évig Belciben, ahol én is jártam a Hajdúnánásról elhurcolt magyar civilek és hadifoglyok nyomában.

Délután megérkezik unokahúgom családja. Este már elkezdjük fölfedezni a várost.

Június 9. vasárnap

Két napja járjuk a várost Esztiékkal. Tegnap az Eiffel-torony–Diadalív–Champs-Élysées, vasárnap a Montmartre–Marais–Panthéon–Montparnasse-torony útvonalon lehetett minket fölfedezni.

Szombat hajnalban különös élmény: a házunk előtt indult útjának a Párizs-Chartres közötti pünkösdi zarándoklat, több ezer fiatal részvételével. Negyed 6-kor érkeztek meg az előőrsök, fél 10-kor elvonult az utolsó csoport is. Kedden érnek majd Chartres-ba. Az oly sokszor leírt fehér Franciaország ismét megvillant egy kicsit.

Június 10. Pünkösdi hétfeje

Természetesen ez még ebben a laicitására oly büszke országban is munkaszüneti nap. A fél Párizs még vidéken van, csak estefelé kezdenek majd visszaáramlani. A város ilyenkor a turistáké. (Érdekes, hogy a Concorde-tér már második napja le van zárva.)

Ma délután elmentek Eszterék. Én vittem ki őket a reptérre, szerencsére viszonylag gyér forgalom mellett. A kis Petya eléggé el volt szontyolodva.

Este az Eurafriclip filmfesztivál megnyitójára vagyok hivatalos az 5. kerületi Studio des Ursulines moziba. Kényelmes, igazi filmszínház, még karzata is van. Claude Nagnouma-Fischer Herzog hívott meg, a fesztivál igazgatója. Eredetileg azért, mert csütörtökön az Állampolgár című magyar filmet is levetítik, no meg azért, hogy ennek örvén megkönyékezzen minket egy kis támogatásért. Szerencsére Nóri nem is nagyon tiltakozott, amikor megpendítettem neki a 300 eurót.

Ma este Alassane Diago szenegáli dokumentumfilmes *Találkozni apámmal* című filmjét vetítik. Úgy volt, hogy a szerző és a szenegáli nagykövet jelenlétében, végül egyik sem jött el. Előbbi éppen apja halála miatt, utóbbi hiányzásának okát nem közölték.

A teremben fele-fele arányban vannak fehérek és feketék. Fischer-Herzog asszony különös jelenség, vörös haja ritkul, valamikor szép és deli nő lehetett. Mintha ukránként aposztrofálta volna a magát a bemutatkozásakor. Két természetes afrikai nő közé szorulok a vetítés alatt, mindkettő bőszen böködi a telefonját szinte az egész vetítés alatt. Ezzel nincsenek egyedül a teremben. Hihetetlen parasztság.

A vetítés előtt egy Dom Pedro nevű afrikai rendezőt és egy érdekes fejű énekesnőt, Rokia Traorét sztárolták.

A film akár banális családi történet is lehetne, de különössé teszi az afrikai természeti, szociális és vallási (muszlim) környezet, valamint az elképesztően lassú filmezési mód. Néha percekig nem látunk és hallunk mást, mint egy udvaron ülő embert és kecskemekegést. Vagy esőt. Nagyon gyakran szakad az eső és villámlik, de mindez jól szolgálja a film dramaturgiáját. Quasi minden feszültséget felold a zivatar és tisztára mos az eső. Feltűnő, mennyire vallási

fatalisták a főszereplők (elhagyott anya, két családot alapító apa), s hogy a film-ben kizárólag csak nőket lehet dolgozni látni.

Érdekes viszont a vegyes közönség reakciója. A fehérek az apa kétszínűségét és a férfiak lustaságát kárhozzatják, az afrikaiak megértőbbek az apával szemben, és a női családtagok permanens munkáját is természetesnek veszik.

Június 12. szerda

Délután Sujánszkynál Maisons-Alfortban. Megint zavarba ejtően gavallér: a szokásos portói és whiskey, belga csokoládé a szatyrában, amikor botra támaszkodva levánszorog az autóhoz. Egy közeli presszóba ülünk be – klasszikus *tabac-bar*, de kínaiak vezetik –, itt sem hagy fizetni. A szokásos témák: a Diadalív és az 56-osok mellőzése a rendszerváltás óta. Pedig „56 világméretű csillogása mást érdemelne...”

Este az énekkarunk búcsúja. A tervezett Saint-Sulpice téri villámcsődületet elfelejthetjük, mert félóránként szakad az eső, de ez nem is baj. Oda úgysem mehetnénk, mert a tér tele van sátrakkal és kamionokkal. Végül a terem megtelik, Józsinak még pótszékeket is be kell tennie. Itt van a fél AAIH és a kórus számos barátja. A zongora jótékonyan elfedi a bizonytalanságokat, így a dallam és a ritmus nagyjából a helyén marad. A szünetben szólisták mutatkoznak be, a végén ketten Pannival előadjuk a kalotaszegi búcsúnótát, a *Hajnalit*. Nem azt mondom, hogy Grammy Díjas bemutató, de eléri a kívánt hatást. Aztán koccintás a hallban, sok kedves szó és gesztus. Még a teremben szép ajándékot kapunk: Panni virágot, én nevemre felcímkezett 1989-es Armagnac-ot és egy üveg Rémy Martin-t. Zárásul még feljönnek Gabiék Alain-nel és Kassay Gabi is. Megállapodunk, hogy augusztus 3-án Káptalanfüreden találkozunk Boda Gabiék koncertjén.

Egy korszak lezárult, s ezzel mindenki tisztában van. Csak köszönettel tartozunk ennek a csodálatos pedagógusnak. Értékes, szép művekkel gazdagított minket.

Június 13. csütörtök

Este a Studio des Ursulines-ben Vranik Roland *Az állampolgár* című filmje. Kicsi, de fogékony közönség ül a nézőtéren. A film nagyon jó. Nem akar ítélni, figurái nem fekete-fehér szereplők, mint annyi sematikus amerikai film-ben. Talán ezért is van könnyű dolgom, amikor a vetítés végén Fischer asszony kiszólit, s válaszolnom kell az esetleges megjegyzésekre, kérdésekre. A

legelsőt mindjárt ő teszi fel: Magyarország miért fél migránsok befogadásával orvosolni a népességfogyást? Válaszaiban igyekszem elébe menni a szokásos felvetéseknek: kerítés, bezárkózás, elutasítás, gyűlöletkeltés stb.

A legviccesebb, hogy már a felkérésben megfogalmazta ez a derék hölgy, hogy a feladatom a Magyarországról kialakult kép „dediabolizálása” lenne. De miért kell egyáltalán diabolizálni? Ez senkiben föl sem merül. A végén hozzászól Dom Pedro, a neves afrikai filmrendező is, azt kérdezvén, milyen az afrikaiak megítélése Magyarországon. Azt felelem, hogy a magyar társadalom megbecsüli és befogadja a dolgozó, szorgalmas embereket.

Június 14. péntek

Este Etelka-koncert két francia lánnyal, Fanny Robiliard hegedűssel és Paloma Kouider zongoristával. Erősen foghíjas a terem, a lányok sem igazán jók, a hegedűs ráadásul még bele is sül egy virtuóz zeneműbe. Ilyet is ritkán látni ezen a szinten, hogy zavartan, elnézést kérve újrakezdik a darabot... Nekik is, Etelkának is virágot adok a végén, lévén ez az utolsó ilyen alkalom.

Koncert után hajnali 3-ig maradok lent, végül már csak Emesével és Attilával sztorizgatunk.

Június 15. szombat

Várdai István és Fejérvári Zoltán koncertje a Théâtre des Abbesses-ben. Gara György ajánlotta fel a jegyet, az előadás előtt hosszasan beszélgetünk. Vele sem fogok találkozni egyhamar. A koncert remek, a fiúk igazi ászok. Várdai csellójátéka lenyűgöző, Stradivarija úgy szól, mint a szférák zenéje. Tényleg mindent tud a hangszerrel. Miután itt laknak a házban, felajánlok nekik egy esti találkozást. Este 9-kor a teraszon kezdjük, nálunk folytatjuk éjfélig. Várdai pécsi, sok közös ismerőssel – apja Tillai Aurél és Dobák Pál kollégája volt a főiskolán -, Fejérvári Zoltán pedig kapuvári – Panni kedves barátnőjének unokaöccse, így van miről beszélgetni. Kifejezetten kellemes, inspiráló este.

Dani este megnézte Teheránban az Örök telet. Éppen ott vetítették egy európai filmfesztiválon. Eredetileg este ért volna csak vissza Shirazból, de a Gondviselés elintézte, hogy módosították a járatát, és már napközben visszatértek Teheránba. Azt írja, hogy sztárként fogadták, amikor kiderült, hogy a nagymamájáról szól a film. Kézről-kézre adták és egy kávéházban háttérinformációkat adott. Ügyes fiú, és most szerencséje is volt. Holnap repül haza.

Június 16. vasárnap

Pihenés, versírás, délután nagy séta a 13–14. kerületben. Visszafelé különleges élmény: a Val-de-Grâce mellett a Panthéon felé menet több kávéház is sorakozik. Találomra bemegyünk az egyikbe, ahonnan zongoraszó hallatszik. A kalapos zongoristán kívül csak egy idős pár támasztja az asztalt, akivel a zenész amerikai angollal társalkodik. Az ablak közelében telepeszünk le, de a pincér szól, hogy bent is van egy kis terem, menjünk közelebb a színpadhoz. Fél órán belül megtelik a kis szoba a legkülönbözőbb fazonokkal, akik – mint kiderül – egyben zenészek, énekesek is. Valami angolszász klubba csöppentünk. Egy filigrán, iszonyú fejű nő nagy kalapban, hosszú fekete ruhában vonaglik, aztán James Joyce regényrészletet ad elő zseniálisan. Egy nagydarab szőke Marlene Dietrich sanzonjaiból énekel illúziót keltően hitelesen. Egy arányosabb szőke pedig ugyanígy francia sanzonokat. Jön aztán egy kövér, nőies, idős férfi két mankóra támaszkodva, mindenki nagy reverenciával fogadja. Kisvártatva kibotorkál a mikrofonhoz és néhány másodperc alatt fantasztikus hangulatot teremt. Előtte egy rövid hajú félvér nő kis mandolinfélét pengetve adja elő magát. Még ő a leggyengébb, de műsora így is kifejezetten élvezhető. Addigra már mindenki ismer mindenkit. A zongorista angolul körbekérdezi az idegeneket, ki fia borja vagyunk, így ránk is sor kerül. Amikor elmondom, hogy magyarok vagyunk, s a keresztnévemet is elárulom, a mellettem ülő idős férfi franciául szólít meg: *„Az anyám magyar volt, de engem már nem tanított meg. Többször jártam Budapesten, nagyon szép város.”*

Tíz óra körül ér véget a buli, felajzva jövünk el.

Június 17. hétfő

Este búcsúvacsora Lilláéknál. Eléggé meglep a csapat összetétele, mert a hagyományos Víz- házaspár és Puskás Csilla helyett Halászy Ede és Bartók Tünde van ott a férjével. És egy pár a Misszióból, akit csak látásból ismerek. Brunóék kitettek magukért, jeles borok, jeles étkészlet, finom étek. Itt van Pásztor Éva is, szokás szerint csak Pannival áll szóba, amúgy magába mélyedve mosolyog, ha mosolyog. Különös fehérnép. Nehezen tudom eldönteni, mennyi benne a szimpla háttérbe szorítottság, a pszicho és a manír. Éppen ezért jelentéktelenségében is feltűnő jelenség. Olyan, mintha valami mély titkot rejtgetne.

Június 18. kedd

Dél előtt FICEP-közgyűlés a kanadai intézetben. Új épület a 8. kerületben, a Faubourg Saint-Honorén. Okulva a tegnapi tapasztalatokból inkább biciklivel megyek, s ott is vagyok húsz perc alatt. Meleg az idő, de még kibírható. Az intézet bejáratánál repülőtéri szintű ellenőrzés. Még az övem is le kell venni, ami kifejezetten megalázó. Mi van, ha valaki csak egy kiállítást szeretne megnézni? Baranyai Judit tíz percet várt az átvizsgálásra. Kicsit furcsa, hogy az igazgató kolléganők jelenlétében kell fölfűznöm a nadrágomat. A falakon fotókiállítás, igazi észak-amerikai baromságok. Wrestling, meg két tonnás, puffadt fehér pofák védelik a sört bárgyú vigyorral. Amerikai „kultúra”, na, bravó.

Félházzal vagyunk, a V4-es igazgatók sincsenek itt. Mindjárt a bemutatkozó körnél elbúcsúszom, a régiek megtapsolnak. Barbara Honrath elnök is kedvesen elköszön. Délben még lenne egy koktél, de nem várom meg, mert Jean-Yves Clément vár a Vieux Colombier-ben ebédre. Jót beszélgetünk, úgy érzem, a kezdeti nagyképűség után kifejezetten megkedvelt és összebarátkoztunk. A hely kiváló, finom házi salátátalat eszem. Remélem, találkozom még vele.

Délután fél 5-re Vincent Bérczyt várom, de még előtte bevágódik „elköszönni” Henri Peter professzor, aztán marad egy félóraig, úgy kell rávezetni, hogy most már eleget hallottunk egy Földényi nevű szerzőről, és még mennyi minden másról. Vince is előjön panasaival, Isabelle üldöztetésével az új Cziffra elnök, Beccaria által. Meghív a France Television-hoz egy látogatásra.

Este ismét elmegyünk a Café Universelbe, a Val-de-Grâce-hoz. Jam session van éppen, ezúttal vegyes színvonalon. A tulaj ismerősként üdvözl. Croque monsieur-t és madame-ot eszünk salátával. Mindegyik finom.

Június 20. csütörtök

Zarándoklat az irodámhoz. Reggelre Roland Pfaadt jelentkezett be, de egy franciánál a reggel lehet akár háromnegyed tizenkettő is, mint ahogy most is történik. Előtte azonban beszalad elbúcsúzni Hermann Klára és a francia nyelvtanárunk, Pupp Andrea is. Utóbbi azzal a hírrel, hogy a sarki antikvárius hölgygel megbeszélte, bármit kiválaszthatok a boltjában, ő fogja rendezni. Mennyire kedves gesztus!

Aztán jön Pfaadt, Villeneuve-sur-Lot kulturális vezetője, író. Elzászi akcentusát elég nehéz megérteni, ráadásul hadar is. Juditot, Balázst is behívom, hadd ismerkedjenek meg, talán az ottani Bartók Konzervatórium kapcsán lesznek még közös programok.

Este 6-kor diplomáciai búcsú a követségen, gyér, alig hatvan fős részvétellel. Azok közül is a legtöbben hozzám jöttek. Nicoullaud, Beck, Soulé, egy másik menedzser Orleansból, a Farkas-család, és természetesen Lilla is Bruno. Az egyik legkellemesebb meglepetés Eric Fournier, a volt budapesti francia nagykövet, akit Macron igen méltatlan módon távolított el egy évvel mandátuma lejárta előtt. Jót beszélgetünk. Jelenleg nem kap kiküldetést, a külügyben dolgozik. Ő is azt kérdezi, mint mindenki más: hogyan kerülhetett ki bizalmas követi jelentése a sajtóhoz? Miért nem a szívárogtatót büntették meg, miért őt? Nyilván, mert nem volt hajlandó beállni a sorba és Orbánra köpködni.

A búcsúztató nehezen indul. Angelica áll ki férje helyett, aki a reptéren van még. Mondanivalójának lényege, hogy a függöny mögött finom magyar falatok várnak ránk. Ezt picit kevésnek tartom, s átvéve a szót megköszönöm partnereinknek a négy évet. Ugyanezt teszi aztán Gergely, Zita, Judit és Jávor Balázs is, aki súlyos betegsége után hál'Istennek megint visszanyerte életerejét.

A következő órákban kézzől kézre adnak, s iszonyúan elfáradok. A fogadás vége felé érkezik meg Károlyi, nem sokkal utána Lecoq polgármester. Igazán szép tőle, hogy eljött. Tíz óra felé szedelőzködünk össze.

Június 21. péntek

Ismét egy nagyon mozgalmas nap. Fél 12-re La-Celle-Saint-Cloud városkájába megyünk ki Pannival, Baranyai Judittal és Józsival, a Rév Lívjáról elnevezett tér felavatására. Tűző napfény, fülledt meleg. Lívia nevét mától egy háromszögletű kis terecske viseli a város szélén, közepén nagy virágágyással. Egyik oldalán napernyő alatt koktélasztalt állítottak fel, az aszfalton pedig pulpitus mikrofonnal. Épp a nagykövet után érkezünk, engem is ugyanaz a magas, ősz úriember fogad. Mindenki rém elegáns. Nyakkendő nélkül, kigombolt fehér ingben most én érzem magam alulöltözöttnek. (De legalább nem engem visz el mentő. De erről majd később.)

Itt derül ki, hogy tőlem is várnának valami beszédfeleséget. Próbálom jelezni, hogy ha itt a nagykövet, nekem már nem szükséges szónokolnom, de Lívia néni lányai ragaszkodnak hozzá.

Először a polgármester beszél széles trikolórbán, aztán a nagykövet. Én azokat a szép koncerteket és termékeny mesterkurzusokat elevenítem föl, amelyeket a Magyar Intézet és közönsége Rév Lívjának köszönhet. Aztán a nagykövet és a polgármester a lányokkal együtt leleplezi az emléktáblát, s kezdődhetne is a felhőtlen kvaterkázás, amikor váratlanul elvágódik egy néni, aki addig nagykabátban imbolygott a tűző napon. Combnyaktörés. Lefektetik, húzkodják, a néni jajgat szegény. A mentő jó huszonöt perc múlva jön. Mint kiderül, a hölgy

egyedül él, hozzátartozója nincs a közelben, s mindenki tanakodik, ki menjen be vele a kórházba.

Amíg a nénit ápolják az autóban, újabb futkosás, riadalom: most meg egy idősebb, jólöltözött úr lett rosszul, éppen próbálják újraéleszteni. Még jó, hogy itt vannak a mentősök, s most vele is tudnak foglalkozni. Az ígért ebéd érhetően elmarad, mi is indulunk a követségre. Útközben még látjuk az újabb mentőautót érkezni. Emlékezetes téravatás.

Kényelmes ebéd Párizsban Pannival és Judittal a place Victor Hugo sarkán, aztán fél 4-től zártkörű búcsúztatásunk a nagykövetségen. Lényegében a szokásos ceremónia: körbeállunk, a nagykövet mindenkiről mond pár méltató szót, aztán trakta és traccsolás. Attila jön értünk Basha Slavinskával, együtt megyünk vissza az intézetbe. Este Basha ad koncertet az előcsarnokban, ahová az előzetes jelek alapján hatvan széket tettek be a kollégák. Nyolc óra előtt elkezd áradni a nép, az összes fekete széket le kell hozni, s amikor „a te latexnadrágos kis kedvenced” – ahogy Baranyai Judit aposztrofálta egyszer – elkezd játszani, már egy gombostűt sem lehet leejteni. Még a lépcsőházban is állnak. Végül tomboló sikert arat, állva tapsoló emberek sorfala között megy vissza ráadásokat adni.

Nagyon megérdemli szegény a sikert. Előtte beszélgettem vele, enyhén szólva nem veti fel a pénz. Már könnyűzenei felvételeken és zongorára írt rock-os számok előadásán gondolkodik, miközben kiugró tehetség a klasszikus harmónikában. Egy jó menedzser kellene neki, de barátok és társaság hiányára is panaszkodik. Szeretne magyarokhoz tartozni – hiszen apja magyar, aki kétévesen elhagyta -, a Bogi bárt és a Dumakavicsot ajánlom neki.

Itt van kíséretében egy ötvenes francia férfi, aki a TF1 és az LCI munkatársaként mutatkozik be. Mikor mondom, hogy én is tévés vagyok, nyomban felvidul és tegeződést ajánl. Később összehozom Károlyival és új sajtóattasénkkal. Én magyarországi élményeket ígérek neki.

Az esti hűvös szél miatt végül a 3. emeleten fejezzük be a koktélt.

Június 22. szombat

Egész nap Vincennes-ben Danielle de Gerando-Périvier-vel és Damien Valeróval. Bejárjuk a jövő évre tervezett Zsolnay-kiállítás helyszíneit. Az egyszerűség kedvéért ide másolom Komor Pistához írt leveletem.

Mint láttad, szombaton kint voltunk Vincennes-ben, s bejártuk a helyszíneket. Találkoztam Damien Valeróval, a nyári rendezvények kurátorával, aki maga is képzőművész, nem is akármilyen. Ott volt még Danielle de Gerando, a párizsi Képzőművészeti Főiskola nyugalmazott tanára, művészettörténész, a régi tanárok

szövetségének titkára (az elnök Valero), nem utolsósorban pedig a Párizsi Magyar Intézet Baráti Társaságának (AAIH) oszlopos tagja, aki beházasodott a neves Téleki de Gerando családba.

Pár percre összefutottunk a kulturális alpolgármester asszonnyal is, de velük július 5-én még hosszabban fogunk tárgyalni.

A lényeg:

2020. június 5-én szeretnének egy több hetes rendezvénysorozatot, amelynek fő témája a kerámia, fő vendége pedig Magyarország lenne.

Tekintettel arra, hogy ez a párizsi előváros igen erős történelmi múlttal bír, hiszen Versailles előtt sokáig a királyok első számú lakhelye volt a gyengébben védhető Párizs helyett, ma is a középosztály egyik fellegetője. És miért a kerámia? Mert a sèvres-i porcelán manufaktúra őse a vincennes-i volt, ahol a porcelán – „a fehér arany” – titkának megfejtésén kísérleteztek XIV. Lajos óhajára.

Amikor javaslatot kértek tőlem egy magyar manufaktúrára, akit meg lehetne hívni, habozás nélkül a Zsolnayra gondoltam. Ennek több oka is van, a legfontosabb könnyen kitalálható, de amúgy Herend elég jól van menedzselve és sztárolva, de a Zsolnayról méltatlanul keveset tudnak erre felé.

Ugyanakkor a rendezvénysorozat nem csupán egy gyárról, hanem az egész magyar kerámiaipar és -művészet történetéről szól, a kezdetektől napjainkig!!

A város több helyszínen tervezi a kiállítást (...).

A fentiekből látható, hogy Pécs és a Zsolnay – de az egész magyar kultúrpolitika – nagyon komoly lehetőség előtt áll. Jó lenne, ha országunk trianoni sebeinek felmutatása közepette nem ütnénk el ezt a felénk nyújtott kezdet. Itt Franciaországban ez akár az év magyar eseménye is lehetne, ha mindenki összefog.

Este Csordás Klára vendégeiként a hetedik kerületi Sainte-Clotilde-ban meghallgatjuk Verdi Requiemjét egy essonnes-i összetett énekkar és zenekar előadásában. Klára a mezzoszólót énekl. Nem világbajnok együttes, de szép este volt. A szólisták remekeltek.

Június 24. hétfő

Ma kezd igazán meleg lenni, s ez még fokozódni fog. Szaharai légtömegek okozzák ezt a fullasztó hőséget. Déli 1 órára ebédre vagyok hivatalos a követségre. Még pénteken szólt Károlyi György, hogy vegyek részt a francia reformátusok elnökével folytatott megbeszélésén. Természetesen én érkezem elsőként, aztán Gergely, harmadikként a vendég, s végül a nagykövet. Amíg várunk rá, pár szót beszélgetek a lelkipásterrel. Ötvenes forma, jóarcú, kicsit délies beütésű férfi. Jólesően nyugtázza, hogy én is papfi volnék, sőt, papi unoka, ahogy ő is. Nagyon érdekli újságíró múltam, kérdezi, merrefelé jártam tudósí-

tóként. Éppen kezdünk belemelegedni a jugoszláviai ügyekbe, amikor megérkezik a nagykövet úr.

A kisszalomban van megterítve. Az elnök először egyházi statisztikákat kérdez, aztán politikai és gazdasági témákat kezdenek kerülgetni. A pörkölt után jön elő a miniszterelnök vallásosságának firtatásával, különös tekintettel annak mélységére és őszinteségére. Szinte mentegetőzve, de határozottan teszi fel a kérdést: hogyan fér össze a kálvinizmussal az idegenek elleni averzió? Szerinte ugyanis Franciaországban a kálvinizmus a legtoleránsabb, legliberálisabb vallás. Amíg a nagykövet hümmögve gondolkodik a válaszon, magamhoz ragadom a szót, arra hivatkozva, hogy hamarosan el kell mennem. Kifejtem, hogy történelmi okokból Magyarországon – és az elcsatolt területeken – kissé más a helyzet: nálunk a kálvinisták ragaszkodnak a magyar hagyományokhoz, védik a magyar identitást. Hivatkozom a templomi kazettás mennyezet díszítésére, a népi szőttes terítőkre és a kálomista atyafiak nyakasságára. (Ezt csak macskaként tudom lefordítani.) Megemlítem, hogy nálunk még a katolikusok is patriótábbak, mint egyebütt, s példaként a moldvai csángókat hozom fel, akik annak ellenére megőrizték magyar identitásukat, hogy soha nem éltek a Kárpát-medencén belül, és a Vatikán sem segítette őket magyar papokkal.

Válaszom szemmel láthatóan érdekli a tiszteletes urat, de aztán visszakanyarodik a miniszterelnökhöz, a fejét ingatva a nagykövet magyarázatára, miszerint a bevándorlás ellenzése a gyarmatok hiányának tudható be. *„Ez nem gyarmati, hanem hitbeli, emberességi kérdés. Az azilum jogának gyakorlása.”* A nagykövet válaszát már nincs időm megvárni, mert Gérard Martin-Chaussade-dal, a De Gaulle Társaság elnökével és Posgai attaséval van találkozóm a Rotonde de la Muette-ben. Jó két órát beszélgetünk a Diadalívnél tartott ünnepségek jövőjéről, a Troyes-val való együttműködés lehetőségeiről. Aztán kiviszem az öregurat a Gare de l'Est-re, s barátságosan elbúcsúzunk.

Június 25. kedd

Folytatódnak a búcsúzások, búcsúztatások. Délben a V4-es igazgatók és munkatársaik érkeznek egy szakmai megbeszélésre és búcsúzásra. Jiří Hnilica cseh, Jakub Urik szlovák és Anna Bilos lengyel igazgatók, Dominika Ostrowska lengyel helyettes és Katarína Lomnicka, a halkszavú, de annál hatékonyabb szlovák mindenestül jött el. A harmadikon rendezünk egy kis eszemi-szomot, részünkről Judit és Balázs van ott. Az őszi program egyeztetése után már csak valóban a barátkozás folyik. Kedves, szívderítő társaság.

Délután 3-tól az intézetiektől búcsúzom a hallban. Józsi szép kis versesfüzetet nyomtatott kínrímeimből. Minden egyes kollégámat pár soros versben

jellemeztem, igaz, az Edinára és Emmára vonatkozó részt már Panni írta meg, mert kifutottam volna az időből. A versek sikert aratnak, én egy szép párizsi metszetet kapok a kollégáktól. Visszajött búcsúzni Emma és Réka is.

Este még elsétálok a Mardi Hongrois-ba, de Frommer nincs ott. Az ajtóban egyik szakállas, örökké morgó barátunk ismét kirohanásokat intéz a magyar kormány ellen. Úgy látszik, csak rám kell néznie, s máris beindul az automata... Bent kedvesebb a hangulat, de azért nem maradok sokáig.

Június 26. szerda

Egy komoly leckénk van még vissza Pálvölgyi Balázssal: Yerres. Az André Malraux-ról elnevezett művelődési házban ülünk le megbeszélni a szeptemberi Rákóczi-ünnepséget és kiállítást Fabrice Gauduffe-el és munkatársaival. Egy csomó zsi bongó gyerekekkel a háttérben ez nem is olyan könnyű mutatvány. A terem szép, és a kiállítás számára ideális. A kultúros hölgy egy valamikori szőke vamp, a harmincas évek filmszínésznői frizurájával. Kedves társaság. Rajtuk nem fog múlni a siker. És Tirts Tamás barátomon sem, aki Budapesten már össze is állította családi gyűjteményéből a korabeli metszeteket, térképeket.

Este Vasarely-könyvbemutató nagyon kevés emberrel. A nagy meleg miatt a hallban tartjuk meg. A hallgatóságról ömlik a verejték, Pierre Vasarelyből a szó. Egyáltalán nem érdektelen, amiket e nagy művész unokájaként mesél, mégis, majdnem lefordulok a székről az álmodásig. Fél 11 tájban indulunk ki Orlyba Daniért és az unokáért. Késik a gép, jóval 1 óra után esünk be az ágyba.

Június 27. csütörtök

Este Sisa József előadása a Parlament építéséről. A moziban tartjuk meg a meleg miatt. Nekem az utolsó rendezvényem a házban, így - bár Baranyai Judit a program gazdája -, a végén én is mondok pár búcsúszót. A hallban néhány törzsvendéggel koccintunk, aztán Sisával és Judittal hármásban még éjfélig keressük a közös ismerősöket, egyebek között a jövő évi Zsolnay-kiállítás kapcsán.

Június 28. péntek

Dumakavics-est. Nagy Gábor és még egy úr, no meg az öt kedves és bőbeszédű főasszony lézeng az aulában, ahová a hőség elől behúzódnak. (A terasz a halál lenne.) Semmi emlékezetes.

Június 29. szombat

Tengerparti kirándulás egy megjegyezhetetlen nevű helyre Fécamp mellé. Talán Etrétat? Iszonyú hőség, viszont a tenger jéghideg. Azért hősiesen megfürdünk, én még úszom is, aztán ebédelünk és tikkadtan haza. De a gyerekek élvezték, s ez a lényeg. Különösen a sziklabarlangban tett látogatás emlékezetes. Apály idején tudtunk bemenni, dagálykor kissé macerásabb lett volna.

Június 30. Vasárnap

Hajnalban Józsiékat viszem ki a reptérre. Szerencsére még csak a szokásos hajnali forgalom az utakon, így háromnegyed 6-kor már vissza is tudok feküdni.

Július 2.

Különös, hogy négy – sőt, ha az előzményeket is beszámítom: hat – év után a legeslegutolsó napokra maradt hosszabb beszélgetésem Takácsy Sándorral, a neves bankszakemberrel. (Errefelé inkább *Alexandre de Takacsy* néven ismerik.) Svájci és kanadai bankok elnök vezérigazgatója, a Francia-Kanadai Kereskedelmi Kamara és ki tudja még hány fontos pozíció birtokosa volt hosszú élete során. Szoros kapcsolatot ápolt Tarr Pállal, így Antall József köreivel is. A kétezres évek elején tagja volt a Párizsi Magyar Intézet Prix Hungarica zsűrijének is, de az én kiérkezésem után ezt a posztot már egészen mások töltötték be. Mind az első kiküldetésem idején, mind az elmúlt négy év során főként a követségi fogadásokon láttam feltűnni. Egy ilyen alkalommal kötöttem vele ismeretséget, s állapodtunk meg, hogy még hazautazásom előtt meglátogatom. Erre ma került sor elegáns, a Trocadéro közelében lévő lakásában, amelynek nyolcadik emeleti balkonjáról szinte egész Párizs kitárulkozik előttünk.

Beszélgetésünk természetesen csapongó. Leginkább a rendszerváltás évei körül időzünk, s hogy mi történhetett volna másként. Intellektuális élménnyel feltöltődve köszönök el tőle, s emészttem a hallottakat hazavezető sétám alatt.

Július 7. vasárnap.

A hét az átadás átvétel dokumentumainak írásával és rendezésével, számítógépeim letisztításával és az utolsó pillanatokra halasztott „kötelező” lát-nivalók fölkeresésével telt el. Ma elbúcsúztam a református gyülekezettől is.

Július 10. csütörtök

Vincent Bércy beváltotta az ígérését: megszervezett egy látogatást a France Télévision székházába. A három unokával jelentkezünk be a portán, s Vincent akkurátusan végigvezet minket a legfontosabb szerkesztőségek helyiségein. A gyerekek beülhetnek a délutáni és az esti híradó műsorvezetői székébe, kipróbálhatják a stúdiókamerák kezelését. Mindenki kedves és barátságos velünk, készséggel elkattintják csoportképeinket.

Szakmai szemmel nem sok különbséget látok a Kunigunda stúdiói és az itteniek között. Az épület méretei viszont mások: itt rengeteg televíziós szerkesztőséget helyeztek el már a kezdetektől, s ehhez bizony terekre volt szükség. Azt rebesgetik, itt is egy karámba terelik majd a csatornákat, szerkesztőségeket. Muszáj ezt?...

Július 11. péntek

A ház már üres. Lakásunk is. Holmijaink Panni által akkurátusan becsomagolva várják fuvarosunk, Honfi Zsolt kocsiját. Ma búcsút veszek öreg barátomtól, Sujánszky Jenőtől is. Tudom, hogy szereti a pörköltet, s itt nemigen jut hozzá, így már tegnap este megfőztem nekik egy szép adagot. Maisons-Alfort-ban ismét a lakásukhoz közeli presszóban randevúzunk. Liliane, szegény, már nincs fogadóképes állapotban. Jenővel is, ki tudja, mikor látjuk egymást legközelebb? Huszonhét éve tart barátságunk.

Július.14. hétfő

Quatorze juillet: a legnagyobb ünnep Franciaországban. A város lezárva, de nemcsak a szokásos parádék lebonyolítása, hanem az állandó terrorveszély miatt is, amelyhez pár hónapja a sárgamellényesek fenyegetőzései járulnak.

A nagy hőség enyhült, szürke, nehéz fellegek borítják az eget. A tetőteraszról követjük a légiparádé eseményeit. A gyerekek, különösen a két fiú, érdeklődéssel figyelik a helikopterek, a medveként cammogó szállítógépek és a fejünk fölött elsüvítő vadászgépek mozgását. Olyan, mintha a díszszemle most egy kicsit nekik is szólna.

Július 15. kedd

Dél előtt tíz óra. A Vito előállt. A még fedélzeten lévő hölgykoszorú, Fontanarosa Judit, Bessenyei Nóri, Börcsök Dóri, Ladányi Emese, no meg a kalapos dáma búcsúzik tőlünk a kapuban. A reptérig még én vezetek – remélve, hogy nem töröm össze a Mercedest az utolsó kilométereken –, aztán Roissyban hátba veregetjük egymást Józsival, s átadom a kulcsokat.

Adieu, Paris! Mission terminée...

Függelék

Adalékok a Párizsi Magyar Intézet történetéhez

Megbízásomat 1994 nyarán kaptam dr. Biszterszky Elemér közigazgatási államtitkártól. Feladatomban a Párizsi Magyar Intézet történetére vonatkozó helyszíni adatgyűjtés.

Magától értetődőnek tekintettem, hogy az intézet háború utáni történetének megismeréséhez adatokkal kell rendelkezniem az alapítás időszakából is. Ezért igyekeztem összegyűjteni azokat a dokumentumokat és visszaemlékezéseket, amelyek a periódushoz kapcsolódnak. Munkámat megkönnyítette néhány idős, Párizsban élő magyar értelmiségi, valamint a témával már korábban foglalkozó kutató segítsége. Megnehezítette viszont, hogy a Magyar Intézet aktuális vezetőjétől semmiféle közreműködésre nem számíthattam, eltekintve attól a „konstruktív” információtól, hogy valamennyi levéltári anyag az MKM-ben, illetve az Országos Széchényi Könyvtárban van. Ezért külön köszönettel tartozom az intézet könyvtárosának, Strehó Istvánnénak, aki mindent megtett azért, hogy a fellelhető dokumentumok rendelkezésemre álljanak.

Fő munkamódszeremnek a személyes beszélgetést választottam, így sikerült viszonylag kiegyenlített képet kapnom a tárgyalt időszakról. Meggyőződésem, hogy a még élő szemtanúk, szereplők megszólaltatása az oral history módszereivel csaknem egyenértékű az írott források feldolgozásával. Annál is inkább, mert a kor nagy tanúinak életkora véges, szemben az archívumokban tárolt iratok szinte korlátlan kutathatóságával.

Az alapítástól 1945-ig

Különös módon a trianoni békeszerződés nem hűtötte le a magyar-francia kulturális kapcsolatokat arra a hőfokra, amely a politikai kapcsolatokat jellemezte. Vannak adatok arról, hogy a francia állam már 1922-ben adott ösztöndíjakat magyar diákoknak, s ez a gesztus viszonzást kívánt. Nyilvánvalóan az akkori kormánynak is érdeke volt, hogy minél szélesebb körben megismertesse a franciákkal Magyarországot, hiszen a trianoni tragédia egyik kiváltó oka éppen az antant-hatalmak teljes tudatlansága volt.

Klebsberg Kunó kultuszminiszter nevéhez szokták kötni a magyar intézetek hálózatának kialakítását, hiszen a magyar külpolitika trójai falova – egyéb

lehetőségek híján – a művelődésügy volt. A Római Magyar Akadémia és a Bécsi Collegium Hungaricum létrehozása mellett akkor határozták el, hogy magyar művelődési központot állítanak fel Párizsban is.

Bármily különös, a francia fővárosban fellelhető források alapján nem lehet egyértelműen megállapítani, melyik évben alapították a *Bureau Franco-Hongrois de Renseignements Universitaires* (Francia-Magyar Tájékoztató Iroda) elnevezésű kis intézményt. *Csász Katalin* tanulmányában 1928 őszére teszi az iroda alapítását, s 1928-ra emlékezik *Gergely János* professzor, az intézmény későbbi igazgatója is. Ugyanakkor a többi forrás 1927-et jelöli meg az alapítás éveként, illetve az 1927/28-as akadémiai évet. Csak színezi a képet, hogy találtam egy 1989 januárjában kelt Czibere-Várkonyi köszöntőszöveget, amely az intézet alapításának 60. évfordulóját laudálja... Ez nyilvánvaló tévedés, hiszen a Tájékoztató Iroda 1929-ben már egészen biztosan működött.

Az iroda céljaira a Place de Panthéon egyik szállodájában, a *Hotel du Cedre*-ben béreltek ki két kis szobát. Az egyik volt maga az iroda, a másikkban *Molnos Lipót* igazgató és egyben „mindenes” lakott.

Molnos 1897-ben született a Bihar megyei Váradlesén. 1915-ben vették fel az Eötvös Kollégiumba. Negyvenkét hónapos katonai szolgálat után 1921-ben doktorált, majd 1922-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett a budapesti egyetemen. 1925-ben és '27-ben francia, majd magyar állami ösztöndíjjal Párizsban tanult. 1935-ben a pécsi, 1942-ben a kolozsvári egyetemen kapott magántanári kinevezést. A Francia-Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda megszervezése mellett 1930-tól tanított az az évben megalakult École Nationale des Langues Vivantes Orientales-on, később a párizsi és lille-i egyetemen is. Később társszerkesztője volt az MTA támogatásával kiadott Revue des Études Hongroises-nak.

1944-ben hazarendelték, ettől kezdve 1948-ig az Eötvös Kollégiumban tanított franciát, majd a VKM-ben francia referens. 1950-ben a Természettudományi Múzeum vezető könyvtárosaként nyugdíjazták. 1951 és 1965 között a Műszeripari Kutatóintézetben fordító és könyvtáros. 1982-ben halt meg.

Az Egyetemi Tájékoztató Iroda rendeltetése elsősorban az ösztöndíjasok ügyeinek intézése volt, de Molnos már ebben a kezdeti időszakban is igyekezett tágabban értelmezni megbízatását. A kis iroda lehetőséget adott a Magyarországról érkező tudósok és kutatók számára, hogy az elemi feltételeket megteremthessék munkájukhoz. S alkalmat alkalmat teremtett természetesen a francia értelmiséggel való kapcsolatfelvételre is.

Az iroda néhány év múlva átköltözött a *Pierre Curie utca* 18-as számú ház harmadik emeletére, s fölvette a *Magyar Tanulmányi Központ* nevet. Hogy ez pontosan melyik évben történt, csupán egy forrás jelzi, Strehóné dolgozata. Eszerint 1931-ben került volna sor a költözésre, ezt más források sem cáfolták. Az viszont tévedésnek tűnik, hogy a Magyar Tanulmányok Franciaországi

Központja (*Centre d'Études Hongroises en France*) 1931 és 1936 között háromszor változtatott volna helyet. Legalábbis Strehóné dolgozatán kívül erre semmilyen adatot sem találtam.

Milyen volt „a Pierre Curie”? Gergely professzor leírása alapján pontosan rekonstruálható. (Ginter Károly megerősítette.)

A Tanulmányi Központ a ház teljes harmadik emeletét elfoglalta. Az igazgatói és –helyettesi irodán kívül két nagyobb méretű helyiség és egy kamarakonzertezésre alkalmas, összenyitható szalon alkotta. Az egyik legnagyobb vonzerőt az egyre bővülő könyvtár jelentette. Az állomány Gergely János szerint 1945-ig elérte a húszezer kötetet.

A harmincas évek a magyar-francia kapcsolatok egyik aranykorát jelentik. Természetesen főképpen kulturális területen, s nem feltétlenül a hivatalos fórumok működésének eredményeként. *Radnóti, Illyés, József Attila, Martyn Ferenc* és mások frankofil vonzalmai közismertek. Ekkor kezdi franciaországi karrierjét *Paul Almásy, Brassai, André Kertész, Nicolas Schöffer, Étienne Hajdu, Victor Vasarely*. Ha nem is nagy számban, de folyamatosan érkeznek azok az egyetemi hallgatók, akik később oktatóként, tudományos kutatóként, irodalmárként a háború utáni magyar-francia kapcsolatok motorjai lesznek.

Ebből a szempontból jellemző Gergely János pályája. Ő 1938-ban érkezett Párizsba, hogy Budapesten kényszerűségből félbehagyott tanulmányait befejezze. (Eredetileg a Zeneakadémián tanult, majd a bölcsészkart is elkezdte.) Baloldali, szocialista nézeteit sohasem rejtette véka alá, ebből származtak nehézségei magyarországi munkahelyén, a mohácsi zeneiskolában. Magát hithű katolikus szocialistának vallja. Jelenleg (1994 HJ) 83 éves, ma is bejár a Paris 3 magyar tanszékére.

Gergely János 1938-ban iratkozott be a párizsi egyetem zenetudományi szakára, s mellette járt a Katolikus Egyetem gregorián szakára is. Molnos néhány hónap múlva maga mellé vette az intézetbe az ambiciózus fiatalembert, s elsősorban zenei feladatokkal bízta meg. Ugyanakkor – páter Kozma Ferenc jóvoltából – a Katolikus Misszióban is tevékenykedhetett, mint karvezető. Baloldali nézetei miatt akadtak nehézségei a háború alatt, de a hatóságok kellemetlenkedéseitől éppen a katolikus papok mentették meg. 1947-től kapott állandó megbízást a PMI-től: harmadik, majd második ember lett, míg 1956-ban átvette az intézet irányítását, egészen 1959-ben történt elmozdításáig.

A harmincas évek végén a Magyar Tanulmányi Központ személyzete a következőkből állt:

Molnos Lipót igazgató; *Barát Tibor* történész (igazgató-helyettes?); *Koffán Károly* festőművész képzőművészeti referens; egy bizonyos *Mademoiselle Silvaine*, aki franciát tanított a kolónia tagjainak; egy titkárnő és egy takarítónő.

A felmerült költségeket az intézet rendelkezési alapjából fizették. A helyiségek csak kisebb kamarakonzertek rendezésére voltak alkalmasak, ezért inkább az iroda szervező és dokumentációs jellege dominált.

Miután Magyarország nem állt hadiállapotban Franciaországgal, a kulturális kapcsolatok egészen Magyarország német megszállásáig felhőtlenek voltak. Még a legrosszabb háborús években is zavartalanul folytatódott az ösztöndíjasok cseréje, sőt, a kifejezetten németbarát Sztójay-kabinet sem zárt le minden kaput. Erre csak a nyilas hatalomátvétel után került sor.

1944-ben Molnos Lipótot hazahívták, s *dr. Lajti István* lett az igazgató. (Barátot már előbb hazarendelték, ahol – állítólag – nyilas lett, s később Amerikába távozott.)

Lajtira valószínűleg azért esett a választás, mert már eleve Párizsban dolgozott: a Népszövetség égisze alatt működő Értelmiségi Együttműködési Intézet (*Institut de la Coopération Intellectuelle*) osztályvezetője volt. Ő is az Eötvös Kollegiumban szerezte francia műveltségét.

A háború utolsó fázisában számottevő együttműködésre nem kerülhetett sor. A nyilas kormány képviselőit rossz szemmel nézték Párizsban, így csak a tűzoltómunka elvégzése lehetett a legfőbb feladat. A hivatalos érintkezésnek olyannyira nem maradt nyoma, hogy Lajti Istvánnak 1945 novemberében utólag kellett tájékoztatnia az érintett minisztériumokat az 1944/45-ös évben lezajlott programokról.

A felszabadító harcok alatt a Magyar Intézet dolgozói nem hagyták el állandóhelyüket. De Gaulle tábornok bevonulása után a magyar külképviseletek – a konzulátus és a kulturális intézet – kifejezték baráti érzelmeiket az Új Franciaország iránt.

A háborús évek magyar-francia kulturális és diplomáciai kapcsolatainak mélyebb elemzése számos érdekességet hozhatna a felszínre. Az egyik ilyen meglepő fordulat, hogy a „Pierre Curie” éppen *1941-ben*, tehát a II. világháború Magyarország szempontjából kritikus esztendejében alakul át egyszerű tanulmányi központból *Magyar Intézetté*. Bizonyára nem járt ez nagy horderejű tartalmi változásokkal, mégis komplexebb működést sejtet, és nagyobb diplomáciai rangot.

Ugyancsak érdekes adalék lehet a korszak bonyolultságának megértéséhez, hogy a magyar nyelv oktatása még a háború legsötétebb éveiben, 1944-ben sem szünetelt a párizsi École Nationale des Langues Orientales-on, amelyet 1930-ban hozott létre Aurélien Sauvageot, a magyar nyelv és kultúra barátja és kitűnő ismerője. Nem szünetelt a magyar nyelvoktatás, jóllehet Sauvageot-nak magának is be kellett vonulnia katonának a mozgósításkor.

Ha figyelembe vesszük, hogy a „tűzoltómunka” részeként 1945 elején sor kerülhetett egy magyar költői estre Paul Valéry, a neves költő vitavezetésével,

hogy Lajti István folytathatta az École des Hautes Études-ön megkezdett óráit a magyar Szent-Korona-tanról és a koronázási szertartásokról, hogy 1945 júniusában előadások hangzottak el Magyarországról a katonai főiskolán, az École Supérieure de Guerre-en, és nem szüntek meg a kamarakoncertek sem, nos ezek után joggal állíthatjuk, hogy a magyar-francia kulturális kapcsolatok nem szenvedtek lényeges törést a háború alatt, de még annak legvégsőbb fázisában sem.

Különösen igaz ez, ha a Magyar Intézetben szervezett programokhoz, továbbá az egyetemeken folyó magyar érdekű rendezvényekhez hozzászámítjuk a háborús években, s különösen 1944/45-ben megjelent fordításokat. A Les Éditions Horizons de France elnevezésű kiadó jelentette meg a francia fordításban *Mécs László* verseit. A Sorlot *Kosztolányi Édes Annáját* és *Móricz Zsigmond* néhány művét. A Nouvelle Édition adta ki *Illyés Gyula* Petőfi című kötetét és néhány magyar regényt. Igen kedvező kritikai visszhangot kapott *Illyés puszták népe* című művének (Ceux des Pusztas) francia fordítása.

Találtam adatokat arról, hogy a PMI képviselői közül néhányan részt vettek az ellenállásban. Gergely János, aki munkája révén mind a Magyar Intézet, mind a Katolikus Misszió belső tevékenységét jól ismerte, állítja, hogy jelentős számú zsidót és más üldözöttet sikerült megmenteniük a missziótól szerzett papírok segítségével. A háborús években *Kozma Ferenc*, majd az ő hazarendelése után *Uhl Antal* pásztorolta a párizsi magyar katolikusok közösségét. Mindketten németellenes beállítottságúak voltak, pontosabban az üldözöttek oldalán álltak. (Uhl Antalt később le is tartóztatta és hazatoloncolta a Gestapo.) Gergely szerint az akkori Magyar Intézet egyik németbarát munkatársa jelentette fel őt, de az esetnek nem lettek súlyosabb következményei, miután a magyar állam hivatalos kiküldöttjeként töltötte be posztját. Valószínűleg ezzel állhat összefüggésben, hogy – anyagi okokra hivatkozással – Lajti később mégis megkérte zenei munkatársát, függessze fel munkáját a Magyar Intézetben.

Egy szomorú esemény, Bartók halála, sajátos módon járult hozzá az 1945-ös esztendő párizsi kulturális rendezvényeihez. A nagy magyar zeneszerzőnek már addig is sok híve volt a kortárs zenét kedvelő francia értelmiségi körökben. Halála alkalmat kínált életműve bemutatására, így paradox módon a hazájából elmenekült Bartók művei halványították el Párizsban azt a képet, amely a nyilas hatalomátvétel után a „magyar barbarizmusról” kialakult. A háború utáni francia tisztogatási hullám és a vichy kormány miatt tartott kollektív lelkiismeret-vizsgálat természetesen kedvezően befolyásolta a magyarokról kialakított sztereotíp ítéletet („fasiszta nép, Hitler utolsó csatlósa”), de ehhez hozzájárult az is, hogy korábban már számos ismert magyar származású művész kötelezte el magát az ellenállás, a Szabad Franciaország iránt.

Egy konfúz korszak 1945-től 1959-ig

A kommunista befolyás magyarországi (és franciaországi) erősödése természetesen nem maradt hatástalan a Magyar Intézet tevékenységére, és általában a magyar-francia kulturális kapcsolatok alakulására sem.

1943 elején szerveződött meg Párizsban a Magyar Függetlenségi Mozgalom (*Mouvement pour l'Indépendance Hongroise, MIH*) elnevezésű szervezet, elsősorban Franciaországban élő kommunistákból és náciellenes érzelmű értelmiségiekből. A MIH 1943. augusztus 1-jén illegális folyóiratot kezdett működtetni, amely egészen 1949-ig megjelent, s a háború utáni időszakban jelentős mértékben befolyásolta a Párizsi Magyar Intézetben folyó tevékenységet.

Az illegalitásból kilépett MIH a square Vergennes-en lévő Magyar Házban talált otthonra, s itt szerkesztették a hazai viszonyokról általában igen jól informált *Revue Hongroise*-t is. Miután a mozgalmat főként kommunisták és szocdemek alkották, a hazai belpolitika balra tolódása csak erősítette befolyásukat. Olyannyira, hogy például az 1947. január 19-iki számban a *Revue* már nyíltan követelte a „Magyar Köztársaság elleni összeesküvők” példás megbüntetését. Direkt politizálásuk balfogásai és vétkei azonban nem feledtethetik el, hogy a MIH fontos szerepet játszott a magyar kultúra egyetemes értékeinek terjesztésében. Számos vidéki szervezettel rendelkezett – Mulhouse-ban, Grenoble-ban, Lyonban stb. – amelyek segítettek elosztatni azt a homályt, amely egy átlagfrancia fejében Magyarországgal kapcsolatban uralkodott. A párizsi szervezetnek még zenekara és színházi társulata is volt, a híres Salle Pleyelben pedig rendszeresen tartottak ünnepi megemlékezéseket jeles magyar évfordulókról.

A korszak megismeréséhez szót kell ejtenünk az *Association France-Hongrie* 1946. február 25-ikén történt megalakulásáról, amelyben jelentős szerepet vállalt a MIH is. „*Elmélyíteni a két ország közti kulturális kapcsolatokat, megismertetni a magyar kultúrát Franciaországban és fenntartani Magyarországon a francia kultúra szeretetét*” – ezek voltak az Association fő célkitűzései. Alapítói között több olyan szökött francia hadifoglyot találunk, akik a háborút a balatonboglári „ideiglenes Paradicsomban” véselték át, s ezáltal egy életre lekötöztettségüké váltak Magyarországnak. (Ld. bővebben erről a korszakról Paul Lemaire 1980-ban Ury-ben kiadott *Le pont de la Liberté* című könyvét.)

1946 júniusában a francia köztársasági elnök felesége és Auer Pál nagykövet jelenlétében a patinás Café de la Paix különtermében tartotta első sajtókonferenciáját az Association France-Hongrie. Elnöke Louis-Martin Chaffier, tiszteletbeli elnöke Roussy professzor, a Párizsi Akadémia rektora volt. Tagjai közé sorolták Francois Mauriac-ot, Joliot-Curie-t és Gerbier bíborost, tehát igen jelentős tudományos és egyházi személyiségeket.

Az AFH tevékenységének felsorolásakor lehetetlen nem észrevenni, mennyi átfedés van a PMI és az Association programjai, tevékenységi formái között: előadások, koncertek, értelmiségi és diáktalálkozók, háromhavonta megjelenő folyóirat... Ugyanakkor a Magyar Függetlenségi Mozgalom vigyázó tekintete is végig ott volt a társaság működésén. Kölcsonösen látogatták egymás rendezvényeit, mi több, az Association programjának jó részét is a MIH szervezte. Ez utóbbiak közül a legjelentősebb a magyar festőket és szobrászokat tömörítő úgynevezett Párizsi Iskola – Szenes Árpád, Pór Bertalan, Czóbel Béla – bemutatkozása 1947 júliusában a Bussy Galériában. Pór Bertalan 1948. május 22-iki kiállítás-megnyitóján verseinek felolvasásával közreműködött Louis Aragon és Paul Éluard is.

Mielőtt visszatérnénk a Párizsi Magyar Intézet háború utáni éveinek részletes áttekintésére, vessünk egy pillantást arra a diplomáciai háttérre, amely keretet adott a kulturmisszió működéséhez.

A diplomáciai és kulturális érintkezés intézményes formáinak helyreállítása után már 1946 elején megkíséreltek tető alá hozni egy magyar-francia kulturális egyezményt. A magyar fél által előterjesztett szöveget Warnier, Budapesten állomásozó francia diplomata vette át tanulmányozásra. A franciáknak mindenekelőtt a behatárolt egyetemi posztok számát kellett bővíteni ahhoz, hogy magyar oktatókat fogadhassanak.

1947 júniusában tette le *Ortutay Gyula* közoktatási miniszter azt a tizenöt szakaszból álló szerződéstervezetet a Minisztertanács asztalára, amelyet a francia külügyminisztérium szakértőivel dolgoztak ki. Nem csupán általános szándékokat rögzítettek, hanem konkrét rendelkezéseket kívántak hozni a kulturintézetek működéséről, a lektori helyekről, az ösztöndíjakról, a művészeti cserékről, speciális képzésekről, a diplomák kölcsönös elismertetéséről, sőt, magyar nyelvi képzés indításáról a Franciaországban élő magyar állampolgárok számára.

A jó előkészítés ellenére az aláírás mégis elmaradt. 1947 végén – a Csősz Katalin által a Quai d’Orsay levéltárában talált levél szerint – *Ortutay Gyula* magyar közoktatási és vallásügyi miniszter még ígéretet tett a szerződés mielőbbi aláírására, mi több, 1948. január 15-e tájára ki is tűzték az ünnepélyes ceremónia napját, ám az aláírás – itteni forrásokból ki nem deríthető okból – elmaradt. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól azt állítván, hogy a „fordulat évének” előszele söpörte el a szerződés tervezetét az egyeduralomra törő kommunisták útjából. (Vagy pedig egyenesen Moszkvában húzták be a féket...) Mi sem jellemzi jobban ezt a klímát, mint a budapesti francia képviselő kulturális osztályának jelentése Paul Éluard magyarországi útjáról, amelynek során egy tömeggyűlésen Lukács György kijelentette: *„Különbséget kell tenni a népi Franciaország és az imperialista kormány által irányított Franciaország között. Nem lehet szeretni a francia népet, ha nem harcolunk elnyomói ellen.”* (Csősz K. i.m.)

A Magyar Függetlenségi Mozgalom intranzigens magatartása már nagyon korán megmutatkozott a Magyar Intézettel szemben is. A szervezet nemkívánatos személynek tartotta Lajti István igazgatót, mondván, őt még a „fasiszta kormány” nevezte ki. Lajtit – talán a MIH furkálódásának hatására – a franciaországi hatóságok is kezdték rossz szemmel nézni. A balos mozgalom mind erősebb befolyást nyert a PMI irányításában, programjainak tervezésében.

1946 nyarán aztán beérett a MIH vetése: Lajti Istvánt leváltották, s júliustól Sauvageot professzor egyik kedvenc tanítványa, *Lelkes István* foglalhatta el a Párizsi Magyar Intézet igazgatói székét. Gergely János szerint – aki akkoriban a Boldizsár Iván-féle Új Magyarország párizsi tudósítója és a Magyar Függetlenségi Mozgalom titkára volt – Lajti nem tért haza, vagy ha igen, akkor is csak rövid időre. Röviddel később az UNESCO központjában kezdett dolgozni, minden bizonnyal hasznosítva a Népszövetségnél szerzett tapasztalatait.

Gergely János a magyar-francia kapcsolatok fénykorának nevezi az 1946-tól 1948-ig terjedő időszakot. Tény, hogy soha nem látott nagy számban tanultak magyar diákok Párizsban, és – mint pl. Perrot professzor példája bizonyítja –, jó néhány francia fiatal indult felfedező útra Magyarországra.

A PMI akkori személyzete – a rendelkezésemre álló adatok szerint – a következőkből állt:

Lelkes István igazgató, *Dobosi István* lektor, *Gergely János* zenei referens és a Patronage-tanfolyam vezetője, *Vigh Teréz* takarítónő. A magyar gyermekek számára szervezett Patronage-hoz tartozott még három tanítónő is. Közülük kettő neve ismert: *Lengyel Paula* és *Kipper Berta*. Csütörtöki iskolának is nevezték, mert a hitéleti szünnap akkoriban csütörtökre esett. A magyar nyelven kívül történelmet és alkotmányismeretet is tanítottak, a zenepedagógiában pedig a Kodály-módszer előírásait követték.

Az 1946-os év legfontosabb kulturális eseménye a „*Három évszázad a magyar szabadságért, s e küzdelem hősei és mártírjai francia történeti szemmel*” mottójú nagy kiállítás volt, amelyet *Julien Cain*, a Francia Könyvtárak igazgatója nyitott meg. Francia múzeumok gyűjteményeiből igen gazdag anyagot állítottak össze a fenti témában.

Nagy sikerük volt a *Berlioz*-megemlékezéseknek is, abból az alkalomból, hogy a nagy francia zeneszerző 1846-ban utazott Magyarországra. Ennek hatására írta meg a hazájában is népszerű Rákóczi-induló-átíratot. A PMI nagy Berlioz-ünnepséget rendezett, s koszorút helyezett el square Berlioz-on frissen felavatott emlékműnél. Budapesten is számos koncertet rendeztek, amelyeket rendre közvetített a Francia Rádió.

Bartók emléke volt az 1946-os zenei évad másik mozgatórugója. A Salle Pleyelben a teljes május hónapban Bartók-ciklus ment, amelyet ugyancsak

közvetített a rádió. A Végh-, illetve a Gertler-vonósnegyes a magyar kortárs zenének igyekezett híveket szerezni.

Ebben az évben jelent meg Sőtér István professzor monográfiája a magyar-francia kapcsolatokról. Nagy forgalmat bonyolítottak le a galériák is. Neves magyar festők, Csontváry, Derkovits művei szerepeltek több kiállításon, de hívták természetesen az élőket is, nemcsak Párizsba, hanem például Toulouse-ba, Grenoble-ba. A genfi székhelyű *Comité International pour le placement des Intellectuels Réfugiés* 1946-ban neves magyar írókat hívott meg svájci, olaszországi és franciaországi körútra. Cs. Szabó László, Illyés, Márai és mások franciaországi jelenléte még nagyobb hangsúlyt kapott.

Illyés ebben az időszakban kulcsszerepet játszott a magyar-francia kulturális kapcsolatok – többnyire informális kapcsolatok – alakításában. 1947 januári látogatásakor nyomban találkozott *Louis Aragonnal, Paul Éluard-al, Vercors-al, Tzaraval, Malraux-val*, tehát a francia irodalom akkori vezéralakjaival. Illyés ilyenén kultúrdiplomáciája, lényegében a húszas években szerzett ismeretségei révén a merev politikai közegben is lehetett új barátokat szerezni az ország számára. Így például a külképviselet is profitált Illyés kapcsolataiból, hiszen a követségen 1947-ben rendezett fogadáson Mauriacról Tzaráig megjelentek a francia élet jelei. A *Comité National des Écrivains* pedig külön konferenciát szervezett a magyar írók bemutatására.

A Magyar Intézet akkori vezetésének, Lelkes István igazgatónak munkáját Illyés nagyra becsülte, így semmi sem akadályozta, hogy a korábban kialakult és most újra felmelegített informális kapcsolatokat az intézet a hivatalos programok során is hasznosítsa. Nagy munkát végeztek például a magyar művek kiadói megismertetése terén.

Az intézet igen jó együttműködést alakított ki a Francia Rádióval is. A munkatársak sok segítséget nyújtottak a Magyarországot bemutató műsorok felvételéhez, de előfordult, hogy ők maguk is készíthettek műsort. Így Dobossy László 1947 februárjában az 1848/49-es szabadságharcról tartott megemlékezést, az 1848 februári párizsi forradalom emlékműsorában. Még jobb példa Aurélien Sauvageot 1947 február végén elhangzott előadása a magyar lélekről. E műsorban a neves professzor föllevenítette a magyar történelem jeles évfordulóit, Lelkes István a magyar-francia kapcsolatokról beszélt, Roger Richard fordító pedig a magyar nyelv és irodalom szépségeit ecsetelte. A műsor a magyar Himnusz hangjaival ért véget.

Ugyancsak Illyés Gyula készítésére szervezett előadói körutat francia írók számára Magyarországon az Association France-Hongrie, a Magyar Írók Szövetsége, az Alliance Française és a Conseil Artistique. Ennek során Louis Aragon fellépése politikai eseményszámba ment – nyilvánvalóan a baloldal igyekezett profitálni belőle –, útjának végén magas politikai méltóságok fogadták.

Tudományos téren a Nobel-díjas *Szentgyörgyi Albert* tiszteletére rendezett párizsi konferencia érdemel említést. 1947. március 26-án a Laboratoire de Chimie et de Physique előadótermében ismertette főbb kutatásait a C-vitaminról.

Az irodalomtudomány magaslatairól *Eckhardt Sándor* professzor, a neves szótárkészítő tartott több előadást a Párizsi Magyar Intézetben, egyebek között a legendákban élő Attila-képről. Előadásokat tartott egyebek között Poitiers-ben, Lille-ben és Strasbourg-ban is.

Szabó Zoltán író, aki 1947-48-ban a magyar követség kulturális attaséi posztját töltötte be, már ebben a korszakban megfogalmazta, hogy a magyar értékeket csak a kultúrán keresztül lehet bevinni a francia köztudatba, mert minden más csatorna politikai gátakba ütközik. Ezért is volt nagy jelentősége annak, hogy lektorok, diákok, tudományos kutatók – tehát nem csak a hivatásos külképviseleti dolgozók – szorosan együttműködtek a Magyar Intézettel, s mintegy kiegészítették, megsokszorozták annak tevékenységét.

Ennek egyik jó példája *Györffy György* néprajzkutató előadása, amelyet a magyar néptáncokról tartott zsúfolt ház mellett. A neves etnológust a *Société Française de Folklore* közreműködésével hívták meg Párizsba.

A politikai háttér sötét alakulását figyelmen kívül hagyva valóban indokolt lehet ezt a korszakot a magyar-francia kapcsolatok aranykorának tekinteni, már csak azért is, mert erre a háború utáni néhány esztendőre tehető a francia kulturális jelenlét magyarországi megerősödése is. Pontosabban, érdemes inkább nagy visszatérésről beszélni, hiszen az *Alliance Française* budapesti képviselete már 1938-ban megkezdte, s csak a háború utolsó éveiben szüneteltette tevékenységét. Ugyancsak erre az időszakra tehető több francia gimnázium újraindulása. 1946-tól egyre több magyar középiskolában kezdték intenzíven tanítani a franciát. Nagy lendületet adott ennek a folyamatnak a Budapesti Francia Intézet 1947-es megnyitása. Annál is inkább, mert munkatársai több egyetemi kurzust vállaltak a városban.

A teljesség kedvéért közlöm azon magyar fenntartású vagy magyar érdeket képviselő kulturális intézményeknek a névsorát, amelyek 1947-ben Franciaországban működtek:

Párizsi Magyar Intézet. Igazgató: Lelkes István

Keleti Nyelvek Főiskolája, Magyar Tanszék (Chaire hongroise à l'École Nationale des Langues Orientales) Tanárok: Lelkes István és Dobossy László.

Grenoble-i Egyetem, Magyar Lektorátus (alapítva 1946-ban). Lektor: Just Béla.

Lille-i Egyetem, Magyar Lektorátus (alapítva 1937-ben) Lektor: Hintz Viktor

Lyoni Egyetem, Magyar Lektorátus (alapítva 1942-ben!!) Lektor: Just Béla

Nizzai Mediterrán Egyetemi Központ Petőfi Intézete (alapítva 1939-ben)

Meghívott előadókkal dolgozott.

A magyar-francia kapcsolatok reneszánsza 1948-cal megtört. A hidegháború keményebbnek bizonyult a „forrónál.” Mint a fentiekben utaltam rá, a két ország közötti kulturális szerződés nem jött létre, a Sorbonne-ra tervezett magyar tanszék megalapítása is elmaradt. A Francia Rádió felmondta az egy évvel korábban kötött szerződést a Magyar Rádióval. Az államosításnak és az egyházüldözésnek esett áldozatul Magyarországon minden olyan katolikus iskola – a többivel együtt, természetesen –, amelynek működését franciák segítették. Megszűnt a budapesti francia gimnázium is. Miután egy 1949-es kormányhatározat az orosz tette kötelező idegen nyelvvé, az általános és középiskolákban esély sem volt a francia életben tartására. Annál is kevésbé, mert ennek oktatását központilag felszámolták. Az egyetemi tanszékek közül egyedül a budapesti működhett tovább, de minden kapcsolatát megszakították az Alliance Française-zel és a Francia Intézettel. Érdekes módon 1950-től ez utóbbi folytathatta a tevékenységét, s így – a zágrábit nem számítva – egyedül ez maradhatott meg a vasfüggöny mögött.

A Párizsi Magyar Intézet ugyan folytatta tevékenységét, de a kommunista hatalomátvétel után olyan személyiségek negligálták programjait, mint Perrot professzor, a magyar kultúra lelkes, ifjú barátja, aki *Köpeczi Bélával*, *Hermann Józseffel* és másokkal kialakított barátsága révén rendkívül nagy szolgálatot tett a magyar értékek franciaországi megismertetésében. (Jóval később ő alapította meg a Paris 3-n a *Centre Interuniversitaire des Études Hongroise-t*.)

1948-ban Lelkes Istvánt megvádolták azzal, hogy titokban disszidens magyarokat támogat. (Valószínűleg egy Szalai nevű festőművésznek nyújtott segítség lehetett a vád alapja.) Mindenesetre a pletyka is elég volt ahhoz, hogy Lelkest hazahívják. Az igazgatói székbe Dobossy István ült, az ő lektori munkáját Gergely János vette át. (Dobossy a háború alatt volt ösztöndíjas, ezután maradt Párizsban, s töltött be különböző posztokat az intézetben.)

A PMI külső kapcsolatai alaposan lehültek, az emigráció egy része például tudatosan bojkottálta a rendezvényeket. Kérdésemre, hogy a sztálini kultúrpolitika nem jelentett-e lelkiismereti problémát az intézeti dolgozók számára, Gergely János azt válaszolta, hogy amennyire lehetett, igyekeztek kibújni a direkt politizálás kötelezettsége alól. Személy szerint ő viszonylag semleges területen dolgozott: zenei referensként a magyar klasszikusokat, továbbá Kodály és Bartók műveit próbálta népszerűsíteni.

Ami a kiállításokat illeti, főként Franciaországban élő művészek munkáiból mutattak be műveket. Így láthatta a közönség *Beőthy*, *Kolozsváry* és *Csáky* képeit, szobrait. A magyarországiakat egyebek között azért sem merték meghívni, mert közülük sokan nem tértek volna haza. Disszidált például a Patronage tanfolyam három tanítónője is. Két itteni asszony vette át a tanítványokat. Gergely szerint „az itteni hithű kommunisták gyermekei jártak ebbe a csütörtöki iskolába. A háború előtt a franciaországi magyarok egyharmada kommunista volt.”

Néhány év múltán a Patronage magától elsorvadt.

Az intézet személyzete 1949 végén a következőkből állt:

Dobossy László igazgató; *Gergely János* zene, Patronage; *Beregi Tivadar* könyvtáros (ő Dobossyval együtt Franciaországból került az intézetbe); *Madeline Löventhal* nyelvtanár; *Madame Lantos* titkárnő és egy francia irodaszolga.

1950-ben Dobossy Lászlót menesztették és *Koltai Kovács Bélát* nevezték ki igazgatónak. Koltai nem volt bölcész, különösebben nem is lehetett humán beállítottságú, hiszen azelőtt mérnökként vagy technikusként dolgozott egy francia üzemben. (Vannak olyan adatok, amelyek szerint kereskedelmi iskolát végzett volna.) Gergely szerint elég olvasott volt, de nyilvánvalóan pártérdekből nevezték ki. „Nem régi, de buzgó kommunista volt.” Egész működése alatt megtartotta francia állampolgárságát, s emiatt, nem másért váltották le 1956-ban.

Ebben az időben Szántó Zoltán volt a magyar nagykövet, Rákosi testvére. A követségi munkatársakat rendszeresen trenírozták a marxizmus eszméire. Koltai Kovács ideje alatt bocsátották el állásából Madeline Löventhalt, kémkedés gyanújával...

A magyar-francia kapcsolatok elhidegülését, az általános bizalmatlanságot jól jelzi az is, hogy 1956-ig jószerivel csak a XIX. század elejének klasszikusait fordították magyarra, főként Balzac és Stendhal műveit. Camus, Baudelaire és Apollinaire műveinek újrakiadása például csak az ötvenes évek második felében valósult meg.

Írásos dokumentumokkal ebből az időszakból Párizsban nem találkoztam, csak néhány követségi kiadvánnyal, a „népi demokratikus Magyarországot” discsóító brosrával. *Thomas Schreiber*, a neves publicista megtisztelt bizalmával, és többször meghívott archívumának rendezésére; ennek során bukkantunk rá néhány francia elemzésre, de ezek sem az akkori intézet közvetlen munkájára vonatkoztak. (Az anyagot az Országos Széchényi Könyvtárhoz irányítottam.)

Mindenesetre feltűnő, hogy a Párizsi Magyar Intézet könyvtárában a legutóbbi selejtezésig számos korabeli népszerű szovjet regény és politikai munka francia fordítása megtalálható volt. Ezt a sztálinista örökséget a PMI a Pierre Curie utcából – akarva akaratlanul – átmentette nemcsak a rue Talleyrand-ba, hanem a rue Bonaparte-ra is.

Jean Perrot professzor visszaemlékezése ugyancsak jól jellemzi a kialakult helyzetet:

„1947-ig a Magyar Intézet szinte második otthonommá vált. Meleg és baráti hangulat uralkodott a rendezvényeken, kitűnő volt a könyvtár is. A Pierre Curie helyiségei ideálisnak bizonyultak a diákok számára ahhoz, hogy valóban családi körülmények között ismerkedhessenek meg a gazdag magyar kultúra termékeivel. A PMI személyzete lelkes, kitűnő házigazdának bizonyult.

A hangulat 1948-tól megváltozott. Ebben az évben utazhattam utoljára Magyarországra. Legközelebb csak 1961-ben látogattam el ismét Budapestre. Igaz, hogy 1953 és 1960 között a Montpellier-i Egyetem tanítottam, s így messze kerültem a párizsi magyar köröktől, de amit 1948 és 1953 között ott tapasztaltam, az inkább volt taszító, mint vonzó. Kedves barátommal, Köpeczi Bélával is inkább megszakítottam a levelezést, mintsem hogy kellemetlenséget okozzak neki, mint »nyugati levelezőpartner«. Biztos jelek utaltak arra ugyanis, hogy küldeményeinket cenzúrázzák. A háború utánihoz képest egyértelműen a leépülés korszaka volt ez.»

Gergely János visszaemlékezése szerint 1953-ig túltengtek a politikai rendezvények. Koltai Kovács tartotta a kapcsolatot a „kommunista körökkel”, ezért ő – mármint Gergely tanár úr – semlegesebb szerepet játszhatott.

A kulturális rendezvények közül csaknem minden második zenei volt. Francia művészek adtak elő magyar műveket, rendes fellépti díjért. (Akkor volt pénze az intézetnek, hogy megfizesse őket.) Magyar előadókat 1953-ig szinte egyáltalán nem hívtak meg. Gergely viszont többször tartott előadást a francia rádióban. Például Kodály hegedűduóját – francia művészek közreműködésével – részletesen elemezte.

Az irodalmi estek is többnyire francia előadókkal zajlottak le, mert Magyarországról nem utazhatott ki az adott terület legavatottabb ismerője sem. Szerencsére Aurélien Sauvageot professzor sok előadást vállalt, így a színvonal biztosítva volt. Ő mutatta be Jókait, Mikszáthot, Petőfit a francia közönségnek. Előadóművész felesége gyakran szerepelt a rádióban, s gyakran felolvasással illusztrálta férje előadásait.

1953 után Radnóti- és Ady-est volt, *Roger Richard* közreműködésével. Az irodalmi esteket harminc-negyven érdeklődő látogatta, a jobb zenei előadásokra száznál is többen jöttek el, s előfordult, hogy a lépcsőházban álltak az emberek.

1954-ben *Lajtha Lászlót* a Francia Akadémia tagjává választották, de „természetesen” nem utazhatott ki az ünnepségre, csak jóval később, 1961-ben nyílt erre lehetősége. Jól jelképezi a kulturális hidegháborút, hogy az egyik legnevesebb franciaországi zenei versenyen sem vehettek részt magyar zongoristák, jóllehet az első díjat 1946-ban éppen egyik hazánkfia kapta meg. Csak 1954-ben utazhattak ki ismét magyar fiatalok *Szabó Ferencnek*, a rendszer üdvöskéjének politikai felügyelete alatt. *Gabos Gábor* harmadik díjat szerzett, míg 1956-ban *Frankl Péter* első lett.

Az intézet politikai rendezvényeit természetesen a kommunista ideológia uralta. Nem mindig sikerült azonban a kívánt célt elérni. A Sorbonne kommunista oktatóinak magyarországi látogatása inkább az ellenkező hatást váltotta ki: kiábrándultak a marxizmusból, s ezt előadásaikban meg is fogalmazták.

Gergely János szerint a Függetlenségi Mozgalmat a francia hatóságok 1951-ben feloszlatták. Alakulásáról egy megismételt interjúban elmondta:

A mozgalomnak két szárnya volt, egy kommunista irányítású munkásmozgalmi, s egy általa és Dobossy László által alapított értelmiségi csoport, amely két szárny 1944 tavaszán, Magyarország német megszállása után egyesült.

Később a héttagú értelmiségi társaság megalapította a Phénix szellemi csoportosulást.

Gergely szerint az Association France-Hongrie-nak kevesebb befolyása volt a Magyar Intézet tevékenységére, mint állítják. Szerinte az intézet kereste a kapcsolatot azokkal a baloldali személyiségekkel, akik mérsékeltbbek voltak, mint a kommunisták. Ilyen volt például Petit admirális, De Gaulle régi harcostársa.

1956 tavaszán Koltai Kovács Béla igazgató ultimátumot kapott a francia hatóságoktól, döntse el: francia állampolgár kíván-e maradni, vagy a magyar állam szolgálatában állni, mint kulturális diplomata. A kettő ugyanis – szerintük – összeférhetetlen. Koltai Kovács az előbbi választotta és leköszönt hivataláról. Miután Budapestről kinevezett utóda nem volt, mint „rangidős”, Gergely János vette át az intézet irányítását. Így emlékezik vissza 1956 őszére:

- Otthonról semmilyen direktívát nem kaptunk, hát mentünk a magunk feje után. Az őszi szezón elején, október 6-ikán hazautaztam jelentéstételre. A minisztériumban elég nagy volt a zűrzavar, sok mindent tapasztaltam, jót is, rosszat is. Az értelmiség forrongott, érezhető volt, hogy valami készül. Éppen október 23-ikán jöttem vissza, az utolsó vonattal, ami még eljött Budapestről. Próbáltam jelentést tenni Kutas Imre követnek, reális képet felvázolni neki, de ő egyre csak az „ellenforradalmat”, az „ellenforradalmárokat” kárhoztatta mindenért. Azon az őszön a franciák sok illúziótól szabadultak meg. Az intézetben Mme Lantos, aki baloldali érzelmű, mi több, kommunista volt, teljes metamorfózison ment át. Úgy is mondhatnám, kinyílt a szeme...

Miután a követségen teljes zavar uralkodott, később is nehezen találtak magukra, jól jött nekik, hogy van valaki a fedélzeten, aki távol tudja tartani magát a politikától, s legalább kulturális téren megpróbálja helyrehozni, amit a nagypolitikában – akkor úgy tűnt -, hosszú időre elrontottak. Az intézet ellátmányát a követség folyósította, egyébként mindent ránk bízta.

Kiadtuk könyvmatosban Sauvageot professzor nyelvkönyvét; a *Presse Universitaire* című kiadványsorozatban megjelentettük a magyar zene történetét. Ekkor írtam a Csongor és Tünde zenéjét, s egy Petőfiről szóló hangjáték partitúráját.

Igyekeztünk lavírozni a politikai viharban. Egyedül a Le Figaro cikke jelentett izgalmat, ugyanis szerzője nyíltan fölvetette a kérdést: miért nem állunk a forradalom oldalára? Miért nem vállalunk szolidaritást a megtorlások áldozataival? Később kiderül, hogy a cikk provokáció volt: egyszerűen csak próbára akartak tenni bennünket.

Lavírozásunk olyan eredményes volt, hogy kezdtek visszatérni rendezvényeinkre a franciák. A *Langues Orientales*-on újra megnőtt az érdeklődés a magyar nyelv iránt. Igyekeztünk magunkhoz kötni az ötvenhatos menekülteket, az új emigrációt is. Ha úgy tetszik, mi előbb nyitottunk négy-öt évvel, mint Kádárék. S ez volt a baj. 1959-ben leváltottak. Menesztették Madame Lantost is. Gereblyés László lett az igazgató. Költő volt, nem jó költő, de becsületes ember. Indokolatlan kirúgásom annyira mélyen érintett, hogy huszonegy évi együttműködés után minden kapcsolatot megszakítottam az intézettel, s 1969-ig be sem tettem a lábam oda. Magyarországra is csak abban az évben utaztam először 1956 után – emlékezett Gergely János.

1959-től 1989-ig

Paradox – de végül is érthető – módon az 1956-os felkelés volt az, amely hosszú időre prolongálta a franciák érdeklődését Magyarország iránt, miközben a véres megtorlás évekre jegelte az államközi kapcsolatokat. A helyzet paradoxona abban rejlik, hogy a figyelemből óhatatlanul jutott az állam által fenntartott intézményeknek, így a Magyar Intézetnek is.

A diplomáciai kapcsolatok rendezése csak 1961-ben kezdődött meg, nem utolsósorban az ez év októberében elfogadott kulturális jegyzőkönyv eredményeként. Ebben a kulturális cseréket rögzítették.

A hivatalos diplomácia kulturális háttere sokkal kedvezőbb volt, mint az ötvenes évek első felében. A magyar filmművészetre termékenyítő hatással volt a francia új hullám, ugyanakkor pl. Fábri Zoltán *Körhinta* című filmjét telt házzal vetítették Franciaországban.

1962-ben jelent meg Gara László nagy jelentőségű antológiája, magyar költők versei jelentős francia költők fordításában.

1963-ban nagykövetségi rangra emelték a párizsi, illetve budapesti külképviseleteket. Rendezték a Budapesti Francia Intézet státuszát. 1966 júliusában megszületett a korábbi jegyzőkönyvet felváltó magyar-francia kulturális egyezmény, amely részletesen tartalmazta az együttműködés elveit és tartalmi elemeit. Elhatározták, hogy egy vegyesbizottság kétévenként felülvizsgálja a végzett munkát és javaslatot tesz a következő időszakra. (Jellemző, hogy az egyezmények szövege a kulturális diplomataknak számára titkos volt, csak azt a három-négy sort vágták ki számukra, amely rájuk vonatkozott.)

Mivel az intézet dokumentációjában e periódusról semmilyen iratanyagot sem találtam, kénytelen voltam *Ginter Károly* szíves segítségét igénybe venni, aki ebben az időszakban – a hatvanas évek közepén – volt lektor a párizsi egyetemen. Az alábbiakat az ő emlékezetére hagyatkozva közlöm.

A kulturális jegyzőkönyv alapján az első lektor az 1963/64-es akadémiai évre jött ki, s őt váltotta fel Ginter Károly 1964 őszén. A PMI igazgatója ekkor *dr. Báti László* volt, aki *Gereblyés Lászlót* váltotta fel. Helyettese *Bene Ede* kulturális attasé, eredetileg bencés kispap, magyar-francia szakos tanár. Korábban az Idegen Nyelvek Főiskoláján tanított, ennek 1951-ben történt felszámolása után került át az ELTE-re adjunktusnak.

Báti mellett *Büchstein Júlia* volt a titkárnő, s dolgozott még az intézetben egy bizonyos Kertész „bácsi”, aki francia állampolgárságú hivatalsegéd volt.

Ginter Károly szerint Báti László igen visszavonultan tevékenykedett, s mindent Benére hagyott. Ennek következtében jó színvonal jellemezte az intézet programjait, mert Bene „hozzáértő, rugalmas ember volt”. Időnként megjelent az intézetben *Kozma József* és *Cziffra György* is. Utóbbi nem volt hajlandó koncertszerűen zongorázni, csak ha magukra maradtak, kötetlen társaságban.

A ház adottságainak megfelelően továbbra is a kamarazenei előadások és a kerekasztal-beszélgetések domináltak. Jó volt a PMI kapcsolata az egyetemekkel, különösen Perrot és Étiamble professzorokkal. Utóbbi többször tartott összehasonlító irodalomtörténeti előadást. Gyakran jelentek meg a házban az egymást váltó vendégprofesszorok, *Klaniczay Tibor*, *Hermann József*, *Szander József* és *Szabolcsi Miklós* is. Talán a természettudományok szorultak egy kicsit háttérbe.

A kamarakonzerteket hatvan-nyolcvan ember látogatta, s utána mindig volt büfé, borkóstolás, amelyet – rangra és beosztásra tekintet nélkül – a kiküldöttek feleségei készítettek elő. Ez a „programpont” nagyon népszerű volt a közönség körében. A rendezvények promotálását szórólapokkal, kisterjedelmű műsorfüzetekkel oldották meg; az intézetnek kiterjedt címlistája volt, érdeklődési területként kategorizálva.

A tervezés általában három hónapra előre történt. Anyagilag nem álltak rosszul, így megfelelő kínálatot tudtak nyújtani. A hatvanas évek végére sikerült visszacsábítani a korábban elpártolt közönséget. Természetesen az emigráció és a katolikus misszió „érinthetetlen” volt. Valamennyi kiküldöttet, a lektorokat is eltanácsolták a velük való kapcsolatfelvételtől. Ginter szerint abban az időben Fejtőékkel sem érintkeztek, tehát a tiltás nemcsak a jobboldaliakra vonatkozott.

Ellenben az Association France-Hongrie annál kedvesebb volt a magyar diplomácia számára. A Kulturális Kapcsolatok Inézetén keresztül nagyon sok pénzt és kedvezményes juttatást kaptak, úgymond a Francia Kommunista Párthoz közel álló testvérszervezetként. Egyebek között olcsó utazásokat szerveztek Magyarországra, a különbözetet a KKI fedezte. Ugyanakkor, kiterjedt országos hálózata révén a szervezet segítette a közönségtoborzást a magyar kulturális rendezvényekre. Mindezzel együtt a PMI és az Association nyílt

kapcsolatának nincs nyoma a dokumentumokban. Inkább a Magyar Házhoz kötődtek, amely teljesen baloldali befolyás alatt állott. A közönségük azonban nagyjából azonos volt.

A Pierre Curie utca 18-ban lévő intézet egyik legnagyobb értéke a könyvtár volt. Ginter öt-hatezres állományra emlékszik, amelyet 1967-ben két könyvtáros selejtezett; az Országos Széchényi Könyvtárból jöttek, kétszer három hónapot tartózkodtak itt. Bene Ede a legértékesebb könyveket, például Eckhardt Sándor munkáit egy illegális könyvraktárba menekítette, amit egy volt cseléd-lakásból alakított ki, ugyanazon az emeleten.

1966 nyarán dr.Báti Lászlót hazahívták, de nem jött helyette senki. Két éven keresztül Bene Ede látta el az igazgatói tiszttel, megbízottként. 1968-ban megtagadta a hazatérést és a Reims-i Egyetemen lett tanár. Tíz esztendővel ezelőtt halt meg.

Bene Edét 1968-ban *Lőrincz Tamás* váltotta fel az igazgatói székben. Korábban a New-Yorki-i ENSZ- képviselőként dolgozott, de állítólag nem tudott kijönni *Mód Péter* nagykövettel, aki meg akart szabadulni tőle. Más kérdés, hogy ez nem sikerült neki, mert fél év múlva őt is Párizsba helyezték nagykövetnek.

Lőrincz angolul jól beszélt, de franciául keveset tudott. Igazi pártfunkcionárius volt. Keveset szerepelt, nem találta a helyét. Jellemző, hogy Perrot professzor egyik legkellemetlenebb története is Lőrinczhez kapcsolódik.

Ez már a hetvenes évek elején történt, amikor Lőrincz Tamás a KKI-ben dolgozott. Jean Perrot 1967-ben kiharcolta a Sorbonne tanácsától, hogy finn-ugor tanszéket indíthat, amelyre minden évben meghívtak egy magyar vendégtanárt is. Időközben, valami pénzügyi rendezetlenség miatt, az egyetem „elfelejtkezett” a magyar meghívásról, s Perrot hosszas harcot folytatott, hogy mégis sikerüljön vendégtanárt fogadnia. Az egyetemi év kezdetére dőlt el kedvezően az ügy, sürgősen kellett választani. A PMI senkit sem tudott javasolni, ezért Perrot azt javasolta, hogy az előző vendégtanár, Erdődy jöjjön ki újra, mert az ő személyét gyorsabban és zökkenőmentesebben fogadja majd el az egyetemi tanács. Ám Budapestről jelezték: Erdődyről szó sem lehet. Perrot Magyarországra utazott, s azzal fenyegetőzött, hogy valamennyi magyar kitüntetését visszaadja, ha nem rendeződik az ügy. Lőrincz hidegen annyit közölt vele, hogy Erdődy retorzióként nem kap kiutazási engedélyt, valami francia ipari információs iroda bezárása miatt. Perrot felvilágosította őt az egyetemi autonómia mibenlétéről, s a magyar fél hosszas vita után végül is engedett.

Bene Ede után *dr.Nagy Ernő* csillagász lett a kulturális attasé. A magyar-francia műszaki szótár szerkesztésében voltak érdemei. Négy évet töltött az intézetben feleségével, *Nagy Zsuzsával*, aki a rue Talleyrandba költözés egyik irányítója volt.

Harminc év után a Pierre Curie utcai ház lakói megunták az állandó jöves-menést, és felmondták a bérleti szerződést. A Magyar Intézet 1969-ben a Talleyrand utca 7-be költözött, a 7. kerületbe. Ez is bérelt lakás volt, hatalmas méretű szobák a második emeleten. Az irodákon kívül könyvtár és előadóterem, valamivel nagyobb tér, mint a Pierre Curie-ben.

Perrot professzor szerint ez rossz döntés volt. Számára a PMI intimitása, barátságos légköre elveszett a Talleyrandba költözéssel. „Nem volt csábító hely, csak nagyobb és hivalkodóbb” – fejtette ki nekem 1994 nyarán.

Az itteni működésről nagyon kevés adatot találtam. A szokásos kamara-koncerteken és előadásokon kívül nagy hangsúlyt helyeztek a vidéki és párizsi külső rendezvényekre. Miután 1970-ben megkötötték a magyar-francia filmkoprodukción és –forgalmazási szerződést, szabadabbá vált a filmek útja Franciaországba. Ráadásul a magyar filmgyártás akkoriban egyértelműen felívelő szakaszban járt, s így logikusnak tűnt, hogy az intézeten kívüli filmvetítéseket, vitákat, előszeretettel használják fel a magyar kultúra általános népszerűsítésére.

Fock Jenő 1968-as párizsi, majd Pierre Messmer 1973-as budapesti látogatása, csakúgy, mint Lázár György 1976-os és Raymond Barre 1977-es vizitációja a magyar-francia kapcsolatok normalizálódását jelzi. Az orosz nyelv monopóliuma megmaradt ugyan, de egyre több középiskolában engedélyezték francia tagozatok megnyitását. Victor Vasarely pécsi állandó kiállítása (majd önálló múzeuma), Nicolas Schöffer megjelenése szülővárosában, Kalocsán, Pierre Székely budapesti szobrának felállítása megannyi apróbb-nagyobb jele a további lassú közeledésnek.

Miközben – „természetesen” – az ötvenhatosok és még régebbi emigránsok ellen nem lankadt a rendőri figyelem. Alapos okunk van feltételezni, hogy a magyar intézeteket nemcsak a művészeti élet, hanem a kémelhárítás is bázisának tekintette, a hírszerzésről nem is beszélve.

Lőrincz Tamást *Klein Márton* váltotta fel a Párizsi Magyar Intézet igazgatói székében. Dr. Nagy Ernőt 1970-ben hazahívták, s helyére *Borha Zoltánt* nevezték ki attasénak, aki előtte a Kulturális Kapcsolatok Intézetében dolgozott. Egyes források szerint Klein inkább a hírszerzésnek, mint az intézetnek dolgozott, de ezt ma már lehetetlen ellenőrizni. Ő Dobossy Lászlónak adta át a helyét.

Adataim szerint 1980-tól Borha Zoltán irányította az intézetet, ahol ez idő tájt *Oláh Tibor*, mint filmreferens, *Hivatal Ervin* igazgató-helyettes és *Zágor György* műszaki-tudományos titkár dolgozott. Oláh Tibort *Pataki Pál* váltotta fel.

Miután rendszerezettebb dokumentáció csak az 1980-as évek első harmadától található az intézetben, kénytelen voltam a Párizsban elérhető kortársak emlékeztetere hagyatkozni. *Szávai János* szerint Köpeczi Béla, Boldizsár Iván, Szabolcsi Miklós, Nagy Péter és Herman József gyakori jelenléte révén a „Talleyrand” igen nívós francia egyetemi közönséget tudott mozgósítani. Például *Jacques Le Goff*, a neves történész és társasága elég nagy rendszerességgel látogatta az intézet konferenciáit.

Igen nagy sikerük volt a filmheteknek is, amelyeket párizsi vagy vidéki mozikban tartottak, miután a „Talleyrand” erre alkalmatlan lett volna. A minisztérium évi öt-hat nagyobb programot finanszírozott. Ezek látogatása igen erős, s a közönség szintén színvonalas volt.

Borha Zoltán idejében jó ötletnek bizonyult, hogy a magyar szakos diákokat évente egyszer vendégül látták, s így kötetlen formában találkozhattak tanáraikkal, az intézet munkatársaival.

Más források is megerősítik, hogy a hetvenes-nyolcvanas években szűkebb körű kovácsoltak erényt azáltal, hogy a rendezvények nagy részét kivitték a városba, sőt vidékre. Így például voltak nagyszabású rendezvények Tours-ban, Nanterre-ben, Strasbourg-ban, de Párizsban is számtalan helyen, például a kerületi városházákon, sőt, az Eiffel-torony első emeletén.

A kiállítások listája 1977 és 1986 között (csupán példálózó jelleggel, a teljesség igénye nélkül), az intézet dokumentumtára alapján:

Az 1900-as évek művészete Magyarországon (Párizs, Petit Palais, 1976 december -1977 január);

A művészet Magyarországon 1905-1930 (Saint-Étienne, 1980 január-február; Párizs, Musée d'Art Moderne de la Ville, 1980 október – 1981 január);

Kortárs Magyar művészet (Lyon, 1982. április-május)

Modern magyar textilművészet (Le Havre, Musée des Beaux-Arts, 1983 február-március)

Lugossy Mária-Bohus Zoltán üvegkiállítása (Párizs, Galerie d'Amon, 1986 április-május)

A nyolcvanas évek ismét az áttörés évének nevezhetők a francia-magyar kapcsolatokban. Talán az 1946-47-es időszakhoz lehet hasonlítani azt a pezsgést, amely minden vonalon megindult. 1982-ben, az újkori Magyarország és Franciaország történetében először látogat francia államfő Magyarországra. (Kádár 1978-as látogatását viszonyozza Francois Mitterand.) 1984-ben Kádár újra utazik. Akkor még csak enyhülésről (détente) beszélnek, de ez már a glasznoszty előszele.

Ez idő tájt francia lektor tanít az ELTÉ-n, a Budapesti Műszaki Egyetemen, a szegedi, miskolci és debreceni egyetemen. Magyar lektor a Paris 3-n, az INALCO-n, a lille-i, strasbourg-i, bordeaux-i és a lyoni egyetemen. (Bordeaux-ban csak 1987-től.)

1985 decemberében létrejön a Paris 3. önálló magyar tanszéke, a Centre Interuniversitaire de Études Hongroises (CIEH), Jean Perrot professzor irányításával. Sorra fordítják le jeles magyar írók, Hubay, Karinthy, Kosztolányi, Illyés, Örkény, Krúdy és mások műveit. Az aránytalanság azonban még így is óriási a magyarra fordított francia művek javára.

1981-ben a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium utasításban szabályozza a külföldön működő magyar kulturális intézetek feladatkörét és irányítását. Eszerint *„az intézetek feladata – a Magyar Népköztársaság külpolitikai célkitűzéseivel összhangban, a fogadó országban működő magyar nagykövetségekkel szoros együttműködésben – a magyar érdekek képviselése.”*

Egyértelművé teszi az utasítás, hogy *„az intézet politikai tevékenységét az MNK külpolitikai elveinek megfelelően a nagykövetség vezetője útján a Külügyminisztérium irányítja. Az intézet általános felügyeletét a Művelődési Minisztérium látja el”,* és gondoskodik a működés feltételeiről.

A rendelkezés lényegében a KÜM és a nagykövetség prioritását fogalmazza meg, leszögezve ugyanakkor, hogy az intézetet *„egyszemélyi felelős vezetőként az igazgató vezeti”,* és a nagykövet az intézet munkatársainak feladatát csak az igazgató útján adhat.

A két ország közti tudományos-technikai, illetve kulturális-oktatási kapcsolatokat rögzítő hároméves egyezményeket menetrendszerűen megtárgyalták a vegyesbizottságok, s azok rendben életbe is léptek. Ennek megfelelően a nyolcvanas évek közepén például Franciaország évi 66 hónap, Magyarország 20 hónap idejű ösztöndíjat vállalt; ennek keretében 15-15 középiskolást cseréltek. Tudományos területen – szintén csak példaszerűen – összesen 45 hét három hetes, és 34 hónap hosszabb időtartamú ösztöndíjas cseréjében állapodtak meg.

A PMI életében is döntő változást hoztak ezek az évek. Köpeczi Béla régóta szeretett volna saját épületben működő intézetet látni Párizsban. Miniszteri kinevezése révén a mozgásteret is nagyobb lett ebben az irányban. Eredetileg a II. Rákóczi Ferenc által is lakott Hotel de Transylvanie épületét szerette volna megszerezni a Quai-Voltaire-en, azonban ez a terve megghiúsult egyetlen lakó ellenállásán. Ezután került szóba a rue Bonaparte alatt álló egykori kiadóépület megvétele. A vételár tudomásom szerint huszonnyolcmillió francia frank volt.

Az épületet teljesen át kellett alakítani. A munkálatokat, amelyek 1986 őszére fejeződtek be, *Strehó István* irányította, és magyar munkások végezték. Korszerű palotát nyert a magyar kultúra Párizsban. Olyan kulturális központot, ahol nem volt gond többé kiállítást, filmvetítést, hangversenyt rendezni. Az első emeleti, három egybenyíló termet a párizsi 6. kerület legszebb kiállítóterének tartották. A könyvtár is végre méltó elhelyezést kapott:

„Az új épület földszintjén, hangulatosan berendezett, s a célnak a legmegfelelőbben kialakított helyiségben kapott helyet 1986-ban az intézet könyvtára. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai felügyelték az átköltözést és segítettek az állomány-örzésben. (...) A gyűjtőkörbe elsősorban társadalomtudományi dokumentumok tartoznak, amelyek lehetővé teszik a Magyarország iránti érdeklődés kielégítését, valamint hungarológiai anyagok” – írta egy szakcikkében a könyvtáros.

A vetítőterem lehetőséget kínált 16 és 35 milliméteres filmkópiák, valamint videokazetták nagyképernyős vetítésére. A terem befogadóképessége hetven-kilencven fő. A nagyteremben száz-százharminc embert lehetett leültetni egy-egy előadás vagy koncert alkalmával. Az épület második emeletén kapott helyet a konzulátus, a harmadikon az irodák, míg a negyedik emeletet az igazgatói lakás és a vendégszoba foglalta el. A földszinten rendezték be a gazdasági és a sajtóirodát.

Strehó István szerint az épület belsejét teljesen át kellett alakítani ahhoz, hogy új funkciójának megfeleljen. Felújították a vezetékrendszert és a műszaki berendezéseket is, amelyek nagy része Magyarországról származik, csakúgy, mint a bútorzat.

Elfogulatlan vélemények szerint is a kerület egyik legszebb létesítményét adták át ünnepélyes külsőségek között 1986. december 16-ikán, számos magyar és francia közéleti személyiség, politikus jelenlétében.

E dátumtól számítva lelhetők fel értékelhető iratok a PMI dokumentum-tárában, így az intézet további történetének kontúrjai sokkal könnyebben megrajzolhatók.

A glasznoszty és a rendszerváltás évei: 1986-tól 1992-ig

Mindenekelőtt érdemes és tanulságos áttekinteni a minisztériumi irányítás tartalmi és hangulati változását az 1980-as évek folyamán.

Egy 1988 végén kelt minisztériumi elemzés szerint *„immár évtizedek óta a figyelem és a rokonszenv körének bővülése tapasztalható Magyarország iránt.”* *„A hazai és külföldi értékrend közelebb került egymáshoz”, s (...) „ez akkor is igaz, ha protokolláris szempontok, személyes kapcsolatok vagy üzleti megfontolások olykor ma is felülkerekednek az értékekkel szemben.”*

Büszkén szögezi le a jelentés, hogy *„kulturális jelenlétünk legerőteljesebb a Szovjetunióban és a többi szocialista országban”*. Kivételként csak Romániát említi, ahol jelenlétünk a mesterségesen támasztott akadályok miatt minimális.

Az egyes országcsoportokon belül a szocialista és tőkés országok közötti aránya *„a szocialista országok rovására változik”*. A négyezer külföldről megvett szépirodalmi és egyéb mű tíz százaléka volt francia és nyugatnémet, míg egy-negyede szovjet.

„Az impresszáriós tevékenységet összesítő adatok félrevezetőek, mert szocialista relációban mind az export, mind az import drámaian visszaesett.”

Az NKF pártszervezetének egyik 1989-es értekezletén hangzott el az az észrevétel, hogy a magyar intézeteknek *„nincs kiállítási koncepciójuk”,* ezért az ilyen programokat a pénzzel együtt át kellene adni a művészeti szövetségeknek.

A tartalmi kérdéseket illetően figyelemre méltó az elmozdulás a szocialista szektor visszaszorulása miatt érzett aggodalomtól a valódi nyitás felé.

1988-ban a PMI munkatervében még szükségesnek látják megjegyezni, hogy *„újabb erőfeszítéseket kell tenni természetes szövetségeseink, barátaink (France-Hongrie, FKP) figyelmének erőteljesebb felkeltésére a PMI és annak változatos programja iránt.”* Ugyanakkor az 1989-es program előkészítése során már olyan direktíva érkezik a minisztériumból, hogy *„az utóbbi fél év felgyorsult hazai belpolitikai eseményeinek tükrében célszerű felülvizsgálni az előadásos propagandát, mind tematikában, mind súlyában.”* Továbbá: *„A művészeti propagandában a jövőben nagyobb súlyt kell fektetni egyes, eddig háttérbe szorult területekre (autentikus népzene, fotóművészet, építészet stb.) Szélesebb körben kell bemutatni a mai magyar művészetek kiemelkedő értéket képviselő irányzatait.”*

Egy 1988 végi irányelv még így fogalmaz: *„Mivel biztosra vehető, hogy a hazai belpolitikai élet gyors alakulási folyamata a következő időszakban is folytatódik, a változó és megújuló igények lehetőségek szerinti gyors kielégítése az intézetektől nagyobb rugalmasságot követel.”* Ugyanez az irányelv 1990-re előírja: *„Valamennyi intézet emlékezzen meg a felszabadulás 45., valamint a munka ünnepe és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 100. évfordulójáról.”*

Az 1990 évi munkatervek konkrét előkészítése során azonban Rátkai Ferenc miniszter-helyettes már a következőket írja az igazgatóknak:

„Az intézetek nemzeti intézmények, amelyeknek tájékoztató munkájukban országos érdekeket kell kifejezésre juttatniuk, az új Akotmányban rögzített elvek szerint. A hazánkban megvalósuló reformtörékvéseket, illetve a tudományos, kulturális életünkben kibontakozott folyamatokat hitelesen, a maguk sokféleségében, egyszer-mind pártpolitikai szempontok fölé emelkedve mutassák be.”

„A kulturális, művészeti tájékoztatást (...) terjesszék ki olyan értékes művekre, illetve kimagasló személyiségekre is, amelyek, illetve akik korábban – ellenzéki minősítésük miatt – nem kerülhettek bele az intézeti programokba.”

„Tartsák továbbra is napirenden az Erdély-témát. (...) Intézeteink nyerjenek meg együttműködésre olyan magyar származású értelmiségieket, akikkel viszonyukat eddig a »kölcsonös mellőzés« jellemezte.”

Az irányítás „evolúciójának” rövid áttekintése után térek vissza a PMI 1986 decemberétől, immáron az új helyen, a rue Bonaparte 92-ben megvalósított programjaihoz.

Mint említettem, az ünnepélyes megnyitót 1986. december 16-ikán tartották meg, a két ország művelődési miniszterének és számos neves értelmiségi jelenlétében. Az eseményről nagyon sok magyar és francia újságcikk jelent meg, ami vitathatatlaná teszi, hogy az eseményt Párizsban is nagy jelentőségűnek tekintették. Az intézmény igazgatója ekkor Berényi Pál volt, helyettese Pataki Pál, művészeti titkár pedig Gerelyes Edit.

A megnyitón *Kocsis Zoltán*, *Perényi Miklós* és *Sólyom Nagy Sándor* szerepelt, a Galériában pedig a Párizsi Iskola és a magyar festészet kapcsolatát reprezentáló kiállítást mutattak be, egyebek között Kernstock, Czóbel, Rippl-Rónai, Vaszary képeit.

Másnap este *Mocsári Károly*, a Liszt-zongoraverseny győztese és *Yves Henry* adott hangversenyt. December 18-ikán és 19-ikén a Paris 3., nevezetesen a CIEH által szervezett kollokvium keretében nyolc előadás hangzott el a magyar történelem és irodalom témaköréből.

Az első film, amit a Magyar Intézet *Csütörtöki Mozija* keretében láthatott a közönség, *Szabó István* Mephisto című alkotása volt. 1989. január 8-tól kezdve az akkori magyar filmtermés legjavát vetítették le heti rendszerességgel, nagy látogatottság mellett. (A PMI filmarchívumának nagy részét ma is az ebből az időből származó filmek alkotják.)

A régi műsorfüzeteket fellapozva feltűnő a zenei rendezvények igen nívós szereplőgárdája. A *Haydn Bariton Trió*, a *Bartók*-, a *Mandel*-, a *Keller-vonósnégyes*, *iffi. és id. Kurtág György*, a *180-as Csoport*, *Csavlek Etelka*, *Pege Aladár*, *Csengery Adrienne* – hogy csak a legismertebbeket említsem. Érdekes módon nem féltek a „komoly műfajt” más zenei irányzatokkal vegyíteni a programban. Így például 1988 júniusában a *Stendhal Jazz Trió* lépett fel az intézetben. 1989 októberében pedig – talán éppen a fent idézett minisztériumi direktívának köszönhetően a *Vízöntő* együttes.

A lapokat visszaporgetve nívósnak és sokszínűnek látszik az akkori képzőművészeti programkínálat is. A már említett nagyszabású nyitótárlaton kívül az 1987-es Kassák-kiállítás, a magyar népművészetet, s az alföldi pásztorművészetet bemutató kiállítás érdemel említést. Érezhető az a törekvés, hogy a hazai művészekén kívül kiállítási lehetőséget biztosítsanak a franciaországi magyaroknak is. *Almásy Pál* fotói, *Stein Anna* és *Nicolas Schöffer*, valamint *Étienne Hajdu* munkái így kerülhettek közönség elé. A választás néha esetlegesnek tűnik – nyilván már akkor is nagy volt a nyomás egyes művészek és csoportok részéről az intézet vezetőségére.

Ami az előadásokat, vitaesteket illeti, feltűnő a francia előadók nagy száma: *Jean Perrot* nyelvész, *Georges Castellan*, *Jean Nouzille* történészek, *Jean-Luc Moreau* műfordító, *Xavier Richet* és *Georges Farjat* közgazdászok közreműködésével nagy vitavezetésével zajlott le több konferencia.

A magyar irodalom bemutatás során egyebek között *Mészöly Miklós*, *Pilinszky János*, *Szántó Tibor* és *Bari Károly* neve is látható a listán, jelezvén a nyitást. A jeles magyar tudósok mellett – *Kosáry Domokos*, *Köpeczi Béla* -, gyakran szerepeltek a közép-európai térséget jól ismerő franciaországi magyar szakértők, úgymint *Thomas Schreiber*, *Fejtő Ferenc*, *Kassai György*.

A nyolcvanas évek második felét felidézők a Magyar Intézet újabb aranykoraként említik ezt a periódust. Az olyan hangversenyeken, mint *Kincses Veronikáé, Ránki Dezsőé* vagy *Jandó Jenőé*, az utcán álltak az emberek, hogy bejuthassanak a legfeljebb kétszáz főt befogadó nagyterembe. Az ismertebb filmeket többször is le kellett vetíteni. A siker a gazdasági mutatókon is meglátszott. Jóllehet a jogszabályok csak költségtérítést tettek lehetővé, a jelképes 20-30 frankból is jelentős összeg gyűlt össze egy-egy hónapban.

Az emigráció egyik meghatározó csoportja azonban változatlanul bojkottálta az intézeti rendezvényeket: a Magyar Harcosok Bajtársi Községe (MHBK) és az '56-os Szabadságharcos Szövetség. Tagjaik a glasznoszty ellenére sem tekintették legitimnek a magyarországi rendszert, s továbbra is a teljes opozíciót választották. Magától értetődik, hogy a Nagy Imre-emlékmű 1988-as felavatásán a Père-Lachaise-temetőben a hivatalos Magyarország nem képviseltette magát. Érdekes azonban, hogy az emigráció szemben álló két szárnyát, a jobboldali MHBK-t és a baloldali liberális Emberi Jogok Ligáját (Fejtőék körét) ez az esemény sem tudta közelebb hozni egymáshoz. Az '56-os szellemet őrző, tehát a szociális eszmék iránt némiképp nyitottabb Szabadságharcos Szövetség viszont társult a Nagy Imre-ünnepséghez, és szervezettsége, jól működő francia kapcsolatai révén nagy visszhangot kiváltó manifesztációvá alakította át a kezdetben kissé esetlenül szervezett megemlékezést. Más kérdés, hogy miközben Fejtőék körül már felolvadt a jég, Sujánszky Jenőt és szabadságharcos társait továbbra is ellenségként kezelte a magyar elhárítás. (Az is igaz, hogy ők ezt a dicséretnek vették...)

A nyolcvanas évek második felében időszerűvé vált egy magyar-francia megállapodás tető alá hozása a kulturális intézetek és azok munkatársai jogállásáról. Az ezzel kapcsolatos külügyi levelezés jól jellemzi a két fél eltérő gondolkodásmódját és diplomáciai-adminisztratív gyakorlatát. Végül is a kölcsönös erőfeszítéseket siker koronázta.

Az első, 1988 áprilisában keletkezett iratok szerint a franciák csak a Párizsi Magyar Intézet igazgatói és igazgató-helyettesi posztját tekintették az 1961-es Bécsi Egyezmény alá tartozónak, s az adminisztratív-technikai személyzetet lényegében úgy tekintették, mintha Franciaországban munkát vállaló külföldiek lennének. Az akkori budapesti francia követ, Malitchenko asszony szerint „nem vegyülhet az intézet személyzete a nagykövetségével”. Magyar részről ugyanakkor megállapították, hogy a Budapesti Francia Intézet esetében ezt az elvet távolról sem vették ilyen szigorúan.

Kedvezőtlen elbírálás esetén az intézet dolgozóinak tartózkodási engedélyét rendkívül bürokratikus eljárás után lehetett volna megszerezni, és sem a társadalombiztosítási, sem az adózás alóli mentességek, illetve kiváltságok nem illették volna meg őket.

Végül is hosszas tárgyalások után 1989 nyarán megszületett az egyezmény, amely szerint az intézetek személyzete kölcsönösen mentesül a fogadó ország társadalombiztosítási szabálya, adózási és munkaügyi törvényei alól. Ez hosszú távra megoldotta a vitás esetek elkerülését.

A PMI példás alaposággal vezetett sajtónyilvántartásából kitűnik, hogy az új épület felavatása több évre publicitást biztosított az elegáns kerületben működő intézménynek. A kulturális lapok, illetve a politikai lapok kulturális oldalai, mellékletei rendszeresen közölték az intézet érdekesebb programjait. Például a csütörtöki filmvetítés, a „magyar mozi”, egyenrangú kulturális ajánlatot jelentett a párizsi mozihálózattal. A koncertekről is rendszeresen jelentek meg előzetesek, majd recenziók. Az igazsághoz tartozik, hogy a glasznoszty önmagában is reveláció volt a franciák számára, akik könnyedén besorolták Magyarországot a „keleti blokk” országai közé.

Az 1987. március 7-iki *La Tribune de l'Économie* például már előrejelzi a külföldi befektetések növekedését Magyarországon. Ugyanebben az évben egy aubagne-i újság úgy ír „Palotach” nagykövet látogatásáról, mintha államfő érkezett volna városukba megnyitni a magyar-francia hetet.

A *Libération* 1987. augusztus 17-ikén csaknem egy oldalt szentel Kosztolányi életművének; októberben *Konrád Györgyöt* mutatja be. A France Culture hallgatói ugyanebben a hónapban *Szentkuthy Miklósról* hallhattak rádióműsört. Igen nagy publicitást kapott a *Kassák*-évforduló is. Párizs egyik legismertebb szállodájának, a Lutetiá-nak kávéházában *Kosztolányi Dezső* színpadi műveiről mutattak be összeállítást francia színészek 1987 végén.

1988 januárjában Poitiers-ben rendeztek magyar napokat. A rendezvény csaknem az egész város közvéleményét megmozgatta. A helyi lapok magyar témájú vetélkedőket rendeztek, a poitiers-i mozikban magyar filmeket vetítettek. Két hónappal később több héten keresztül a párizsi Odéon Színházban vendégszerepelt a budapesti *Katona József Színház*. Az első bemutató után a PMI-ben rendeztek közönségtalálkozót. Áprilisban a *Le Monde* egy egész oldalon mutatta be négy magyar író könyvét.

1988 szeptemberében, a l'Humanité hagyományos ünnepén nagy sikert *Markó Iván Előre ország népe* című „új, forradalmat idéző balettje” (a Népszava aposztrofálta így).

A Párizsi Magyar Intézet hatvanadik (??) születésnapjáról számos hazai és néhány francia lap is megemlékezett 1989 januárjában.

Ez év márciusában *Krúdynak* és *Esterháznak* szentelt egy egész oldalt a *Libération*. Májusban a *Le Monde*-ban találunk terjedelmes írást Sauvageot professzor magyarországi megbecsüléséről. Ugyanebben a hónapban Lyonban rendeztek magyar hetet.

A kevéssé ismert irodalmak megismertetésének szándéka vezérelte az Association *Dialogue entre les Cultures* elnevezésű francia egyesületet, amikor 1989 júniusában magyar irodalmi hetet rendezett Párizsban. A szervezésben szerepet vállalt a PMI is.

Jól jellemzi a változó helyzetet a *Film Színház Muzsika* egyik jegyzete 1989. július 29-én, amely szerint: „*Kedves Elv... – kezdte többször is megakadva az egyik külföldi magyar kulturális intézet vezetője a Művelődési Minisztériumban. (...) Bakija igazolni látszott a langyos és tunya beszélgetésnek induló találkozót megbolydító megjegyzést, amelyet egyik újságíró kollégám kockáztatott meg, számon kérve a külföldön működő magyar kulturális egyesületeinket: 86-87-be ragadva nem követik reformkorunk viharos változásait.*” Mire – a jegyzetíró szerint – viharos öngazolási sorozat kezdődött, ám a szerző szerint lényegében semmit sem tudunk a külföldi magyar intézetek tevékenységéről.

A magyar és francia lapok 1989 nyarán megemlékezéseket közöltek Fejtő Ferenc nyolcvanadik születésnapja alkalmával. Ez idő tájt költözött haza a Párizsi Magyar Műhely is.

Júniusban tíz magyar író szerepel Párizsban. A Libération egész oldalas, a Le Monde és a Le Figaro kisebb terjedelmű írásban számol be az eseményről.

Az 1990-es évad egy egész magyar tűzijáték: A *Katona József Színház* az Odéonban; *Korniss Péter* nagysikerű Erdély-kiállítása a PMI-ben; *Ránki Dezső* és *Perényi Miklós* koncertje a Théâtre de la Ville-ben; *Schiff András* a Salle Pleyelben; magyar számítógépes alkotók bemutatkozása a lille-i Kép ünnepén, és így tovább...

1990 nyarán a Magyar Dráma Hete Párizsban, a Comédie Française közreműködésével. Novemberben a Fesztiválzenekar nagysikerű koncertje; *Sütő András* látogatása a francia PEN Club meghívására; Konrád György és Eörsi István bemutatkozása a Libérationban, illetve a La Croix-ban.

A Franciaországban vendégszereplő írók többsége megállapíthatóan ahhoz a táborhoz tartozott, amelyet ma liberálisnak neveznek. Akkoriban ellenzéki, szamizdatos szerzőknek számítottak, talán ezért is keltettek nagyobb figyelmet a Szajna partján.

A Párizsi Magyar Intézet 1989 végén közvéleménykutatást tartott, amelynek során hatvan látogató tesztelte az intézmény rendezvényeit. (A válaszok 1990. január 17-éig érkeztek be.)

A válaszolók 70-73 százalékát a kiállítások, a hangversenyek és a filmek érdekelték a legjobban. A könyvtár 23, az előadás és más hasonló rendezvény 15, illetve 56 százalék érdeklődését keltette fel. A megkérdezettek 57 százaléka „nagyon”, 37 százalékuk „eléggé” meg volt elégedve az intézet munkájával. Legtöbben a mai magyar társadalom változásainak elemzését hiányolták az előadá-

sokból; nagyobb figyelmet kértek a Magyarország európai kapcsolatait, illetve folklórját bemutató programokra is.

Néhányan ajánlatot tettek együttműködésre, úgymint:

- segítséget ajánlottak az intézeti programok sajtópropagandájához;
- kiállítások vándoroltatásához ajánlottak segítséget;
- előadónak ajánlkoztak.

A kérdőívre érkezett válaszok között szerepelt az a javaslat is, amelyet később valósított meg az intézet új vezetője: egy baráti kör létrehozása.

Az 1990. évi országgyűlési választások eredménye természetesen kihatott a Párizsi Magyar Intézet működésére is. Már a nevezetes év elején kihirdették az új igazgató posztjára kiírt pályázat eredményét: elsőprő többséggel *Szávai Jánost*, az ELTE tanárát találta alkalmasnak a bíráló bizottság. Miután azonban Szávai az MDF színeiben a magyar-francia kapcsolatok erősítésében is elkötelezte magát, nem okozott meglepetést, hogy Antall József kormányától nagyköveti megbízást kapott. Így a PMI igazgatói széke Berényi Pál távozásával betöltetlen maradt, illetőleg *Pataki Pál* vitte az ügyeket, mint megbízott igazgató.

A megismételt pályázaton *Vígh Árpád* pécsi tanszékvezető egyetemi tanár nyerte el a zsűri bizalmát, s így őt nevezte ki Andrásfalvy Bertalan miniszter 1991. szeptember 1-jével. Az intézet művészeti titkára ebben az időben *Körner Tamás*, oktatási titkára *Csernus Sándor*, tudományos titkára *Rozgonyi Attila*, könyvtárosa *Strehó Istvánné*, gondnoka *Strehó István* volt.

Vígh Árpád koncepcióját jól tükrözi az az interjú, amely röviddel kérésére előtt látott napvilágot a Magyar Nemzetben. Ebben szkeptikusan nyilatkozik a franciák érdeklődéséről és a frankofón kultúra egyetemességét hangsúlyozza, mintegy összehasonlítva a magyarországi és a határon túli magyar kultúra helyzetével. „*A művészeti és tudományos előadások lebonyolításán kívül elsősorban kerekasztal-beszélgetések szervezésében látom feladatomat. S mivel a felsőoktatás területéről jövök, nem tudok kibújni a bőrömből: szeretnék kapcsolatot létrehozni minél több francia és magyar egyetem között.*”

Nem bizonyult szerencsés kezdésnek, hogy a nyilatkozatot mindjárt megtámadta egy párizsi levelező, egyebek között azt írván: „*Mivel a Párizsi Magyar Intézet igazgatói tisztét ezúttal először nem kinevezéssel, hanem pályázattal töltötték be, az ember nem érti, miért is pályázott erre az állásra olyan ember, akinek ennyire lesújtó a véleménye »a franciákról«, s ennyire nem ismeri legalább az utóbbi negyven év magyar-francia kapcsolatainak történetét.*”

Miután igazgató-helyettesként a PMI munkájában 1992 őszétől magam is részt vettem, nem érzem a történeti adatgyűjtésben megszabott feladatomhoz illőnek az elmúlt négy év értékelését.

Párizs, 1994. november 8.

Végül: néhány fénykép...

Megemlékezés a Père-Lachaise-ben Nagy Imre jelképes sírjánál (1993)

Koszorúzás a Katolikus Misszióban Mindszenty bíboros emlékfalánál (1993)

Radnóti Miklós emléktáblájának felavatása
a Hôtel des 3 Collèges falán a rue Cujas-ban. (1993)

Szabad György házelnök látogatása a Szenátusban (1993)

Pierre Szekely kiállításának megnyitója műtermében (1993)

Antall Péter egyiptomi fotókiállításának megnyitója
az Egyiptomi Intézetben (1993)

A Société Internationale des Beaux Arts klubestje a PMI-ben. (1994)

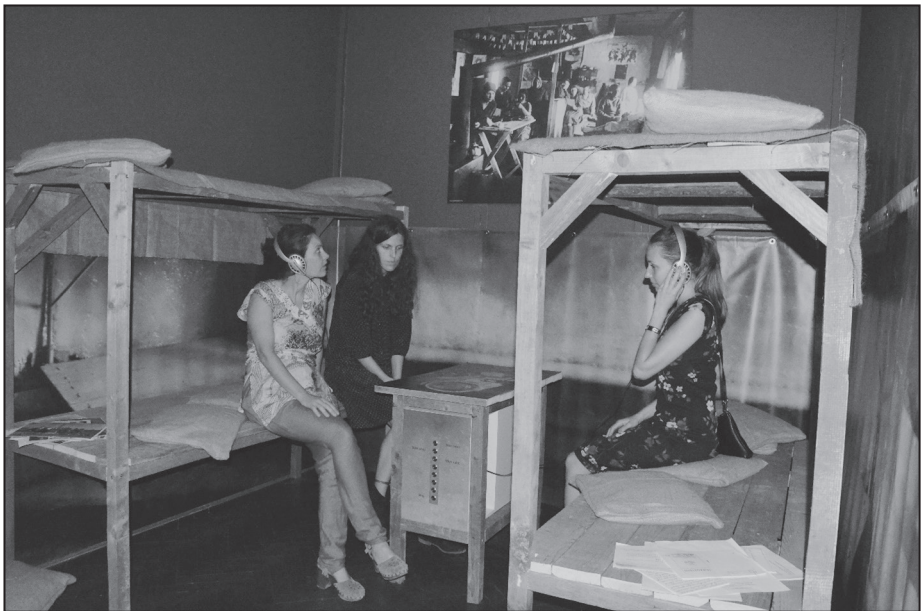

Interjú után Valéry Giscard d'Estaing-nel a Nemzetgyűlésben (1994)

Március 15-i ünnepség a Szélkiáltóval (2016)

A málenkij robot kiállítás részlete (2016)

Ádám Barna ezredessel a metz-i huszároknál (2016)

Kiállításmegnyitó Sujánszky Jenővel és Károlyi Györggyel (2016)

Énekkarunk fellépése a Zene Ünnepe (2018)

A Zsolnay-csodák megvásárlása (2018)

Magyar sátor Lisieux-ben (2019)

Vashegyi Györggyel, az MMA elnökével (2019)

EUNIC-összejövetel a párizsi városházán (2019)

A PMI Baráti Társaságának vezetősége (2019)

Intézeti csoportkép (2016)

Követségi búcsúfotó (2019)

Tartalom

I. Egy visszautasíthatatlan ajánlat	5
II. Újabb kihívás	177
Függelék	579
Végül: néhány fénykép	606

Kiadó: Tettye Média Betéti Társaság

Felelős kiadó: Havasi Dániel

Tördelés: Jakab Attila

Nyomdai kivitelezés: Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs, 2021

Felelős vezető: Molnár Csaba

Terjedelem: 38,5 B/5 ív

ISBN 978 615 01 1590 0

© Havasi János